З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ

СПОГАДИ
ВИПУСКНИКІВ УКРАЇНІСТИКИ
ВЧИТЕЛЬСЬКОЇ СТУДІЇ В ЩЕЦІНІ
(1959-1963)

diasporiana.org.ua

Д-р Олегові Б. Богуславському
зі щирою пошаною
Микола Г. Дулляк

Сиракузи, Н.Й.
Липень, 2019 р.

WITH UKRAINE IN OUR HEARTS

MEMOIRS OF THE GRADUATES OF THE UKRAINIAN STUDIES PROGRAM IN SZCZECIN (1959-1963)

Mykola Duplak
Author – Compiler – Editor

Mykhaylo Szumada
Consultant

Clifton, New Jersey ◆ 2015

З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ

СПОГАДИ ВИПУСКНИКІВ УКРАЇНІСТИКИ ВЧИТЕЛЬСЬКОЇ СТУДІЇ В ЩЕЦІНІ (1959-1963)

Микола Дупляк
Автор – упорядник – редактор

Михайло Шумада
Консультант

Кліфтон, Ню Джерзі ◆ 2015

Library of Congress Control Number: 2015930685

Друковано в **COMPUTOPRINT CORP.**, 1360 Clifton Ave., #402, Clifton, NJ 07012
Tel.: (973) 574-8800 • Fax: (973) 574-8887 • E-mail: computopr@aol.com

Учітеся, брати мої!
Думайте, читайте,
І чужого научайтесь, –
Свого не цурайтесь.

Тарас Шевченко

Присвячується

св.п. проф. Володимиру Посацькому
та
всім, хто студіював на українській філології
у Вчительській Студії в Щеціні
в роках 1959-1963

ВСТУПНЕ СЛОВО

Не можна не погодитись з поглядом, що рушійною силою кожної нації в її громадському, культурному і цивілізаційно-історичному розвитку була його інтелектуальна еліта. Наш український народ іще в староруському періоді горнувся до культури, науки і освіти. Перші школи виникли ще за Володимира Великого, а в численних монастирях велось літописання, здійснювались переклади на нашу мову грецьких літургійних та інших писань. Незадовго появились й оригінальні твори руських авторів. У княжих палатах і в середовищі духовенства письменність була доволі поширеною. Доказом цього є багатюща літературна спадщина, яка частинно збереглась і до наших часів мимо нищівних пожарів і численних татаро-монгольських погромів. Старослов'янська літературна мова (звана також церковнослов'янською) була дуже наближена до староруської й успішно виконувала свою просвітницьку функцію в першому етапі існування української держави - Київської Руси.

Після татаро-монгольської навали український народ опинився в межах Литовського князівства (XIV-XVI ст.), а згодом Речі Посполитої (1569-1795 рр.). Піддержувана Церквою, книжна старослов'янська мова подальше в цьому часі вживалась в Україні й дедалі відходила від живої розмовної мови українців. Щоб заповнити слова й поняття нової доби, яких бракувало, виникла потреба вдатись до чужомовних запозичень. З тої причини від початку XVII ст. українська літературна мова зазнавала непристойної макаронізації і стала нестерпним гальмом розвитку української культури. Оцю шкідливу тенденцію прорвав (під кінець XVIII ст.) перший основоположник нової української літератури Іван Котляревський. Наше письменство чекало на нього щонайменше два століття. Від Івана Котляревського українська розмовна мова набула "право громадянства" в публічному житті і цей факт став початком і запорукою розвитку нової української літератури та нових українотворчих стремлінь в українському суспільстві. Відтоді стали поступово появлятися українські історики, видатні творці української нової літератури, дослідники мистецтва та фолкльору, тобто - інтелектуальна еліта української нації. На її тлі першоплянове місце зайняв неперевершений Тарас Григорович Шевченко - великий захисник національних ідей свого поневоленого народу.

Російська літературна мова, через Церкву, засвоїла вели-

кий фонд старослов'янської лексики (південнослов'янського походження) і дуже наблизилась до мови церковних богослужень. Таким чином мова Православної Церкви в Росії злилась і ототожнилась із російською мовою. Таке явище мало велике політичне значення в історії Росії, бо Московський Патріярхат, накидаючи підкореним народам свою юрисдикцію, нав'язував їм російську церковну обрядовість. Згадані обумовлення доводили до російщення неросійських народів. Отже російська (точніше москвино-російська) Православна Церква виконувала політичну функцію асиміляції і російщення поневолених Росією народів. Годиться тут пригадати, що у Східній (Православній) Церкві завжди панувало верховенство світської влади над церковною (цезаропапізм), а на московському ґрунті явище це набрало спотвореної подоби, бо московські монархи завжди трактували Московського патріярха як свого слухняного службовця. Практика ця незмінно триває по нинішній день. Російське православ'я релігійну функцію Христової Церкви стало використовувати до скріплювання світської деспотичної влади московських монархів (будь він цар, імператор, генеральний секретар комуністичної партії чи президент).

Внаслідок політичних договорів московських політиків зі службовцями турецького султана (як зверхника Царгородського патріярха), Українську Православну Церкву передано під юрисдикцію Московського патріярха. Оцей неканонічний акт відбувся 1686 року. Таким чином Українська Православна Церква втратила свою українську тотожність і увійшла в структури Російської Православної Церкви як її невід'ємна частина. З того часу московська світська і церковна влада повела цілеспрямовану акцію винищування залишків українського словництва й української обрядовости з церковної практики.

Можна справедливо заявити, що в Україні від 1686 по 1920 рік не було Української Православної Церкви, а традиційна прив'язаність українців до "батьківської віри" підштовхувала їх єднатися з московськими "православними братами". У вирішальному бою за волю України під Полтавою 1709 року, українське козацтво виступило на боці московських військ проти протестантських шведів – союзників Івана Мазепи. Результат битви дозволив Петрові Першому завоювати Росії провідну позицію у Середньосхідній Европі, а Україні попасти у трисотлітню московську неволю. Дивовижним парадоксом української історії є те, що вони (українці) часто самі плетуть батіг на власний

хребет. Українські церковні ієрархи слухняно виконуючи накази московської (церковної і світської) влади, здійснювали просвітницькі реформи Петра Першого в Росії, "очищували" з українізмів богослужбові книги, а навіть анатемою безчестили світле ім'я українського патріота - гетьмана І. Мазепи. Московський патріярх українським священикам давав посади в Росії, а до України висилав російських попів. Така міграційна політика мала на меті прискорене російщення українців. Оцю шовіністичну політику російський уряд щодо українців проводив ввесь час (аж до 1990 р.). Українська православна ієрархія, прийнявши ролю російських прислужників, відірвалась від свого народу і розчинилась у російському православ'ї. Якщо вона в часах староруських була творцем і стимулом розвитку української культури, то від 1686 р. навпаки - її перепоною і гальмом, - так виглядала ситуація на "підросійській" Україні.

Та частина українських земель, що попала під панування Австрії (1772 р.), знайшла сприятливіші умови для свого розвитку. Там же Українську Церкву зрівняно в правах з іншими конфесіями та навіть надано їй офіційну назву: "Українська Греко-Католицька Церква". Наші священики мали можливість навчатись у державних семінаріях і теологічних академіях, а працюючи на парафіях - одержувати з державної скарбниці щомісячну плату. Маючи освіту і матеріяльне забезпечення, українське духовенство в Галичині стало на шлях національного відродження. Була це перша інтелектуальна еліта українців Галичини. На Наддніпрянській Україні до освіченої верстви належала світська інтеліґенція й вона стала виразником національних стремлінь. Вивчаючи особливість громадського і культурного життя свого народу, його історію і ментальність, українська інтелектуальна еліта, хоч поволі, але все таки дійшла до неминучого висновку: "І нам пора жити у власній українській суверенній державі". Починаючи від гетьманів Петра Дорошенка й Івана Мазепи, така ідея зганяла сон з очей багатьом патріотам. "Ти любиш, брате, Русь (тобто Україну)?" - запитував земляків Іван Франко нагадуючи, що любов ця виявляється не в словах, а в ділах. Повчаючи українців, він однозначно заявив: "Не пора, не пора москалеві, ляхові служить!". Надходили, бо нові тривожні часи, які домагались, щоб "для України жить!" Галичани послухали поета й до боротьби за волю України (1919 р.) завербували до Української Галицької Армії сто тисяч мужчин. Отоді в добі Української революції київський уряд Української Народної Республіки роз-

пустив додому кількасот тисяч вояків з українізованих військових частин, а національне питання українського суспільства намагався розв'язати шляхом мирних переговорів з російськими петроградськими урядами (які мінялись). Отож, керманичі українського суспільства хотіли долю українського народу вирішити в кабінетах російських урядів. Очевидно, були домагання, щоб дати українцям "більше свободи". Москалі в дечому погоджувались, у дечому зволікали, а насправді - не думали дотримуватись власних зобов'язань (так як це завжди було в історії українсько-московських договорів). Дипломати УЦР і згодом УНР плекали ідеї української автономії і федеративного зв'язку України з російською державою. Українська провінція привикла жити імперативами російського центру, а з привички інструкції, повідомлення й пропаґанду з Півночі сприймала як обов'язкові правові акти.

Довготривалі українсько-російські інтеґраційні процеси, що їх ініціював російський уряд (і Московський патріярх), проходили все таки в російському православному просторі. Шкідливими наслідками оцих процесів була політична дезорієнтація і розгубленість більшости української інтеліґенції, вихованої на російських зразках. Ідея самостійности української держави у відірванні від Росії видавалась їй думкою несприйнятливою, нереальною і небажаною. Проте аґресивні дії імперіялістичної більшовицької Росії примусили й українських дипломатів з Києва переорієнтуватись у бік незалежности української держави. Професор М. Грушевський, прихильник існування Української Республіки в складі федеративної Російської держави, щойно на смертній постелі (в Росії) зрозумів хибність своїх поглядів. Свого українського патріотизму не зумів таки погодити з українським народом й сам гетьман Павло Скоропадський. І йому російське виховання (сперте на цареслав'ї і православ'ї) відібрало здатність доглянути українську рацію стану. Про настанови Т. Шевченка наші "державотворці" забули.

Україна мала також своїх щирих патріотів, які своїми безкомпромісними і радикальними діями ставали до боротьби за повну незалежність, але їхня присутність на полі бою губилась у гігантських маштабах більшовицьких воєнних кампаній. В умовах післявоєнної кризи заклик В. Леніна до тотального нищення "старого світу" перетворив Росію в країну маргіналів, позбавлених відповідальности перед законом й схильних до всяких злочинів і звичайного бандитизму. Оця армія більшовицьких

садистів грянула в Україну. Україна знову переживала страшні часи напору новітніх ординців з півночі. Та все таки вона не мусила програти, так само як не мусила програти битви на Калці у 1223 р. Будучи наймогутнішою державою в Европі (X-XIII ст.), Україна була спроможна успішно протиставитись татаро-монгольській навалі 1240 року. Одначе, так не сталося, а одинокою цього причиною були традиційні всеукраїнські міжусобиці. Не можна не погодитись з думкою, що причиною всіх нещасть України була (і є) схильність українців до взаємонеповаги, взаємонепорозумінь і до взаємних чварів у власній країні. Анонімний автор українського молитовника просить Господа увільнити наш народ "...від міжусобної брані". Він добре розумів, що саме в цьому лежить головне джерело наших національних нещасть і невдач...

Присутність української інтелектуальної еліти в публічному житті нашого народу (навіть під чужою окупацією) сприяла ростові національної свідомости і неухильно спрямовувала народні стремління в бік боротьби за незалежність. Саме тому росіяни і поляки намагались протидіяти стремлінням української молоді до освіти. До Першої світової війни в Росії взагалі не було українських шкіл, а в Австро-Угорській Галичині (де поляки від 1867 р. мали великий вплив на владу) у 1910 р. існувало 70 польських середніх шкіл (гімназій) і тільки 7 українських, утримуваних за державні кошти. Воюючи з українцями після Першої світової війни, і росіяни (різних політичних орієнтацій), і поляки в першу чергу винищували українську інтеліґенцію добре розуміючи, що українці без своєї інтелектуальної еліти ніколи не будуть спроможні добитись волі і незалежности. У наших аґресивних сусідів витворилась своєрідна концепція: "щоб оволодіти українською територією й поневолити український народ, необхідно винищити українську інтеліґенцію". Хто ж не чув про польські смертоносні концентраційні табори і табори для інтернованих, де в першу чергу гинула українська інтеліґенція? Міжвоєнний період приніс українському народові нові докази страхітливих нещасть. Більшовицька Росія механічно винищувала все, що мало причетність до українства. В першу чергу гинула українська інтеліґенція. В містах України (XIX і XX ст.) проживало значне число неукраїнського елементу, й тільки на селах проживали самі українці. Тому саме українське село стало об'єктом безпощадних атак більшовицьких ординців з Півночі. Внаслідок запланованого в Москві штучного голоду в 1932-

1933 роках, загинула четверта частина українського населення в т.зв. "Радянській Україні". Це вислід плянованого бандитизму у маштабі всесвітньої цивілізації. Для московських злочинців нема тут жодного оправдання.

Український голодомор-ґеноцид - це тріюмф азіятського дикунства й його перемога над землеробською цивілізацією українців; це рішучий задум російських імперіялістів вщент фізично винищити українську націю. Таких жахливих злочинів і в таких гігантських маштабах досі не знала ще всесвітня історія. Цей український ґеноцид - голокост заподіяли наші сусіди - росіяни, "слов'янські брати", у жилах яких тече не більше 15% слов'янської крови. Возвеличуваний (де-не-де й нині) слов'янський панславізм під єднальним крилом Москви вповні показав своє справжнє обличчя. Ще й нині чуємо з Росії схвальну оцінку спотвореної сталінщини, що ґарантувала багатьом народам т.зв. "свободу". "Смак" цієї свободи доволі добре пізнали народи Південносхідньої Европи. І не тужать за нею!

Міжвоєнна Польща (1921-1939 рр.) вела політику дискримінації українського населення на окупованих нею західньо-українських землях і робила різні заходи, щоб обмежити доступ українській молоді до середнього і вищого шкільництва. У воєнні і післявоєнні часи, воюючи проти українського населення, всі польські збройні формування намагались в першу чергу винищувати українську інтеліґенцію, тому то на загибель йшли українські священики (в більшості греко-католики) та вчителі. (До речі: з-поміж командного складу УПА з польських в'язниць живим не вийшов майже ніхто). Злочинна операція "Вісла" 1947 р. розпорошила українське населення Закерзоння на великому просторі колишніх німецьких земель північної і західньої Польщі. Визнавши себе однонаціональною державою, післявоєнна Польща прирекла свою 300-тисячну українську меншину на "неіснування". До 1956 р. українська проблема в публічному польському житті - не існувала. Інакше кажучи, вона була позбавлена громадянських прав. Але така аномалія не могла довго тривати. З уваги на тиск міжнародної опінії, після угорської революції (1956 р.) польська державна влада була примушена визнати факт існування української меншини, а це породило необхідність надати їй хоч би обмежених прав до освіти. Отоді засновано три українські середні школи (в Перемишлі, Бартошицях і Лігниці) а також факультет української філології у Вчительській Студії № 1 у Щеціні. Відродження української інтелі-

ґенції могло призупинити асиміляцію українців, а це тривожило польський уряд, тому на початку 60-их років пішла гостра кампанія, розрахована на маргіналізацію, дискредитацію, а в кінцевому висліді - ліквідацію українських шкіл. Свій задум влада здійснювала шляхом ініціювання міжособових конфліктів між українськими вчителями. Такі ексцеси мали теж місце і на щецінській україністиці, про що у своїх спогадах засвідчують її випускники. В згаданих обставинах припинила своє існування українська філологія у Щеціні 1963 року.

Щецінська україністика - явище особливе. Тут бо гуртувалась найбільш патріотична і найсвідоміша українська молодь. Старші віком студенти (народжені у 20-их роках XX ст.) "зарахували" в своїй біографії участь у національно-визвольних змаганнях в лавах УПА, а дехто в українській дивізії "Галичина". Не один пройшов каторгу польських в'язниць і польського концентраційного табору в Явожні. Бували й такі, що пережили присуд смертної кари. Незважаючи на нелегку особисту ситуацію, ця молодь без вагання прибула до Щеціна, щоб прикласти руку до "реанімації", приреченого на загибель, українства. Закінчивши навчання у Щеціні, випускники роз'їхались у різні сторони (дехто за кордон) і своєю діяльністю гордо несуть прапор незнищенної української ідеї. Майже кожен щецінський україніст закінчив згодом вищі школи, студіюючи на різних факультетах, але ніколи і ніде не втрачав своєї причетности до українства. Треба нам погодитись з думкою, що щецінська україністика - це єднальне кільце в перерваному ланцюгу патріотичних поколінь української інтеліґенції у Польщі. Активна присутність щецінських україністів в публічному житті стала прикладом і надхненням для молодшого покоління. І цього очевидного факту ігнорувати не можна! Не можемо отже недобачати, що державна влада на кожному кроці ігнорувала, кривдила й зневажала щецінських україністів і утруднювала їм працю в українському середовищі.

Незважаючи на фальшиву пропаґанду свободи і рівноправ'я, українська меншина була приречена на прискорену польонізацію. Продовжувались утиски в релігійній і просвітній сферах. Найкращі вчителі української мови зазнавали найбільших переслідувань з боку освітньої влади і таємних спецслужб. Цікаво, що до української піввищої школи у Щеціні з'їхалась українська патріотична молодь з усіх етнічних районів українського Закерзоння. Були там представники (уродженці) Захід-

ньої і Східньої Лемківщини, Бойківщини, Надсяння, Холмщини і Підляшшя. Одним словом – всі етнічні землі, що опинились в Польщі після Другої світової війни, заявили про свою причетність до Українського Народу. Нинішня книга спогадів віддзеркалює регіональні особливості її авторів, а єднальним мотивом усіх спогадів є ідея незнищенности української нації в її стремліннях до волі і незалежности.

Передаючи оцю книгу-хроніку наших переживань в руки молодших читачів, її автори висловлюють надію, що стане вона поштовхом до міркувань, роздумів і переосмислень трагічної долі нашого і наших батьків, покоління.

Михайло Шумада

Д-р Олександер Шумада з дружиною Варварою та дітьми – старшим Ігорем і донечкою Стефанією.
Ольштин, 14 січня 2014 р.

ВІД УПОРЯДНИКА

Думка про те, щоб зберегти пам'ять про відділ української філології на Вчительській Студії в Щеціні та про його випускників - назріла вже давно. З наміром сконтактуватись з усіма випускниками та зібрати необхідний матеріял і про україністику, і про думку україністів про неї, про їхній студентський досвід і досвід у професійній праці в Польщі і поза нею, ще на початку 1980-их років я виготовив спеціяльний запитник, який хотів був розіслати усім. Одначе, це не було легко зробити. Мої контакти з друзями після двадцяти років життя в Америці майже зовсім припинилися. Окрім моєї заробіткової праці на "хліб щоденний", я був вельми зайнятий всякими іншими обов'язками. Все ж таки хотілося наладнати обмін думками та подолати всякі перешкоди на шляху до здійснення проєкту. Коли ж я вислав запитник одному з друзів до Польщі, то у відповідь одержав короткого листа, а в ньому таку пораду: - "Не висилай цього нікому і не пиши до мене більше, бо мене через те викликали на розмову до Уряду Безпеки (УБ)". Мати справу з аґентами безпеки було небезпечно, тож я послухав поради і не посилав запитника більше нікому щоб не накликати біди на друзів, яким присвячений був мій запитник.

Значить, мій задум опублікувати збірник україністів Вчительської Студії треба було відкласти на пізніше, але не відмовитись від нього. Це, тим більше, що з огляду на панівні політичні обставини в Польщі та антиукраїнську пропаґанду державного режиму в цій країні, було б неможливо одержати звідтам бажані архівні матеріяли. Крім цього, я невдовзі почав був працювати на пості головного редактора "Народної Волі" в Скрентоні, Пенсільванія і впродовж наступних двадцяти років у мене прямо не було часу виконувати ніяких інших обов'язків.

Тим часом уже на І З'їзді випускників української філології Вчительської Студії в Щеціні, що відбувся у цьому ж місті 1997 року, справа публікації матеріялів до історії щецінської україністики одержала підтримку всіх учасників. Підготовкою до друку книжки зайнявся проф. Степан Заброварний. Він бо зібрав архівні матеріяли й опрацював виготовлені ним запитники. На тій основі підготовив пропам'ятну книгу української філології в Щеціні і видав її п.н. "На землі чужосторонській" 2001 року. Своєю публікацією автор зробив усім випускникам україністики велику та корисну прислугу, а українській спіль-

ноті в Польщі подарував гарну історично-мемуарну й документальну пам'ятку. Як відомо, метою пропам'ятної книги є зберегти в пам'яті все, що заслуговує на пам'ять і збагачує духовний світ людини.

Справа видання нової книги спогадів випускників української філології в Щеціні знайшла одноголосне схвалення на їхньому III З'їзді у Вількасах 2008 року. З тою метою обрано редакційний комітет, до якого ввійшли магістри Володимир Галак, Петро Коваль і Михайло Шумада. До них приєднався й автор цих рядків, якому згодом доручено обов'язки упорядника і редактора книжки. На мою думку, метою цієї публікації є не лише зберегти в пам'яті все, що заслуговує на пам'ять і збагачує духовний світ людини, але й збагачує цей світ думкою самих випускників про нього та доповнює публікацію проф. С. Заброварного.

Одинокою вищою українською школою поза Україною та світильником української науки й вільної української думки був і залишається Український Вільний Університет у Мюнхені, який упродовж багатьох десятиліть продовжує давати своїм студентам не лише відповідні знання, але й передає думку української вільної науки та знайомить з українською культурною спадщиною і вчить її любити, збагачувати та шанувати. У польських школах нас вчили любити все, що польське, а про Україну та українців нічого позитивного та прихильного не вчили. Українську молодь швидко польонізували та виховували з неї польських патріотів. Українські школи, де б вони не були, були кузнями любови до рідного слова, культурної спадщини предків.

Як відомо, студіювати на україністиці в 50-60-их роках минулого століття в нетолерантній Польщі не було аж ніяк перспективно. Чого міг сподіватись випускник української філології з дипломом україніста від польських освітніх та інших урядовців? Правда, студент українського роду міг навчатися в польських школах, але ж бо диплом з україністики зраджував його національність. Це майже те саме, що тризуб на шапці, що викликав гнів польського шовініста. Хто ж були ті юнаки та дівчата, заздалегідь приречені на польонізацію, хто були ті ідеалісти, що всупереч усім перешкодам не побоялись йти на україністику? Хіба не легше та не практичніше було спокійно студіювати якусь ділянку знання і здобути бажану професію, що не зраджувала б їхнього українського походження? Чимало українців саме так думало і так діяло. Чимало цуралося свого роду й народу. Їх уже давно немає в українській громаді. Саме на це розраховувала

польська державна адміністрація. Хто ж тоді були ці, що не побоялись глянути непривітній дійсності у вічі, стати на прю з непривітним навколишнім світом? Україністика багатьом із нас відкривала очі настільки, наскільки на це дозволяла влада. Решту треба було здобувати самотужки. На ці та інші питання дають відповідь і самі україністи-педагоги, і поміщені тут їхні статті.

На основі багатьох матеріялів у цій книжці, читач може зробити висновок про те, як і чим жили випускники щецінської україністики, яка їхня думка про минуле, сучасне та майбутнє. Збірник не лише задокументовує факти з історії нашої Альма-Матер у Щеціні, але й дає оцінку багатьом явищам, подіям і людям, якими цікавилися автори поодиноких статей. Він вказує й на вклад наших випускників в культурно-освітнє життя українців у Польщі та поза нею і, очевидно, на їхній вклад у життя польського середовища, в якому їм доводилось працювати, а посередньо дає відповідь на те, чи вони сповнили завдання, яке поклали на них обов'язки українського педагога та інтеліґента. Очевидно, кожен автор, що друкується у збірнику, сам відповідає за достовірність написаного матеріялу.

Довести збірник до успішного кінця не було легкою справою хоча б тому, що наші випускники живуть у різних країнах і не все легко було спілкуватися з ними. У процесі публікації книжки бажаю підкреслити добру співпрацю з друзями Володимиром Галаком, Петром Ковалем і Михайлом Шумадою, які живуть у Польщі. Окрема подяка Михайлові Шумаді, який збирав матеріяли від друзів з терену Польщі і пересилав їх мені. Крім того, його син д-р Олександер Шумада по-меценатськи подбав про те, щоб їх надрукувати на комп'ютері і готові пересилав мені. За це йому особлива подяка від мене, від усіх випускників щецінської україністики. Без їхньої допомоги та співпраці, наш збірник ледве чи вийшов би друком. Окремо дякую усім, хто своїми пожертвами підтримав видання цієї публікації. Список жертводавців подаємо на кінці цієї книжки.

Тому, що досі нема затверджених одних для всіх українців - материкових і діяспорних правописних норм, цей збірник видаємо за Харківським правописом, яким користувалися українці у вільному західньому світі. Харківський правопис схвалило Наукове Товариство ім. Шевченка і затвердила Всеукраїнська Академія Наук у Харкові 1929 року. До речі, ще 1927 р. нарком освіти Микола Скрипник підписав "Український правопис" як обов'язковий для вживання і дотримування.

МИХАЙЛО БЗДЕЛЬ

МОЯ ПЕДАГОГІЧНА ПРАЦЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ШКІЛЬНИЦТВІ

Під час акції "Вісла" із Закерзоння депортовано понад 150,000 українців на північні і західні понімецькі землі Польщі. Місцеве польське населення прийняло прибулих вороже. Польські сусіди називали їх бандитами та різунами. Поселяли їх у знищені, без вікон та дверей хати, що їх залишили депортовані до Німеччини німці. Одним словом, поневіряння, чужина, навколо вороги і неприятелі. Діти могли навчатися тільки в польській школі, молитися тільки в костьолах, святкувати тільки польські свята, розмовляти тільки польською мовою – були приречені на мовну асиміляцію, польонізацію, цілковиту загибель, як український народ, що жив до 1947 року на своїй етнічній, з діда-прадіда, землі, ім'я якої Закерзоння. Одначе, грубо помилились варшавські прислужники червоної Москви. Український народ був, є і буде невмирущим, хоч як би його не винищували, екстермінували, гнобили та депортували; нація відроджується, постає, а верховоди приходять і відходять.

Лише після 1956 року, коли настало пом'якшення політики щодо українців і їхнього духівництва, почали утворюватися постійні греко-католицькі парафії. Значно толерантніше органи влади поставилися до Православної Церкви. Почали засновуватись т. зв. пункти навчання української мови та навіть початкові і середні школи з українською мовою навчання. Уже на І Організаційному З'їзді УСКТ 1956 р., учасники домагалися можливостей навчання української мови в школах, відкриття загальноосвітнього ліцею з українською мовою навчання тощо. Клопотання про ліцей завершились успіхом у 1956 році. Рішенням Міністерства Освіти, в 1957-1958 році відкрито Лігницький Ліцей. З уваги на це, що в Лігниці не було приміщення ні для школи, ні для гуртожитку, вирішено тимчасово організувати навчання при Загальноосвітньому Ліцеї в Злоториї. У Лігниці почали капітальний ремонт будинку при вулиці Хойновській 98, де в майбутньому мали приміщатися школа і гуртожиток. Набір учнів до восьмої кляси ліцею та навчання української мови кура-

торія доручила мґр Марії Павенцькій. Пані Марія на той час була вже пенсіонеркою, однак не жаліла зусиль для організування сьогоднішнього ліцею. Своїх перших учнів, яких було 22, довела до іспиту зрілости, а тоді пішла на заслужений відпочинок.

Ремонт приміщення в Лігниці продовжувався до кінця 1960 року. Злоторийський Ліцей не заплянував у себе дальшого навчання, а приміщення все ще було в ремонті. Наша школа залишилася на вулиці. Через два тижні вчителька з цілою школою їздила поїздом зі Злоториї до Лігниці і навчала навіть у вагоні. По двох тижнях старань, український ліцей поміщено в двох залях домівки УСКТ на вулиці Шкільній 10. Тут містився ліцей та гуртожиток. У двох залях учні спали на матрацах, що лежали на підлозі. Був один туалет, одна умивальня і 78 учнів. Шкільні заняття відбувалися тоді в домівці Товариства Польсько-Радянської Дружби, що на вулиці Освєнцімській. У зв'язку з цим (від жовтня 1960 р.) Вроцлавська кураторія довірила обов'язки директора українських кляс мґр Менделеві Таненцапфові. Його школа називалася тоді в ділових документах так: Початкова Школа №7 та III Загальноосвітній Ліцей.

Щойно в січні 1961 р. закінчено ремонт будинку на вулиці Хойновській 98 і з того часу почалася нормальна діяльність ліцею. Тут приміщалися чотири кляси, спальні залі для учнів, кухня, їдальня та інші необхідні для школи та гуртожитку приміщення. Там також жило троє наших вчителів. Цей будинок не був вповні достосований ані до потреб школи, ані гуртожитку. На той час і при тій кількості учнів, всі були раді з того, що школа почала нормально працювати. В тому часі жило в гуртожитку понад 50 осіб. Після відходу на пенсію мґр Марії Павенцької, мґр Ірина Снігур залишилася єдиною вчителькою в нашій школі. У шкільному році 1961/62 на базі початкової школи з єврейською мовою навчання, повставав уже на той час і ліцей, а директор Таненцапф більше уваги приділяв своїй школі. Пані Ірина Снігур сповняла обов'язки заступника директора українських кляс при вулиці Хойновській 98.

Першою в українському ліцеї погодилася працювати Ярослава Шумилович (Кисілевська). Вона приїхала з України, з Самбора; мала батька й сестру в Познані. Пані Шумилович стала вчити географії і була виховником в гуртожитку. Цього ж самого року приїхав до праці в школі Михайло Бздель – випускник Учительської Студії в Щеціні – україніст. Він навчав військової підготовки й української мови; був виховником в гуртожитку та шкільним бібліотекарем. Крім того, працював також у єврейській школі.

Центральні партійні чинники не погоджувалися на створення окремого українського ліцею в Лігниці. Вроцлавському УСКТ вдалося відхилити цю заяву. Рішенням Вроцлавської кураторії, з

днем 1 вересня 1962 р., школа стала окремою адміністративною одиницею під назвою IV Загальноосвітний Ліцей з українською мовою навчання. Обов'язки директора школи доручено молодій вчительці мґр Ірині Снігур. Відокремлення школи сприяло швидкому її розвиткові. Збільшилося число учнів та підвищився рівень навчання. З кожним роком зростала також кількість випускників, які після закінчення ліцею ставали студентами різних, вищих навчальних закладів. Молода директор вклала багато праці, енергії та зусиль у комплетування відповідних кваліфікованих кадрів, а також технічних працівників. Рік за роком примножувались успіхи в організуванні засобів навчання, обладнання спеціяльних предметних кабінетів, забезпечення учням вигідних умов щоденного життя, навчання і розваг. У таких важких умовах ми зуміли вдержати лад і дисципліну в гуртожитку, допомагати нашим вихованцям.

Зміни на краще наступили в 1963/64 навчальному році. До праці в нашому ліцеї прийнято двоє вчителів – мґр Віру Длугош (Вевюрка) – вчительку біології і хемії та випускника варшавської україністики мґр Івана Співака, що мало значний вплив на дальшу стабілізацію вчительських кадрів і підвищення рівня навчання. Школа зростала, розвивалася, про неї вже знала ціла Польща. Учні походили з цілої країни, а особливо з наших рідних та північно-західніх (понімецьких) земель. Батьки вірили вчителям-виховникам, що ніхто в нашій школі їхньої дитини не скривдить, тому молодь їхала в переповнених поїздах до своєї школи, що знаходилася 600 і більше кілометрів від місця її постійного проживання. Одначе, школа все ще була в організаційній стадії, тому що умови, в яких відбувалося навчання, вимагали дальшого покращення. З кожним роком відчувалося щораз більшу тісноту, бо збільшувалася кількість кандидатів до перших клясів ліцею. Те примусило дирекцію школи збудувати додаткові приміщення для потреб школи.

Освітня влада в Лігниці знайшла спосіб, щоб позбутися проблем з нашою школою. 1967 р. рішила приєднати наш ліцей до елітарного польського I Загальноосвітнього Ліцею. Письмову згоду на це дали члени Головного Правління УСКТ, Андрій Рябчук та Іван Зінич. Приєднання школи фактично означало б її ліквідацію як самостійної одиниці. Це досконало розуміли, як вчительський колектив, так і уескатівські активісти. Влада відступила. Після кількох років наполегливих старань у різних інституціях, 1968 року школа отримала приміщення в будинку колишнього педагогічного ліцею. Вчителі й учні взялися з ентузіязмом до впорядкування нових приміщень. Прозорі залі призначено на спеціялізовані клясокабінети. Відповідно загосподарьовано й інші приміщення. Крім здобування програмних знань на лекціях, наша молодь мала змогу

проявляти свої здібності в молодіжних організаціях і в шкільному та гуртожитковому самоуправлінні.

З днем 1 вересня 1968 року, директор школи покликала Михайла Бзделя на першого штатного виховника та керівника гуртожитку на місце Ярослави Кисілевської, яка відійшла на пенсію. До тої пори в нашому гуртожитку не було штатних виховників, а працювали лише за сумісництвом. За кадрове забезпечення школи та гуртожитку відповідав директор. Будинок на вулиці Хойновській 98 став шкільним гуртожитком. Шкільні приміщення використано на спальні залі, світлицю, шкільну бібліотеку та на інші потреби. На першому поверсі жили хлопці, а на другому і третьому дівчата. Необхідно було створити всі умови для розвитку молодої людини, а особливо умови для науки, відпочинку, фізичного розвитку, до утримання чистоти, особистої гігієни, забезпечити її відповідним харчуванням тощо.

Тут досить справно й енергійно діяла самоуправа, яку обирали наші вихованці на загальних зборах. Це головна молодіжна влада, що дбала про організацію життя в гуртожитку. На той час бракувало штатних виховників. У нас обов'язувала самообслуга і самодисципліна, в певній мірі і самовиховання. Мешканці нашого гуртожитку творили одну велику сім'ю, у якій кожний член мав свої обов'язки. Школа з кожним роком розвивалася, прибувало щораз більше учнів і збільшувався попит на місця в гуртожитку. Умови життя не покращувались, а щоб помістити всіх охочих, треба було ставити в спальних залях поверхові ліжка. За нормою було 85 місць, а приймали навіть до 115 осіб. Особливу увагу приділяли організації самостійної праці учнів. Наука відбувалася в світлиці, їдальні, у спальних залях і в кожному вільному куточку. В нашому гуртожитку панувала сімейна атмосфера, ми навчалися відповідальности не лише за себе, а й за тих, які поруч.

Здаля від рідних, наша молодь зустрічала Новий Рік, святкувала Різдво та Великдень. Це була кузня екуменізму і громадських активістів. Це була наша школа, всі свята, все що там відбувалося, проходило в українському дусі. Ми всі добре знали, що працюємо для української справи, що кожний рік праці ліцею – це наша перемога. Ми ніколи не знали, чи наша школа буде далі існувати.

У 1970-их роках прийшла до праці на штат виховника полька. Приділено їй групу дівчат, а Михайло Бздель мав групу хлопців. На той час штат виховника гуртожитку виносив 42 години тижнево. 1972 року виховний персонал поповнився новою силою – мґр Іваном Олійником, якому приділено групу хлопців і він замешкав у гуртожитку. За це сповняв функцію нічного опікуна. 1971 року до праці в школі прийшов Ярослав Гайдукевич – вчитель фізики,

син греко-католицького священика, першого пароха нашої станиці в Лігниці. 1975 року прийшла Олена Калитка – вчителька історії та географії.

У другій половині 1970-их років настали сприятливі умови для того, щоб провести необхідний ремонт гуртожитку. У всіх приміщеннях вставлено нові паркетні підлоги і закуплено меблі для житлових кімнат та інших приміщень. При введені цих змін зменшилася кількість місць в гуртожитку, але спальні залі змінили свій вигляд, стали естетичними, прозорими і вигідними для життя їхніх мешканців. Приймали ми до гуртожитку всіх першоклясників, а старших і заможніших відсилали на приватні квартири. Гуртожиток став центром, у якому проходило позашкільне життя нашої молоді. Тут відбувалися всі проби художніх ансамблів. Всі художні колективи, що діяли в нашій школі, знаходилися під особливою опікою директор Ірини Снігур, яка робила все можливе для їхнього успіху. Деколи неможливе для реалізації здійсювалося завдяки її наполегливості та підтримці, а художні гуртки представляли собою справжній ансамбль пісні і танцю. Майже дев'ятдесят відсотків молоді брало активну участь у гуртках художньої самодіяльности, тобто в музичному гуртку і хорі, які вів Михайло Дуда та танцювальному, який з великим успіхом вела Генрика Дмитрієва.

Наш випускник виносив зі школи не лише загальне знання, а й любов до рідної пісні та музики, уміння жити в громаді і для неї працювати. Художні колективи виступали з українською програмою перед учнівською публікою Лігниці, а найчастіше в селах і містах, де проживало депортоване тут українське населення. З подивом сприймали виступи наших колективів поляки на міжшкільних та гуртожиткових оглядах шкільних самодіяльних колективів у Лігниці. Гуртки придбали собі славу не лише на Лігниччині та Вроцлавщині, але й серед української громади по всій Польщі, захоплюючи слухачів звуком рідної пісні, словом, танцями, різнокольоровими строями.

Наші ансамблі брали участь у престижних фестивалях і концертах. У 1970-их роках вони присвоїли собі такі імена: хор "Полонина", окрестра "Мрія", танцювальний "Безіменний". На запрошення стрийської початкової школи в 1989 р., наш хор вперше виїхав на турне за кордон і дав концерти в Стрию, Моршині та Львові – в той час, ще в Радянській Україні.

Постійно діяв гурток української мови і літератури, який вів мґр Іван Співак. Він теж навчав української і російської мов, був опікуном шкільного Товариства Польсько-Радянської Дружби. Крім навчання в школі, був також виховником у шкільному гуртожитку. Іван Співак – учитель, який любив точність, дисципліну і працьови-

тість. І того вимагав від своїх учнів. Він любив вести розмови з молоддю, пізнавати її і то не лише як учнів, але також як людей; був дуже добрим психологом. Вимагав, але й від себе все давав. У лігницькій міжнародній книгарні він замовляв, на основі каталогів, книжки з української літератури, мови, словники, енциклопедії та інші цікаві видання. Замовлені книжки купували вчителі, учні нашої школи, а також лігничани і радянські офіцери українського роду. Тими книжками ми поповнювали книгозбір шкільної бібліотеки і бібліотеки міського гуртка УСКТ в Лігниці. Придбані українські книжки наші учні вивозили до своїх батьків і в цей спосіб поширювали українське друковане слово серед нашого населення. Іван Співак зобов'язав кожного учня повторити пройдений матеріял з попереднього року з української мови та літератури і здати його в першому півріччі. Підготовлених учнів перевіряв після лекцій в гуртожитку. Переважно восени організував групу охочих учнів до праці при викопуванні бараболі в державному рільничому господарстві (PGR -Osiek) і сам їздив з ними, як опікун, а як була більша група, то брав ще до опіки Михайла Бзделя. Зароблені гроші учні діставали до руки після праці і мали на власні витрати. Наші вчителі пізнавали своїх учнів на лекціях у школі, в позашкільній роботі, в гуртожитку і в часі різних суспільних праць. У нашій школі не було анонімних учнів, а кожного ми знали з імени та прізвища, пізнавали їхні характери.

Неостанню ролю відіграли в національному вихованні наших учнів адміністративно-обслугові працівники. Серед технічних працівників слід згадати теплим словом довголітню секретарку Іванну Гринчук, людину великого серця, завжди і до всіх привітну, готову кожному помагати, співчувати, зрозуміти і дорадити добрим словом. Серед адміністраційних працівників велике признання належиться пані Дарії Грицько, яка працювала в нас від 1976 року і зразково вела шкільну канцелярію та взагалі було видно її господарську руку в цілій школі. Вона закінчила педагогічний курс, тож коли бракувало виховників у гуртожитку, виконувала додаткову працю, як виховник.

Одною з перших жінок, що працювали в гуртожитку від самого початку, була Марія Чопик. Вона дбала про те, щоб кожний був ситий, а як ситий, то й вдоволений. Пані Марія ставилась до учнів так, як мати до рідних дітей. До неї прибігали, щоб чимось поживитися, а також за порадою. Багато теплих слів годиться сказати також про інших працівників нашої школи та гуртожитку, хоча б про Варвару Кренцу, Стефанію Гнатейко, Ольгу Яжембяк, Ольгу Перегрим, Григорія Лопатинського і Миколая Омеляна – шкільних сторожів. Добрим словом слід згадати нашу доктор-окулістку Марію

Козачук, яка безплатно в своєму кабінеті лікувала наших учнів. Коли ж була епідемія ґрипи, вона завжди приходила до хворих, обстежувала їх, виписувала рецепти та доручала необхідне лікування.

Після проведення адміністративної реформи 1975 року, влада енерґійно почала розбивати структури українського життя. Служба Безпеки знала, де були джерела "націоналізму". Це були: сім'я, церква, УСКТ, школа. В тому часі знову повернулася справа приєднання української школи до сусіднього ліцею. На її захист найактивніше виступив Батьківський Комітет, розсилаючи протести по всіх можливих установах. Школа була на доброму шляху до дальшого розвитку. Рівновагу цю захитала діяльність місцевих освітніх і партійних влад та інших чинників, що стриміли до повільного упадку школи. Коли ж не вдалося ліквідувати школи, як адміністративної одиниці, то хотіли досягти цього шляхом зміни директора. Без конкретної причини 31 серпня 1977 р. звільнили з посади мґр Ірину Снігур. Це сталося у двадцятиліття існування школи. Про зайняття цієї посади іншим учителем з нашого ліцею "не могло бути й мови". Весь вересень у нас не було директора, проте праця йшла ритмічно. Наглядачі з освітньої влади майже щоденно приходили і наглядали за тим, яка буде реакція вчителів і учнів в школі. Щойно в жовтні настановлено директором з політичного надання мґр Яна Бекаса, вчителя з сусідньої школи.

Прийшов час воєнного стану, а з ним перерва в шкільних заняттях і прискорений виїзд молоді на святочні вакації. В часі воєнного стану наступила постійна інвіґіляція ліцею, директора, вчителів, виховників гуртожитку і навіть учнів Службою Безпеки, яка брутально тероризувала школу. Вчителів часто-густо викликали на так звані профілактичні розмови. У школі встановлено підслуховування. Метою всіх цих заходів було закриття школи і хто-зна чи так воно не скінчилося б, тим більше, що чутки про події в Лігниці стали одною з причин кризи в наборі учнів. Навколо вчителів та учнів крутилося багато убеків, які непокоїли учнів, вишукували слабших, щоб мати інформаторів про стан українського духу школи. Тайні аґенти безперервно крутилися біля хлопців, залякували їх можливістю виключення зі школи й по-різному тиснули, шукали найслабших. Бувало, що це їм вдалося, тож мали серед учнів своїх інформаторів.

Убеки викликували і лякали також деяких батьків, які посилали своїх дітей до нашої школи. Намовляли теж нашу секретарку до зміни посади на кращу і більш платну, щоб тільки відійшла зі школи. Траплялося, що підкидали до гуртожитку українські націоналістичні часописи, видані на Заході. Траплялися також випадки вибивання вікон в будинку нашого гуртожитку. Наступну атаку на

школу учні пережили через два роки після відкликання директора. Убеки вчинили провокацію в часі виборів до Сейму, звинувативши учнів у тому, "що молодь себе погано вела у виборчій залі". Це було неправдою, що підтвердив учитель, який був з учнями в цій залі. Це була ще одна з багатьох ганебних провокацій спецслужб. Від 1986 р. знову посилився нагляд за учнями та вчителями. Школа таки врятувалася, дочекалася падіння комунізму і початку демократичних перемін у Польщі. Гуртожиток працював у повному тижневому режимі. У вільні суботи і неділі наша молодь майже не виїздила і треба було забезпечити їй на ті вільні дні цілодобову опіку.

Після адміністраційної реформи, що відбулася 1975 року, Лігниця стала воєвідським містом. У тодішній Лігницькій кураторії працювала візитатором від справ гуртожитків сприятлива нам особа, яка приділила нашій школі 200 виховних годин тижнево, коли штат виховника на той час виносив 30 годин тижнево. Ми забезпечили три виховні групи штатними виховниками, – дві групи дівчат і одну хлопців. Виховна праця в гуртожитку була вповні забезпечена нашими виховниками та вчителями-виховниками з нашої школи.

Учні нашої школи походили переважно з греко-католицьких або православних сімей. В Лігниці обидві східні церкви відправляли Служби Божі в кожну неділю і свята. Греко-католики правили в костьолі, а православні в своїй церкві. Учні мали змогу брати участь у недільних і святочних релігійних практиках. У катехетичній залі отці навчали молодь релігії. 1977 року влада зняла з посади директора мґр Ірину Снігур, а на її місце призначила мґр Яна Бекаса. Новий директор підійшов до діла з певним зрозумінням, виявився людиною толерантною, доброзичливою й дуже терпеливою. Як міг, старався про відповідне устаткування для школи, поповнення вчительського персоналу молодими вчителями. За каденції директора Бекаса почала працювати на посаді вчителя-виховника мґр Ірина Щуцька (Витушинська) та мґр Ольга Дуда (Василик). Вони опікувалися двома групами дівчат. По кількох роках праці вони звільнилися на власне прохання. Ірина Щуцька вийшла заміж і виїхала з Лігниці, а Ольга Дуда з огляду на сімейні проблеми. Директор школи на їхнє місце прийняв дві нові випускниці нашого ліцею – мґр Анну Коваль (Богуш) та мґр Марію Туцьку до праці в нашому гуртожитку. По кількох роках праці в нашій школі, вони перенеслися до новоствореної української школи в Перемишлі. 31 серпня 1988 р. відійшов на пенсію мґр Михайло Бздель. З днем 1 вересня почав працювати на посаді керівника мґр Богдан Калитка. Від кількох років працюють в нашому гуртожитку мґр Дорота Демай (Федорович) і Анна Щуцька (Желіговська) – теж наші випускниці.

Зміна суспільного ладу в Польщі принесла полегшення життя й повне зрозуміння наших проблем освітньою владою. Перспектива виходу радянських військ з Польщі надхнула нас надією на зміну приміщення нашої школи на краще. 1990 року на заслужену пенсію пішов мґр Ян Бекас. Його місце зайняв наш випускник – мґр Богдан Гнатюк. Він дуже енерґійно зайнявся шкільними справами. Завдяки прихильному ставленню Лігницької кураторії, відремонтовано будинок, в якому можна по-людськи жити учням і працювати. Школа тепер має прекрасні приміщення для навчання та інших потреб, вигідні житлові обладнання для учнів у гуртожитку, а особливо відданий школі вчительський персонал.

У 1990-их роках виникли середні українські школи в Білому Борі, Перемишлі та в Ґурові Ілавецькому. Тепер наша школа відчуває брак кандидатів, які походять, в основному, з південнозахідніх воєвідств. Мимо цих труднощів, у вересні 1988 р. створюється комплекс загальноосвітніх шкіл №4. До його складу входять: IV Загальноосвітній Ліцей і Гімназія №10 у Лігниці.

2001 року на пенсію пішов мґр Богдан Гнатюк. Директором стала мґр Олена Калитка, а від 1 вересня 2007 р. директором працює мґр Анна Маланчак.

Наші штатні вчителі і виховники, які працювали біля тридцяти і більше років і пов'язали своє молоде життя з IV Загальноосвітнім Ліцеєм, це: Ірина Снігур, Ярослава Шумилович-Кисілевська, Михайло Бздель, Іван Співак, Михайло Дуда, Генрика Дмитрієва, Ярослав Гайдукевич, Іван Олійник та Олена Калитка.

Годиться згадати й тих учителів, які працювали кілька або кільканадцять років у нашій школі та внесли свій вклад у виховання молодого покоління, але передчасно змушені були відійти з різних причин, а саме: Марія Павенцька, Віра Длугош, Ірина Щуцька, Ольга Дуда, Анна Коваль, Марія Туцька та Ірина Лавер. Боротьба за існування школи йшла весь час, аж до падіння комунізму. Спроби ліквідації ліцею, як окремої одиниці, повторювалися періодично, що десять років. Велику ролю в боротьбі та захищенні школи відіграли наші педагоги, Батьківський Комітет, учнівський колектив і патріотичні діячі УСКТ. Це школа, яка певний час була єдиною самостійною українською середньою школою у Польщі. Вона була кузнею кадрів для організування суспільно-культурного життя української громади на всю Польщу та ще й за океаном.

Слід відмітити велике значення української середньої школи для нашої національної меншини в Польщі, а особливо її ролю, перш за все, у відбудові свідомої патріотичної, української інтеліґенції, винищеної протягом перших повоєнних років. Наші вороги все нищили провідну силу народу, тобто інтеліґенцію, однаково в Поль-

щі, як і в Україні. Наша школа може пишатися багатьма своїми випускниками, серед яких є єпископ, священики, професори, вчителі, журналісти, медики, а також громадські і культурні діячі. Слід згадати сім'ї, з яких найбільше дітей вчилося у нашій школі, а саме: Підлипчаків, Ковальчиків, Гарасимів, Лайкошів, Табаків, Комарів, Юнків, Пецухів і багато інших. Батьки, а згодом їхні діти здобували освіту в українській школі в Лігниці. Немає вже будинку на вулиці Хойновській 98, в якому виховалось багато поколінь наших випускників. Лишилася школа, кусок муру по кухні і їдальні, і каштан на подвір'ї, і сентимент до того місця. Немає серед нас багатьох людей, які своє життя присвятили цій справі.

2007 року школа відзначала 50-ліття свого існування. Організаційний Комітет подбав про з'їзд випускників, а IV Загальноосвітній Ліцей в Лігниці отримав свого патрона – Богдана-Ігоря Антонича та шкільний прапор. Мури нашої школи в тому часі опустило понад 1200 випускників, добре приготовлених до життя. 2012 року школа святкувала 55-ліття свого існування, а наша громада відзначала 65-ті роковини операції "Вісла".

На закінчення своїх спогадів хочу декілька слів сказати про Лігницю. Це місто з багатьма національними меншинами. Крім того, тут був військовий штаб Червоної Армії в Польщі, який займав значну частину міста. Між населенням живе й чимало громадян українського роду. За певними, неофіційними даними, тут проживає понад 3000 наших людей. До другої половини 1970-их років, до нашої школи майже ніхто з українців Лігниці не посилав своїх дітей, а лише доїздили діти з навколишніх сіл. Не посилали їх навіть ті діячі, які закладали міські і повітові структури УСКТ, старалися про відкриття середньої школи і дозволу на греко-католицькі відправи в Лігниці. Вони оправдовувалися тим, що нібито в школі є низький рівень навчання і її будуть закривати. На кінець хочу згадати про те, що наша школа в Лігниці починала свою діяльність при єврейській школі і директорі, а єврейський ліцей кінчав свою діяльність 1970 року при українському директорі і школі.

ДЕЩО З МОЄЇ БІОГРАФІЇ

Я, Михайло Бздель, народився 20 листопада 1936 р. в селі Верхрата Любачівського повіту. Село розташоване майже на самому кордоні, що нині розділяє Україну та Польщу, на лівому березі Рати. Історія Верхрати дуже давня. Перші письмові згадки про неї датуються 1444 роком. Було воно великим селом, до нього тоді зараховувалось 12 присілків. Більшість із них вже не існує. Вони

заросли густим лісом. Разом з сім'єю я був виселений на Ольштинщину під час операції "Вісла". Мої батьки тричі змінювали приділювані їм понімецькі будинки, аж в кінці поселилися в селі Бондзе в Ґурово-Ілавецькому повіті.

Після закінчення сільської початкової школи та сільськогосподарського технікуму в Лідзбарку Вармінському 1956 року, я три роки працював у цьому технікумі вчителем-виховником у гуртожитку. В роках 1959-1961 навчався на україністиці Вчительської Студії в Щеціні. Педагогічну практику відбув у початковій школі з українською мовою навчання в Білому Борі. З 1 вересня 1961 року став працювати у злученій початковій школі №7 і III Загальноосвітньому Ліцеї в Лігниці, який з наступного шкільного року став самостійним IV Загальноосвітнім Ліцеєм з українською мовою навчання. Почав я працювати вчителем військової підготовки в українських та єврейських клясах, учителем-виховником у гуртожитку та бібліотекарем у цій школі. 1962 року, в часі літніх вакацій, був я на вчительському курсі української мови в Києві. З першого вересня почав навчати української мови в клясах VIII-X. У шкільному році 1963-64 працював учителем у сільській початковій школі. З першого вересня 1964 р. до 31 серпня 1968 року, знову працював учителем початкової школи №7 і III Загальноосвітнього Ліцею з єврейською мовою навчання в Лігниці. Там навчав технічних предметів у V-X клясах. З днем 1 вересня 1968 року став першим штатним виховником і керівником IV Загальноосвітнього Ліцею. Перейняв ту функцію по Ярославі Кисілевській, яка відійшла на пенсію. У 1974-1979 роках я заочно навчався на україністиці (разом з російською) Варшавського Університету, де отримав науковий ступінь маґістра.

1966 року я одружився з Лідою Сватюк, родом з Холмщини, вчителькою початкової школи в Лігниці. Ми з дружиною виховали двох синів – Ярослава і Андрія. Обидва сини закінчили наш ліцей в Лігниці. Старший син закінчив також історичний факультет і бібліотекарство на Люблінському Університеті. Тепер працює шкільним бібліотекарем у початковій школі в Лігниці. Молодший, чотирнадцятилітній Андрій захворів на рака мозку. Після лікування в познанській поліклініці, втратив зір і прожив ще чотирнадцять років. У тому часі докінчив початкову школу, закінчив наш ліцей, здав іспит на атестат зрілости та ще дволітню школу медичного масажу для незрячих у Кракові і ще кілька років працював масажистом. На 28 році життя упокоївся.

По 30 роках праці в шкільництві, 1988 року я відійшов на пенсію. Мою посаду перейняв мґр Богдан Калитка. 1989 року я відвідав свою родину в Канаді. Як пенсіонер, я ще шість років (до

1994 р.), працював на пів штату шкільним бібліотекарем у нашому ліцеї. Мене нагороджено почесно грамотою з нагоди 50-ліття школи.

Міністерство Освіти і Науки України нагородило "Почесною грамотою Бзделя Михайла, колишнього керівника гуртожитку комплексу загальноосвітніх шкіл №4 у Лігниці, Республіка Польща, за вагомий внесок у розвиток українського шкільництва в Польщі та з нагоди 50-ліття від дня заснування ліцею та присвоєння йому імені Богдана-Ігоря Антонича". Підписав С.М. Ніколаєнко.

На вечірній зустрічі щецінських україністів лунає завзятий спів. На фото посередині Михайло Бздель. Вількаси, 2008 р.

Марія Божик-Ґутовська
1978 р.

МАРІЯ БОЖИК-ҐУТОВСЬКА

ТАК ШВИДКО МИНУВ ЧАС У НАУЦІ ТА ПРАЦІ

Минуло вже багато років від часу закінчення Вчительської Студії в Щеціні та багато років, як відійшла я на пенсію. Залишилися тільки найкращі спогади зі студентських років і з вчительської праці.

Після закінчення Загальноосвітнього Ліцею ім. Ю. Словацького з українською мовою навчання в Перемишлі 1961 року, нас троє – Ярослав Крик, Катерина Федик і я, Марія Божик, вирішило поїхати до Щеціна продовжувати науку на україністиці Вчительської Студії. Так склалося, що це був останній курс україністики.

Окрім навчання, ми активно включилися в культурне життя УСКТ: брали участь у літературних вечорах, які організував Мирослав Трухан, а також у драматичному гуртку, який зі своїми концертами їздив по навколишніх містечках і більших осередках, де жили українці, депортовані в рамках операції "Вісла". Зустрічі з тими людьми були дуже зворушливі – сльози публіки були великою нагородою для нас.

Два роки на україністиці проминули дуже швидко, тож треба було вирішити, де влаштуватись на працю. Я попала до Ельблонзького повіту Ґданського воєвідства. Від 1963 до 1998 року працювала вчителькою української та російської мов у початковій школі в Журавцю.

Перші два роки я навчала української мови в чотириклясній школі в Жулвінцю. Два рази в тижні довелось ходити до праці пішки п'ять кілометрів, оскільки інакше не можна було дібратися до цієї школи. Потім я вирішила навчати дітей української мови в своїй школі, а це тим більше, що діти з Жулвінця приходили до нашої школи до п'ятої кляси, а директор погодився на відкриття пункту навчання української мови, який я опісля вела через двадцять п'ять років. З учнями ми організували Шевченківські вечори, Ялинку в світлиці УСКТ в Кшевську, яка раніше дуже активно працювала –

Вчителі української мови з Польщі на мовному курсі в Києві.
Між ними й щецінські україністи: Марія Божик-Ґутовська (останній ряд – третя справа), Богдан Назарович і Христина Стех. Київ, 1979 р.

Учасники першої міжвоєвідської конференції делегатів УСКТ пригноблені партійним пустослів'ям комуністичних керманичів Польщі.
Марія Божик-Ґутовська – перша справа за почесним столом.
Варшава, 1984 р.

відбувалися проби хору, діяв драматичний гурток.

Одначе, коли молодь кінчала в містах середні школи, не вертала вже на села. Села пустіли, а старші люди не мали сили і охоти до суспільної праці. Ми зустрічалися тільки на зборах УСКТ, які я організувала у себе вдома. Саме з цієї причини перестав діяти пункт навчання рідної мови. Мої учні брали активну участь у конкурсах поезії, пісні та малюнку, які були організовані в театрі, а відтак у світлиці Українського Суспільно-Культурного Товариства в Ельблонзі, а пізніше в світлиці на Садовій. І так, коли вже не було кого вчити на селі, а в Ельблонзі була численна громада дітей, ми з батьками вирішили відновити пункт навчання української мови в світлиці УСКТ на вул. Театральній. Я навчала рідної мови суспільно в кожну суботу. Дітей прибувало, тож ми з управою гуртка УСКТ домоглися від освітньої влади офіційного дозволу на відкриття пункту навчання української мови. Я тоді відійшла, а лекції почав вести штатний вчитель. Пункт і досі працює.

Кілька разів я виїжджала на курс підвищення кваліфікації до Києва. 1974 року я виїхала на річне навчання російської мови до міста Орел в Росії. Після повернення я студіювала на відділі російської філології Ґданського Університету. 1978 року я захистила маґістерську дисертацію, а через два роки склала іспит другого ступеня спеціялізації з російської мови.

1998 року я відійшла на пенсію. Досі живу в Журавцю. У мене дві дочки і четверо внуків. Праця вчителя давала і дальше дає мені велике задоволення, особливо тоді, коли зустрічаю своїх колишніх учнів і вони виявляють вдячність за мою працю.

При мікрофоні Марія Божик-Ґутовська – співорганізаторка ельблонзького дитячого конкурсу. Ельблонг, 1988 р.

АДАМ ВАСИЛИК

КОРОТКО ПРО МІЙ ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ

Я, Адам Василик – син Йосифа і Катерини з дому Коколюсь, народився 6-го жовтня 1936 року в селі Розтока (ґміна Бірча Перемиського повіту). Мене з родиною депортували під час операції "Вісла" до села Щурково Бартошицького повіту на Ольштинщині. У тому ж селі навчався я у початковій школі, а далі продовжував навчання у Семпополі, яке закінчив 1952 року. В роках 1952-1956 я навчався в Педагогічному Ліцеї в Бартошицях, а відтак почав працювати як учитель у початковій школі в селі Щурково.

1956 року в Польщі відбуваються політичні зміни. До влади приходить Владислав Ґомулка. У школах дозволено дітям вчитися української мови. Разом з батьками творимо в Щуркові пункт навчання української мови. Тоді також засновано подібні пункти в Острому Барді, Стопках та в інших селах. Влітку 1957 року, я був учасником курсу української мови в Мєдзешині біля Варшави, шкий організувало Міністерство Освіти Польщі. Викладачами були професори з Київського Університету, а також українські педагоги з великим досвідом, які жили в Польщі, наприклад: Галина Кривансько з Лодзі, Марія Павенцька зі Злоториї та інші. Брав я також участь у такому курсі в 1958 та 1959 роках. Було нас біля 100 слухачів. На цих курсах створено хор, яким керував музиколог Осип Курочко – працівник репрезентативного польського ансамблю пісні і танцю "Мазовше".

У вересні 1959 року я став студентом україністики Вчительської Студії в Щеціні. Там я познайомився з багатьма цікавими людьми. Керівником української філології був тоді довголітній в'язень Сибіру – музиколог і юрист мґр Володимир Посацький. Добре ставилась до нас нас, студентів україністики, віцедиректор мґр Яніна Кіркіцька. Доброю людиною та викладачем був також філософ мґр Людвік Янішевський. Добре відносився до нас польоніст д-р Владислав Дробни. Погано ставився до нас польоніст мґр Вацлав Дерейчик. Усе щось не подобалось мґр Марії Ґертнер. Історик Рубін Пізем часто ставив нам провокаційні питання.

Адам і Марія Василик у Безлєдах, 1961 р.

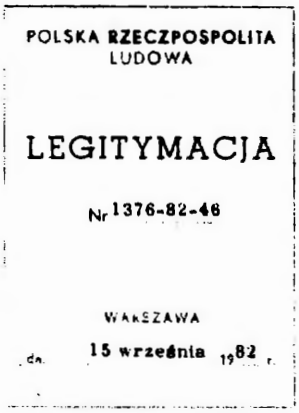

POLSKA RZECZPOSPOLITA LUDOWA

LEGITYMACJA

Nr 1376-82-46

WARSZAWA

dn. 15 września 1982 r.

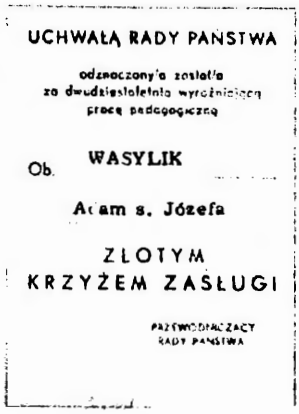

UCHWAŁĄ RADY PAŃSTWA

odznaczony/a został/a za dwudziestoletnią wyróżniającą pracę pedagogiczną

Ob. WASYLIK

Adam s. Józefa

ZŁOTYM KRZYŻEM ZASŁUGI

PRZEWODNICZĄCY RADY PAŃSTWA

Золотий Хрест Заслуги.

Щецінські друзі-однокурсники.
Зліва: Михайло Шумада, Зенко Павлинський, Адам Василик, Богдан Путько.

Адам і Марія Василик та Віра Банас на III З'їзді випускників щецінської україністики. Вількаси, 2008 р.

Студенти української філології охоче брали численну участь у пропаґуванні української культури та освіти серед українського населення західньопоморського реґіону. Ми все були активні в культурно-освітній праці та брали участь у багатьох різних заходах. Між іншими, виступали зі студентським хором і танцювальним ансамблем з нагоди визначних український свят. Крім народної на фолкльорної діяльности, студенти, які були членами "Towarzystwa Wiedzy Powszechnej", їздили по різних місцевостях з цікавими та актуальними доповідями для українського населення.

У серпні 1961 року я одружився з учителькою Марією Сецюк, а від 1-го вересня ми з дружиною почали працювати в восьмиклясній початковій школі у Безлєдах Бартошицького повіту. Я був керівником школи. Зорганізували ми там пункт навчання української мови. По трьох роках передав я цей пункт учительці Марії Сєрлі, яка почала заочно студіювати на українській філології у Вчительській Студії в Ольштині. Вона мусіла бути чинною вчителькою української мови.

Умови праці в старому будинку школи були дуже важкі. Завдяки наполегливим заходам, я через три роки побудував нову школу та квартири для вчителів. Одначе, за те, що відмовився вступити до партії (ПЗПР), мені не дозволили дальше керувати школою взупереч добрій оцінці моєї праці освітньою владою. У висліді ми з дружиною рішили перейти на працю до меншої школи у Вайснорах.

Тодішній міністер освіти видав постанову, що вчителі, які мають добрі висліди в праці і відповідний вік, можуть складати кваліфікаційний іспит до вищої професійної школи. Я був замолодий на один рік і 37 днів. У зв'язку з тим поїхав я до міністра освіти у Варшаві, щоб дозволив мені стати курсантом заочної програми підготовки до згаданого вище іспиту. Міністер погодився це зробити. Я їздив через рік на зайняття до Ольштина й успішно склав усний та письмовий іспити в ділянці початкового навчання (загальний вислід добрий). Рік пізніше ми з дружиною разом їздили до міністра про подібну згоду для неї. Таку згоду ми отримали. Дружина склала іспит на дуже добре. За свою педагогічну працю я був відзначений 1982 року "Золотим Хрестом Заслуги," а 1986 року "Почесною Відзнакою Заслуженим для Вармії і Мазур."

Після 30 років праці в шкільництві, 1986 року я став пенсіонером. У своїй суспільно-громадській праці я був активний у засновуванні української початкової школи в Бартошицях, що виявилось завданням дуже важким і довгим. Неґативне ставлення влади опізнювало цей процес. Одначе, після біля шести місяців щоденного полагоджування цієї справи з повітовою владою, ми отримали згоду

на створення української школи, до якої майже двадцять років я займався набором дітей.

2005 року мене нагороджено грамотою Державного Комітету України у справах національностей та міґрації "за вагомий особистий внесок у консолідацію світового українства".

ГРАМОТА

НАГОРОДЖУЄТЬСЯ

Василик Адам

за вагомий особистий внесок
у консолідацію світового українства

Перший заступник Голови
Державного комітету України
у справах національностей та міграції

В.М. Воронін

№ 68 від 12.09.2005

Грамота Державного Комітету України у Справах Національностей та Міґрації.

МИХАЙЛИНА ВІЛЬЧАЦЬКА

ЖИТТЯ КОРОТКЕ, МИНАЄ ШВИДКО

Я народилася в селі Брунари Горлицького повіту на Лемківщині. Мої батьки мали шестеро дітей, але матеріяльно були завжди задовільно забезпечені. Тато часто ходив на заробітки до Криниці.

У Брунарах перед депортацією на польські понімецькі землі було спокійно. Польське військо арештувало та допитувало селян. Мого батька також допитували. З оповідання батька знаю, що йому було дуже тяжко. На щастя, наша кмітлива мама добилася звільнення батька. Більше його не турбували. У нашому селі Брунари не спалено ні одного дому, а загинули лише одна або дві особи. Про виселення село знало два дні раніше, тож люди готувалися в незнану дорогу.

На понімецьких землях ми замешкали в невеликому селі Дзєцьмяровіце – 5 км від повітового містечка Шпротава, Зеленогірського воєвідства. До початкової і середньої школи ми ходили до Шпротави. У моїм селі на засланні люди жили спокійно, половину села (а може й більше) становили українці (лемки). Дівчата і хлопці щонеділі співали в селі українських пісень. Ми не приховували свого, не боялися співати.

Дуже відважно почувала себе моя мама – очитана і мудра людина. У нашому селі час від часу відбувалися сільські збори. Поляки не могли зрозуміти, чому така велика родина, як наша, матеріяльно все добре забезпечена. Нам ніколи не бракувало їсти, а часто на столі були калачі та цукерки. Ми також гарно одягалися.

Одного разу на зборах поляк Іванєц голосно сказав: – Pani Wilczacka, ma pani cztery krowy i cielaki, mało pola, to czym je pani karmi? – Panie Iwaniec, gotuję im pierogi i dlatego mam dużo mleka. Мама вміла на всі зачіпки та виклики мудро і сміливо відповісти.

Тато працював у лісі. В лісі ми пасли також худобу. Влітку ми збирали ягоди, тож мали гроші на гарний одяг, на шкільні потреби тощо. Четверо з нас має вищу освіту, а двоє середню. Ми з братом Петром закінчили українську філологію у Вчительській Студії в Щеціні. Згодом я почала працювати в селі Ґрембоціце пов. Ґлоґів.

Було колись... і в карти грали, і мед-вино пили. Аякже. Зліва: Михайло Шумада та Михайло Баранович. Варшава, квітень 1964 р.

Тут був пункт навчання української мови, були дві групи. Тодішній керівник школи мав до мене великі вимоги. Не хотів мені ніяк і нічим допомогти. – "Pani ma Studium Nauczycielskie, powinna pani wiele wiedzieć". Я витримала півроку і покинула школу. Потім я почала працювати в дитячій санаторії недалеко Ґрифіна, що біля Щеціна. Саме тоді я познайомилася з моїм майбутнім чоловіком Романом Міхном – учителем родом з Явірника. Явірник згорів уже після війни майже дощентно.

Після одруження ми замешкали у містечку Хоцівель на Щецінщині. Тут було дуже мало українців. Попрацювали ми шість

Михайлина Вільчацька та Ольга Романець-Грицков'ян з чоловіком Богданом на III З'їзді випускників щецінської україністики. Вількаси, 2008 р.

років і перенеслися до Старґарду Щецінського. Учителювали в польських школах. Тут був і досі діє пункт навчання української мови. Української мови навчали вчительки, які знали цю мову дуже добре. Одна вчителька була з України. У Старґарді маємо гарну домівку. Часто зустрічаємося, розмовляємо, співаємо. Від чотирьох років нам помагає молодий священик о. Руслан і паніматка Іванка (вона також закінчила теологію). Отець вчить релігії, а Іванка навчає інших предметів. Обоє дуже гарно співають.

Мені дуже жаль, що мені довелося залишити Старґард, в якому я провела 40 років. У вересні 2009 року я виїхала до Канади. Тут від 20 років мешкає і працює двоє наших дітей – син Дарко і доня Емілія з родинами. Більше дітей у нас не було.

На жаль, останні десять років були для мене дуже важкі. Мій чоловік дуже хворів і помер 15-го червня 2008 року на 71-му році життя. На зустріч випускників щецінської україністики до Вількас ми поїхали разом з братом Петром. Повіз нас мій син Дарко, який приїхав тоді на похорон батька. Маю надію, що ще колись зустрінемося на іншому подібному з'їзді. Бажаю, щоб ми всі українці жили добре, довго, дружньо та щасливо.

ПЕТРО ВІЛЬЧАЦЬКИЙ

ДЕЩО ПРО МІЙ ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ

Я, Вільчацький Петро, народився 21-го червня 1935 р. на Лемківщині в с. Фльоринка Новосанчівського повіту. Мої батьки – Кирило родом з Фльоринки та Єва родом з Вафки. 1933 року батько придбав ділянку землі (біля 4 га) в Брунарах, на якій побудував односімейний будинок. До 1947 року в нашій родині було шестеро дітей – чотирьох хлопців і двоє дівчат.

1947 року, мабуть у червні, був судний день. Прийшла операція "Вісла". Нам дали дві години, щоб спакуватися (що можна забрати протягом двох годин?). Ми забрали лише корів, на віз поклали якесь майно і так на тому возі їхали до залізничної станції, але не пам'ятаю де саме: до Грибова чи до Горлиць.

Нас та інших лемків завезли до Збоншинка, що на Зеленогірщині. Там дали нам якусь хату в селі Зєленєц, у якій замешкало кілька родин. Батько знайшов квартиру в Косєчині. Я був найстарший, тому пішов служити. До осени я пас корів у польського господаря. Восени він заплатив батькові за мою працю – мішок жита!!! Під кінець 1947 року спритна мати знайшла хату в Дзєцьмяровіцах, близько 100 км від Збоншинка. Ми в ній поселилися. Тут я закінчив початкову школу в 1952 році. В 1952-56 роках я вчився у середній школі (Сільськогосподарський Технікум), а відтак служив у війську в Козлю біля Кендзєжина. Після військової служби, в 1959-1961 роках, студіював на відділі української філології Вчительської Студії в Щеціні.

Після навчання на україністиці, я почав працювати виховником у дитячій санаторії в Новому Чарнові коло Ґрифіна. У тому часі мене відвідували службовці уряду безпеки. З 1963 року я працював виховником у різних установах, між іншим у виправному закладі в Єжманіцах Здрою, що біля Злоториї та в Мровінах, у дитячому будинку в Сцінаві, у психіятричному закладі – в молодіжному відділенні тощо. В тому ж часі я вчився в ОДН (Осередок/Центр Удосконалення Вчителів) у Зеленій Горі. У 1979-1981 роках я закінчив курс "Ретро", відділення олігофренії.

Одружився я 1964 року, маємо з дружиною двох синів. У червні 1982 року мені вдалося виїхати на роботу до США. Там працював помічником на відпочинковій оселі Українського Народного Союзу "Союзівка" до грудня 1982 року. Після повернення до Польщі, працював виховником у дитячій санаторії в Карпачу аж до відходу на пенсію 1998 року.

До речі, після повороту з Америки, до мене часто навідувались аґенти державної безпеки. Вони хотіли знати що, де, коли, з ким та чому? На питання, чому мій син вчиться в українському ліцеї в Лігниці, я відповідав питанням: – Коли б пан жив у Франції, Англії чи Росії, а була там польська школа, – до якої школи пан послав би своїх дітей?

Українські вчителі з Польщі на мовному курсі в Києві біля надгробного пам'ятника Лесі Українки. Між учителями п'ять випускників щецінської україністики. 1962 р.

Зліва: Михайлина Вільчацька, Петро Вільчацький та Ольга Романець. Щецін, 1959 р.

ВОЛОДИМИР ГАЛАК

ЖИТТЯ МІЖ ГРОМАДЯНАМИ ДРУГОЇ КАТЕГОРІЇ

Володимир Галак
Щецін, 1961 р.

Народився я 1939 року в селі Улазів на Любачівщині в селянській родині. Село нараховувало тоді біля 500 домів. Крім українців, проживало там також незначне число поляків і жидів. Моя сім'я була національно свідома. У кімнаті завжди висіли портрети Т. Шевченка і Є. Коновальця. Батько довший час виконував у своєму селі функцію солтиса, а за німецьких часів був війтом у ґміні Диків Старий. Мали ми також власне рільниче господарство. Батько працював продавцем у крамниці. Моя пам'ять сягає до того часу, коли втікали німецькі війська, а їм на зміну прийшли "більшовики", тобто Радянська Армія.

Пам'ятаю напади польських банд, відвідини партизанів з УПА і депортаційну акцію "Вісла". Колись батько пояснював зустрічним старшинам Радянської Армії, за які ідеали борються воїни УПА. Одначе, один з них тайкома пригадав батькові, що коли б між ними був москаль, то батька неминуче чекав би Сибір. Старшини з України хоча й не знали проблеми українського визвольного руху, проте не були його ворогами. Воєнні обставини (а в нас на Закерзонні війна продовжувалась до 1947 р.) примушувати нас, дітей, скоріше дозрівати й пристосовувати свою поведінку до ситуації. Ми – малі діти вже знали хто ворог, куди ховатись від куль і від банд, що нападали на наше село, як обдурювати польське військо тощо.

На наше село часто нападали цивільні банди з польських сіл. Вони були озброєні вогнепальною зброєю, а їхньою головною метою була грабіж. Хто з українських селян пробував боронити своє майно, того грабіжники на місці без вагання вбивали. Бандити грабували все, що їм подобалось, а передовсім коней, корів і господарське знаряддя. Селяни стали організувати якусь самооборону, але не маючи зброї, їхні дії обмежувались до повідомлення, що надходить банда. Мені ще й донині ввижається страхітливий крик

мами: – "Діти вставайте, втікаємо, йде банда!" Влітку ми втікали в поле у збіжжя або в коноплі, а взимку хоронились у лісі. Таких ночей було безліч...

У кінці серпня 1946 року, в чистому полі за нашим селом, польське військо несподівано оточило криївку-бункер УПА. Партизани ставили спротив, оборонялися. Стрілянина тривала кілька годин, аж поки один жовнір підповз до криївки і кинув досередини через вентиляційний отвір ґранату. Командир Василь Пиріжок зловив ґранату і хотів її викинути назовні, але ґраната розірвалась й пошматувала йому руку. Тоді Пиріжок назначив командиром одного з партизанів, а сам себе застрілив. Іще якийсь час партизани оборонялись, але вкінці піддались, бо побачили безвихідність своєї ситуації. Я зі своїм дядьком Йосипом Мудлом був тоді на полі і особисто бачив згадану подію... Тіло вбитого і скривавленого партизана (Василя Пиріжка) жовніри принесли до села, кинули біля мосту й заборонили його хоронити. Щойно на третій день брат загиблого тайкома викрав тіло й похоронив його на місцевому цвинтарі. Із п'ятьох партизанів, що піддалися, пережив (вийшовши з тюрми) тільки один. Прикро про те говорити, але поміж селянами знайшовся ренеґат-зрадник, який сказав жовнірам де знаходиться партизанська криївка. Ось так наш таки юда взяв на своє сумління смерть п'ятьох невинних людей...

У вересні 1946 року, почав я ходити до школи, а ходив тоді, коли було тепло. Коли ж настав холод, то сидів у хаті, бо не було в мене теплого взуття. Два дні перед нашим виселенням, мого батька і кількох сусідів арештувало військо. 28 квітня 1947 року, польське військо оточило наше село і нам сказали спакуватись, бо за годину будемо виселені. У нас не було ні коня, ні воза, бо кілька днів тому пограбувала їх польська банда! За годину на подвір'я заїхала військова фірманка. Батька не було. Плачучи, мама позбирала постіль до скрині, якусь посудину, колиску з піврічною дитиною, п'ять курок і трохи муки, яку сусід намолов нам на жорнах. Ціле наше "майно", разом з дітьми, помістилось на возі. Дванадцятилітній брат за возом вів корову на шнурку. Ось так ми назавжди попрощали свою Батьківщину. Вже в дорозі до нас приєднався батько, якого звільнили з тюрми.

Після одинадцятиденної мандрівки поїздом, поселили нас в місцевості Сроково Кентшинського повіту на Ольштинщині. Дали нам знищену понімецьку хату й два гектари землі. Жили ми дуже бідно, бракувало нам усього, доводилось навіть голодувати. Польські сусіди ставились до нас по-різному. Переселенці з Литви не виявляли до нас ненависти, натомість поляки з Волині демонстрували щодо нас велику ворожнечу. Наш сусід хвалився, що він зі

своїми товаришами іще на Волині витягнув із церкви українського "попа" і, обв'язавши соломою, "герої" спалили його. – "Але несамовито пищав!" – з усмішкою пригадав Ян Адамчик, розповідаючи про свої успіхи в боротьбі з українцями. Якось розповіді польських учасників волинських подій і їхні свідки ніяк не відповідають тій пропаґандистській брехні, яку вголос поширюють тепер польські засоби масової інформації.

Після вакацій 1947 року, ми з братом і сестрою пішли до школи. Польські діти зорганізовано влаштовували постійні напади на нас і наших українських ровесників. Дійшло до того, що не стерпівши зневажливих лайок і побоїв, мої брат із сестрою перестали ходити до школи. Тут у Срокові наші учні зі старших кляс також покидали школу, не стерпівши знущань з боку польських дітей. Шкільна влада не турбувалась тим, щоб українські діти здобували освіту. Тільки їх, винятково, не обов'язувала шкільна повинність. Одного разу я бачив, як сердитий вчитель бив українську дитину (Володимира Скалія) й викрикував: – "Я тобі покажу, ти українська приблудо!" Я таки вперто держався школи, незважаючи на різні прикрощі. Ті вчителі, які приїхали з Литви чи Білорусі, ставились до нас, українців, доволі толерантно...

Десь у травні 1951 або 1952 року, прибув до нас колишній партизан і кілька днів перебував у нашому домі. Він заохочував мого батька вступити до нової української підпільної організації й просив вербувати до неї нашу патріотичну молодь. Батько був надто обережний і не хотів включатися до непевної дії, що нагадувала провокацію. Невдовзі в ольштинському приміщенні УБ (куди викликали батька) тато розпізнав свого непрошеного "гостя". Був це, злої слави, український сексот і зрадник Леон Палійський (псевдонім "Зенон")...

Минали літа. У нашій хаті появився "Кобзар", який нам прислали з Канади. Тато навчив мене читати і я щоденно читав Шевченкові вірші. Після закінчення початкової школи, прийняли мене до Загальноосвітнього Ліцею у Венґожеві. Там вчилось багато нашої молоді. В гуртожитку ми (українці) намагались заквартирувати в окремих кімнатах, окремо від польських учнів.

1956 року настала відлига, що дозволила створити Українське Суспільно-Культурне Товариство. Пішли чутки про те, що українській молоді можна вже навчатись рідної мови в школі. Коли я був у десятій клясі (1957 р.), ми – діти українських батьків, провокаційно перестали ходити на лекції російської мови та домагалися введення навчання української мови. Іґнорування на той час обов'язкової російської мови в школі мало характер провокації (так дехто її розцінював) й учнівського страйку. Директор ліцею –

Юрій Щуцький – перший вчитель української мови в польському загальноосвітньому ліцеї у Венґожеві в роках 1957-1963.

колишній в'язень сибірських концтаборів, поставився прихильно до наших вимог і знайшов нам учителя. Був це холмщак Юрій Щуцький – вчитель місцевої школи у Венґожеві. Одначе, частина українських ліцеїстів продовжувала приховувати свою національність і на лекції української мови не ходила. Відрадне те, що група відважної і патріотичної молоді систематично відвідувала лекції української мови. Крім мене, до цієї групи слід зарахувати м. ін. таких учнів: Адама Купича, Михайла Шумаду, Омеляна Вішку, Омеляна Гавришка, Михайла Ходаня, Дмитра Куня, Оксану Карашевську, Галину Магомету, Євгенію Іваніху, Івана Борівця та ще декого. Було також кілька осіб, які ходили на заняття з української мови як вільні слухачі. З прикрістю мушу згадати, що найкращі учні нашого ліцею українського походження, лекції української мови обминали здалека. Вони свідомо не хотіли собі "псувати" ані біографії, ані шансу на кар'єру.

МОЯ ПРОФЕСІЙНА ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Після закінчення Вчительської Студії в Щеціні (1962 р.), приїхав я до містечка Кентшин у пошуках праці. У Кентшинському повіті проживало біля 850 родин – переселенців операції "Вісла" (тобто 5056 осіб). Чиновник відділу освіти переглянув мій вчительський диплом і запропонував мені працю в малій сільській початковій школі в місцевості Ленкниця. У цьому далекому, запущеному селі проживали, в основному, українські переселенці. Всюди ліси, болота, бездоріжжя, відсутність автобусної комунікації та велика віддаль від найближчого міста (33 км). У таких важких побутових умовах і мені довелось розділяти непривітність долі наших вигнанців... Першого вересня 1962 р. почався новий шкільний рік. У школі не було ані стола, ані крісла; бібліотечні книжки безладно лежали на підлозі, там же "зберігалась" ціла документація школи. "Моя" школа мала статус філії повної початкової школи в Срокові, а мене величали званням "керівника філії". У ній же навчання велось у чотирьох клясах. У шкільному будинку містилась також громадська світлиця для селян. Кілька днів перед початком шкільної науки, у світлиці була танцювальна забава для дорослих.

Насходилось багато сезонних робітників (поляків), що працювали при осушенні й освоєнні заболочених і малопридатних земель. Добре випивши, вони вчинили традиційну бійку між собою, у висліді якої повилітали шибки у вікнах світлиці та в учнівській залі. Дізнавшись про те, що дотеперішній вчитель уже не буде вчити їхніх дітей, – батьки позабирали свої приватні меблі зі школи, якими користувались учні...

На урочисте відкриття нового шкільного року прийшли: кілька батьків, групка переляканих дітей і... солтис. Для приличности хтось приніс якийсь знищений стіл і старе крісло. У таких умовах почав я свою першу педагогічну працю. Перші дні мого учителювання призначив я на вставлення шибок у вікнах й придбання необхідних меблів. По старі шафи і полиці їздив я з фірманом аж до Кентшина (33 км). Вже в жовтні була наладнана шкільна бібліотека і канцелярійна документація.

Мені пощастило. У цьому маленькому селі зустрів я багато наших дуже свідомих українських родин. У селі проживало тоді двадцять родин з операції "Вісла". Всі українці були греко-католиками. Під оглядом професійним структура села була такою: землероби – 89%, лісові робітники – 11% (включаю тут також польських мешканців) і працівники державних рільничих господарств. "Моя" Ленкниця лежала близько радянського кордону у великій віддалі від міських осередків. До найближчої автобусної зупинки було п'ять кілометрів. Таке розташування села спричинювалось до того, що люди (особливо молодь) намагались виїхати до міст або до більших осель. Одна сім'я повернула на свої рідні землі, а кілька виїхало до США і Канади. Національна й історична свідомість назагал була доволі високою.

Наші вигнанці між собою і з польськими сусідами жили у злагоді, не створювали жодних конфліктів. Варто згадати свідомих і активних діячів українського руху, які тут проживали, а саме: родини Старухів, Міґусів, Рацьких, Табаків, Ковалів, Галамушків, Янкових і Біланичів. Дуже приємно було з ними співпрацювати. Вони й мені неодноразово приходили з допомогою навіть у приватних побутових справах, за що й донині ношу у серці щиру вдячність. Наша згуртована культурно-освітня активність поширювалась і на подальші околиці. Кентшинські славні щорічні концерти "З мальованої скрині", це також частина наших співорганізаторських зусиль, а саму назву концертів придумав Антін Старух... Як члени УСКТ, разом з Антоном Старухом, Іваном Міґусом, Антоном Біланичем й Іваном Петрецьким, ми влаштовували всякі імпрези з нагоди різних роковин не тільки в Ленкниці, але й в Асунах у співпраці з місцевим активом. Всі наші діти, навіть з мішаних родин,

дуже охоче ходили на лекції української мови. До речі, всі вони знали мову своїх батьків.

Одного разу на лекції польської мови, я на дошці написав речення: "To jest lis." Учень першої кляси Зенон Міґус (живе тепер в Канаді) вперто повторяв: "То є лис." Цей учень прийшов до школи взагалі не знаючи польської мови. Навіть її не розумів. По кількох тижнях шкільної науки, він уже добре говорив по-польськи. Приклад цей виразно доказує, що малу дитину спершу треба вчити рідної мови, бо перебуваючи в чужомовному середовищі, вона сама дуже скоро навчиться чужої. Колись мав я й такий нетиповий припадок: батько учениці з четвертої кляси домагався піднести рівень навчання української граматики бо дочка, на його думку, "незадовільно" знає деякі граматичні правила. У своїй пізнішій практиці я більше таких інтервенцій не мав.

Перебуваючи в приграничному терені (недалеко був кордон з СРСР) наша українська національна меншина була об'єктом особливого зацікавлення органів державної безпеки. До моєї школи майже щотижня навідувались працівники міліції, або вояки пограничних військ. 1963 року склав я прохання, щоб мене, як вчителя української мови, вислали на місячний вакаційний курс підвищення кваліфікації до Києва. На позитивне полагодження мого внеску чекав я аж три роки. На моє запитання, чому мені не дають дозволу на виїзд, працівник відділу освіти порадив мені шукати тих причин у Відділі Внутрішніх Справ...

1966 року, на другий день після мого повернення з курсу в Києві, відвідав мене шеф УБ з Кентшина. Він тайком підкріпив під столом підслухову апаратуру. Я принагідно віднайшов її, але боявся її нищити. Того ж вечора шеф УБ знову відвідав моє мешкання, щоб, як сказав, напитися води. Він скорим і вправним рухом відчепив свою апаратуру і сховав її у кишеню. Згадую про те, щоб молодий читач зрозумів, під яким поліційним наглядом і постійним контролем ми жили в оці понурі часи. Як подає Я. Сирник у своїй праці "Українське Суспільно-Культурне Товариство (1956-1990)", органи безпеки так схарактеризували українських діячів моєї округи: "УСКТ не веде широкої активної діяльности, але частина активу в неофіційному колі веде набагато ширшу діяльність ніж та, яку виявляє назовні." За особи потенційно ворожі визнано м. ін. Антона Старуха, отця Григорія Чернегу, Володимира Галака, Михайла Табаку та інших. І я особисто два рази був примушений їздити "на УБ" до Кентшина на т.зв. "профілактично-попереджальні розмови".

Ми, вчителі української мови, мали моральний обов'язок розповсюджувати тижневик "Наше Слово", календарі-альманахи УСКТ й інші українські видання. І ми це робили. Упродовж кількох

років виконував я функцію голови Повітового Правління УСКТ в Кентшині. У Ленкниці поляки були меншістю і до мене особисто відносились прихильно. Один навіть посилав свого сина на лекції української мови. Праця у школі не була легкою. Мій штат передбачав 42 лекції, що велись у сполучених клясах. Далека відстань від міста, від крамниць, від адміністративних установ чи лікаря, чинили життя сільського вчителя просто нестерпним. Одначе ми, українські вчителі, свою місію і завдання, яке накладає на нас історія, добре розуміли і ніхто з нас від тої праці не відмовлявся. Ми держались принципу: "Там наше місце, – де наші люди!", а вони, відомо, приречені акцією "Вісла" на мізерне животіння в найтяжчих умовах периферійних околиць...

Тут хочу навести один приклад зі свого приватного життя. Була морозна зима 1966 року. Впали великі сніги. Не можна було ніде виїхати навіть трактором чи кіньми. Якраз тоді захворів мій маленький синочок. Його стан був дуже поганий. Здавалось, що дитина на моїх очах помре. Не впадаючи в паніку, я до полоз санок прикріпив довгі лижі і тими санками тягнув тепло одягнену дитину по лісових бездоріжжях аж до проїзної дороги. Моя дружина йшла перша, пробиваючись крізь замети, а я йшов її слідами та тягнув санки з дитиною. Ми не мали певности, чи зможемо її живою довезти до карети швидкої допомоги, що ждала на нас на проїзній дорозі. Нашу мандрівку утруднював сильний вітер і сніговиця, але виходу не було й ми рештками сил таки подолали шестикілометровий відрізок непроїзної "дороги". Дитина була врятована, а нам – батькам придався іще один досвід з життя на провінції...

1974 року вступив я на заочний факультет української та російської філології Варшавського Університету. Мав я щастя користати з викладів таких видатних працівників університету, як: поет Остап Лапський, д-р Степан Козак, д-р Флоріян Неуважний, д-р Тетяна Голинська, д-р Василь Назарук, д-р Михайло Балій та інших. 1979 року закінчив я свої університетські студії, здобувши науковий ступінь маґістра. Невдовзі шкільна влада перенесла мене до праці в повній початковій школі в Байорах Великих на пост директора. Такі села як Байори Великі, Байори Малі, Ленкниця, Вискок і Ґуї становили своєрідний прикордонний енклав, у якому чисельно домінували все таки українські переселенці. З уваги на тих же переселенців восьмиклясна початкова школа в Байорах Малих працювала в спосіб особливий. До 1952 р. тут взагалі жодної школи не було, аж один свідомий селянин відступив свою (доволі велику) кімнату на навчання дітей. У тій же "школі" працювали припадкові люди, навіть без середньої освіти, не кажучи вже про педагогічну. Кваліфіковані вчителі не хотіли працювати в таких примітивних

Учасники конференції вчителів української мови в ольштинській домівці УСКТ. Між ними й наші щеціняни – Д. Трояновський, А. Дудак, В. Галак і Д. Воробець. Ольштин, 1965 р.

Отець Григорій Столиця з українськими дітьми після першого Святого Причастя перед церквою в с. Байори Великі. Травень, 1992 р.

В околиці села Асуни проживали патріотичні родини Янкових і Старухів. Зліва: Олена Старух, Антін Старух, о. Тарас Янків, його мати та тітка Анна.
Отець Янків успішно працює в Україні над відродженням релігійних і національних цінностей в народі. 2005 р.

умовах, тим більше серед українців. Нехіть педагогів побільшували: бездоріжжя, відсутність автобусного сполучення з міськими осередками й брак помешкань для вчителів.

У другій половині 60-их років рівень навчання трохи покращав, бо до праці прийшли молоді вчителі після педагогічних ліцеїв, в тому числі й українського ліцею в Бартошицях. Одначе, як розповідають мешканці села, директор школи дбав про своє господарство і не турбувався рівнем навчання дітей у "його" школі. Результати навчання учнів подальше були невисокі й мале число випускників початкової школи в Байорах Великих потрапляло до середніх шкіл. Шкільна влада також не турбувалась низьким станом освіти українських дітей. У половині серпня 1979 року, я перейняв школу в Байорах Малих і своє "директорування" був примушений почати від ремонту двох будинків, у яких мали відбуватись шкільні заняття. Щоб покращати відносини між учнями та вчителями, задумав я приймати, по змозі, якнайбільше вчителів з українською освітою, або хоч українського походження. До певної міри мені це вдалося. У моїй школі працювали якийсь час такі вчителі: Ірина Іванюра, мґр Богдан Дримала, Іван Назарович, Христофор Патра, Данута Гайдаш, Тереза Пиріжок і Марія Терешко. Як і я, так і "мої" вчителі, не мали житлових вигод, проте старались як могли працювати дбайливо, щоб підвищити рівень знань усіх учнів. Шкільна влада помітила наші зусилля, батьки також виявляли більше вдоволення з праці школи. У школі існував пункт навчання української мови, в якому вчились учні в чотирьох групах. Згідно з моїм розподілом занять, кожну групу навчав інший вчитель. Під час організації різних шкільних імпрез і розваг, згадані вчителі ніколи не забували продемонструвати з дітьми якогось українознавчого мотиву.

Згодом учні нашої школи почали брати участь у загальноґмінних олімпіядах, предметних конкурсах, спортивних змаганнях і інших імпрезах. Їхні успіхи засвідчували про солідну працю нашого вчительського колективу. Діти нашої школи без більших проблем складали вступні іспити до середніх шкіл, що значно покращало репутацію нашої школи в околиці. Разом зі своїми працівниками я активно включився у культурно-освітню працю для місцевого населення та співпрацював з діячами місцевого гуртка УСКТ. У громадській світлиці в нас проводилось багато доповідей і святкувань з нагоди ювілейних роковин видатних культурних і політичних подій нашого народу. Не можу тут не згадати мого сусіда – вчителя школи з Вискоку Михайла Павлюки. Його патріотична активність в ініціюванні різних заходів заслуговує на пошану і добре слово.

До Байор Малих і Великих доволі часто приїжджали різні українські ансамблі художньої самодіяльности. Було немало турбот,

пов'язаних із забезпеченням доброї організації імпрези (приміщення, харчування тощо), проте спільна дія працівників школи й активу УСКТ, який очолював Петро Радавець, ґарантувала успіх наших заходів. Пожвавлення згаданих дій було помітне особливо напередодні розвалу Радянського Союзу та проголошення суверенітету України... Наші переселенці з великим ентузіязмом приймали відомості про позитивні переміни в Україні й надіялись, що й наш народ приєднається до "кола вільних народів"...

Хочу нагадати один цікавий інцидент, що засвідчує про "духа старих часів" і його схильність до переміни. Був це кінець 70-их років (розуміється, XX ст.). Після конференції директорів шкіл, "начальство" (тобто шкільна влада) запросило нас на обід... По кількох чарках оковитої розгорнулась, модна в той час, дискусія про т.зв. "українські злочини, скоєні на поляках". Найбільш "компетентно" висловлювались якраз ті директори, які ніколи з українцями не зустрічались, бо походили з центральної Польщі. Один з дискутантів пояснював, що українці "різали" поляків й придумуючи різні тортури, "шаткували їх у січкарнях"... Мені, автентичному свідкові воєнних і післявоєнних польсько-українських взаємин, вислухувати отаких цинічних наклепів було не під силу. Я досить добре пам'ятав, хто саме й на кого нападав, хто грабував і вбивав невинних моїх сусідів в Улазові. Не стерпівши нахабства, я гостро заперечив брехливим вигадкам й демонстраційно залишив непривітне товариство. Солідаризуючись зі мною, один поляк, родом з Литви, також вийшов із залі.

Між директорами шкіл було немало українців, але жоден з них не відізвався словом й не вийшов за нами. Процес упідлення пішов так далеко, що не було між ними нікого, хто захотів би боронити власну гідність. Український холуй вправлявся в низькопоклонстві нахабі! Й донині не знаю, чи їхньою поведінкою керував досвід батога, чи може принадної петрушки. А може й одне і друге!? Після згаданого інциденту, мої земляки на вулиці втікали від мене як від зарази, щоб, не дай Боже, не зіпсувати своєї ("доброї", як їм здавалось) репутації в польському середовищі... Проминули роки, зайшли політичні переміни ... і мої ренеґати, здавалось, зазнали трансформації та заграли в "патріотичну ноту". Дехто з них навіть вишивану сорочку надів. Не знаю, як це розуміти...

Значущий розділ в житті села і школи виконала Церква. Іще 1956 року селяни (А. М. Рибавчики) поставили капличку на роздоріжжі в Байорах Великих. Там же стали відправляти Службу Божу. Першим нашим священиком був православний священик Дем'ян Товстюк (син петлюрівця, втікач зі Сибіру). Греко-католики прийняли його "як свого", бо він був українцем і відправляв по-україн-

ському. Колись своїм вірним сказав він значущі слова: – "Коли Україна стане незалежною державою, тоді між всіма українськими Церквами запанує єдність і буде тільки Одна Українська Церква". Хочемо вірити, що розумні ієрархи наших розколених Церков будуть стриміти (і, мабуть, вже це роблять) до цього українського ідеалу. Богослуження біля придорожньої каплички не могли задовольняти вірних. Вони хотіли справжньої своєї церкви. З великим трудом вдалось таки старий будинок пристосувати на церкву. Влада на це годилась, але поставила вимогу: "Має це бути церква православна!" Біля цієї справи довший час йшли безупинні переговори з владою (світською). Дивне це, що наші "добродії і опікуни" – тобто державні урядовці, так ревно турбувались про "правильність" нашої релігійної обрядовости (і конфесійної приналежности). Кінець-кінцем, тільки немалим хабарем вдалось о. В. Бозюку добитися прихованої "леґалізації" церкви як греко-католицької. В роках 1979-1982 відбулась цілковита перебудова дотеперішнього церковного будинку, у висліді чого наша спільнота одержала новий гарний храм. Згадані заходи відбулись за ініціятивою і наглядом невтомного і принципового о. Мирослава Підлипчака. Багато праці при упорядкуванні церковної площі, інтер'єру та огорожі внесли такі отці: Тимотей Феш, Дмитро Гарасим і Григорій Столиця. Вони також немалий час працювали парохами у нашій церкві і залишили в пам'яті своїх вірних незатертий слід своєї душпастирської і виховно-патріотичної праці. Дуже добре процвітала співпраця Церкви зі школою в ділянці доброго виховання в релігійному, громадському і патріотичному дусі. Відрадне те, що сестри монахині навчали дітей катехизму українською мовою.

1998 року мою школу ліквідовано, а я перейшов на пенсію. Моя праця в нелегких умовах дала в багатьох випадках позитивні наслідки. Мені приємно, що мої учні старалися добре вчитися, а попавши до середніх і вищих шкіл, пам'ятали про своє українське походження. Деякі з них стали заслуженими діячами української ідеї, напр. Табаки, Мігуси та Янківи.

У нашому середовищі також знайшлися темні характерияничари. Були це назагал неграмотні одиниці, що приваблені сексотами, вписувались до т.зв. "Добровольчого Резерву Народної Міліції" (ОРМО). Оці "добровільні резервісти", мабуть на замовлення, робили мені різні пакості. Вони робили все можливе, щоб звільнити мене з посту директора школи. Їхня головна робота полягала в тому, щоб спецслужбам складати періодичні доноси відносно моїх приватних контактів з різними людьми (особливо з українцями), про мою ролю в організуванні українських культурно-освітніх заходів, про мою співпрацю з Церквою тощо.

Згадуючи пройдений шлях, своє тривожне дитинство, насильну депортацію, знущання і зневаги польського шкільного подвір'я, а також дискримінаційне (у багатьох випадках) трактування моєї особи державними установами, я переконався, що моє місце в цій державі – між громадянами другої категорії. А єдина моя провина в тому, що народився я не в польській і не в римо-католицькій родині. Чи можу я осуджувати тих своїх земляків, які вибрали шлях самозаперечення власного роду, поганьблення батьківської традиції і підлабузництво до того, хто їх зневажає і кривдить? Хто зберіг власну гідність, той на всякий спосіб оборонявся від спідлення, жив скромно, зазнавав різних неприємностей, але вперто держався своєї тотожности. Одначе, для такої постави потрібні: характер, воля, честь і вірність національній ідеї. Як показало життя, наш плебей не зумів протиставитись антиукраїнській кампанії польських українофобів і зривав зв'язок з власним родом і народом. Задля святого спокою, власної вигоди або й кар'єри, він готовий був приєднатись до тих, хто нас кривдив, ганьбив й зневажав. Особисто дійшов я до такого висновку:

а) Наші УГКЦ, або УПЦ – це опора нашого існування. За прикладом наших предків, ми повинні брати активну участь у житті тих Церков.

б) Змішані подружжя ведуть до прискореної асиміляції.

в) Кожну подію в нашій історії треба виявити і належно оцінити, а також знайти причину її постання.

г) Щоби шанувати чужий народ, його цивілізаційні надбання і культурну спадщину, треба насамперед приглянутись, як ті явища представляються на нашому українському ґрунті. Учинивши це, слід пильно приглянутись, як чужинець оцінює нас.

ґ) Українець ніколи не буде цуратись своєї нації, якщо добре пізнає її історію (закінчивши середні школи, ми були дуже недовчені в обсязі знань з рідної культури, а рабська вдача, що витворилась шляхом дискримінації в польській школі, занижувала нам згодом результати вчительської праці з нашими дітьми.

д) Найбільше болить кривда заподіяна "своїми".

е) На світ нам треба дивитись і його розцінювати з позицій наших громадських і національно-релігійних інтересів. Інакше не може бути!

ВОЛОДИМИР ГАЛАК

КІЛЬКА СЛІВ ПРО МОЮ СІМ'Ю

Походжу з багатодітної сім'ї, яка до переселення 1947 року проживала в місцевості Улазів, ґміни Старий Диків на Любачівщині. Мій батько, Дмитро Галак, був свідомим українцем, цікавився життям українського народу, його історією і культурою; купував українські книжки і передплачував наші часописи зі Львова. Закінчивши початкову школу й курс бухгальтерії, він довгі роки працював продавцем у крамницях. Неповнолітнім юнаком (а народився він 1900 р.) його покликали до військової служби в австро-угорському війську і 1917 р. відправили на війну. "На власних ногах" – як казав – пройшов увесь Балканський півострів у часі Першої світової війни. Там же застав його кінець війни. Поранений, з трудом, через Львів, добрався додому. Багато демобілізованих українців повертало до своєї Галичини через Краків й там же попадало до польських в'язниць. Поляки превентивно арештували українців, що поверталися з фронту, щоб вони не поповняли рядів Української Галицької Армії, яка тоді вела оборонну війну проти польської аґресії на Західньо-Українську Народну Республіку. Батьків сусід Микола, повертаючи з війни додому, вибрав "коротшу" дорогу через Краків. Там же у польських в'язницях перебув кілька місяців і накінець прийшов додому в жалюгідному стані, виснажений, голодний і міцно побитий.

Новоутворена польська держава 1922 р. покликала мого батька до свого війська. Служив він у Восьмому полку уланів у Кракові. Було там багато українських хлопців з Волині і навіть колишні петлюрівці. Хлопці з Волині дивували всіх своєю неграмотністю. (Росія панувала на українській Волині до 1915 р. і навчала своїх українських громадян любити Росію, а для цього грамота їм не була потрібна. Згодом виявилось, що нова окупаційна польська влада перейняла російську політику відносно волинських українців. Вона т.зв. "сокальським кордоном" відмежувала неграмотне і аполітичне українське населення Волині від більш свідомого населення Галичини). Батько згадував, що під час маневрів найбойовішу вар-

тість представляли собою браві петлюрівці... 1923 р. у Кракові спалахнуло повстання місцевих робітників і для його приборкання влада використала якраз уланів з Восьмого полку, в якому домінували чужинці. В часі розгрому потекла кров і населення Кракова поставилось до уланів з цього полку дуже неґативно і вороже. Навіть тоді влада керувала ненависть польського населення проти чужинців, а в першу чергу – проти українців. Це приклад лицемірного маніпулювання "українською картою" в політичних інтриґах внутрішньої політики.

У мене були два брати і три сестри. З нашої шестірки я і одна сестра закінчили вищі школи і працювали в шкільництві. Сестра Ґеня закінчила піввищу школу і працювала у промисловому підприємстві. Іншим не вдалось закінчити навіть середньої школи. Батько мріяв, щоб всі його діти пішли до шкіл і вчились, але матеріяльні злидні і неприязні відносини польських дітей примусили найстаршого брата і сестру покинути школу. Після депортації 1947 р., влада приділила нам дуже мізерну і зруйновану забудову й тільки два гектари землі. З такого "господарства" годі було вижити й батько став працювати продавцем у місцевій (державній) крамниці. В цій ділянці практика у нього була, бо ще на Любачівщині довгі роки працював у крамницях. Крім цього, довгі роки виконував функцію солтиса в своєму селі, а навіть якийсь час був війтом в Старому Ликові. Батько часто бував ініціятором культурно-освітніх і політичних заходів. Вже після переселення, 1954 року він заснував український драматичний гурток у Срокові. Щоб добитись згоди на затвердження репертуару драмгуртка, батько писав прохання до органів центральної влади у Варшаві, Києві, а навіть у Москві. Був це час, коли українська меншина в Польщі офіційно "не існувала". В результаті його клопотань, тільки одна Москва дала дозвіл на постановку й то тільки одної п'єси: "Сватання на Гончарівці" Квітки Основ'яненка. Драмгурток успішно виступав у навколишніх селах, де проживало багато наших вигнанців.

Годиться пригадати, що один з акторів особливо привертав увагу публіки своєю бездоганною грою і прекрасним співом. Був це відомий Андрій Галамушка, який недавно повернувся з Сибіру, відбувши там кару десятилітньої каторги за діяльність в українському підпіллі (УПА). Годі в те повірити, але своєю художньою активністю звернув він на себе увагу польських органів безпеки, які його арештували, а суд на основі фіктивних "доказів" знову присудив йому кару багатолітнього ув'язнення. Цікаво, що два рази його судили за одну "провину". У польських тюрмах наш артист перебув 22 роки (від 1956 по 1977 р.)....

Моя мама Параскевія з дому Сабаль, ще малою втратила

свого батька, який повернувши з війни 1918 року, скоро помер від поранень. Її рідний брат Іван Віктор Сабаль, з допомогою свого стрийка (вчителя) закінчив українську гімназію в Перемишлі, а після бурхливих воєнних пригод в українському підпіллі, докторизувався в Західній Німеччині. Як економіст, дораджував своїм суперникам з України про бажаний напрям трансформації української економіки....

1965 року одружився я зі Стефанією Копко, переселенкою з Волі Кречівської Сяніцького повіту. Незадовго народився нам син Зенон, який закінчив економічні студії в Ґданській Політехніці, а згодом подипломні дворічні студії з газівництва у Варшаві. Працює директором газового підприємства у Кентшині. Моя дружина, за професією кравчиня, була особою незвичною в нашому середовищі. Її працьовитість, доброзичливість і вразливість на людську кривду спричинились до того, що Стефанію шанували і поважали в цілій околиці. Вона охоче допомагала в організації культурно-освітньої праці, популяризувала тижневик "Наше Слово", допомагала священикам в організації літніх таборів для дітей і молоді. Наша хата завжди була відкрита для гостей. Чи не кожного літа ми мали честь гостити в себе навіть видатних діячів української культури. З ініціятиви моєї дружини, на перехресті доріг в Байорах Малих, споруджено гарний хрест з огорожею, який опісля посвятив Митрополит Іван Мартиняк. Це видимий та символічний доказ її тут проживання. Її гарне і працьовите життя несподівано обірвалося 29 липня 1994 року на 52 році. Залишився я один, 1998 р. перейшов на пенсію та переселився до недалекого Срокова Кентшинського повіту. Тут іще три роки навчав українських дітей рідної мови в місцевій школі.

Володимир Галак з дружиною Стефанією і сином Зеноном. Ленкниця, 1965 р.

Учні Володимира Галака перед церквою в Байорах Великих ідуть з вертепом до парафіян колядувати. Байори Великі, 1992 р.

Осінь життя спонукує до спогадів і роздумів. Хочеться, щоб хоч трохи всякі негаразди скитальського життя наших переселенців з акції "Вісла" стали особистою власністю і психічною травмою молодшого покоління. Воно повинно знати, розуміти і шанувати долю свого старшого покоління, яке відходить!

ВОЛОДИМИР ГАЛАК

ЯК ЛІКВІДОВАНО КАТЕДРУ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ У ВЧИТЕЛЬСЬКІЙ СТУДІЇ В ЩЕЦІНІ

Кінчаючи Загальноосвітній Ліцей у Венґожеві, за порадою свого шкільного друга Михайла Шумади, вислав я заяву й інші потрібні документи до секретаріяту української філології, що існувала тоді (від 1957 р.) у Вчительській Студії в Щеціні. Склавши вступні іспити, став я від 1 вересня 1960 р. студентом названої школи. Середовище, в якому я опинився, стало моїм другим домом. Я радів, що знаходжусь посеред своїх українських друзів – хлопців і дівчат.

Керівником "нашої" україністики був проф. Володимир Посацький – людина великої освіти, достойна й авторитетна. Був він знаменитим оратором, знавцем українознавства, юристом і музикологом. Його лекції з української літератури відзначалися щирим патріотизмом і любов'ю до всього, що рідне. Пригадую собі його, принагідно сказані слова: "Людина, яка не знає і не хоче пізнати своєї історії, мови і культури свого народу – є падлом, бо оскверняє власну націю".

Перший рік навчання пройшов спокійно. Ми не спостерігали ворожнечі чи явної неприхильности польських викладачів до нас – студентів. Частіше траплялись недружелюбні вияви до нас польських студентів, іноді, щоправда, траплялись й антиукраїнські вислови поодиноких учителів (дехто з них не зумів приховати свого шовінізму). Серед професорів Вчительської Студії у Щеціні тільки Володимир Посацький на той час був українцем, всі інші були польської чи іншої національности.

На початку другого року навчання (тобто восени 1961 р.) ситуація наших студентів україністики докорінно змінилась. Ставлення більшости польських викладачів до нас також відчутно погіршилось. Отоді саме комуністичні керманичі державної політики взяли курс на ущемлення і посилену дискримінацію української

національної меншини. У пресі стали появлятися зневажливі і вульґарні статті антиукраїнського змісту. Широко пропаґований кінофільм "Оґньомістш Калєнь" своїм протиукраїнським вістрям виховував (у польському суспільстві) почуття ненависти до українців. Вийшовши з кінотеатру, почув я від припадкового глядача таке ствердження: – "А я досі не знав, що українці – це такий злочинний і бандитський нарід!" Отож, почувши державну пропаґандистську брехню, пересічний поляк довідувався, "якими насправді є ті українці". Цікаве це і дивне явище: польський уряд заохочував своїх польських громадян до переслідування своїх польських громадян українського походження. Дехто з наших старших товаришів вголос наводив аналогію, що ситуація української меншини в Польській Народній Республіці нагадує долю єврейської меншини в Німеччині під час реформування А. Гітлером внутрішньої державної політики. Ми – студенти, тоді ще не знали, що злочинний імперський фашизм так мало різниться від не менш злочинного і не менш імперського московського комунізму.

Деякі з наших старших студентів в минулому особисто зустрічались з "добродійствами" оцих тоталітарних режимів... Керівник нашої катедри – проф. Володимир Посацький, як колишній в'язень сибірських ґулаґів, був особою дуже невигідною для влади, яка турбувалась про виховування української молоді в дусі пропольської і прорадянської апологетики. Український студент – майбутній вчитель – повинен бути не українським патріотом, але українським яничаром. До цього вели всі засоби "виховної роботи" зі студентами. Органи безпеки мали добру орієнтацію щодо наших студентів. Ми не сумнівалися в тому, що й деякі з-поміж наших студентів виконували функцію донощиків і провокаторів, а їхня активність значно посилилась у навчальному 1961/1962 році. Усі ми тоді відчували атмосферу непевности, загрози і грядущої катастрофи. Влада задумала зліквідувати щецінську україністику й намагалась це зробити майстерно, щоб уникнути відповідальности перед світом за дискримінацію української меншини. Ця влада рішила почати процес розвалу нашої україністики від створеного нею конфлікту між двома викладачами непольського походження.

Пішла чутка про українсько-жидівський конфлікт. У плянованому конфлікті погодився взяти участь викладач історії України мґр Рубін Пізем (радянський єврей)... Пам'ятаю, як у половині вересня 1961 р. під час занять проф. В. Посацький поінформував нас, студентів, що дирекція Вчительської Студії плянує відібрати від нього предмет "Історія української літератури" й передати її Р. Піземові. Наші студенти визнали такі намагання актом майже особистої зневаги, бо радянського хову історик Р. Пізем не грішив

професійними знаннями відносно "свого предмету". Ми не вірили, що він буде спроможний на належному рівні вести заняття з української літератури.

Хитро придумана інтриґа мала на меті викликати штучний конфлікт між викладачами, витворити між молоддю замішання, а в атмосфері хаосу позбутись невигідного, хоча найкращого викладача. Ми зрозуміли, що професор Посацький очікує від нас відповідної реакції, йшлось бо тут не тільки про його особисту ситуацію, але передовсім про оборону нашої україністики. Старші студенти з більшим життєвим досвідом не могли безпосередньо включитись в оборону нашого професора з уваги на колишню участь у підпіллі. Всі розуміли, що нагляд над ними спецслужб є більш прискіпливий. Все таки знайшлась група відважної і свідомої молоді, яка вирішила виступити в обороні свого професора. Усяк розумів, що позбавлення праці проф. Посацького означає деґрадацію україністики і її поступовий занепад.

Наші студенти створили делеґацію, яка мала поїхати до Міністерства Освіти й там шукати зрозуміння і порятунку. У складі делеґації знайшлись: Ярослава Демко, Данута Воробець, Михайло Кіташ і Володимир Галак (тобто я). Наша група добралась до міністерства, але там, на жаль, ані міністер, ані його довірений урядовець не знайшли часу на зустріч з нами. Тоді ми звернулись з нашими проблемами до Головного Правління Українського Суспільно-Культурного Товариства. Головою Головного Правління УСКТ був тоді "товариш" Костянтин Лащук. Наша делеґація йому докладно з'ясувала нестерпну ситуацію, що витворилась у нашій Вчительській Студії у Щеціні. Голова зі зрозумінням вислухав наші скарги й намагався нас заспокоїти. Він сказав, щоб ми спокійно вертали до Щеціна, а він особисто приїде з представником міністерства й все полагодять на місці. Про нашу поїздку до Варшави скоро довідалась дирекція, довідалися й усі провокатори. Вістку про це розповсюдили, мабуть, "наші" донощики.

Після нашого повороту з Варшави, членів нашої делеґації зустріли різні неприємності, залякування й навіть погрози. Мене особисто допитував якийсь, невідомий мені чиновник (мабуть убівець). Інших студентів також переслухували. Влада конче хотіла знати, хто саме був ініціятором протесту та хто дав гроші на виїзд студентської делеґації до Варшави. Добре сталось, що перед виїздом ми зробили символічну збірку грошей поміж студентами і цей факт ми всі міцно наголошували. Насправді гроші на нашу подорож до Варшави дало нам тайком щецінське Товариство (УСКТ). Слова великої вдячности і похвали належаться діячам щецінського УСКТ: Мирославові Трухану, Степану Заброварному, Михайлові Козаку,

Першотравневий похід вулицями Щеціна.
Пляншет з написом FILOLOGIA UKRAINSKA несе студент україністики Андрій Стефура – колишній воїн УПА. Щецін, 1961 р.

Олі Ласці та іншим. Їхня підтримка, порада й допомога, стали нам у великій пригоді. Годиться відмітити, що їхня культурно-освітня діяльність в Товаристві поповнювала наші українознавчі знання.

Наш студентський протест і скарга у Варшаві дуже дратували дирекцію, бо ускладнювалась справа звільнення проф. В. Посацького. Вчинився небажаний шум і заколот біля тої справи, а влада плянувала свої дискримінаційні пляни здійснити дискретно. Мені особисто загрожували найбільш дошкульні наслідки нашого протесту, бо окрім україністики, я був також студентом військової програми. Ризикував я не тільки усуненням зі Студії, але й можливістю попасти на два роки до війська (в рамках обов'язкової військової повинности). Загроза була реальною, а про те засвідчувало вкрай вороже ставлення більшости викладачів до нас. Наша мандрівка до Варшави відбулась у листопаді 1961 р. і з того моменту вся Студія жила проблемою "авантюри на україністиці". У цей час на місце (хворого) директора Яна Саросєка (нам прихильного) влада покликала Еразма Кузьму (єврея за походженням), який фаворизував Рубіна Пізема. Проминуло біля двох тижнів від нашого приїзду з Варшави, як до нас у Щеціні завітали нещоденні гості зі столиці. Був це заступник міністра освіти з працівником Головного Правління УСКТ Григорієм Боярським. (Тут слід пригадати, що Г. Боярський, правдоподібно волинський поляк, віддавна був стисло зв'яза-

ний з працівниками Міністерства Внутрішніх Справ і з їхнього доручення довгий час виконував керівну функцію в центральних органах УСКТ). Зустріч наших студентів з гістьми з Варшави мала особливий і не дуже то звичайний характер. Ми з'ясували докладно нестерпну й ненормальну ситуацію на україністиці, давали приклади разючої дискримінації відносно студентів україністики й незрозумілих плянів авансувати викладача Пізема на місце заслуженого педагога В. Посацького. Студенти виявили сумнів, чи особа Пізема відповідна для ведення виховної роботи, враховуючи його аморальну поведінку. (Тоді велось судове розслідування проти Р. Пізема у зв'язку з його обвинуваченням у скоєні насильства над студенткою). Гості терпеливо вислухали наших скарг, а відтак перейшли до наступу. Власне головну відповідь дав сам Боярський. Він грубими словами картав нас за несубординацію й за те, що в спосіб необґрунтований і непотрібний втручаємося в не свої справи. Дирекція знає, що робить, а студенти не можуть іґнорувати її рішень. "Знайте своє місце і не пхайтеся там, де вас ніхто не просить!" – підсумував Боярський і дав до зрозуміння, що наші протести можуть нам тільки зашкодити, а ситуацію в школі і так, жодною мірою, не змінять. Пан міністер сидів пасивно, глузливо підсміхаючись. Він добре орієнтувався в нюансах деструкційної роботи, що велась у щецінській україністиці, а велась згідно "з наміченим пляном".

Випускники четвертого випуску україністики Вчительської Студії. Зліва: Володимир Мисько, Ярослава Демко, Володимир Галак і Данило Древко – колишній воїн УПА на III З'їзді україністів. Вількаси, 2008 р.

Частина викладачів виявилась звичайними підлабузниками комуністичної влади й ставились до нас як до ворогів польської держави, а ми насправді були мирною і льояльною українською молоддю, яка намагалась навіть у ворожому й непривітному середовищі знайти якийсь "модус вівенді". Слід відмітити, що між польськими викладачами також траплялись люди високої культури і гуманности. До них треба зарахувати мґр-а Людвіка Янішевського (пізнішого професора філософії), польоністку Яніну Кіркіцьку, вчителя музики мґр Станіслава Рейманського, мґр Яніну Парафінюк, і педагога мґр Яна Саросєка. Офіційні переміни і заходи вели до марґіналізації і поступової ліквідації української філології. Процес цей проходив на наших очах, хоч справжніх організаторів і його ініціяторів не було видно. Оцих спеціялістів від "чорної роботи" треба, мабуть, шукати в колах державних службовців, відповідальних за реалізацію внутрішньої політики... Хто з наших студентів відважно включився в оборону професора В. Посацького і нашого "статус кво", зазнавав великих неприємностей з боку дирекції й деяких викладачів. Таким студентам на іспитах ставлено нижчі оцінки; були й погрози, що "можуть вони не закінчити Студії".

Ніде правди діти, найбільше потерпіли ті студенти, які протестували найбільше. Студенти Ярослава Демко і Михайло Кіташ зазнали разючої несправедливости та кривди. Пані Ярослава Демко у своїх спогадах "Тавро Щеціна на моєму житті" так пише з цього приводу:

"Коли я подала викладача Р. Пізема до суду (за спробу насильства на моїй особі), картина мого життя цілком змінилася. Я стала постійною жертвою дикого переслідування. За мною постійно ходили різні "шпіончики", мене безпідставно усунено з гуртожитку і позбавлено стипендії. Викладачі – колеґи мґр Р. Пізема явно мене шантажували. Мене непокоїли допитами на УБ, а новий директор Вчительської Студії (приятель Р. Пізема), Еразм Кузьма, тривожив мене різними шантажами.

Володимир Галак (зліва) і Богдан Назарович – випускники Загальноосвітнього Ліцею у Венґожеві та щецінської україністики підкріплюють стару дружбу на III З'їзді україністів. Вількаси, 2008 р.

Судова розправа проти Р. Пізема набирала розголосу. Її почули й у Варшаві. Заступник голови Головного Правління УСКТ у Варшаві Григорій Боярський намовляв мене, щоб я справу проти Пізема відкликала, бо це ніби кидає погане світло на УСКТ. Цікаво, що навіть журналіст студентського часопису "ІТД" Єжи Порембскі, замість боронити мою студентську гідність, тенденційно взяв сторону мого кривдника... Почались кінцеві іспити, які я успішно склала з добрим результатом. Яке ж було моє розчарування й здивування моїх колеґ, коли на другий день після педагогічної ради (засідання) мені сказано, що я "не склала іспиту з української літератури". Такої нечесности у своєму житті я більше ніде не зустрічала. Був це, мабуть, вияв не тільки солідарности з Р. Піземом"...

Після закінчення мною Вчительської Студії, залишилась ще молодша група студентів. Вони також активно включались в оборону професора В. Посацького. Був це останній курс студентів української філології, який своє навчання закінчив у червні 1963 року. Саме тоді закінчився короткий епізод (09.1957 р. – 06.1963 р.) існування факультету української філології у Вчительській Студії у Щеціні. На місце В. Посацького (якого відсторонено 1962 року) прийшла молода випускниця радянської вищої школи пані Данута Ярчак. Несвідома інтриґ, що діялись на її очах, вона слухняно виконувала настанови дирекції школи. Позбавлений контакту з українською молоддю, професор Володимир Посацький дуже зажурився, зневірився і попав в апатію. Невдовзі він виїхав зі Щеціна на Нижню Сілезію, проживав якийсь час в повітовому містечку Лігниця й там досить скоро помер. Не тільки сибірські табори вкоротили йому життя. Щецінські інтриґи, дискримінація влади і зрада деяких його студентів також, у немалій мірі, причинились до цього.

Леся Гірна-Грицков'ян

ЛЕСЯ ГРИЦКОВ'ЯН

ДЕЩО ПРО МОЄ ЖИТТЯ І ПРАЦЮ

Після закінчення україністики у Вчительській Студії в Щеціні (1957-1959), я працювала вчителькою в селі Длуско, Лобезького повіту. На мою думку, школа підготувала мене добре не тільки до педагогічної, але й до суспільної праці. Там у нас був художній гурток, у якому ми підготовляли різні програми, навчалися і їздили з ними до сіл з нашим українським населенням, підготовляли цікаві доповіді, співали українські пісні. Ми переказували те, що передавали нам наші провідники в Щеціні, зокрема відомий всім Мирослав Трухан й інші прелеґенти на пам'ятних літературних вечорах.

Не буде відхилення від теми, коли згадаю, що 1961 року я вийшла заміж за доктора Ярослава Грицков'яна – працівника Вчительського Інституту в Кошаліні, видатного педагога, автора кількох підручників, посібників, читанок і двох методик для учителів, з яких навчають української мови в польських школах. Він також засновник Українського Вчительського Товариства, його довголітній голова та редактор кількох перших чисел журналу "Слово педагога" для українських учителів. Цей журнал під назвою "Рідна мова" сьогодні продовжує видавати відомий вчитель української мови в Польщі Марко Сирник.

Працювала я в школі на посаді шкільного педагога до 1989 року. Заочно закінчила Вищу Педагогічну Школу в Слупську (тепер Поморська Академія), отримала звання маґістра педагогіки. Весь свій вільний час віддавала і досі віддаю суспільній праці: раніше, в Українському Суспільно-Культурному Товаристві, згодом – в Об'єднанні Українців у Польщі. Виконувала також різні відповідальні функції: була головою міської управи та навчала українських дітей рідної мови. Заснувала я в Кошаліні і досі очолюю Союз Українок. Включила до суспільної праці і заохотила чималий гурт кошалінського жіноцтва. Ми з чоловіком виховали двох синів – Юрія та Аркадія. Юрій – офіцер мореплавства під прапором Канади, одружений з вчителькою Сильвією Шемеля. Подружжя живе в місті Торон-

то. Наш онук Максим вчиться в українській школі. Аркадій, молодший син, – учитель фізкультури. Працює в Кошаліні. Він активний в суспільній праці української громади, співпрацює з українською школою у Білому Борі. Дарія Грицков'ян, донька Аркадія, закінчила Загальноосвітній Ліцей ім. Т. Шевченка в Білому Борі та стала студенткою Ґданського Університету (факультет культурознавства).

Маю надію, що наші діти та внуки продовжуватимуть нашу суспільну активність.

ДЕЩО З ІСТОРІЇ СОЮЗУ УКРАЇНОК У КОШАЛІНІ

28 вересня 1991 року, в Кошаліні оформилася перша управа Союзу Українок у такому складі: Леся Грицков'ян (голова), Ірина Марушечко, Ірина Дацко, Дарія Козаковська. Жіночий шлях не почався однак з нічого, мав свою передісторію і в цій історії тут, у Кошаліні, вже віддавна існує пункт навчання української мови, в якому в різний час ведуть навчання вчительки, випускниці щецінської україністики – Леся Грицков'ян, Ольга Грицков'ян і Марія Югас, які з участю жінок несуть у кошалінську спільноту національну свідомість: організують кошалінські жіночі зустрічі, влаштовують для дітей святкові зустрічі з ялинкою і Святим Миколаєм, курс вишивання (веде Анна Гірна), писання писанок і, звичайно, помагають в кухні міської управи при різних послугах.

Щоб утримати зв'язок із жіноцтвом, Головна Управа ОУП організує відділення Спілки Українок у Польщі, а отже й в Кошаліні. Нашим завданням, за статутом, було зміцнювати діяльний потенціял кошалінського жіноцтва, піддержувати в чужому оточенні рідну мову, плекати українську культуру, наші традиції, вести національно-виховну працю серед дітей і молоді та служити нашому духовному відродженню.

Шлях кошалінських союзянок детально ілюструє гарно складена з фотографій та змістовних пояснювальних інформацій "Літописна книга", упорядкована хронологічно від лютого 1991 року до вересня 2011 року. Розповідає вона про пляни та факти, свідками яких союзянки були самі, або про які писали публіцисти; віднотовує організовані наради, зустрічі, повідомлення про влаштовувані виставки та конкурси. Очевидно, в невеликій статті ми не спроможні розповісти про все, що зробив Союз Українок протягом свого двадцятиліття (1991-2011). Нам годі було б проминути організований союзянками (від 4 до 28 липня 1991 року) успішний табір для дітей з Чорнобиля, не згадати про пам'ятний виїзд дітей з Кошаліна, Колобжеґу і Сьвідвіна на міжнародний літній семінар у Львові, зустріч кошалінських дітей і батьків з редактором київського

Виставка народного мистецтва Союзу Українок з Кошаліна в залі церкви Успіння Пресвятої Богородиці. 2008 р.

Дарія Грицков'ян з групою колядників з української школи в Білому Борі виступає в українській церкві в Кошаліні. 2010 р.

Леся Грицков'ян з внучками – Наталкою і Дарією та невісткою Богуславою. 2000 р.

"Малятка" Зінаїдою Лещенко та українським послом Геннадієм Удовенком під час пам'ятного відзначення Голодомору в Тшебятові. Програма Союзу Українок подобається нашим жінкам, тож вони продовжують своє вишивання, розповсюджують десятки, а то й сотні оздоблених вишивкою сорочок, рушників, які несуть на собі відбиток наших національних традицій.

На клич кошалінського жіноцтва, в місті й в околиці збиралися експонати на виставку, підготовлену спільно з Воєвідським Домом Культури в Кошаліні в березні-квітні 1991 року під назвою "Sztuka i Rzemiosło Artystyczne Narodowości Ukraińskiej". На виставці показано вишивки, святкові одяги бойків, одежу лемків, автентичну лемківську скриню, ікони, гуцульський лейбик, скріплений дротом горщик тощо.

Членкині Союзу Українок у Кошаліні не зосереджувалися тільки на зовнішніх завданнях, показах. Залежно від ситуаційних потреб, вони несли допомогу іншим осередкам: створили окремий відділ Союзу Українок у Колобжеґу, проводили періодично наради, на яких інформували про працю жінок, співпрацювали з реґіональним відділом воєвідської бібліотеки, вели допомогові акції для потребуючих в Україні та влаштовували чимало реґіональних зустрічей з дітьми і батьками з нагоди "Міжнародного Року Родини" (1994).

Коли загально оцінювати працю відділення кошалінського Союзу Українок, то обов'язково треба згадати, що воно мало тісний зв'язок з Головною Управою у Варшаві, зокрема з головою ОУП Катериною Сіроцькою, з головною і тереновими управами Об'єднання Українців у Польщі та з греко-католицькою єпархією у Вроцлаві. Союзянок запрошували на єпархіяльні з'їзди жінок у Білому Борі, Кошаліні, Валчу; на наради й з'їзди ОУП. 1992 року я, як голова кошалінського відділу Союзу Українок (за власні гроші), брала участь у VI Міжнародному Конґресі Світової Федерації Українських Жіночих Організацій (СФУЖО) в Торонто, кількакратно зустрічалася з головою Федерації Оксаною Бризгун-Соколик у Варшаві, приймала в себе жінок з діяспори й України. Крім того, кілька разів відвідала мене в Кошаліні Ярослава Демко з Вінніпеґу (Канада), яка очолює Суспільну Службу Українців Канади та підтримує дружні відносини з жінками в Польщі й Україні. До речі, на прохання наших союзанок, Ярослава Демко зібрала у Вінніпеґу 4,000.00 долярів і передала о. Богданові Галушці на розбудову кошалінської церкви.

Коли перспективно глянути на двадцятилітню історію Союзу Українок в Кошаліні, то її можна поділити на два етапи, яких цезурою був рік 2004-ий. Цього ж бо року кошаліняни, завдяки жерт-

венній праці громади, закінчили будову церкви Успіння Пресвятої Богородиці. Дооцінюючи цей факт, союзянки прагнуть використати цю нагоду і, можливо, якнайкраще впорядкувати та обладнати прицерковні приміщення. У названій хроніці зберігаються документи, які вказують, що свої пляни вони реалізують консеквентно і розсудливо. Перебуваючи якийсь час у Канаді, ми з Іриною Марушечко запримітили, що діяспорне жіноцтво продає вареники і так заробляє додаткові фонди на потреби церкви. У Кошаліні також організують групу жінок для ліплення вареників. При застелених столах у церковній залі, щонеділі після Богослужень засідають родини, гурти односельчан, молодь; їдять вареники (які тут називають пирогами), домашнє печиво й ведуть дружні розмови. Іноді слухають виступів дітей чи то з колядою, вертепом, чи співами або оглядають вміло підготовлені виставки. У хроніці союзянок вписані "Церкви в Україні", "Українські вишивки", виставки картин художників Бориса Кисилевського, Онуфрія Борсука та дитячі малюнки.

Д-р Ярослав і Леся Грицков'ян на III З'їзді щецінських україністів. Вількаси, 2008.

Д-р Ярослав і Леся Грицков'яни над Балтійським морем.

Буває, що в церковній залі ставляться театральні виставки, такі, наприклад, як: спектакль з України, присвячений шістдесятиріччю ганебної акції "Вісла" – "Земля розп'ята на хресті історії".

Останнім часом влаштовуються тут тзв. "родинні зустрічі" з нагоди хрестин, іменин, весіль та інших ювілейних дат. Така форма праці кошалінянам сподобалася. Їхня особливість у тому, що втративши можливість жити компактно (були силою розпорошені), вони прагнуть продовжувати діючі зв'язки, що їх втратили в результаті операції "Вісла". Користали вже з цих можливостей такі родини депортованих, як: Марушечки, Іванці, Собчаки, Джуґани, Грицков'яни, Лехмани, Полехонські, Шевчики, Сидори, Ферчаки, Лапічаки, Олешки, Біланичі, Музики.

Треба згадати ще й про те, що українські жінки в Кошаліні, діючи в рамках Союзу Українок, співпрацюють з усіма, хто любить суспільну працю, бачить у ній національну користь і розуміє навколишню дійсність.

ЯРОСЛАВ ГРИЦКОВ'ЯН

МИРОСЛАВ ТРУХАН – 1963-1971

(Літературно-критичний нарис)

Д-р Мирослав Трухан
(27 травня 1925 – 9 квітня 2011)

Розкриваючи джерельний матеріял про життя і творчість Мирослава Трухана, я був дещо здивований незвичайним скупарством матеріялів із його біографії. Він неохоче згадував про себе, не реєстрував даних про свою родину, не з'ясовував подій з особистих зустрічей. Одним словом, не був вимовним і рідко комунебудь повіряв свої особисті таємниці. За даними, які вдалося мені здобути шляхом розмов із близькими до нього людьми, зокрема з його дружиною Софією, з вісток із кількох передмов до його оповідань і фейлетонів та спогадів знаю, що Мирослав Трухан народився 1925 р. в містечку Міори на колишній Віленщині (тепер Вітебська обл., що в Білорусі), куди його батька, як вчителя, закинула польська влада. Коли хлопцеві було півтретя року, померла його мама Олена Іванісік з Лукова, що біля Ліська, а надалі дитину виховувала мачуха – німкеня Людвига, що мало вплив на його дальше життя (за настановою німецького права, вона була його законною матір'ю).

Перші роки Мирослава пройшли в селі матері – багатосімейній родині діда Олексія Іванісіка і бабусі, москвофілів, яких австрійська влада в часі війни запроторила до Талергофу. Дід Олексій був власником великого мурованого дому під бляхою та крамниці з прилавком, в якій часто збиралися селяни. Допомагали йому сини (Славко, Генріх і Влодко) й доньки – Ольга, згодом жінка місцевого священика о. Віктора Кончили та Олена, що вийшла заміж за студента з Вільшани Григорія Трухана, який в пошуках праці трапив до Лукова, де підготовляв дітей священика до середньої школи.

Олена Іванісік провела воєнні роки в Бердянську над Озівським морем, куди діти Іванісіків весною 1915 року виїхали разом із російським військом, що відступало. Там закінчила гімназію і з атестатом зрілости повернулася в село. Побралися Олена й Григорій в Лукові 1924 року, а маючи середню педагогічну освіту, влаштувалися на вчительську посаду в містечку Міори, що біля Вільна. Тут 1925 року народився їхній син Мирослав. Нещастям родини Труханів стала туберкульоза, а незабаром і смерть матері Мирослава. Не помогли лікування та виїзди у санаторій. Олена померла в Лукові в грудні 1927 року і там, біля церкви, похоронена.

З початковою школою Мирослава Трухана йшло по-різному. Першу клясу закінчив в Лукові у бабусі. Але, коли виявилося, що Іванісіків косить смертельна туберкульоза, батько вивіз його до стрийка Василя, який жив у Вільшанах. Там, під рукою вчителя Юліяна Сенишина, закінчив другу клясу.

Пізнім літом 1933 року, батько Мирослава одружився вдруге з донькою з роду Сурма – Людвигою, яка мешкала в містечку Стебник під Дрогобичем. Дід Сурма був національно-свідомою людиною і потерпів за своє українство. Інтернований поляками, помер у Пикуличах під Перемишлем. Бабуня Ґертруда походила з мішаної польсько-німецької родини і була латинського обряду. Згідно з традиціями, шість доньок (Марія, Людвига, Олександра, Елеонора, Анна і Стефа) було хрещених у костьолі, а сини Осип та Іван – у церкві. Той факт наклав у майбутньому свій відпечаток на житті членів родини Сурмів і Труханів. Людвига вийшла заміж за українця і радо відкривала свої двері перед земляками чоловіка. Анна, після одруження з нащадком шляхтича Януша Домброви-Моравського (займав високий пост в адміністрації курорту Трускавець), визнала себе полькою. Стефа вийшла заміж за австрійського німця і проживала в подільському містечку Будзанів, поблизу Теребовлі, а Олександра мала клопоти з подружжям, не хотіли дати їй шлюбу з православним еміґрантом Юрієм Карпінським і була змушена вінчатися в протестантському костьолі. Доньки Сурмів, хоч і хрещені в костьолі, за словами Мирослава Трухана, уважали себе космополітками та обстоювали життєве правило: ibi Patria ubi bene (там є батьківщина, де є добре). З усіх членів родини Сурмів, найбільшою симпатією Мирослава користувалися вуйки Іван (студент філософського факультету) та Осип. Обидва були хрещені в церкві, відвідували Труханів у Вільні, а під час вакацій – у підвіленському селі Міхалішки.

Вже в зрілому віці, Трухан, згадуючи свою мачуху, визнав, що вона витрачала чимало часу та енерґії на його виховання і створила йому в місті такі умови життя, про які на селі годі було й

мріяти. Мачуха вчителювала в школі-інтернаті для дітей позбавлених зору, батько був учителем у школі для розумово відсталої молоді. Зі спогадів знаємо, що в Трухановім домі у Вільні, завжди була українська періодика: "Новий Час", тижневики "Неділя" і "Вісник", а в домі гостювали студенти. Їхня хата була українським острівцем, у якому радо перебували друзі Івана й Осипа Сурмів із студентської лави. Батько в домі був гостем, побіч занять у школі, більшість часу проводив в університетських бібліотеках. Працюючи професійно, зумів протягом чотирьох років закінчити студії і в 1936 році отримав диплом маґістра філософії. Батько немало часу присвячував синові, підкидав йому українську дитячу літературу, історичні оповідання Шкрумеляка й Лотоцького. Інколи брав його з собою до бібліотек і книгарень. Майже кожного літа відвідували вони батьківські сторони: Вільшани, Перемишль, Будзанів, Стебник і Трускавець, а Мирослав побував в українському молодіжному таборі в Остодорі.

Ранком першого вересня 1939 року, Григорія Трухана арештували і завезли до концтабору в Березі Картузькій. Він повернувся у жовтні, після того, як Радянський Союз віддав Вільно литовцям. Користаючи з того, що по материній родині Сурмів були німці, 1940 року родина Труханів переїжджає до "райху". Обидва вуйки – Іван та Осип, залишилися в кордонах СРСР і загинули. Родина Мирослава Трухана влаштувалася на Сілезії в містечку Кенти поблизу Бєліц, де активно включилася в громадське життя: батько вчителює в гімназії в Рибніку, а син – вчиться у школі. Він активно вивчає німецьку мову, але не занедбує й української, користаючи з творів, що виходили в "Українському видавництві" в Кракові. Підготовляється там також до військового ремесла. Влітку 1943 року його покликали на три місяці до служби праці, так званого Арбайтсдінсту, а наприкінці листопада прийшлося Мирославу Труханові вдягнути військовий однострій.

Після короткого вишколу в Бреслау (Вроцлав), засвоєння тайників інформування й шифру, в перші дні січня 1944 року поїхав на фронт в околицю Орші рити з цивільним населенням протитанкові рови. У другій декаді травня приділено його до батальйонної ланки зв'язку, а за три тижні почалася радянська офензива.

Восьмого липня Мирослав Трухан, легко ранений попав в оточення, а згодом з перехідного табору в Мінську, потрапив до Тамбова, а звідси до портового міста Туапсе (Грузія). Полонених поділено за національним принципом в робочі бриґади (німецькі, польські, румунські, італійські, потім ще угорські). Вони вивантажували призначені для кавказьких нафтопроводів труби, привезені пароплавами з окупованої Румунії.

Влаштувався тут Мирослав Трухан на посаді таборового писаря і відкрив себе як знавець слов'янських мов і перекладач. Готовив списки полонених та списки медичних оглядів. Діяли тут і виявляли активність поляки, м. ін. Дембінський, який завідував харчовим складом, Павло Шилінський – керівник кухні, Тадеуш Заплата – санітар тощо. Полонених поляків перевезли з Туапсе до Армавір, де підготовляли їх до виїзду, а в перших днях жовтня 1945 року повезли їх до Польщі. У Познані Мирослав Трухан приєднався до полонених з Верхньої Сілезії, отримав посвідку репатріянта і залізничний квиток до містечка Кент, де колись мешкав з родиною. Довідавшись, що батька мобілізували в народне ополчення, а матір з наближенням Червоної Армії виїхала з німецьким населенням на Захід, спрямував свої кроки до села своєї рідної матері – Іванісіків у Лукові.

У жовтні 1945 року в Лукові син зустрівся з батьком і перебував з ним півтора року. У той час на Закерзонні йшла польсько-українська боротьба. На території Лукова діяла Українська Повстанська Армія. Батько, як людина з багатим життєвим досвідом, вояк УГА, член ОУН і суспільний діяч, тішився серед упівців авторитетом, зустрічався з сотенним "Хріном", провідником "Левком", командиром "Гуцулом" та іншими. Тут від упівців довідався, що ранньою весною 1945 року польська боївка пацифікувала село Вільшани і вбила його братів – Івана й Василя. Тут батько й син отримали вістку від мачухи та її сестер. Вони щасливо пережили війну і влаштувалися на Сілезії, як жертви примусової праці в Німеччині. "Повстанська Республіка" хоронила Мирослава Трухана перед звинуваченням у побуті в вермахті, а документ репатріянта – перед польськими облавами. Трухани мешкали в хаті війта Дмитрика, якого підступно вбили поляки з сусіднього села. Батько підготовляв війтового сина Мирона до гімназії. Мирослав багато читав, перечитував шкільні підручники, а іноді перекладав на польську мову повстанські відозви. Знаючи німецьку мову, допомагав повстанцям у розмовах з німцями і австріяками – утікачами з радянських таборів.

Навесні 1947 року Григорій Трухан виїжджає до Нової Руди, де проживає Марія, сестра матері, яка працює в гірничому технікумі. Мирослав залишився в Лукові і стежив за дальшим розвитком політичних подій. Батько довго розмірковував, чи повинен розпочинати педагогічну роботу, побоюючись наткнутися на вчителів з Вільна, які знали його як українця. Врешті-решт у вересні 1947 року почав працювати на посаді вчителя в містечку Камєнь Поморський. З огляду на повні кваліфікації і звання маґістра, батька призначили директором педагогічного ліцею.

Крім того, батько став директором вечірньої середньої школи для дорослих. З того, очевидно, скористав і син. Протягом одного

Лев Ґец у щецінській домівці.
Зліва: А. Троян, Олег Гнатюк, Лев Ґец, Мирослав Трухан, Михайло Козак.
На стіні портрет О. Бака.

року він закінчив школу, здав атестат зрілости і поступив до вищої школи. Закінчивши економічні студії, після довгих безперервних блукань, поселився в Щеціні.

Ні політично, ні культурно місто Щецін ще ніколи в своїй історії не було так заповнене українцями, як це сталося в той час. У ході акції "Вісла", польська влада, хоч неохоче, поселила в місті кількадесят депортованих українських родин. З роками напливала тут й українська студентська молодь. До наймобільніших і широко закроєних структур належить гурт україністів Вчительської Студії, у якій, за різними даними, перебувало в 1957-1963 роках біля ста студентів. 1956 року постало тут Українське Суспільно-Культурне Товариство.

Всі оці подані вище біографічні дані про Мирослава Трухана в деякий спосіб поєднуються з долею депортованих українців, їхніми змаганнями, що проходили в контексті депортацій та виселень у 1945-1947 роках. Син колишнього мандрівного українського інтеліґента Григорія Трухана з Вільшан, не міг і не хотів іти всупереч їхнім діям.

Опинившись у Щеціні, Мирослав Трухан мав намір писати польською мовою, чинив у цьому навіть перші спроби, брав участь у літературному конкурсі, співпрацював із щецінською радіопередачею, а його коротка повість ішла по радіо і друкувалася польською

мовою в місцевій газеті. Але, коли 1956 року у Варшаві постало Українське Суспільно-Культурне Товариство, а при ньому тижневик "Наше Слово", Мирослав Трухан вирішив влитися в український культурний процес і писати тільки рідною мовою. Як людина з природи практична, вибрав фейлетони – невеликі найоперативніші в газеті твори. Започатковує цей жанр, як Юрко Кучерявий, у грудні 1956 року твором під назвою "Перший номер" (має на увазі "Наше Слово"). Ця форма, як сам підтверджує, давала йому найбільші шанси потрапити до умів наших земляків, сказати більше правди, висміяти людські вади, показати недоліки життя, підштовхувати до громадської діяльности, а також якоюсь мірою обминати цензуру.[1]

Актуальність фейлетонів в'язалася із злободенністю порушуваних проблем та дотепністю. Автор засуджував у них наші традиційні огріхи: незгідливість і нахили до анархії, балакучість і схильність до марнослів'я; писав терпкі слова на адресу української громадськости ("Урра-патріоти"), осіб, які забарикадувалися на печі ("На печі"), відступників, які натягнули на себе "маски" ("Маски поспадають"), шкідливість мішаних подруж та вчителів, які відмовлялися від навчання української мови ("Ідеалісти"). Зовсім нерідко підсміхувався з "невдоволених русинів", фальшивих активістів ("Тенета на активіста"). Іноді вдавалося згадати про концтабір Явожно, польських шовіністів, прагнення "у своїй церкві славити свого Бога", кіоскерку, яка не хоче продавати "гайдамацької газети" чи "смердючу петарду" на українській танцювальній забаві. Появляється в його фейлетонах і низка персонажів, наділених симпатіями, які закликають молодь жити культурно ("Жиймо культурно!"), ставлять театральні спектаклі ("Прохання до режисера"), організують конкурси ("Конкурс писанок"), кольпортують українські книжки й газети. А загалом, то Мирослав Трухан відкрито закликав молодь "переозброїтися" – нести патріотичний звичай та протиставитися асиміляції, елімінувати з нашої спільноти людей слабодухих і перевертнів. Більшою чи меншою мірою Мирослав Трухан був аматором, працював з поспіхом, надавав своїм творам менторський тон і надмірно їх дидактизував, але серед читачів викликав зацікавлення. Притягальною силою був їхній простий жанр, зрозуміла для всіх мова, гумор і своєрідний патріотизм.

Звісно, така діяльність не сподобалася, зарівно органам тайних комуністичних служб, що крок у крок йшли з пеерелівською адміністрацією, завданням якої була якнайшвидша асиміляція українців. За таємними наказами, функціонери в Щеціні починають активно збирати докази, за якими можна було б дістати прокуратор-

---

[1] М. Трухан. *Фейлетони.* – Львів, 1993. – С. 3

ську згоду на арешт Мирослава Трухана. У червні 1962 р. в його помешканні проведено обшук і сконфісковано 88 українських книжок. Другий обшук проведено 20 лютого 1963 р., після чого його арештовано, а в листопаді – прокурор поставив йому акт обвинувачення. Фабрикація "справи Трухана" тривала понад рік і мала значно обмежити націоналістичну (читай: патріотичну) активність студентських середовищ. Щойно в квітні 1964 р. перед Воєвідським Судом у присутності чималої кількости українців відбулася розправа і винесено вирок. Остаточно, визначено йому кару одного року тюрми й випущено на волю.

Ув'язнення Мирослава Трухана не принесло комуністам очікуваних дивідендів. Авантюра за розповсюджування "націоналістичної" літератури (інформацій, що підлягали під 23 ст. "Małego Kodeksu Karnego"), відкрито тратила свій поривчастий тиск. Не спішилася з обвинуваченням і прокуратура, бо мала в руках не досить виразну орієнтацію на "націоналістичну" діяльність підсудного. В уяві Трухана, натомість, народжувалося почуття кривди й урази до земляків, які не спромоглися на хоч би малий протест у його обороні, якусь дію в поставах, заявах і т. ін. Нехтував тими, які сліпо підкорялися антиукраїнським режимним наказам і зрікалися своїх ідей. Він охарактеризував їх різко. Бачив у їхній свідомості страх, комплекси, заляканість, а навіть ухили до рабства. Осмішував ці гурти учасників процесу, яких єдиною реакцією на суд була радість з низького вироку підсудного. У якомусь часі щиро зізнався, що його суспільна робота не принесла належної користи. У листі до автора цієї статті від 2 листопада 2010 р., маючи на увазі давню уескатівську працю, а запевне й сучасну ситуацію в Україні, прямо освідчується: – "З тим народом не розженешся".

Найбільш дошкульним для Мирослава Трухана після процесу було ставлення редакторів, які закривали перед ним сторінки україномовних видань. За його словами, співпраця з редакторами "Нашого Слова" означала "постійну шарпанину нервів"; вони увесь час "тримали його на мушці", слідкували за близькою його серцю патріотичною тематикою, а їхня цензура "була чи не жорстокіша від офіційної польської".[2] Зовсім нерідко траплялися ситуації, що після поправок редакторів, твори Трухана на сторінках наших видань були не то, що незрозумілими, а й зовсім викривлені цензурою, відхиляли від теми зміст твору. Викинувши з оповідання "Мушу" історію сільської кооперативи та боротьби батька вчительки за її збереження, годі було зрозуміти внутрішній наказ "мушу", який велів

---

[2] М. Трухан. *Фейлетони.* – Львів-Краків-Париж. – С. 3.
[3] Там само. – С. 4.

доньці продовжувати працю в школі. Історію української дівчини, яка кинула українця і вийшла заміж за поляка, редактори перенесли на конфлікт у чисто українське середовище. А з оповідання "Швидше" редактори безпардонно усунули міркування героя твору, який вирішує рятувати весільних гостей і знищити приготований для них метиловий спирт. Складні перипетії трапилися Труханові й з оповіданням "Письменник і хлопець", якого не надруковано. Авторові пропонували недоречні поради, наприклад, щоб герой твору носив борідку (мало то вказувати на одного з "проґресивних" літераторів).[3]

Неприхильно до "засудженого" віднісся і новопоставлений 1963 року редактор єдиного українського календаря Антін Середницький. І не тільки тому, що не друкував його творів, але й тому, що відкликав і викреслив його в 1971 р. з Редакційної Ради календаря. Слідом такої ж дискредитації пішов і редактор Кость Кузик. Підготовляючи літературну антологію "Гомін", не включив до неї ні одного твору Трухана.[4]

Боліло творця й те, що обминали його керівні особи УСКТ, не пропонували до влад, не делеґували на з'їзди чи наради. А його вислови, що він не любить "праці в правліннях" не розуміли, не знали або не хотіли знати, що вони були основані на законах його логічних переконань (йому було відомо, що увесь час органи польської служби безпеки тримають його на мушці).

Тепер по-різному оцінюється праця режимних редакторів. У більшості критичних оглядів обвинувачується лише систему з насадженими тоталітарними порядками. Мирослав Трухан був іншої думки, а для її підтвердження завжди ставив за приклад в керівництві УСКТ Ольгу Васильків, яка в національному русі вбачала позитивні якості.

Відсунений на задній плян, щецінський діяч зосередився на літературних дискусійних вечорах (мав їх цілі десятки, а то й сотні). Ця форма праці вкорінювалася в Щеціні віддавна і мала своє джерело в польській діяльності Towarzystwa Wiedzy Powszechnej.[5] Були нею більшою чи меншою мірою зацікавлені й студенти української філології (Вчительської Студії). Тепер ця праця закипіла життям: успішно йдуть зустрічі з письменниками, мистцями, перекладачами, культурними діячами. Мирослав Трухан розгортає справжнє полювання на осіб, також поляків, які помагали б слухачам поборювати наявну відсталість у національній свідомості й підсилювали патріо-

---

[4] *Літературна антологія «Гомін».* – Редактор К. Кузик. – Варшава УСКТ. – 1964.

[5] Towarzystwo Wiedzy Powszechnej – Товариство Загальних Знань (організація)

тичні почуття. Лише для підтвердження цього факту додаймо, що в зустрічах брали участь такі відомі польські перекладачі з української літератури, як Єжи Єнджеєвич, Станіслав Едуард Бури і Єжи Литвинюк, близький з Богданом Лепким проф. Станіслав Тадеуш Грабовський, історик Збіґнєв Вуйцік, публіцист Єжи Льовель. За його ініціятивою і запрошеннями, до Щеціна приїжджають такі молоді київські літератори, як: Борис Олійник, Юрій Щербак і Юрій Логвин; члени львівської Спілки Письменників Роман Іваничук і Роман Кудлик. Ситуація сприяла, бо збігалася з процесом більшої свободи в рамках радянської системи, а Польща стала об'єктом особливо пильної уваги української молоді та інтеліґенції.

1970 року Трухан відвідав Львів. У центрі уваги українських читачів у Польщі знайшлися його огляди, опубліковані в кількох номерах "Нашого Слова".[6] Своїх вражень з цієї поїздки повністю він, однак, не надрукував. Гострий зміст, натяки, підтексти, спосіб життя українців, актуальний відгук на реальні події, ніяк не містилися в образах майбутньої комуністичної України, яку "оспівували" редактори "Нашого Слова". Не міг же він оповідати як у двоюрідного брата Василя переписувалась книжка Івана Дзюби "Інтернаціоналізм чи русифікація", а у Володимира Горового на вечері (гостей добрий десяток осіб) півголосом затягували "Ще не вмерла...". Не міг також показувати, що Роман Іваничук у "Жовтні" помістив його коротку повість про воєнні перипетії лемківського хлопця в Німеччині "Сповідь" тому, що в ґерманізації дитини бачив русифікацію в Україні.

Підсумовуючи творчий доробок Мирослава Трухана за час від 1956 до 1976 року, тобто до часу його виїзду за кордон (до Німеччини), де поселився на постійне перебування, необхідно сказати, що тридцятирічний письменник великих творчих успіхів не осягнув. Його перу належать 52 фейлетони, чотири оповідання ("Василько хоче до школи", "Мушу", "Швидше!!!" і "Сповідь Андрія Сулика"), друковані в "Нашому Слові" та кількадесят статтей в "Нашій Культурі", де, між іншим, писав про угорського генерала Йосифа Бема, учасника польського січневого повстання полковника Богдана, революціонера Андрія Потебню, Олексу Борканюка (з Закарпаття), визначних композиторів і діячів – Нестора Нижанківського, Марію Башкірцеву, буковинського художника Миколу Івасюка, козакофіла Дмитра Яворницького, засновника у Відні першої кав'ярні Франца Юрія Кульчицького, посла Вячеслава Будзиновського, польського письменника Владислава Оркана, що був у

---

[6] Див.: М. Трухан. *Фейлетони.* Львів – Краків – Париж 1993. – С. 140-151.

зв'язках з Стефаником і Лепким та перекладав українські твори. Повідомляв також про Єжи Єнджеєвича, Станіслава Струмф-Войткевича, Збіґнєва Вуйціка, Романа Іваничука, співака Модеста Менцінського.[7]

Свою двадцятилітню співпрацю з газетою "Наше Слово", а згодом з додатком "Наша Культура" та "Українським Календарем", довелося Мирославу Труханові, після суперечок з редакторами, часто переривати, а після звинувачення в "націоналістичній діяльності під маскою уескатівського діяча", зовсім припинити.

* * *

Мені невідомий ні один факт, що вказував би на будь-яке бажання Мирослава Трухана еміґрувати на Захід. Як син мандрівного українського інтеліґента-вчителя, побував у багатьох місцевостях Польщі, доволі міцно ввійшов у польське середовище, вчився в польських школах, а навіть був у близьких стосунках із видатними польськими діячами, такими як: Марцелі Косман, Зиґмунт Вуйцік, Станіслав Едуард Бури та публіцист Єжи Льовель, з яким увійшов у дружні контакти. На основі цих контактів Льовель видав книжку "Polska, jakiej nie znamy" (1970), що розбурхала дискусію на тему "українського комплексу", а ім'я Мирослава Трухана поширила в усій Польщі. Не погоджувався Мирослав Трухан лише з тоталітарним режимом, суттю якого була асиміляція українців.

Але служба безпеки не залишала його в спокою, надалі за ним слідкувала, віднотовувала всі найдрібніші рухи "націоналіста". Це мабуть вирішило, що Трухан подався за кордон. Використовуючи туристичну поїздку, в березні 1976 року залишився в Мюнхені (Німеччина). Статус еміґранта отримав 1976 року. 1981 року приїхала до нього дружина Софія з дітьми.

Опинившись на еміґрації, Мирослав Трухан припинив усякі зв'язки, навіть з близькими друзями, з ніким не переписувався. Співпрацював з радіостанцією "Свобода", інтенсивно працював над мовою, поглиблював і відсвіжував свої знання з української літератури, читав твори, які тепер були для нього доступні. А співпрацюючи з Українським Вільним Університетом, почав дослідження над докторською дисертацією "Українці в Польщі після Другої світової війни 1944-1984".[8] З відомим собі притиском збирає мате-

---

[7] Співпраця Юрія Крилатого (Мирослава Трухана) з "Нашою культурою" тривала в роках 1965-1970 .

[8] М. Трухан. *Українці в Польщі після Другої світової війни 1944-1984.* – Ню Йорк – Париж – Сидней – Торонто 1990. – 401 с.

ріяли для з'ясування ситуації української меншини в Польщі, пробивається через гущу фактів і розповідей про справи переселення, діяльности УПА та каральної акції "Вісла". Велику частину праці присвячує інтеліґенції, яка не бажає жити ресентиментами минулого. Він знає, що доступні матеріяли далеко неповні. Цю книжку автор писав у 1981-1984 рр., коли ніщо не вказувало на реформи на Сході, а надіючись, що потрапить вона до читача в УРСР та Польщі, значно обмежив матеріял. "Сьогодні, – підтверджує у листі до мене від 22 червня 1991 року – я не писав би цієї книжки. Мені ясно, що в теперішніх умовах кращу книжку на цю тему, маючи під рукою останнім часом відкриті архіви, може написати хтось у Польщі. Та сталося вже й нема про що говорити".

Услід за дисертацією про українців у Польщі, підіймає тему про стереотип українця в польській післявоєнній літературі.[9] Не претендуючи на повне використання матеріялу причетного до теми, прагне показати читачеві, якими нас бачили (а й бачать) поляки, усвідомити українському загалові, переважно необізнаному з цією літературою, що по сьогоднішній день для багатьох поляків слово "українець" викликує "стан нервового збудження".[10]

Проте й ця, безсумнівно корисна і добра книжка, авторові більшої сатисфакції не принесла. Виготовлена і видана в Україні, не потрапила до польського читача, для якого була призначена (розповсюджувалася лише в Україні), а масовий український читач в Польщі її не дістав (у Польщі, вона чомусь не кольпортувалася).

Можливо, охота зіткнутись з читачем вже вільної України, або й інші причини (1989 року Мирослав Трухан пішов на пенсію), спонукали його зробити підсумок власного літературного доробку і, зокрема, фейлетонів, які довгий час публікувалися у "Нашому Слові". Їх збірку підготовив і видав у видавничій спілці "Просвіта" у Львові 1993 року львівський письменник Роман Іваничук. Вступне слово ("Чому саме фейлетон?") опрацював сам автор, а коротке післяслово "Майстер українського фейлетону в Польщі" – Степан Демчук.[11] Одначе, з видання цих творів Трухан не був вдоволений. Два роки пізніше, також у Львові, за редакцією Дениса Купчинського, появилася друга збірка,[12] у яку ввійшли поправлені вже тексти фейлетонів і оповідань.

Як прозаїк, з оповіданнями Мирослав Трухан виступав

---

[9] М. Трухан. *Негативний стереотип українця в польській післявоєнній літературі.* – Мюнхен – Львів 1992. – 253 с.

[10] Там само. – С. 11.

[11] М. Трухан. *Фейлетони.* Львів – Краків – Париж 1993. – 152 с.

[12] М. Трухан. *Оповідання. Фейлетони.* Львів 1995. – 303 с.

рідко, і не тому, що мав якісь авторські упередження. У своїх творчих замірах він не раз сягав по перо, щоб надати своїм творам, по можливості, ширшого і глибшого огляду. Стримувала його в цьому цензура. Його перу належить лише десять, невеликих за розміром оповідань: п'ять написаних у Польщі в 1958-1968 роках і п'ять – на еміґрації. У більшості представлені в них болючі картини з життя депортованого українського населення. Маємо на увазі оповідання, які торкаються освіти. Василько хоче йти до школи, звичайно, своєї, але батько чомусь побоюється, зволікає, стримується. Василько мовчить. Ця затримка батька здається йому вічністю. Врешті, появляється батькове: "підеш!" і Василько підбігає до батька, бере його руку і припадає до неї гарячим поцілунком ("Василько хоче до школи"). Оля учителює, віддає всі свої сили українським дітям, але виселенці ставляться до неї недовірливо. Прийшла зима, діти перестали ходити на навчання. Котрогось дня з'явилося тільки троє. Учительці важко зібратися з думками, але вона не капітулює й услід за своїм батьком, який колись організував у селі кооперативу, підносить, як він, єдиний розсудливий внесок: "Так, я мушу! Буду вас, діти, вчити!" (оповідання "Мушу"). Примітивну гру алькоголіків, які в розгарі пиятики "дудлили" метиловий спирт і руйнували свій організм, відтворює Мирослав Трухан в оповіданні "Швидко!!!" А в творах, написаних вже після виїзду до Німеччини, нагадує окупаційні роки голокосту ("Хаїмко"), складні перипетії расової експансії німців у вихованні дітей ("Сповідь Андрія Сулика", "Син полковника"). Врешті оповідання про події зв'язані з особистим життям Трухана "Письменник і хлопець". Автор прагнув його опублікувати ще в шістдесятих роках, але редакція "Нашого Слова" забажала змін. Поновлює ще просьбу в сімдесятих роках. Із усього було видно, що друком цього оповідання він був винятково зацікавлений. Поставивши перед собою цей текст, він очима свого героя, глибше приглянувся депортованим, з акції "Вісла", землякам, намірив їхні особисті і суспільні почуття, свою затяжну боротьбу і ствердив, що чимало з них втратило відвагу, попало в комплекси, піддалося режимові й польонізувалося. Обстежуючи і зіставляючи ці факти, приходить до висновку, що вони так далеко залякані силою влади, що нездатні до будь-якого протесту чи опору. Не вагається кинути їм просто в лице, що вони стали рабами.

Читач сам догадується, що такі гостро-критичні осуди постали в наслідку гніву і жалю самого автора за те, що вони так легко, свідомо чи підсвідомо, піддалися тискові переслідувачів.

Згадані два томи збірок фейлетонів та оповідань розсіяних по україномовних газетах і журналах, по суті становлять компендіюм його основних творчих досягнень.

А коли про них ще не так голосно, то тільки тому, що не трапили до рук свого читача, тобто польських українців. Ці твори тісно зв'язані з їхніми клопотами, наявними проблемами і долями в морі польського населення. Ставимо, отже, постулят повернення до Польщі літератора Мирослава Трухана, перевидання його творів і впрягнення в наш культурний і літературний обіг. Адже наша українська громадськість і сьогодні потребує його критичного слівця.

Упродовж усього еміґрантського життя в Німеччині, Мирослав Трухан не тратив з очей України: здобував україністичні знання, вивчав літературу, контактувався з Романом Іваничуком, Олексієм Федорівим, о. Харкавим, Михайлом Громиком, Ростиславою Федак, Оксаною Макар у Львові, листувався з ними. Свідомий того, що постала наша держава і "проаналізувавши свій бюджет, – як пише до мене в листі від 2 листопада 2010 року, – зобов'язався перед власним сумлінням помагати рідній країні". Щоквартально шле в її сторону "визначену долю". Підтримує "Просвіту", "Червону Калину", часопис "Вірую", школи і греко-католицькі церкви на Східній Україні, особливо в Луганську, Запоріжжі, на Донеччині (Волноваха, Дружківка, Володимирівка); веде акцію розповсюдження книжок релігійного і патріотичного змісту. Недавно в липні цього року я отримав зі Львова лист від заступника голови Союзу Українок України Ростислави Федак. Вона згадує Мирослава Трухана як "великого українця, громадського діяча, доброчинця, якого турбувала доля України, особливо молоді на її зросійщиних теренах". Учителька Оксана Макар, згадує, що в її школі (середня загальноосвітня школа № 40 у Львові) існує "Бібліотечний фонд мецената Мирослава Трухана, який налічує понад 300 екземплярів літератури історичного, народознавчого, краєзнавчого напрямку, енциклопедичні видання, словники, клясика української літератури тощо".[13]

Із усього було видно, що Трухан, розбуджений надією, серйозно поставився до своїх завдань: організував допомогу, посилав землякам до шкіл і церков десятки, а то й сотні корисних книжок, вів оживлену кореспонденцію з діячами, які уможливляли реалізацію його проєктів. Але приглядаючись ближче ситуації, у нього зроджуються питання, чи його пожертви будуть належно використані? Появляються сумніви. Він готовий навіть виявити неповагу до власного народу. "Скажу Тобі щиро, – пише мені в листі від 2-го листопада 2010 року – іноді хочеться стиснути кулаки на це все, спостерігаючи, що ці тупоголовці вичиняють".[14]

Як обиватель, людина з-поза України, яких сьогодні міль-

---

[13] Лист О. Макар від дня 1 липня 2011 р. до Я. Грицков'яна.

[14] Лист М. Трухана від дня 2 листопада 2010 р. до Я. Грицков'яна.

йони, він не забував про своїх корінних братів, писав до них листи, які підбадьорювали їх до більшої суспільної активности. Одначе, його творчі іскорки діяли щораз гірше. Вже в червні 1991 року в листі до мене згадує: "Біля мене небагато радісного... стільки хвороб назбирав у своєму нужденному організмі, що аж дивно, звідки це все береться, комплетна фрустрація. З хати майже не виходжу, на листи нікому не відписую".[15]

І в сімейному колі, і в колі еміґрантських друзів, і в листах Мирослава Трухана неодноразово з'являються інформації, що він уже давно збирає матеріял і працює над книгою життя. В одному з листів, згадуючи про неї, інформує: "Єдиною моєю турботою є перед відходом "ad patres" закінчити свою книжку про події в Галичині під час Другої світової війни, над якою працюю тридцять років". Деінде повідомляє, що це повість напівдокументальна і він для документації переглянув сотні книжок, головно польських і німецьких. Обіцяє також, що "у кінці її тунелю видно світло" і виявляє читачам, що книжка закінчиться оптимістично.

Д-р Ярослав Грицков'ян з дружиною Лесею і Маруся Шупер-Оринчак на III З'їзді україністів. Вількаси, 2008 р.

[15] Лист М. Трухана від 22 червня 1991 р.

Христина Демідонт-Стець

ХРИСТИНА ДЕМІДОНТ-СТЕЦЬ

МОЄ ЖИТТЯ ТА ПРАЦЯ НА УКРАЇНСЬКІЙ НИВІ

І все на світі треба пережити
І кожний фініш це по суті старт.
І наперед не треба ворожити,
І за минулим плакати не варт!
(Л. Костенко)

У червні 1960 р. я склала останні матуральні іспити і переді мною були останні вакації, після яких чекала мене праця. Я жила з батьками в Семпополі – малому містечку біля Бартошиць, однак працювати на місці не могла, а це тому, що обов'язковий був тоді наказ праці. Мене приділили у маленьке село Смолянка – 5 км від хати.

Несподівано я дізналася, що в липні відправляють мене на курс учителів українськоі мови до Мєдзешина під Варшавою. Хоч я винесла з дому добре знання української мови, цей курс був для мене переломним моментом у житті. З цього моменту почався мій "український шлях", який триває по сьогоднішній день.

Приїхало там багато вчителів з усієї Польщі. Викладачами були професори з Києва, а також з українського ліцею в Бартошицях. Крім лекцій з української мови та літератури, мали ми заняття з історії України (за радянським принципом), а після обіду брали участь у різних гуртках, таких як: хор під диригуванням Йосипа Курочка, драматичний гурток, який вела пані П. Хітрень з Любліна, а також вивчали українські танці.

У тому самому будинку був також курс для вчителів литовської мови і ми часто вечорами з ними зустрічалися, щоб поговорити та поспівати. Був це для мене неповторний, чудовий час.

Я поверталася додому окрилена; протягом місяця жила серед своїх, спілкувалася рідною мовою і з оптимізмом дивилася у майбутнє. Мене чекали іспити до музичної школи в Лодзі, де хотіла поступити після матури. Але не так сталося, як гадалося. На початку серпня завітали до нас два юнаки: Михайло Шумада та Адам Васи-

лик з пропозицією почати навчання на україністиці в Щеціні. Довго вони не намовляли, батьки погодились, і я надіслала потрібні документи до Вчительської Студії в Щеціні.

У вересні 1960 р. почалось навчання; я дуже зраділа, коли побачила знайомі лиця з Мєдзешина. Приїхали також майбутні та колишні вчителі з Ольштинщини (їх було найбільше) та інших міст з усієї Польщі.

Про життя нашої студентської громади в Щеціні багато написано в пропам'ятній книзі випускників україністики "На землі чужосторонській" Степана Заброварного. Одначе, у кожного є своя точка зору і своє бачення дійсности. Тепер, після 50 років я впевнена, що мені пощастило, що там була і прожила два роки в незвичайному середовищі. Мала нагоду поспілкуватися з цікавими людьми і на повні груди почувати себе українкою.

Умови життя не були легкими, гуртожиток не був пристосований до функції, якій мав служити. Великі кімнати, нестача теплої води, брак відповідної постелі. Більшість студентів мала стипендії, деякі одержували допомогу з дому (я також отримувала пачки від батьків), але цього не завжди вистачало. Студенти часто шукали праці в різних підприємствах, як управа порту або верф. Я також один тиждень працювала, – малювала внутрі корабля.

У Вчительській Студії ми не лише здобували знання, але й розважалися: ходили на танцювальні вечірки, зустрічались у світлиці УСКТ, співали в хорі, самі також виступали з нагоди різних свят. Незабутніми були прогулянки парком Каспровіча, особливо навесні, коли зацвітав бузок і платани.

Що мені найбільш запам'яталося з тих часів? – Передусім світлиця на вулиці Вавжиняка, куди ми поспішали кожної суботи після занять і неділі, її неповторна атмосфера, цікаві люди, які її творили й багато молоді з різних вишів Щеціна. Запам'ятались незабутні літературні вечори під керівництвом Мирослава Трухана, доповіді на різні теми, що їх виголошували у світлиці, а відтак по селах наші студенти. Запам'яталось мені, що на Шевченківські роковини 1961 року співав хор під батутою проф. Володимира Посацького, а студенти ставили "Тополю" Тараса Шевченка та виконали в'язанку танців.

Час минав швидко, на другому курсі, у березні, нас чекала місячна педагогічна практика у вибраній школі в районі. Мене з двома товаришками приділили до села Божитухом, що на Кошалінщині; з нами приїхало ще трьох студентів з географічного факультету. Я взяла з собою скрипку, щоб легше було навчати пісень (грати навчилася ще в педагогічному ліцеї). Крім української мови, ми навчали різних предметів. Мені припала польська мова, історія та

Студенти україністики в домівці УСКТ. Зліва: Ярослава Бриль, Н.Н., Христина Демідонт, Ярослава Демко, Михайло Кіташ. Щецін, 1961 р.

Студентський хор україністики під час Шевченківського свята. Щецін, 1962 р.

спів. Не пам'ятаю, хто вчив там української мови. Місцеві вчителі прийняли нас ввічливо, вони дуже схвалювали наші лекції і ми з дуже добрими оцінками закінчили педагогічну практику. Товаришка, яка була зі мною, Ярослава Кузьма, після закінчення україністики повернулася в це село і вчила там кілька років. Зв'язок з нею увірвався.

Повернулися ми до Щеціна, щоб завершувати свої дипломні роботи та готуватися до кінцевих іспитів. Одначе, над україністикою вже нависли чорні хмари. Ми дізналися, що нашого улюбленого викладача, Володимира Посацького, усунули з катедри. На його місце прийшла нова вчителька з України, Данута Ярчак, і в неї ми

складали іспити. Вона також прийняла наші дипломні роботи. Я писала працю на тему "Сатира в поемах Т. Шевченка".

Історію України викладав Рубін Пізем, якого я вже знала з Мєдзешина; нічим особливим він не відзначався. Цікавим було те, що запитував нас, що ми знаємо про Михайла Грушевського і чи може хтось з наших знайомих має його твори. Пригадую, що в липні 1960 року в Мєдзешині мав місце інцидент пов'язаний з Піземом, про який я дізналася у Щеціні. Отже, після занять запросив він до своєї кімнати одну курсантку, яка хотіла позичити від нього книжку. Використовуючи сприятливу ситуацію, хотів її знасилувати, але йому не вдалось – вона втекла. Нікому про це не сказала, тільки мені і ще одній студентці. І ось тоді, півтора року після цього, вона, за намовою свого нареченого, подає його в суд, а нас обидві бере за свідків. Після неприємних зізнань в суді, нас звинувачували в брехні і ми мали великі клопоти в Студії. Потенційна жертва і один свідок не склали кінцевих іспитів, а також не захистили дипломної роботи. Мені з великими труднощами вдалося закінчити навчання.

З перспективи років неважко зрозуміти, яку ролю у моєму житті (думаю, що інших також) відіграла щецінська україністика. Це була кузня української інтеліґенції в Польщі, що мала велике значення не лише для студентів україністики, але значною мірою притягала також студентів з інших навчальних закладів. Ми вже не соромилися свого походження і тут, на вигнанні, показали себе, що ми є і боремося за свої права і своє існування. І хоч може третина з нас зайнялась професійним навчанням української мови, то ті, що не опинилися в школі, несли українське слово в інші середовища: медичні, юридичні, технічні тощо.

З першого вересня 1962 року, я розпочала працю в селі Смолянка Бартошицького повіту. Була це шестиклясна школа з поєднаними клясами: перша з другою, третя з четвертою, п'ята з шостою. Працювало там двоє вчителів, тобто керівник школи та його дружина, отже бракувало там одного вчителя. Мені приділили кляси п'яту і шосту. Я навчала там усіх предметів, окрім математики й географії, а штат учителя початкової школи – це було 36 годин. В селі жило близько 10 українських сімей і я першою в історії цієї школи почала навчати української мови. Квартира для вчителя знаходилася на горищі школи і вимагала ремонту.

Повернуся ще спогадами до літа, коли в нашій сім'ї сталося велике горе. 25-го липня несподівано, після операції, померла наша Мама. Вона була для нас усім, на ній стояв наш світ і цей світ провалився. Любили її і поважали всі, хто її знав. Молодшій сестрі було тоді п'ятнадцять років, тож на мені з батьком спочив обов'язок заопікуватись нею.

До праці я їздила п'ять кілометрів ровером, але коли прийшла зима – ходила пішки. Ремонту приділеної мені кімнати я не здійснила, бо не могла покинути батька (який мешкав сам після виїзду сестри на навчання) і замешкати в школі. Зима 1962-63 року була дуже люта, мороз сягав -30 ґрадусів. Батьки моїх учнів самі здогадались, що потребую допомоги і самі спонтанно приїздили по мене санями і завозили на лекції.

Одного разу в шкільному приміщенні зібралося кілька осіб, які вже давно завершили навчання, і попросили мене, щоб я вчила їх української мови. І так, за дозволом інспектора освіти, я почала вести курс української мови для дорослих, дві години тижнево. Записалося 10 осіб; в мене були два букварі, приносила з собою "Наше Слово". Протягом зими і початку весни, вони задовільно опанували читання (колись вивчали російську мову, тому легше їм було засвоїти абетку). У цій школі я працювала лише рік, а потім працевлаштувалася в Семпополі, де працювала в роках 1963-64. У листопаді 1964 року вийшла заміж за Адама Стеця – лікаря ветеринарії, який там працював. У Семпополі я була шкільною бібліотекаркою, а української мови вчив там Дмитро Трояновський. До 1 грудня чоловік отримав державне житло і здавалось нам, що нічого злого нас не зустріне і ми почали влаштовуватись. Невдовзі я переконалася, що ждуть нас нові випробування. На початку грудня воєвідський лікар веретинарії дав чоловікові наказ відкрити лікарню в селі Кандити, 50 км від Семпополя. Якщо б він не погодився, праці на Ольштинщині не було б для нього. З огляду на те, що мій батько, а також батьки чоловіка жили недалеко, шкода було нам їх покидати та шукати нової праці й житла, тому чоловік погодився.

Ми переїхали до Кандит і замешкали в будинку, де не було води, газу ні жодних санітарних вигод – криниця була на подвір'ї, туалет також. Не буду писати про важку працю чоловіка. Кандити – це середньої величини село, до якого належало 10 менших сіл і кілька державних господарств та фільварків. Чоловік не мав ніякої помочі, працював від ранку до ночі.

Школа була розташована у двох непристосованих до навчання будинках. Існував уже там пункт навчання української мови, але лекції велися нереґулярно, діти не дуже хотіли вчитися. Вчителька, яка вчила української мови, сказала, що з охотою віддасть мені ці лекції, бо не хоче ганяти за дітьми навколо стодоли й заганяти їх до школи. Свою працю я почала від розмови з батьками, ходила від хати до хати (тоді потрібна була посвідка від батьків, що вони погоджуються на навчання їхніх дітей української мови). Не вистачало букварів ані інших підручників, треба було якось зацікавити дітей, тож я почала від пісень і казок. Кожну лекцію починала піснею; діти

любили загадки, ребуси, різні гри, і це допомагало мені реалізувати програму.

Попрацювавши там майже вісім років, 1973 року разом з сім'єю (у нас з чоловіком було вже двох синів) ми переїхали до Ґурова Ілавецького, бо до цього міста перенесли мого чоловіка. Там я почала працювати в початковій школі ч. 2, у якій більшість учнів походила з довколишніх сіл. У новозбудованій школі слід було відкрити пункт навчання української мови шляхом зібрання підписів батьків, які хотіли, щоб їхні діти вивчали рідну мову. Я тут нікого не знала; на щастя, з допомогою мені прийшов Т. Михалик, який знав усі українські родини, де були діти у шкільному віці. Спочатку записалося чотирнадцятеро дітей, але з кожним роком ставало їх більше. Мені пощастило, що потрапила в таке середовище, де третина всіх учителів – українці, в тому й дружина директора школи.

Проте, не всюди було так "нормально". Неподалік, у селі Топшини, директор відверто заборонив заснувати пункт навчання української мови, хоч було там багато наших дітей. Він сказав: "Prędzej mi kaktus wyrośnie na dłoni, niż pozwolę na otwarcie punktu nauczania języka ukraińskiego". Учителька повідомила Воєвідське Правління УСКТ; до Топшин приїхав голова правління Євген Кохан. Невідомо, про що розмовляв з директором, але через два тижні пункт почав свою діяльність. Кохан був і в моїй школі, щоб спитати, як мені йде робота і чи не маю клопотів з боку дирекції. Згодом, коли дітей ставало все більше й більше, я отримала окреме приміщення, у якому відбувалися лекції української мови та релігії. Завдяки цьому я могла надати цій клясі український характер: повісила таблиці з правилами української граматики та ортографії, портрет Шевченка, вишиваний рушник, влаштувала бібліотечний куточок. Діти навчалися в шести групах. Плян лекцій був так складений, що заняття відбувались у різних годинах, так, як це було зручно для учнів: на початку, в середині й в кінці лекцій. При школі діяв гурток "Орлята", який брав участь у різних заходах з нагоди свят і роковин. Коли 1993 року я відходила на пенсію, пункт нараховував понад 50 учнів. Навчання української мови ведеться надалі, а діти переходять до української гімназії, а потім до ліцею, будинок якого стоїть побіч.

Працюючи в Ґурові, я заочно закінчила українську філологію на Варшавському Університеті (1974-79). Систематично підвищувала свої кваліфікації на курсах у Києві. В роках 1978-84 працювала в Комісії Освіти і Культури в Ґурові Ілавецькому, а в роках 1979-81 була головою місцевого гуртка УСКТ. У травні 1986 вела відкриту лекцію для учасників центральної конференції вчителів української мови. 1987 року присуджено мені II ступінь спеціялізації з української мови. Шість років пізніше я пішла на пенсію.

Учні з учителькою Христиною Демідонт-Стець з пункту навчання української мови в Гурові Ілавецькому. 1992 р.

Хочу коротко згадати про мою сім'ю. Після зловісної акції "Вісла", разом з батьками і сестрою ми опинилася в Семпополі, що біля Бартошиць. Батько знайшов зруйновану хату, без вікон і дверей, два кілометри від центру містечка. Протягом місяця придбав вікна, стіл, два ліжка і чотири стільці. Життя почало нормуватися і батько розглядався за роботою. 1 вересня 1948 року мені треба було йти до першої кляси, але батько зранку виїхав до Бартошиць по ліки для хворої сестри, тож не було кому мене відвести до школи. Батько додому вже не повернувся: його арештувало УБ, коли виходив з аптеки. Повернувся через п'ять років, пройшовши в'язниці Барчева, Варшави та шахти в Катовицях. Його звинувачували у співпраці з ОУН-УПА. Варто додати, що був уже раз ув'язнений, бо в роках 1937-39 і сидів у "Бриґідках" у Львові. 1999 року його нагородили медалею ім. Степана Бандери "За участь у національно-визвольній боротьбі за волю та незалежність України".

До першої кляси я не ходила, а це через те, що боялася старших хлопців, які переступали мені дорогу, кажучи, що вкинуть мене з мосту до річки. Читати і рахувати навчилася вдома. Коли на початку червня прийшла до нас керівничка школи і погрожувала мамі карою, що не послала мене до школи, я взяла газету і прочитала їй уривок. Тоді вона сказала, щоб я протягом червня ходила до школи, а потім зразу перейду до другої кляси. Так і сталося.

Після закінчення початкової школи у 1955 році, я поступила в педагогічний ліцей (український педагогічний ліцей виник через рік). З 1957 року кільканадцять учнів з польського ліцею ходило там

на лекції української мови. Обидва будинки стояли близько себе і я через вікно чула рідну мову, чула пісні, яких я не знала і дуже заздрила тим учням. У нас в хаті ми завжди спілкувалися українською мовою. Пам'ятаю, що коли батько повернувся з в'язниці, у нас появився "Кобзар" Т. Шевченка. Тато, а, бувало, і мама читали вголос при світлі нафтової лямпи "Катерину", "Тополю", "Гайдамаків". "Кобзар" був моїм першим букварем.

1960 року я склала матуру і поступила на українську філологію в Щеціні.

З того часу минуло понад 50 років. Ми з чоловіком (холмщак з акції "Вісла") виростили двох синів і дочекались п'ятьох онуків, які розмовляють українською мовою. Обидва сини закінчили українські кляси ліцею в Ґурові Ілавецькому (української школи ще не було). Старший син, Олександер, живе в Перемишлі, а молодший, Орест, у Києві; обидва закінчили вищі школи. Наші сини тісно пов'язані з подіями і життям в Україні. 2006 року поступили у свіжо створені ряди Чорних Запорожців, які колись під проводом генерала П. Дяченка вели визвольну боротьбу за незалежність України. Сьогоднішні Чорні Запорожці зустрічаються з учнями та вчителями в Полтаві, Києві, Харкові, Черкасах і беруть участь у святкуваннях визначних подій минулого, а також заснували фонд, який веде благодійну діяльність. Завдяки синам ми з чоловіком могли неодноразово побувати в селі командира Дяченка, Березовій Луці, та Холодному Яру, де щорічно відбуваються врочистості у честь визвольних змагань Українського Народу 1920-30 років.

Так, у дуже короткому нарисі, виглядало моє життя та праця на українській ниві.

Христина і Антін Стеці з синами Олександром і Орестом. Березова Лука на Черкащині, де народився Петро Дяченко. Липень, 2009 р.

ЯРОСЛАВ ДЖУРКО

ПРО МОЮ ПЕДАГОГІЧНУ ТА СУСПІЛЬНУ ПРАЦЮ

Ярослав Джурко
Щецін, 1960 р.

Я, Ярослав Джурко, народився 17 квітня 1935 року в селі Журавці повіт Рава Руська (до 1945 року). Мій батько Микола Джурко і мама Ірина з дому Рацька були селянами. Мій дід Микита Джурко народився 1882 року, а одружився з Теклею з дому Біда. У них народилося трьох синів – Микола, Карпо й Іван. Коли почалася Перша світова війна, діда забрали до австро-угорської армії. Після закінчення війни, він пішки повернувся додому аж з Італії, куди завела його доля.

Мій батько закінчив тільки чотири кляси, хоч учився дуже добре. Військову службу відбував у Лодзі та Варшаві, де був ординарцем якогось полковника. Згодом полковник запропонував йому працю адміністратора у своїх маєтках на Волині, але батько відмовився. Тато належав до сільської національно-свідомої молоді, провадив військовий вишкіл молоді "Сокіл", брав активну участь у житті села, був членом Товариства "Просвіта".

1935 року народився я, 1937 року – моя сестра Марія. Початково ми мешкали в одній хаті разом з дідом Микитою і його двома синами. Саме тоді тато побудував нову хату, що була крита черепицею. Після нашого переселення на польське заслання, поляки розібрали нашу хату, перевезли до Любичі Королівської і там наново побудували. Потім у ній містилася пошта.

Бажаю добрим словом згадати про мого дядька Івана, який народився 1919 року. В лютому 1944 року він вступив до УПА. Його мати, а моя бабуся, пошила йому наплечник на особисті речі. Коли настав вечір, баба з дідом зняли ікону Пресвятої Богородиці та вся родина провела його з дому на вулицю. Там його поблагословили та віддали в опіку Богородиці. І вона його стерегла, був тільки легко поранений і вдалося йому втекти з облави.

1939 року наше село зайняли німці, згодом Червона Армія. Ми та й ще кілька родин мешкали в басейні двох річок – Солокії та

Солохи. Наш присілок називали Корчами. За нами від сторони ріки Солохи починався ліс, що простягався аж до польського села Жилка. Навесні 1946 року, коли лежав ще сніг, польське військо зробило облаву, сподіваючись зловити наших лісових хлопців. Жовніри засіли при мості та перед лісом. Вартовий стрілив кілька разів в повітря і так повідомив про небезпеку. Партизани повибігали з хат і бігли в напрямі лісу. Звідтам зустрів їх вогонь з польських кулеметів. Тоді загинуло чотирьох воїнів УПА і один мешканець села Нетреби – Терень Бакун. Військо підпалило село Нетреби, згоріло кілька хат. Страшенно це виглядало, люди гасили вогонь, однак згасити не вдалося.

Навесні (також 1946 року) з нашого села вивозили людей в Україну. Ніхто не хотів покидати своєї землі й їхати в невідоме. Наші люди добре знали, що таке радянська влада. Вони часто втікали та ховалися у лісах, а ми переїхали до знайомих у сусідньому польському селі Жилка. Батьки взяли з собою тільки деякі необхідні речі. Все інше залишилося під опікою бабусі та дідуся, хоч і він був змушений тікати до лісу та кілька днів ховатися там перед військом і депортацією. Одного дня мати послала мене занести дідові їжу. Іду собі спокійно та й несу в хустці обід. До лісу залишилося приблизно 150 метрів, – дивлюсь і очам не вірю. Дорогою повертається військо з облави. Коли я швидко почав бігти в напрямі лісу, тоді почув крик жовнірів: "Стій, бо буду стріляти". Не зупиняючись, біжу далі і чую, як біля мене свистять кулі. Почав я кричати "рятунку", хоч військо не переставало стріляти. Весь час біжу перед себе, ліс стає густіший, а військо припиняє стріляти. Я знайшов мого діда та передав йому пайок.

Коли військо зайшло до села Жилка, жовніри розказували, що, ймовірно, ранили хлопця, бо страшенно кричав. Коли про це почула моя мати, то дуже переживала, бо знала, що хлопець про якого розповідали, – це я. Іншим разом пішов я до діда по яйця. Коли я був у хаті, ми побачили, що з села Нетреба їде військо. Моя бабуся казала мені ховатися. Я вибіг з хати та побіг до хліва, а по драбині зайшов на горище, де зберігали сіно для худоби. Навесні сіна було вже мало, однак я ще назбирав стільки, щоб під ним сховатися. Лежу тихенько, майже не віддихаю, коли чую, що відчинилися двері та хтось піднімається по драбині. Раптом чую, як цей хтось зупинився та голосно сказав російською мовою: – "Здєсь нікаво нєт!" Ховаючись, я весь час дрижав зі страху, боявся, щоб не пробили мене гострим дротом, який використовували ті, що шукали партизанів у стодолах.

Часто на наше село нападали польські банди: грабували майно, палили хати, вбивали мешканців. У такі дні ми втікали і

ховалися в очеретах на річках. Додому ми поверталися тоді, коли вже світало.

На початку квітня 1947 року до села надходили тривожні вісті. Чутка йшла про те, що польське військо буде мститися за вбитого генерала Кароля Свєрчевського. Минуло кілька тижнів як почули ми, що з сусідніх повітів уже вивозять людей. Вранці 24 червня, наше село оточило військо. Наказали всім прийти на збори. Там назвали прізвища господарів, які мають збиратися до виїзду. У нас не було коня. Дали нам підводу. Тато з мамою забрали на віз наше невеличке майно. У мальовану скриню сховали одежу, перину та постіль. Із собою взяли деякий посуд, муку, зерно. Сестра взяла кота, мати на шнурочку взяла корову і так ми рушили в дорогу.

Ще перед виїздом у хаті зустрілася вся родина, – мама зняла ікону Божої Матері, ми помолилися та попрощалися з нашою хатою та землею. Тяжко нам було розставатися, усі ми плакали. Валка рушила як за часів татарського лихоліття – до залізничної станції в Белжцу. Там був збірний пункт, на якому розділяли людей: одних до Явожна або до тюрми, інших на холодну пруську землю. Коли ми чекали на поїзд, тата і діда забрала безпека і там страшенно їх мучили, хотіли дізнатися де перебуває батьків брат Іван. Він був в УПА, але про це не говорили. Всі ми були дуже стривожені, страшенно плакали, не знали що з ними зроблять. Після кількох днів допитів, нічого не дізнавшись про дядька Івана, тата та діда тяжко побитих відпустили.

Завантажили нас до вантажних вагонів для худоби. Так ми рушили в невідоме, – у вагонах, де з одного боку була худоба, а з другого боку ми зі своїм мізерним майном. Коли ми ще чекали на станції, військо забрало від діда коня. Ось так вигнали нас з прадідівської землі, яка ніколи не була польською. Прогнали нас з неї, щоб ми ніколи вже тут не повернулися.

На початку липня, мабуть в день на Івана, ми приїхали до Ґіжицька. Поїзд зупинився уночі. На світанку ми побачили велике озеро. Люди казали, що нас будуть у ньому топити. Після кількох днів почали нас розвозити як злочинців. Кільканадцять родин привезли до Бань Мазурських і казали їм йти і шукати собі домів. Тато далеко не ходив, – пішов у напрямку села Ґродзіско і поселився у першій крайній хаті. Хата була глиняна, крита очеретом, дах протікав, у вікнах не було шиб. Одначе, хоч хата була слабенька, то господарські будинки були досить нові та гарні. Життєвий шлях переселенців не був легкий, але слава Богу, якось ми це все пережили. Наші діти повинні про це пам'ятати, не забувати любити Україну, шанувати волю, до якої так довго йшов наш народ. А нам важко забути те, що з нами вчинила польська влада 1947 року.

Найдорожчий скарб кожного народу -- це його мова, бо коли народ втрачає цей скарб, він перестає існувати. Поволі наше середовище на чужині перестає спілкуватися рідною мовою. Ми та ще й наші діти будемо зберігати все, що своє, та чи зберігатимуть її наші внуки та правнуки -- Господь лише знає... Моя старша внучка Оля відвідувала лекції української мови та релігії, дев'ять років танцювала в молодіжному ансамблі "Черемош"; молодша внучка також відвідує лекції релігії та української мови.

Свою освіту на польському засланні розпочав я від третьої кляси, хоча вдома я був учнем четвертої кляси. 1951 року закінчив я початкову школу та поступив до дворічної професійної школи в Ґолдапі. Згодом я поступив у Технікум Механізації та Рільництва в Каролеві, що неподалік Кентшина, який закінчив 1956 року. З початком серпня я отримав наказ працевлаштуватися в Державному Машиновому Осередку в Венґожеві. Там я працював бриґадиром у колгоспі в селі Оловнік, але після двох місяців перенесли мене і я працював на станції технічного обслуговування машин і тракторів. Першого грудня 1956 року покликали мене до військової служби. Я опинився в Шкільному Батальйоні Танків у Чорному, що біля Щецінка. Там я пройшов військовий вишкіл, а після одинадцяти місяців перенесли мене до Старґарду Щецінського. Я думав дальше вчитися, хотів вивчати рідну мову, хоч знав, що цей намір не принесе мені матеріяльної користи, а ускладнить підвищення по службі. Відомо ж бо, що саме слово "українець" дражнило польського чиновника. У серці кожного з нас жевріло прагнення зберегти залишки українського духу, хоч нас прирекли на асиміляцію та польонізацію.

На українську філологію у Щеціні поступив я тільки з мотивів чисто патріотичних. Ще під час військової служби я оформив документи на перший курс навчання. У червні 1958 року (у військовій уніформі) я приїхав на іспит, а 10 вересня цього ж року почав навчання у Вчительській Студії в Щеціні. Я хотів вивчити рідну літературу, мову, культуру та історію свого народу. Це звідси виніс я почуття національної гідности, а це мені дуже допомагало в житті. Я почував себе свідомим патріотом і цю свідомість передавав я своїм учням і дітям.

Під час навчання я брав активну участь у громадському житті: співав у хорі, займався лекторською працею. Я їздив по селах, де жили наші вигнанці, читав лекції з історії України. Наш студентський хор під керівництвом Мирослава Кравчука з нагоди різних свят часто виїжджав на села з концертами.

Щецін залишив у мене гарні спогади на все життя, тому що саме там пройшли найкращі роки моєї юности та національного росту і великої студентської дружби. Щецін – це роки великих спо-

Ярослав Джурко з учнями української мови в с. Відтура. 1962 р.

Ансамбль пісні і танцю "Черемош". Ярослав Джурко в останньому ряді справа.

Учасники І З'їзду випускників з нагоди 40-ліття української філології. Щецін, 27-28 вересня 1997 р.

дівань, глибоких переживань і багатьох досвідів. Кожної п'ятниці в домівці УСКТ відбувалися літературні вечори, на яких лектори (в тому й студенти) читали цікаві доповіді на різні теми. Це також місце, де ми розважалися, співали, танцювали.

Я – ВЧИТЕЛЬ

Як випускник україністики Вчительської Студії в Щеціні, я плянував своє життя у тісному зв'язку з нашим населенням. У жовтні 1960 р. я став учителем української мови в польській школі в селі Відґура повіт Ґолдап. Відґура – це село на польсько-російському прикордонні; це бездоріжжя, де немає комунікаційних сполучень, де, як кажуть, "світ забитий дошками". З організацією української мови в мене не було жодних труднощів. Я створив три групи, у яких вчилося разом 35 учнів.

Мої діти відвідували лекції української мови дуже охоче. Я користувався різними формами навчання: читав найцікавіші казки, оповідання, вчив пісень, приготовляв дітей до концертів з нагоди різних визначних подій нашого народу. Щороку ми організували багатолюдні концерти з нагоди роковин Тараса Шевченка. З концертами відвідували ми й інші села – Жабін чи Рогалє. Восени та взимку я проводив заняття для старших, навчав української мови, історії та вчив українських пісень. За весь час мого вчителювання був я також головою місцевого гуртка УСКТ. У суспільній праці дуже часто допомагав мені громадський діяч Іван Павлик. У нього була дуже велика бібліотека з українськими книжками, якою я часто користувався. Одного разу на мої лекції приїхав шкільний інспектор з чиновником кураторії паном Конопельком, який знав білоруську мову. Він вибрав текст і казав мені зробити диктант. Діти написали диктант назагал добре, одначе, інспектор насварив на мене, бо вважав, що діти написали диктант дуже добре, а я занижую їм оцінки. Мені було дуже приємно, що рівень знань моїх учнів оцінено вище, як я оцінював.

У Банях Мазурських П. Лобачевський зорганізував хор, у якому я також співав. Труднощі з харчуванням змусили мене шукати кращого місця праці. Хотів я працювати в Банях Мазурських, але інспекторат в Ґолдапі не дозволяв на моє перенесення. Крім того, аґенти служби безпеки топтала мені по п'ятах, весь час чогось чіплялися, переслідували. Кінець-кінцем я звільнився без права зарплати за вакації.

Ось так повертаюся на роботу в Державному Машиновому Осередку в Венґожеві. З 1 вересня 1965 року я почав працювати спеціялістом до справ вишколу учнів у трилітній професійні школі.

Ярослав Джурко читає доповідь з нагоди 10-ліття Незалежности України.

Учасники конференції вчителів української мови в днях 8-10 листопада 1991 р. в Перемишлі. Фото перед церквою в Ярославі.

Сидять зліва: Ярослав і Данута Джурко та донька Кася. Стоять зліва: донька Анна з донькою Олею, внучка Мартинка з батьком Андрієм – чоловіком Касі.

1968 року отримав підвищення по службі: пост керівника вишколів та персоналу, а також вчителя професійних предметів. Я вчив учнів їздити трактором і мотоциклом. Маю чим похвалитися, бо мої учні 1971 року зайняли перше місце у воєвідській олімпіяді, а 1973 року посіли перше місце на державній олімпіяді; ми здобули різні нагороди та відзначення. 1980 року закінчую в Познані річний курс вчителів механізації рільництва. Попри більшу кількість обов'язків і немалу відповідальність, не забуваю про суспільну працю в системі УСКТ.

1967 року я одружився з Данутою Блонською – вчителькою у Вєнцках ґміна Будри. Мешкали ми у Вєнцках. Мені треба було їздити на роботу до Венґожева, а дружина навчала в місцевій школі російської та української мови. У 1970-1973 рр. я був головою Повітового Правління УСКТ у Венґожеві. 1984 року мене обрали головою міського гуртка УСКТ у Бенґожеві.

У вільний час я співав у хорі в Будрах, який діяв під керівництвом Станіслава Гната. На огляді в Ґданську наш хор був заквалiфікований на фестиваль української культури у Варшаві, що відбувся 1973 року. Хор дуже активно діяв на території нашого та інших повітів. Ми концертували з нагоди різних подій, зокрема з нагоди роковин Тараса Шевченка. 1977 року Станіслав Гнат і Юрко Галушка засновують ансамбль пісні і танцю, якому згодом дали назву "Черемош". Було в мене чимало праці, зокрема треба було вирішувати організаційні питання. Почалися труднощі з цензурою та з затвердженням мистецьких програм.

Ансамбль "Черемош" здобув велику популярність. Треба було також розв'язувати поточні питання, завдяки активній праці членів ансамблю, які також були членами УСКТ, вдалося розв'язати проблему недостатньої кількости одягу. Кількість членів ансамблю збільшується, приєднуються особи з інших повітів. Колектив нараховує майже 50 осіб. Новообране правління УСКТ докладає необхідних зусиль на те, щоб розвивати "Черемош". Репетиції відбуваються два а навіть три рази в тиждень, члени ансамблю приїжджають на проби за власні кошти. Протягом трьох місяців ми підготовили гарну програму, запросили до участи у концерті ансамбль "Канни" з Ґіжицька та дітей з пункту навчання української мови під керівництвом вчительки Ярослави Гутник. Після успішного концерту, у нас з'явилося чимало пропозицій виступити з концертом. Запросили нас Круклянки, Решель, Позеджe, Колобжеґ, Білий Бір, Краків тощо. Нав'язали ми співпрацю з Білоруським Суспільно-Культурним Товариством (БСКТ) і Литовським Суспільно-Культурним Товариством (ЛСКТ) в Пунську, а Польське Радіо у Білостоці запропонувало нам записати наші пісні. У жовтні 1984

року, в Гайнівці дали ми всього чотири концерти. Литовське Товариство запросило нас до Пунська. 1984 року концертували ми 24 рази з різних нагод. На огляді польських фолкльорних ансамблів у Бродніци, що відбувся в червні 1985 року, жюрі високо оцінило наш концерт, отримали ми також палкі оплески від глядачів.

Не всі знали, що між Бугом і Нарвою живе населення, яке говорить українською мовою. Вони називають себе тутешніми. Для нас це не байдуже, бо вони не забувають про свою прадідівську мову і культуру. 1988 року виступали ми в багатьох селах і містах Підляшшя. За три дні ми дали дев'ять концертів. Воєвідський Дім Культури в Сувалках вшанував нашу діяльність та запросив наш ансамбль виступити на телебаченні. Щорічно організували ми Маланки, а прибутки з них ішли на потреби ансамблю "Черемош".

"Черемош" виступав також перед польською публікою, наприклад в Остроленці (1990 року) на XXXV Курпіовських Днях Фолкльору. Цього ж року наш хореограф Юрій Галушка виїхав на постійне проживання до Канади. Головний музичний керівник Станіслав Гнат постраждав в аварії та втратив пальці правої руки. Заступає його Дарко Драбик. У половині 1991 року в "Черемоші" проводиться реорганізацію. Старші віком члени хору закінчують свою діяльність, молоде покоління приймає ініціятиву. Після року діяльности нового керівництва, знівечено майже десятилітню працю колективу, а "Черемош" завершує свою діяльність.

1990 року я повертаюся навчати дітей української мови. Разом з учителькою Ярославою Гутник організуємо кілька груп та навчаємо рідної мови. Ми – організатори концертів з нагоди 50-ліття УПА. Виступаємо у Венґожеві, Банях Мазурських, Байорах Малих, Кентшині, Ґіжицьку, Круклянках і Видмінах. Влаштовуємо Шевченківські вечори та концерт з метою відзначення операції "Вісла".

Навчання української мови веду до 1994 року. Саме тоді з України приїжджає вчителька Любомира Топорович, яка мене заступає. В роках 1993-1996 я був головою Вчительського Товариства у Венґожеві. Надалі займаюся суспільною діяльністю, співаю у церковному хорі "Спогад". Організуємо концерти з нагоди вшанування жертв Голодомору в Україні, акції "Вісла", роковин заснування УПА, Дня Незалежности України та інших. Під час кожного концерту я читаю вступне слово, співаю та читаю вірші. Я – голова церковної ради, а з 1988 року співаю "Апостола" в церкві.

За все моє дозріле життя я брав активну участь у суспільній праці заради нашого народу. Я можу вважати себе щасливою людиною, тому що доля дала мені змогу прислужитися своєю працею рідному народові та його культурі. Мова – це дух держави.

Михайло Дзвінка на Фльориді.

МИХАЙЛО ДЗВІНКА

ТРІЯДА: ҐЕНОЦИД – СУД – РЕСТИТУЦІЯ[1]

ПРО ВИЩУ КУЛЬТУРУ ГРАБІЖНИКІВ ТА ДРУЖБУ МІЖ НАРОДАМИ

Відношення польської влади та її активістів до української національної меншини, таки польських громадян, у 1944-47 роках, тобто в часі свідомого, ціленаміреного і спеціяльно організованого державного ґеноциду, народовбивства та остаточного вирішення українського питання в Польщі, треба розглядати з перспективи біології. Культури це не торкається. Цивилізація, ширше розуміння культури – це те, що творче і те, що відділяє людей від тварин. Ґеноцид, вчинений людиноподібними тваринами, вміщується лише в біологічну систему натурального права. Біблія підтверджує, що людина у природному невідродженому стані, є лише твариною. (Прип. 3 18). Це й є т.зв. первородний гріх, якого досі не викорінено, кров'ю пророків не відкуплено, тож тваринні первні людської натури дають свої наслідки.

Одначе, навіть у природі існують своєрідні "гуманні" права. Наприклад, симпатичні бджілки вже сорок мільйонів років ведуть своє солодке підприємство, нікому не чинять кривди. Змія найперше сичить-остерігає, а потім кусає. А злочинці з польського злочинного апарату найперше кусали нас смертельним ядом, дослівно і переносно, а потім сичали на нас, і так десятками років. Тварини без сенсу себе не вимордовують, а вже напевно не кидають живими до вогню.

Ось спогад Анни Прядки, друкований у "Нашому Слові" (Варшава, 21 липня 1996 р.): "22 листопада 1945 р., до Волі Петрової приїхало польське військо. Вояки позганяли до нашої нової дерев'яної хати мужчин і жінок, були тут і діти. Разом з нашою родиною, а було нас четверо: я (12 років), брат Андрій (15 років),

[1] "Народна Воля", Скрентон, Па, 2 січня – 30 січня 1997 р.

сестра Марія (10 років), мама Єва – в хаті було 50 осіб. Наш батько Іван Стефура, разом зі своїм братом, сховався до криївки. Військові поляки облили хату бензиною, станули перед дверима й вікнами, а потім підпалили хату разом з нами. Хто пробував рятуватися, того били і назад кидали у вогонь. Коли хата розгорілася, забралися геть. Ми в горіючій хаті почали кричати, витягати один одного і рятуватися, як хто міг. Я душилася димом, сестра і мама мали обпалені голови. Якось нам вдалося витягнути вже непритомного брата Андрія, якому з носа йшла кров. Ми були врятовані. Разом з нами врятувалося 12 осіб. Однак хата згоріла, а в ній згоріло живцем біля 38 осіб. Під вечір збіглися люди, повитягали з пожарища трупів, а коли потемніло, закопали їх у спільній ямі недалеко від спаленої хати".

Чи треба ще більше прикладів на "гуманність" польського війська і польського уряду? Це була далеко не одна лише масакра українського сільського населення. Згадати хоч би розстрілювання мешканців сіл Завадка Морохівська, Павлокома, Пискоровичі та інших. За три роки "мирного часу" – від вересня 1944 до червня 1947 року, військо та численні льокальні польські банди стріляли, мордували, грабували, тортурували і виганяли з хат українських селян, щоб позбутися чужого їм національного елементу на територіях, які припали "народній" Польщі після війни.

Люди ховалися, організовували самооборону. Ніщо не помогло і ніхто не поміг. Волею польського народу, його уряду і духовенства мала бути проведена етнічна чистка, а українська національна меншина мала припинити своє існування. Таку долю мала вся українська етнографічна територія – Закерзоння (Лемківщина, Посяння, Холмщина, Підляшшя). Тут на приблизно двадцяти п'яти тисяч кв км суцільною масою жило українське сільське населення, близько одного мільйона людей. В часі ґеноциду на схід депортовано, за статистичними даними, 481,000 українців, а на понімецькі землі, т.зв. "відзискані землі", примусово виселено при допомозі війська понад 150 тисяч. На понімецьких землях жило до війни біля семи мільйонів німців. Їх брутально вигнали радянські і польські війська. З усіх німців у часі вигнання згинуло два мільйони цивільних людей. Перші польські поселенці на цих землях перебирали даром найкращі сільські господарства, часто з усім сільськогосподарським обладнанням, яке німці залишили. З такою самою радістю поляки перехоплювали, хоч набато бідніші, залишені українські хати, церкви, засіяні поля та інше добро на Закерзонні.

"Вершиною тих терористичних дій була операція "Вісла" навесні 1947 р., що мала характер знаної тепер з інших районів світу "етнічної чистки", значить, намагання тотально вирвати українців з

їх рідних земель". (Мирослав Прокоп, "Свобода", 23 лютого 1996 р.). Завершенням процесу виселення і "чистки" було запроторення біля чотирьох тисяч мужчин, жінок і нелітніх до концентраційного табору в Явожні, де відбирали людям здоров'я і життя.

Переселених на понімецькі землі українських селян піддано поліційному наглядові. Арештовано при цьому багато людей, яких підозрівали у співпраці з українською самообороною, зокрема з УПА. Кожний, хто думав по-українськи, був "націоналістом", тобто злочинцем.

Після насильного виселення українського населення, влада взялася за затирання слідів його існування на його старих відвічних землях. Так само швидко затирала сліди німецької культури на західніх землях. 1949 року видано закон про удержавлення "опустілих земель". Потім пішли інші антиукраїнські закони, офіційні і тайні, про які щойно тепер довідуємося (див. Книга Євгена Місила "Акція Вісла", Варшава, 1993 р.).

Знищивши українців як етнічну масу-силу, польська влада почала донищувати окремих діячів, які ставали на заваді асиміляційного процесу. Коли українське населення якось прийшло до себе економічно, то, зокрема після 1956 року, забажало вести організовану статутну діяльність. І тут влада показала зуби у відношенні до українських сміливців, відчайдушних аматорів.

Українська професійна інтеліґенція, якої тоді ще багато не було, боялася приєднатися до суспільно-культурної активности громад. Влада почала залякувати людей, тероризувати їх, звільняти з посад, викидати з партії (чим перекреслювала людину), робити провокації, контролювати всякі контакти, зокрема з закордоном.

Влада дуже оберігала людей від контактів з "українськими буржуазними націоналістами", найбільшим "злочином", яких була сама лише згадка про українську самостійність. За контакти з ними люди сиділи у в'язницях. Головна ціль – вибити людям з голів найменшу згадку та мрію про політичне значення української нації, бо через українців у Польщі могли проходити небезпечні ідеї з Заходу на Схід. Навіть у скромній світлиці УСКТ "пахло націоналізмом" (слова вроцлавського партійного патриція). Влада робила всякі перешкоди, щоб не допустити до національної активности українських середовищ, відлучити діячів і інтеліґенцію від громади, погрожуючи і роблячи проти них провокації. Відділи освіти, наприклад, через багато років перешкоджали у відкритті пунктів навчання рідної мови на Лемківщині. Коли я в розмові з Мар'яном Кручком (інспектором освіти в Горлицях) згадав, що в селі Ганчова живуть українці, то він піднісся з крісла і над моєю головою піднесеним тоном сказав: "Tutaj są tylko Polacy!"

За допомогою засобів масової інформації, влада через десятиліття вела неперебірливу антиукраїнську пропаґанду, виховуючи в масах польського населення неґативний стереотип українця. Все це було продовженням післявоєнного ґеноциду. Люди добре пам'ятали Явожно, допити й інші злочини. Не забули і того, що після війни в сяніцькій тюрмі українських в'язнів били, катували, занурювали у воду, щоб видобути зізнання. Свідки живуть досі. Всі, хто пережив, якщо пережив, ті фізичні знущання, мусіли підписати заяву про збереження таємниці. Польська влада мала право через багато років тероризувати людей, а жертви мали мовчати.

Оправдання терору проти національних меншин є подібне в різних країнах. Наприклад, представник Туреччини недавно заявив, що турки не мають проблеми з курдами, лише з "терористами" (див. Замітка в The New York Times-і, 7 жовтня 1996 р.). Досі в багатьох державах активісти національних меншин – це "терористи". Часто великі слова про людські права задержуються на кінці язика, або не відносяться до всіх. Знищування "терористів" – це внутрішня справа країн. Українців у Польщі, які не хочуть зрезиґнувати зі своєї мови, релігії та всього історичного майна, називають націоналістами, що в їхньому розумінні рівнозначне з терористами. Державних злочинців охороняє закон.

Поляки не мають своїх етнографічних земель поза теперішньою Польщею. Якщо б мали, то ми б почули їхню "патріотичну" тріскотню. Почавши від закінчення Другої світової війни, вони мали лише на думці те, як зробити Польщу однонаціональною. Громадянин тоді є добрий, коли він поляк. Слово "громадянин" має властиво другорядне значення, "поляк-католик" – першорядне. Тому незавидним є життя будь-якої національної меншини в Польщі, незалежно від політичного кольору влади. Поляки будуть жити мирно і з респектом трактувати французів, англійців, чехів, але не українців. Цей конфлікт інтересів українцям треба добре зрозуміти, заки почнуть будь-яку розмову про "дружбу між народами".

Слово з мого власного досвіду. Коли я вже працював в редакції "Нашого Слова" у Варшаві (від червня 1967 р.), то головна управа польської студентської організації – Спілки Сільської Молоді, в якій я був активний, запропонувала мені виїзд на студентський семінар до Австрії. Мали поїхати лише дві особи з Польщі – одна дівчина з Варшави і я. Організація підготовила мені потрібні документи, але відповідь з Міністерства Внутрішніх Справ не надійшла. Не видали мені пашпорта, ані не дали, як звичайно, відповіді. Дівчина поїхала, вона ж полька. Це була перша дискримінація супроти мене. Пізніше мій польський колеґа, теж активіст цієї організації, а потім державний працівник, добросовісно дораджувава мені

скинути з себе своє українство ("Rzuć swoje ukraińskwo!").

Пізніше, у зв'язку з моїми виїздами закордон, мені сказали, що без розмови з працівниками МВС, не можна думати про пашпорт. Згодом польська влада прирекла мене на фізичне знищення. Смертний присуд на мені виконали працівники Міністерства Внутрішніх Справ – Станіслав Демянюк, Ігнацюк та їхні помічники. Аґенти безпеки застосовували отруйні засоби (різної дії) в ресторанах "Mokotowska" і "Pod Arkadami". Зрештою, могли й деінде. Я чудом залишився при житті. Варшавський лікар-професор сказав мені: "Oni mają specjalne środki". Редактор Боярський ("Наше Слово"), досвідчений наглядач за "українськими націоналістами", провокативно питав мене: "Чому так багато українських діячів хворіє?"

Я виїхав на Захід ледве живий (все те було головною причиною мого прохання про політичний азиль). Один із західніх спеціялістів від політики запитав мене: – "Чи ви мали призвичаєння часто ходити до цього самого ресторану?" Таке запитання серйозної і обізнаної людини не може пройти без уваги. Якщо хтось вважає, що польська влада не буде більше стосувати садистичних практик, то помиляється. Тим більше, що поляки є продажні та зрадливі і будуть продавати українців у руки чужим україножерним силам (не лише тим, які працюють у польських установах).

Я говорю лише те, чого був свідком, сповняючи свій людський обов'язок. За кожне тут сказане слово я готовий свідчити перед судом. Все це говорю публічно і вимагаю публічної відповіді від варшавського прокурора. Хочу знати, по-перше, чи польська влада далі буде підступно карати фізично (нищити здоров'я або життя) українських діячів, а якщо ні, то чи були суджені злочинці та в чиїх руках знаходяться тепер отруйні засоби; по-друге, що злого я зробив для Польщі і поляків, що польська влада покарала мене погітлерівськи, а сліди кари ношу на собі досі.

"Генеральна Асамблея ООН 9 грудня 1948 р. визначила, що ґеноцид – це злочинна дія, спрямована на часткове або повне винищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи. Його елементи такі: навмисне вбивство членів групи, завдання тяжких тілесних та психічних пошкоджень, свідоме створення умов життя, розрахованих на фізичне винищення людей." ("Сучасність", лютий 1993 р., стор. 93).

На кожне вищесказане слово є багато прикладів. Ґеноцид української національної меншини в Польщі є незаперечним фактом. Політика ґеноциду в Польщі є надалі актуальна, адже польська влада не відкликала ні одного антиукраїнського "указу", ніхто не був суджений за злочини проти людства (українці ж люди). Ніхто не

думає про те, щоб виправити кривди. У Польщі росте, а не зменшується сила, яка може в майбутньому завдати українцям шкоди. Нема в країні, по суті, християнської церкви, яка балянсувала б політично-атавістичні емоції в дусі любови до ближнього та приборкувала племінну зарозумілість. Деякі політичні діячі просто заявляють, що Польща, бідна чи багата, має бути католицькою (див. "Наше Слово", 26/96). Ці дві сторони медалі інспірують і фінансують поширення антиукраїнської літератури. Ніхто не карає тих, які виписують гасла "Українці геть з Польщі!" або "Polska ponad wszystko!", тобто "Polen über alles." Чули подібне?

У головному акті ґеноциду – тотальному виселенні українського населення, брало участь понад сто тисяч польського війська. Якщо б я мав відтворити думки польського офіцера, який прийшов до села, щоб сказати людям злу вістку, то це виглядало б так: – "Маєте дві години – забирайте все своє майно на вози і геть звідси!" Лишіть лани вашого збіжжя на полях для небесних птиць, поля, ріки, і потоки – для диких звірів, ваші церкви – для наших римо-католицьких ксьондзів, а ваші схизматицькі цвинтарі – для наших пастухів, які будуть на могилах ваших предків пасти нашу польську худобу. Ваші дороги будуть нам потрібні для вивозу ваших лісів, цим знищимо ваші джерельні води – нам потрібне дерево, не вода. Українську історію на цих землях забудьте назавжди. Від сьогодні тут Польща, а ваше місце на понімецьких землях, які ми дістали, виганяючи і мордуючи цивільне німецьке населення, яке тут жило від середньовіччя. Німці германізували багато слов'янських племен. Нам сказали: до нашої держави влючаємо українські і німецькі землі, а ви зробіть так, як вас учить ваша Біблія: знищіть місцеве населення і поруйнуйте його вівтарі (4 Мойсея 33: 52-56, 5 Мойсея 12:2).

На відзисканих землях жило сім мільйонів німців, а вас тут менше одного мільйона. Скінчилася історія всіх національних меншин на території під нашою адміністрацією. Польща буде лише для поляків, ми не терпітимемо вашої мови та інших мов на нашій території. Ми є Herrenvolk, милосердя мають лише малі люди, покалічені церковними чеснотами і добротою. Ми самі – католики, ale to co innego. Те, що нам не потрібне, спалимо і позатираємо всі сліди вашого тут животіння. Частину вас, найбільш активну, знищимо в понімецькому концтаборі в Явожні. Бачите, все понімецьке використаємо згідно з його призначенням. Решту все розкинемо по п'яти воєвідствах, де будете жити розпорошено між неприхильними вам поляками. Ми маємо добре розроблені методи польонізації з допомогою нашого костьола.

Не дозволимо вам організуватися, ваших неслухняних камі-

кадзе будемо знищувати фізично і психічно, з допомогою провокацій і висміювання. Колись ми підкорили собі половину українських земель і мало що не задавилися на смерть, тепер будемо вас нищити по кусках, аж дійдемо до Києва, нашої мети на Сході. Дозволимо вам потім на ерзац культурно-освітньої організації, щоб ви думали, що ми европейська нація, по суті будете під нашим тотальним контролем. Про ваші старі реґіони заборонимо вам писати. Ми маємо досвід з іншими національними меншинами, наприклад, з кашубською. Будете польськими кашубами над морем. Ми вас ущасливимо нашою вищою культурою. Ваші ікони будуть представляти вище польське мистецтво. Так твориться історія. Через п'ятдесят років дозволимо вам видрукувати документи, щоб ви детальніше знали, як ми, люди вищої культури, вас нищили. А про те, що будемо робити далі, то знову колись довідаєтесь. Історичні люди – ті, які знищують інших, а чесно-наївні, сільські, бо ми вам школи не дамо – будуть погноєм для історії. Ми виховаємо культурних українців, які будуть писати про польсько-українську дружбу. Це будуть новітні "реєстровані козаки", якими можна буде маніпулювати.

Наша мрія, подібно, як мрія інших ваших сусідів, – стерти з лиця Европи ваше ім'я. Ми завжди вбивали вам ножа в плечі, коли на вас була біда. Не приятелі ми, але вбивці ваші. Коли на сході торощив вас Троцький, ми на вас післали армію Юзефа Галлера; коли у вас був голодомор на сході, то ми зі святим Пілсудським робили пацифікації по ваших селах; коли у вас була Беріївщина і гинула інтеліґенція, ми дали вам Березу Картузьку і руйнували ваші православні церкви на Холмщині. Те саме ми робили в давній історії. Тепер, коли ви знищені війною, ми докінчимо вас; єдина тепер нагода припинити ваше етнографічне існування. Нас разять непольські назви ваших місцевостей – ми їх замінимо на польські. Те, що ми за шістсот років не змогли вас спольонізувати, доводить нас до нервозного стану. Ви побачите нашу винахідливість. Все, що зробимо – це наша внутрішня справа. Маємо в цьому підтримку і мовчазну згоду ряду столиць. Вже нема на кому в Европі знущатися, крім вас, і ні в кого відібрати землі. Перед війною Ліґа Націй не дала нам колоній в Африці, то ви будете нашою Африкою. Тигр, бачите, не буде трави їсти. По музеях зробимо пропаґанду, що тут завжди жило польське плем'я. Нас буде Европа хвалити, а вас, заки забудуть, називатимуть бандитами, націоналістами, схизматиками, неісторичною масою.

Рада Послів 1923 року передала вас нам під нашу культурну опіку на двадцять п'ять років, себто до 1948 року. Тому на рік скоріше ми вас виселимо звідси, розсіємо, розпорошимо, розторо-

щимо, щоб ви, невдячні, в майбутньому плебісциті не голосували проти Польщі – країни, яка всю історію давала вам зразки вищої культури. Гітлерівці перешкодили нам це зробити раніше. Віднині тут польська історія і нічого більше. Те, що ви вважаєте трагедією, для нас – радість".

Усе так сталося.

Так довго, як живуть свідки, справи ґеноциду не можна віддавати в руки істориків, себто здати в архів. Основним завданням сьогодення є публікувати документи і записи вірогідних свідків. Інтерпретацію професійно виготовлених документів і свідчень можна доручити третій особі, невтральній. Польсько-українські балачки про розв'язку питання – це лише втрата дорогоцінного часу. Справа ґеноциду над українським населенням мусить пройти міжнародний правовий осуд і оцінку. Це в цивілізований спосіб може зробити лише Міжнародний Суд в Гаазі. Якщо міжнародний трибунал об'єктивно визначить характер польського злочину, то Польща не зможе в майбутньому заперечити своїх вчинків. Це треба зробити ще до 50-ліття ''Вісли". Якщо не буде міжнародної оцінки злочину, то поляки будуть заперечувати обговорювані події, або видумають іншу історію на оправдання.

Туреччина досі заперечує вчинений ґеноцид над вірменами в 1915-22 рр. Після ствердження міжнародним судом факту ґеноциду, українці повинні вимагати реституції, себто відновлення прав на відібрану власність. Іншої розв'язки сьогодні не бачу. Об'єднання Українців у Польщі ставить перед польською владою слушні вимоги направлення кривд. Але чи можна домогтися позитивної розв'язки від уряду, який не відмінив ані одного варварського указу і досі нікого не судив, і далі, по суті, веде політику ґеноциду? Польський парлямент відмовляється визнати операцію "Вісла" злочином. Злочином є лише те, коли поляків кривдять.

Проф. Степан Заброварний говорив на з'їзді ОУП у Варшаві, що акція "Вісла", яка була теж етноцидом, далі триває, доказом цього – знищення купола в Перемишлі, що взагалі каже сумніватись, чи взагалі сталися якісь зміни в політиці польської держави щодо українців від 1412 року, коли то король Ягайло наказав мити в Сяні камені зі зруйнованої української церкви ("Наше Слово", Варшава, 14 липня 1996 р.).

У брошурі "Культурові реґіони та нова реґіоналізація країни" є таке ствердчення: "Реґіони треба утворити в такий спосіб, щоб наявні меншини не творили в них надто чисельних груп" ("Наше Слово", В-ва, 48/1996).

Українці в Польщі – це одна з найтрагічніших, найбільш героїчних і унікальних національних меншин у світі. Тепер, коли

йде вирішальний бій за визнання і направлення кривд, ствердження факту ґеноциду (етноциду і лінґвіциду) і виведення справи на світову сцену, українським організаціям в Польщі треба у цьому допомогти. "Все, що ви вчинили одному з цих наймолодших братів моїх, те мені ви вчинили (Мт. 25 40).

Польща хоче так зам'яти справу, щоби невдовзі знову висміяти українців. Ті, хто дуже побивається за польсько-українську дружбу, повинні знати, що Польща ніколи в історії не дотримала підписаних з українцями угод. Не знаю, яку громадську позицію займає провід Українських Церков. Греко-католицька верхівка зовсім не зареагувала на демонтаж пам'яткового купола в Перемишлі. Якщо вона по-християнськи прощає злочини своїм братам во Христі, то хай забуде історію. Пощо тоді світські суди? Ось тут варто пригадати такий факт: "Близько 300 із 689 греко-католицьких церков перейняв у користування римо-католицький костьол. Частину церков польські християни використовували як стайні для худоби і овець". ("Сучасність", лютий 1993, стор. 7).

Події в Польщі на Закерзонні після війни були подібні до подій у Боснії. Трагедія в Боснії проходила на очах усього світу. Події на Закерзонні були всім соцтабором приховані перед світом. Тому легше їх заперечувати. Вже тепер кожна згадка про злочини над українським населенням викликає злість у численних "патріотичних" польських організаціях.

З відходом фронту на захід, восени 1944 р., війна для українського населення не закінчилася. Була лише зміна окупації. Ця друга окупація, польська, виявилась ще гіршою. Саме тут сталася дуже нецивілізована подія: влада, після терору, відібрала все майно від одних своїх громадян – тому що вони українці, і передала іншим громадянам – полякам. Варварське розуміння права і гуманізму. Це один із вимовних прикладів на реалізування шістсотлітнього "проєкту на знищення Руси". Це радість для "вшехполяків" і лжехристиян тотально відукраїнізувати землі при східньопівденних кордонах. Чи, може, помста за втрату Волині? Українці на Закерзонні були від часів неписаної історії автохтонами цих земель, а поляки на схід від цих земель – лише колонізаторами, конкістадорами. Звідси антиукраїнська зажерливість і кочова філософія мати щось задармо, або чиїмсь коштом. Все це – історія насильства, "przemocy", втрат з української сторони.

І так, у згаданому часі майже мільйон українського населення втратило всі свої сільсько-господарські будинки, свої управні землі, понад тисячу церков, цвинтарів та іших сакральних об'єктів. Перед війною лише в Ряшівському воєвідстві було 529 українських церков ("Аннали СФЛ", 1975, стор. 147). На самій Перемищині поляки

Справа: Михайло Дзвінка, український художник з Парижа Омелян Мазурик і Степан Малиняк – підприємець з Нью-Джерзі.

Зліва: Михайло Дзвінка, Ярослав Трохановський – засновник і диригент "Лемковини", Федір Ґоч – засновник Лемківського Музею у Зиндрановій на Лемківщині, Петро Трохановський – теолог і лемківський поет з Криниці в 1970-их роках.

Зліва:
Михайло Дзвінка,
Михайло Донський
та
Семан Мадзелян.

перебрали понад 100 церков та інших громадських об'єктів. Люди потратили ліси, землі, багацтва, комунальні добра, як дороги, побудовані ще Австрією та інше. Припинили своє існування Лемківський Музей в Сяноці, музей "Стривігор" в Перемишлі; пропали рукописи, книги по парафіях, забрано до різних бібліотек книгозбірню Перемиської капітули та бібліотеку холмсько-підляського єпископа Іларіона та Українського Наукового Інституту у Варшаві.

Чи хтось порахує всі матеріяльні збитки українців, польських громадян? Але хоч би як детально записати все, що знищено, або передано в руки ''кращих громадян'' країни, то це буде далеко не повний перелік. Адже люди жили не лише важко запрацьованим хлібом, але й духом святим своєї національности та своїх етнографічних реґіонів. Людям у першу чергу відібрано їхню гідність, їхні духовні надбання, що творилися ще в часах, коли Польщі ще не було на світі, а тим більше, на мапах Европи, громадські організації, політичну та релігійну активність, почуття групової єдности – тієї єдности з бажанням творчости, яка витворила витончено-різновидний фолкльор і плекала надії на краще своє життя.

Так, люди плекали надії на краще. Виснажені війною і нападами на них польських банд, вони висіяли навесні сорок сьомого року останню зернину і, напівголодні, чекали на жнива. Я вже добре запам'ятав зелене жито і пшеницю біля нашої хати, коли ми покидали наш дім назавжди.

Ось, що пише д-р А. Квілецький про здоров'я переселенців: "Jak wykazują obserwacje, osadnicy łemkowscy zdradzają pewne zaburzenia psychosomatyczne (jak dolegliwości żołądkowe, nerwice, choroby serca, reumatyzm, upośledzenia i in.) w stopniu większym niż pozostała ludność tych terenów. Objawy te potwierdzają istniejącą – i znaną w teorii – współzależność między przemieszczeniami grup mniejszościowych a zaburzeniami zdrowotnymi. Można przypuszczać z kolei, że te ostatnie zjawiska wywierały ujemny wpływ na poczucie stabilizacji." ("Łemkowie", стор.225). Це рівнозначно торкається і переселенців з інших українських реґіонів.

Саме тому, після ствердження факту ґеноциду на міжнародному судовому процесі, українцям потрібно домагатися реституції, себто повернення до стану з-перед вересня 1944 року і отримати статус депортованого народу. Українці мусять повернутись на свої старі землі. Їм мусять повернути старі етнографічні назви. А перепрошувати не треба. Пілсудський перепросив петлюрівців, яких ганебно зрадив, але історії це не змінило. Польським громадянам другої категорії, себто переселеним українцям, залишилася від часу ґеноциду психологічна травма. Українці в Польщі заплатили страшну ціну за своє українство, за оборону своєї землі, свого майна,

своїх земель. Єдине, чим можна людей вшанувати – це повернення їх на історичні землі. Люди мають заопікуватись своєю похороненою історією на тисячі цвинтарях. Душі похоронених цього вимагають.

Соліст Варшавської Опери, тенор, сказав жартома своєму українському колезі Володимиру Денисенкові, щоб не їздив на Підкарпаття, бо там душі упівців замінились на змії і кусають. Той відповів, що його не будуть кусати. В обличчі артилерійських жартів польської еліти, життя українців у Польщі не має сенсового змісту і перспектив без своїх земель і своїх етнографічних регіонів. А може вони мають випрацювати свою кочову філософію для самозбереження? Тоді слід добре вивчати перших п'ять книг Біблії – і вибрати свого Мойсеєнка.

Єдиною моральною нагородою української меншини в Польщі, а також в інших державах, було виникнення української незалежної держави – єдине світло в довгому колоніяльному тунелі. На безбатченках усі безкарно знущаються. Пригнобленими тепер стали ті, що надіялись на свою Африку на українських чорноземах.

Якщо б котрась із українських релігійних громад у діяспорі, замість будувати ще одну церкву (невідомо для кого в майбутньому), переслала б ті три мільйони долярів організованим українцям у Польщі на видання дальших документів і свідчень про Голгофу покривджених братів і сестер, то краще вшанувала б жертви ґеноциду і зробила б справді Боже діло. Витрачування великих сум громадських грошей на будову імпозантних церковних споруд у чужому морі – сумнівна користь. Майбутнє є лише на історичних землях, а не по станицях перелітних птахів, якими є наші поселення у діяспорі. Документи і свідчення про ґеноцид української національної меншини в Польщі, як і про голодомор кільканадцять років раніше, друковані в Україні та на Заході, є нашою живою епопеєю. Це на міру Біблії діяпазон і спектр українських людських проблем. Після них вже нічого більше совісній людині читати. Трагедії і чуда бувають і в своїй країні.

Офіційною політикою польської влади була "дружба між народами", а насправді царювала ненависть до всього, що дихає по-українськи. Колись ця лють була маскована, тепер вона відкрита. Перший удар завжди спадав на українських діячів – камікадзе. Їх могли або тероризувати, або знищувати фізично. Тепер за будь-які "провини" проти польського "патріотизму" судять, щоб далі не давати населенню можливостей скріплювати свої оборонні сили. То ж чи не належить судити державу, яка скоїла етно-ґеноцид над сотнями тисяч населення? Якщо українці цього не зроблять, то, по-перше, залишаться на рівні неповноцінних людей, а по-друге, будуть

висміяні. "Власть імущі" молоді поляки, після відгомону 50-ліття, будуть говорити між собою: "Aleśmy ich wykiwali!"

Не дайте себе більше принижувати безвідповідальним людям. Українцям треба повернути тисячу років історії.

* * *

У тижневику "Наше Слово" (Варшава, 26/96) була поміщена така інформація: "Президент Перемишля Т. Савіцький став відомим у Польщі від часу, коли заявив у минулому році за посередництвом TV – 1, що волів би бачити у своєму місті фестиваль ескімоської культури, ніж української". Ескімосам у Перемишлі – так, українцям – ні!

Цей президент прийшов до Перемишля як колонізатор – конкістадор і арогантно ображає автохтонне українське населення. Якщо державні працівники так безкарно і публічно зневажають своїх співгромадян-українців, то яка ж ця польська держава? Українці повинні перестати платити податки державі, доки той ненависник не залишить посади і не перепросить людей. Українцям ще й досі можна тесати кілки на голові – не чують. Притуплення гідности.

Хай цьому любителеві ескімосів відповість за українців канадська індіянка поетеса Полін Джонсон у поезії "Злодій", в якій вона вкладає в уста індіянки, табір якої був пограбований білими пришельцями, такі слова:

"Ви мій народ пограбували – дивіться в це страшне лице.

Ви нашу зайняли країну, що ж нам за це хотіли дать?
Що принесли ви нам, крім лиха, наруги, муки і проклять?

Геть забирайте вашу віру – ваш Бог нам ворог, а не друг.
Ви обкрадаєте нам тіло, ви нам упідлюєте дух.

Віддайте нам країну нашу, отару, стада і гурти,
Що нашими були, ще доки ви зволили сюди прийти.
Віддайте спокій нам і щастя! Тоді навчіть нас божих справ..."

(Переклад Дмитра Павличка, Сучасність, Київ, 4/95, стор. 110, в статті Івана Дзюби).

Справа української національної меншини в Польщі мусить одержати правильну та основну розв'язку.

MYCHAJŁO DZWINKA

SPISANI NA STRATY

"Staliśmy się hańbą dla naszych sąsiadów, pośmiechowiskiem i szyderstwem dla naszego otoczenia" *(Ks. Ps. 79:4).*

"Otwórz swoje usta w obronie niemego i w sprawie wszystkich opuszczonych!" *(Przyp. 31:8).*

Takimi jesteśmy my, Ukraińcy w PRL.

Nie wszędzie ludzie zdają sobie sprawę, co to znaczy być całe życie członkiem środowiska mniejszościowego, tym bardziej – ukraińskiego. Pouczająca w tym względzie historia polsko-ukraińskich stosunków od zarania dziejów po dzień dzisiejszy. Ukraińska mniejszość narodowa zdaje sobie sprawę, że jest marginesem społecznym. Stąd rodzi się głębokie rozdarcie psychiczne – trzeba godzić sprzeczne interesy dwóch narodów, narodów, z którego jeden – wiadomo który – powinien zniknąć z historii. Stąd zasklepienie się w swojej skorupie, lub wprost ukrywanie swego pochodzenia i swojej odmienności kulturowej, by nie narazić się na upokorzenia i docinki ze strony sąsiadów lub współpracowników w zakładzie pracy. Środowisko i państwo potrzebują tylko ukraińskiej siły roboczej, nic więcej; kulturalne osiągnięcia są niepotrzebne dla rozwoju PRL. A jeśli głośno pomyślimy, że płacimy podatki, jak i inni, i mamy oficjalne prawo do rozwoju naszej kultury ojczystej, to narażamy się władzom. Dobrze, jeśli szanujemy i pielęgnujemy swój język w domu, w czterech ścianach (kiedyś i tego ludzie się bali). Problem zaczyna się wtedy, gdy chcemy mieć wspólne przeżycie narodowe – organizowanie zespołu amatorskiego, koncertu, punktu nauczania języka ojczystego, tradycji religijnych i t.p. Kto ma to wszystko organizować? Oczywiście, wyrazicielem naszej świadomości narodowej i religijnej i potrzeb w tej dziedzinie jest działacz społeczny. Ale taki działacz jest niepotrzebny władzom, jest on twardym lub miękkim orzechem do zgryzienia. Zaczną się wobec tego działacza intrygi, by obrzydzić mu życie, lub zmusić do współpracy, czyli donosicielstwa, obrażając w ten sposób jego godność osobistą i narodową. Stosunek władz do ukraińskich działaczy określa stosunek do całej

mniejszości narodowej. I jeśli władze potrafią zastosować cichy, pozasądowy terror w stosunku do aktywnych ludzi, to znaczy, że nie życzą sobie istnienia tych działaczy i, pośrednio – rozwoju naszej mniejszości narodowej. Kto ma więc pomóc ludziom, masom, poznać zakazany owoc – kulturę ojczystą? Z perspektywy kilkudziesięciu lat widzimy, że każdy działacz, który ośmielił się upomnieć o własną historię i własne wartości narodowe, doznał takich czy innych upokorzeń ze strony władz. Cel – odseparować go od środowiska, od siły roboczej. Warte zastanowienia, jaką cenę zapłacili ci, co pozostali na dłuższy czas społecznymi działaczami. Przekornych i nie złamanych, o paradoksie, nie raz nagradza się jakimś medalem dla zaślepienia oka. Mimo wszystko, ludzie nadal żywią potrzebę przedłużania istnienia narodowych tradycji, jednak odczuwają lęk przed konsekwencjami z rozwijania ojczystej kultury ukraińskiej, która, jako się rzekło, jest rzeczą niepożądaną. To stwarza u ludzi niepokój psychiczny, rodzi się iście szekspirowskie rozdarcie wewnętrzne i dylemat. Jest to lęk przed bezprawiem, a nie przed prawem. Dla stwarzania pozorów istnienia oficjalnego zorganizowanego rozwoju k/o działalności w ukraińskich środowiskach powołano UTSK, organizację, która powstała w wyjątkowych okolicznościach, i dzisiaj władze żałują, że ona istnieje. Bo i tego za dużo dla Ukraińców. Ale o tym później.

Historia polsko-ukraińskich nienawiści istnieje od niepamiętnych czasów do dzisiaj, zmieniła się tylko forma. Przymiotnik "Ukraiński" nadal posiada w społeczeństwie polskim częściej negatywne, niż obojętne znaczenie. Czy używany jest w sensie pozytywnym – nie łatwo odpowiedzieć. Można zaobserwować oficjalną politykę, by słowu nie nadawać rangi. Przy czym chodzi o ukraińskie w szerszym znaczeniu, a nie tylko polskim mniejszościowym. Prasa centralna używa słowo "radziecki", a regionalna – "nacjonalistyczny" i wiesza ciągle psy na Ukraińcach. Pełne "romantyzmu" filmy i książki o czasach powojennych zatruwają polskie środowisko antyukraińskim duchem, kieszonkowe szmiry o walce dzielnego polskiego żołnierza z "bandami ukraińskimi" rozchodzą się dziesiątkami i setkami tysięcy nakładów. Oczywiście, nie zwraca się uwagi, że ci waleczni walczyni na ukraińskim, a nie polskim terytorium etnograficznym. Warto wziąć pod uwagę i ten psychologiczny moment, że gdyby, naprzykład, Niemcy zniszczyli połowę Polaków, to i tak cieszyliby się respektem, a Ukraińcy zawsze byli zmuszeni i postawieni przez kolonistów do roli sługi, więc trzeba ich nadal lekceważyć, ośmieszać. Dlatego wielu Ukraińców z Łemkowszczyzny do dzisiaj z chłopską intuicją i lękiem unika słowa "Ukraiński", zastępując go słowem "Rusin" i podobnymi, co władze z kolei wykorzystują do organizowania tzw. separatyzmu, prowadzącego w rezultacie do polonizacji.

W historii zawsze musieliśmy przepraszać panów i księży za to,

że istniejemy. Upokorzano nas na naszej własnej historycznej ziemi. Warto przytoczyć fakt, że już w 1717 r. został przedstawiony na sejmie polskim przez Sapiehę "Projekt na zniszczenie Rusi". Ten hańbiący dokument antyukraińskiej działalności magnaterii i kleru katolickiego był później wielokrotnie wydawany i rozpowszechniany. Duch jego istnieje do dzisiaj. O zniszczeniu Ukraińców wydała dokument też polska Prawica w 1908 r. Jednak ani feudalizm, ani kapitalizm nie potrafił dokonać takiego morderstwa i spustoszenia wśród Ukraińców, jak to zrobiła "demokracja ludowa". Z powodu istnienia, jak się to stwierdza w oficjalnych dokumentach, w rejonie południowo-wschodnim zbrojnego podziemia zostaliśmy w sposób karny przesiedleni na ziemie poniemieckie w 1947 r. Uczyniono to w czasie przednówka, by morzyć ludzi głodem w trwającej tydzień i wiecej podróży, pakując ludzi do wagonów towarowych razem z bydłem. Władze zastosowały zasadę masowej odpowiedzialności, nie mieszczącej się w granicach praw ludzkich. Do dziasiaj nikt za to nie odpowiadał. Nas więc można lekceważyć, bezrawnie niszczyć i tak się o nas nikt nie upomni. Polaków nikt nie przesiedlał i nie katował za to, że posiadali różne reakcyjne formacje wojskowe, w tym faszystowskie Brygady Świętokrzyskie oraz wiele grasujących band. Po wojnie ogłoszono amnestię dla wszystkich formacji wojskowych, w tym i profaszystowskich, lecz tylko żołnierze UPA nie podlegali tej amnestii. W czasie przesiedlania masowo aresztowano niewinnych ludzi, w tym starców, kobiet i nieletnich. Miesiącami przetrzymywano i katowano ludzi w socjalistycznym obozie koncentracyjnym w Jaworznie i innych. Wielu ludzi powróciło kalekami na całe życie. Tak postąpiła z ludźmi władza ludowa, w której ludzie chcieli widzieć obrońcę ludzkich praw. Zignorowano postępowe tradycje ludu, zignorowano ludzi, chciano się po prostu pozbyć Ukraińców na swoich politycznie terenach. Na Podkarpaciu została utworzona pierwsza komórka PPR. Sam Władysław Gomułka ukrywał się w łemkowskich rodzinach przed hitlerowcami. Ludzie chronili go i karmili, a on potem przyczynił się do wysiedlenia i nie chciał nawet przyjąć delegację łemkowskich działaczy w Warszawie, gdy był I Sekretarzem Partii. Z rąk polskiej bandy zginął wybitny działacz PPR i organizator antyfaszystowskiego ruchu oporu na Podkarpaciu Grzegorz Wodzik. Z łemkowskich wiosek ludzie masowo garnęli do Armii Radzieckiej, by walczyć z hitlerowskim najeźdźcą. Z niektórych wiosek zgłosiło się pięćdziesięciu i więcej ochotników, aby szybciej doczekać się socjalistycznych przemian społecznych. Nie przewidzieli, że wracając w ojczyste strony – kto zdrów, kto kaleka – zastaną ruiny i nowych osadników. Takie to były przemiany. Więc gdyby wstąpili do licznych polskich band i wyrzekli się swej wschodniej religii i pochodzenia narodowego, to by ocaleli. Pewną wioskę, której mieszkańcy przepisali się na rzymo-katolików,

władze nie przesiedliły. Dobrowolne i później przymusowe przesiedlanie do Związku Radzieckiego oraz karne przesiedlanie na Ziemie Odzyskane było realizowaniem jasno sprecyzowanego celu: likwidacji ukraińskich etnograficznych regionów, które pozostały przy Polsce. To był narodowy genocyd. W instrukcjach podawano, by nie grupować w jednej miejscowości więcej, niż trzy rodziny. W województwie olsztyńskim powtórnie przesiedlano ludność, bo okazało się, że dużo jest Ukraińców w jednym rejonie. To była przymusowa asymilacja. Z własnym, będącym na stanie państwa inwentarzem żywym, można zrobić, co się żywnie podoba. Tak więc władze odebrały nam wielowiekową historię i kulturę wkomponowaną i zrośniętą nierozerwalnie z ziemią ojczystą. Obecnie nauczyliśmy się żyć i bez ziemi historycznej, i nie zaniedbamy naszej historii i duchowych wartości nagromadzonych przez pokolenia w tych etnograficznych regionach.

W późniejszych latach powojennych na naszych terenach górzystych dokonano kolejnych dewastacji gospodarczych terenu; zaniedbanie pól uprawnych, rabunkowa gospodarka leśna, co spowodowało nieodwracalne zmiany fizjograficzne. Niemniej boli nas fakt powojennego niszczenia przez napływową ludność polską wszelkich śladów istniencia ukraińskej religijnej i świeckiej tradycji i kultury na tych ziemiach. Palono i niszczono cerkwie, uprzednio powykradawszy co cenniejsze ikony i rzeźby. Wywożono do potoków i palono stary cyryliczny księgozbiór oraz rękopisy chronione setki lat na plebaniach. Bezpowrotnie zginęło niemal wszystko, czym ludzie chlubili się jako najwyższą wartością ich istnienia w historii i ciągłości rozwoju kultury. Zniszczono również kapliczki, krzyże przydrożne, zatarto napisy niepolskie. Urzędowo pozmieniano, czyli spolszczono nazwy ukraińskie, np. Uście Ruskie na Uście Gorlickie i t. p. Niedawno zmieniono pozostałe 120 nazw. Już od lat nie ma śladu wielu cmentarzy, gdzie spoczywają nasi przodkowie, w tym bardzo zasłużone dla regionu wybitne jednostki.

Kto nas przeprosi za profanację mogił naszych ojców? Władze nie chcą, byśmy nawet wspomnieli o tych sprawach. Stosunek umarłych odzwierciedla stosunek do żywych.

Na Podkarpaciu szowinistyczny kler oraz miejscowe władze, rozumiejąc się bez słów, do dnia dzisiejszego starają się stłumić przejawy naszego niekatolickiego istnienia, obrażając nasze uczucia religijne. Zresztą, nie tylko na Podkarpaciu. Niedawno w Kożuchowie, woj. zielonogórskie, młodzi sportowcy polscy zrównali z ziemią świeże mogiły prawosławnych, niszcząc nagrobki, bo bardzo był im potrzebny ten skrawek ziemi na cele sportowe. Władze milczą. Podobnych wypadków jest więcej. Nie warto i wspominać o tym, że same tylko napisy ukraińskie na nagrobkach są powoden kpin i docinków. Dla całości obrazu można by dodać perypetie prawosławnych wiernych z nietolerancyjnymi

księżami, lub tych ostatnich ostre napady na "odczepieńców", schizmatyków – nieco utemperowane po ostatnim Soborze. Godność ludzka jest delikatną sprawą, i powoli nagromadzone fakty wyobcowują ludzi ze środowiska. Ukraińcy uświadamiają sobie swoje miejsce wśród właściwej zupełnie obcej im psychicznie ludności polskiej. My, Ukraińcy, nie mamy swego kąta w kraju, kąta, w którym tworzylibyśmy sobie swoją historię.

Jesteśmy przekonani, że i w przyszłości czynniki odpowiedzialne i nieodpowiedzialne będą niszczyć mogiły, by po nas nie pozostało śladu. To, co nie da się of razu zlikwidować, będzie miało sfałszowaną historię, naprzykład, na cerkiewkach podkarpackich widnieją napisy: "Kościół Rzymsko-Katolicki". Wnętrza przerobione, powyrzucane wszystko, co nie wygląda na katolickie, napisy cyryliczne zatarte. Dla turystów podana jest historia "kościółka", w której jest wszystko, łącznie ze zmyślonymi legendami, tylko nie ma ani słowa, że ten bizantyjski obiekt budowali miejscowi Łemkowie (Ukraińcy) i służył on obrządkowi wschodniemu. Można kłamać, cytując przy tym wersety z Biblii. Liczne są fakty zmuszania młodzieży szkolnej przez księży katolickich do chodzenia do kościoła polskiego, a nie do cerkwi. Naprzyklad, we wsi Zyndranowa (pow. Krosno) ksiądz aż po domach chodził, by prawosławne dzieci przyciągać do katolicyzmu i polonizować. Szeroko znane są dzieje cerkwi w Polanach powiatu jasielskiego. O tym obszernie i solidnie pisały "Argumenty" w swoim czasie. Ksiądz z sąsiedniej wsi ze swymi wiernymi siłą odebrał prawosławnym cerkiew, którą miejscowi Łemkowie długo remontowali przy wydatnej pomocy rodaków z Zachodu. Katolicy mówili: "Remontujcie, a my i tak wam zabierzemy". I zabrali. Nawet polała się krew w tej iście średniowiecznej religijnej wojnie. Wszystko przy milczącej zgodzie władz miejscowych. Ludzie jeździli aż do Warszawy, ale na darmo. W Rozdzielu pobili księdza prawosławnego Lewiasza, pobili również kobietę w ciąży (urodziła przedwcześnie). Cerkwie zabrano. Niesposób opisać wszystkie upokorzenia doznane przez wyznawców obrządku wschodniego od kleru i fanatyków katolickich w różnych częściach kraju. Jednak w woj. rzeszowskim te antagonizmy mają szczególnie ostry charakter, i to niemal we wszystkich wsiach, gdzie żyją prawosławni. Ludzie budowali cerkwie, a teraz nie mogą się w nich modlić. Antagonizmy są podsycane przez różne czynniki, i nie ma mowy o dobrym współżyciu w przyszłości.

Ludność, która cudem powróciła na gór ojczystych łono, posiada najwięcej problemów związanych z religią i pochodzenien narodowym. Na terenie Łemkowszczyzny najchętniej nie chciano by widzieć ani jednego Łemka. Obecnie, zgodnie z rozporządzeniami władz, Ukraińcom nie wolno powracać z Ziem Zachodnich. Ukraińcy powinni żyć w

rozsianiu. Ludzie dobrze znają oficjalną i nieoficjalną politykę władz, więc czują się jak świętokradźcy, upominając się o swoją religię i narodową indywidualność. Bo tym samym przedłużają swoje istnienie, hamując asymilacyjne procesy, te dobrowolne i przymusowe. U ludzi wytwarza się świadomość, że idą pod prąd, że stają władzom na zawadzie. Więc z jednej strony naturalna potrzeba kontynuowania i rozwoju swojej ojczystej kultury, a z drugiej lęk przed tymi, którzy prowadzą bezwzględną, najczęściej tajną i nieoficjalną politykę asymilacji. Prowadzi to do załamań, wyobcowania ze środowiska. Jeśli weźmiemy pod uwagę zdziwienie pracowników milicji: "Popatrzcie, już jest 30 lat po wojnie, a oni jeszcze po swojemu rozmawiają, ale są uparci!" – to bez wątpienia lepszym obywatelem jest Ukrainiec, który ożenił się z Polką (dużo jest rozwodów) i wyrzekł się swego narodu, niż ten, co działa w ukraińskim środowisku, pobudza ludzi do życia narodowego i zainteresowania się swoją historią. Jeśli wiedzą w zakładzie, że ktoś jest Ukraińcem, to mu na pewno to nie pomoże; znajdą sto innych przyczyn, by nie awansował. Albo po prostu dyrektor powie młodemu inżynierowi: "Towarzyszu, wy za często chodzicie do tego UTSK". I w tym miesiącu premii nie będzie (Legnica). Lub też: "Kolego, macie dobrą pracę, dzieci, odsuńcie się od Ukraińskiego Towarzystwa". Więc "kolega" odsunie się. Albo się nie odsunie i zostanie zwolniony z dodatkowej pracy na wyższej uczelni i KW (Wrocław). Podobne przykłady nie są odosobnione. Czasem ludzie dziwią się, dlaczego dany działacz nagle przestał chodzić do ukraińskiego klubu. Czyżby się zmaterializował? Jest rzeczą znaną, że władze nie chcą, by inteligent miał kontakty ze swoim środowiskiem, i wpływał na k/o działalność klubu, bo to przecież podnosi rangę tej ukraińskiej działalności. A przecież cała sprawa polega na tym, by ukraińska kultura, jeśli jeszcze ma trochę istnieć, miała przede wszystkim charakter ludowy, niski poziom, by czasem ktoś obcy nie zainteresował się nią. Więc tańczcie na scenie po amatorsku, ośmieszajcie się. Własna inteligencja będzie wstydzić się takiej ojczystej kultury. Ubierajcie się w zdekompletowane i wypłowiałe stroje ludowe z kufra babuni. Przed pewnym zjazdem UTSK władze okłamywały ludzi obiecanką, że powstanie profesionalny ukraiński zespół estradowy. Pisało się o tym w "Naszym Słowie". Taki zespół mógłby podnieść znaczenie ukraińskiej pieśni i aktywizował by środowisko, które należy delikatnie, pod akompaniament wielkich słow uśpić. Wcale nie chodzi o wydatki na taki zespół. Władze więcej wydają pieniędzy na hamowanie rozwoju ukraińskiej mniejszości, niż na rozwój. Poza tym, nie ma ani jednego zezpołu amatorskiego, który byłby pod opieką wydziału kultury, tak jak to jest w wypadku polskich zespołów. Wszystkie są kierowane przez UTSK, czyli organizację, która jest na żołdzie MSW. Wszystko, co dzieje się w UTSK, musi być zatwierdzone przez wydziały spraw

wewnętrznych. Tak jakbyśmy wszyscy byli przestępcami, lub gdyby nasza działalność była przestępcza. Ludzie w terenie mają doświadczenie i wiedzą, że góra UTSK (czyli MSW) nie życzy sobie naszej współpracy z wydziałami kultury, bo wypadlibyśmy spod czujnej kontroli organów. W wydziałach kultury są też i tacy Polacy, którzy nie przeciwstawiali by się finansowaniu ukraińskiego zespołu.

Nieoficjalna działalność władz nie pozwala w pełni skorzystać z praw oficjalnych. Nasi działacze w petycjach do władz centralnych stawiali m. in. sprawę, by nasze kulturalno-oświatowe Towarzystwo należało do resortu kultury, a nie do milicji obywatelskiej. Ale władze milczą, lub szantażują. Bowien resort bezpieczeństwa lepiej potrafi zagłaskać na śmierć. Do wydziału spraw wewnętrznych należy wszystko zgłaszać, co się dzieje w kole UTSK – organizowanie punktu nauczania języka ukraińskiego, występów, obchodów rocznic, zabaw i t.p. Na zebrania wyborcze do wsi przychodzi sam przewodniczący wydziału spraw wewnętrznych z powiatu, lub ktoś niżej postawiony w tej instytucji – wszystko po to, by osobiście zapewnić o trosce władz, oczywiście spoglądając po zebranych i biorąc potem listę członków koła, protokół z wyborów i dyskusji. Gdy organizowano zabawę w Zielonej Górze, gdzie władze brutalnie zlikwidowały wojewódzką organizację UTSK, to jako jeden z argumentów sprzeciwu tej imprezie władze podały, że Ukraińcy schodzą się na taką zabawę aż z innych województw. Więc nie może być przepływu informacji, nie należy komunikować się ze sobą. Nie w łasce jest dobrze zorganizowany zespół amatorski, budzący środowisko. Szeroko znane jest to, co działo się z wiejskim zespołem ludowym w powiecie wołowskim (Kębłów). Dzięki swoim występom i zainteresowaniem nim publiczności zespół popadł w niełaskę. Uniemożliwiono występ w woj. zielonogórskim, robiono intrygi i kłopoty, aż grupa rozpadła się. O co też i chodziło. Jednemu z bardziej aktywnych organizatorów, nauczycielowi, grożono (władze powiatowe) nawet zakładem dla umysłowo chorych. Jeździł w tej sprawie do Warszawy. Musiał opuścić wieś, i teraz w czysto polskim środowisku jest już zupełnie "normalnym". Nienormalnym był wtedy, gdy pomagał w prowadzeniu zespołu. Takie fakty zniechęcają ludzi do kulturalnej działalności i demoralizują.

Znane zą liczne wypadki ingerencji władz w działalność amatorskiego zespołu. Wywołuje się członków zespołu na rozmowy namawiając do zaniechania udziału w zespole i daje się inne propozycje. Tak było przed jednym z festywalów, gdzie na przesłuchanie brali wszystkich członków zespołu (Olsztyńskie).

Jeśli zespół już występuje, to koncert musi być poświęcony jakiejś socjalistycznej rocznicy i poprzedzony słowem wstępnym o wielkiej trosce władz. Ciągle trzeba płacić daninę w formie ukłonów i przysięg. Czasem słowa o trosce i mizerny zespół stwarzają sytuacje

żenujące. Nawet i na koncertach poświęconych Szewczence władzom nie podobają się oficjalnie wydane wiersze tego poety za niby ich ostry charakter i ewentualne aluzje do współczesności.

Ewenementem w życiu kulturalnym był, czy jeszcze jest, zespół "Żurawie". Członkowie jego mieszkają w najdalszych zakątkach kraju, zjeżdżają się na próby, by znów, jak żurawie, odlecieć do domu. To jednyny w Europie "korespondencyjny chór". Nie każdy potrafi sobie wyobrazić, ile trzeba entuzjazmu, by taki zespół istniał, doskonalił swój repertuar. Władze nie pozwalały na organizowanie letnich obozów. Znów ten "brak pieniędzy". Ludzie pojechali na taki obóz kosztem własnego urlopu i za własne pieniądze. Co zrobić z takimi "nieodpowiedzialnymi ludźmi?" Inny przykład, warszawsko-gdański chór mieszany wiele lat domagał się pozwolenia na wyjazd na festywal Ukraińców w Czechosłowacji. Bezskutecznie. Mówiono, że późno przyszło zaproszenie (choć miesiącami leżało w Ministerstwie), lub dawano inne tłumaczenia. Niemożliwe było już dalej zwlekać, więc wysłano chór do Świdnika, a potem dano wyróżnienie. Tak zawsze jest: najpierw czeka się aż zespół przestanie istnieć, a gdy to się nie spełni, to nagradza się, by znów pokazać "troskę" władz. Podobnie jest z działaczami. Warto dodać, że żaden ukraiński zespół z Polski nigdy nie był na Ukrainie Radzieckiej i nigdy stamtąd żaden zespół nie przyjeżdżał do ukraińskich środowisk. Czy to jest normalna sytuacja? Niezwykle kłopotliwe dla MSW były ukraińskie festywale, organizowane przez oddanych sprawie działaczy UTSK. Z początku one odbywały się co roku, a potem z "braku pieniędzy" coraz rzadziej, aż w końcu zdają się zanikać. Nie wolno organizować festywali na starych terenach etnograficznych. Tu wspomnieć należy, że pewnemu Ukraińcowi władze zabrały taśmę magnetofonową z nagraniami festywalowego repertuaru i skasowano zapis (Gorlice). Władze po prostu starają się ukryć nasze istnienie, boją się by o nas nie mówiło się poza granicą, bo Polska jest przecież "jednonarodowościowa". O Ukraińcach trzeba mówić w czasie przeszłym: moglibyśmy się czasem stać jakimś problemem politycznym. Więc ciągle powinniśmy żyć świadomością, że nasze istnienie sprawia władzom kłopoty.

Planowe i z premedytacją wysiedlenie i rozsianie ludności ukraińskiej po dziś dzień przynosi żniwo po żniwie. Przez dziesięć lat powojennych ludzie poszukiwali się wzajemnie – rodziny nie wiedziały, gdzie i kto był wywieziony. I ludzie byli pod kontrolą, bo to była akcja karna. Ludzie psychicznie oddalali się od siebie. Zatrzymano naturalny proces kojarzenia rodzin. Ludzie bali się wrogo nastawionej do nich części społeczeństwa polskiego (bojówkarze straszyli: "Nam trzeba tylko dwie godziny swobody..."). Były poza tym istotne przeszkody natury religijnej. Dużo młodych ludzi nie znalazło sobie pary, to też jest wysoki procent ludzi samotnych. Są to więc szkody natury demograficznej.

Obecnie obserwujemy więcej małżeństw mieszanych, ale jest też i więcej rozwodów. Sprawa narodowa w takich wypadkach zawsze wychodzi na jaw. Są i tacy, co latami ukrywają swoje pochodzenie. Czy to nie odbija się na ich psychice? Czy tacy ludzie zaprenumerują "Nasze Słowo" z Warszawy lub ukraińską gazetę z Ukrainy? By cała kamienica plotkowała, że tu mieszkają "banderowcy"? Na wsi pod tym względem ludzie są bardziej odporni i niezależni. Do kiosków, na ogół wyznaczonych, gazeta ukraińska "Nasze Słowo" przychodzi niesystematycznie, to pojawi się w tym, to w innym kiosku; bywa, że i miesiącami nie przychodzi. Nie dzieje się to bez ingerencji czynników. Władze w terenie interesują się, kto czyta ukraińską prasę. Znane są fakty, że zatrzymano przy kiosku kupującego "Nasze Słowo" i wypytywano służbowo, po co kupuje, kto czyta i t.d. Trzeba być nie lada odpornym na narodową nietolerancję środowiska, lub zrezygnowanym, by czytać ukraińską gazetę lub w domu trzymać książki na półkach na widocznym miejscu (wielu ludzi kryje książki przed gośćmi albo sąsiadami). Ludzie boją się, bo znają nieoficjalną politykę władz i znają interesy polskiego nacjonalizmu. Żadnej obrony moralnej znikąd nie można się spodziewąć. Bo przecież nigdzie nie ma państwa ukraińskiego, jak to jest w wypadku innych mniejszości narodowych. Wśród inteligencji można usłyszeć: wyjechałbym w obojętnie jaką stronę świata, by tylko zejść z oczu tego środowiska; lub powiada się, że lepiej zrobili ci, co zaraz po wojnie opuścili kraj po linii wschód-zachód, bo tu nic dobrego nas nie czeka. Między Polakami nie ma miejsca Ukraińcom, nigdy nie było i nigdy go nie będzie. Przynajmniej tak długo, jak długo będzie istniał polski szowinizm i katolicyzm z Bogiem zrobionym z gipsu, lub namalowanym na obrazie.

Dalszą konsekwencją rozsiania ludności są trudności z nauczaniem dzieci języka ojczystego. Jeśli znajdzie się przepisowa ilość dzieci, to nie ma nauczyciela, lub trzeba wiele razy ponawiać podanie i nieraz latami czeka się na decyzję wydziału oświaty, który w tej sprawie zasięga opinii w wydziale spraw wewnętrznych. Gdy w łemkowskiej wsi Hańczowa po kilku latach pozwolono na otwarcie punktu nauczania języka ukraińskiego, to odrazu zrobiono prowokację z t.zw. łemkowskim separatyzmem. Mianowicie podrzucono ludziom przedwojenny sanacyjny elementarz Trochanowskiego o wymowie separatystycznej. Przed wojną władze prowadziły politykę separowania Łemków od regionów wschodnich (patrz: Żarnowski, Ludność II Rzeczypospolitej, str. 282). To samo starają sie zrobić do dzisiaj władze socjalistyczne. Niezawodna metoda na tych, co nie znają swojej historii. Pamiętamy, jak przed kilkunastoma laty władze organizowały działalność separatystyczną, a UTSK miało nakaz zwalczać "separatystów". Wszystko po to, by robić szum i odwracać uwagę ludzi od rzeczy istotnych. Naprzykład,

pewien sasłużony działacz był tak długo w łasce władzy, jak długo usiłowali go wykorzystać do działalności separatystycznej. Potem, gdy wziął proukraiński kurs – wyrzucono go z Partii i z ZG UTSK. Znane są próby władz zlikwidowania ukraińskiego liceum w Legnicy, gdzie łemkowska młodzież poznawała swoją historię. Ostatnio zwolniono z dyrektorstwa Ukrainkę zaraz po powrocie z Włoch, a na to stanowisko powołano Polaka.

Przesiedleńcy z innych regionów mają obecnie kilkadziesiąt punktów nauczania języka ukraińskiego na terenie kilku województw (też nikły procent, prawie siedmiokrotnie mniej, niż w początkach pracy UTSK!). Natomiast wśród Łemków w całości istnieje jeden taki punkt. Istnieje też jedyny łemkowski zespół amatorski.

Jest też inna strona medalu – punkty nauczania języka ukraińskiego i zespoły amatorskie na terenie kraju wychowują po prostu samobójców. Bo tylko tak można określić działaczy i propagatorów ukraińskiej kultury. Lecz gdyby nie ci "samobójcy", to nikt by nie wiedział, że istniejemy i że mamy potrzeby duchowe w zakresie ojczystej kultury, naszej własnej, a nie cudzej. Jakże mało znamy o tych działaczach, co żyją, a jeszcze mniej o tych, co umarli... Każdy działacz, który jest lub nie jest zawerbowany podstępnie, wydaje na siebie wyrok: być wyrzutkiem społeczeństwa, osobą szkodliwą dla polonizacyjnych procesów.

Jeszcze jedno porównanie o trosce władz. Oprócz gazety "Nasze Słowo" i corocznego kalendarza wydano w okresie 30-lecia Antologię poezji i prozy (1958). Ostatnio wydano też zbiórki lekko upolitycznionej poezji jako dodatki do kalendarza. Wydano też podręczniki szkolne, które nie są wykorzystywane z przyczyn beznadziejnej sytuacji w nauczaniu dzieci języka ukraińskiego. I to wszystko na około pół miliona ukraińskiej ludności w Polsce. Wydawnicze potrzeby są ogromne – literatura, folklor, opracowania naukowe dotyczące ukraińskich etnograficznych regionów i inne. Ale o tym się milczy. Kiedy, na przykład, na Słowacji Ukraińców jest wielokrotnie mniej, ale wydano już około 250 pozycji książkowych. Władze polskie zbywają ludzi byle czym, by nieubłagalny czas pogrzebał nasze potrzeby w dziedzinie ojczystej kultury.

I tutaj znów nasuwa sią pytanie, kto ma w imieniu ludzi przedstawiać władzom domagania ukraińskiej mniejszości narodowej i rozreklamować wśród ludności? Przecież Ukraińcy w Polsce nie mają żadnej swojej społeczno-politycznej czy kulturnej reprezentacji u władz. Przy wyborach Ukrainiec nie dostanie się do wyższych władz, chyba że skrzętnie ukrywa swoje pochodzenie (ważne – nie mieć kontaktów z ukraińskimi środowiskami). Nikt w obronie potrzeb Ukraińców nie powie słowa. Ukraińscy działacze pojedyńczo i grupowo pisali petycje do władz. Jednakże władze odpowiedziały terrorem, szantażem i pociąg-

nięciami administracyjnymi. Nigdy władze nie odpowiadały na piśmie. O sprawach poruszanych w petycjach nigdy nie mówi się na wyreżyserowanych przez MSW zebraniach ZG UTSK.

Jako się rzekło, nie ma znikąd duchowego poparcia; Ukraińcy na całym świecie są tylko mniejszością narodową, marginesem danych społeczeństw. Z tym tylko, że Ukraińcy na Zachodzie mają takie możliwości wyżycia się pod wyglądem narodowym, o jakim Ukraińcy w Polsce nie mogą i pomarzyć. Możemy mieć pretensje do Ukrainy Radzieckiej za jej brak zainteresowania Ukraińcami w krajach socjalistycznych. Jeśli mieliśmy kontakty ze wschodem, to były wymuszone z naszej strony. W socjalistycznym obozie sprawa Ukraińców rozwiązana jest tak, że o nich nie warto wspominać. Ukraińców podzielono na dwie kategorie: radzieccy i nacjonalistyczni. A my w martwym polu między nimi. Mało tego, Ukraina nie bardzo życzy sobie być duchową ojczyzną tej części narodu, która w sile historycznych wydarzeń pozostała poza jej granicami. Zresztą, co możemy wymagać od kraju położonego nad Dnieprem i Dniestrem, kraju, który stuleciami był wycieraczką dla politycznych kłusowników. Ukrainę Radziecką, członka ONZ, władze polskie traktują w sensie politycznym per non est.

Z zazdrością czytamy w gazetach o aktywności Polonii za granicą, o festywalach polonijnych w Polsce, o duchowej więzi z krajem macierzystym, o pomocy dla rodaków za granicą (zespoły, koncerty, k/o instruktorzy i in.). Ze zdziwieniem czytaliśmy o intensywnym życiu kulturalnym Polaków w Niemczech hitlerowskich! Ukraińcy w socjalistycznej Polsce nie mają tyle partii, książek, gazet, co Polacy mieli w Niemczech.

Już od przeszło 600 lat żyjemy pod bezpośrednim panowaniem władz polskich. I co dobrego mieliśmy oprócz religijnej i narodowej nienawiści? Wszelkie oficjalne banały o tzw. przyjaźni brzmią jak ironia. Niedawno nawet wyszła książka o polsko-ukraińskich literackich przyjaźniach. Lepiej byłoby dla przyjaźni, gdyby obiektywnie opracowano tomy o polsko-ukraińskiej nienawiści w długiej historii: kto kogo, za co i w czyim interesie. Jest rzeczą jasną, że pomiędzy ludźmi uczciwymi zawsze były przyjaźnie, ale tacy uczciwi ludzie – pisarze, uczeni, – nigdy nie mieli władzy w swych rękach i nigdy jej mieć mie będą. Władza zawsze należała do ludzi wyzutych z zasad moralnych. Więc szkoda okłamywać się peryferyjnymi przyjaźniami. Psychikę prostych ludzi można kierować, więc komuś nienawiści między narodami są potrzebne. Należy też bliżej przypatrywać się klasycznym już "Przyjaciołom ludu ukraińskiego". Na przykład, Wacław Zalewski, często cytowany, lubił piosneczki ukraińskie, ale przestrzegał władze polskie przed niebezpieczeństwem, które wysuwa się z rozwoju ukraińskiej pisanej literatury. Podobnie można mówić i o innych polskich "przyjaciołach".

Ale powrócę znów do dnia dzisiejszego. Jako się rzekło, my w kraju nie mamy przez kogo przypomnieć się władzom, Ukraińcy nie mają swojej reprezentacji, która działała by w interesie ukraińskiej mniejszośći narodowej. Jedyną zorganizowaną formą życia ukraińskiej mniejszości narodowej, poza religijną, jest UTSK. Ale ta organizacja reprezentuje statutowo tylko interesy swoich członków, i to w interesie, nie może być inaczej – Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Często pracownicy włady przypominają działaczom UTSK, że ta organizacja ma za zadanie zaspakajać kulturalne potrzeby ludności ukraińskiej, a nie pobudzać do działalności. Aby potrzeb było jak najmniej, i coraz mniej, to trzeba radzić sobie z krnąbrną inteligencją, która te potrzeby wyłania. Nie będzie zgłaszanych potrzeb – organizacja nie będzie potrzebna. Da lieght der Hund begraben. Praktycznie rzecz biorąc, UTSK powinno sprzyjać usypianiu i wyciszaniu ukraińskiej działalności. Kto chciał inaczej, to go dawno wyciszyli. Pozostali tylko ci, co nie wychylają się i są bez kręgosłupa, lub za cenę upokorzenia, najczęściej, chcą cokolwiek zrobić dla dobra ukraińskich środowisk. Czas od czasu zdarzają się tacy, których ZG UTSK "musi" wyrzucić z organizacji lub stosować inne kary, bo nie pasują do wyciszeniowego statutu.

W istocie UTSK zawiera w sobie dwie zwalczające się przeciwności – państwowe cele asymilacyjne i chęć ludności zachowania swej narodowej identyczności, do czego niemal konwulsyjnie ludzie wykorzystują oficjalne prawne możliwości. Za cenę kariery, upokorzenia, zdrowia i nie raz życia trzeba wydzierać władzom to, co zagwarantowane jest prawem. Jeśli Towarzystwo ma pewne osiągnięcia, to warto zastanawiać się, jakim kosztem. Przecież masa ludzi ucierpiała za aktywną działalność w środowiskach. Tylko sami działacze wiedzą jakie kłopoty piętrzą się w organizowaniu jakiejkolwiek formy życia narodowego czy religijnego. I to wszystko nie jest trwałe, bo chodzi o to, by nie dopuścić do kształtowania się tradycji w danej mniejszości.

Znane są wypowiedzi prywatne i publiczne niektórych osób na stanowiskach: "przy pomocy USTK wyłapiemy wszystkich aktywnych Ukraińców". I łapią. Mają tysiące metod na to, by działacza odseparować od środowiska: docinki, intrygi, prowokacje, przeniesienie lub wyrzucenie z pracy, publiczne kompromitowanie osoby, posądzanie o kontakty dolarowe i związki z Zachodem, w końcu – więzienie. Nigdy nie powiedzą, że to wszystko za ukraińską działalność, by nie można było posądzić władze o prowadzenie dyskryminacji narodowej. Często wyrzucanie za burtę odbywa się rękami zasłużonych dla MSW etatowych pracowników Towarzystwa.

Młody Ukrainiec, który ujawnia swe pochodzenie lub ma kontakty z ukraińskim środowiskiem nie wspnie się po drabinie kariery. Na przykład, na pewnej uczelni dziekan, człowiek uczciwy, powiedział

absolwentowi: "Może sobie pan być Ukraińcem, ale tego niech pan nie pisze w ankiecie, bo będę miał trudności w załatwieniu tej sprawy". Innemu młodemu inteligentowi, który wpisał w rubryce narodowość ukraińską zrobiono zarzut w Urzędzie Paszportowym: "Afiszuje się pan swoim pochodzeniem". A ilu Ukraińców podaje swoje pochodzenie w paszporcie? Przykładów jest dużo na to, że władze nie życzą sobie, by młody inteligent deklarował swoje ukraińskie pochodzenie. Więc młodzi ludzie będą ukrywać swoje pochodzenie, nie raz i przed swoimi dziećmi. Więc gdy wypowiemy twierdzenie, że obecnie ludzie masowo kształcą się, zdobywają dyplomy wyższych uczelni, to zapytajmy, jaką korzyść z tego ma mniejszość narodowa. Młodzi uczą się, by stać się ostoją polskości, stratą dla swojej nacji. Więc ukraiństwo będzie nadal egzystowało dzięki chłopstwu i ludziom prostym, bo na niższe stanowisko już ich nikt nie przerzuci. Więc możemy pracować, uczyć się, byle by nie wykorzystywać swojej wiedzy i powagi dla zapobiegania asymilacji. Człowiek zdemoralizowany, czyli ten, co wyrzekł się swego narodu, jest dobrze widziany. Więc nasza rola – być anonimową siła roboczą, i w dalszej konsekwencji – nawozem dla obcej historii. Mało tego – z ukraińskich dzieci porobią renegatów, którzy będą pomagać niszczyć ślady kultury swoich przodków.

Rażącym przykładem tego, że władze nie lubią rozwijających się środowisk ukraińskich, było rozbicie UTSK w woj. zielonogórskim. Sekretarz ZW UTSK siedział w więzieniu 6 lat "za kontakty z Zachodem". Sterroryzowano i zastraszono wiele k/o działaczy. Bardzo ostro i w rażącej sprzeczności z prawem postępiono z działaczami UTSK w woj. wrocławskim i rzeszowskim. Każdy działacz, który upomnie się o prawa mniejszości narodowej do swej egzystencji, jest szkodliwy dla władz. Więc można by zapytać, dlaczego milczą setki działaczy, którzy w swoim czasie byli znani wszystkim członkom Towarzystwa? Zmuszenie ich do milczenia jest obrazą dla całej mniejszości narodowej i hamowaniem rozwoju ośrodków mniejszościowych.

Nie ważne dzisiaj, czy kto był działaczem komunistycznym i czy walczył z hilterowcami. Dzisiaj stare zasługi się nie liczą, dziś trzeba być na usługach polskiego nacjonalizmu. Stosunek do ukraińskiej inteligencji jest stosunkiem do tego narodu.

Ukraiński działacz społeczno-kulturalny (uchowaj Boże – polityczny!), choćby jak unikał kolizji z oficjalnym prawem, nie może za długo pracować na społecznej i narodowej niwie. Nie pozwolą, by człowiek był za długo działaczem. Ciągle powinni (jeśli nie da się zupełnie zabronić tej działalności) być nowi i niedoświadczeni. Tak więc odsunięci w cień lub wyrzuceni za burtę działacze, mogą powiedzieć: zrobiliśmy, cośmy mogli...

Do praktyki władz należy wywoływanie świadomych i aktyw-

nych Ukraińców na rozmowy. Co jakiś czas przechodzą "badania" studenci (czy zechcą później włączyć się do pracy ukraińskiego środowiska?!). Na ogół pracownicy aparatu państwowego wywołują na rozmowy do kawiareń, restauracji, hoteli lub mieszkań prywatnych, nawet i do lasu (Przemyśl). Jeśli ktoś jeszcze nie przeszedł gehennę takich cynicznych rozmów-spotkań, to na pewno czeka na swoją kolejkę. Jeśli człowiek ma słaby charakter, to go zniewolą. Kogo zmusili do donosicielstwa, to go dręczą, zmuszają do przykrej dla człowieka działalności, by prędzej czy później wykończyć go psychicznie, posadzić do więzienia (za działalność, którą mu kazali wykonywać), lub odbiorą zdrowie.

Nasza słabość polega na tym, że kierujemy się w życiu zasadami moralności chrześcijańskiej i sumieniem, a nie ściśle zasadami prawnymi, których nikt z nas nie studiował. Więc jesteśmy naiwni, można nas lekko oszukać, wykpić, wyśmiać, tym bardziej, jeśli to robią wyspecjalizowani pracownicy, posiadający i powołujący się na autorytet władzy państwowej. Poszkodowany może pójść tylko na skargę do Pana Boga, albo za życia – do lekarza; tylko nie do tego z pow. gorlickiego, co w autobusie po pianemu chwalił się, że "wszystkich Rusinów wytruje". Tak więc władze administracyjne, partyjne i kościelne, które idą zwartym antyukraińskim blokiem, śmieją się, że umieramy stojąc.

W ostantnich latach obserwujemy duży wzrost prymitywizmu nacjonalistycznego w kraju, co znacznie pogarsza sytuację naszej mniejszości narodowej. Pewien młody, wysoki urzędnik, przez którego przemawiają partyjne wytyczne, powiedział mi dosłownie tak: "Ukraińcy już zrozumieli, że w Związku Radzieckim powinni być Rosjanami, a w Polsce – Polakami, i nie ma co bawić się w jakieś nacjonalizmy". Władze coraz mniej ukrywają swą politykę antyukraińską. Na przykład, na XXX-lecie PRL został nagrodzony wysokimi odznaczeniami państwowymi redaktor przeznaczonego dla członków UTSK tygodnika "Nasze Słowo" – Grzegorz Bojarski. Jest to fakt nie tyle nas obrażający, co świadczący o niezwykłym cyniźmie tych, co go nagradzali. Bojarski od samego początku istnienia UTSK jest związany z tą organizacją i radakcją "Nasze Słowo", nota bene czasopismem, nie odzwierciedlającym rzeczywisty stan rzeczy, lecz tylko istnieje dla preparowania dokumentów do obcej historii. Z redakcji został w pewnym czasie wyrzucony za pewne przestępstwa (natury zupełnie nie ideologicznej), aby potem wbrew etyce dziennikarskiej i przeciw prawu naznaczyć go na stanowisko redaktora naczelnego. Kto za to odpowiada personalnie? Bojarski cały czas prowadził działalność rozbijacką i prowokacyjną i jest współodpowiedzialny za wszelkie przestępstwa dokonywane do dziś na ukraińskich działaczach. On rozbił wojewódzką organizację UTSK w Zielonej Górze, preparował zarzuty przeciw działaczom z woj. wrocławskiego i rzeszowskiego. Na pewnym procesie sam sędzia zwrócił mu

uwagę na zbyt przesadne świadczenie przeciw podsądnemu Ukraińcowi. Bojarski jest członkiem władz centralnych Frontu Jedności Narodowej. Wysoka państwowa nagroda dla tego człowieka ma głęboką wymowę polityczną i wyraźnie świadczy o charakterze działalności władz. Świadczy to nie tylko o stosunku władz polskich do Ukraińców w Polsce, ale i poza jej granicami, w tym – do URSR. Więc czy możemy uznać ten kraj za naszą ojczyznę, kraj, w którym zabrano nam przeszłość i przyszłość? Ponieważ jesteśmy zdani tylko na rolę siły roboczej, to dla nas byłoby korzystniej i bardziej logicznie sprzedawać swą pracę gdzie indziej. Jeśli mamy żyć tylko dla istnienia biologicznego, fizycznego, z cierpieniami duchowymi, zarabiać tylko pieniądze, to wszystko jedno gdzie – można i w Australii. Tam nikt nie będzie patrzył na nasze ukraińskie "czarne podniebienie". Ukraińcy w Polsce mają tylko dwie drogi – albo poddać się całkowitej polonizacji i katoliczeniu i być szczęśliwym obywatelem (o ile Polacy, naród ze wszech miar tragiczny psychologicznie, może być szczęśliwym kiedykolwiek), albo pozostać przy swojej narodowości i wiecznie cierpieć szykany ze strony szowinistów. Ponieważ masowy wyjazd, jak to zrobili Żydzi, jest niemożliwy, więc pozostało jednym ukrywać swe pochodzenie, innym wychowywać się na janczarów, znów innym całe życie żyć problemami, które dla kraju są "nieistotne" lub wręcz "szkodliwe". Jest to życie beznadziejne. Dobrze zrobili ci, co dawno wyjechali z Polski po linii wschód-zachód. W tym kraju nie przewidziano dla nas miejsca.

Tragiczne i cyniczne jest to, że w prawie pisanym mamy wiele praw, ale te prawa są kasowane prawem niepisanym. Więc w rozwijaniu naszej kultury i kształtowaniu sobie przyszłości nie boimy się prawa pisanego i prokuratora, lecz jesteśmy zdani na łaskę tych, którzy kierują prawem niepisanym, podstępnym, cynicznym, nienawistnym dla naszego narodu. Kiedyś po latach historycy powiedzą: Ukraińcy mieli wszelkie prawa do rozwoju, ale z nich nie skorzystali. Dobrze znają to prawo ci działacze środowiskowi, którzy z tego prawa chcieli skorzystać – i dzisiaj już nie są działaczami. Znają też ci, którzy pisali petycje do władz. Przypominają się literackie i feudalne "Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki". Tutaj warto wspomnieć takich działaczy, jak Michał Kowalski, Paweł Stefanowski, Jarosław Merena, Piotr Fecica, Włodzimierz Worhacz, Józef Czerep z Sanoka (siłą wyrzucony do ZSRR), Leon Gal, Jarosław Tomyn, Król, Wasyl Szost, Michał Stach, Teodor Gocz, Jarosław Trochanowski, Piotr Szafran, Michał Doński i wiele innych. Ludzie wrażliwi, którzy posiadają świadomość historyczną i widzą dzień dzisiejszy, głęboko przeżywają te sprawy.

Gdy tymczasem masy są zabiegane, dbają tylko o swe jutro i najczęściej we własnym kręgu sobie ponarzekają, nie mają na ogół świadomości zainteresowania się losem działaczy, którzy uzewnętrzniają

ich potrzeby w zakresie narodowej i religijnej odrębności. Często nawet ludzie boją się, by działacze nie narobili im jakichś nieprzyjemności. Przebudzanie ze snu jest bolesne. Mógłbym i pod adresem nieszczęśników wypowiedzieć gorzkie słowa, ale wiem, jakie tragedie oni przeżyli i ja z nimi.

Jak i każdy działacz, tak i ja przeżywałem dylemat: czy iść za głosem sumienia i prawa oficjalnego, czy w lot rozumieć i przylgnąć do polityki władz, w tym wypadku – polityki antyukraińskiej. To jest zawsze aktualny problem. Nigdy niczym nie narażałem się władzom, nie miałem żadnego w tym interesu; myślałem, że postępując uczciwie i otwarcie stawiając sprawy, można uzyskać "przebaczenie" za swe ukraińskie zainteresowania; myślałem, że postępując zgodnie z prawem, można z tego prawa skorzystać. Zastanawiałem się, dlaczego Ukraińcy, nie czyniąc żadnych przestępstw, boją się swego ukraiństwa, dlaczego poniżaniem siebie uzyskują tolerancję do siebie, potrzebną do przedłużania istnienia i kulturalnej wegetacji swego narodu, narodu spisanego na straty. Wiadomo, że upominanie się o swe zagwarantowane prawa spotyka się z niechęcią ze strony władz. Nigdy nie byłem sądzony. Przeciwnie, w szkole i na studiach otrzymywałem nagrody za naukę i działalność społeczną. Więc nie spodziewałem się, że zostałem zasądzony przez MSW na fizyczne zniszczenie. Władze zawsze unikają wszelkich w miejscach służbowych rozmów, na których druga strona może wypowiedzieć się ewentualnie krytycznie. Oficjalnie do ludzi nie wypowiada się żadnych uwag, chyba że w wyjątkowych wypadkach, bo człowieka należy głaskać, by potem okłamać, wplątać w intrygi, wykończyć, potem wykpić. Na własnym przykładzie stwierdziłem, że władze nie postępują jak sługa prawa i narodu, lecz jak właściciel inwentarza żywego, zwanego też obywatelem. Jeśli kogoś nie można unieszkodliwić prawnie, to robi się to z ukrycia, przy pomocy wysokoopłacanych specjalistów.

Po kilku latach mojej pracy dziennikarskiej poczęły dochodzić do mnie słuchy, że władze wypytują ludzi w różnych miejscowościach o czym rozmawiałem z ludźmi i t.p. Później pracownicy MSW Ignaciuk i jego kolega (wysoki brunet; ci, który razem robią rewizje po mieszkaniach Ukraińcow) ponad pół godziny trzymali mnie pod ścianą hotelu "Metropol", usiłując zmusić mnie do podpisania się na donosicielstwo. Gdy w końcu kategorycznie odmówiłem, powiedzieli mi: "Front pójdzie i bez jednego żołnierza!" Oczywiście, chodzi o front antyukraiński, w którym nie chciałem brać udziału. Wtedy nie dochodziły do mnie ważniejsze listy z Zachodu (np. nie otrzymałem dwa listy, w których moi znajomi informowali mnie o dacie przyjazdu). Nie dochodziły też i książki wysyłane pocztą poleconą. Otrzymałem tylko raz książkę z Kanady z autografem autora. Ale i tę książkę zabrano mi do MSW z mojego domu; po kilku dniach zwrócono. Kilka razy przychodzili do

mnie do domu agenci MSW szczególnie, gdy zmieniałem mieszkanie. Chodziło o to, jak wygląda nowe. Wywoływano mnie wieloktrotnie na rozmowy do kawiareń. Oczywiście, nikt nie odmawia agentom władz centralnych porozmawiać przy kawie. Wiedziałem, że nie uniknę takich rozmów. Miałem zbyt niewolniczą psychikę, jak i wszyscy my, którzy nigdy w życiu i w historii nie zaznali smaku być człowiekiem niezależnym. Jako Ukraińcy, zawsze musimy usprawiedliwiać swe istnienie. Próbowałem występować w obronie Ukraińców, np. mówiłem o wilczym prawie, z którego korzystają katoliccy fanatycy zabierając prawosławnym ludziom cerkwie. Mówiłem o anomaliach w życiu UTSK. Tylko uśmiechali się na to. Po długim spotkaniu w restauracji "Pod Arkadami" późno wróciłem do domu. W nocy przebudziłem się w bólach. Strasznie wymiotowałem. Byłem na pół przytomny. W redakcji zjawiłem się drugiego dnia przed południem. Gdy ukazałem się w drzwiach, sekretarka krzyknęła: "A ty coś tak zczarniał?" Nic nie odpowiedziałem, poszedłem do lekarza. Ale nic nie pomogło. Z chorym żołądkiem chodziłem miesiąc czasu, aż zostałem przyjęty przez gastrologa dr Czernik (trzeba było miesiąc czekać na przyjęcie u gastrologa, i to po znajomości). Dopiero od leków, jakie mi przypisała, powróciłem do zdrowia. Po miesiącach, gdy znowu wywołano mnie na rozmowy do kawiarni, zacząłem się źle czuć. Wtedy leczyłem zęby, dentystka spojrzawszy na zdjęcie rentgenowskie, powiedziała mi, że leczą się wewnętrznie, bo widzi pewne zmiany. Tłumaczyłem jej, że żadnych leków nie przyjmuję. Nie chciała ze mną dyskutować. Po powrocie z Francji wywołano mnie na rozmowy do kawiarni "Mokotowskiej", już ostatecznie, jak mi oświadczono. Ignaciuk usilnie namawiał mnie na kawę, gdy zamówiłem herbatę. Kelnerka (elegancka pani, wysoka, lat około 48, włosy rozjaśnione) tak długo stała nade mną, aż zmieniłem decyzję z herbaty na kawę. Widziałem, że coś jest podejrzanego, ale dalej w nic nie wierzyłem. Po wypiciu kawy z godnością powiedziałem: – "Mam nadzieję, że panowie nie chcą wyrządzić mnie krzywdy". W odpowiedzi na to Ignaciuk wybuchnął dziwnym, nieludzkim śmiechem, zakrywając twarz kołnierzem marynarki, by przy sąsiednich stolikach nie słyszeli. Tak przerażającego, nienaturalnego głosu z ust ludzkich nigdy nie słyszałem. Opanowaszy się po tym wprost sadystycznym rehocie, wyjął kartkę z kieszeni i kazał mi podpisać oświadczenie o zachowaniu tajemnicy, bo, jak wyjaśnił, w Ministerstwie taki już proceder, po czym śpieszył się do wyjścia.

Tej nocy już nie usnąłem. I tak zaczęła się gehenna bezsenności trwająca kilka miesięcy. W ciągu paru dni moje włosy zupełnie straciły poprzedni wygląd, zaczęły siwieć, pierwszy raz w życiu, i wypadać. Pojawiły się bolesne drżenia. Od permanentnej, całkowitej bezsenności zaczęło boleć serce, nie mogłem nawet położyć się na lewym boku.

Późno zgłosiłem się do lekarza i leki nic nie pomagały. Nigdy przedtem na nic nie chorowałem, byłem sportowcem, mistrzem szkoły w sporcie i nie wierzyłem, że istnieją takie ogromne fizyczne cierpienia. Systematycznie traciłem wzrok i pamięć, zacząłem zapominać imiona najbliższych kolegów, z bliska nie mogłem rozpoznać znajomych. Do pracy chodziłem na pół przytomny. Po wielu tygodniach miałem pierwszy sen półgodzinny, potem systematycznie dłużej, i aż po pół roku spałem 5 godzin w dobę, co było początkiem odwrotu. Przez dwa lata cierpiałem na silny ból głowy; oczy bolą mnie do dzisiejszego dnia. Wspomnieni pracownicy MSW na pewno pracowali kiedyś w gestapo. Zwyrodnienie jest jednakowe, niezależnie od przymiotnika przy ustroju. Przestępcy z MSW tylko tym różnią się od hitlerowców, że ci chodzili w mundurach i było ich widać z daleka. W Polsce są komisje do badania zbrodni hitlerowskich, ale nie ma komisji do badania przestępstw zbrodniarzy socjalistycznych. Ten zwyrodniały rehot pracownika władz centralnych dał mi więcej niż wykształcenie akademickie, nauczył mnie, co to jest państwo, prawo, kultura i zwierzęca teoria pochodzenia człowieka i władzy. Cynizm tych, którzy uzurpują sobie prawo do stania na straży praworządności, doprowadził mnie do całkowitej demoralizacji. Ludziom wyzutym z wszelkich zasad etyki, ludziom, których ostatecznym celem jest panowanie nad otarą ludzką, jest bardzo łatwo okłamywać człowieka, kierującego się zasadami moralności i sumienia. Prawo uczy, że człowieka można wykpić lub zniszczyć, byleby nie było świadków. Więc są tacy, co z tego prawa korzystają, mają po temu kwalifikację. Musiał też ktoś pouczyć tego prostego milicjanta z Polan, że Ukraińców trzeba bić, ale tak, żeby nikt nie widział.

W tym czasie redaktor Bojarski zaczął w stosunku do mnie wykonywać prowokatorską robotę. Najpierw zrobił prowokację z tzw. omówieniem jednego egzemplarza gazety "Nasze Słowo". Polecił mi omówić wszystkie artykuły w gazecie przed pracownikami redakcji i drukarni. Na drugi dzień zwołał naradę redakcyjną, aby mnie zarzucić nacjonalistyczne poglądy. Wystąpiłem z ostrym zaprzeczeniem tego. On przygotował grunt, by zabronić mi brać udział w posiedzeniach ZG UTSK, by nie włączyć mnie do nowo stworzonego kolegium redakcyjnego, mimo że prowadziłem odpowiedzialny dział. Cynicznie obrażał mnie wobec pracowników. Wiosną 1973 r. Bojarski trzykrotnie powtarzał mi słowa: "Jeśli pan sam nie zwolni się z pracy, to ja zabawię się w policjanta i pana wyrzucę". Na moje pytanie – za co, nic nie odpowiedział. Odmówił mi wyrażenia zgody redakcji, abym został członkiem Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich, chociaż miałem trzy lata ligitymację kandydacką i pewne dziennikarskie wyróżnienia. Pewnego razu, jak zawsze na osobności, gdy resztkami sił przychodziłem do pracy, byłem u kresu sił fizycznych, postawił mnie następujące pytanie: "Dla-

czego tak dużo działaczy UTSK choruje? Co się dzieje z Grzegorzem Majczakiem?" On sam dobrze wie. Bojarski też dobrze wie nie tylko co się dzieje, ale i co się stało z Mikołajem Teliszczakiem, którego wysłano na tamten świat i po godzinie śmierci zrobiono rewizję w domu, zabierając materiały do historii Podkarpacia. Zainteresowania najnowszą historią Ukraińców są więc śmiertelnie niebezpieczne. W Polsce władze śledzą takich, którzy zajmują się ukraińską historią (Szczecin i t.p.). Mnie również wypytywano się czym się interesuję, co robię w wolnym czasie, z jaką dziewczyną chodzę, jaki ona ma zawód i gdzie pracuje. Wszystko po to, by łatwiej było robić prowokację.

Moje cierpienia fizyczne, nie wspominając już moralnych, dają mi obowiązek wystąpić przeciw sadystycznym praktykom agentów władz centralnych. Dla mnie Auschwitz jeszcze się nie skończył. Agenci nadal będą wywoływać ukraińskich działaczy, szczególnie młodych, będą brać na lęk, potem na przyjaźń, na słowo honoru, aby potem niezwykle cynicznie wykpić. Człowieka, który z ich przyczyny zachoruje, będą pytać: "A pan jeszcze może?" – i będą się strasznie śmiać (Ignaciuk i jego kolega). Na skargę można pójść tylko do Pana Boga. Ci, co byli oficjalnie sądzeni, wiedzą jaki jest stosunek do ukraińskich działaczy. Nikt nigdy nie będzie sądził Ignaciuka, jego kolegę (znanego ludziom) i ich szefa, który sam wywołał mnie do kawiarni, by jawnie antyukraińską przeprowadzić ze mną rozmowę, nikt nie będzie sądzić prowokatora Bojarskiego, Skrzypczaka z KC Partii. Ich można tylko nagradzać.

To wszystko doprowadziło mnie do demoralizacji. Sądziłem, że państwo to instytucja poważna, dlatego z szacunkiem i uniżeniem odnosiłem się do pracowników państwowych. Miałem do kraju stosunek gospodarski. Nic złego nie zrobiłem. Musiałem aż osobiście stwierdzić, że właśnie państwo jest siedliskiem najgroźniejszych przestępców. Dlatego wyjechałem z kraju i nie chcę być obywatelem PRL. Zbyt dużą karę poniosłem, abym na tym jeszcze zastanawiał się. Nie tylko karę, lecz cyniczną zemstę za moje świadome ukraińskie.

"Widzicie jakich macie ludzi" – mówiono o mnie działaczom UTSK. Ale jakich bandytów ma MSW, tego nikt nie ma prawa zapytać. W stosunku do kraju i społeczeństwa mam czyste sumienie. I nigdy nie wyjeżdżałbym z kraju, gdyby mi go nie zohydzili pracownicy i agenci władz centralnych.

Moje życie potoczyło by się bardziej gładko, gdybym sobie nie uświadomił, że jako Ukrainiec posiadam pewne obowiązki w stosunku do ojczystej kultury i do gorszej kategorii ludzi, zwanych również Ukraińcami. Polska jest "Nur für Polen", więc trzeba być Polakiem, albo zaliczyć się do ludzi spisanych na straty, na zagubienie w historii. Ten dylemat przeżywa cała ukraińska mniejszość w Polsce. Mają Ukraińcy

dwie tylko drogi – "dobrowolnie" poddać się "wyższej" polskiej kulturze, albo wiecznie narażać się na szykany se strony władz i szowinistycznej części społeczeństwa. Polska nie jest i nigdy nie była ojczyzną dla Ukraińców – szczególnie dla tych, którzy nie chcieli dać się spolonizować. Ale i spolonizowanym czasem wytknie się że przecież zdradzili swój naród – jak to pisało się w przypadku Wiśniowieckiego. Janczarów też po pewnym czasie wyrzuci się na śmietnik historii.

Judaszową, antyukraińską robotę wykonuje kler katolicki i rzesza fanatyków. Kler katolicki nadal szerzy nienawiść do innych wyznań. Dla mnie osobiście ta rytualna instytucja z martwym Bogiem jest drugim czynnikiem demoralizującym. Pismo Święte nauczyło katolików rujnować cudze ołtarze, jak to miało miejsce w rejonie południowo - wschodnim przed wojną i po wojnie. Często zrabowane cerkwie i ikony ("Polnische Ikonen") reprezentują polską kulturę. Można zabrać i chwalić się, jak swoim. A przecież Andrzej Kwilecki pisał ("Łemkowie"), że Ukraińcy polonizują się, "bo z przyjemnością przyjmują wyższą polską kulturę". Ciekawe, że Ukraińcy nigdy nie chwalili się niczym, co nie byłoby dziełem ich rąk, jak robi się w wypadku z cerkiewkami i ikonami. Rzeczywiście takiej wysokiej koczowniczej kultury Ukraińcy nigdy nie posiadali.

Aby Ukraińcy w Polsce choć minimalnie mogli wpływać na rozwój swojej kultury i substancji narodowej, i mogli oprzeć się czynnikom asymilacji, powinni mieć autonomię kulturalną. Istnieją po temu wszelkie prawa i dane.

Czy nie jest absurdem, by w obecnym świecie, gdy tyle rozgłosu nabiera sprawa ludzkich praw, tak liczna mniejszość ukraińska w Polsce była pozbawiona elementarnych praw do swojej kultury i religii i zależała od samowoli wrogo ustosunkowanych do niej władz?

Rozpatrując problem z drugiej strony, głęboko zastanawia mnie nacja, która do tego stopnia straciła własną godność, że żebrze swą kulturę i identyczność z cudzych rąk, z rąk, które wiekami wydzierali ludziom ich wiarę, język, dobra materialne, niszczyli demograficznie; naród wspaniałych niewolników; naród tysiąca poetów-estetów, którzy dadzą się ku uciesze innym okłamywać mistycznymi, społecznymi i politycznymi ideologiami; naród liczący pięćdziesiąt milionów żywych i martwych dusz, który mimo swej liczebności dał się zagubić w Europie jak igła w stogu siana; naród, który stał się "papugą i służebnicą cudzą". Naród ten znajduje się w rozkładzie kolonialnym, posiada zachwiane poczucie powagi do samego siebie.

P.S.

1. Może mi ktoś zarzucić, że sprawę przedstawiłem zbyt jednostronnie, bo przecież Ukraińcy w Polsce mają też osiągnięcia. Aby umieć

ocenić te osiągnięcia, trzeba wiedzieć, jakim kosztem zostały one zdobyte. Jeśli ktoś będzie pisał o "osiągnięciach UTSK", niech nie zapomnie dodać o trosce władz, kleru katolickiego i pracowników MSW.

2. Bardzo kontrowersyjnie przedstawia się w Polsce tematyka ukraińska w nauce i literaturze. Kto interesuje się problemem polsko-ukraińskich stosunków w aspekcie sąsiedzkim, kulturalnym i politycznym, i kto rozważa możliwość takiej współpracy w przyszłości, powinien najpierw wiedzieć, jak Polacy postępują z Ukraińcami w swoim kraju. I tylko ten liczy na polsko-ukraińską przyjaźń w przyszłości, kto ma duszę szlachetną i naiwną.

3. Rozumne i przychylne Ukrańcom tendencje nigdy nie zdobędą większości. Ale trzeba je zapamiętać. Poseł na Sejm PRL, Julian Hochfeld, Żyd z pochodzenia, wystąpił po II wojnie światowej w obronie ukraińskiej ludności, mówił o tym, że są oni autochtonami, a nie elementem napływowym. Redaktorzy czasopisma "Poprostu" (po 1956 r.) jeździli do ukraińskich środowisk, opytywali ludzi. Występowali na łamach czasopisma w obronie Łemków.

Аннали Лемківщини ч. 4,
Нью-Йорк, 1984, ст. 87-108

МИКОЛА ДУПЛЯК

МІЙ РІД

Микола Дупляк

МІЙ РІД У ПОКОЛІННЯХ

Я, Микола Дупляк, народився на Лемківщині 19-го лютого 1936 року в селі Рудавка Яслиська Сяніцького повіту, воєвідство Ряшів. Мої батьки – Степан і Сузанна Дупляк (з дому Єзуско) – чесні та справедливі й дуже працьовиті та практичні люди – землероби. Мама народилася 1906 року в Америці – в місті Ленсдейл (Lansdale), Пенсільванія в родині перших еміґрантів з українських земель, які приїхали тут шукати кращого куска хліба в кінці XIX століття. Батько мами – Андрій Єзуско, родом із Пряшівщини, а мати – Текля Мочарська, з сусіднього з Рудавкою села Мощанець. Американський родовід моєї матері опісля став важливим фактором у моєму житті.

Життя перших українських еміґрантів в Америці було дуже важке. Спочатку приїхали на заробітки в копальнях твердого вугілля і на залізних дорогах, а згодом одні повернулися на батьківську землю, а інші залишилися тут жити на постійне. Багатогодинна праця під землею була дуже виснажлива та небезпечна, а заробітки маленькі. Навіть 8-9-літні діти працювали 14 годин денно при сортуванні вугілля. Тоді не було жодного соціяльного забезпечення від випадків, робітник не мав ніякого захисту, а коли втратив життя під землею, дружина чи родина мусила заплатити за те, щоб вивезли тіло покійного на поверхню з метою похорону. Скрентон – майбутній осідок Українського Братського Союзу (1910-2009), став центром антрациту – одного з найкращих сортів кам'яного вугілля у Пенсільванії.

Робітники не мирились з експлуатацією їхньої робочої сили. З метою самозахисту, вони організувались у спілки, але за кращі умови праці та кращі заробітки довелось довго боротися, а деколи заплатити високу ціну. 1902 року 147,000 вуглекопів під проводом керівника спілки вугільних робітників Дж. Мічела вийшло на страйк, що тривав майже шість місяців. Страйкарі не одержували

від нікого ніякої допомоги, навпаки, проти них та проти робітничої спілки здійснювались поліційні репресії. За шість місяців повішено дев'ятнадцять робітників. Держава не мала права втручататися у конфлікт між робітниками та працедавцями. Одначе, завдяки ініціятиві та втручанню Президента США Теодора Рузвельта, страйк закінчився успішно, але боротьба за кращі заробітки та кращі умови праці продовжувалась.

У таких незавидних умовах довелось заробляти на хліб щоденний і моїм предкам в Америці. У моєї бабусі Теклі Мочарської в Америці було двох чоловіків, які загинули в різних випадках. Перший був з Нижньої Волі – осиротив одну дитину, а другий (Андрій Єзуско) приїхав на заробітки з Пряшівщини – осиротив троє дітей. Похоронивши двох чоловіків, бабуся залишилася вдовою з чотирма малими дітьми-сиротами, а саме: Василь, Ганя, Сузанна і Марія. У вдови не залишилось надії на те, щоб нагодувати дітей та дати їм якісь перспективи на майбутнє. На щастя, на Лемківщині вона успадкувала кусок землі, тож рішила повернутися з дітьми на батьківщину, бо на господарстві легше було виховати дітей та заробити на прожиток. З тою думкою 1910 року повернулася до батьків, до села Мощанець. Моїй мамі було тоді чотири рочки. У бабусі Теклі був брат, у якого було троє дітей, тож судилася з ним за батьківське поле. За ті гроші, що їх привезла з Америки (3,000 долярів), встигла збудувати за селом нову хату, а решту витратила на адвокатів. Можна собі уявити, як важко було починати нове життя молодій вдові з чотирма дітьми, яка повернулася з далекої Америки... Під час Першої світової війни моя бабуся (Текля Єзуско) вийшла втретє заміж, тим разом за вдівця Сейку з Рудавки Яслиської. З розповідей мами знаю, що Сейка був доброю, але крикливою людиною, а коли після війни приїхав якийсь польський урядовець збирати податки, він прогнав його геть із села.

1926 року моя мама Сузанна вийшла заміж за Степана Дупляка з Рудавки Яслиської, якого особливо любив мамин вітчим. Молодий тут уже пристав до молодої. Саме тоді його покликали до польського війська. Служив у кавалерії в Ґрудзьондзу.

Тим часом батьків брат Василь Андрійович Дупляк одружився з Ганею Блиха з Яселка. Вона одержала віно – 400 долярів. Тоді був звичай давати з молодою добре віно, – важку скриню, шматок поля або гроші. Щоби мій батько Степан не мав претенсії до батьківського майна, брат Василь дав йому 100 долярів. Ті гроші тато опісля використав на те, щоб вислати мамину сестру Марусю назад до Америки. Там вона вийшла заміж за Михайла Бойчіка, який приїхав на заробітки з Пряшівщини. Мамин брат Василь одружився з Анною Марин в сусідньому селі Воля Нижня і після

Першої світової війни виїхав до Америки. Мамина сестра Ганя вийшла заміж за Степана Пелещака з Волі Нижньої, який згодом їздив на заробітки до Канади (працював там 10 років) і там, казали люди, "почервонів"; з Канади привіз захоплення Росією. Треба було чекати на його зустріч з червоноармійцями під час Другої світової війни, щоб вилікувався від проросійства. 1946 року родину Пелещаків (діти – Микола, Марія і Степан) поляки депортували до України, на Тернопільщину. Там їхні діти – Степан і Марія з внуками живуть і досі, а Микола Степанович одружився в Москві з росіянкою і там же помер.

Предки мого батька Степана Васильовича Дупляка жили на Лемківщині на північному і південному боці Карпат від непам'ятних часів. Їх розділив кордон між Польщею і Чехо-Словаччиною, який встановлено після розпаду Австро-Угорської монархії у висліді Першої світової війни. Нащадки татових батьків а моїх дідів по батькові – Андрія і Єви (Гавриляки, Петрики й Кулики та інші) і досі живуть на Словаччині.

В Андрія і Єви (з дому Стець) Дупляк в Рудавці Яслиській було троє дітей: Василь (1901-1965), Марія (1903-1966) і Степан (1905-1977) – мій батько. Василь і Анна (з дому Блиха) родом з Яселка, виховали восьмеро дітей (Степан, Андрій, Михайло, Марія, Ганя, Юстина, Павло і Василь). 1946 р. поляки депортували родину Василя і Анни Дупляк до України. Моя двоюрідна сестра Маруся Василівна Дупляк так про це згадує у листі до мене з 2010 року: "Нас висадили з поїзду в Тернопільській області на станції Попутори на чисте поле. На цій станції ми всі зі своїми людьми пробули майже місяць під чистим голубим небом. Не було що їсти, трохи харчів приносили нам чужі люди, але ми були більше голодні, ніж ситі. Ці люди до нас підходили і батькам говорили й радили їм, щоб шукали собі місце для життя. Тоді наші батьки сказали своїм людям (односельчанам), що ми повернемося на Львівщину. Там залишилися жити в селі Ралівка Самбірського району. У цьому селі також не було порожніх хат, то нам прийшлося жити на квартирі в чужих людей чотири роки. Тут хоч дітям вже було тепло: ми спали на підлозі, бо ліжок не було. У двох кімнатах жило біля вісімнадцять осіб. Одначе, місцеві люди були дуже добрі, давали нам свої продукти і що мали, тим ділилися з нами.

1947 року в Україні був голод. Нам було досить важко, бо не було ні одягу, ні взуття, але ті важкі часи минули. Треба було пережити голод і холод. Бабуся Єва і мама працювали в сільському господарстві на різних роботах: – вирощували цукровий буряк, льон, бараболю. Оплата праці була дуже мала, нам не вистачало на харчі. Ми з сестрою Юстиною ходили в поле, де було зібране зерно,

то ми збирали після скошення колоски пшениці та боби. Вдома ми вимолочували ці колоски, а зерно мололи на жорнах, які ми привезли з Рудавки. Із цієї муки варили стиранку, а боби варили і їли. Коли знайшли на полю розсипане зерно, то ми його збирали так, щоб ніхто не бачив. Цього зерна нам вистачало на зиму. Були дуже важкі часи, але, Богу дякувати, ми все пережили. Тоді не було грошей і не було в що одягнутися. Коли ж ми 1947 року почали ходити до школи, то не було за що купити необхідних речей і не було де їх купити. 1948 року тато поступили на залізнодорожну станцію робітником, тож стало трохи легше жити. Люди, з якими батько працював, були гарні та дружні. Вони розуміли батька, то йому всім помагали. 1950 р. батьки купили цю хату, в якій ми живемо по сьогоднішній день, але стало краще, бо хоч ми мали де спати, а спали ми на стриху, – там собі поклали сіна, то було так, як у тунелі, не було холодно спати навіть і взимку. Влітку ми заробляли собі на одяг, зошити, ручки. Робота була для нас також різна: – то пасли худобу, то обкопували дерева; хлопці служили в господарів, а як підросли, то пішли працювати на виробництво".

На жаль, коли я вперше відвідав родину Дупляків в Україні 2006 року і стрінувся з моїми родичами після 60 років розлуки, моїх стрика і стрини вже не було між ними, а ми-однолітки – стали вже літніми людьми. Наша зустріч була зворушлива. За винятком Михайла Васильовича Дупляка, який живе зі своєю родиною в Ужгороді, всі інші його рідні брати і сестри на той час жили в с. Ралівка. Степан був одружений, а Юстина заміжня – Костяк. Всі неодружені жили у батьківській хаті. Між ними було четверо професіоналістів: Маруся і Павло – вчителі, Юстина – медсестра, а Ганя – бухгальтер.

Батькова сестра Марія Андріївна вийшла заміж за Григорія Слутяка з Яселка. Щоб сестра не мала претенсії до батькового господарства, її брат Василь дав їй 200 долярів (із тих грошей, що їх одержав з дружиною Анною). Марія не жила довго з чоловіком Григорієм. Він скористав із грошей, які одержала від брата дружина, і виїхав на заробітки до Арґентини ще заки народився їм син Михайло. Батько не цікавився ні сином, ні молодою дружиною. Що робив за океаном, – цього не знаємо. Важкого життя на ньому не помічалось. Знаємо однак, що став прихильником комуністичної ідеології та визнавцем більшовицької пропаґанди.

Пригадую, що після війни він писав до нас листи на друкарській машинці, а я відписував їх. Він називав мене "сином", а я називав його "дідом". Коли ж я нарікав у листі на дискримінацію на польському засланні, він дорікав батькові за те, що ми не виїхали до нашої квітучої радянської держави – до України. Там, мовляв, людям добре живеться. Ми були іншої думки.

На старші роки Г. Слутякові захотілося повернутися до дружини і сина, яких поляки депортували 1946 року до України. Михайло Григорович, який закінчив Київський Університет, одружився з киянкою і вчителював на Львівщині, у листі до мене зізнався: "Батько не цікавився мною як я був малий та не помагав нам тоді, коли нам треба було помочі, але я поможу йому приїхати до України". 1956 року корабель з "проґресивними" українцями з Арґентини приплив до Одеси. Між ними був і Григорій Слутяк. Можна здогадуватись, що поки приїхав з Одеси до дружини і сина в Ралівці, то зрозумів облуду комунізму та колоніяльний стан України в червоній імперії Росії, якою був СРСР.

У листах до мене з України, мій "дідусь" був доволі щирий. Висловлював своє розчарування і критикував наявну дійсність. Аж дивно, що його листи пропускала цензура. Інакше й не могло бути. Він м.ін. писав: – "Сину, не можеш собі уявити, як червона пропаґанда отуманила в Арґентині наш народ". Або: – "Сину, пришли мені сорочку і краватку, бо в тім дзядівськім раю і того не можна купити".

Тиждень після приїзду Г. Слутяка до своєї родини, Україну вперше відвідували мої батьки з наймолодшою донькою Галею. Повернувшись додому, батько розказував про зустріч зі шваґром і його розчарування Радянським Союзом. Він швидко вилікувався від комунізму. Згодом нам писали з України, що Г. Слутяк тікав до одної з балтійських республік з думкою про те, щоб потрапити на корабель до Арґентини. Не довелось. Його зловили. Відвідуючи вперше родину Дупляків у Ралівці, я не застав у живих не лише Григорія Слутяка, але й його сина – Михайла. Нас з дружиною Галею і донькою Орисею гостили обідом вдова Михайла Григоровича Катерина і їхній син Леонід, Дупляки та Юстина й Іван Костяки.

У сім'ї моїх батьків – Степана і Сузанни (з дому Єзуско) було разом шестеро дітей: трьох хлопців і троє дівчат (за віком): Анна, Михайло, Микола, Маруся, Степан і Галя. Наймолодша сестричка Галя народилася вже на польському засланні над Балтійським морем. Мене назвали Миколою, бо дуже любили маленького сина Микольця, але він помер, тож коли я народився, мене також назвали Миколою. Чи виправдав я їхні сподівання, чи був такий добрий як мій попередник, – цього я ніколи не довідався.

В Рудавці Яслиській у батьків було господарство і хата під стріхою. Лише одна хата в селі була під бляхою. Щоб утримати родину, батьки мусіли важко працювати на хліб щоденний. Після розпаду Австро-Угорської монархії і встановлення Чехо-Словаччини, частина батькової землі опинилася на словацькому боці, але цю землю дозволяли йому обробляти та користуватись її плодами і поляки, і

німці, і росіяни. Наше село опилилося на північ від чехо-словацького кордону, а на південному боці залишились суцільні лемківські села, в яких також жили наші родичі та яких відвідували земляки з-під Польщі і торгували з ними через кордон за кожного режиму.

Найближчі до нашого, на Пряшівщині були такі села: Хвастиїв (колонія), Габура, Чертіжне і Калинів. У них люди розмовляли лемківською говіркою, подібно як і на півночі від кордону, бо ж людей цього самого племени лемків поділено кордоном без його згоди та без його відома.

Про моїх батьків – маму і тата у мене на все залишились найкращі спогади, а з віком все більше пошани до них як добрих опікунів своїх дітей та перших учителів, які своїм словом і прикладом добре виховували нас і підготовляли до життя. При цьому вони робили все що могли, щоб ніхто не був голодний, щоб кожен мав необхідне, а це далеко не все було легко. У нашій родині не було багато розмови про любов, але ця батьківська любов проявлялася на ділі в щоденному житті.

Мама були доброю, тихою і серйозною, але вимогливою жінкою-християнкою і матір'ю. Пригадую, як ми разом ходили пішки до церкви, як уважно ставились до церковних і Божих заповідей, як підготовлялись до свят і як святкували їх. Дома не можна було проклинати та вживати недозволених слів. У неділі та свята не можна було нічого робити, хіба що у виняткових потребах. Батьки давали добрий приклад своїм дітям, а відомо ж бо, що діла батьків є книжками, з яких діти вчаться. Від ранніх років ми на колінах кожного ранку і вечора повторяли за мамою молитву і запам'ятовували її. Так було доти, доки не запам'ятали її добре. Я не все розумів у церковнослов'янському змісті, але молитву запам'ятав на все життя. Коли ж я чимсь провинився і тато хотіли мене покарати, мама все захищали мене від пояса. Не пригадую, щоб мама сварилися з сусідами. Вони любили згоду та справедливість і мир у родині. Як добра християнка, любили Бога і вчили нас, дітей своїх, Бога любити та прославляти Його своїм словом і ділом. Одного дня мама взяли мене з собою збирати гриби під лісом. Ми швидко назбирали цілий міх боровиків і мама ледве поклали собі цей міх на плечі. Як на біду, я тримався маминої спідниці і так ми йшли додому. Ось такий був з мене помічник. Одначе, я полюбив гриби на ціле життя. І тепер їх люблю.

Пам'ятаю свою першу синю краватку, що її тато поклали мені на шию як ми йшли до церкви. Батькова краватка залишила такий вплив на мене, що я опісля майже все носив краватки. Пригадую, що тато все обіцяли післати мене до міської школи – "до міщанки". Хотіли, видно, щоб я вчився.

Родина Степана і Сузанни Дупляк у Польщі.
Зліва: Степан, Анна, Михайло, Маруся, Микола, Галя (найменша).
Добжица, 1952 р.

У селі шанували батька як розумну і практичну людину весе́лої вдачі та доброго господаря. Крім того, батько всім селянам безкорисно стриг волосся і виривав зуби, бо мав необхідне знаряддя і вмів це робити. Коли ж ми приїхали на польське заслання і батькові довелося робити ремонт у старій понімецькій хаті, в якій не було вже ні вікон, ні дверей; позривана підлога, попсута електрика та інші речі, батько самотужки вивчив електрику, водопровідну систему, механіку та інші, необхідні на господарстві вмілості. Він був практичною людиною в багатьох ділянках знання.

У МОЇЙ ДИТЯЧІЙ ПАМ'ЯТІ

Мій батько, чиє ім'я згадую з особивою пошаною, двічі служив у польському війську: вперше 1926 року служив в Ґрудзьондзу в кавалерії, а вдруге його мобілізували у висліді нападу Німеччини на Польщу 1939 року, але він, артилерист, щасливо повернувся з війни додому (з Рави Руської), бо за Польщу не було чого воювати. У Раві Руській залишив свій відділ, що панічно тікав до кордонів Румунії; на приходстві змінив свій військовий одяг на цивільний і, за доброю порадою священика – щоб не піддавався

німцям, бо заберуть у полон, повернувся пішки додому. Ми стрінули батька з великою радістю. Пам'ятаю, як тато сиділи на лаві за столом перед іконами, а мама подали голодному та втомленому чоловікові миску капусти. Ми, діти, дуже раділи також цукерками, які тато принесли нам у мішку. Поворот батька з війни залишився чи не першим у моїй дитячій пам'яті. Слід відмітити, що до батьків ми все зверталися на "ви". Так з пошаною вчили нас звертатися то священиків, учителів і взагалі до старших віком людей. Я ніколи в житті не звертався до мами або тата на "ти".

Цікавою була моя перша зустріч з літаками. Я вперше побачив їх з нашого подвір'я. Тому, що літаки летіли на схід, то напевно були німецькі, а тому, що гуділи, я дивувався, як вони, такі маленькі, несуть їсти для війська на своїх малих дзьобиках. На роздуми не було часу. Я швидко побіг до хати з криком: – Мамо, мамо, гудаки летять! Назви "літак" я ще не знав, а тому, що ті "пташки" гуділи, я й назвав їх "гудаками". Німців я побачив згодом: вони їхали на вантажівці і кидали дітям цукерки, а ми залюбки збирали їх.

Польського війська під час війни я ніколи не бачив, а ось чехо-словацьке військо (як союзник нацистської Німеччини) на півночі від кордону копало окопи та глибокі бункери за селом, мовляв, проти червоних партизанів. Вояки залюбки приходили до села. З місцевими людьми поводились по-дружньому. Одного ранку блискавкою поширилася вістка, що чехо-словацьке військо нагло втекло. Втекло, та ще й як: вояки втекли в білизні, залишивши за собою зброю та всі військові припаси. Залишене добро опісля визбирали та присвоїли собі наші селяни.

Жити під німецькою окупацією ставало щораз важче. Батьки все нарікали на великі континґенти. З метою обліку худоби, німці ввели сережки з номерами для худоби, курей тощо, а посеред села поставили вартівню, в якій вартівники чергували цілу ніч. Поліція приїздила до села в будь-який час і перевіряла варту. Одної ночі поліція приїхала, а вартових не було. У висліді заарештували батька – коменданта варти. Треба було великих зусиль нашої мами, щоб зберегти батька від концтабору. Німці в тому ділі були жорстокі.

Ледве збереглась від концтабору також моя найстарша сестра Ганя, якій тоді було не більше 15 років. За прикладом батька вона нелеґально торгувала через кордон зі Словаччиною. Зі Словаччини приносили нитки, тютюн і матеріял на костюми; до Словаччини – панчохи та горілку. Одного разу Ганя понесла на границю панчохи, а жінки з Габури мали принести тютюн. Одначе, німецький пограничник слідкував за Ганею й арештував її. Вона встигла махнути рукою співучасникам котрабанди, але німець це помітив і назвав її шпіонкою. Побачивши це, "словачки", як старші та більш досвідчені

жінки, вийшли з кущів і підійшли до німця. Якось переконали його, що вони не шпіонки, що просто торгують. Вони домовились зустрітися всі наступного дня у нашій хаті на гостину. Німець повірив жінкам. Зустріч відбулася. Ніхто не постраждав.

Літньої днини я бігав зі своїм ровесником Андрійком Грициком по подвір'ї. Ми бавилися. На той час його старший брат Михайло кув коня і зігнув йому ногу, щоб приміряти підкову, а сам хотів принести щось з хати. Зігнуту кінську ногу доручив тримати Андрійкові. Я на це все дивився. Несподівано кінь копнув Андрійка в груди. Хлопець упав і більше вже не підвівся. Я втратив друга мого дитинства і дуже злякався. Від того часу я все боявся коней.

Була осінь 1944 року. До нас наближався зі сходу фронт Другої світової війни. До села ввійшло багато німецького війська. Між ними були й росіяни, бо спілкувалися російською мовою. Ми боялися спати в хаті, тож спали у стіжках сіна, які батько доцільно залишив на полю біля нашої хати. З хати повиносили на подвір'я скрині з одягом і все важніше добро, бо ж можливість пожежі була очевидна. У нас був сад. У ньому росли яблуні, груші, сливи. Німці користувались овочами, але залишили батькам за те чимало свічок. Вони не мусіли цього робити, але якось віддячились.

Одного дня радянські літаки над селом скинули летючки, в яких закликали людей йти з села на поле і махати білим полотном, мовляв, до цивільного населення не стрілятимуть. Люди так і зробили. Добре замасковане німецьке військо тихо причаїлось у селі, а з "кукурузника" таки стріляли по людях. Мені було дуже цікаво спостерігати за літаком із картопляної борозни, тому не лягав, як інші, а дивився на "кукурузника", що надлітав. Несподівано я опинився у борозні з батьком, який накрив мене своїм тілом і, можливо, врятував від кулі. Саме в цю мить куля попекла йому чоло. Та, добре, що на тому й скінчилося. Мабуть, саме тоді загинуло троє людей: Іван Пустельник, Степан Рущак і немовля Михайла Довгольовського. З німців не постраждав хіба ніхто. Вони сиділи тихо, причаївшись під деревами. Від бомби згоріла одинока в селі хата під бляхою. Невдовзі після цієї стрілянини, німців не стало, а невеликі загони червоноармійців побігли в напрямі кордону зі Словаччиною. Там, на Дуклянському перевалі, німці ставили сильний спротив.

Пам'ятаю, як кількох росіян хотіло купити від мами курей, а вона сказала їм ловити їх, мовляв, я не можу вам не дати курей. – Та ні, злови кілька курей, настоювали, – ми заплатимо. Заплатили рублями. Вже опісля мама показали ті рублі іншим червоноармійцям, а ті сказали, що це ще царські гроші. Тепер вони жодної вартости не мають. То чому ж вони брехали? – Бо в москаля така вдача, – робимо власний висновок.

Родина Миколи і Галі Дупляк. Каміллус, Н.Й. 2012 р.

Три сестри з братом. Зліва: Микола Дупляк, Галя Рось, Анна Дідух і Маруся Андрах. Кліфтон, Н.Дж. 1996 р.

На весіллі з наймолодшими внуками у "вуйка Данила" над озером Сенека. Зліва: Галя Дупляк, Стефко, Орися і Йосип Бакин, Микола Дупляк і Олесь Бакин. Женева, Н.Й. 2013 р.

Перед нашою хатою текла річка Яселка, а паралельно з нею була дорога через село. Солдати варили курей над річкою, а ми, діти, дивилися на них. Далеко за селом від Волі Вижньої в напрямі Рудавки їхали якісь автомобілі. Ми питали солдатів хто до нас їде... Не журіться, кажуть, це наші катюші. З групою роззяв сиджу під деревом, що над річкою: – хочеться побачити катюші. Коли ж вони зрівнялися з нашою хатою, відкрили кулеметний вогонь по солдатах, що варили курей. Ті розбіглись хто куди, а я влетів до возівні, щоб прямо впасти до бункеру, який виходив під великі ясени над річкою. У мене мусило бути велике щастя, що в граді куль зберіг життя і здоров'я. Це ж бо не були катюші, а справжні німецькі танки, яких я ніколи досі не бачив. Німці могли закрити червоноармійцям шлях і взяти їх в оточення, але, видно, самі чогось злякалися і завернули танки назад. Чи опісля солдати з'їли варених курей, – цього не пам'ятаю.

У нашій хаті розташувався якийсь штаб Червоної Армії, а нам довелось сидіти в бункері впродовж одинадцяти тижнів, аж поки офензива на Дуклянському перевалі не зломила спротиву німців у Чехо-Словаччині. Німецькі ракети постійно падали не дальше як ста метрів від нашої хати, а в хаті грала музика, танцювали та розважалися офіцери та солдати. Якось між ними опинилася сестра нашого священика, Соня. Розуміючи наявні обставини, батько якось сховав її від залицяльників і їй вдалося втекти. На той час ми жили в постійному страху, але надіялись, що від пожежі втечемо з бункера тунелем, що виходив з возівні до річки.

За небезпекою постійно слідкував батько, який поклав до криниці драбину і там довго сидів. Коли ж вибухла бомба, він перевіряв, чи не горить хата, чи не треба рятувати родину. Я й досі пам'ятаю звук бомб, що зі свистом летіли на землю і розривалися. Одного разу ми помітили, що в бункері після тривоги нема найменшого братчика – чотирирічного Степана. Хтось побіг до хати шукати його. Степан тихо стояв у куточку спальні. Навіть там він почувався безпечнішим. Після війни мама пригадували, що я дуже молився в бункері і, можливо, своїми молитвами зберіг родину. На пам'ятку про свою гостину в нашій хаті, один з офіцерів подарував мені якусь українську книжку, яку опісля мама казали мені голосно читати, а вони слухали. Виявилось, що книжка нап'ятновувала більшовицькі порядки в Україні.

Пам'ятаю офензиву на Дуклянському перевалі. Вона тривала менш-більш дві години. Це був постійний, безперервний гуркіт і свист, у якому вирізнялися смертеносні катюші.

Закінчення Другої світової війни населення сприйняло радісно. По селах гуділи церковні дзвони. Перший післявоєнний

Великдень був веселий, молодь традиційно обливала себе водою, а тому, що патронів не бракувало, то хлопці охоче стріляли. Найчастіше ми вкладали в землю патрон, а на нього вертикально клали цвях і куском дошки вдаряли по цвяху, а патрон вистрілював. На той час пограничну службу сповняли червоноармійці. Почувши стрілянину, вони прибігли в село і гналися за хлопцями з окликом "Дєржі єво!" Зі страху я скочив до чиєїсь загати і сховався у сіні. Оце й була одна з моїх небагатьох зустрічей з нашими "визволителями" і моя чергова лекція життя.

З огляду на те, що на наших полях можна було знайти всяку зброю, мама не без причини журилися про небезпеку дітей та перестерігали нас перед нею. Пам'ятаю, як наказували мені не торкатися ніякої зброї. Одного разу в окопі на нашому загоні я знайшов кулеметну стрічку з патронами і порахував усі, але не торкнувся до них. Одначе, не все так було. Наприклад, ми з хлопцями взяли кілька ручних ґранат і пішли до лісу, щоб їх вистрілити. До одного дерева ми прив'язували шнурком ґранату, а сховавшись за інше дерево, тягнули за шнурок і ґраната вибухала. Для нас це була розвага. Добре, що скінчилася без проблем.

Я швидко навчився знешкідлювати протипіхотні міни. Одного разу я не міг був детонувати запальник з такої міни з віддалі, то поклав його на камінь і вдарив сокирою. Запальник вибухнув, а з моїх пальців потекла кров. Щойно тоді я злякався і побіг до річки мити руки щоб не бачили батьки. Маленький слід на пальці і досі залишився. Та, могло бути гірше. Все ж таки я вважав себе обережним і... щасливим.

Після закінчення війни на Лемківщину повернулась згодом польська адміністрація, а на польсько-чехо-словацький кордон повернулись польські пограничники. У Яселку була їхня касарня.

Ще перед закінченням війни, мені трапилися дві пригоди на снігу. Їдучи на лещатах, я скрутив собі ногу в коліні. Спочатку не було так погано, але наступного дня я уже не міг був ходити. Лікаря не було, тож батько взяв мене на коліна, порушав ногою, а опісля раптом скрутив. В коліні заболіло, але виразно все стало на своє місце. Батько натер коліно спиртом і за кілька днів усе забулося. Це було легко.

Інша пригода була складніша. Я їздив з хлопцями на санчатах. Сталося так, що з'їхав з гори надто швидко і вдарив санчата, що були передо мною. У висліді зудару я вдарив головою в задню частину санчат або у тверду замерзнену доріжку... Цього вечора я не був веселий, але й не відчував болю. Пізньої ночі я розбудив усіх і викликав тривогу. Моя ліва частина тіла спала (око, рука, нога), а права була дуже неспокійна. Око було відкрите, рукою бив усіх,

ногою копав. На устах у мене була піна. Я знепритомнів. На біду, батька тоді не було дома. Саме тоді в Яселку були випадки тифу, вмирали люди. Туди їздив якийсь польський лікар, а коли повертався через Рудавку, відвідав мене. Вирішив, що у мене тиф і наклав карантину. Жодного лікарства не дав. Тепер всі сусіди обминали нашу хату. Боялися. Я лежав непритомний три доби. Ззаду на голові появилась пухлина, з якої почало текти.

Батьки шукали порятунку для мене. Чи не з Мощанце тато привезли молодого лікаря-українця з України, який, видно, не встиг виїхати з німцями на Захід. – Покажи мені свій язик, – сказав. Я показав. – У нього нема тифу, – заспокоїв мене і батьків. Він написав рецепт і казав татові купити ліки на Словаччині, а відтак показати йому. Батько так і зробив. Ліки були добрі. Я помаленьку почав приходити до здоров'я. Спочатку я був як немовля. Пізніше, коли почали танути сніги, я лежав на лаві під вікном, дивився на річку та почав підносити голову, потім учився сидіти, ходити тощо. За кілька місяців хвороба відступила. Я видужав. Хто був мій лікар і що з ним сталося, – я ніколи не довідався. На жаль, я не пригадую цієї загадкової доброї людини і не мав нагоди хоч подякувати йому за поміч. Хай Господь нагородить його своєю ласкою за порятунок мого здоров'я.

Одначе, мої проблеми зі здоров'ям на цьому не припинилися. Вже після війни на ногах у мене (від кісток до колін) появилися струпи, яких не можна було позбутися. Тіло свербіло, а я дряпав його. З допомогою родича з Чертіжного, Гавриляка, батьки рішили вислати мене і молодшого брата Степана на лікування до Словаччини. З Межилабірців нас повезли поїздом до лікарні в місті Гуменне. Братикові зробили успішну операцію на пропуклину. Там ми пробули два тижні. Повернулися додому здорові. Тепер уявляю собі, як болісно ми з братиком переживали наше перебування у цій лікарні, особливо Степан, якому не було більше п'яти років. Це тим більше, що нас розлучили і ми не могли зустрічатися.

МИКОЛА ДУПЛЯК

НА ШЛЯХУ НАУКИ, ЗНАННЯ ТА ЖИТТЄВОГО ДОСВІДУ

ВСТУП

Швидко минає життя, швидко минає час,
За рік, за два, за хвилину, разом не буде нас.
Наші молоді літа попливуть швидко в даль,
А в серці залишаться туга, смуток і жаль.

Ці слова польської пісні невідомого автора, були дуже популярні серед студентів Державного Педагогічного Ліцею в Кошаліні і я залюбки співав її коли траплялась нагода, відчуваючи при цьому якусь незбагненну тугу чи, може, тривогу перед непевним майбутнім, що надходило.

Тепер же, 54 роки після закінчення україністики у Вчительській Студії в Щеціні та приїзду на вільну землю Вашінґтона, перебуваючи на вакаціях у Вайлдвуді, що над Атлантійським океаном, мені нагадуються слова цієї пісні, бо їх з перспективи часу краще розуміти в сусідстві бурхливих хвиль океану, а може й легше відчути. Вдивляючись у морську стихію, можемо бачити в ній багато символів із нашого життя, бо в ньому були й дуже небезпечні хвилі, і спокійні хвилини, коли людина відчуває або самовпевненість, або небезпеку і тривогу.

Студентські роки в нашому житті не все минають без турбот і тривоги, але в моєму житті вони залишили тривкий слід, про який з приємністю згадую як про найкращий період у моєму житті. Хоч мені доводилося набиратися знання у трьох країнах (Польща, США і Німеччина), щецінський період був таки найкращий з усіх.

Кажуть, що поета може найкраще розуміти той, хто жив у країні поетів. Людина мого покоління, якій довелося плисти на хвилях неспокійного життя після Другої світової війни, тим більше, якщо вона мала щастя студіювати на україністиці в Щеціні, знайде багато спільного у моїй розповіді та зрозуміє мене набагато краще

як інші покоління, тому необхідно змалювати словами образи життя студентів щецінського періоду, бо хоч вони подібні, проте різні і доповнюють один одного, а разом творять історію, яку ми повинні зберегти і залишити новим поколінням, науці тощо. Правильне розуміння цієї історії дадуть нам спогади і розповіді колишніх студентів-україністів – випускників Вчительської Студії в Щеціні.

ДЕЩО ПРО МОЄ РІДНЕ СЕЛО

Моє рідне село Рудавка Яслиська розташоване недалеко словацького кордону в повіті Сянік над річкою Яселка. Яселка – сімдесятикілометрова річка, що має своє джерело на західніх схилах гори Канасівка і через кілька кілометрів від джерела входить у розлогу, нині безлюдну долину, де колись було невелике лемківське село Яселко. З Яселка пливе через Рудавку Яслиську, Волю Вижню, Волю Нижню, Посаду Яслиську – до Яслиськ, а відтак вливається до ріки Вислока. Влітку річка була мала, через неї можна було перескочити, а навесні, коли танули сніги, або після дощів – ставала велика й небезпечна. На своїх бурхливих каламутних хвилях деколи несла великі колоди, а то й цілі дерева. Я все залюбки дивився на річку, а для розваги кидав до неї камінці та патички. На другий бік річки, замість містка, біля нас була велика дерев'яна кладка з важких колод.

У погідний час вода в Яселці була чистенька і я при кожній нагоді й потребі набирав її у долоні й жадібно пив. Коли ж влітку хлопці хотіли купатися, довелось під берегом гатити воду камінням і піском і робити вир. На широкій ріні жінки сушили виткане дома полотно.

Рудавка Яслиська – маленьке село. У ньому було не більше 35 хат під стріхою і одна під бляхою. Як подають різні джерела, 1785 р. у селі жило 120 осіб. Потім число населення збільшувалось або зменшувалось. 1859 р. було тут лише 116 осіб, а 1926 р. – найбільше – 189 осіб. Перед Другою світовою війною (1936 р.) в Рудавці Яслиській жило 130 осіб. Окрім українців греко-католиків, у селі не було ані поляків, ані жидів.

Минуле розташованих в околиці сіл пов'язане з історією колишнього ґмінного містечка Яслиська – головного адміністративного і торговельного центру навколишніх сіл. З давніх давен тут проходив торговельний шлях, який з боку сьогоднішньої Словаччини ішов долиною потоку Лаборець у напрямі Гуменного, до Кошиць і Мішкольця.

Польща приєднала Сяніцьку землю до Польщі в середині XIV століття. Король Казимир Великий збудував тут багато форти-

фікаційних замків. Різні документи згадуюь про те, що до того часу на наших землях уже були непольські села. Яслиська згадуються уже в документах 1389 року. Річка Яселка була кордоном між Руським і Краківським воєвідствами. Коли 1434 р. війтом Яслиськ став перемиський латинський єпископ, від того часу аж до 1848 р. місто було частиною маєтків латинського єпископства в Перемишлі. Тоді вже біля Яслиськ існували поселення, засновані на німецькому праві: Посада Яслиська, Дальова і Воля Нижня. Польські єпископи постійно дбали про римо-католицький характер містечка. Вони заборонили жидам володіти землею і будинками в місті, а дозволяли оренду й торгівлю лише в дні ярмарків і торгів. Греко-католикам, тобто українцям, не дозволяли поселятися у місті. Існує запис з 1630 року, який точно про це говорить.

Наприкінці XVI ст. навколо Яслиськ існував уже цілий ряд сіл, заснованих на волоському праві. Окрім Посади Яслиської, вони були заселені українцями. У польському туристичному путівнику "Низький Бескид. Від Команчі до Бортного" авторства В. Ґжесіка і Т. Трачика (Варшава, 1997) назва "українці" ледве згадується. Вони тут або "греко-католики", "руснаки", "люди грецької релігії", лемки тощо. Значить, українцям не лише забороняли поселятися в Яслиськах, – їм навіть забороняли називатися за національністю. Ця заборона і досі діє в польському суспільстві, в таких публікаціях, як названий вище путівник, а коли ж пишуть про українця, то обов'язково надають йому неґативні прикмети. Українців глумливо ділять на русинів і лемків так, ніби це різні народи... Пригадую польське заслання, коли я не раз питав батьків як відповісти на питання про національність, яке знаходив у різних документах. Мій батько все казав писати так: громадянство польське, віровизнання греко-католик, національність – українська.

1848 року цісар Австрії скасував панщину й анулював привілеї і права міста та дозволив поселятися в ньому людям іншого, ніж римо-католицького, визнання. З того часу до Яслиськ почався наплив жидів. Лемки з навколишніх сіл не оселялись у цьому містечку. Внаслідок повного господарського занепаду, 1934 р. Яслиська втратили міські права, стали селом. Названий путівник пише, що "з початком Другої світової війни (9 вересня 1939 р.) до Яслиськ вступив словацький патруль. 19 вересня на ратуші замайорів червоно-біло-голубий словацький прапор, а до нього приєднався блакитно-жовтий прапор українських загонів. Німці прийшли сюди наприкінці вересня і захопили владу". Історія навколишніх сіл пов'язана з історією містечка. Вони входили до складу т.зв. Яслиського ключа, тобто належали римо-католицьким єпископам у Перемишлі.

Моє село Рудавка Яслиська і Яселко творили одну пара-

фію. Вони не належали до єпископських маєтків. Яселко засновано 1559 р. як королівську власність на волоському праві. 1725 р. у Яселку збудували греко-католицьку церкву і відновили 1886 року. Спочатку парафія в Яселку була філією церкви в селі Мощанець (від 1792 до 1818 року). 1818 р. її відновлено і вона стала самостійною парафією з приєднанням до неї села Рудавка Яслиська, а Мощанець приєднали до парафії в с. Суровиці. 1934 року парафію в Яселку приєднали до Апостольської Адміністрації Лемківщини.

Після першого поділу Польщі Яселко потрапило до австрійських володінь. 1779 р. було продане приватним власникам, а наприкінці XIX ст. перейшло у власність князя Владислава Чорторийського. Тоді налічувало 305 лемків. Під час Першої світової війни згоріли парафіяльні будинки. Перед Другою світовою війною тут проживало 369 осіб.

Польські джерела подають, що Рудавку Яслиську засновано 19 травня 1579 року на волоському праві, але перші поселенці жили тут набагато раніше, а може ще за княжих часів. Село ніколи не творило окремої парафії, не побудувало власної церкви. До 1818 р. Рудавка Яслиська належала до парафії у Волі Нижній, а пізніше -- до Яселка.

Рудавка Яслиська розташована в долині котловини, чиї верхні землі зайняло Яселко й тягнулося близьмо кілометра вздовж річки Яселка. Тепер із села залишились зруйновані фундаменти та кілька хрестів, а назву "Рудавка" має лише лісничівка. Там, де було село Рудавка Яслиська, – росте ліс, а на мапах поляки написали свою нову назву "Bagniste". Так затирають сліди автохтонного українського населення та його життя на рідних українських землях від непам'ятних часів.

Після депортації останніх автохтонів з Рудавки Яслиської на польські понімецькі землі, в Яселку залишилася церква св. Михаїла та дзвіниця. Поляки спалили церкву, а про долю дзвонів я довідався щойно від свого батька Степана Андрійовича Дупляка, розповідь якого я записав перед його смертю 10 грудня 1977 року.

Батько говорив: – "Перед депортацією до України люди хотіли сховати дзвін і спустили його з мурованої дзвіниці на землю, а ми (Степан Дупляк, Лукач Хомишак, Йосип Гавран і Іван Гавран) витягнули його звідтам і так покотили на цвинтар. Там обмотали дзвін папою і закопали. Опісля ми довідалися від габурців, що Гриць Капусник, прізвисько Романяк (якому помішалося в голові та став польським донощиком (М.Д.), хотів продати цей дзвін до їхнього села Габура на Словаччині. Довідавшись, що ми сховали дзвін, Романяк сказав про це польській міліції в Яслиськах. Комендант міліції приїхав до мене з наказом віддати дзвін, бо, мовляв, у

землі він знищиться, а вони повісять його в Яслиськах у польському костьолі, а коли до села повернуться люди, то собі його заберуть (!?)". Ті, що сховали дзвін, мусіли його викопати та завантажити на польський віз, яким приїхала міліція.

Про подальшу історію дзвону так розповідав мій батько: – "Брат Гриця Савки (з Рудавки Яслиської), який перед Першою світовою війною виїхав до Америки на заробітки, назбирав грошей і вислав їх до відливальні дзвонів на Словаччину. За ті гроші під час панування в Польщі Пілсудського купив два дзвони – великий і малий. На великому дзвоні був напис "Савка". Під час війни малий дзвін забрали німці на кулі десь у 1941-1942 роках. Тоді поліція доручила солтисові привезти цей дзвін до Яслиськ".

Згідно з розповіддю батька, під час Першої світової війни австріяки заарештували священиків, війтів і солтисів з українських сіл Яселко, Рудавка Яслиська, Воля Вижня та Воля Нижня й інших і заслали їх до концентраційного табору в Талергофі. В Яселку арештували війта Ваньківського, а в Рудавці солтиса Фиця Хомишака. Батько впевняв, що вони ніякими москвофілами не були. Під час Першої світової війни австрійські війська спалили приходство в Яселку, а нове згоріло від російської бомби під час Другої світової війни.

"Церква в Яселку – Рудавці Яслиській була дерев'яна. Муровану дзвіницю збудували перед Другою світовою війною. Я возив на неї каміння з Рудавки. Цю дзвіницю розібрали поляки тоді, як нас вивезли на польське заслання 1947 року, а з цього матеріялу в безлюдному Яселку збудували поліційну станицю", – продовжував говорити батько...

Тому, що наше село було мале, то всі мешканці знали один одного, а багато було споріднених між собою. Цікаве те, що найбільше за числом було тут таких прізвищ, як "Стець" і "Дупляк". Крім того, село було вигадливе на прізвиська. Крім справжнього прізвища та імени, дуже популярними були такі прізвиська, як: до Антоня, до Капусника, до Гришинка, до Савки, до Рущака, до Поляка, до Прокопишина, до Чухана, до Маргоня, до Романа, до Савканика, до Панчика, до Тимка, до Дімешина, до Сторожки, до Уліянчина та інші.

Чи не в кожній хаті був ткацький варстат, на якому жінки ткали полотно, з якого шили одяг. Під цим оглядом сільських ремісників було багато. У кожній хаті були також жорна, бо кожен хоче їсти хліб, а хліб пекла кожна господиня. Рудавчани переважно сіяли овес, жито і ячмінь, а пшениця на кам'янистому ґрунті не родилася. Сіяли також гречку, льон, коноплі. Садили бараболю, капусту, ріпу та буряки. Земля не була родюча, селянам усе приходилось збирати

на полях каміння. Останнім солтисом в Рудавці Яслиській був Григорій Стець, а перед ним Василь Дупляк.

Всупереч тому, що в селі не було школи, між селянами траплялись письменні люди-самоучки, напр. Григорій Стець, Дмитро Стець і Василь Дупляк.

Останнім священиком у церкві св. Михаїла в нашій парафії був о. Ярослав Сенета, який мав дві сестри – Соню, Маню і брата Богдана. 1946 року о. Я. Сенету депортували разом з його парафіянами до України, а 1948 р. арештували за те, що не перейшов на православ'я і засудили на 25 років каторжних робіт на Сибірі. Після заслання о. Сенета повернувся на Львівщину і продовжував виконувати свої душпастирські обов'язки в українській греко-католицькій церкві. Його м. ін. відвідувала вже з Америки моя сестра Ганя.

На примусові роботи до Німеччини німці вивезли Михайла, Федора і Юстину Стеців. Після війни вони всі повернулися додому.

Під час війни до Червоної Армії забрали таких юнаків: Григорія Стеця, Миколу Стеця, Михайла Стеця, Петра Стеця та Івана Дупляка. Всі мобілізовані червоноармійці повернулися додому інвалідами. Як писала мені з України двоюрідна сестра Марія Василівна Дупляк, в УПА воював наш односельчанин Микола Стець, але не уточнила, чи ще на Лемківщині, чи вже після переселення – в Україні.

Рудавчани так називали свої землі: коло яличника, за горов, за горбком, між долинами, під закутьом, на прилуках, на помірках, на лан, на заломівці, на пасіки, на дебрі, на касарні, на рівні. Назви лісів біля Рудавки Яслиської: Багнистий, Закуття і Пасіки.

МОЯ ПЕРША ШКОЛА

У нашому маленькому селі Рудавка Яслиська не було ні школи, ні церкви не було. Під час Другої світової війни діти з Рудавки вчилися у спільній школі в сусідньому селі Яселко. Між Яселком і Рудавкою була теж спільна церква, біля якої була дзвіниця і будинок приходства. Селяни обидвох сіл творили одну парафію. Через Яселко, Рудавку Яслиську, Волю Вижню і Волю Нижню та Посаду Яслиську – пливе річка Яселка, з якої я колись пив долонями чисту воду та в якій залюбки купався. Тепер же Рудавки нема вже на мапі Польщі. На її згарищах росте ліс. На деяких мапах замість правильної назви села, тепер пишуть "Bagniste". Багнистим лемки називали один із навколишніх лісів.

Моє навчання в школі почалося не з літери, а з української пісні, бо мені ніби сниться, що я, закривши руками очі, з якоїсь нагоди співав на печі пісню, що починалася словами "В Кракові на

залі німці танцювали, прийшли українці і всіх розігнали" та інші пісні, яких мене навчили сусідні парубки та заохочували співати собі на втіху.

Коли ж одного дня я грів босі ноги на припічку, мама сказали, що мені вже треба йти до школи. Я дуже протестував, мовляв, учитель буде мене бити, бо я нічого не знаю. До школи довелось, одначе, піти. Учитель Швед не бив мене, але іншим діставалось за провину. Школу я полюбив. Дуже цікаво було йти з гуртом дітей до Яселка як була гарна погода. На горищі в шкільному будинку наш учитель завів кроликів і дозволяв нам, учням, кормити їх лопухами, які ми збирали по дорозі до школи і залюбки кормили їх. Та, не так воно було, як довелося йти до школи в глибокому снігу, коли мерзли ноги і вуха. Ніколи не забудеться прогулянка (яку ми прогулькою звали) за село і забава у "розбиване військо", коли діти тримаються за руки, а вибранці біжать, щоб силою удару прорвати ланцюг дитячих рук і взяти в полон якнайбільше "війська".

У школі навчання відбувалося лише по-українському. Та, першої кляси мені так і не довелось закінчити. Надійшов фронт. Німці тікали, а за ними навздогін йшла Червона Армія. До школи, в якій я почав був вчитися, мені не довелось уже повернутися. Школу розбила бомба, а по війні польська влада арештувала мого першого вчителя і, як я опісля довідався, його розстріляли в Сяноці без суду як українського інтеліґента, а щоб не сказав останнього слова, йому закрили рот цементом. Учитель залишив гарну молоду дружину і четверо маленьких дітей. Родину опісля депортували до України. Що з нею сталося, – я ніколи не довідався. Це також була для мене гірка лекція життя.

Мої батьки все хотіли, щоб я вчився, тож подбали про те, щоб я з іншим хлопцем із нашого села ходив учитися приватно на приходство. Це було набагато ближче, як колись до школи, бо поміж селами. Нас учила сестра о. Сенети на ім'я Соня. Не пам'ятаю, як довго я вчився на приходстві, але одного дня сталася подія, що розлучила мене і з цим навчанням, а я вивчив чергову лекцію життя, що ніколи не забувається. Одної днини мій приятель чомусь залишився дома, а я пішов сам на приходство. Цього дня через наші села вперше їхало польське військо в повній бойовій готовності як через ворожу територію. Ми помітили його аж тоді, коли вояки з криком відчинили двері, почали бити священика, перешукували все, про щось питали. Я сидів був біля стола. Переді мною була відкрита українська книжка. Це дуже розлютило польських завойовників. Вони дуже кричали, але я нічого не розумів. Знав, що були чомусь дуже сердиті. З переляку я почав збирати до свого наплечника шкільне приладдя і йти додому саме в цьому напрямі, звідки йшло військо.

Військо їхало на возах, а валка простяглась хіба на кілька кілометрів. По обох боках дороги йшли піші вояки зі зброєю готовою стріляти, з багнетами на крісах, що готові проколоти ворога. Вони щось кричали, підбігали до мене і лякали, що проколють багнетом. Я продовжував іти. Тоді на якусь команду мене зловили і кинули на віз. Якийсь офіцер допитував мене, а я здогадувався лише про суть інформації, яку хотіли від мене здобути. Питали про УПА, про яке я тоді ще майже нічого не знав, про те, де збирається молодь. Хоч переляканий подією, я швидко зрозумів з ким маю діло і коли б навіть знав якусь таємницю, я б не зрадив її за жодну ціну.

Правда, я дуже боявся, що мене отак завезуть до лісу за село, або дуже далеко і я не знайду дороги додому. Коли ж ми зрівнялися з руїною шкільного будинку в Яселку, мене скинули з воза, "нагородили" нагайкою по спині на дорогу, а я замість іти до якоїсь хати, знову подався "проти течії" додому. Коли ж між селами відійшли вже останні відділи, до мене вибігли з хати мої однолітки, які спостерігали за тим, що сталося зі мною. Побачивши, що військо вже доволі далеко, я вперше у своєму житті покористувався голосним прокльоном: – "А шляк би їх трафив!" На цьому закінчилося моє навчання на рідній українській землі, а почалася лекція бурхливого та небезпечного життя і досвіду, лекція швидкого дозрівання.

Коли ж у Яселку встановлено ґарнізон польських прикордонних військ, мені довелось бачити, як польські вояки йшли до Яселка через наше село без зброї та в самій спідній білизні, бо їх на шляху з Яслиськ роззброїли бійці УПА. Зброю і одяг забрали, але життя їм дарували. Кажуть, що щойно пізніше, коли польське військо почало вбивати полонених повстанців, УПА також не щадила поляків.

Одного разу польську пограничну станицю в Яселку підсилили відділи пограничного війська зі станиць в Команчі, Лупків, Радошиці та Воля Мигова. Вони вбивали та грабували українських селян і палили їхні хати в Полянах Суровичних, Вислоці Долішньому та в інших селах. Відчувши в собі велику силу, військо з Яселка без жодної провокації відвідало й моє рідне село. Жовніри поводились дуже вороже, немов дикуни. Вони бігали по хатах перешукували все, заглядали до скринь з одягом, крали все, що їм подобалось, кричали на людей і обіцяли "пустити нас з димом" як повернуться завтра. Такою поведінкою військо викликало в людей оправдану тривогу. Селяни сподівались обіцяної біди. Тривогу батьків посвоєму відчували теж їхні діти.

На другий день (20 березня 1946 р.) була гарна весняна погода, але земля була ще замерзнена. Батькам не спалося. Раннімранком мама пекли хліб. Приємний запах оцього хліба відчуваю при

кожній згадці про цей пам'ятний день. Саме тоді я побачив, як через поля до села біжить розстрільною якесь військо. Виявляється, що це воїни Української Повстанської Армії вже другим кільцем оточують польську станицю в Яселку. В селі не задержуються. Біжать зайняти доручені їм пости, а людям кажуть сховатися у якомусь ярі за селом, що поміж Рудавкою і Волею Вижною. Перше кільце оточення було в Яселку, а третє аж десь на Волі Вижній. З цього напрямку можна було сподіватися протинаступу польського війська. Славна сотня командира "Хріна" була в поході до бою.

Спочатку було дуже тихо. Сховавшись за горою, ми звідтам спостерігали за розвитком подій в Яселку. Раптом заграли повстанські скоростріли. Почався гураґанний бій з використанням ґранатометів і всякої іншої зброї. Вишколені та озброєні ненавистю до українців, польські жовніри не здавалися. Над селом появився дим. Горіли дві або три хати. Після одногодинного бою настала тиша. По якомусь часі через гору Подоляк з Яселка у неславі йшли під конвоєм вояків УПА (зі зв'язаними руками) відділи польського війська. Перемога була за нами. Я був дуже гордий з перемоги української зброї над польськими гнобителями Українського Народу. З яру за селом селяни безпечно повернулися до своїх домівок. Наше село зберегло від заглади українське військо. Героям слава!

Як подають українські джерела, у бою поранено двох вояків УПА. Між поляками було 6 ранених, 24 убитих і 79 полонених.

ЧЕХО-СЛОВАЦЬКА ЗРАДА

Невдовзі після моєї зустрічі з польським військом, почалося насильне переселення українського населення Лемківщини та взагалі всього українського автохтонного населення Закерзоння до України, бо попереднє заохочування українців до добровільного виїзду не знайшло великого відгуку. Польща рішила викорінити українців із їхніх етнічних земель і так зміцнити свою державу, а те, чого не могла здобути за 600 років окупації, була нагода здобути у перших післявоєнних роках. Це, тим більше, що на захист українського населення Закерзоння не міг стати Український Народ на сході від Сяну, бо сам був поневолений. Над ним жорстоко знущався російський окупант, з яким співпрацювала влада Народної Польщі. Маріонетковий уряд УРСР був лише послушним виконавцем волі Москви.

Лемківський ґазда не бажав залишати своєї рідної хижі і бідної, але власної землі, зрошеної його потом і потом його предків. Ця земля годувала його і його рід від непам'ятних часів, тому не бажав покидати її й їхати до сталінських колгоспів до України, а

хотів якось переховатися від облав польського війська та нападів цивільних банд, ховаючись у лісах і потоках. Так переховувались колись наші предки від татарських нападів.

Тому, що селяни українських пограничних сіл були власниками землі також на словацькому боці, вони масово тікали туди і там швидко почали будувати в лісах землянки, прості колиби та навіть непогані хати. Пам'ятаю хату, яку мій батько збудував разом зі своїм братом Василем Дупляком, бо в ній на горищі не було бічної стіни, тож вітер дув на нас снігом, коли ми спали.

Навесні 1946 року, люди виходили з лісів і йшли крадькома до рідного села обробляти свою землю, а поляки робили засідки та облави і ловили їх, били, а відтак везли на збірні переселенські станції і вивозили до України. На транспорт до України деколи доводилось нещасним чекати під голим небом у ґетто і три місяці. Годі уявити собі того, як людина мусіла там натерпітись. Щасливцям удавалось тікати звідтам і вони розказували про свій досвід іншим.

Одиноким оборонцем беззахисного українського населення була Українська Повстанська Армія. Без неї наші люди зазнали б ще більших знущань. Коли ж дійшло до порозуміння між СРСР і Чехо-Словаччиною щодо боротьби з УПА, обставини життя і спротиву наших людей дуже погіршилися. До речі, до того часу чехо-словацька влада ставилась до українських партизанів толерантно. Одного дня чехо-словацьке військо наповнило прикордонні ліси та потоки. "Тут вам не жити – казали наші південні сусіди. Збирайтесь, поїдете на Судети". Що ж, виходу іншого нема. Поїдемо то й поїдемо, аби не до гіршого, – до колгоспів в Україні, – казали люди. Вони дуже боялися колгоспів.

По лісах запрягають коней, вантажать вози всім, хто що має, зганають худобу, а валка готується у незнану дорогу на Судети. Люди сподівалися, що валка під конвоєм чехо-словацького війська подасться на південь, на биті дороги, що ведуть на захід, але сталося інакше. Замість на південь, людський транспорт спрямовано на північ – на кордон із Польщею. Зрада стала очевидною. Чехи передають нас полякам, яких ми дуже боялися і ненавиділи, а ті передадуть нас радянській владі. Деякі люди таки залишали майно і ховалися де хто міг, але ж батько і мати не залишать родини. Усіх під сильним конвоєм довели до Яселка. Там на нас чекало вже польське військо, подібно хіба як чорти чекають на грішні душі.

З Яселка везуть нас під охороною війська до містечка Яслиська. Їдемо через моє рідне село – через Рудавку Яслиську. Дивлюсь на рідну хату, прощаюся з нею. А що діється в серцях моїх батьків, які перед війною будували її, можна лише здогадуватись.

Люди голосно плачуть. Саме тут, біля нашої хати, до нас приєднався наш батько, який під час зради повертався від родичів у словацькій Ладимирові, а довідавшись, що сталося, швидко пішов навпростець до села, щоб бути разом з родиною...

У Яслиськах довелось ночувати на ринку, в оточенні польського війська. Вночі до наших людей підходили польські цивільні злочинці та крали все, що їм подобалося; з рук відбирали корів і коней. Стареньому Пустельникові з нашого села з рук видерли мотуз, на якому тримав двох корів. Шукати справедливости було неможливо.

Довідавшись, що від депортації до України можуть зберегтись ті українці, які мають американське громадянство або польську метрику, батько ледве добився в Яслиськах дозволу залишитися в Польщі з огляду на американське громадянство моєї мами. До речі, ще в дорозі до Яслиськ на тій основі пробував підкупити якихсь офіцерів і залишитися в пустій стодолі, але одні взяли гроші, а інші нас звідтам вигнали. Виявилось, що в нашому селі жив зукраїнізований чоловік, на ім'я Пустельник, який мав польську метрику, тож і він залишився з сестрою і сином Михайлом. Решту наших односельчан наступного ранку відіслали під конвоєм до залізничної станції Вороблик. Там вони перебували понад два тижні, аж поки завантажили їх на поїзд до України.

ОПЕРАЦІЯ "ВІСЛА"

З Яслиськ нашій родині не дозволили повернутися до рідного села. Дозволили однак жити в сусідньому приміському селі Посада Яслиська, в хаті, з якої вже вивезли людей до України. Звідси батьки кожного дня їздили до Рудавки на жнива, а під вечір поверталися назад.

Щоб не віддавати в польські руки всього майна, яке залишили українці, одного вечора боївка УПА запалила наше село, залишивши лише п'ять хат, в яких ще були, або до яких могли повернутися люди. Цього вечора згоріло також пусте село Яселко.

Пам'ятного вечора була гарна погода, а від полум'я хат, що горіли, – вечір був ясний; а від зброї та боєприпасів, що горіли по хатах, – нагадував фронт. Здавалось, що така стрілянина могла налякати й загін польського війська. Цю ніч ми провели знову в рідній хаті, а відтак нам дозволено жити в нашому селі. До нас приєдналась пострілена військом жінка Марта Гавран зі своїми синами Йосипом, Іваном і родичем Теодором Чабалою (вони ж одинокі залишилися в селі Суровиця) і так ми – три неповні родини, почали жити далеко від польських осель, бо з українських вигнали

геть господарів і власників цієї землі.

На той час переселенська операція припинилася, тож була надія, що залишимося жити на рідній землі. Очевидно, до нас навідувались і бійці УПА, і польське військо, і цивільні банди з польських сіл, які нас тероризували та обкрадали, а права на них не було ніякого. Чи не кожної ночі десь на обрії горіли села, йшли завзяті бої між польським військом і нашими повстанцями, – захисниками рідної землі.

Одного весняного ранку 1947 року, до нашого села приїхало польське військо і дало наказ, щоб за дві години люди завантажили своє майно на вози, бо поїдемо звідси – невідомо куди. Спротиву вже не могло бути. Під конвоєм їдемо до Вислока Великого, де й ночуємо, а звідтам на залізничну станцію до Команчі. Щойно в дорозі люди помітили, що їдемо не на схід до України, а на захід – до Польщі.

Останній період переселення українського населення, що відбувся 1947 року на польські понімецькі землі, і зветься операцією "Вісла", бо саме під цим гаслом Польща докорінно очищувала від українців українські етнічні землі, що опинилися під її володінням. Це й була етнічна чистка. Проблему національних меншин брутально розв'язано. Польща стала однонаціональною країною, яка вороже ставилась до своїх непольських співгромадян і переслідувала їх. Її досвід використали набагато пізніше серби в Югославії.

У відкритих вагонах для худоби (разом з худобою) нам довелось їхати на польське Помор'я впродовж двох тижнів. Наш поїзд зупинявся і в нещасному місті Осьвєнцім, де під час війни був нацистський концентраційний табір, а тепер в одне з його відгалужень у Явожні запроторювали українську інтеліґенцію, підозрену у чомусь молодь, полонених вояків УПА тощо. Там німецьких садистів заступили польські; на місце жидівських та інших жертв – прийшли українські.

На засланні нашу родину поселили над Балтійським морем в селі Добжица (колонія) пов. Кошалін. Нас розселили так, щоб близько не було інших українців, якогось скупчення наших земляків. Тут нам довелось жити з ярликом "z akcji W" без жодних громадянських прав і привілеїв: без рідної книжки, газети, церкви і, очевидно, без рідної школи. Засоби масової інформації подбали про те, щоб нас представити як небезпечних злочинців, тож місцеве польське населення і боялося нас, і ставилось до нас недоброзичливо, а то й вороже. Ми були під постійним наглядом органів державної безпеки.

Польська комуністична влада і Римо-Католицька Церква зробили все, щоб нас якнайшвидше асимілювати, щоб діти депор-

тованих українців стали поляками. Час робить своє. Вивчивши польську мову, чимало українців почало приховувати своє українське коріння, щоб так уникнути переслідувань і дискримінації і, хоч-не-хоч, відчужувалось від власного народу.

ПІД ВПЛИВОМ ПОЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

У невідрадних обставинах переслідувань українців у післявоєнній Польщі, зберегти себе українцем, тим більше зберегти свідоме свого роду українське покоління, не було легко. Великі обов'язки лягли на плечі батьків. У мене були не лише добрі, але й розумні та свідомі своїх національних обов'язків супроти власної родини батьки. Найважливіше те, що дома між собою наказали спілкуватися лише українською мовою (тобто лемківською говіркою), а відтак успішно берегли нас від перемішання з поляками. І зберегли! Жодна з моїх сестер не вийшла заміж за поляка і жоден брат не одружився з полькою. Я був гордий з нашої родини.

Рідне слово стало на сторожі нашого українського роду, наших традицій. На польському засланні ми святкували всі українські свята за старим календарем, але ж і польські святкували. Від того ніхто не збіднів, а наші польські сусіди деколи завидували нам.

Нормальне навчання я почав у польській сільській чотирикласній школі в селі Словянково. Саме тут вивчав я перші польські слова, хоч латинську абетку я вже знав. Знав також одно польське слово: – nic. Пригадую, що одинока в цій школі вчителька Пшелясковська казала мені написати якесь речення. Я написав, а після кожного слова поставив крапку. На запитання чому так зробив, я наївно відповів: – Щоб можна знати, де кінчається одно слово, а де починається друге. Вчителька була з Білорусі, клопоту мені не робила.

Мої польські одноклясники сміялися з моєї польської мови, а одного разу запитали: – Чи ти билесь в комунії? Я не зрозумів цього несподіваного питання і подумав: – Ви, батяри, самі комуністи, хочете знати, чи і я комуніст? Коли ж вам добре бути комуністами, то думайте собі, що я також комуніст. – Так, я билем в комунє, – відповів я. Коли ж опісля виявилося, що мене питали про те, чи я ходив до Св. Причастя, – ми щиро сміялися з цього непорозуміння.

Початкову збірну школу, до якої довелось ходити пішки дватри кілометри я закінчив у селі Сьмєхув. Саме тоді в Польщі відроджувалася молодеча скавтська організація – "гарцерство", яку я на якийсь час очолив на терені цієї школи. Мені імпонувало те, що мав нагоду читати партійну літературу "Notatnik Agitatora", у якому знаходив матеріяли про несправедливу політику передвоєнної Польщі у

відношенні до національних меншин. Я особливо ретельно підкреслював ці інформації на гутірках з молоддю. Розвиток дітей цього віку дуже важливий. Вони хочуть бути такі, як інші. Разом з польськими однолітками, я почав був ходити до польського костьола у Сьмєхові. Там не було охочих вівтарних хлопців і нам казали, що дівчата, на ганьбу хлопцям, служитимуть ксьондзові. Щоб цього не сталося, я з групою хлопців став вівтарним прислужником. Тоді ще в польських костьолах Служби Божі правились латинською мовою. Ніхто не нарікав, що не розуміє. Всі відповіді ксьондзові під час богослуження ми вивчили латинською мовою. Я й досі не забув усього. Ось так польонізація і мене зачепила і могла б задавити. Тому, що української церкви тут не було, та й взагалі не було, наша сім'я ходила до польського костьола в с. Добжица. Одначе, я все молився українською мовою і все хрестився тричі: раз як інші, а два рази ставив маленький хрест, щоб інші цього не помітили.

Спочатку польської мови я не знав зовсім, але швидко вивчив її в гурті польських однолітків, а коли поступив до Державного Педагогічного Ліцею в Кошаліні, ніхто не міг сказати, що я не поляк, хоч документи вказували на моє "злочинне" походження "z akcji W", а це могло бути причиною до багатьох неприємностей, дискримінації в усьому.

Був такий час, коли в ліцеї не було навчання релігії. Майбутнім учителям втовкмачували антирелігійну пропаґанду, вчення Дарвіна та йому подібних про походження людини та взагалі теорію еволюції. Щоб тому протидіяти, ксьондзи влаштували для охочих студентів навчання релігї в костьолі після шкільних зайнять. Я знав, що моє знання Дарвіна й теорії еволюції набагато сильніше, як знання релігії, тож я відвідував лекції релігії, аякже. Одначе, був такий час, що в ліцеї офіційно велося навчання релігії. Одного разу мені трапилася несподівана пригода. Ксьондз попросив, щоб я сказав молитву "Богородице Діво". Я збентежився, бо по-польськи я цієї молитви не знав – прямо не хотів знати, а сказати, що не знаю такої легкої молитви, також було ніяково. Сказати її по-українському було б шоком для моїх польських однолясників і виявленням своєї непольськости. Щоб знайти якусь золоту середину, я сказав: "Я знаю цю молитву, але не по-польськи". На цьому наша розмова закінчилася.

До ліцею я їздив кожного дня поїздом, зустрічався з різними людьми, дружив з українською молоддю, цікавився життям своїх ровесників "з чорним піднебінням". Коли ж 1956 року почалася відлига, а українцям дозволено заснувати Українське Суспільно-Культурне Товариство, я дуже зрадів цим фактом. Мало того, я був настільки активний, що мене обрали делеґатом на Перший Орга-

нізаційний З'їзд УСКТ у Варшаві. Як делеґат, я дуже вболівав за наших переселенців, думку яких я мав репрезентувати, але їхньої думки я не міг знати, бо не мав нагоди зустрічатися з багатьма нашими земляками, розкиненими як горох об стіну по всіх селах воєвідства.

Дуже хотілось довідатися дещо про Україну, про минуле нашого народу. Книжок, одначе, не було. Я розпитував між друзями про літературу. У великій таємниці мені позичили, як дорогу реліквію, книжечку "Історія України" І. Крип'якевича. Через дві ночі я переписував її, аж поки батько не нагнав мене спати. За два дні книжку довелось віддати, бо таке було домовлення, хоч не пам'ятаю, чи я закінчив переписувати її. Набуте знання помогло мені у виготовленні доповіді на перший З'їзд УСКТ.

Свою доповідь, написану польською мовою, на з'їзді я таки прочитав. У ній я вказав на те, що, властиво, між ставленням поляків до українців в історичній перспективі не змінилося багато. Їхнє ставлення до нас усе було вороже, а незавидну дійсність знають усі. У своїй доповіді я засуджував польську владу за те, що не дала мені нагоди вивчити рідної мови, тому й звертаюся до учасників з'їзду по-польськи. Всупереч усім польонізаційним зусиллям влади, я в Україну повернусь і Дніпрової води нап'юся, – такими словами я висловив свій протест і вже ніколи не забував про нього.

Шукаючи розв'язки української проблеми в Польщі в обличчі наявної дискримінації, я запропонував, щоб держава на свій кошт перевезла всіх українців з операції "Вісла" до України. Тільки в Україні, на мою думку, ми могли б зберегтись як частина Українського Народу. Коли ж я сходив з трибуни, мою доповідь попросили віддати.

З постанням УСКТ я був активним його членом, допомагав розповсюджувати першу після війни українську газету в Польщі – тижневик "Наше Слово", а деколи дописував до нього під псевдонімом "Тарас", проте в ліцеї приховував свою національну приналежність, бо боявся польських шовіністів. Після кількох розмов у Воєвідському Правлінні УСКТ та у воєвідському відділі до справ національних меншин, я погодився був допомогти УСКТ у введенні навчання української мови для студентів ліцею. Моїм завданням було розконспірувати студентів українського роду та зібрати їхні підписи під петицією про бажання відвідувати лекції української мови. У школі я знав лише кілька студентів українців, а інших треба було виявити. Це було складне завдання, бо я теж не хотів зрадити себе перед польськими студентами. Довелось іти до директора Ліса та розказати йому про моє завдання – підготовити введення в ліцеї навчання української мови, а при цьому попросити про всі шкільні

денники, в яких записано, хто, де і коли народився, імена батьків тощо. З тих даних я робив списки можливих кандидатів, до яких опісля треба було знайти стежку, а впевнившись у їхньому українстві, – одержати їхню згоду вивчати рідне слово. У висліді я зібрав сімнадцять підписів. Це вважав успіхом.

Навчання української мови в ліцеї почалося у шкільному році 1956-1957. Учителем рідної мови був дуже здібний педагог і великий патріот Олекса Кутинський. Він особливо чудово знав Тараса Шевченка, а своє захоплення поетом і національним пророком передавав своїм слухачам. Чи не від нього я вперше довідався про Великого Сина України...

Цього ж року я жив у гуртожитку. У нашій кімнаті було нас чотирьох. З виявленням моєї національної ідентичности, відношення частини моїх польських однокласників до мене змінилося. З-поміж тих, з ким я жив в одній кімнаті, два були доволі толерантні, а один – Піотр Міхальський шукав причини до конфлікту. Одного дня я підійшов до мапи Европи, що висіла на стіні, і вдивлявся в неї.

– Шукаш своєй України? – запитав Міхальський.

– Єй здалєка відаць. Она вєлька, – відповідаю і сідаю біля стола.

– А я цєм удежем, – говорить Міхальський.

– Попробуй, – відповідаю.

Той відвернув руку і вдарив мене в лице при свідках двох інших студентів. Я не стерпів. Зловив його за груди і хотів було викинути з першого поверху через вікно на вулицю, але опам'ятався, бо це був би й кінець моїй науці, тож відштовхнув його на двоповерхові металеві ліжка. Він вдарив головою об вище ліжко і спочатку не міг був сказати слова. Після того не присікався вже до мене, хоч не терпів українців.

Організація навчання української мови в ліцеї не принесла мені добра. Мене таки покарали незадовільною оцінкою з математики на річному свідоцтві. Я вважав таку оцінку несправедливою і написав скаргу до Міністерства Освіти та просив про назначення т. зв. публічного іспиту. Дозволу, одначе, не одержав. Не було й жодної відповіді. Значить, я б мусив повторити цілорічну програму четвертого року навчання, яку саме тоді продовжено до п'яти років. Я зрозумів, що з ліцеєм мені треба попрощатися, бо мені не дозволять його закінчити. У навчальному 1957-1958 році навчання української мови в ліцеї не відновлено. Перелякані студенти не виявили бажання вчитися, побоюючись дискримінації.

Щоб закінчити середню школу, я вступив до вечірньої гімназії для повнолітніх, але маючи неприємний досвід, дбав про те,

Студенти УВУ на могилі проф. д-ра Юрія Студинського. Зліва: Володимир Дідович – секретар УВУ, Микола Дупляк, Володимир Жила, Н.Н., Степан Чорній, Н.Н., Богдан Кузь. Мюнхен, 1966 р.

Група студентів другого випуску україністики. У першому ряді зліва: Микола Дупляк, Іван Цимбалко, Ярослав Джурко. В другому ряді зліва: Омелян Мельник, Дмитро Несторук, Богдан Назарович. Щецін, 1960 р.

Студенти другого випуску україністики на дозвіллі. Зліва: Ярослав Джурко, Микола Дупляк, Михайло Дзвінка, Петро Коваль. Щецін, 1959 р.

щоб ніхто з моїх колишніх польських однокласників або професорів не знав про мене, або, тим більше, щоб у гімназії ніхто не знав, що я українець. Я дуже дотримувався конспірації. Ідучи до школи, я роздивлявся чи нема на вулиці знайомих ліцеїстів, а коли побачив – ішов далі, а потім повертався і знову ж те саме.

На той час я був членом Міського Правління УСКТ, а наша домівка була майже напроти гімназії на першому поверсі в будинку ТПРД. Там деколи заходили гімназисти пограти в більярд. Коли ж я побачив когось із них, то вже не йшов до бюра УСКТ, а швидко повертався на вулицю. Ось так у конспірації я закінчив державну гімназію.

До речі, під час навчання у матуральній клясі гімназії я працював у районі державних лісів – обраховував ціну за дерево. Це був мій одинокий повний рік праці в Польщі (окрім помочі батькам у жнивах). За зароблені гроші я оплачував собі помешкання, купив сорочку і мешти, з яких за два тижні видно було пальців, і придбав костюм на сплати. Поміч батьків усе була необхідна.

Як син землеробів, я помагав батькам влітку у жнивах, а восени з копанням бараболі, бо тоді їм найбільше треба було помочі. Крім того, трошки підробляв як повітовий інструктор охорони рослин: їздив по селах і робив клясифікацію бараболі на полях у приватних і державних господарствах, а по городах перевіряв помідори та іншу городину – шукав усяких шкідників. Звідомлення слав до відповідної повітової установи. Саме з тою метою я пройшов спеціяльний вишкіл у великому сільсько-господарському інституті в Пулавах.

З ДУМКОЮ ПРО ВИЩУ ОСВІТУ

Про те, щоб вчитися у якійсь вищій школі і здобути бажану освіту та професію, я думав уже давно. В умовах життя в нетолерантній державі, вищі студії здавались мені чимсь далеким. Уже сам факт вибору Державного Педагогічного Ліцею вказує на те, що я бажав стати вчителем. Опісля виявилось, що на середньому рівні переді мною цей шлях закривається.

Мені імпонувала також вища військова школа, але я знав, що якщо навіть влаштуюся в ній на студії, то після розкриття моєї національности, мені не дозволять її закінчити. Крім того, такої думки ніяк не схвалював мій старший брат Михайло, який тоді служив у війську в Тшебятові. Дуже вабила мене й астрономія, якою я захоплювався і багато читав, але студії в цьому напрямку здавались якісь нереальні та непрактичні.

Одного дня трапилась нагода потрапити на студії до одино-

кої вищої школи переробки льону і конопель у Польщі та стати інженером. Це якось не захоплювало мене. А було це так: одної неділі ми з Ришардом Шуфелем (хлопцем, з яким я жив разом під час навчання в гімназії та з яким працював у бюрі району державних лісів) пішли на обід до ресторану. Там стрінули секретаря міського комітету партії (якого знав мій польський приятель) і в трійку обмінялися думками про різні справи. У дискусії я захищав м. ін. релігію, а Рисєк критикував її. Це, видно, сподобалось секретареві, але він цього не виявляв, навпаки, не погоджувався зі мною. Коли ж ми попрощалися після обіду та розійшлися, секретар здалека покликав мене до себе і заявив, що він згідний з моїми думками щодо релігії (хоч офіційно оспорював їх) і запропонував помогти мені влаштуватися на студії до вищої школи переробки льону і конопель у Равічу, що біля Познаня. Коли ж я відповів, що інженерські студії для мене не дуже привабливі, а до того ще й важкі, він сказав, що кожен, кого там рекомендують, кінчає студії зі званням інженера.

– У мене є земляк у Варшаві – міністер Домб-Коцьол, – заохочував мій співрозмовник. Поїдемо наперед до нього до Варшави, а відтак до Равіча і все заздалегідь полагодимо, – говорив секретар ПОРП. Кращої рекомендації не могло бути. Проте, я не виявив захоплення пропозицією. Я знав, що якщо ті люди довідаються про мій український рід, мої зусилля можуть виявитись даремними, але відразу не відмовлявся від такої можливости.

Цього ж 1956 року на Мадярщині була революція. Мадяри пробували звільнитись із зашморгу Москви. На той час мої батьки вперше відвідували родину в Україні й бачили транспорти червоноармійців, які їхали задавити мадярське повстання. Здавалось, що і Польща приєднається до боротьби за волю, що піде шляхом Мадярщини. Саме тому батьки повернулися з України скоріше.

Одного дня у поїзді до Кошаліна мені трапилась пригода, що не забувається. У вагоні їхало кілька солдатів радянської армії. Я запитав по-російському, чи є між ними українці. Так, кажуть два солдати, ми українці з Севастополя. – "О, коли так, то ми поговоримо собі рідною мовою, бо й я українець" – сказав я по-українському. У вагоні – як у пісні – затихло все. Польські пасажири цікавились, що буде далі. На жаль, наш земляк із Севастополя не спілкувався українською мовою, але розумів мене. Я застидав його, мовляв, я в Україні ніколи не жив, а по-українському говорю, а ось у цьому вагоні, крім нас, – всі поляки і напевно всі спілкуються польською мовою, а жити в Україні і не знати української мови – це ганьба! Солдат, видно, був збентежений, а це тим більше, що між друзями напевно не обійшлося без водки. Після короткої перерви

голосно сказав: – "Ну, знаете, у нас все говорят на русском языке. Нам весь час и всюду говорят: ти русский, русский и ещо раз русский!"

"А скажіть мені, земляче, чи, на вашу думку, Україна стане колись такою вільною державою, як ось тепер Польща?"

Солдат добре зрозумів провокативне питання і міг не відповідати на нього, але не видержав. Він підніс обидві руки вгору і, заломивши їх над головою, голосно й виразно тремтячим голосом сказав: – "Украину так держат, – так держат Украину! Украина Союз держит! Союз держит Украина!"

Кожен зрозумів відповідь по-своєму. Я ж злякався, що хтось покладе руку на моє рамено і скаже: – ходіть зі мною! За "антирадянську аґітацію та пропаґанду", бо так могли клясифікувати мою розмову, тоді по голові не гласкали. Поїзд зупинився. Сказавши солдатам до побачення, я швидко вискочив на перон і однаково швидко "загубився" в натовпі людей.

НА ШЛЯХУ ДО ЩЕЦІНА

Завдяки наполегливим старанням Українського Суспільно-Культурного Товариства, яке на той час очолювала головний секретар Ольга Васильків, у шкільному 1967-1968 році на Вчительській Студії в Щеціні відкрився факультет україністики. Для української молоді трапилась добра нагода здобути вчительські кваліфікації для праці в польському і водночас українському шкільництві, яким після відлиги 1956 року влада обіцяла обдарувати українське населення Польщі.

Окрилений такою можливістю, я подав заяву про бажання вчитися на україністиці. Чекаю. Збираюсь у дорогу на вступні іспити. Їду поїздом вночі. В купе молоді люди розказують всякі небилиці, жартують. Я заснув. Мені приснилося, що я у своєму українському веселому товаристві, тож захотів розказати свій жарт по-українському. Я зробив це у сні, голосно, а моє польське товариство заніміло від несподіванки. Сказавши дотеп, я відразу прокинувся і швидко зрозумів, що сталося.

Пробачте, кажу, але я недавно приїхав з-за Бугу і мені досі багато пригадується, – пояснив я. Всі зрозуміли, що я польський репатріянт з України.

Розмови знову продовжувались, але вже на українські теми. Хтось сказав, що в Щеціні живе багато українців. – "Як бим зобачила украіньца, то в очи бим му плюнела", – сказала молода пані, що сиділа біля мене. Я відчув якусь неприховану патологічну ненависть до українців, а то й небезпеку. Мій шлях на україністику

супроводжувався ненавистю польської шовіністки.

Поки у мене не було посвідки про те, що мене прийняли до вищої школи, була небезпека, що мене заберуть до війська. Мене покликали на медичний огляд і здавалось, що таки доведеться служити народній Польщі. Одначе, я знайшов посередника, який мав зв'язки з військовими колами. Мій батько дав гроші, за які чи не вся військова комісія, що вибирає новобранців, опісля цілу ніч розважалася у Балтійському готелі в Кошаліні. Це мало врятувати мене від ношення зброї. Тим часом надійшло повідомлення зі Щеціна про те, що мене прийняли на україністику. Я зараз таки покинув думку про студії в Равічу.

Нарешті у мене появилась можливість вивчати літературну мову мого народу. Я щасливий. Якийсь дивний душевний спокій опановує мене, а водночас приходить усвідомлення, що прийдеться важко працювати над собою, та й не знати, як ставитимуться до нас наші польські професори та студенти. Є однак велике завзяття до праці та бажання здобути необхідне знання.

Мої спогади зі студіїв на україністиці поміщено в пропам'ятній книжці випускників україністики Вчительської Студії в Щеціні авторства Степана Заброварного "На землі чужосторонській" (Варшава-Щецін, 2001).

МИКОЛА ДУПЛЯК

ЖИТТЯ І ПРАЦЯ НА АМЕРИКАНСЬКІЙ ЗЕМЛІ

МІЙ ШЛЯХ ДО АМЕРИКИ

Мій шлях до Америки почався невдовзі після закінчення Другої світової війни. З огляду на те, що моя мама народилася в Америці, – була громадянкою Сполучених Штатів. Ще тоді, як наших людей в процесі етнічної чистки польське військо брутально виганяло з рідної землі на Закерзонні до сталінських колгоспів в Україні, а ми ховалися перед виселенням по лісах і потоках по-словацькому боці кордону, моя мама з групою інших "американців" їздила до американського посольства у Варшаві, щоб наладнати справу виїзду нашої родини до Америки. Такі поїздки були небезпечні, бо треба було їхати поїздом, а польської мови люди не знали, тож для безпеки брали з собою когось, хто вмів говорити по-польськи. Виявити свою національність у дорозі було дуже небезпечно.

Американському громадянству мами наша родина завдячує те, що нас не вивезли 1946 року до України. Після заслання на польські понімецькі землі, рік пізніше настала холодна війна, тож говорити про американське споріднення чи американські контакти стало небезпечно. Батько поклав всі американські документи до бляшанки і сховав її так добре, що ми ніколи вже їх не віднайшли. Про Америку довелось на десять років забути.

1956 року у міжнародних відносинах настала відлига, а з нею активізувалася справа можливої еміґрації до Америки. Тим разом батьки порадили їхати за океан своїм дітям, якщо ті бажають, мовляв, ми вже старші віком, а в Америці краще починати нове життя молодим людям. Виявилось, що я, моя молодша сестра Маруся і наш молодший від неї брат Степан маємо також американське громадянство як діти американської громадянки. Такого привілею не мали, одначе, моя найстарша сестра Ганя і наймолодша Галя, а також мій старший брат Михайло, хоч вони – діти тої самої матері та того самого батька, але народилися в інших роках. Такий був закон.

Наша родинна "американська" трійка рішила робити заходи про виїзд за океан. Найбільшим ентузіястом еміґрації була сестра Маруся. Найменшим – таки я. Коли я вже вчився у Щеціні, моїм – сестрі Марусі і братові Степанові дозволили виїхати до Америки, а мене американці рішили наперед перевірити, чи не був я членом небажаної партії та організації і т.п. Сестра і брат виїхали, а мені довелось ще рік чекати. Я того й хотів. На студіях я не говорив навіть друзям про свої еміґраційні амбіції. Так було краще.

Як студент україністики, я цікавився усім, що мало відношення до українства. Хоч зайвого часу не було багато, проте я співав в українському студентському хорі, яким вів маестро Мирослав Кравчук; був доповідачем в Товаристві Загального Знання, відвідував літературні п'ятниці в домівці УСКТ на Вавжиняка, був навіть секретарем міського правління УСКТ, в якому я був активний ще в Кошаліні. Пригадую свою участь у нараді секретарів і голів міських правлінь УСКТ у Варшаві (4-го квітня 1959 р.). Наради вів ред. Микола Щирба. Він приніс якийсь заборонений у Польщі український журнал із Заходу і поклав на столі. Коли ж він вийшов на хвилинку до іншої кімнати, всі руки простяглись до цього журналу. Кожен хотів його бачити. Коли ж редактор повернувся, ніхто до журналу вже не доторкався. У моєму щоденнику з цього приводу залишилась така замітка: "Субота. Я на нараді в ГП УСКТ. Не подобається мені багато з того, про що тут говориться. Бачу, що УСКТ скочується до ролі цілковитої, відірваної від національних прагнень народу – маріонетки. Це проявляється головно у тов. М. Щирби – головного редактора "Нашого Слова" та голови ГП УСКТ тов. Григорія Боярського!"

Коли ж у Щеціні відбулася Воєвідська Конференція УСКТ (7-го листопада 1959 р.), я був її учасником. У моєму щоденнику з цього приводу залишилась така замітка: "... Забираю критичний для влади і Головного Правління голос. У складі делеґації на II Крайовий З'їзд УСКТ знайшлось і моє ім'я". Цей з'їзд відбувся у Варшаві 10-го січня 1960 року. Наших делеґатів зустріло велике розчарування. Влада вже не хотіла говорити про справи повороту на рідні землі, чого дуже домагалися учасники I З'їзду, ані про розвиток українського шкільництва та культурно-освітньої праці, а зосередила свою увагу на боротьбі з надуманим українським націоналізмом і націоналістами. З того виходило, що націоналісти – це ми, учасники з'їзду, а найбільшою націоналісткою слід вважати секретаря ГП УСКТ Ольгу Васильків, якій українці завдячують відродження і розвиток українського шкільництва в Польщі. Після гострої критики на її адресу міністра внутрішніх справ Шнека, не могло бути мови про дальшу дискусію. Її могли звільнити з посади,

а то й арештувати. З'їзд кінчався. Заля мовчала. Я вважав, що пані Васильків хоч від нас заслуговує на добре слово і попросив, щоб мені дозволили підійти до трибуни лише на три хвилини. В імені українських студентів і молодої інтеліґенції я подякував Ользі Васильків за її корисну працю, за заслуги у розвитку українського шкільництва, а це суперечило тому, що сказав міністер Шнек передо мною. Я знав, що за це мене не хвалитимуть, але вважав, що хтось повинен був це сказати. Коли ж я повернувся у своє крісло, мій сусід запитав: – "Невже ви не чули, що говорив міністер?" Він думав, що мене арештують. Не арештували. У моєму щоденнику (з 10-го січня 1960 р.) так про це написано: "Беру участь у нарадах II Крайового З'їзду УСКТ у Варшаві. Зустрічаю тут багато знайомих. Не буду писати про політичну сторінку нарад, бо вона всім відома, але слід згадати, що ми вибирались на т.зв. *німий сойм*. Йшла велика кампанія проти націоналістів і тут її можна було сподіватись. Атмосфера нарад була дуже напружена, навіть ворожа, а передусім після промови мін. Шнека, який засудив усіх, що йому в будь-чому спровинились, в тому числі і головна секретар УСКТ Ольга Васильків, яку ми старались боронити. Після його промови я попросив про три хвилини для себе і сказав пару слів в її обороні, за що всі були мені вдячні і подивляли мою відвагу". Новим секретарем Президія УСКТ обрала інж. Гаврилюка.

У мене було бажання поїхати на дальші студії до Київського Університету, але моє ім'я напено було вже на чорній листі, тому мені навіть не відповіли на моє прохання в цій справі.

У моєму щоденнику з 26 червня 1960 року записано: "Останній день у Щеціні. Нині їду до батьків. Зі мною їдуть Івась Цимбалко і Дмитро Несторук. На двірець відпроваджують нас такі друзі: Славко Джурко, Михайло Дзвінка, Катря Юнко та Капустинська Олеся. На кінець товариство трохи поспівало, пожартувало і час розлуки прийшов. Прощавай Щеціне! В тобі було мило, весело, хоч не раз і гірко приходилось, і холодно, але без цього студентське життя могло б втратити своєрідний відтінок. Справді сумно звідси виїжджати.

Їду, але не знаю, чи колинебудь ще тут повернусь. Дозріває справа мого виїзду до США. Як приїду додому, занесу документи на пашпорт до міліції. Все інше готове. Як буде дальше – побачимо. Все таки нині кінчається поважний етап мого життя, кінчається завершений успіхом".

Проте, до Щеціна я таки повернувся перед від'їздом (за океан) на українську забаву. Відвідав також молодших друзів на україністиці. У моєму щоденнику з 8-го жовтня 1960 року так про це м.ін. записано: "На забаві людей було дуже багато. Я знав, що це

моя остання танцювальна забава в Щеціні. Сумно мені було з цього приводу, а водночас був вдоволений, що виїду. Про мій виїзд знали вже найближчі друзі, а товариство при столі не знало...

Неділю я провів у гуртожитку. Тут мав змогу познайомитись із новими студентами україністики, з гарними студентками. Приємно було в нашій українській "Січі", дуже приємно. Ввечорі була гарна вечірка в УСКТ, де я попрощався з усіма. Коли прийшлося прощати на все студентську братію, усі дівчата плакали і, характерне, що й на першому році україністики".

Як кажуть в Америці, я одержав (від американців) зелене світло і 20 жовтня 1960 року виїхав літаком з Варшави услід за сестрою Марусею і братом Степаном до Сполучених Штатів Америки.

Саме тепер минули вже 54 роки від часу мого приїзду до Америки. З того часу понад дві третіх мого життя пройшло за океаном. За ці всі роки я зберіг добрі спогади про мої студентські роки на щецінській україністиці, про мій нелегкий шлях свідомого українця в нетолерантній Польщі, за якою я ніколи в Америці не тужив. Тепер, коли дивлюся на пройдений життєвий шлях, то без сумніву можу з гордістю сказати, що заповіту Тараса Шевченка з послання "І мертвим, і живим..." я ніколи не забував і з думкою про добре ім'я України та гідність українця я прожив увесь мій вік.

НА АМЕРИКАНСЬКІЙ ЗЕМЛІ

В Америці я не сподівався знайти раю і його тут не знайшов. На летовищі в Нью-Йорку на мене чекали сестра Маруся зі своїм нареченим Євгеном Андрахом. Вони бачили, як митники кидають до коша привезені мною яблука з нашого саду, якими я хотів був почастувати родину. З валізкою українських книжок не було клопоту. Я й досі зберігаю їх у своїй бібліотеці.

Перші враження від Америки були гарні. Я подивляв усе побачене на шляху з летовища до міста Ґарфілд, Н.Дж. Перед моїм приїздом Маруся і Степан винайняли апартамент щоб був вигідний для нашої родинної трійки. Досі вони жили в тітки Марії Бойчік. На жаль, наша родина в Америці виявилась москвофільською: і тітка Бойчік, і вуйко Єзуско (який помер перед нашим приїздом до Америки) з родинами називали себе "карпато-русинами" ("Carpatho-Russians"). Спроби переконати їх, що ми всі українці – одної матері діти, не мали успіху. Навпаки, вони хотіли приєднати нас до своєї російської православної церкви, що на третій вулиці в Пассейку. Там, видно, не вчили їх любови ближнього, особливо до українців, а навпаки. Газета "Карпатська Русь" кормила їх московською пропаґандою про Україну та українців.

Мої американські родичі не були погані люди, але були виразно спантеличені у відношенні до свого роду й народу. Я не вдавався у жодні дискусії з ними на цю тему. Коли напр. вони запропонували мені купити землю на їхньому цвинтарі, я відповідав, що не приїхав до Америки вмирати, а хочу ще довго жити. Мій вуйко Бойчік був доволі практичний. – Ти вчився в Европі, – каже, тож прийди до нас. Наш священик (о. Гавриляк) кожного року їздить до Москви. Тебе вишлють до школи на один рік, щоб навчився ходити біля престола і будеш робити "бізнес". – Я подякував за пропозицію, мовляв, від Росії я аж за океан тікав і тут не буду їй служити. Був такий час, що наші промосковські родичі (в тому й тітка Бойчік) гостили в своїй парафії якогось московського єпископа, а українці протестували проти переслідувань Української Греко-Католицькї Церкви в Україні. Між ними були й мої мама. З часом настало майже цілковите відчуження між нами та родинами московської орієнтації..

Мої сестра Маруся і брат Степан дбали про те, щоб мені було легше починати нове життя на вільній землі Вашінгтона. Саме тоді, як я приїхав, був гарячий рік. Мені було гаряче, смерділа ріка Пассейк, що розділяє два міста: Пассейк і Ґарфілд. Опинившись у далекій чужій країні, мови якої я не розумів, треба було вирішувати як жити, що робити дальше... У фабриці я не хотів влаштовуватись, а на студії не мав ані грошей, ні англійської мови не знав.

Мені імпонувало американське військо, а це тим більше, що була б нагода швидко вивчити англійську мову, а тоді вирішувати чи залишитись служити довше, чи теж піти на дальші студії. Медична перевірка була проста. Коли б тоді була війна, я б напевно носив військовий однострій. Важчим виявився іспит в Нюарку, Н.Дж. Я не розумів питання і нічого не писав з думкою про те, що якийсь кмітливий офіцер запитає мене про те, чому не відповідаю на питання. Одначе, ніхто не поцікавився, ніхто нічого не питав. Я вважав, що після студентського військового вишколу в Польщі, я кращий кандидат до війська, як будь-хто з тих, хто дав правильні відповіді на поставлені питання. Після такого досвіду, я зовсім втратив апетит до військової служби.

Після двох тижнів мені пощастило влаштуватися на працю в текстильній фабриці в Пассейку, в якій працювало багато українців, італійців і поляків. Там кожен говорив своєю мовою; надії на вивчення англійської майже не було. Робота не була надто важка, але брудна. Ми фарбували полотно. Я не міг був добре помити долонь, що пожовтіли від різних хемічних речовин і всілякої фарби. Працювати треба було по дванадцять годин денно. Деколи я не міг був поговорити з сестрою або братом, бо ми працювали на різні зміни.

Бувало й таке, що йдучи до праці, я брав із собою одно яблуко. За те сестра сварила на мене. Фізично я був у Сполучених Штатах, але думками був з дорогими серцю людьми в Польщі. Можливо, що саме тому мені трапилася небезпечна пригода, що могла обірвати моє життя. Я знімав із залізної штаби велику шпульку щойно пофарбованого полотна вагою з тонну, але забув зачепити на штабу ланцюги. Шпулька несподівано зсунулася з валка і впала прямо перед моїм носом. Коли б зачепила, то роздавила б мене зовсім. – Пане Миколо, береженого Бог береже, – сказав не без рації Микола Горбенко – наш земляк із Полтавщини.

Одного разу ФБР арештувало мене на хіднику, коли я йшов до праці. Коли запитали про документи, я сказав, що йду до праці, а документи лишив дома. Мене повезли до аґента Боровського, який полагоджував еміґраційні справи. Той показав їм бажані папери і мене відпустили. Коли ж я опісля запитав аґента про те, як ці службовці пізнали, що я не американець, той відповів просто: маєш буйну чуприну, ходиш як вояк, а в руках несеш до праці мішок з полуденком. Вони шукали нелеґальних осіб.

Я був сердитий на себе. Нарікав. Коли б я був поляк, то виїхав би назад, а коли б Польща була Україною, – я б напевно виїхав. Брат Степан жартував, що купить мені квиток на літак до Польщі, а я відповідав, що й сам зароблю на квиток. До Польщі я б напевно не повернувся. Першим бажанням молодої людини в Америці є власне авто. Невдовзі і я купив уживане авто. Тепер я міг уже бути більш самостійним. Окрім текстильної індустрії в Пассейку, я працював також у подібній індустрії в Патерсоні. Коротко працював у виготовленні телевізорів, паперових коробок, але найважче було у фабриці паперу в Кліфтоні.

До п'яти років після мого приїзду до Америки, вся наша родина виїхала з Польщі. Не залишився там ніхто. Швидко після мене, до Канади виїхав зі Сьвідвіна пов. Бялоґард мій старший брат Михайло з родиною, бо там вже жила його теща. Згодом я допоміг йому приїхати до Америки, але після кількох років він затужив за Канадою і повернувся з родиною до Вінніпеґу. Ми з Марусею і Степаном дали батькам і сестричці Галі до вибору: або заберемо їх до Америки, або оподаткуємось на певну суму і будемо висилати їм гроші, щоб вони не мусіли нічого в Польщі робити. Тато написали, що в Польщі не хочуть жити, бо як станеться якась біда, то їм поляки виколють очі. Дискусії більше не було. Маруся і Степан оплатили батькам подорож і вони швидко приїхали до нас. У Польщі залишилася найстарша сестра Анна Дідух з чоловіком Михайлом і чотирма маленькими дітьми (Володимир, Маруся, Роман і Гануся). Батьки кажуть: – Гані також не залишимо в Польщі. Склали необхідні

документи. Ганя і діти приїхали, але американці не дали шваґрові візи. Вже з Америки Ганя склала запрошення на приїзд чоловіка. Коли Михайло прийшов до американського консула у Варшаві, той заявив, що йому не дадуть візи, бо він колись сидів у тюрмі за те, що не доглянув соціялістичного майна. Михайло сказав, що не мусить їхати до США, але нехай повернуть йому дружину і дітей, а якщо консул так дбає про соціялістичне майно, то нехай сам залишається жити в Польщі. Кінець-кінцем консул погодився з Михайлом і дозволив йоми приїхати до Америки.

Приїхавши до Америки, я доволі швидко входив у життя української громади. З братом Степаном і новими друзями ми часто їздили на українські танцювальні забави на Союзівку, Верховину тощо; усе бували на здвизі української молоді на Сумівці. Тут була нагода наладнати нові знайомства з українською молоддю з різних міст і стейтів Америки. Одначе, свіжою була туга за залишеним у Польщі товариством, за людьми близькими моєму серцю. Зараз після приїзду я став членом хору "Дніпро" в Пассейку. У цьому місті діяв уже відновлений після війни відділ Організації Оборони Лемківщини. Мене заохотили, щоб і я став активним членом організації.

Я шукав зв'язків із студентськими колами. У висліді побував на студентському конґресі в Нью-Йорку і виголосив там доповідь на якусь актуальну тему; познайомився з працею Союзу Українських Студентських Товариств Америки (СУСТА) і став активним членом студентського руху. Коли ж трапилася нагода студіювати славістику в Сиракузькому Університеті, я поїхав туди в кінці літа 1962 року. У цьому місті я не знав нікого. Молодий професор – політолог і громадський діяч д-р Іван Гвозда, допоміг мені з полагодженням реєстраційної процедури. З ним опісля мені довелось довго працювати на громадській ниві, в проводі ООЛ і СФЛ та у видавничій ділянці. Ми на все життя залишились друзями. Основним напрямком моїх студіїв була російська мова і література, але була й нагода поглиблювати знання з української та старослов'янської мови й вивчати болгарську мову у проф. д-ра Якова Гурського. Конечністю стали студії англійської мови, що влаштовувались для закордонних студентів, які вже доволі добре володіли англійською мовою. Мені було важко, тож треба було чимало зусиль, щоб подолати труднощі.

За навчання треба було платити, очевидно, а тому, що в мене не було багато грошей, довелось жити дуже ощадно. Деякий час я працював в університетській бібліотеці кілька годин денно за 90 центів на годину, але й це помагало. Правда, я одержав стипендію від Українського Народного Союзу (500 дол.) і позичку з Українського Інституту Америки (500 дол.), яку сплатив кілька років пізніше. Цього, одначе, було мало. Окрім плати за навчання, треба було

платити за помешкання. Ми в трійку зі студентом Ярославом Чомком (який також приїхав із Польщі) та американським студентом винаймали кімнати в хаті пенсіонерки – колишньої професор, яка забороняла нам варити в кухні. Незалежно від того, ми крадькома варили тоді, як її не було в хаті, або як вона вже пішла спати, бо голодному не до науки.

Одного разу мені трапилась неприємна пригода. Я помив тарілку порошком Аjax. Цього не можна було робити, але я про те не знав. Господиня покликала нас усіх до кухні і запитала, хто це зробив. Я признався до вини. Коли ж вона сказала, що це "чайна" (тобто порцеляна), мені стало смішно і я запитав: – "China in Syracuse?" Не обійшлося без вибачення. Та, коли ж пані довго не йшла спати, доводилось голодним йти спати або їсти холодну зупу прямо з консерви. На харчування в ресторані ми не могли собі дозволити.

Моє перше авто, яким я приїхав до Сиракуз, не служило мені довго. Якось попросив мене мій знайомий ще з Кошаліна – Степан Панчишин, поїхати з ним до Бінґгемтону. Він хотів було відвідати своїх земляків Добрянських. У поворотній дорозі я розбив це авто на покритій льодом дорозі. Добре, що нам нічого не сталося. Тому, що забезпечення від випадків я не мав, то й відшкодування жодного не одержав. За 250 долярів, що мені дали за частини до мого авта, я купив собі велосипед. Швидко після цього на кампусі пішла мода Корпусу Миру на велосипеди, тож я не був тут одинокий велосипедист.

У Сиракузькому Університеті був тоді активний український студентський клюб – член СУСТА. Опікуном і дорадником студентів був бібліотекар мґр Ілля Городецький, який працював у цьому ж університеті і дуже дбав про те, щоб у бібліотеці було багато українських книжок. Головою СУСТА був тоді народжений в Америці Володимир Прибила.

Окрім СУСТА, я був активний у Міжнародній Організації Студентів (МОС), яка кожного року влаштовувала на кампусі міжнародний студентський фестиваль. Українські студенти репрезентували на таких фестивалях Україну. Інакше не могло бути. Одного разу в Сиракузькому Університеті студіювало кілька студентів з Москви. Ми влаштували велику та гарну виставку української спадщини під назвою "Україна", а вони виставку про СРСР. Одначе, вони пішли до голови МОС (яким виявився студент з Кореї) з вимогою, щоб не було окремої української виставки, бо вони репрезентують Україну. Кореєць не погодився з нахабними москалями. Щойно тоді вони хотіли переконати українських студентів, щоб відмовились від своєї виставки. Це їм не вдалося. На виставку ми одягнулися у вишиванки, подбали про англомовні інформації про

колоніяльний статус нашої Батьківщини, а росіяни попросили дозволу фільмувати все побачене. Не сумніваюся, що цей фільм опинився в архівах безпеки в Москві. Відвідавши нашу виставку, навіть африканські студенти вигукували на кампусі "Угуру фор Юкрейн!", тобто "Волю Україні!" Ми втішалися успіхом: – у міжнародному студентському середовищі здобували Україні та українській справі приятелів.

Як активний член української спільноти, я був учасником Світових Конґресів Вільних Українців в Нью-Йорку і в Торонто; брав участь у демонстраціях проти СРСР в Нью-Йорку та Вашінґтоні; був на відкритті пам'ятників Т. Г. Шевченкові у Вашінґтоні 1964 року, у Сиракузах 2005 року та в Оттаві 2011 року.

Літні вакації я використовував на те, щоб заробити трохи грошей на життя, на школу тощо. З працею не було легко. Я пробував багатьох робіт: і морозиво робив, і свічки робив, і енциклопедії продавав, і хліб пік, і залізо різав у сталеварні, і в фінансовому відділі цієї ж сталеварні Крусібл (Crucible) обраховував заробітки робітників, і в текстильній індустрії в Нью-Джерзі підробляв. Жити не було легко. Я все відчував, що в Америці я чужинець, а чужинцеві все холодний вітер в очі віє. Це відчуття не покидало мене ніколи. Як студент, я один семестр навчав російської мови в Каюґа Комюніті Коледжі в Обурн. Більше російської мови мені не довелось навчати.

1964 року я одержав ступінь бакалавра, але ще два роки продовжував студії, щоб одержати ступінь маґістра. 1966 року я виїхав на літні студії до Українського Вільного Університету в Мюнхені. Дуже хотілось бо побувати в науковому центрі української вільної науки та довідатись і пізнати все те, чого не можна було навчитись ані в тоталітарній комуністичній школі, ані в чужих освітніх закладах вільного світу. З Америки зі мною в УВУ були на той час докторанти проф. Степан Чорній і проф. Володимир Жила з Тексасу. В УВУ на той час викладали такі знані професори, як: ректор Василь Орелецький, Володимир Янів, Наталія Полонська-Василенко, Юрій Бойко Блохин, Зіновій Соколюк, Олекса Воропай та інші цікаві й гарні люди. Це була справжня кузня української науки з високим рівнем навчання. Я був щасливий, що тут приїхав. Крім того, тут були українські студенти з різних країн вільного світу. Праці було багато, але була й приємна прогулянка в Альпи.

Несподіваною та приємною була зустріч в одному з ресторанів, у якому зібралося університетське товариство, із колишньою секретарем Головного Правління УСКТ Ольгою Васильків, яка приїхала тут уже зі своїм чоловіком Теодором Данилевим з Англії. Я пізнав її і вона мене пізнала. Запрошувала м. ін. відвідати їх у Відні. Я не міг був собі дозволити на таке. У поворотній дорозі до США я

поїхав до Сарселю – осідку НТШ у Франції. На жаль, проф. В. Кубійовича тоді там не було. Через три дні я відвідував Париж, знайомився з культурною спадщиною французької столиці. З Европи я повернувся до США з науковим ступенем маґістра філософії.

У Парижі не обійшлося без пригоди. В останній день перед відлетом до Нью-Йорку я витратив усі свої гроші на сувеніри. Коли на летовищі Орлі сказали мені заплатити п'ять долярів податку за летовище, я їх не мав. Про такий податок я не знав. За мною черга на літак. Біда та й годі. У мене все було найважче щось у когось просити. Звертаюсь до одного пана про позичку, але той відмовив. Коли звернувся до другого, той запитав, де я студіюю. – У Сиракузькому Університеті, – кажу. – А я професор фізики в цьому ж університеті. Він дав мені бажану п'ятку, а я обіцяв віддати йому тричі стільки. Я не підвів його.

Свої студії в Українському Вільному Університеті завдячую своїй дружині Галі (з дому Астасов), з якою одружився 1964 року в Сиракузах, бо тоді, як я вчився, вона заробляла на хліб щоденний та всякі інші витрати. Галя народилася вже після війни в Кляґенфурт в Австрії. Її батьків німці вивезли до Австрії на примусові роботи в сільському господарстві. Там вони й повінчалися після війни. Галин батько Трифон Астасов походив із Сянока, а мати Олена (з дому Жеребна) – з села Душатин пов. Сянік.

Повернувшись на початку вересня з Европи, я не міг уже шукати праці в якійсь освітній установі. Було вже пізно. Позатим, легше було знайти працю у вищому шкільництві в далеких стейтах Америки і чимало українців скористало з такої можливости, але я не бажав їхати там, де нема українців, бо ж думав про родину, а як можна виховати дітей без української школи, громади, церкви, без українського товариства? Саме тому я й не шукав праці в далеких стейтах. Крім того, чужинцеві все холодом в очі віє. Цього факту не можна легковажити. Коли ж наш брат успішно влаштувався на посаду, йому часто доводилось працювати важче, довше та за меншу платню. Одначе, напевно були й винятки.

Пам'ятаю свою першу працю зараз після одруження. Тоді важко було знайти будь-яку роботу. Одного дня я з групою продавців поїхав до міста Кортленд продавати покрівельний даховий матеріял і зовнішню обшивку будинків. Повернувся аж після півночі. Тим часом дружина вже телефонувала на поліцію, чи не сталась у дорозі якась пригода. На цій праці я заробив за місяць 150.00 долярів комісійних і покинув її. Довелось знову шукати щастя.

Тепер же, з дипломом маґістра в руках, мені пощастило: я швидко влаштувався на працю у великій фармацевтичній компанії Бристол Маєрс в Сиракузах. Упродовж двох років успішно викону-

вав обов'язки хемічного техніка – перевіряв якість пеніциліни. Одначе, подібно як вовка тягне до лісу, так і мене тягнуло до праці в шкільництві. Я влаштувався на працю вчителя в приватній середній католицькій школі Сейкред Гарт Гайскул у Сиракузах за меншу платню. Там викладав три предмети: історію Америки, історію Европи та економію. Це не було легко. Я мусив сам вчитись із тих підручників, з яких вчив студентів, бо ж треба було знати що там написано, які є вимоги та сподівання. Упродовж двох років я працював із монахинями та кількома світськими вчителями за 6,000.00 долярів річно. Звичайний робітник заробляв тоді набагато більше. Тепер я переконався, що в Америці важче вчити, як у Польщі. В Америці учитель перший вітається з учнем, а не навпаки, як у Польщі. Саме тоді в газеті оголошено про вільні місця на працю в фармацевтичній компанії, в якій я працював і я подався туди. – У мене є досвід, – кажу, є люди, які можуть мене порекомендувати. Мені сказали, що це праця для національних меншин. Добре, – кажу, у мене є навіть чужий акцент. Не помогло. – Це праця для чорних громадян, – уточнюють. Ось так я став предметом зворотної дискримінації.

У приватному шкільництві учителя могли звільнити будь-коли, могли не відновити контракту на наступний рік. У публічному шкільництві заробітки були більші і спілка вчителів захищала своїх членів. Я рішив перейти на працю до публічного шкільництва. Виявилось, що там є інші вимоги до вчителів. Треба мати окремий дозвіл на навчання поодиноких предметів. Після необхідних заходів у Департаменті Шкільництва в Олбані, я одержав постійне право на навчання суспільних наук і російської мови в середніх школах стейту Нью-Йорк. Крім того, я був першим, хто в стейті Нью-Йорк одержав право на навчання української мови. Опісля через сім років я з перервами викладав суспільні науки в середніх американських приватних і публічних школах. Коли ж не було постійної праці, я заступав інших учителів. Пробував також інших можливостей заробітку, напр. продавав дорогі пилососи "Веселка" ("Rainbow"), а через півроку був заступником директора управління Сиракузької Симфонічної Оркестри. Як кажуть у народі, доводилось з різних печей їсти хліб. Деколи цей хліб був гіркий.

Час минав. Наші діти вчилися вже в середній школі. Треба було думати про те, як заплатити за їхнє навчання у вищій школі. З наших з дружиною заробітків ми не могли б дати їм вищої освіти. Саме тоді я їздив до праці 26 миль у Фабіюс-Помпей Гайскул, а чотири милі від нас – у Солвей, було велике підприємство синтетичної соди, в якому робітники дуже добре заробляли. Я й рішив влаштуватися там на працю, мовляв, якщо побруджу свої руки, то й

помию їх. В Елайд я працював на три зміни що два тижні, але потроїв свої заробітки. Часто доводилось працювати по 16 годин денно, але це було дуже корисно. Там я виконував різні роботи, але, в основному, треба було слідкувати за конвеєром, а коли той вийшов з ладу, треба було робити необхідне, щоб він знову швидко почав працювати. Постійно треба було перевіряти справність технології. Коли ж усе працювало добре, можна було читати книжки. Я був дуже вдоволений такою можливістю. На іншій праці доводилось насипувати до вагонів-цистерн порошкову соду та важити її. Деколи під час праці траплялися небезпечні випадки. Одного разу я відкрив важкі маленькі гарячі двері і вони впали мені на ногу, але обійшлося без зломлення. Іншого разу тріснув шланг, яким я перевіряв трубопроводи і на мене вдарила гаряча до 450 F вода. Попечення дуже болить. Мій компаньйон побіг зі мною через подвір'я до холодної води. За той час вода кипіла за моїм поясом, а на грудях і руках в одну мить появилися червоні міхурі величини помідорів. Я опинився в лікарні і через шість тижнів не міг був працювати. Та, могло бути гірше.

Одного разу мені довелось бути страйкарем, бо робітники не були вдоволені тим, що мають. Семитижневий страйк не дав нам бажаних наслідків. Фабрика працювала на дві зміни з поміччю робітників з інших міст, а ми пікетували її. Вагонів з підприємства і до підприємства не зупиняли. Це не був такий страйк, як про нього я вчився у школі. Не було жодного насильства. Для тих, хто працював, на подвір'ї компанії поставили басейн для вигоди робітників; постійно діяв безплатний ресторан, появилося й пиво.

Одначе, рік пізніше компанія почала процедуру закриття. Машинерію продали Китаєві. Перестала діяти одинока фабрика біленької синтетичної соди в Америці. У Шаєн в стейті Вайомінґ добувають подібну соду з надр землі, але вона сіра. У висліді закриття фабрики, 1500 робітників опинилося на вулиці. Між ними був і я. Шкода, але й не лише ненажерливі працедавці винні у цьому, а й робітники винні. Робітнича спілка не була справедлива. Вона ставила щораз більші вимоги. Коли одного разу адміністрація хотіла покарати робітника за хуліганський вчинок, мене, як представника спілки, покликали на свідка. Я свідчив проти цього робітника. За те мене опісля "сповідали" мої спілчанські зверхники. Я боронив правди. Тепер на місці підприємства синтетичної соди й сліду не лишилося, але працює якась велика фабрика виробу пластичних предметів.

Із закриттям підприємства Елайд, мені довелось понад рік бути безробітним. За той час я з поміччю бюра праці пробував влаштуватись на пост керівника малої фабрички чорнила (16 робітників)

біля Обурн. Наперед треба було через шість тижнів вивчати всі правила продукції, навчитися самому все робити, щоб опісля вчити робітників як і що робити, бо легко було зіпсувати матеріял на тисячі долярів. Мені ніяк не подобалася така брудна робота з хемічними речовинами. Деколи відкривши мішок, можна було спостерігати як з нього все вилітає у повітря. Для безпеки треба було носити спеціяльні маски. Одначе, все не можна працювати в масках. Робітники мені сказали, що жоден керівник не працював у них довше, як півроку. Я навіть так довго не хотів там працювати, бо за той час можна було зруйнувати своє здоров'я. Я хотів влаштуватись на працю у якійсь українській газеті.

Після чотирьох тижнів практики в фабриці чорнила (а залишилися ще два), мене покликали на інтерв'ю до Українського Братського Союзу в Скрентоні, Па. Завдяки головному секретареві інж. Петрові Салякові та скарбникові Едвардові Попелеві, мені доручили обов'язки головного редактора органу цієї забезпеченевої установи – тижневика "Народна Воля", що виходив від 1911 року. Я був дуже радий, що позбувся небезпечної фабрики.

Передо мною на пості редактора біля півроку працював відомий ненависник УПА та українського визвольного руху з Торонто Віктор Поліщук, який у своїх публікаціях оплюгавлював ОУН-УПА. Одного разу на кордоні йому не дозволили в'їхати з Канади до США, тож "Народна Воля" опинилася без редактора. На той час з візитою в Америці побував Леонід Бучило – випускник української філології Варшавського Університету, який на короткий час заступив В. Поліщука, але не міг вдоволити голови УБС Івана Олексина, якого ніхто не міг вдоволити, тож йому не довелось працювати тут довше.

На пості головного редактора я працював майже двадцять років – від червня 1987 до кінця 2006 року. Це був дуже цікавий період в історії Українського Народу. Ми ж відзначали тоді тисячоліття хрещення Руси-України, переживали радісний час відновлення Української Держави, раділи відродженням Української Греко-Католицької Церкви тощо. В тому часі на союзовій оселі Верховина, що в Ґлен Спей, Н.Й. Братський Союз влаштовував славні Фестивалі Української Молоді, з яких я все писав репортажі. На жаль, я був також свідком занепаду та руїни УБС за головування Івана Олексина, але про це можна б написати окрему книжку. Варто згадати, що І. Олексин чомусь дуже не любив бандерівців. У цьому він був хіба одної думки з В. Поліщуком. На одному з передріздвяних обідів у скрентонському готелі, коли союзова братія сиділа біля круглого стола, він ось так провокативно звернувся до мене: – А скажіть, редакторе, чи ви бандерівець, адже ж ваша родина в Нью-Джерзі

активна в УККА. Я відчув на собі погляд усіх присутніх. Деякі з них знали, що я можу зіпсувати різдвяний настрій товариства. Я ж пригадав собі, як мене питали поляки на залізнодорожній станції в Кошаліні пам'ятного 1947 року: – Czy nanosiłeś dużo jedzenia do lasu banderowcom? Такі звинувачення опісля можна було чути від польських шовіністів. Чого ж від цієї людини таким холодом віє? Я відповів без поспіху більш-менш так: – За своїх родичів я не відповідаю. Ми живемо у вільній державі. Кожен має право на законну працю. Що ж до мене, то я безпартійний. Одначе, я все підтримував визвольні змагання Українського Народу. Таких як я у минулому звали мазепинцями, петлюрівцями та бандерівцями. Коли ж я мазепинець і петлюрівець, то й бандерівцем можете мене назвати.

Як редактор, я мав нагоду зустрічатися з багатьма гарними людьми – представниками науки, культури, мистецтва та політики, які приїздили до Америки з вільної України. Приємно було також побувати на багатьох зустрічах у Місії України до ООН в Нью-Йорку.

Коли на зустрічі представників київської гідроелектростанції з представниками американської енерґетичної системи "українці" говорили російською мовою, я там таки запротестував і написав про це в "Народній Волі". Опісля Департамент Енерґетики США прислав мені україномовний звіт з Києва від цього підприємства з проханням зробити переклад англійською мовою, що я й зробив. Інший переклад я зробив для Департаменту Армії США. Для потреб української військової делеґації я переклав українською мовою доручені мені матеріяли про американську резерву. За те одержав спеціяльну грамоту-подяку.

У Скрентоні я винаймав апартамент у хаті Марґарети і Джона Родицьких на вул. Еммет і тут жив цілий тиждень. До родини в Каміллус, що біля міста Сиракузи, я їздив на суботу й неділю. Такий спосіб життя не був легкий ані для родини, ані для мене. Одначе, я не хотів жити на постійне в Скрентоні: і місто мені не імпонувало, і активної української громади тут не було. Були лише дві українські парафії – католицька і православна, але вони були вже замериканізовані.

Крім того, коли вугільна та інші індустрії після війни припинили працю у Скрентоні та в околиці, молоді люди у пошуку роботи розбрелись по інших містах і стейтах. Скрентон втратив багато населення, а я порівнював його з Фльоридою. І там, і тут – багато старших віком людей. Відрадне те, що гірська природа біля Скрентону була чудова. Я все любив природу і захоплювався нею.

Дорога до Скрентону через гори не була безпечна, особливо взимку. Багато разів я не був певний, чи доїду до праці, або чи

повернуся додому. На щастя, мене обминали нещасливі дорожні випадки, але одного разу, вже у березні, я не впорався з автом на слизькій засніженій дорозі і немов злетів зі шляху, перескочив рів, але по снігу між дорогами знову майже виїхав на свою смугу та зупинився. Моє авто було важке, тож обійшлося без більшої біди. Двічі мені довелось заснути за кермом у дорозі. Раз розбудило мене авто, що минало мене саме тоді, коли я з'їздив з одної смуги на другу, а іншим разом я зупинився, щоб пропустити інші авта і заснув за кермом. Я відчував вищу опіку наді мною, без якої я б не міг обминути багатьох небезпечних пригод.

Свою працю я дуже любив і робив усе, щоб газета виходила на час, щоб була цікава, щоб боронила інтереси Українського Народу і, очевидно, Братського Союзу. Кожного тижня писав редакційні. Одначе, платня редактора була дуже низька. На XXII Конвенції УБС, що відбулася 1990 року на союзовій оселі Верховина, я попросив делеґатів про підвищення платні і готовий був відмовитись від праці, якщо не дістану більше грошей. До речі, на конвенціях підвищували платні головним урядовцям, тобто голові, секретареві і скарбникові. Платня редактора залежала від голови Союзу. Я переконав делеґатів Конвенції, що за 18,000 долярів жити важко. Вони одноголосно проголосували, щоб дати мені 10,000 долярів більше, хоч голова Іван Олексин дуже протестував проти цього. Він став дуже сердитий на мене. Таким і залишився хіба до кінця життя. Та все ж таки головні урядовці заробляли більше як редактор, хоч працювали набагато менше, або й зовсім мало.

Спочатку, коли я прийшов до "Народної Волі", там працювало шестеро людей. Друкарі Михайло Славич і Степан Ферке друкували матеріял на лінотипах, а потім відвозили газету до польської друкарні "Страж" і там її друкували. Поляки часто друкували газету недбало, але головні урядовці не хотіли міняти друкарні. Невдовзі в газеті настали технічні зміни: на місце лінотипів прийшла комп'ютерна техніка. Людей поменшало. Довголітньою секретаркою в редакції була Дарія Деревецька, яка також приїхала з Польщі. Крім неї секретарями працювали Роман Станько, Сергій Василевський і Володимир Кіценюк. Приємно згадую свого помічника Миколу Білоскірку, який спочатку підготовляв літературну сторінку в газеті. М. Білоскірка – довголітній дяк у церкві св. Володимира, який до останніх днів життя зберігав гарний голос і добру пам'ять. Це була гарна інтеліґентна та скромна людина, автор досі неопублікованих спогадів-денника з польського війська та з німецького полону. На жаль, багатий син відмовився опублікувати денник свого батька. З часом я часто відвідував пана Миколу та його дружину Надію, з якими все було легко про все говорити. В останніх

роках у редакції я залишився майже сам один. Довелось вдосконалювати свої комп'ютерні вмілості та часто працювати до одинадцятої години вечора, але газета все виходила на час.

Із моєї праці в редакції "Народної Волі" в Скрентоні бажаю навести тут два небезпечні випадки. Свої редакторські обов'язки я сприймав дуже серйозно і не жалів праці щоб якнайкраще впоратися з ними, тож працював за своїм столом хоч до десятої години вечора, а деколи й довше. Тому, що на розі вулиці біля будинку Українського Братського Союзу (440 Вайомінґ авеню) часто збиралися усякі молоді люди, я залишив гаманець у шухляді і після праці вийшов до авта. Мене зразу оточили якісь п'яні негритянці і попросили про кілька долярів.

– Я охоче поділюся з вами, – сказав я і поклав руку до кишені щоб витягнути гаманець.

– Ой, що сталося, мого гаманця нема. Чи хто з вас бачив його? – питаю здивований.

– Чи знаєте, що сталося, аджеж він був у кишені! – Ніхто не знав, що сталося. Всі були тої думки, що мене обікрали інші.

Інша пригода могла мати серйозніший вислід. Був дощовий осінній вечір. Я довго працював один-одинокий у великому будинку. Замкнувши за собою двері, я швидко побіг до авта. Їду додому спати. Якось мені здалося, що побачив за собою якусь тінь і оглянувся. Там таки хтось сидів. Зрівнявшись у центрі міста з будинком суду, я швидко зупинився біля хідника і сказав:

– Іди геть звідси! Замість вийти, чоловік скомандував:

– Не зупиняйся, їдь дальше!

– А куди ж хочеш їхати?

– Вези мене до Вілкес-Беррі (понад двадцять миль від Скрентону).

Я їду і швидко думаю про те, як позбутися небажаного гостя, надіючись, що він не знає міста. Замість їхати на головну дорогу до Вілкес-Беррі, я в'їхав на вулицю, на якій приміщуються поліційна і протипожежна станиці. Біля поліції не було нікого, а біля протипожежної станиці сиділи пожежники. Несподівано для мого "гостя", я раптом зупинився біля них і однаково швидко вискочив з авта. Тепер і поліція з'явилася.

– Що сталося? – питають.

– Не можу позбутися з авта людини, що примушує мене їхати до Вілкес-Беррі. Чоловік відмовився вийти з авта. Його примусили та зробили обшук. Під сидінням виявили ножиці. Перевіривши дані, мені сказали, що цей чоловік має за собою злочинне минуле.

Я був дуже радий, що щасливо вийшов з халепи, що все скінчилося добре. Щоб забути про пригоду, я відмовився формально

оскаржувати злочинця.

Цікавими були мої дві перші подорожі до України. Я їздив туди з доручення повітового суду в Скрентоні з групою адвокатів як перекладач і провідник, щоб віднайти спадкоємців, які можуть успадкувати майно свого родича в Америці. Справа не була легка. Помер чоловік, якого знайшли хіба тиждень після смерти. Він не мав ні власної хати, ні авта свого, а з двома сестрами на Івано-Франківщині навіть не переписувався. В апартаменті покійного погребники знайшли біля чверти мільйона долярів готівкою і привласнили собі. Кмітлива людина в адміністрації міста виявила змову. Погребники мусіли віддати гроші. Суд доручив шукати спадкоємців. Слідство встановило, що покійний мав дві сестри в Україні. Ми мали вже їхні адреси.

До Івано-Франківська летимо українським реактивним літаком. Адвокати п'яні. – Це ж бо літак з Другої світової війни, – кажуть, а я відчуваю їхній страх. – Що ж, якщо розіб'ємось, то хоч в українському літаку, – жартую. Ми затримались на кілька днів у готелі Роксоляна, а звідтам їздили на село. Знайшли одну бідну стареньку сестру, а другої вже не було в живих, але жив її син. Він і став головним спадкоємцем. Наступного 1994 року ми їздили на зустріч зі спадкоємцями до готелю Дніпро в Києві. Я радив негайно передати жінці хоч кілька тисяч долярів, що й зробили, а решту грошей поклали для спадкоємців до варшавського банку. Ось так мені довелось побувати також у Польщі – у Варшаві, Кракові та в концтаборі Осьвєнцім, який американці дуже хотіли відвідати. У мене було й інше бажання, про яке я заявив на І З'їзді УСКТ 34 роки тому: – напитися Дніпрової води. У присутності адвокатів і проф. Роксоляни Зорівчак, яка була одною з перших, хто прислав студентам україністики українські книжки до Щеціна, я зійшов по стежці до Дніпра і, всупереч пересторозі, що у ріці є чорнобильська радіяція, я набрав долонями води і напився. Моя давня мрія здійснилась. А хто порахує нездійснені у житті мрії?...

Працювати під наглядом голови УБС Івана Олексина не було легко і не було приємно. Він усе був сердитий та мстивий, а деколи довго гнівався і не вітався. Не могло бути також певности щодо праці. На одній з останніх Конвенцій УБС у своєму звіті я сказав усе, що про нього думаю і чому, а відтак склав заяву про резиґнацію з посту редактора. Лише завдяки переконуванням заступника голови УБС Степана Віхара, який мав пошану в союзовому товаристві, я повернувся назад до праці. Свого звіту я вже не міг був надрукувати в "Народній Волі".

Останнім головою УБС був Ярослав Ґавур – колишній керівник Верховини. Він приїздив до праці з Ґлен Спею двічі на тиждень.

Щоб заощадити гроші, газету хотіли закрити ще скоріше. Виконавчий Комітет двічі приймав таке рішення у моїй відсутності – вперше 2005 року, коли я поїхав до Каліфорнії, а вдруге рік пізніше, коли я відвідував Україну. Одначе, я боронив її з допомогою людей, які розуміли вагу газети для організації та суспільства, особливо колишній секретар Союзу д-р Роман Ричок. Рішення Виконавчого Комітету, щоб закрити газету з кінцем 2006 року, натрапило на нові протести небайдужих читачів і частини головних радних УБС. В останньому числі газети за 2006 рік я надрукував їхні критичні листи. Цього числа газети не вислано передплатникам. Виконавчий Комітет негайно сконфіскував її наклад. Довелось друкувати нове число "Народної Волі". Від 2007 року газета стала місячником, але я вже відмовився публікувати її. Це вже був компроміс. Газету хотіли ж бо зовсім закрити. Найбільше настоювала на закритті газети головна контролер Уляна Стек – Коваль з Торонто, яка хіба взагалі не читала її. Слід відмітити, що Виконавчий Комітет УБС (Ярослав Ґавур, Одрі Томас і Христина Шабловська) попрощали мене гарно окремим обідом у ресторані та нагородили гарною грамотою подяки. Моїм наступником – редактором місячника "Народна Воля" став Роман Лужецький.

У серпні 2009 року появилося останнє число місячника "Народна Воля". У висліді економічної кризи та бездіяльности керівництва, Українського Братського Союзу також не стало. Його приєднали до "Провидіння".

Ставши пенсіонером, я почав підробляти в місцевих середніх школах, заступаючи вчителів у потребі, а припинив працю щойно 2012 року. Перші чотири роки на пенсії для мене були дуже цікаві. Ми з дружиною Галею та донькою Орисею їздили на вакації і до Лондону, і до Женеви, в Альпи тощо. Крім того, кілька разів їздили до різних міст Америки; самі з дружиною їздили в морські подорожі на острови Карибського моря, на Ямайку, Багами, до Мексико тощо. Навіть підводним кораблем побували на дні моря біля Мексико. На кораблі відвідали також Канаду та Бермудські острови. Дуже приємними були наші дві подорожі до України (один раз з Орисею, а другий раз з Орисею і зятем Йосипом) та родинні вакації на острові Аруба (Орися і Йосип та їхні діти Олесь і Стефко та батьки зятя – Роберт і Кеті Бакин).

Під час першої родинної подорожі до України (з дружиною Галею і донькою Орисею) ми затримались у Києві в гостинній домівці п-ва Марії й Андрія Григоровича Кочурів, яких ми досі зовсім не знали. Кияни прийняли нас як рідних і гостили чим хата багата та були нашими провідниками по столиці України. Користаючи з нагоди, я відвідав також перший приватний Літературно-Меморіяль-

ний Музей Григорія Порфировича Кочура, який створили син Григорія Андрій Григорович з дружиною Марією Леонідівною і ним опікуються та зберігають пам'ять про батька і дбають про публікацію його наукової спадщини. Саме їм завдячую свої відвідини цієї культурної твердині. Як відомо, Григорій П. Кочур і Микола Лукаш свого часу очолювали славну когорту українських перекладачів.

З Києва ми бажали поїхати кораблем до Канева, але кораблі тоді не курсували. Довелось наймати таксі. З нами поїхав також пан Андрій. Подорож до Канева та зворушливу зустріч із Т. Шевченком важко коротко передати. Перед сходами, що ведуть до могили-пам'ятника Кобзареві, жінки продавали квіти. Я нагородив їх щедро. – Як довго ви їхали до Канева? – питали. – До Шевченка ми їдемо ціле життя – відповів я. Поклавши квіти біля пам'ятника, ми збиралися заспівати "Заповіт" Т. Шевченка. Раптом чуємо ніби з могили: "Як умру то поховайте"... Пісня була така могутня і водночас така зворушлива, що ми стояли непорушно, а я зі зворушення плакав як дитина. Тепер збулася моя мрія відвідати могилу нашого національного пророка Тараса Григоровича Шевченка. Опісля ми побували в адміністраційному будинку Музею Тараса Шевченка, якому я передав копії газети "Alaska Herald" – "Свобода" з 1868-1873 років, у якій о. Агапій Гончаренко друкував поезії Кобзаря. Коли ж ми поверталися назад, жінки, що продавали квітя, обдарували нас мішком сливок на дорогу і відмовились від грошей, виявляючи тим свою українську гостинність.

З Києва ми поїхали поїздом до Тернополя, до двоюрідного брата Степана Пелещака. Його зять Ігор Мацикур возив нас опісля і до Збаразького замку, і до с. Озерна Збаразького району, де живе родина Горохівських – родичі моєї дружини, і до Зарваниці. Звідтам ми поїхали до Львова, до готелю "Опера". Щойно тоді приїхали по нас автом мої двоюрідні брати Дупляки з Ралівки Самбірського району. Наша зустріч зі всіма двоюрідними братами й сестрами була дуже цікава, приємна і зворушлива.

У своїй другій приватній родинній подорожі до України (Галя, Орися, зять Йосип і я) ми зупинились у готелі Hayatt у Києві, а відтак поїхали поїздом до Тернополя. На нас чекав мій двоюрідний брат Степан Пелещак з родиною. Ми затримались два дні в гостинній хаті його доньки Світлани і зятя Ігоря Мацикура в Гаях Гречинських; гостила нас також друга братова донька – Ольга з чоловіком Ігорем Каплуном. З Тернополя возив нас опісля Ігор Мацикур своїм ваном до Львова і Ралівки, а відтак до Ужгороду. У Ралівці дуже гарно й сердечно гостили нас мої двоюрідні брати і сестри. З Ралівки ми їздили з чоловіком моєї двоюрідної сестри Юстини Василівни – Іваном Костяком до Дрогобича, до Трускавця, до Спри-

ні та до Державного історично-культурного заповідника Нагуєвичі. У Львові ми затримались у готелі Опера, але довелось від'їхати у переддень святкувань 750-ліття міста. З цієї нагоди ми були разом з друзями Роксоляною і Василем Зорівчаками на відповідній програмі в Оперному Театрі, а я вспів відвідати Львівський Університет Івана Франка та сказати слово до студентів з нагоди 150-річчя від дня народження Івана Франка. За таку можливість я вдячний проф. д-р Роксоляні Петрівні Зорівчак. Їдучи на Закарпаття, ми мали нагоду насолоджуватись красою наших зелених Карпат, відвідати Мукачівський замок "Паланок" і двоюрідного брата Михайла Васильовича Дупляка з родиною у с. Холмок біля Ужгороду. Ужгород мені дуже сподобався.

З народженням наших внуків Олеся і Стефка та Зенона, ми з дружиною маємо нові обов'язки – доглядатки дітей, бо обоє батьки працюють. Відрадне те, що Орися працює дома. Доглядати внучків – для нас велика приємність, бо любимо їх дуже і вони нас люблять. Орися дуже дбає про те, щоби діти наперед навчилися говорити українською мовою. Для мене велике вдоволення, коли дитина вимовляє слово, а то й поправно складає ціле речення українською мовою. Чи може бути більше вдоволення з внуків, якщо можна з ними поговорити рідною українською мовою?

З українським шкільництвом я зв'язав свою долю зараз таки після приїзду до Америки. На той час у Пассейку, Н.Дж. були дві українські суботні школи: загальна громадська Школа Українознавства і окрема школа Спілки Української Молоді Америки, що приміщувалася в Українській Централі. У цій школі я почав був працювати зараз після приїзду на вільну землю Вашінґтона.

У моєму щоденнику з 12 листопада 1960 р. так про це написано: "Субота. Я вперше мав лекції з українськими дітьми в Українській Централі в Пассейку. Навчаю літератури і граматики в п'ятій і третій групах. Це дає мені вдоволення. Тішусь, що хоч частинно сповняю свій професійний обов'язок". Одначе, я швидко збагнув, що такий стан навчання нікому користи не принесе і подбав про те, щоби сумівську школу приєднати до загальногромадської школи, де тоді довголітнім директором була Стефанія Квасовська, а я мав перейти до цієї школи на працю восени. Не довелось. Школа приєдналася, а я виїхав до міста Сиракузи, Н.Й. на студії славістики.

У Школі Українознавства ім. Лесі Українки в Сиракузах я почав працювати 1966 року. Через чотири роки був також директором цієї школи. В основному я викладав українську мову і літературу, а також історію і географію України, культуру тощо. Працював до 2004 року – разом 38 років. У шкільництві я не доробився майна, але воно дало мені нагоду виховувати свідомі своїх національних

обов'язків молоді покоління американських українців і вчити їх любови до національної культурної спадщини Українського Народу. Я мав нагоду говорити про Україну та її боротьбу за волю і боронити добре ім'я України та українців. Крім того, впродовж чотирьох років я навчав української мови американців українського роду – нащадків перших емігрантів з України в Скрентоні, Па., які відчули свою приспану національну гордість з відновленням незалежности України та бажали вивчити мову й культурну спадщину своїх предків. У Скрентоні наш курс української мови відбувався в одній з публічних шкіл, бо на той час голова Українського Братського Союзу Іван Олексин чомусь не дозволив вчитися в будинку Союзу.

Дуже приємною була моя зустріч з письменником Степаном Пушиком, який відвідав мене у Скрентоні. Я взяв його на лекції української мови, а він із захопленням говорив курсантам про вільну Україну та дарував їм свої книжки. Його мало розуміли, але відчували суть його думки. Коли ж один лемко зауважив, що в нього гарна вишивана сорочка, я відчув, що письменник віддав би її, коли б мав другу. І ви будете таку мати, – сказав. Мій гість дуже цікавився усім, що побачив, розпитував про все.

Слід додати, що від багатьох років сповняю обов'язки шкільного дорадника (інспектора) Шкільної Ради УККА в Школі Українознавства в Баффало, Н.Й.

РОДИННЕ ЖИТТЯ

Закінчивши бакалавреатом університетські студії, влітку 1964 року я одружився з Галею Астасов – українкою родом з Австрії. Її батьків вивезли німці на примусові сільсько-господарські роботи до цієї країни. Мати – Олена Жеребна походила з с. Душатин Сяніцького повіту, а батько Трифон Астасов із Сянока. Вони повінчалися в Австрії вже після війни. Галя приїхала з батьками до Америки 1949 р. ще маленьою дитиною. У батьків вона була одиначка.

Ми дбали про те, щоб нашим дітям дати перш за все гарні українські імена, щоб виховати їх добре в любові до української культури та України і в любові до Бога: щоб обов'язково дати їм вищу освіту. Були ще інші "щоб", інші побажання, що не збулися...

Ми виховали три доньки: Ярославу (Ярусю), Оксану та Орисю. Яруся і Оксана були пластунками, їздили на щорічні пластові табори, що їх влаштовували на Новому Соколі в Іст Колвін, Н.Й. Брали участь у пластовому джемборі в Іст Четгем, Н.Й., а Орися була пластункою і сумівкою, бо коли в нашому місті перестав діяти Пласт, то приєдналася до Спілки Української Молоді. Усі доньки

Ред. Микола Дупляк ("Народна Воля") і ред. татарської газети ("Дослук") Шеквет Рамазанов з Симферополя. Скрентон, Па. 1992 р.

Микола Дупляк з дружиною Галею на Фестивалі Української Молоді на Верховині. Ґлен Спей, Н.Й. 1990 р.

Микола Дупляк з дружиною Галею та з доньками з нагоди весілля Романа і Роксани Андрах на Сумівці. Зліва: Яруся, Оксана і Орися. Елленвіл, Н.Й. 1992 р.

У редакції тижневика "Народна Воля" (зліва): ред. Микола Дупляк, письменник з України Степан Пушик, Юрій Клапіщак – скарбник УБС і Петро Саляк – головний секретар УБС. Скрентон, Па. 1992 р.

закінчили Школу Українознавства ім. Лесі Українки в Сиракузах, а відтак єзуїтський Лемойн Коледж у цьому ж місті. Крім того, Оксана закінчила ще медичний Д'ювілл Коледж у Баффало.

Ми навчили наших дітей молитися по-українському, передали їм знання з українознавства та любов до української культури й України з надією, що вони передадуть це знання і цю любов своїм нащадкам. Наша родина доволі велика. У нас дев'ятеро внучат. Кожна донька має по троє дітей. У Ярусі три доньки: Ніна, Юлія і Саманта. У Оксани дві доньки і один син: Адріяна, Катруся і Андрійко. Орися має трьох синів: Олександер (Олесь), Стефко і Зенон.

А як (коротко) склалося родинне життя моїх сестер і братів на американській землі, побачимо нижче:

Сестра Анна (Ганя) вийшла заміж у Польщі за Михайла Дідуха, родом із с. Ветлин Ярославського повіту. У них ще в Польщі народилося четверо дітей, які вже в Америці здобули вищу освіту та повінчалися з українцями й українками.

Володимир Дідух – аптекар; одружився з Анною Чупак.

Роман Дідух – Bachelor of Arts in Business Administration; Manager in Hoffman Roch Co.; одружився з Анною Пелтишин.

Маруся Дідух – Business School; вийшла заміж за Володимира Войнова.

Анна (Гануся) Дідух – BSN, Bachelors of Nursing; Vice-President of Reimbursement of Emerging Technology; медсестра; вийшла заміж за Степана Стефурака.

Брат Михайло Дупляк одружився також у Польщі з Юстиною Гандяк родом з села Воля Вижня Сяніцького повіту. Подружжя виховало трьох синів (двох народилося в Польщі, один у Канаді). Усі вчилися в канадських школах і всі одружилися з українками.

Андрій Дупляк – аеромеханік (Aerospace Machinist); одружився з Іриною Каргут.

Степан Дупляк – головний бухгальтер (Certified General Accountant, Bachelor of Commerce Degree, "Controller" at Entegra Credit Union); одружився з Галею Рудою.

Роман Дупляк – маґістер інженерії, віцепрезидент інженерської компанії Дума (Bachelor of Science Degree in Physics & Mathematics, Bachelor of Aerospace Engineering Degree, Certificate in Systems Engineering Management, Master's Degree in Engineering Management, Licensed Professional Engineer in Canada, Vice President of DUMA Inc.); одружився з Христиною Кош.

Микола Дупляк одружився в Америці з українкою Галею Астасов, родом з Кляґенфурт, Австрія. У нашій родині були три доньки, які вийшли заміж за американців.

Ярослава (Яруся) – Bachelor of Science in Biology and

Psychology, Master of Science in Education. Вчителька; вийшла заміж (вдруге) за Антонія Фічеру.

Оксана – лікар-помічник (Physician Assistant). Вийшла заміж за Ніла Честерфілда.

Орися – Bachelor of Arts in Economics, Bachelor of Science in Business Aministration, Master of Business Administration; Suplier Diversity Program Manager at Lockhead Martin Co. Вийшла заміж за Джозефа Бакина.

Марія Дупляк вийшла заміж в Америці за Євгена Андраха родом з с. Бушковиці Перемиського повіту. Подружжя виховало двоє дітей, які створили українські родини.

Даруся Андрах – Bachelor of Science in Marketing and Psychology; Coordinator of Human Resources. Вийшла заміж за Юрія Оліярника.

Роман Андрах – Bachelors of Science in Finance and Economics. Одружився з Роксаною Щудлюк.

Степан Дупляк одружився в Америці з Марією Долошицькою, родом з Сянока. Подружжя виховало дві доньки.

Сузанна Дупляк – Bachelor of Science in Marketing; Director of Medical Education Program in Pharmaceutical Industry. Вийшла заміж за Михайла Скалу.

Рома Дупляк – Bachelor of Arts in International Politics; owner of management consulting business. Вийшла заміж за Михайла Перебзака.

Галя Дупляк вийшла заміж в Америці за Йосипа Рося, родом з с. Чехи пов. Кошалін у Польщі. Подружжя виховало троє дітей, які закінчили медичні школи в Америці і поза Америкою.

Адріяна Рось, DO FAOCD – Bachelor's Science, Doctor of Osteopathy, Board Certified in Family Practices Dermatology in Clifton, NJ; Program Director for Palisade's Medical Center Dermatology Residency Program, North Bergen, NJ. Лікар.

Оліяна Рось, MD – Bachelor's of Science, Doctor of Medicine. Family Practice Residency at Guthie Hospital, Sayre, PA. Лікар; вийшла заміж (вдруге) за Володимира Петрончака.

Степан (Стефко) Рось, MD PhD – Bachelor's in Biomedical Engineering. Doctor of Medicine, Doctor of Philosophy Biomedical Sciences. Planning on practicing orthopedic surgery. Лікар.

ГРОМАДСЬКА І НАУКОВА ПРАЦЯ

У громадському житті на терені Сиракуз я все був активний і мені довелось займати різні пости, а переважно виконувати секретарські обов'язки в Українському Конґресовому Комітеті Америки

(УККА), Патріярхальному Товаристві та в інших організаціях. 1964 р. я був наймолодшим основоположником Української Кредитової Спілки в Сиракузах, яка досі успішно працює та служить громаді й полагоджує всі банківські потреби своїх членів.

У 70-80-их роках я займав пост секретаря Крайової Управи Організації Оборони Лемківщини, а відтак екзекутивного секретаря Світової Федерації Лемків; був співредактором чотирьох томів "Анналів СФЛ", у яких опублікував м.ін. такі статті: "Українська пісня в Народній Польщі. 1945-1980" (Аннали СФЛ, Нью-Йорк, 1982, ст. 26-76), "У 35-ту річницю трагедії Лемківщини" (Аннали СФЛ, Нью-Йорк, 1984, ст. 11-28). Ще в Польщі я почав був друкувати свої статті на сторінках варшавського "Нашого Слова" під псевдонімом "Тарас", "Дубровський" тощо. В Америці на сторінках української преси, особливо щоденника "Свобода", часто появлялися мої статті на різні теми з життя української громади. В 1970-их роках у торонтському місячнику "Лемківські Вісті" я друкував сторінку з життя українців на польському засланні. Упродовж 20 років я був редактором тижневика "Народна Воля", в якому постійно друкувалися мої статті. Коли ж не стало "Народної Волі", я часто друкувався в тижневиках "Америка", "Національна Трибуна", в журналах "Рідна Школа" та "Лемківщина", а в Україні в збірниках "Вісник Таврійської Фундації" в Херсоні та в журналі "Бористен" у Дніпропетровську. Я був нагороджений дипломом за "перемогу в конкурсі імени Олеся Гончара на найкращу публікацію в журналі "Бористен" в 2010 році в номінації "Публіцистика"; за дописи, присвячені історії та культурологічним здобуткам західньої української діяспори, друковані протягом року".

В англомовному збірнику "Zakerzonnia. Ethnic Cleansing of the Ukrainian Minority in Poland 1944-1947" авторства Тараса Гунчака, що вийшов з нагоди 65-ої річниці операції "Вісла", появилася моя стаття Cultural Consequences of Operation "Wisla" for the Deported Ukrainians" (Кліфтон, Н.Д., 2010, ст. 223-264).

Крім того, я впродовж кільканадцяти років інтенсивно працював в Українському Науково-Дослідному Товаристві (НДТУТ), яке очолював д-р Кость Церкевич. У висліді вийшли й такі публікації, в яких згадується моє ім'я, а саме: "Довідник з української мови". Ред. К. Церкевич і В. Павловський, том І, НДТУТ, Нью-Йорк, 1982. Консультанти Наталія Пазуняк і Микола Дупляк; "Український правопис" за редакцією Костя Церкевича і Вадима Павловського, НДТУТ, Нью-Йорк, 1987. Між багатьма іменами упорядників слідує ім'я Миколи Дупляка; "Правописний словник української мови". Ред. Яр. Рудницький і К. Церкевич, НДТУТ, Нью-Йорк-Монтреаль, 1979. Слідує подяка мені за співпрацю при редаґуванні словника.

Понад 15 років я працював над підготовкою англійсько-українського словника ділової мови, але з відновленням незалежности Української Держави, праця над словником припинилася, мовляв, у вільній Україні є багато фахівців, які зможуть це зробити краще від нас, а зі смертю голови Т-ва Костя Церкевича, перестало діяти й очолюване ним Товариство.

Я був членом редакційної колегії книжки "Дерев'яна архітектура українських Карпат". Ред. Іван Гвозда, ФДЛ, Нью-Йорк, 1978.

Під моєю редакцією вийшли такі книжки:

"Дівчина з Америки" – романтична повість авторства Володимира Мерещака. Напаноч, Н.Й., 1987.

"Мала сакральна архітектура на Лемківщині", автори подружжя Тадеуш і Малґожата Лопаткевіч, Фундація Дослідження Лемківщини, Нью-Йорк, 1993, ст. 490.

"В рядах УПА" (збірка споминів колишніх вояків УПА з терену Лемківщини й Перемищини) том 2, накладом Товариства Вояків УПА в США і Канаді, Нью-Йорк, 1999, ст. 604.

Я був редактором-упорядником пропам'ятної книжки з нагоди відкриття пам'ятника Т. Шевченкові в Сиракузах "Борітеся – поборете". Сиракузи, 2010, ст. 225.

Крім того, я понад 20 років збирав експонати та всякі матеріяли з лемкознавства, а у висліді оформив Український Лемківський Музей, в якому, окрім експонатів матеріяльної культури лемків, зберігається зібрана мною Бібліотека лемкознавства та УПА і упорядкований мною Архів ООЛ. Це все приміщується тепер в епархіяльній палаті – в Українському Музеї у Стемфорді, Коннектікут.

У 1980-их роках я був активний м.ін. в Ад Гок Комітеті, що домагався введеня до середньошкільних програм навчання в стейті Нью-Йорк матеріялу про голодомор в Україні в 1932-1933 роках. Праця Ад Гок Комітету закінчилася тим, що матеріял про український ґеноцид держава опублікувала окремим виданням з рекомендацією користуватись ним в американських середніх школах (Case Study: Persecution/Genocide. The Human Rights Series. Volume III. The State Education Department, Albany, 1986. Моє ім'я і адресу можна знайти в цьому ж довіднику. На жаль, нам не вдалося тоді домогтися введення навчання про голодомор до шкільних підручників. Зусилля в цьому напрямку поновлено знову з нагоди відзначень 80-ліття голодомору в Україні. Крім того, мені довелось бути в різних комітетах з нагоди відзначення великих річниць, напр. 200-ліття американської держави, 50-ліття Голодомору в Україні, 1000-ліття хрещення України та інших, а про їхню працю я писав у газетах.

Як редактор "Народної Волі", я мав нагоду та щастя пережити радісні дні проголошення незалежности та відновлення вільної Української Держави та говорити про це на американському радіо і телебаченні, давати інтерв'ю радіостанції "Голос Америки" й передавати свої думки до України, вітати наш народ з історичним днем відновлення державної незалежности й самостійности нашого народу. Як вільна людина на вільній землі Вашінґтона, я все вважав своїм обов'язком дбати про добре ім'я України та боротися за волю і незалежність нашої Батьківщини, щоб вона скинула ярмо неволі та зайняла належне їй місце між вільними народами світу, щоб українець був господарем, а не рабом на своїй землі та не мусив шукати куска хліба ні у своїх сусідів-завойовників, ні за синім океаном. Коли ж я не мав нагоди боротися зі зброєю в руках, то робив це словом, важко заробленим центом і пером наскільки міг і все, коли була потреба та нагода. Я ніколи не забував заповітів наших Великих Українців – Тараса Г. Шевченка та Івана Франка.

Микола і Галя Дупляк відзначили свій золотий ювілей на кораблі Carnival Valor на Карибському морі. Лютий, 2014 р.

МИКОЛА ДУПЛЯК

ІЗ ДЕННИКА ПРО МОЇ ЩЕЦІНСЬКІ ДОПОВІДІ

10 жовтня 1958 р.

Нині я перший зі студентів в тому році мав доповідь в УСКТ п.н. "Никифор".

11 жовтня 1958 р.

Сьогодні у Вчительській Студії я мав двогодинну доповідь п.н. "Слово про Ігорів похід". Доповідь була вдала. Лихо тільки з неправильним українським наголосом, який мені важко засвоїти.

22 листопада 1958 р.

Субота. День учителя. На виклади не йдемо. О 14-ій їду поїздом до Бєчина з доповіддю "Слов'янські племена на українських землях". Доповідь була вдала. Було біля 40 людей. Опісля я заночував у керівника школи, в якій мав доповідь.

15 лютого 1959 р.

Неділя. Рано їду в терен з доповіддю до с. Бяла пов. Старґард. Доповідь вдалася, бо громадяни (українці і поляки) прийшли на "вивядівку" і громадські збори до школи, то були на доповіді.

22 лютого 1959 р.

Неділя. Рано їду з доповіддю до Бєліц пов. Пижиці. Получення поїздів не підходить. До Щецін-Домбя їду поїздом, а звідси до Картна автобусом, а дальше – до Бєліц тільки 8 км. пішки. Люди приймають мене радо, гостять у хаті Бриля. Вони дуже привітні та повні життя. Одначе, доповідь на місці не була підготовлена, бо УСКТ в Щеціні на надіслало афішів.

У селі живе 7 українських родин. Прошу збиратися на доповідь у приватній хаті. Було тут біля 20 осіб. На стіні вішаю позичену в школі (у Щеціні) велику мапу слов'янських племен і розказую людям про історичні події (75 хвилин). Під час доповіді на контролю зі Щеціна приїхав таксівкою сам голова ТВП д-р Ґурка. Послухав. Мені вдалося, бо разом із ним опісля я поїхав до Щеціна. В

дорозі він заперечував деякі мої висновки, а я доказував свою правоту.

5 квітня 1959 р.

Неділя. Їду з доповіддю "Гуморески Маковея" до села Бяла пов. Старґард.

10 квітня 1959 р.

У світлиці УСКТ в Щеціні маю доповідь п.н. "Слов'янські племена на українських землях". Пізнім вечором виїжджаю до Варшави на наради секретарів і голів міських правлінь УСКТ.

25-26 квітня 1959 р.

Субота. Їду з доповіддю до Бєчина. У неділю маю доповідь в Ґожиславю. Був на празнику в церкві у Тшебятові.

7 червня 1959 р.

Неділя. Їду з доповіддю до Бялої, але не виголошую її з огляду на те, що роблю розслідування у справі арешту голови місцевого гуртка УСКТ М. Солодухи.

1 листопада 1959 р.

Неділя. Їду з доповіддю до Тшебятова. У двох з Михайлом Дзвінкою ми забули про пересідку в Домбю і їхали на Познань. Висіли в Старґарді і повернулися до Щеціна, нарікаючи на свою неувагу.

15 листопада 1959 р.

Нині я приїхав з Чахова, куди їздив з доповіддю.

22 листопада 1959 р.

Неділя. Рано їду з Катериною Юнко в терен – я до Соснова, а вона до Реска. Подорож винятково нещаслива, бо ми чекали годину на пересідку в Рунові до Ворова: поїзд від'їхав нам з-під носа. Всяке інше получення було невигідне. За півтора години ми поїхали іншим поїздом до Ворова, а звідси принагідним возом до Соснова.

Катря вже до Реска не могла їхати, але 12 км. подорожі на возі в дуже холодний день не позбавило нас доброго гумору. Моя доповідь відбулася, а тоді ми поїхали назад на Плоти.

В гуртожитку я цілу ніч писав працю для проф. В. Посацького п.н. "Чому я вибрав професію вчителя?" Пішов спати о 5-ій годині ранку, але написав.

13 грудня 1959 р.

В заступстві Богдана Назаровича їду з доповіддю до Тшебятова. Там не було повідомлення про мій приїзд і не було місця, де б

можна зібрати людей, бо світлицю УСКТ забрано, а приватно небезпечно говорити з людьми.

2-3 січня 1960 р.

Субота. Їду до Бєчина з доповіддю.

2 жовтня 1960 р.

Я ранком приїхав з Варшави, а по полудні поїхав до Кошаліна, щоб виголосити доповідь в УСКТ п.н. "Останні часи Запорізького Війська". На жаль, трапилась якась помилка в комунікації, бо двері до домівки УСКТ на той час були зачинені. Нікого тут не було.

До речі, 20-го жовтня 1960 р. я виїхав на постійне до США.

Дружня зустріч давніх щецінських приятелів.
Зліва: Ярослава Демко, д-р Степан Заброварний і Микола Дупляк.
Гамільтон, Онтаріо. 1986 р.

МИКОЛА ДУПЛЯК

МОЇ ЗУСТРІЧІ І ЛИСТУВАННЯ З МИХАЙЛОМ ЮРЕЧКОМ

В Америці я все з приємністю згадував своїх друзів молодости з Польщі, а особливо нашу студентську щецінську братію. Відсутність товариського життя, такого як було в Польщі, я дошкульно відчував у перших роках мого поселення на вільній землі Вашінґтона, хоч тут кожної суботи влаштовувались українські танцювальні забави. Одначе, таких українських танцювальних забав, як були в Кошаліні й Щеціні, в Америці не було. Так хіба ніде не співають, як співала українська молодь на своїх забавах у Польщі. В Америці взагалі не співають на забавах, а коли щось почуєш, то й пісні з іншого репертуару. На польському засланні нас єднали не лише веселі та тужливі народні пісні про любов і природу, але й бойові революційні повстанські патріотичні пісні про боротьбу за волю, які ми обережно співали з особливим завзяттям. Цього всього в Америці мені бракувало, за товариським життям я тужив. В Америці склались інші обставини для товариського життя та інші можливості.

Я все радів зустрічами з нашими "польськими" друзями, а особливо з випускниками щецінської україністики. Тих, хто бажав відвідати мене в Сиракузах, ми з дружиною Галею вітали як рідних. Між ними був Михайло Дзвінка, який приїхав до Нью-Йорку. Потім відвідав мене Данило Салій, який був з візитою в Америці перед приходом до влади Лєха Валенси і дуже побоювався погроз своїх польських співгромадян. На славних верховинських Фестивалах Української Молоді (і не тільки) було приємно зустрічати наших друзів "щецінян" – Дмитра Трояновського, Василя та Елізу Панчаків, Омеляна Мельника тощо. Пізніше вже наладналися контакти з Богданом Назаровичем з Торонто, а відтак із Ярославою Демко з Вінніпеґу, яких я відвідував.

Цікавими були мої контакти, а відтак і зустрічі з Михайлом Юречком. Ще в Щеціні я не знав про нього майже нічого, хоч зберіг у пам'яті постать цього веселого й товариського студента. Як

почалося моє листування з Михайлом, – точно не пам'ятаю. Мабуть, він вперше написав до мене в еміграційних справах, – хотів якоїсь помочі чи поради. Ми почали обмінюватись листами. Деякі Михайлові листи збереглись досі у моєму архіві. Згодом я замовляв у нього бажані книжки, а він розшукував їх і присилав.

Знаю, що в Михайла було складне подружнє життя. Ще в Щеціні був одружений, потім другою дружиною стала киянка Оля, але я не цікавився його матримоніяльними справами, а якщо довелось про них чути, то я прямо забув. Із листів знаю, що Михайло жив у Мілянувку біля Варшави, а відтак у Варшаві. Працював у польському шкільництві. За педагогічну працю одержав від голови держави Генрика Яблонського Золотий Хрест Заслуги. Крім того, у вечірніх програмах студіював мистецтво, філософію та історичні науки. Багато писав з думкою про публікацію своїх творів. Надіслав мені довшу статтю про нашого канадського мистця Василя Курилика з нагоди виставки його творів у Варшаві з проханням опублікувати її в якійсь газеті... На жаль, стаття і досі в мене. Не довелось мені надрукувати довшої Михайлової статті "Екскурсія" про його цікаві туристичні враження з України, Румунії та Болгарії.

У листі з 3 вересня 1978 р. Михайло м.ін. так про це пише: "Болгарія очарувала мене як чудова країна з прекрасними краєвидами, цікавим побутом і архітектурою. Найбільше вражали гарні Балканські гори, що нагадувалуи мені період, коли то на їхніх схилах воював наш князь Святослав Завойовник. Хоч були в мене гарні враження, але й трохи клопоту було, бо авто двічі зіпсувалося. З Болгарії поїхали ми назад і задержались в Румунії на десять днів, але тут усе вже було менш приємне. У Болгарії можна було порозумітись з людьми українською мовою, а в Румунії треба було спілкуватися по-різному. По дорозі ми знову задержалися на три дні у Львові, бо там у мене є родина". М. Юречко, безперечно, був спостережливим туристом.

У листі до мене від дня 4 січня 1979 р. Михайло так пише про свою творчість: – "У мене чотири великі праці – всі на історичні теми: дві стисло наукові, над якими я працював два роки – це мій сучасний погляд на історичні події недавньої минувшини. Ці праці хочу довести до палітурки в кількох примірниках, так як драму "Три престоли". Допоможи мені у цьому".

У листі від дня 28 листопада 1979 р. М. Юречко висловлює бажання відвідати США. Він пише: "Поїздка до США в'яжеться з публікацією моїх творів. Хочу, щоб побіч мистецтва, видати три великі твори, щоб не пропали". Він надіявся одержати запрошення від якогось родича з Баффало і попрацювати там шість місяців. З цього приводу писав: "Моя дружина рветься у поїздку до США, але

це був би великий клопіт, то збираюся сам". З листів я відчував, що Михайло уявляв собі Америку надто романтично, як казкову країну, в якій легко здійснюються мрії та сподівання, а я з власного досвіду бачив її дещо інакше...

Слід відмітити, що в Михайла були добрі задуми, а з думкою про те, щоб їх здійснити, він постійно вчився і збагачувався інтелектуально, багато писав. У листі з 18 квітня 1980 р. інформував: "Віддавна працюю над чимсь оригінальним, недослідженим, щоб внести свою частку в культурну частину цивілізації. Маю, отже, досить вагомий твір, очевидно, з тезами, документами, доказами й пропозиціями. Твір торкається цілої цивілізації світу, особливо взаємозв'язків філософії і мистецтва на просторі історії. Або з Твоєю допомогою передам цей твір нашій цивілізації, або він помре зі мною. Найкраща можливість видати цей твір в Америці хоч у двісті примірниках". Після такого пояснення твору, я не допитувався про деталі. В іншому листі (від 14 листопада 1980 р.) Михайло уточнює, що йдеться про "Історію мистецтва" та "Історію філософії".

Михайлові зусилля частинно дійснилися. Він одержав запрошення на відвідини США і зарезервував місце на літак до Нью-Йорку на 11 червня 1981 року. З Нью-Йорку мав полетіти до Сиракуз, Н.Й. Одначе, Михайло не поїхав до Сиракуз, а приїхала по нього на летовище в Нью-Йорку моя рідна сестра Галя з Нью-Джерзі. Чому і як зайшли такі зміни в його подорожі, я й досі не вмію пояснити. Про свої перші враження із зустрічі з Америкою опісля говорив, що їдучи автом з летовища, йому волосся ставало на голові від швидкости їзди та великого автомобільного руху, а це тим більше, що Галя невдовзі сподівалася стати матір'ю.

Одного дня Михайло потелефонував до мене з Сиракуз. Він приїхав до д-ра Михайла Логази, який прислав йому запрошення на відвідини Америки. Коли ж я відповів, що за п'ятнадцять хвилин приїду до нього, Михайло дуже зрадів. Він не знав, що я живу на передмісті Сиракуз. За час свого короткого перебування у п-ва Логазів, ми кілька разів зустрічалися у моїй хаті. Одначе, в Сиракузах Михайлові не було що робити. Важко було знайти будь-яку працю. За моєю порадою Михайло повернувся до моєї сестри Галі Рось до Нью-Джерзі, а вона повезла його на Сумівку (оселю СУМА) в Елленвіл, Н.Й. і влаштувала там на працю. Познайомившись з якимсь священиком, Михайло невдовзі виїхав з ним до Нью-Йорку.

У листі до мене від 30 серпня 1981 р., Михайло так пише про свої справи: "На Сумівці я працював два тижні, а тоді поїхав до Нью-Йорку. Там рішив робити по п'ять копій зі своїх книжок, а відтак оправляти їх. Вийшло з цього 37 книжок, в тому два дуже грубі томи з мистецтва і філософії. Ця праця зайняла мені місяць

часу. По одному примірнику вишлю завтра до УКУ в Римі, до УВУ в Мюнхені, до Інституту св. Володимира в Торонто, до НТШ в Нью-Йорку, до нашого Гарварду або до УВАН. Мою філософсько-новаторську працю "Філомир" один молодший науковець взяв перекладати англійською мовою, а другий примірник узяв проф. Петро Ґой, щоб вислати до Торонто для огляду і можливого перекладу французькою мовою".

Зібравши течку своїх праць, одного дня Михайло приїхав до мене і переконував, щоб поїхати з ним до Гарвардського Інституту Українських Студії на зустріч з проф. Богданом Струмінським. Йому здавалось, що той негайно погодиться надрукувати пропоновані твори в Гарвардському Університеті, а це тим більше, що Михайло запропонує йому відмовитись від заповіту Луцика на користь УНІГУ. Я переконував Михайла, що Струмінський ніяк не може погодитись на друк творів, яких досі не бачив, а в найкращому випадку скаже залишити їх у себе, щоб познайомитися з ними. Про це легко можна поговорити по-телефону. Я відмовився їхати до Гарварду. Михайло поїхав сам. Вийшло так, як я говорив Михайлові.

Не знати яке було б рішення суду у справі спадку Луцика, чи Михайлові справді посміхнулась би доля, але так не судилося. Михайло несподівано помер, а його син Богдан, який відвідував батька, напевно повернувся до Польщі. Що сталося зі спадком Луцика, я ніколи не питав і не довідався. Якщо ж Михайло справді вислав копії своїх творів до названих у листі українських інституцій, то вони там повинні бути.

Михайло Юречно з дружиною Ольгою Огеренко-Юречко.

МИКОЛА ДУПЛЯК

ВЧИТЕЛЬСЬКІ СЕМІНАРИ НА СОЮЗІВЦІ З ПЕРСПЕКТИВИ ЧАСУ

Щорічним двотижневим семінарам для підвищення рівня вчителів Шкіл Українознавства, які влаштовує Шкільна Рада при Українському Конгресовому Комітеті Америки для своїх педагогів на Союзівці, виповнилося уже двадцять п'ять років. З цього приводу назріла потреба зробити необхідні підсумки та дати їм об'єктивну оцінку. Про те, що ця оцінка позитивна, свідчать щорічні дописи учасників семінарів в українській пресі. Одначе, точні статистичні дані про ці курси може дати лише їхній організатор – Шкільна Рада, бо вона влаштовувала їх, піклувалася ними і кожного року дбала про те, щоб намічені курси відбулися. Їх бо не все було легко влаштовувати, тож могли й не відбутися. Треба ж було подбати про приміщення, про викладачів, про харчування – так наладнати адміністративні послуги і потреби, щоби всім учасникам було вигідно і затишно, щоби створити їм якнайкращі умови безтурботного та безплатного перебування на семінарі. Треба було також надіятись на участь у семінарах охочих учителів. Відомо ж бо, що далеко не всім учителям було легко приїжджати на семінари з огляду на родинні та професійні обов'язки. Людина перш за все мусить заробляти на хліб щоденний, дбати про родинні обов'язки.

Кому потрібні були курси підвищення кваліфікацій? – Такі курси були, є і будуть потрібні всім, хто бажає чогось більше навчитися. Вони потрібні всім педагогам для обміну досвідом тощо. Учитель – немов вічний студент. Він усе набирається знання і досвіду, бо якщо перестане, – припиниться проґрес його інтелектуального збагачення. Крім того, вчитель українознавства не лише навчає, але й виховує чесних і свідомих своїх національних завдань і обов'язків молодих українців і українок, повноцінних громадян країни свого поселення, а дуже часто країни, в якій вони народилися, а водночас свідомих носіїв української культурної спадщини. Окрім формального знання, яке намічує програма навчання, у рідній школі учні вчаться любови до далекої европейської Батьківщини, з

якої вийшли їхні батьки, діди, а то й далекі предки. Це відповідальне завдання. Його ставимо перед вчителями Шкіл Українознавства.

У післявоєнний час, коли на вільній землі Вашінґтона українська політична еміґрація відчула себе спільнотою і розбудовувала свої етнічні громадські, наукові, фінансові та інші структури, вона знала, що поневолена Батьківщина їй не поможе. Замість підтримати вихідців з України, окупант нацьковував на них суспільство вільної країни, мовляв, українці німецькі коляборанти, націоналісти, злочинці тощо. Так розмальовували нас на сторінках радянської преси режимні вислужники та перевертні з доручення Москви. Очевидно, такого не було приємно читати. Тоді, коли інші етнічні групи одержували матеріяльну й моральну поміч від своїх европейських батьківщин, українці були немов сироти за океаном. Вони могли числити тільки на власні сили. Такий шлях був правильний. Тим можна пояснити факт постійної матеріяльної підтримки семінарів Шкільної Ради на Союзівці.

Наладнуючи своє життя в новій країні поселення, післявоєнна еміґрація подбала про організацію мережі українського шкільництва, бо тим забезпечувала собі захист від асиміляції та продовження життя української спільноти, щоб, мовляв, козацькому роду не було переводу. З цією метою і покликала до життя своєрідне міністерство українського шільництва, яке назвала Шкільною Радою, яку з черги підтримувала і продовжує підтримувати та нею опікуватися створена ще в 1940 році громадська надбудова – Український Конґресовий Комітет Америки – член світової організації українців – Світового Конґресу Вільних Українців (тепер СКУ).

Дбаючи про розвиток українського шкільництва в США та про збереження нашого найбільшого національного скарбу – української мови, Шкільна Рада та й уся наша заокеанська спільнота дотримувалась Харківського правопису, бо в Україні Москва вела насильну русифікацію, а вільні українці не дозволяли на те, щоб ця русифікація поширилась і між ними, бо дбали про чистоту рідної мови. У всіх місцевостях, де жила більша кількість українців, створювались курси, а відтак Школи Українознавства, які обирали собі бажаних патронів, найчастіше з-поміж українських письменників. Ці школи підпорядковувались своїй Шкільній Раді, яка забезпечувала їх необхідними програмами та підручниками і дбала про встановлений рівень навчання.

Спочатку в українських школах вчили професійні вчителі з України, але вже в 70-их і 80-их роках тих учителів ставало щораз менше, бо тих, хто відійшов у вічність, не все було кому заступити, а поповнення з України не було. Довелось шукати добровольців з-поміж інтеліґенції, які б бажали вчити в суботніх Школах Україно-

знавства. Бувало й так, що вчителями ставали свідомі своїх національних обов'язків народжені вже в Сполучених Штатах недавні випускники Шкіл Українознавства. Наші школи почали поповнюватись випускниками з різних спеціяльностей з американських педагогічних закладів. Мінявся, отже, й рівень навчання в школах. Наявні труднощі в шкільництві добре розуміла Шкільна Рада, тому на поміч учителям почала влаштовувати двотижневі літні семінари. Цей задум був дуже вдалий і допоміг багатьом учасникам у кращій підготовці до праці. З приходом нової хвилі еміґрантів з України в 90-их роках, наші школи поповнили нові вчителі. Чи вчительські семінари допомогли у праці професійним учителям? – Очевидно, допомогли. Відомо ж бо, що хто багато знає, той хоче ще більше знати, хоче збагачувати свої інтелектуальні знання.

Вибір місця на вчительські семінари був дуже вдалий. Союзівка – відпочинкова оселя найстарішої української твердині в Америці – Українського Народного Союзу в Кетскильських горах. Вони ж бо так нагадують багатьом наші рідні Карпати. Ідучи назустріч українському шкільництву, УНС дозволяв Шкільній Раді влаштовувати на оселі свої програми та давав їй всебічну підтримку. З часом ця підтримка зменшилась, тож організатори були змушені просити помочі в українських громадських і фінансових установах. Найбільшу поміч Шкільній Раді надав УНС тоді, коли його очолював д-р Іван Флис, бо за семінари не треба було нічого платити; під час головування Уляни Дячук вже треба було платити за частину послуг, а за головування Степана Качарая – треба платити за все. Велику поміч Шкільній Раді надали українські кредитівки. Одначе, зменшилася спроможність Шкільної Ради приймати на курси більшу кількість бажаючих.

На вчительських семінарах упродовж багатьох років викладали досвідчені фахівці з різних ділянок українознавства: – української мови, літератури, історії, географії, культури та інших. Між ними слід назвати довголітнього голову Шкільної Ради академіка д-ра Євгена Федоренка, проф. д-ра Юрія Гаєцького, академіка д-ра Леоніда Рудницького, д-ра Ігоря Гурина, д-ра Ігоря Мірчука, проф. Ореста Павліва, мґр-а Павла Маляра, мґр-а Миколи Француженка, а з найновішої хвилі еміґрантів з України – д-ра Володимира Боднара і пані Наталії Боднар та інших. На семінарах побували також, як гості, такі науковці з вільної України, як академік Петро Кононенко та проф. д-р Анатолій Погрібний.

Упродовж біля 20 років адміністратором семінарів та опікуном курсантів була довголітня директор Школи Українознавства в Пассейку Стефанія Квасовська, а безперервно очолював їх і влаштовував д-р Євген Федоренко. Звичайно, кількість учасників семіна-

рів обмежена, а влаштовувати їх з різних причин стає щораз важче. У минулому кількість слухачів була понад двадцяти, а востаннє вона набагато менша. Колись не кожен міг дозволити собі побувати на двотижневих курсах на Союзівці, та й і тепер не кожен може і не кожен розуміє таку потребу. Ті, хто побував у цьому гарному товаристві рідношкільних учителів – не жаліє. Авторові цих рядків не пощастило бути на семінарі два тижні, але й однотижневі згадуються гарно. Залишились добрі спогади про дружнє та веселе, а водночас серйозне товариство педагогів – відданих українському шкільництву людей; про різних викладачів і слухачів-курсантів. Кожен по-своєму сприймає намічену програму, але незалежно від підготовки та досвіду, кожен знаходить у ній чимало корисного.

Семінари стали місцем зустрічі педагогів і викладачів різних ґенерацій зі Сполучених Штатів і Канади та новоприбулих із самостійної України, гарним місцем обміну досвідом і знанням. Вони виправдали себе та стали гарним надбанням нашої спільноти в Сполучених Штатах Америки.

Учасники конференції Шкільної Ради при УККА. Рочестер, Н.Й. 2001 р.

На верхів'ях Альп у Швайцарії. Зліва: Орися, Микола і Галя Дупляк. Женева, 2007 р.

МИКОЛА ДУПЛЯК

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЛЕМКІВСЬКОГО МУЗЕЮ В АМЕРИЦІ

ВСТУП

Кожен народ творить, збагачує та зберігає надбання своєї культурної спадщини. Кожен вносить у скарбницю світової культури щось особливе, тільки йому притаманне. Кожен гордиться своїм внеском. Очевидно, шляхи розвитку окремих народів були різні. Вільний народ має можливість кращого розвитку, як поневолений. Коли взяти до уваги довголітнє поневолення Українського Народу та постійне грабування і нищення надбань його творчости, то справді треба дивуватися тому культурному багатству, яке він зберіг до наших днів у невідрадних умовах свого історичного формування, адже ж поневолювачі та війни завдали нашим культурним багатствам величезних збитків. Навіть найбільший скарб народу – його мову, – намагалися вбити. Цієї злочинної політики не позбулися у вільній Україні колишні загарбники та їхні яничари.

Опинившись поза межами своєї Батьківщини, українські емігранти зрозуміли нагальну потребу зберігання своїх національних культурних цінностей, одначе, їхні зусилля не були легкі, бо ж поневолена Батьківщина не могла їм помогти. Вільні держави помагали своїм діяспорам у міру потреб і можливостей, а ми ж не були вільні, можливості українців під цим оглядом були дуже обмежені. Ми могли розраховувати лише на власні сили.

Великою подією у житті американських українців був 1933 рік, коли в підрадянській Україні від голоду вмирали мільйони наших кровних братів і сестер, а ворог не дозволяв їм помогти. Як на глум, Сполучені Штати цього ж року визнали СРСР. Саме на той час міжнародне співтовариство намітило міжнародну виставку в Чікаго. Для українців трапилась небуденна нагода заявити про себе, продемонструвати світові надбання своєї культурної спадщини, тим більше, що поневолений народ не мав голосу, його тоді комуністичний режим знищував голодомором.

У наявних умовах, поставити ім'я України на світовій виставці, українцям, здавалось, було неможливо хоча б з двох причин – економічної і політичної: економічна депресія в Америці з одного боку, а з другого те, що "до участи у виставці були запрошені лише державні народи.

Факт, що українці не мали своєї держави, спричинював величезні труднощі формального порядку на одержання дозволу на павільйон, але завдяки дружнім зв'язкам з відповідними політичними чинниками – такий дозвіл прийшов".[1]

Щоби влаштувати павільйон України на світовій виставці, зорганізована українська спільнота мусіла подолати величезні труднощі. Відрадним було те, що з поміччю прийшли українці з Канади, Чехо-Словаччини, Бельгії, Арґентини та Галичини.

Найбільше місця на виставці займав відділ народного мистецтва. Модерне мистецтво складалося з 23-ох різьб і 20 картин славного тоді мистця Олександра Архипенка. У відділі української культури серія мап і картограм віддзеркалювала географічне й етнографічне розміщення українців, підземні багатства України, ліси, рільництво та промислову продукцію.

В українському павільйоні була й виставка світлин, що зображували типові українські краєвиди, етнографічні типи людей та зразки дерев'яної архітектури. Та й це не все. Під час виставки відбувся "Український тиждень" з участю українських мистецьких груп. Всіх учасників мистецької програми було понад тисячу.

Завдяки надлюдським зусиллям нашої спільноти, український павільйон був дуже успішний, а між прапорами вільних народів світу повівав синьо-жовтий прапор України. Американські українці здали іспит громадської та політичної зрілости, даючи тим гарний приклад об'єднаних зусиль для спільного добра.

Успіх української спільноти на міжнародній виставці в Чікаґо дав їм поштовх до дальшої наполегливої праці на полі збереження своєї національної культурної спадщини. Це, тим більше, що "деякі українські музеї були знищені під час Другої світової війни, а ті, що залишилися, набрали зовсім іншої форми і змісту.

– Вони стали до послуг партії, "возз'єднання" й русифікації. Там не залишилось найменшого сліду про наші змагання за відродження української державности.

Як активний і дуже позитивний відгомін на таку невідрадну дійсність у межах тогочасної України, серед українців на поселеннях у вільному світі зродився динамічний рух українського музей-

---

[1] Еміліян Басюк, " Український павільйон на міжнародній виставці в Чікаго 1933 року", "Свобода", 27 березня 1985 р.

ництва, особливо в Канаді та США".[2]

Про важливість українських музеїв для України та української спільноти у вільному світі, в наших засобах масової інформації багато писали такі шанувальники та фахівці музейного діла, як: мґр Еміліян Басюк, Осип Данко, Роман Ільницький, мґр Степан Кікта, М. Когут, Ольга Кузьмович, Степан Куропась, Володимир Лучків, Ніна Марченко, Володимир Мацьків, д-р Я. Салецький, Теодор Терен - Юськів, д-р Богдан Цимбалістий та інші.

З приїздом за океан з Европи післявоєнної еміґрації, музеї й архіви засновано в багатьох містах Америки та Канади, почавши з Українського Національного Музею у Чікаґо та Українського Музею-Архіву в Клівленді, які засновано в 1952 році. Одначе, найстарішим в Америці є Український Музей і Бібліотека в Стемфорді, при якому з доброї волі Владики Василя Лостена знайшлося місце для Українського Лемківського Музею.

"У 1933 р. єпископ Константин Богачевський оголосив про заснування Українського Музею і Бібліотеки в Стемфорді. Кілька років велася організаційно-підготовча праця. Офіційне відкриття Музею і Бібліотеки відбулося у вересні 1937 року.

У розвитку, збагачення колекцій завдячуємо нині не лиш засновникам, але й у дуже великій мірі Владиці Василеві Лостенові. Від самого початку своєї праці як екзарха Стемфордської епархії, він зрозумів важливість існування та постійного розвитку нашої культурної установи для добра нашої Церкви, Українського Народу і його культури та проявив неабияке завзяття і наполегливість у досягненні задуманого".[3]

До речі, "головним промотором у збереженні та пропаґуванні української народної спадщини (культури) було жіноцтво. В різних країнах – у головних містах і навіть у менших скупченнях українських поселенців – творено музеї, постійні виставки чи прямо колекції українського народного мистецтва. Їхнім завданням було протистояти асиміляції, знайомити молодь і неукраїнців із багатством української культури та залишити культурний осередок для нашої молоді, майбутніх поколінь і для всіх, хто буде шукати інформацій про Україну та її культурну спадщину".[3A]

Поза Україною українські музеї й архіви існують також в

---

[2] Еміліян Басюк, "Придбаймо нове приміщення для Українського Національного Музею в Чікаґо", "Свобода", 23 листопада 1982 р.

[3] Мґр. Любов Волинець, "Українському Музею і Бібліотеці у Стемфорді – 70", "Сівач", 27 січня 2008 р.

[3A] Ірина Руснак, "Українські музеї, ґалерії & збірки в західній діяспорі", Торонто, 1996, ст. 4.

Австралії, Англії, Бразилії, Словаччині, Франції та в інших країнах. Від 1930 р. в будинку Української Бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі діє Музей Визвольних Змагань 1917-1920 рр. ім. С. Петлюри, заснований в 1922 р. та Етнографічний Музей.

Любителі музейної справи добре розуміли, що в музеях зберігаються такі докази, яких заперечити ніяк не можна, бо вони промовляють своєю переконливою мовою й аргументами, тому вони є одним із дуже важливих виховних чинників. Крім того, наші музеї репрезентують українську культуру серед чужомовного населення.

Обговорюючи причини і потреби Українсько-Канадського Архіву-Музею Альберти в Едмонтоні, М. Когут пише: "Тому, що архіви є джерелом для істориків, а музей є обличчям нації-народу, тому Українсько-Канадський Архів-Музей є нам конче потрібний, бож лише у власному музеї збережемо свої культурні скарби".[4]

Безперечно, архіви на чужині є дуже важливим джерелом знання.

"Наші музеї, своїми типового характеру – експонатами, книжками, часописами, журналами та різними прецінними архівними матеріялами, не дозволяють молоді забути про її коріння, про наше славне минуле, про прекрасне народне мистецтво та закликають цю молодь до піднесення національної свідомости та крокування до державного відродження України. Українські музеї освідомлюють про українську проблему тих, хто про Україну знає мало, або й нічого не знає.

Українські музеї – це скарбниці відвічних багатств українського національного буття, з якого, як із життєдайного джерела, тече цілюща вода, що зберігає нас від національної атрофії, а яка вдихає в нас віру у вічність непоборного життя Українського Народу. Музеї – це скарбниця духової й матеріяльної культури народу, тому дорожім і підтримуймо наші музеї морально та матеріяльно, бо їхнє призначення і роля є тісно пов'язані з буттям і прямуванням до відродження нашої державности".[5]

Розкриваючи минуле і характер музеїв, можна мати уяву про стан розвитку суспільства і можна судити, наприклад, про стабільність чи хиткий характер такого суспільства. Власні музеї помагають нашій спільноті в її дальшому розвитку. Основна важливість музею також у тому, що він задоволяє дві органічні потреби нашого життя у США, а саме: присутність української культури на

---

[4] М. Когут, "Дещо про Українсько-Канадський Архів-Музей Альберти в Едмонтоні", "Свобода", 3 квітня 1980 р.

[5] Еміліян Басюк, "За підтримку українських музеїв", "Свобода", 6 червня 1981 р.

американській культурній сцені та потреба самопізнання і самовизначення, знання або віднайдення культури свого народу й народу свого походження. Ця потреба наявна тепер і буде все актуальна в майбутніх поколіннях.

ДАЛЕКИЙ ШЛЯХ ДО ЛЕМКІВСЬКОГО МУЗЕЮ В АМЕРИЦІ

Думка про збереження в Америці культурної спадщини лемків тісно пов'язана з початком організованого життя еміґрантів з Лемківщини в Нью-Йорку в 1933 році, які важко працювали на кусок хліба в пенсільванських копальнях вугілля та на інших небезпечних роботах, але все тужили за рідним краєм, який покинули, шукаючи кращої долі.

Вже у Статуті Організації Оборони Лемківщини (дальше ООЛ), схваленому на першому Лемківському З'їзді у Філядельфії, про завдання і мету організації м.ін. написано: "Збирати та зберігати пам'ятки культури й мистецтва Лемківщини".[6] Про заснування окремого лемківського музею тоді не йшлося.

Під час Другої світової війни діяльність ООЛ припинилася, а відновлено її щойно після війни. У таких несприятливих для організаційної праці умовах годі й говорити про розвиток музейної діяльности. Вона активізувалася знову після приїзду до Америки з Европи післявоєнної еміґрації в 50-их роках, а відтак після приїзду з польського заслання вихідців з Лемківщини в 60-их роках.

Великим поштовхом у праці на ниві збереження культурної спадщини Лемківської Землі стало усвідомлення того факту, що після операції "Вісла" 1947 року, Лемківщина стала пустинною землею. У висліді етнічної чистки, яку здійснила польська влада, залишки лемків, яких обминула депортація до України, насильно переселено на польські понімецькі землі на повну польонізацію та знищення як українського племени. Лемківщина, подібно як усе Закерзоння, стала пустинею, на якій поляки нищили всякі сліди життя українських автохтонів. Це була велика трагедія не лише Лемківщини, але й трагедія цілої України, бо вона втратила найбільш західню вітку свого народу, а разом із тим – велику частину своєї предвічної землі. Перебуваючи в умовах поневолення, Україна

---

[6] Статут Організації Оборони Лемківщини (дальше ООЛ), схвалений на I Лемківському З'їзді 6 червня 1936 р. у Філядельфії, Па. (Із змінами, які прийнято на XII Загальному Лемківському З'їзді в Нью-Йорку 12 жовтня 1969 р. та на XIV Загальному Лемківському З'їзді в Пассейку, 12-14 жовтня 1973 р.). Папка – Микола Дупляк, Секретар ГУ ООЛ, Вислані листи та інше, 1969 - 1971 (Архів ООЛ в УЛМ).

не змогла захистити своїх кровних земляків на захід від Сяну. За неї вирішували Москва і Варшава.

Усвідомлення такої трагедії підказувало лемкам у вільному світі потребу не тільки захищати інтереси Лемківщини, що вони й робили, але й збирати та зберігати від заглади всякі речі, що мають музейну вартість. Це все з думкою про те, щоб рідні експонати збереглись у музеї для майбутніх поколінь.

Між лемками в Америці виявились ентузіясти, які приватно займались збіркою матеріялів культурної спадщини своєї вужчої Батьківщини, бо розуміли таку потребу. Між ними слід назвати Степана Пельца з Нью-Йорку, мґр-а Володимира Лесняка з Акрон, Огайо, а в Канаді редактора "Лемківських Вістей" в Торонто Юліяна Тарновича та інших.

ЗБІРКА ЕКСПОНАТІВ ДО ЛЕМКІВСЬКОГО МУЗЕЮ

Лемківська музейна справа знайшла повну підтримку обраної 11-12 жовтня 1969 р. на XII З'їзді ООЛ в Нью-Йорку нової управи організації, яку очолив проф. д-р Іван Гвозда, а секретарем став мґр Микола Дупляк.

У першому обіжнику новообраної управи, який порозсилано до всіх Відділів ООЛ, м.ін. читаємо: "Окремою галуззю є музейно-архівна діяльність ООЛ, щоб зберегти культурно-мистецькі надбання лемків для культурної скарбниці України і світу. Йдеться тут так про всякі матеріяльні як і духовні надбання (пісні, музику, звичаї, обичаї і т.д.). Не лише мусимо діяти тут, у Новому Світі, але й повинні зберегти все, що ще можливо і там, за лалізною заслоною.

Просимо не тримати нічого вдома, що може мати музейну вартість. Негайно шліть до Головної Управи для фахового збереження. Невдовзі буде назначена спеціяльна Архівно-Музейна Рада Директорів, яка фахово займеться цими справами, включно із підшуканням відповідного приміщення".[7]

Щоби справа збереження культурної спадщини лемків не обмежилась наведеними словами, голова ООЛ д-р Іван Гвозда вже в черговому Обіжнику ч. 2 пише: "На засіданні ГУ ООЛ, що відбулося в Каміллус 22 листопада 1969 р., докооптовано і створено нові позиції, а саме: музейно-архівну референтуру, яку очолив мґр Микола Дупляк; видавничо-наукову референтуру, яку очолив проф. д-р Іван Гвозда; культурно-освітню референтуру, яку очолив Іван Сквіртнянський, інші референтури".

Оце чи не вперше у матеріялах архіву ООЛ прозвучало слово

---

[7] Обіжник ГУ ООЛ ч.1, 11 листопада 1969 р., див. ч. 6.

"музею-архіву". Цій референтурі поставлено чіткі завдання: підшукати "постійне приміщення, зібрати документи (цікаві книги, мапи, пресу, періодичну літературу, листи, офіційні папери, фотокартки, матеріяли на магнітних стрічках, фільми, пластинки); збирати ношу, образотворче мистецтво, різьбу, тканини, трикотарство, пацьорки та вишивки, знаряддя, інструменти та ахітектурні пам'ятки".[8]

Очоливши музейно-архівну референтуру при ГУ ООЛ, я дуже серйозно сприйняв свої обов'язки, розуміючи їх як обов'язки супроти моєї Лемківщини. Це, тим більше, що з поставленими завданнями я зовсім погоджувався. Саме з думкою про ці обов'язки, у листі до редакції "Лемківських Вістей" в Торонто я запропонував постійно "... писати про життя лемків під Польщею", а на січень 1970 р. підготовити цілу сторінку п.н. "З життя лемків на вигнанні".[9]

Почавши від лютого 1970 року, сторінки "Із життя лемків на вигнанні" почали появлятися у кожному числі місячника "Лемківські Вісті". У надсиланих матеріялах м.ін. були статті, оголошення та інформації з музейної ділянки. Газета стала практичним засобом комунікації та інформування лемківського середовища про наші музейні справи.

Крім того, не гаючи часу, я почав розсилати листи до багатьох людей з проханням допомогти у збиранні всяких експонатів до майбутнього лемківського музею.

У листі до культурно-освітнього референта ГУ ООЛ Івана Сквіртнянського я м. ін. писав: "Організація доручила мені завдання клопотатись про музейно-архівну референтуру. Хочу докласти всіх зусиль, щоб праця в цій діляці завершилась повним успіхом. До Вас звертаюся з проханням помогти мені у цьому своїм знанням і досвідом та прошу переслати мені архіви, що є у Вашому розпорядженні".[10]

Я вірив, що якщо наше покоління не подбає про те, щоб тепер зібрати все гідне збереження, то наступне покоління цього вже не зробить, бо не буде від кого зібрати. Саме тому я вірив в успіх музейного проєкту. Ще не зібрав експонатів, а вже думав про музей. У листі до д-ра Ярослава Падоха я м.ін. писав: "Я б хотів, щоб створення музею лемківської культури стало фактом. Колись М. Лисенко так писав про фолкльор Кубані: "... *щоб матеріял не зник, наша мета зберегти хоч залишки.* Його думка живуча і в наш час".[11]

До помочі в музейній справі я хотів був приєднати таких

---

[8] Обіжник ГУ ООЛ ч. 2, 8 грудня 1969 р., див. ч. 6.

[9] Лист до редакції "Лемківських Вістей", 30 грудня 1969 р., див. ч. 6.

[10] Лист до І. Сквіртнянського, 30 грудня 1969 р., див. ч. 6.

[11] Лист до д-ра Ярослава Падоха, 30 грудня 1969 р., див. ч. 6.

шанувальників і збирачів лемківської спадщини, як мґр Володимир Лесняк, Степан Пельц, ред. Юліян Тарнович та інші. У листі до В. Лесняка я м.ін. писав: "Тішить мене, що Ви погодились працювати в архівно-музейній секції та що разом зможемо напевно більше в цій ділянці зробити".[12]

На початку 1970 року в місячнику "Лемківські Вісті" та в щоденнику "Свобода" появилося моє звернення до української громадськости про збірку матеріялів з Лемківщини з проханням прислати їх до лемківського музею на мою адресу.[13]

Важливі дані про пожвавлення в праці музейно-архівного референта знаходимо в Обіжнику ГУ ООЛ ч. 3, а саме: "Подаємо до відома, що В. Лесняк вже від довшого часу співпрацює з ГУ ООЛ як її член на пості заступника музейно-архівного референта, а мґр М. Дупляк недавно одержав музейно-архівний матеріял ООЛ від дотеперішнього культурно-освітнього референта І. Сквіртнянського. Матеріяли прийшли в двох неповних паперових коробках. Мґр М. Дупляк робить старання, щоб призбирати більшу кількість музейного матеріялу.

Для іформації подаємо список надісланих матеріялів до Лемківського Музею. Цей список прислав І. Сквіртнянський: 10 річників "Лемківських Вістей", 1 книжку протоколів ООЛ, 7 книжок, 1 коверту вирізків (ООЛ в часописах), 1 течку 5 чисел "Лемківського Дзвона", 1 течку "Лемківщини", 1 течку "Нашого Лемка", 1 течку публікації "20-ліття Павлокоми", 1 течку о. В. Вербицький (ноти – портрет), 1 течку листів ООЛ, 1 коверту: 3 документи (2 пашпорти, 1 метрика), 1 пачку різних оголошень, програмок, квитків та інше, 1 книжку висланих – одержаних листів ООЛ, 203 фотографії (головно лемківських церков), 44 лемківські писанки (13 із них побиті або пошкоджені).

Матеріяли розпаковано в присутності д-ра Івана Гвозди, мґр-а Миколи Дупляка і Василя Майковича.

Стверджуємо, що докладнішого списка не було, а матеріяли вимагають багато праці, щоб їх, в міру можливостей, упорядкувати. До цього вже приступає музейо-архівний референт.

У І. Сквіртнянського залишились: одна ручна пилка (з Лемківщини), одні ярма для волів, а в УВАН в Нью-Йорку є одні лемківські жорна".[14]

Щоби довести до порядку надіслані речі, треба було витратити чимало часу. Я знаходив той час у літню пору, бо тоді не

---

[12] Лист до В. Лесняка, 24 січня 1970 р., див. ч. 6.

[13] Лист до В. Лесняка, 7 березня 1970 р., див. ч. 6.

[14] Обіжник ГУ ООЛ ч. 3, 8 березня 1970 р., див. ч. 6.

працював у школі. Для потреб музею я використовував також той час, коли в мене не було заробіткової праці.

Деколи в мене були оправдані сумніви, чи справді наш музейний проєкт завершиться успішно. Та, незалежно від сумнівів і перешкод, я продовжував працювати – писати листи, просити про інформації та поради, доводити до порядку одержаний матеріял тощо. Відрадним було те, що мою працю в музейній ділянці добре розуміли та підтримували голова ООЛ д-р Іван Гвозда та інші члени проводу організації.

Музейні зусилля підтримували також поодинокі громадяни, наприклад, в Обурн дуже помічними були п-во Анна і Василь Гливи та Анна Сосняк. "Щоб зберегти скарби культурних надбань Лемківщини, пані Сосняк віддала до Музею власний лемківський одяг, що його берегла довгі роки в Америці, а крім того, вона пошила два нові одяги – чоловічий і дівочий – і подарувала їх Музеєві. Опісля пошила для нашої музейної збірки мальованку із льняного полотна власної ще роботи та оригінальні лемківські гуньку і чуганю. Як людина релігійна, вона вишила для Музею три образи: Ісуса, Марії та Св. Миколая. Крім того, вона подарувала Музеєві дві нові хоругви – Ісуса і Марії. – Такі були колись у нашій церкві в Смільнику – каже з гордістю наша землячка. Хоругви пані Сосняк зробила в честь Митрополита Степана Сулика. – Коли я довідалася, що нашим Митрополитом став о. Степан Сулик, мій близький земляк родом з Бальниці, в моєму серці стала така радість, неначе мій брат або син зайняв оцей високий пост у нашій Церкві. З тої радости, що маємо Митрополита з Лемківщини, я заплакала і стала пригадувати давні часи. Хоругви є отже виявом радости і вдячности Богові за Митрополита – лемка".[14A] Подібним добродієм Лемківського Музею був пан Іван Гончак з Йонкерс, але про нього пишемо на іншому місці.

Дуже оригінальний дарунок для Лемківського Музею зробив наш земляк Володимир Біланич з Чікаго. Відвідуючи рідну землю, він подбав про те, щоби зловити та відповідно виправити три птахи, що водились у лісах і полях Лемківщини – орел, сорока і хутко. Законсервованих птахів привіз до Америки, а відтак подарував їх до нашого Музею. На виставці в Стемфорді ці птахи були біля двох років, а коли почали псуватися і відпадало пір'я, я мусив їх прибрати.

У своїй праці я бачив три основні напрямки:

1) збирати експонати матеріяльної і духової культури лемків

[14A] Микола Дупляк, "Жінка, яких мало", "Лемківщина" ч. 3, 1983 р., ст. 26.

та зберігати їх, щоб вони стали основою оформлення лемківського музею;

2) збирати та упорядковувати всякі матеріяли, що мають відношення до праці ООЛ, щоб вони стали основою організаційного архіву;

3) збирати всяку різномовну літературу, що має відношення до Лемківщини та УПА, щоб вона стала опісля бібліотекою лемкознавства та УПА.

У зв'язку з наміченою на 21-22 червня 1970 р. X Зустріччю лемків Америки і Канади в Торонто, назріла думка, щоб з цієї нагоди влаштувати виставку лемківських експонатів. Я заохочував В. Лесняка влаштувати таку виставку зі своєї приватної збірки, бо вона активізувала б лемківську тематику, а при цьому посередньо допомогла б у реклямі наших музейних зусиль. В. Лесняк влаштував бажану виставку.

Зібрані досі архівні матеріяли з праці ООЛ підсилила допомога від знаного лемківського діяча та ветерана УПА Юліяна Котляра з Пассейку. Він передав мені чотири пачки всяких документів, які треба було відповідно упорядкувати.[15]

Крім того, я розвинув широку кореспонденцію за придбання всякої лемкознавчої літератури до нашої бібліотеки.

Я вірив, що швидке відкриття окремого лемківського музею було б можливе тоді, коли б любителі та приватні збирачі лемківського мистецтва збагатили його своїм збірками. З думкою про те я м. ін. так писав до В. Лесняка, Ю. Тарновича і С. Пельца:

"Лемківський Музей – це тривкий пам'ятник і Лемківщині, і лемкам. Це, перш усього, завдання і честь самих таки лемків, завдання кожного чесного українця. А проте, історія переконує, що її творять одиниці. Таких одиниць на полі зберігання надбань лемківської спадщини – дуже мало. Тим більше цінні вони і їхня праця для збагачення і збереження доробку української культури в загальному, а лемківської зокрема. Ви – одна з тих одиниць.

Невдовзі сповниться 35 років від часу заснування ООЛ, а Лемківського Музею ще нема. Правда, музейно-архівна референтура ООЛ дещо в цій справі зробила; маємо м.ін. цінні експонати, але їх мало щоб відкрити музей.

На мою думку, час створення Лемківського Музею вже надійшов. Доки чекати? Організаційний музейно-архівний фонд ще малий. Звертаюсь отже до всіх приватних цінителів і збирачів цінностей культури Лемківщини з закликом спільно докласти зусиль і доброї волі для завершення спільного діла спільними силами.

---

[15] Лист до В. Лесняка, 19 квітня 1970 р., див. ч. 6.

Я б був більше як вдоволений, коли б наша музейна справа знайшла реальне оформлення сьогодні, бо хто-зна чи хтонебудь оформить її. Єдність додає нам сили, час – ні".[16]

Одначе, мені не вдалось переконати власників приватних збірок.

Окрім того, що В. Лесняк надіслав мені деяку літературу, я навіть не одержав відповіді на мої листи. На жаль, В. Лесняк надіслав також свою резиґнацію з обов'язків заступника музейно-архівного референта ГУ ООЛ.[17]

Важко пояснити таке байдуже ставлення до музейного проєкту ООЛ. На мою думку, вони не були до цього готові. Приватний чинник виявився сильнішим від суспільного, хоч приватні збірки в умовах еміґраційного життя на дальшу мету розгубляться, бо нащадки не все їх пошанують, а то й викинуть на вулицю. Крім того, може в них не було віри в наші можливості та в нашу працю. Позатим, люди скоріше збагачують вже оформлений музей ніж той, якого практично ще нема. Та, як не міркуй, а наш музейний проєкт зазнав невдачі. Прийшлось розраховувати лише на власні сили та на свою працю.

З датою 9 серпня 1970 року, я виготовив точний "Інвентар музейно-архівного матеріялу, отриманого від Івана Сквіртнянського", а також "Інвентар матеріялів, придбаних музейно-архівним референтом ГУ ООЛ – мґр-ом Миколою Дупляком".[18]

Перша виставка Лемківського Музею відбулася в Йонкерсі, Н.Й. з нагоди XIII Загального З'їзду ООЛ у днях 2-3 жовтня 1971 року. З цієї нагоди я знову звернувся листом до вже названих приватних власників збірок, до інших тощо. Я м.ін. писав: "Мені припав обов'язок організувати на З'їзд ООЛ лемківську виставку. Перший раз, отже, використані будуть скромні музейні фонди нашої організації. Знаючи Ваше добре наставлення до музейної справи, хочу оцим запросити Вас взяти участь у лемківській виставці на З'їзді ООЛ в Йонкерсі зі своїми експонатами. Ваша участь дуже побажана".[19] Про свою згоду взяти участь у виставці повідомив лише Степан Пельц.

У статті до преси про цю виставку я згодом м.ін. писав: "Виставка складалася, в основному, з експонатів приватної збірки С.

---

[16] Листи до В. Лесняка, Ю. Тарновича, С. Пельца. Я. Саноцької, 15 липня 1970 р., див. ч. 6.

[17] Лист до В. Лесняка, 21 січня 1971 р., див. ч. 6.

[18] Інвентар, 9 серпня 1970 р., див. ч. 6.

[19] Листи до Ю. Тарновича, Антона Цісляка (Лемко-Союз), С. Пельца, 14 липня 1971 р., див. ч. 6.

Пельца і музейно-архівних фондів Головної Управи ООЛ. На увагу заслуговує участь у виставці п-ва Анастазії і Василя Майковичів із їхньою чималою колекцією лемківського одягу.

Заля, в якій розташувалася виставка, була нашвидко перемінена в лемківський калейдоскоп, в якому за обдуманим пляном і порядком, розкішно переплітались зразки нашої реґіональної культури.

Збірка С. Пельца – це сама собою гарна виставка, яку глядачі напевно мали нагоду бачити на попередніх лемківських виставках. Її власники гордяться нею і дійсно мають причину нею дорожити. Це ж бо надбання літ, гордість культурних людей.

Чи не найбільше місця у виставці зайняли вперше показані експонати Головної Управи ООЛ. Досі наша організація влаштовувала лемківські виставки, але в них сама участи не брала. Цього ж року і організувала виставку, і мала що на ній показати. Годі про все бачене написати. Слід однак відмітити 17 оправлених у прозорий матеріял таблиць-альбомів, що охоплюють знімки лемківських церков, краєвидів, людей та ноші. Кожний з відвідувачів легко знаходить тут щось рідне, йому знайоме. Є теж комплект репродукцій образів Никифора, оправлених з мистецьким смаком і вмінням. Є також окремий відділ з народним одягом. Одяг має свою метрику, тобто інформує хто подарував його та звідки він родом. Крім цього, м. ін. гарно була заступлена література про Лемківщину, оправлена в річники лемківська преса тощо.

А поки що перед ООЛ основне завдання – влаштування постійного Лемківського Музею в одній із кращих українських інституцій в Америці".[20]

Після виставки УЛМ в Йонкерсі, продовжувалася наполеглива праця над збиранням усяких експонатів. Про музейні потреби я знову вислав багато листів до знайомих і незнайомих людей (в Америці, Канаді, Англії, Польщі, Австралії, Чехо-Словаччині, навіть в Юґославії). Хоч не все легко віддавати дорогий предмет до музею, який щойно створюється, предмет, що довго зберігався в родині як пам'ятка від батьків і дідів, як реліквія з рідної Лемківщини, проте мої зусилля не залишились без частинного успіху. За подаровані речі я окремо дякував жертводавцям.

У справі придбання літератури, що має будь-яке відношення до лемкознавства та УПА, я звертався і до поодиноких людей, і до

---

[20] М.Д., стаття "Лемківська виставка в Йонкерс", 2 листопада 1971 р., див. ч. 6.

всіх Відділів ООЛ,[21] і до українських та чужих книгарень, і до українських і неукраїнських інституцій, напр.: до Музею-Архіву УВАН в Нью-Йорку,[22] до Українського Музею ім. д-ра Мирослава Сіменовича в Чікаґо,[23] до Польського Історичного Товариства в Новому Санчі (про пересилку його річників "Rocznik Sądecki"),[24] до Музею Народного Будівництва в Сяноці (про придбання збірників "Materiały Budownictwa Ludowego w Sanoku"), до Академії Генерального Штабу у Варшаві (про придбанна і передплату її публікації "Wojskowy Przegląd Historyczny"),[25] до Музею Української Культури в Свиднику),[26] до словацької установи в Братиславі (про передплату "Нового Життя"),[27] до Словацької Книги в Пряшеві (про українські видання),[28] до редакції "Карпатська Русь" в Йонкерсі (про передплату газети та придбання старих календарів-альманахів Лемко-Союзу), до редакції "Богословія" в Римі (у справі книжки С. Гординського "Українські церкви в Польщі"), до інших установ тощо.

Друга виставка УЛМ відбулася 14 жовтня 1972 року в Пассейку, Н.Дж. з нагоди Зустрічі Головної Управи та членства ООЛ з українцями, які приїхали до Америки з Польщі.

Познайомившись з виставкою, новоприбулий Микола Левчик, який народився вже на польському засланні, так м.ін писав у статті п.н. "Лемківська виставка": – "У минулому, живучи в Польщі, я був у т.зв. "ізбє культури лемковскей" у Мазурському Музеї в Ольштині. На Лемківщині відвідав збірку лемківських експонатів у Зиндрановій та сяніцький скансен. Основна різниця між відвідуваними в Польщі збірками лемківської культури, а нашим Лемків-

---

[21] До всіх Відділів ООЛ, 25 лютого 1973 р. Папка – Микола Дупляк, Секретар ООЛ, Куратор УЛМ, Вислані листи, 1972-1974 (Архів ООЛ в УЛМ).

[22] Лист до Музею-Архіву УВАН в Нью-Йорку, 5 грудня 1972 р., див. ч. 21.

[23] Лист до Українського Музею ім. д-ра М. Сіменовича, 23 серпня 1974 р., див. ч. 21.

[24] Лист до Польського Історичного Товариства в Новому Санчі, 18 серпня 1974 р., див. ч. 21.

[25] Лист до Штабу Генерального у справі передплати публікації "Wojskowy Przeglad Historyczny", 23 серпня 1974 р., див. ч. 21.

[26] Лист до Музею Української Культури в Свиднику у справі пересилки літератури, 31 серпня 1972 р., див. ч. 21.

[27] Лист до Usredna ekspedicia tlace в Братиславі у справі передплати "Нового Життя", 22 серпня 1974 р., див. ч. 21.

[28] Лист до Словацької Книги в Пряшеві в справі пересилки літератури, 22 серпня 1974 р., див. ч. 21.

ським Музеєм в Америці в тому, що польські музеї колекціонують передовсім пам'ятки матеріяльної культури лемків, культури їхнього щоденного вжитку. Документів, що свідчать про польське варварство супроти лемків, а є їх багато, не годиться їм із зрозумілих причин і зберігати, і показувати.

У Пассейку я звернув увагу на альбоми знімок і літературу з лемківською тематикою. Це наповнило моє серце ще більшою любов'ю до всього що рідне".[29]

Чергова виставка експонатів Українського Лемківського Музею відбулася в Нью-Йорку в днях 10-12 жовтня 1975 року з нагоди XV Загального З'їзду ООЛ і СФЛ.

У праці над оформленням УЛМ трапилась і незрозуміла подія. – У "Свободі" з 13 лютого 1975 р. появилася довша стаття непідписаного автора про загальні збори Відділу ООЛ в Нью-Йорку п.н. "Відновлено намагання видати монографію про Лемківщину та закласти лемківський музей". У справі цього доцільного баламутства читачів газети та української спільноти, мені довелось згодом реагувати на сторінках щоденника".[30]

Автор м. ін. писав, що учасники зборів просять ГУ ООЛ створити "окремий комітет для завершення акції збірки матеріялів для лемківського музею й договоритися з ГУ Союзу Українок Америки про відкриття лемківського відділу при Музеї СУА". Про мою дотеперішню працю для музейної справи автор ніби й ніколи не чув. Видно, серйозна праця в напрямі оформлення Лемківського Музею когось боліла, треба було якось цій праці шкодити. До речі, головою Відділу ООЛ в Нью-Йорку на той час був Василь Скомський, а секретарем Петро Гарайда.

Про справу видання монографії про Лемківщину я опісля так інформував В. Лесняка: "Д-р Ярослав Падох ... намовив управу Відділу ООЛ в Нью-Йорку видати збірник – монографію про Лемківщину і поїхав з нею до Гарварду зробити контракт, бо Відділ має гроші і є *нагода їх видати*.... Слід згадати, що СФЛ ще перед тим зробила відповідні заходи в Гарварді по лінії оформлення Лемківського Дослідчого Відділу, але не всім людям праця СФЛ подобалася. Ніхто досі не бачив змісту запланованої д-ром Я. Падохом монографії, а проф. Струмінський мусить також так писати, щоб міг

---

[29] Микола Левчик, стаття "Лемківська виставка", "Лемківські Вісті", Торонто, грудень, 1972 р., див. ч. 21.

[30] Лист до "Свободи", 17 лютого 1975 р., з проханням помістити мою статтю "У справі монографії та музею". Папка – Микола Дупляк, Екзекутивний секретар СФЛ, Куратор Музею СФЛ, Вислані листи, 1975 (Архів ООЛ в УЛМ).

повернутися до Варшави".[31]

З думкою про співпрацю з організованою лемківською громадою для спільного добра, я нагадував їй про її обов'язки супроти Лемківського Музею. У листі до КУ ООЛ я м.ін. писав: "Дуже побажано, щоб і поодинокі члени Крайової Управи, і Відділи ООЛ більше цікавились Музеєм СФЛ та надсилали до нього не тільки матеріяли, що відносяться до проблем Лемківщини, але й всі матеріяли, що свідчать про працю поодиноких відділів. Слід розуміти, що Музей СФЛ є заразом архівом лемківського організованого життя. Дбаймо ж усі про збагачення нашого Музею.

Усі референти КУ ООЛ повинні вести своє листування, свою працю в такому порядку, щоби до часу Загального З'їзду були готові передати його до музейного архіву. До архіву слід пересилати також заповнені папки матеріялів, якщо вони даному референтові довше не служать. Всі експонати належно упорядковую та дбайливо зберігаю і забезпечую".[31A]

Оці нагадування дуже актуальні і тепер, бо про наведені обов'язки легко забувається. Вони не втратять актуальности і в майбутньому.

СПРАВА ПРИМІЩЕННЯ ДЛЯ ЛЕМКІВСЬКОГО МУЗЕЮ

Кожен музей асоціюється в нашій уяві з будинком, у якому зберігаємо надбання своєї культурної спадщини, або в якому влаштовуємо окремі виставки бажаного мистецтва.

Надбання Українського Лемківського Музею довго зберігалися у невеликій хаті їхнього опікуна та ентузіяста, який збирав їх разом з різних країн світу та упорядковував і обережно переховував з думкою про те, щоб колись знайти для них окрему домівку, в якій було б їм просторо, вигідно та безпечно; в якій могли б відвідувати їх і подивляти нащадки лемків. Їхніх бо батьків і дідів за лічені години вигнало польське військо на заслання і повну загладу. Зібрані в музеї свідки минулого Лемківщини розкажуть отим нащадкам хто вони і чиїх батьків діти та навчать їх зберігати і шанувати добру пам'ять про свою загарбану, сплюндровану та втрачену Батьківщину.

Взявши на себе обов'язки музейно-архівного референта Головної Управи Організації Оборони Лемківщини, я невідкладно почав діяти, – не лише збирати музейні експонати, але й думати про

---

[31] Лист до В. Лесняка, 31 березня 1977 р. Папка – Микола Дупляк, Екзекутивний секретар СФЛ, Куратор Музею СФЛ, Вислані листи, 1977-1978 (Архів ООЛ в УЛМ).

[31A] Лист до КУ ООЛ, 12 березня 1975 р., див. ч. 30.

те, де зберігати те все, чого в мене ще не було. Одначе, я вірив, що наш музейний проєкт увінчається успіхом.

Як написано вище, вже в першому Обіжнику ГУ ООЛ її голова д-р Іван Гвозда згадує про потребу підшукання для Лемківського Музею відповідного приміщення,[32] а в другому Обіжнику ГУ ООЛ музейно-архівній референтурі поставлено завдання підшукати для цього ж Музею відповідну домівку.[33]

Ще у 1969 році я м. ін. так писав до д-ра Ярослава Падоха у справі приміщення: "До Вас звертаюся з проханням помогти в підшуканні відповідного приміщення та поінформувати мене про такі можливості".[34]

Невдовзі після цього я мав причину писати, що "Справа приміщення для музею сьогодні не є вже проблемою. Український Інститут Америки в Нью-Йорку йде нам назустріч. Проблема залишається тільки в експонатах".[35] Наскільки розмови про можливе влаштування Лемківського Музею в УІА були серйозні, сьогодні важко сказати, бо я в них не брав участи, а підтвердження такої думки в архівних документах не знаходимо.

Про музейні справи знаходимо згадку в Заяві СФЛ з нагоди 40-ліття ООЛ: "Завершується також праця Лемківського Музею-Архіву над збиранням експонатів з ціллю встановлення постійного відділення музею лемківської культури в якомусь репрезентативному місці у найближчому майбутньому".[36]

Згодом була надія знайти приміщення для Лемківського Музею в домівці Музею Союзу Українок Америки в Нью-Йорку, який на той час нагромаджував фонди на будову власного престижного будинку. У листі до колишього редактора Лемківської сторінки в "Нашому Слові" Михайла Дзвінки, я з цієї нагоди писав: "Дальше збираю експонати. Одначе, хочу нарешті бачити наш Лемківський Музей належно оформлений у відповідному місці. Тепер надія на Музей СУА в Нью-Йорку. В цій справі велись колись заходи членів КУ ООЛ, які живуть в Нью-Йорку, а тепер доручили мені договоритись з куратором Музею СУА. Я написав листа, чекаю. А що ж можу більше вдіяти? Я просив був і Тебе про Твої поради в справі Музею, про поміч у придбанні експонатів, але досі нічого не

---

[32] Див. ч. 7.

[33] Див. ч. 8.

[34] Див. ч. 11.

[35] Див. ч. 16.

[36] Заява СФЛ з нагоди 40-ліття організованої діяльности лемків-українців США і Канади, 10 травня 1975 р., див. ч. 30.

одержав".[37]

Не дочекавшись відповіді від СУА, я написав був листа у справі Музею СФЛ до голови Українського Народного Союзу Йосипа Лисогора: "Згідно з візитою у *Свободі* голови СФЛ д-ра І. Гвозди та представників ООЛ в Америці та згідно з їхньою розмовою з Вами, про що була згадка у *Свободі* від дня 23 квітня ц.р., – Ви дали свою згоду на приміщення для Музею СФЛ в домівці УНС. Дозвольте отже запитати, коли можна приїхати до Вас та обговорити з Вами конкретні деталі й умови остаточного встановлення Музею СФЛ в будинку УНС?"[38]

Справа влаштування Музею СФЛ у "хмарочосі" УНС в Джерзі Ситі набирала реальних можливостей. Про це я так писав у листі до Дмитра Сопінки в Стони Крік, Онтаріо: "... я їздив до УНС в Джерзи Ситі (21червня 1977 р.) та обговорював справу Музею з головою УНС Й. Лисогором. Тепер я тої думки, що Музей СФЛ таки знайде постійне приміщення в репрезентаційному будинку Народного Союзу.

Передо мною тепер завдання дальшої праці з метою правного оформлення Музею та практичного його перенесення і оформлення вже на місці. Це не є таке просте, але з чогось таки треба починати".[39]

До речі, на розмови з Й. Лисогором їздив зі мною Юліян Котляр. Про це я так писав до голови КУ ООЛ Мирона Миця: "Розмова була корисна. Й. Лисогір йде нам назустріч, але забагато вимагати не можна і сподіватись забагато годі. Згідно з розмовою, Лемківський Музей має знайти приміщення у спільній залі з плянованим музеєм або архівом УНС. Ми погодились у тому, що я напишу проєкт договору з УНС в справі приміщення".[40]

Тому, що договір повинен був підписати голова ООЛ і куратор Музею СФЛ, я переслав копію договору Миронові Мицеві для узгіднення та апробати.

Згідно з узгодженою умовою, назва музею буде Лемківський Музей; власником Лемківського Музею є Організація Оборони Лемківщини; ООЛ не платитиме чиншу УНСоюзові чи власникові будинку за приміщення для Лемківського Музею.

УНС зобов'язуєтья: постійно співпрацювати з куратором для добра Лемківського Музею і УНС; подбати про відповідну рекляму для Лемківського Музею в союзовій пресі; забезпечити кураторові

---

[37] Лист до Михайла Дзвінки, 10 лютого 1977 р., див. ч. 31.

[38] Лист до Йосипа Лисогора, 12 червня 1977 р., див. ч. 31.

[39] Лист до Дмитра Сопінки, 28 червня 1977 р., див. ч. 31.

[40] Лист до голови КУ ООЛ Мирона Миця, 7 липня 1977 р., див. ч. 31.

Лемківського Музею, або ним назначеним особам постійний доступ до Музею.

Права і обов'язки власника Лемківського Музею такі: ООЛ покриватиме кошти забезпечення від пожару, знищення, крадежі та іншого нещастя; Головна Управа ООЛ та її куратор постійно дбатимуть про естетичний вигляд виставки, консервацію та забезпечення і переховування експонатів. Вони дбають також про підбір матеріялів, які виставляються для постійного огляду та про евентуальний підбір працівника Музею.

У проєкті договору я написав про ролю Ради Директорів УЛМ, але голова ООЛ Мирон Мицьо не бажав ніякої згадки про неї, тож перекреслені в договорі речення я пропустив.

Узгіднений з головою КУ ООЛ проєкт договору я вислав до голови УНС Йосипа Лисогора.[41]

У своєму звіті на XVI З'їзд ООЛ про приміщення для Лемківського Музею я м.ін. писав: "Справа домівки для влаштування постійної виставки лемківської культури чи не найбільше турбувала тих, хто нею серйозно цікавився. Були навіть проєкти будувати окремий будинок для Лемківського Музею. Все це, очевидно, романтичні мрії, бо й не тільки збудувати, але й вдержати навіть американський музей тепер дуже важко, а що ж тоді говорити про бідну лемківську громаду, яка й сама, у загальному, не надто багата національною свідомістю та дуже потрібною громадською та організаційною єдністю і, не надто щедра.

Спершу були надії на влаштування лемківської виставки в домі УККА-СУА, як філії Музею СУА в Нью-Йорку. Особисто в цій справі говорив із СУА наш голова Крайової Управи Мирон Мицьо, а відтак я написав офіційного листа до куратора Музею СУА О. Грабович, але й досі не довелось дочекатися відповіді. Видно, організоване українське жіноцтво не бажало йти нам назустріч.

Востаннє я виготовив проєкт умови між КУ ООЛ і Головним Урядом УНС про влаштування постійного Лемківського Музею в будинку УНС в Джерзи Ситі. Тепер проєкт чекає свого одобрення в УНС".[42]

На апробату музейного проєкту довелось чекати довше та хвилюватися. У листі до КУ ООЛ я висловив надію на позитивне полагодження справи з УНСоюзом та свою турботу з цього приводу: – "Журить мене однак те, як довести все до належного порядку,

---

[41] Лист до голови УНС Йосипа Лисогора, 23 вересня 1977 р., див. ч. 31.

[42] Звіт архівно-музейного референта КУ ООЛ, 1 жовтня 1977 р., див. ч. 31.

аджеж приміщення в УНС пусте, а для Музею треба мати відповідне обладнання, так як у Музеї СУА, який напевно панове вже бачили, а коли ні, то заохочую Вас це зробити, бо тоді будете мати кращий образ наших потреб і краще для них зрозуміння".[43]

Подібну турботу про Музей я висловив у листі до голови КУ ООЛ Миколи Грицков'яна: "Я конечно хочу, щоби полагодити справу приміщення для Лемківського Музею. Наша надія на УНС. Спочатку мені здавалось, що досі справа буде завершена. Видно, якось це не так легко, бо УНСоюзові не спішиться з тим, а Й. Лисогір дуже зайнятий іншими справами. Прошу Вас отже, поробіть відповідні заходи, щоби УНС таки дав нам приміщення, а воно нам потрібне вже, бо як довго відкладати? На що? Думаю, що приміщення в УНС це одинока надія для Музею. Чи бачите іншу?"[44]

Тим часом змінюється управа Головного Уряду УНС. На місце Й. Лисогора приходить д-р Іван О. Флис. Я привітав його з обранням на пост Предсідника УНС і нагадав про незавершену справу приміщення для Лемківського Музею.[45]

Моя зутріч з д-ром І. Флисом відбулася в УНСоюзі 7 лютого 1979 року. У ній взяли участь від ООЛ також Марія Дупляк і Юліян Котляр. Про цю зустріч я м.ін. так писав до голови КУ ООЛ М. Грицков'яна:

"Д-р Іван Флис був прихильний справі приміщення для Лемківського Музею в будинку УНС. Він заявив, що в березні екзекутива УНС розглядатиме наше прохання про приміщення. Тому, що він мав застереження до нашого проєкту умови про приміщення для Лемківського Музею, яке ми доручили його попередникові Й. Лисогорові, я просив, щоби він написав свій власний проєкт умови і він обіцяв це невдовзі зробити. Досі однак з надією чекаю. Можливо, що він чекає на рішення екзекутиви в цій справі.

Саме приміщення, що його нам тепер пропонують, є набагато менше від того, що його нам обіцяв Й. Лисогір, і, до речі, виглядає як комора. Думаю, що воно буде замале, щоби в ньому якось пропорційно і до смаку зробити виставку. Але, як кажуть, дарованому коневі в зуби не заглядають. Та коли все піде згідно з нашими потребами, чого треба сподіватися, то незалежно від якости приміщення, Крайовій Управі ООЛ треба подумати про відповідне устаткування для експонатів. Коли все буде полагоджено з Народ-

---

[43] Лист до КУ ООЛ, 17 лютого 1978 р., див. ч. 31.

[44] Лист до голови КУ ООЛ Миколи Грицков'яна, 11 квітня 1978 р., див. ч. 37.

[45] Лист до голови УНС д-ра Івана О. Флиса, 29 серпня 1978 р., див. ч. 31.

ним Союзом, то я б хотів негайно перевезти весь музейний матеріял до будинку УНС".[46]

Час минав швидко, а вістки від д-ра І. Флиса не було. Таке зволікання з вирішенням проблеми приміщення для Лемківського Музею примусило мене шукати ще інших можливостей. 18 червня 1979 р. я поїхав до Стемфорду на першу зустріч з куратором Українського Музею і Бібліотеки д-ром Василем Ленциком. Зі мною був також секретар КУ ООЛ Степан Барна. Ми мали нагоду оглянути гарне приміщення Українського Музею та скарби української культурної спадщини, що в ньому зберігаються, познайомитись з гарною людиною, якою виявився д-р Василь Ленцик. Український Музей в Стемфорді гарно розміщений і доглянений в палаті Епархії УКЦ.

Опісля я так писав до д-ра В. Ленцика: "Хочу вірити, що в будівлях Епархії знайде притулок і наш Лемківський Музей. Згідно з нашим домовленням, я написав у цій справі листа до Їх Ексцеленції Кир Василя Лостена та виготовив прелімінарну умову про встановлення Лемківського Музею. Копія у прилозі. Вас же хочу просити про сприяння та поміч нашим старанням, бо ж ідеться про збереження цінностей української культури незалежно від того, з якої частини нашої великої землі вони походять, а все інше – це другорядна річ. Коли будемо мати це на думці, то ніщо не повинно бути перешкодою для здійснення нашого задуму".[47]

У листі до Владики Василя Лостена я висловив своє захоплення Українським Музеєм і Бібліотекою та переконував його у потребі збереження культурної спадщини Лемківщини. Я просив про постійне приміщення для Лемківського Музею в цій самій будівлі, що й Український Музей. "Коли наша земля знищена, то годиться, щоби хоч слід про наше минуле, нашу присутність на Лемківщині зберегти для майбутніх поколінь та історії у відповідній музейній колекції. Колекція вже є. Нема однак приміщення для неї".[48]

Про те, що Владика В. Лостен погодився прийняти Музей СФЛ та дати йому відповідне приміщення (коли закінчиться ремонт), повідомив мене д-р В. Ленцик листом від 25 червня 1979 року. Тим часом надійшов лист від д-ра І. Флиса з дня 8 травня 1979

---

[46] Лист до голови КУ ООЛ Миколи Грицков'яна, 7 березня 1979 р. Микола Дупляк – Екзекутивний секретар СФЛ, Куратор УЛМ, Вислані листи 1979-1985 (Архів ООЛ в УЛМ).

[47] Лист до куратора Українського Музею в Стефорді д-ра В. Ленцика, 25 червня 1979 р., див. ч. 46.

[48] Лист до Кир Василя Лостена, 25 червня 1979 р., див. ч. 46.

року, в якому він повідомляв, що Головний Екзекутивний Комітет УНС на засіданні дня 5 квітня одноголосно погодився призначити місце для влаштування Музею СФЛ. Дякуючи д-рові І. Флисові за прихильність до справи приміщення Лемківського Музею в будинку УНС, я писав: "Дозвольте повідомити Вас, що ми не зможемо скористати з доброго жесту та доброї волі Українського Народного Союзу. Лемківський Музей знайде своє приміщення при Українському Музеї в Стемфорді під опікою Владики Василя Лостена. Це рішення роблю з думкою про добро дорученої мені справи, бо вважаю, що при існуючому осередку культури буде легше влаштувати Лемківський Музей та вигідніше ним користуватися".[49]

Про свої турботи у зв'язку з реальною можливістю перевезення експонатів Музею СФЛ я інформував голову КУ ООЛ Миколу Грицков'яна[50] і почав робити новий (доповнений) інвентар музейного майна. Я просив про поміч у придбанні для Музею необхідного обладнання.

Майже рік пізніше я писав до цього ж голови ООЛ про подібні турботи: "Як бачите, наближаємось до завершення діла, але на перевезенні речей не може закінчитися, бо не можна лишити все в пустій кімнаті і поїхати спокійно додому. Саме це не дає мені спати, бо по-перше, відповідні меблі, ґабльотки є дорогі, а з того що в мене на руках, не багато можна купити; по-друге, я ж не живу близько до Стемфорду щоби легко полагодити транспорт меблів, яких, зрештою, так багато не треба".[51]

Тим часом за дозволом Владики В. Лостена та з допомогою д-ра В. Ленцика частину Музею СФЛ перевезено до Стемфорду 15 серпня 1980 року. Музейне майно перевозили зі мною голова СФЛ д-р Іван Гвозда і Дмитро Голяк, який випозичив нам свою вантажівку.

Між перевезеними речами, в основному, були такі: лемківський одяг; предмети матеріяльної культури; образи; портрети та документи; 18 табльо – 129 фотографій, в основному, лемківських церков; 12 оправлених образів; 10 оправлених (8x10) фотографій та документів; 6 оправлених (12x16) фотографій та документів; 6 платівок із лемківським репертуаром; 52 писанки; 40 афішів із лемківських танцювальних забав та імпрез в Америці.

Крім того, я купив і перевіз до Стемфорду такі речі: один

---

[49] Лист до голови УНС д-ра І. Флиса, 20 серпня 1979 р., див. ч. 46.

[50] Лист до голови КУ ООЛ М. Грицков'яна, 21 серпня 1979 р., див. ч. 46.

[51] Лист до голови КУ ООЛ М. Грицков'яна, 2 серпня 1980 р., див. ч. 46.

повний жіночий манекен; один плетений бюст (манекен); чотири бюсти – манекени; два вішаки – шафи на одяг; один залізний вішак, на якому висять шафи з одягом; 50 пластикових мішків на одяг; дрібні канцелярійні речі, необхідні при праці над підготовкою до відкриття музею.

Докладний список матеріялів можна знайти в Інвентарі Музею СФЛ на день 15 серпня 1980 року.

У мене дома залишилася вся лемкознавча література і література про УПА. Залишився також архів ООЛ, оправлена періодика, збірка мап Лемківщини, печаток, світлин.

Про це все я окремо інформував Владику В. Лостена,[52] який у відповідь писав: "Все це, що Ви перевезли, згідно з Вашим письмом та інвентарним списком, буде переховуватись, доки ми не приготовимо окреме місце для Ваших збірок.

Ви дуже добре робите, що збираєте і будете збирати всі можливі експонати, які представляють життя та культуру частини Українського Народу – Лемків, яких доля тепер порозкидала по цілому світі і вони вже не мають змоги плекати своєї своєрідної культури та способу життя. Тому похвальною є Ваша праця над збереженням тих надбань нашої культури для грядучих поколінь. Я бажаю Вам дальших успіхів у Вашій корисній праці та пересилаю моє Архиєрейське Благословення".[53]

З перевезенням частини надбань Лемківського Музею до Стемфорду, мої турботи не скінчилися. Я писав про них до КУ ООЛ і до куратора Українського Музею і Бібліотеки в Стемфорді д-ра В. Ленцика, з яким постійно обмінювався думками: "Як знаєте, наші експонати лежать у новому приміщенні, але досі не розпаковані, недоступні для відвідувачів. Це і є причиною моєї дальшої журби про їхнє майбутнє".[54]

Тому, що ми досі по-різному називали Лемківський Музей, я написав статтю до "Свободи" п. н. "Український Лемківський Музей", в якій з цього приводу написано, що відтепер він матиме саме таку назву: Український Лемківський Музей.[55]

На зрушення у справі приміщення для УЛМ та оформленням виставки довелося знову понад рік чекати, писати листи тощо. Д-р В. Ленцик написав: "Справа оформлення Лемківського Музею наби-

---

[52] Лист до Владики В. Лостена, 28 серпня 1980 р., див. ч. 46.

[53] Лист від Владики В. Лостена, 5 вересня 1980 р. Папка – Микола Дупляк, Куратор УЛМ, Кореспонденція, 1980-1989.

[54] Лист до д-ра В. Ленцика, 27 серпня 1980 р., див. ч. 46.

[55] Лист і стаття "Український Лемківський Музей" до "Свободи", 28 серпня 1980 р., див. ч. 46.

рає конкретних форм. Маємо вже залю, в якій будуть приміщені Ваші експонати... Отже, покищо, так як заявив Преосвященний Владика, Ваш Музей буде приміщений в залі, де ті експонати тимчасово були зложені. Одначе, він буде приміщений у більшій залі на першому поверсі згодом, як там опорожняться кімнати. До кінця вересня можна буде цю кімнату вже тепер влаштувати. На Ваші експонати потрібно відповідних ґабльоток – про це Ви обіцяли подбати".[56]

Почалась нова надійна підготовка до чергової візити у Стемфорді, щоб нарешті оформити та відкрити музейну виставку, зробити рішальний крок у напрямі завершення багаторічного музейного проєкту.

День 7-го листопада 1981 року став днем практичного відкриття Українського Лемківського Музею у Стемфорді в епархіяльній палаті УКЦ, в якій приміщується Український Музей і Бібліотека на той час під керівництвом його куратора д-ра Василя Ленцика.

Знаючи те, що у Стемфорді ми не маємо ніяких меблів, необхідних для виставлення експонатів, я купив для потреб Музею такі речі: а) нову, немальовану скляну шафку, яку довелось нам з дружиною самим малювати, б) стару вітрину, яку треба було добре почистити та пару разів малювати, купити до неї скляне накриття та скляні полички. Куплені речі ми привезли в трійку з д-ром Іваном Гвоздою та з Василем Гливою, а це ж бо понад 300 миль, тож була небезпека, що поб'ємо скляні речі. З Кліфтону Юліян Котляр і друзі привезли до Музею оригінальні лемківські жорна.

"У Стемфорді на нас чекала несподіванка. Всупереч нашим сподіванням, кімната, в якій зберігалися спаковані лемківські експонати, не була ще опорожнена і не було призначеного місця на те, щоб її опорожнити...

Наші земляки закотили рукави, поскладали наявні речі під одну (фронтову) стіну, а решту залі почистили, поскладали привезені меблі та разом взялися з ентузіязмом до оформлення виставки. У висліді виставлено зразки одягу (три одягнені манекени та дрібні речі у вітрині, предмети матеріяльної культури, лемківські писанки у скляній шафі, комплет оправлених репродукцій образів маляра Никифора, оправлені портрети та фотографії з життя та праці ООЛ".[57]

Відкриття і оформлення будь-якого музею, чи навіть виставки – нелегка і дорога річ. Приміщення УЛМ ще потребує відповід-

---

[56] Лист від д-ра В. Ленцика, 20 серпня 1981 р., див. ч. 53.

[57] Обіжник УЛМ ч. 3, 1 грудня 1981 р., див. ч. 53.

них меблів, щоб можна, як годиться, краще оформити виставку. Меблі ж дорогі. Їх маємо, на жаль, мало. Не все отже можна було виставити, та й не на все було досить місця.

Початок вже є, але присутні були свідомі багатьох браків оцієї культурної інституції та потреби праці в напрямі задовольнення її потреб і найкращого її оформлення.

В оформленні та відкритті Українського Лемківського Музею взяли участь такі особи: д-р Василь Ленцик, якому ми вдячні за поміч для нашого музейного проєкту та опіку над музейними експонатами; куратор Українського Лемківського Музею мґр Микола Дупляк і голова Світової Федерації Лемків д-р Іван Гвозда, представники Крайової Управи ООЛ і члени організації – прихильники нашого Музею, а саме: Корнило Баб'як, Василь Гаргай, Василь Глива, Іван Гончак, Леся Ґой, Марійка Дупляк, Степан Дупляк, Юрій Ковальчик, Юліян Котляр, Маріян Кош і Йосип Тулек.

Від того часу я робив заходи за придбання нашому УЛМ необхідного обладнання. Як написано в Обіжнику УЛМ ч. 4, "Відділ ООЛ в Пассейку дав зробити гарну шафу для потреб Музею. Ціна будови та перевезення до Стемфорду – 500 долярів. У перевезенні шафи 12 червня 1982 р. взяли участь, окрім куратора УЛМ, члени Відділу ООЛ в Пассейку – Василь Гаргай, Степан Дупляк і Маріян Кош.

В часі відвідин Музею виявилося, що там стояли вже три шафки, в яких зберігається семилітній доробок одної людини. Іван Гончак з Йонкерс зробив хіба все господарське знаряддя, яким користувалися наші батьки і діди на Лемківщині. Усі речі мініятюрні і всі відповідно вкомпоновані на своїх поличках.

З мозольною працею І. Гончака наш Музей побільшився чудовим комплетом, що засвідчує матеріяльну культуру лемків. Свою любов до рідної землі наш земляк передав працею своїх вмілих рук і бажав зберегти у скарбниці лемківської культури.

До нашого Музею Теодор Михаляк з Йонкерс перевіз (разом з І. Гончаком) мініятюрне лемківське весілля, роботи свого брата св.п. Івана Михаляка з Польщі. Весільні гості танцюють з допомогою вмонтованого приладу – вітряка.

Під час відвідин виявилося, що частина музейної залі ще й досі не опорожнена. Нам обіцяли вже давно це зробити, але й досі не знайшли місця на свої речі. Ми також довідалися, що навесні хтось розбив вікно до нашої музейної залі. Йому найкраще сподобалася молода лемкиня. Злодій роздягнув манекен дівчини і забрав його з собою. Одяг зберігся. Чи напасник "придбав" собі інші речі, –

напевно не знаємо".[58] Зроблено необхідне, щоб такий випадок не повторився.

Від того часу аж до вересня 1983 року, як про це звітую в Обіжнику УЛМ ч. 5, я зумів придбати для Музею у формі дарунку деяку літературу, з якої найважливішу подаю нижче: 9 томів Наукового збірника Музею Української Культури в Свиднику; 6 томів Літопису УПА; 5 томів праці Й.Ф. Лемкина "История Лемковиньі".

Окрім поодиноких книжок, надійшло трохи одягу та документації. Особливих заходів для придбання експонатів я не робив, бо, правду кажучи, обставини, в яких мені прийшлося працювати для Лемківського Музею, знеохочували до дії. Я не знаходив підтримки для УЛМ в Головній Управі ООЛ.

На той час я дав був зробити дві скляні шафи, кожна для одного манекена. Крім того, Юліян Котляр подбав про зроблення музейної шафи на одяг, бо вона була нам дуже потрібна.

Дня 25 липня 1983 р. відбулась чергова "екскурсія" до Стемфорду, тобто перевезення зроблених шаф. З Каміллус до Стемфорду 315 миль; були оправдані побоювання за безпеку скляних шаф, але ми привезли їх щасливо, хоч довелось обережно їхати біля шести годин і журитися про безпеку скляного вантажу. Зімною їздили д-р Іван Гвозда і Василь Глива.

З Пассейку з нагоди перевозу шафи до Стемфорду приїхала десятичленна група наших земляків, яку очолював Юліян Котляр.

Під час відвідин епархіяльної музейної палати виявилося, що в приміщенні УЛМ ще й досі зберігаються деякі речі, які ми просили д-ра В. Ленцика звідтам забрати, щоб в Лемківському Музеї не було складу ненаших і зайвих речей. Наші бажання і переконування не мали успіху. Навпаки, д-р В. Ленцик "тішив" нас двома другорядними кімнатами на вищому поверсі.[59] Не помогли також змінити думку в цій справі мої листи, що слідували до Владики В. Лостена і д-ра В. Ленцика.

У Великодній Понеділок, 23 квітня 1984 р., я знову відвідав Лемківський Музей щоб зробити дещо необхідне, перевірити одяг, підсипати нафталіни проти молів, почистити скло від пороху тощо. Як можна було сподіватися, наша музейна заля не була вповні опорожнена – знак, що наше приміщення там тимчасове, що досі йому не дали повного "громадянства".

"Д-р В. Ленцик і дальше настоював на тому, щоб ми перенесли наші експонати до нового приміщення. Ми досі противилися тому. Теперішня заля Лемківського Музею мала б стати конферен-

---

[58] Обіжник УЛМ ч. 4, 12 жовтня 1982 р., див. ч. 46.

[59] Обіжник УЛМ ч. 5, 22 вересня 1983 р., див. ч. 46.

ційною залею. Слід згадати, що назовні епархіяльної палати почалась праця над добудовою приміщення для мистецької ґалерії образів і скульптур.

Нове приміщення для УЛМ складається із двох кімнат. У стінах є шафи. Воно ясне і чисте. Як говорив мені о. Тарас Ґалонзка, – він сам малював його для наших потреб і заохочував, щоб наш Музей саме там перенести.[60]

Справа перенесення не надто проста, бо ж вимагає обережности та фізичної праці кількох людей, нового пляну приміщення експонатів і т.п. Я заохочував наших земляків – прихильників музейної справи та просив знову приїхати до Стемфорду і помогти перенести наше лемківське майно до нового приміщення на перший поверх.

У черговому числі Обіжника УЛМ я так інформував, кого треба: "Зімною до Стемфорду з метою перенесення Українського Лемківського Музею до нових приміщень поїхав д-р Іван Гвозда. Більше, на жаль, ніхто не приїхав.

На перенесення експонатів Лемківського Музею ми з д-ром І. Гвоздою витратили два дні: 23-24 травня ц.р. Скільки треба було виконати роботи у зв'язку з перенесенням та упрядкуванням музейного майна, той лише знає, хто приклав до цього діла своїх рук.

Лемківський Музей тепер набагато кращий. Було б побажано, щоби всі з нас відвідали його та переконались особисто у його потребах. Такі потреби є. Наші фонди однак обмежені.

До Лемківського Музею ми придбали маленький столик та книгу реєстрації гостей.

Я подав до преси відповідне оголошення в справі комплетування лемкознавчої літератури та УПА. Написав також статтю про перенесення Лемківського Музею до нової домівки. В ангомовному виданні "Америки" з дня 18-го червня ц.р. появилася коротка згадка про цю подію.

Отсим бажаю подякувати моєму супутникові до Стемфорду, проф. Іванові Гвозді за велику прислугу для УЛМ у зв'язку з перенесенням скарбниці лемківської культурної спадщини до нових приміщень. А позатим, їхати шість годин у дощ і зливу до Стемфорду це не найкраща приємність".[61]

Після перенесення на вищий поверх лемківських музейних надбань, я окремо дякував у листах Владиці В. Лостенові, проф. В. Ленцикові, о. деканові Леонові А. Москові та о. Т. Ґалонзці за опіку,

---

[60] Обіжник УЛМ ч. 6, 14 травня 1984 р., див. ч. 46.

[61] Обіжник УЛМ ч. 7, 19 червня 1984 р., див. ч. 46.

гостинність і поміч під час нашого перебування в Стемфорді.[62]

З цього приводу Владика В. Лостен м. ін. пише: "Приємно було мені оглянути прекрасне упорядкування Українського Лемківського Музею, що знаходиться тепер на вищому поверсі в епархіяльній палаті. Похвальною є Ваша праця над збереженням тих надбань нашої культури для грядучих поколінь".[63]

У звіті з моєї праці для УЛМ, який я виготовив на XX З'їзд ООЛ в Йонкерсі, я зробив певні підсумки та узагальнення: "Між-з'їздовий час – це період праці над забезпеченням Музею не тільки що новими експонатами, як збереження привезеного до Стемфорду музейного майна. Це період організації і стабілізації на місці.

Приміщення для лемківської музейної колекції – це наше велике досягнення. Ми вдячні за нього нашому Преосвященному Владиці Василеві Лостенові. До нас однак належить праця, яку треба вкласти, щоб цей Музей став нашим лемківським репрезентаційним надбанням. У цьому напрямі я працював з допомогою Ради Директорів Лемківського Музею та з матеріяльною і моральною допомогою Крайової Управи ООЛ.

В основному, всі привезені до Стемфорду речі вже зберігаються у відповідних шафах і вітринах, забезпечених замками. Та не все ще зроблено хоч би й з браку грошей. Треба закупити нові манекени, придбати пару вітрин тощо, зробити інші речі. Музей – нерентабельна інституція. Вона постійно вимагає підтримки та вкладу праці і чийогось піклування.

Окрім опіки над Музеєм та організацією праці для його добра і тривкого майбутнього, до моїх обов'язків належало постійне збирання лемківських експонатів, документів, щоби забезпечити спадщині лемківської культури спосіб і місце збереження для наших внуків та грядучих поколінь на сотні років.

До моїх обовя'зків опікуна УЛМ належала теж відповідна кореспонденція. Впевняю Вас, що вона в нас ведеться систематично та корисно".[64] Саме тому я зміг написати історію створення Українського Лемківського Музею на основі архівної документації.

Відрадним було те, що мій колишній співробітник Володимир Лесняк до кінця життя цікавився нашими музейними справами. В одному листі запитував, що я досі придбав для Музею. – "Придбав чимало різного. Важко писати детально, бо на це є інвентар.

---

[62] Листи до Владики В. Лостена, проф. В. Ленцика, о. декана Леона А. Моска, о. Т. Ґалонзки, 10 червня 1984 р., див. ч. 53.

[63] Лист від Владики В. Лостена, 18 червня 1984 р., див. ч. 53.

[64] Звіт із праці УЛМ, виготовлений на XX З'їзд ООЛ в Йонкерсі, 5 жовтня 1985 р., див. ч. 53.

Думаю, що найважливішим музейним досягненням було забезпечення його приміщенням, а особливо таким, як маємо тепер. Із головніших речей маємо велику шафу для зберігання одягу, три скляні шафи з манекенами у народній ноші; є вітрина на дрібні речі, скляна шафа на писанки, але найкраще забезпечена експонатами лемківська матеріяльна культура, бо один чоловік зробив хіба всі зразки господарського знаряддя у мініятюрі та поклав їх в окремі шафи-вітрини. Крім того, є кілька оригінальних зразків знаряддя з Лемківщини, між якими найважливіші жорна. Маємо також оправлені репродукції образів Никифора та кілька інших мистецьких надбань. Із наявних фотографій лемківських церков я особисто зробив 20 великих табльо".[65]

Саме з думкою про музейне добро, 8 серпня 1985 р. "я їздив до УЛМ з метою наведення необхідного порядку. Зімною була моя дружина Галя і донька Яруся, а з Відділу ООЛ в Пассейку – голова КУ ООЛ і член Ради Директорів УЛМ Марійка Дупляк і Степан Дупляк. Окрім названих обов'язків, ми упорядкували лемківські писанки та поклали їх у відповідні пластикові підставки, що гарно прикрашають виставку. З нагоди наших відвідин у Стемфорді, голова КУ ООЛ привезла до Музею образ О. Мазурика, "Дерев'яна церква на Лемківщині", олія. Його спільно закупили Відділи ООЛ з Пассейку, Нью-Йорку, Йонкерсу і Джерзі Ситі".[66]

БЕЗ ГРОШЕЙ НЕ ОБІЙТИСЯ

Безперечно, без грошей не обійтися. Платить, або повинен платити той, хто є власником даної культурної установи. Український Лемківський Музей мав також свої фінансові потреби упродовж свого багаторічного становлення.

За свою працю над музейним проєктом я ніколи ані не просив, ані не одержав одного цента. Навпаки, за дрібні витрати нераз довелося платити зі своєї кишені. Одначе, грошові потреби були, а між ними такі: оплата пошти, купівля книжок, журналів, мап і альбомів, оправа в річники лемківської преси і журналів, купівля деяких мистецьких предметів, хемічне чищення одержаного одягу, нафталіна, рамки, канцелярійні предмети, витрати за влаштовувані виставки, кошти подорожі та всякі інші потреби.

За придбані предмети я переважно платив своїми грішми, а відтак виготовляв точний список придбаних речей і пересилав рахунок до скарбника Головної Управи Організації Оборони Лемків-

---

[65] Лист до В. Лесняка, 29 вересня 1985 р., див. ч. 46.

[66] Обіжник УЛМ ч. 9, 7 жовтня 1985 р., див. ч. 46.

щини, який повертав мені витрачену суму. Бюджету на потреби музейного проєкту не було. Наші витрати були переважно дрібні, але з часом, коли треба було купувати музейне приладдя та меблі, вони набагато збільшувалися.

Деякі власники музейних експонатів деколи не хотіли віддавати їх до створюваного музею за безцінь, хотіли на них заробити, а я не мав чим платити і не міг був їх придбати. У зверненні до всіх Відділів ООЛ я так писав з цього приводу: "На фонді Лемківського Музею в касі Головної Управи останньо не було вже цента. Ще в 1968 р. Сиракузький Відділ ООЛ на потреби Музею виділив 150.00 долярів, які давно розходовано. Брак грошей стримує розвиток нашої тривкої культурної інституції. Звертаюсь отже з проханням про негайну фінансову поміч. Міряйте її своєю любов'ю до рідної Лемківської Землі, своїм розумінням справи та організаційного обов'язку.

Якщо кожний Відділ ООЛ належно підтримає працю Музею, то це дасть запоруку його швидкого росту та швидкого завершення".[66A]

Коли ж Головна Управа не давала грошей на музейні потреби, тоді я звертався до скарбника створеної в 1973 році Світової Федерації Лемків, а коли й ця не мала грошей, я знову просив у скарбника КУ ООЛ, бо й Лемківський Музей то справа і добро нас усіх. Було й так, що я просив грошей на потреби Музею у місцевій українській кредитівці. При цьому я всюди підкреслював, що йдеться про Лемківський Музей, який створює ООЛ, а не про мій власний.

Деякі Відділи ООЛ не все розуміли важливість Лемківсього Музею і далеко не все підтримували його своїми грішми. Навпаки, вони були дуже щедрі на загальноукраїнські потреби. Це все залежить від людей, які очолюють даний відділ чи установу. У листі до секретаря КУ ООЛ Петра Гарайди, я м.ін. писав: "Пишуть мені з Польщі – 'речі, про які питаєте, можна дістати, але треба за них заплатити'. – Відписую, що в нас нема грошей на купівлю".[67]

Про фінансові проблеми Лемківського Музею я так звітував на XVI З'їзді ООЛ: "Тому, що й наші фінансові можливості обмежені, я старався так господарювати наявним майном, щоб його вистачило якнайдовше.

Коли після останнього Загального З'їзду ООЛ вичерпалася дотація КУ ООЛ в сумі 100.00 долярів, одиноким фондом до моєї

[66A] Див. ч. 21.

[67] Лист до секретаря КУ ООЛ і секретаря Відділу ООЛ в Нью-Йорку Петра Гарайди, 19 лютого 1975 р., див. ч. 30.

диспозиції було тих 100.00 долярів, які Перший Відділ в Нью-Йорку надіслав для потреб Лемківського Музею ще в січні 1976 року, а які я видав і перевидав.

Надіюсь, що Перший Відділ і надальше даватиме фінансову допомогу Лемківському Музеєві та стане прикладом зрозуміння музейної справи і для інших Відділів ООЛ".[68]

Якщо Крайова Управа ООЛ фінансувала потреби Музею, я все присилав їй точні рахунки. Я також сподівавса, що на потреби УЛМ надходитимуть пожертви від людей, тому в листі до скарбника КУ ООЛ я м. ін. писав: "Треба сподіватися, що в майбутньому на потреби Лемківського Музею надійдуть пожертви від громадськости. Буде найкраще, якщо тими грішми будете завідувати Ви. Думаю, що можна вести окремий музейний рахунок. Коли б я отримав якісь гроші на ту ціль, то також перешлю їх на Вашу адресу".[69]

Одначе, я не міг був довідатися про те, скільки грошей маємо в Крайовій Управі для потреб УЛМ. Коли я запитав про це скарбника КУ ООЛ Галину Скомську, вона порекомендувала мені звернутись у цій справі до секретаря КУ ООЛ Лесі Ґой.[70]

Найбільшу суму на потреби УЛМ прислала наша землячка Анна Кащак (Хамула) з Австралії: 1,008.00 австралійських долярів. Після обміну на американські гроші, я отримав 945.00 долярів. Опісля 1,000.00 долярів на потреби Музею надіслав VIII Відділ ООЛ в Чікаґо.

Про фінансові справи я так інформував в Обіжнику УЛМ ч. 4:

10. У справах фінансування була думка, щоби грошовими потребами УЛМ займався скарбник КУ ООЛ. В одній із статтей в пресі я так і написав, щоби евентуальні грошові дарунки для потреб Музею надсилати на подану адресу КУ ООЛ.

11. У попередньому числі Обіжника я інформував про те, що Крайова Управа прислала була для потреб Музею чергових 500.00 долярів і з них я обіцяв розчислитися з нею. Таке розчисення з кожного цента я зробив у листі з дня 4 грудня минулого року до скарбника КУ ООЛ Галини Скомської. Згідно з розрахунком, у мене лишилися 202.04 доляри.

12. Залишені гроші зберігаються на окремій банковій книжечці ч. 0-33 у нашій місцевій кредитівці в Сиракузах, виписаній на ім'я Українського Лемківського Музею.

---

[68] Звіт Ахівно-музейного референта КУ ООЛ на XVI Звичайний Загальний З'їзд ООЛ Йонкерсі, 1 жовтня 1977 р., див. ч. 31.

[69] Лист до скарбника КУ ООЛ Г. Скомської, 4 грудня 1981 р., див. ч. 46.

[70] Лист до секретаря КУ ООЛ Лесі Ґой, 26 серпня 1982 р., див. ч. 46.

14. На нинішній день на банковій книжечці нашого Музею є 1,185.53 долярів.[71]

На вимогу голови КУ ООЛ Мирона Миця, скарбник КУ ООЛ Галина Скомська прислала мені листа з датою 20 жовтня 1982 р. у справі музейного фонду. У листі є вимога, щоб я всі музейні гроші переслав до неї. Я сповнив цю вимогу. Про це так пишу до скарбника ГУ ООЛ: – "Сповняю цю вимогу, тим більше, що в Обіжнику УЛМ ч. 3 з дня 1 грудня 1981 року я й писав: ... У зв'язку з тим вважаю, що справою окремих пожертв для УЛМ повинен зайнятись скарбник КУ ООЛ та вести окремий рахунок для тих грошей, що надходитимуть на потреби УЛМ.

У прилозі пересилаю Вам банкову книжечку УЛМ ч. 0-33 і чек, виписаний на ім'я ООЛ на суму 1,329.00 долярів. Тим самим ліквідую в Сиракузах банкове конто УЛМ. У зв'язку з тим Ви, пані Скомська, окрім обов'язків скарбника КУ ООЛ, відтепер стаєте й скарбником УЛМ.

У прилозі пересилаю Вам листу витрат і рахунки Музею від часу останнього розчислення до сьогодні на суму 965.55 долярів.

Прошу отже і рекомендую:

1. Музейні гроші покласти на окреме конто, можливо у найближчій українській фінансовій установі, на ім'я Українського Лемківського Музею, так як вони були й досі. Усі пожертви були прислані на ім'я нашої установи тощо. Сподіємось, що надходитимуть нові.

2. Останній Крайовий З'їзд ООЛ призначив на потреби Музею 2,000.00 долярів. Ці гроші не були ще використані, хоч ми не можемо дозволити собі на пару музейних шаф. Прошу отже перенести оцих 2,000.00 долярів з каси КУ ООЛ на рахунок Українського Лемківського Музею. Тільки тоді будемо знати скільки маємо рошей та що можемо плянувати.

Скарбникові УЛМ пересилатиму всі пожертви для нашої інституції. Оголошуватиму їх також у пресі. Скарбникові також пересилатиму свої рахунки витрат для потреб Музею. Хочу однак, щоб полагоджувати їх негайно, бо брак швидкої кореспонденції може завдати справі Музею чимало клопотів".[72]

У моїй праці я деколи відчував якесь незрозуміле ставлення КУ ООЛ до справи та потреб Українського Лемківського Музею, якийсь дефіцит довір'я і співпраці. На такий стан я жалівся пані Галині Скомській: – "Вправді Ви писани мені в листі від 28 березня

---

[71] Обіжник УЛМ ч. 4, 12 жовтня 1982 р., див. ч. 46.

[72] Лист до скарбника КУ ООЛ Галини Скомської, 14 листопада 1982 р., див. ч. 46.

ц.р. про те, щоби писати до Вас на адресу КУ ООЛ, бо ніби екзекутива КУ ООЛ хоче апробувати видатки Українського Лемківського Музею (!?). Це хіба непорозуміння, бо таке рішення нікудишнє з кількох причин, про які не хочу тут говорити.

Нам треба ділової роботи, а не бюрократичної "політики". Цю роботу я роблю, так, як вмію; з думкою про добро нашої інституції, бо хочу завершити почате діло успіхом. Цього вимагає справа. Якщо ж Крайова Управа хоче приїхати до мене і особисто перевірити мої замовлення для Музею, то дуже прошу, вона може це зробити, але швидко, бо я дав зробити дві скляні шафи на два манекени і за них треба невідкладно заплатити".[73]

Підсумовуючи свою працю, в Обіжнику УЛМ ч. 5 я так писав про фінансові справи Музею:

3. На вимогу голови КУ ООЛ Мирона Миця, і не проти моєї власної волі, я зліквідував банкове конто Лемківського Музею в українському банку в Сиракузах і дня 14 листопада 1982 р. переслав банкову книжечку УЛМ ч. 0-33 і поштовий переказ, виписаний на ім'я ООЛ на на суму 1,329.24 долярів на адресу скарбника КУ ООЛ Галини Скомської. Незалежно від її функції скарбника КУ ООЛ, Г. Скомська стала теж скарбником нашої музейної інституції.

Музейні гроші я рекомендував покласти на окреме конто на ім'я Українського Лемківського Музею. Мої вимоги полагоджено позитивно. Справа окремого скарбника для УЛМ вимагала свого вирішення і була добре наладнана та відтяжила мене від фінансових обов'язків.

4. Для потреб Музею надійшло лише кілька фінансових пожертв. З огляду на малу листу жертводавців, я не бажав оголошувати їх у "Свободі", як це зрештою роблять інші інституції, бо прямо стидався лемківської "жертвенности". Слід однак додати, що потреби Лемківського Музею, – як це можна було сподіватися, з відомих причин не реклямувались в одинокому лемківському журналі.

Незважаючи на неґативне ставлення "Лемківщини" до куратора Музею, я все ж таки вислав список жертводавців до другого числа журналу за 1983 рік. Можливо, що надрукують у третьому числі журналу. Коли цього не станеться, то список жертводавців поміщу в загальноукраїнській пресі.[74]

Свій жаль я висловив також у звіті на XIX З'їзд ООЛ в Нью-Йорку: "Український Лемківський Музей має свої клопоти і свої проблеми. Він однак став дійсністю і це важне. Існуватиме і буде

---

[73] Лист до скарбника КУ ООЛ Галини Скомської, 7 травня 1983 р., див. ч 46.

[74] Обіжник УЛМ ч. 5, 22 вересня 1983 р., див. ч. 46.

рости всупереч усім, що воліли б, щоб цього Музею не було.

Маю жаль до КУ ООЛ за те, що не подала Музеєві належної підтримки в останній час, у час найбільших потреб Музею у зв'язку з посиленою працею над його оформленням.

Тоді, коли встановлення Українського Лемківського Музею було ще чимсь мрійним, нереальним, не було до мене і претенсій Крайової Управи. Коли ж ми таки станули на твердий ґрунт здійснення нашого задуму, Крайова Управа під керівництвом Мирона Миця поводилась так, неначе організація УЛМ не була в її плянах, поводилась по-мачошиному. А це болить. Болить коли людина сама не розуміє важливости нашої музейної справи, то повинна хоч стояти осторонь, а не навпаки, перешкоджати у встановленні УЛМ та в його праці".[75]

З метою обговорення і полагодження різниці думок у фінансових справах, відбулася нарада Ради Директорів Українського Лемківського Музею. Про її рішення я опісля повідомляв голову КУ ООЛ Марію Дупляк: "Отсим дозвольте поінформувати Вас про те, що згідно з рішенням Ради Директорів УЛМ з дня 19 січня 1986 р., новим скарбником Музею став Теодор Валюсь. У зв'язку з тим просимо невідкладно переслати на його адресу (вказану нижче) банкову книжку та всю фінансову документацію, перебрану від пані Галини Скомської"...[76]

Перебравши від скарбника УЛМ музейну касу, КУ ООЛ відмовилась переслати її новому музейному скарбникові Теодорові Валюсеві, якого назначила Рада Директорів УЛМ.

На нарадах КУ ООЛ, що відбулися 14 березня 1986 р. в Нью-Йорку, без присутности куратора УЛМ, який не міг захищати своєї думки в музейній ділянці, прийнято таке рішення:

1. Український Лемківський Музей є власністю ООЛ.

2. Микола Дупляк є одним із референтів КУ ООЛ, який займається справами Музею.

3. Нема фінансового Музею. Є фінансовий КУ ООЛ, обираний з'їздом що два роки. Через нього переходять всі фінанси організації і Музею.[77]

Про рішення КУ ООЛ в справі УЛМ мене опісля так "уточнено" повідомили голова і секретар КУ ООЛ – Марійка Дупляк і Леся Ґой:

---

[75] Звіт із праці УЛМ на XIX З'їзд ООЛ в Нью-Йорку, 8 жовтня 1983 р., див. ч. 53.

[76] Лист до голови КУ ООЛ Марії Дупляк, 8 лютого 1986 р., див. ч. 53.

[77] Протокол ч. 2 із засідання КУ ООЛ в Нью-Йорку 14 березня 1986 р., див. ч. 53.

1. УЛМ був створений, є і далі буде власністю Крайової Управи ООЛ, а тим самим цілістю їй підлягає.

2. Куратор УЛМузею, як один із референтів Крайової Управи, що два роки обирається Крайовим З'їздом ООЛ та на кожному З'їзді звітує зі своєї праці.

3. Усі фінансові справи УЛМузею так у минулому, як і тепер, полагоджує фінансовий референт Крайової Управи ООЛ.

4. У зв'язку з повижчим, жодних ухвал-рішень Ради Директорів не визнаємо.[78]

Відчуваючи неоправдане побоювання деяких членів КУ ООЛ, що організація може втратити УЛМ, я при кожній нагоді вже давно підкреслював, що Музей є власністю Організації Оборони Лемківщини, тому нагадувати мені про це не було причини.

В Обіжнику УЛМ ч. 11 про повище рішення КУ ООЛ я так писав:

В останньому Обіжнику УЛМ, на початку цього року, я інформував Вас про назначену на 19 січня 1986 року нараду Ради Директорів УЛМ в Сиракузах у справі кризи в праці нашої інституції, викликаної незрозумілим рішенням Крайової Управи ООЛ та взагалі у справі праці і потреб нашого Музею. Я просив також, щоби ті Вельмишановні Пані і Панове, які не можуть приїхати на засідання, прислали на письмі свої завваги та поради відносно музейних справ. Лише пан Юліян Котляр оправдав свою неприсутність.

Вважаю своїм обов'язком коротко пояснити суть справи.

1. З думкою про те, щоби забезпечити Лемківському Музеєві розвиток і збереження на далеке майбутнє та об'єднати біля нього гурт зацікавлених людей, які безпосередньо помагали б кураторові в праці, вже давно створено Раду Директорів УЛМ, а почесними її членами стали наші Владики.

2. Зі створенням УЛМ почала творитися окрема музейна каса, до якої люди спочатку надсилали пожертви на потреби Музею. Щоби не виконувати ще й окремої функції скарбника та за порадою інших членів Ради Директорів, я доручив виконувати обов'язки скарбника УЛМ Галині Скомській, яка збігом обставин була і членом Ради Директорів УЛМ, і скарбником Крайової Управи ООЛ. Я вважав, що це може й краще, бо Контрольна Комісія КУ ООЛ могтиме перевірити касу та звітувати про її стан кому і де треба.

3. Теперішня КУ ООЛ, не порозумівшись навіть заздалегідь зі мною, рішила зробити в системі праці нашого Музею драстичні зміни. З вибором нового скарбника КУ ООЛ Петра Ґреся, передала

---

[78] Лист від голови і секретаря КУ ООЛ Марійки Дупляк і Лесі Ґой, 1 квітня 1986 р., див. ч. 53.

йому також касу УЛМ, а тим і ліквідувала обов'язки касира УЛМ. Вважаю, що таке присвоєння каси незаконне і шкідливе, бо поперше – не збагатить фінансового фонду КУ ООЛ, подруге – руйнує організаційну структуру праці УЛМ, потретє – стримує працю УЛМ і шкодить нашій інституції, почетверте – створює нездорову атмосферу навколо нашого Музею та й шкодить тим престижеві самої ООЛ, поп'яте – знеохочує до дальшої нелегкої праці на музейному полі та взагалі на лемківській ниві.

4. Щоб могти діяти, УЛМ мусить бути автономною одиницею в системі ООЛ і вільно та з допомогою КУ ООЛ працювати над своїм розвитком.

На нараді членів Ради Директорів УЛМ ці справи докладно обговорено та рішено назначити нового скарбника УЛМ, яким став Теодор Валюсь. Про це я інформував КУ ООЛ та вказав на конечність самостійної праці Музею і просив негайно переслати музейну касу новому музейному скарбникові.

Щодо обговорюваної заяви КУ ООЛ, у мене є такі відповіді:

1. Даруйте, але чи я досі не інакше говорив, чи не звітував КУ ООЛ, чи не інформував її обіжниками про працю Музею, або чи не співпрацював з нею? Виглядає, що комусь дуже залежить на тому, щоби сіяти дезінформацію на музейному полі.

2. Від звітування я ніколи не відмовлявся. КУ ООЛ якось дуже підкреслює свою опіку над Музеєм та нагадує мені, що референтів обирають що два роки. Хіба ж я колись говорив, або писав, що це мій Музей? – Ніколи! Лякати мене переобранням не треба. Я більше як хтонебудь свідомий наявного стану УЛМ і його потреб. Я свідомий також цієї кропіткої праці, що її треба зробити для Музею, а її навіть не все видно...

3. Даруйте, у минулому УЛМ мав свого скарбника. Про це я писав і першому скарбникові – Галині Скомській, і в Обіжниках УЛМ писав. Ім'я скарбника є також на фірмовому листку УЛМ.

Був час, коли КУ покривала деякі музейні витрати УЛМ, коли він не мав ще цента, але як були музейні гроші, то ми не просили їх від Крайової Управи ООЛ.

Музейні справи УЛМ в системі Музею полагоджує скарбник Музею, а тому, що КУ ООЛ не передала йому присвоєної каси УЛМ, я цього року не міг майже нічого для Музею зробити. Не їздив навіть до Стемфорду. КУ заморозила і припинила працю Музею.

Присвоюючи собі касу УЛМ (яка б вона не була), КУ ООЛ перекреслює оцю організаційну структуру Музею, що я її в минулому створив, а це не було секретом для нікого...

4. Така заява перекреслює Раду Директорів УЛМ і завертає її працю на примітивні рейки. Шкода однак, що КУ ООЛ не поміс-

тила своєї заяви в пресі. Зробила б Музеєві ще більшу вовчу прислугу. Я не склав своєї резиґнації зараз, бо думав, що КУ ООЛ вирішить-полагодить це більш практично і логічно. А позатим, мені йшлося і дальше йдеться про добро нашої музейної справи.

У зв'язку з наявною політикою КУ ООЛ та з її рішенням від дня 14 березня 1986 року, вважаю, що я не можу дальше відповідати за евентуальну шкоду для Музею та за його стан і дальший розвиток.[79]

Справи розбіжностей між КУ ООЛ і УЛМ обговорювались опісля на спільному засіданні ГУ СФЛ і КУ ООЛ 11 жовтня 1986 року в Пассейку. Д-рові Іванові Гвозді доручено полагодити ці справи з куратором УЛМ Миколою Дупляком.

У висліді розмови з куратором УЛМ, д-р І. Гвозда опісля так писав до КУ ООЛ:

1. На зустрічі з куратором УЛМ – філії ООЛ мґр-ом Миколою Дупляком, куратор заявив, що:

а. Він ніколи не був іншої думки, як лише цієї, що УЛМ був і тепер є власністю ООЛ.

б. Він себе вважав і вважає куратором-референтом Музею-Архіву ООЛ та що, як такий, підпорядковується КУ ООЛ.

2. Куратор погоджується на те, що всі музейні фінансові трансакції будуть переходити через скарбника КУ ООЛ, та що скарбник буде їх полагоджувати; що КУ ООЛ бере на себе й організування фондів на потреби Музею, а всі потреби Музею полагоджуватиме куратор цього Музею.

3. Щоб забезпечити Музеєві найкращий доступ до всіх можливих джерел музейної вартости лемківської матеріяльної культури, структура організаційної побудови Музею, як і його дотеперішня назва, повинні залишитися на майбутнє такими, якими вони є тепер.

На підставі повищого вважаю, що питання непорозуміня в КУ ООЛ в справі музейної референтури з датою цього документу зліквідоване. Негайно всі берімося до спільної праці, щоб закріпити певне майбутнє лемківської культури в УЛМ на цьому континенті.[80]

Так минав час. Рік пізніше я вже працював редактором "Народної Волі" у Скрентоні. Хоч я й пізніше відвідував УЛМ у Стемфорді, проте дбав про збереження наявного музейного майна, а на дальшу працю для розбудови Музею не стало вже ні часу, ні ентузіязму.

Пересилаючи останній рахунок УЛМ до КУ ООЛ, я писав: "Отсим повідомляю, що згідно з переданням обов'язків куратора

---

[79] Обіжник УЛМ ч. 11, 7 жовтня 1986 р., див. ч. 53.

[80] Лист д-ра Івана Гвозди до КУ ООЛ, 11 листопада 1986 р., див. ч. 53.

УЛМ інж. Степанові Гованському, я перестав винаймати поштову скриньку для нашої установи. Тому, що нової адреси для потреб УЛМ я не дістав, то й на пошті не залишив ніякої".[81]

З ДУМКОЮ ПРО МАЙБУТНЄ МУЗЕЮ

Дивлюсь тепер у минуле з перспективи багатьох років праці над створенням Українського Лемківського Музею, а мою пам'ять відсвіжують збережені в Музеї-Архіві матеріяли з моєї праці для нашого музейного задуму. Перечитую знайомі сторінки багатої кореспонденції, передумую, а то й дивуюся ентузіязмові, з яким я почав був виконувати свої обов'язки музейного референта Крайової Управи ООЛ і не втратив цього енузіязму всупереч різним труднощам, а відтак всупереч нестачі зрозуміння до музейної справи з боку тих, які повинні б надавати створюваному музеєві моральну та фінансову поміч.

Видно, візію власного музею наші піонери з Лемківщини плекали в Америці вже давно, а разом з тим надавали моральну поміч і підтримку зусиллям у напрямі створення Лемківського Музею. З часом цю поміч надавали поодинокі вихідці з Лемківщини (і не тільки) та, очевидно, надавала її Організація Оборони Лемківщини. З боку останньої, на жаль, не все було однакове ставлення до потреб Лемківського Музею і не однакове розуміння цих потреб. Це також оправдане, бо не кожен однаково дивиться на світ і не в кожного ті самі духові вартості та потреби. Саме тому для одних земляків досить було влаштувати лемківську виставку з якоїсь нагоди, згодом іншу, але про те, щоби створити щось цінне, постійне, репрезентативне – на це не було ані приватних меценатів (хоч між лемками були й доволі багаті люди), ані підприємців.

Коли ж у своїй праці я виявив власну ініціятиву, Крайова Управа не бажала мене зрозуміти, а радше примушувала діяти в рамках її власного безкомпромісного бачення, нагадуючи мені про обов'язки музейного референта, який "займається музейними справами" та якого можна легко позбутися. Добре хоч, що ООЛ не відмовлялась від Лемківського Музею, бо що б мені з ним робити?

Коли людина не бачить моральної підтримки у своїй праці, може легко кинути карти і відійти. Зовсім можливо, що комусь про це й шлося, бо тоді піднесенням рук одноголосно оберемо собі на два роки бажаного "референта", який слухняно займатиметься "музейними справами". Такий шлях зовсім хибний. Створення тривкої інституції вимагає від людей багато ентузіязму, бажання, вміння,

---

[81] Лист до КУ ООЛ, 3 серпня 1993 р., див. ч. 53.

часу, праці та фондів; вимагає спільних зусиль організації та відданих справі людей.

Коли українські еміґранти почали створювати в Америці свої музеї, вони перш усього усвідомили собі їхню велику вартість і потребу та організували різні фонди, фундації, організували для цих музеїв надійну опіку. "В українській спільноті в Америці було чимало різних вартісних починів: для спеціяльних акцій проголошувано створення інституцій, центрів, високих шкіл, комітетів тощо. Дуже часто ініціяторам бракувало витривалости, щоб зберегти ці установи. Союз Українок Америки не лише заснував Український Музей і подбав про приміщення для нього, але й постійно його підтримує. Протягом десяти років з рядів СУА вийшло кілька сотень членів Музею, десятки добровольців та відданих ентузіястів".[82]

Наполегливу та вельми успішну працю СУА впродовж багатьох років треба не лише подивляти, але й підтримувати треба, бо наше свідоме патріотичне жіноцтво створило тривку культурну вартість для всіх нас – для всіх українців.

Працюючи над створенням Лемківського Музею, я щораз більше усвідомлював труднощі на шляху його оформлення. Я не без причини журився, щоб наш музейний проєкт не розбився об хвилі труднощів, що на його шляху, наприклад: фінанси, приміщення та можлива зміна ставлення до нього людей на керівних постах ООЛ. Коли ж мрія ставала дійсністю і оформлення УЛМ стало на добрий шлях завершення, я не міг був не думати про його дальший розвиток і дальше майбутнє, бо ми минемось, а нашу працю для Музею повинні продовжувати інші.

Добре, коли діє Організація Оборони Лемківщини, а ще краще, коли Крайова Управа організації розуміє його потреби і спомагає його. Одначе, що буде, якщо не стане ООЛ і не буде кому або кого обрати чи звільняти "музейного референта". Референтури Музеєві не треба, а треба доброго опікуна-куратора. Чим більше людей дбає про спільне музейне добро, тим краще. Саме тому я плекав думку про створення Ради Директорів УЛМ, до якої добровільно входили б вихідці з Лемківської Землі та їхні нащадки. Крім них, могли б входити всі українці – шанувальники лемківської культурної спадщини. Таке організоване тіло знаходило б способи і форми праці для вдержання і розбудови нашого Музею.

Очоливши ООЛ в 1969 році, проф. Іван Гвозда вже в першому Обіжнику ООЛ згадував про потребу створення для нашого проєкту "Архівно-Музейної Ради Директорів".[83]

---

[82] Свобода, Богдан Цимбалістий, 4 жовтня 1986 р.

[83] Див. ч. 7.

Про намір створення Ради Директорів я говорив і писав був давно. Ще в 1969 р. у листі до голови КУ ООЛ Миколи Грицков'яна я м.ін. писав: "У зв'язку з тим, що я обіцяв зорганізувати якусь музейну раду, пришліть мені, як зможете, прізвища кількох людей, які, на Вашу думку, були б зацікавлені музеєм. Я пляную звернутися до таких кандидатів особисто з проханням про їхнє членство".[84]

Голова КУ ООЛ не був проти творення Ради Директорів УЛМ.

Я продовжував інформувати КУ ООЛ про всякі музейні справи, а відтак повідомляв: "У зв'язку з підтвердженням згоди на встановлення Лемківського Музею в епархіяльній палаті в Стемфорді, я почав організувати Раду Директорів Лемківського Музею, яка тим музеєм буде опікуватися. З тою метою я виготовив відповідне звернення до надійних кандидатів в члени Ради Директорів та окрему заяву, яку охочі стати членами підписують і пересилають мені. І одне і друге пересилаю Вам у прилозі як зразок.

Прошу познайомити КУ ООЛ зі змістом надісланих Вам матеріялів. Якщо хтось із присутніх бажає стати членом Ради Директорів, то пришліть мені прізвище (а) осіб, а я вишлю їм окреме звернення і заяву до підпису. Порекомендуйте також кілька людей, яким можна б пропонувати вступити в члени Ради Директорів Лемківського Музею."[84A]

Отже, до Ради Директорів я запрошував перш усього активних і свідомих лемків, членів ООЛ. Рада Директорів творилась з метою опіки над Музеєм, а власником цієї інституції дальше залишалася ООЛ. Іншої думки в цій справі не було.

Членами Ради Директорів ставали далеко не всі, кому я пропонував стати, бо таке членство – це додатковий обов'язок, але ставали одиниці, які відчували потребу допомогти у доброму суспільному ділі.

З думкою про те, що в процесі творення якихсь цінностей необхідною є добра комунікація, з днем 2 грудня 1980 року я почав писати неперіодичні Обіжники УЛМ і розсилати їх до членів Ради Директорів УЛМ, КУ ООЛ і СФЛ.

У них я інформував про стан УЛМ, про успіхи і труднощі на шляху його оформлення. У першому Обіжнику УЛМ написано: "Метою цього обіжника є інформувати Вас про сучасний стан нашої одинокої у світі (музейної) інституції.

---

[84] Лист до голови КУ ООЛ Миколи Грицков'яна, 21 серпня 1979 р., див. ч. 46.

[84A] Лист до голови КУ ООЛ Миколи Грицков'яна, 18 березня 1980 р., див. ч. 46.

А дальше: УЛМ є власністю лемківської організованої громади в Америці, яку очолює Крайова Управа ООЛ".[85]

Всіх Обіжників Українського Лемківського Музею було одинадцять. Останній появився з датою 7 жовтня 1986 року.

Про створення Ради Директорів УЛМ я опісля так писав: "Мені дуже приємно, що знайшовся у нашій лемківській громаді в Америці гурток людей, що власним підписом заявив про свою згоду стати членом Ради Директорів нашого Українського Лемківського Музею. Я сподіваюся однак, що наш Музей знайде в майбутньому більше прихильників у лемківській громаді, які задеклярують бажання стати членами Ради Директорів і схочуть помогти Музеєві в міру своїх сил і можливостей.

Маю надію, що з часом музейна справа знайде в нашій громаді більше зацікавлення та зрозуміння, а ряди нашого членства побільшаться".[86]

Від червня 1981 р. я користувався фірмовим папером УЛМ, на якому було ім'я куратора Музею Миколи Дупляка, а між членами Ради Директорів були такі імена: Василь Глива, Валентина Гвозда, д-р Іван Гвозда, Леся Ґой, Микола Левчик, Юліян Котляр, Юрій Ковальчик і Галина Скомська.

З часом новими членами Ради Директорів стали Корнило Баб'як, Марія Дупляк і Михайло Скородинський. Свою згоду стати почесними членами Музею дали Архиєпископ і Митрополит Стефан Сулик, Єпископ Стемфордський Василь Лостен і Єпископ – помічник Філядельфійський Роберт Москаль. Їхні імена були на фірмовому папері УЛМ від початку 1983 року.

На жаль, журнал "Лемківщина" відмовився помістити листи від наших Владик, у яких вони вітають УЛМ з нагоди його відкриття і дають свою згоду стати почесними членами УЛМ та схвалюють нашу працю на полі збереження культурної спадщини Лемківської Землі. Про це та інше я так писав у листі до голови Фундації Дослідження Лемківщини Мирона Миця: "Думаю, що позитивне ставлення нашого церковного проводу заслуговує на нашу вдячність і на те, щоби довідався про те загал нашої громади.

Матеріяли про Музей були запляновані так, щоби зацікавити ними читачів "Лемківщини" та інформувати їх про розвиток нашої культурної інституції, успіхові якої ми всі повинні сприяти. Не розумію отже Вашого рішення не друкувати надісланих матеріялів.

Самозрозуміло, що Ваше рішення не приносить нашій інституції користи, а навпаки, шкодить їй. Музей ставить перші кроки, –

---

[85] Обіжник УЛМ ч.1, 2 грудня 1980 р., див. ч. 46.

[86] Обіжник УЛМ ч.2, 26 серпня 1981 р., див. ч. 53.

ми всі повинні ним радіти та помогти йому вдержатись. Зі свого боку я роблю що можу, щоби наше громадське діло якнайкраще оформити та завершити".[87]

Про цей випадок я опісля так повідомляв в Обіжнику УЛМ ч. 4:

"Як вже знаєте з преси, ("Свобода" та "Америка"), почесними членами Українського Лемківського Музею стали наші Владики. На превеликий жаль, одинокий лемківський журнал "Лемківщина" не бажав надрукувати заяви наших Владик у справі почесного членства в нашій інституції. Нам треба радіти з приводу моральної і не тільки підтримки наших Владик лемківської музейної справи.

Маю однак враження, що недрукування моїх статтей на музейні теми на сторінках "Лемківщини", без подання причини відмови, – це дешева політика безпосередньо відповідальних за журнал людей, яка створює думку про якусь цензуру надсиланих матеріялів та обмеження думки інших людей і не приносить користи ані журналові, ані нашій музейній інституції. Така практика журналу несправедлива, неоправдана, дискримінаційна і прямо знеохочує до дальшої праці.

"Лемківщина" повинна б бути трибуною для Українського Лемківського Музею. Повинна б. Важко зрозуміти, чому нею не стала".[88]

Важко пояснити також, чим провинився наш Патріярх Йосиф Сліпий, що "Лемківщина" не надрукувала його листа до Українського Лемківського Музею від дня 18 травня 1982 року. Зміст листа подаємо нижче:

Хвальна Управо Українського Лемківського Музею!

Дякую Вам за листа та Ваші побажання з нагоди мого 90-ліття. Милим дарунком в той мій Ювілей була вістка від Вас про те, що Ваші старання створити Український Лемківський Музей у Стемфорді увінчались успіхом і ця нова наша інституція вже існує та проголошує світові про лемківську історію, побут і народну культуру. Це гарне і щасливе досягнення для нас усіх. Прийміть моє признання для Вас і Ваших співробітників за це. Хай Бог благословить це діло!

Наша Лемківщина терпить різні прикрощі, там згубились цінні пам'ятки нашої минувшини, наш зв'язок з тією окраїною нашої землі не є легким. Хай цей Ваш Музей стане повсякчасним свідком про життя, мучеництво і духа української Лемківщини! Благословення Господнє на Вас! Патріярх і Кардинал.

---

[87] Лист до голови ФДЛ Мирона Миця, 2 червня 1982 р., див. ч. 46.
[88] Див. ч. 58.

Підписання проклямації в День Незалежности України в м. Олифант, Па. Сидять зліва: посадник Олифанту Михайло Чеканський, Степан Ющак – колишній посадник Москви, інж. Петро Саляк -- головний секретар УБС, о. митрат д-р Степан Гриньох – довголітній парох української греко-католицької церкви свв. Кирила і Методія в Олифанті. Стоять зліва: Михайло Ферке – адміністратор Олифанту, ред. "Народної Волі" Микола Дупляк, Андрій Бараник і Ярослав Пронько – перший заступник голови УБС. Олифант, 19 січня 1990 р.

Посадник Джеймс О'Коннор вітає американських українців із Днем Незалежности України в Скрентоні, Па. Сидять біля нього Розмері Габерлі і Павло Івашко. Стоять справа: ред. Микола Дупляк і о. протоієрей Нестор Коваль. Зліва стоять урядовці УБС: Керол Конфорті, Одрі Томас, Галина Пронько та Сергій Ковальчук. 1996 р.

Микола Дупляк (справа) вітає нового куратора Українського Лемківського Музею інж. Степана Гованського. Стемфорд, Кон. 1993 р.

Звичайно, таке ставлення журналу до нашої музейної справи має свою оцінку.

Справа нового ставлення Крайової Управи ООЛ до Українського Лемківського Музею та фінансовий стан нашої інституції, що виявився у привласненні ГУ ООЛ каси УЛМ, були предметом нарад Ради Директорів УЛМ, що відбулися в Сиракузах дня 19 січня 1986 року.[89] Це з черги довело до рішення КУ ООЛ з 14 березня 1986 р., яким організація підтверджує свою власність на Музей (хоч цієї власности ніхто ніде не заперечував); нагадує кураторові про обов'язки референта КУ ООЛ, не визнає Ради Директорів ООЛ та її рішень.

Так ось мою багаторічну працю в напрямі забезпечення Музеєві кращої опіки та певнішого майбутнього КУ ООЛ перекреслила своїм рішенням, навіть не спитавши, чому це все нам потрібне. Рада Директорів стала вже зайва, зайвою стала й підтримка наших Владик Українського Лемківського Музею. Цікаво, чи і як Крайова Управа повідомила про це наших Владик?

Після такого "конструктивного" рішення КУ ООЛ я зрозумів, що я не можу дальше відповідати за евентуальну шкоду для Музею, за його стан і дальший розвиток. Реагуючи на це рішення, я м.ін. писав: "Коли ж Крайовій Управі ООЛ не було по дорозі з її музейним референтом, то могла хоч почекати до чергового З'їзду ООЛ і обрати нового референта демократичним способом, але не перекеслювати нашої дотеперішньої праці на очевидну шкоду Музеєві. Чи виходить з того якась користь хоч для ООЛ, чи теж для когось іншого, подумайте самі".[90]

Мені прийшлося востаннє звітувати з праці УЛМ на XXII З'їзді ООЛ:

"Цього року минає двадцять років від того часу, коли почались перші спроби організації Лемківського Музею. Як знаєте, цей шляхетний проєкт став дійсністю. Український Лемківський Музей відкрито в Стемфорді і кожен може переконатися у тому, відвідавши його.

У звітовий період я відвідував Лемківський Музей два рази річно. Там я робив те, що, на мою думку, треба було зробити. Не зроблено однак усього того, що треба б зробити.

Мені сумно однак, що розвиток Українського Лемківського Музею не пішов таким шляхом, яким я його хотів вести. Сумно й за те, що багато часу витрачено на те, щоб устійнити назву Музею, а ще більше на те, щоб визначити його власника. Моя думка була така,

---

[89] Обіжник УЛМ ч. 10, 5 січня 1986 р., див. ч. 53.

[90] Див. ч. 79.

що творимо Лемківський Музей – власність усіх лемків.

Маючи перед собою візію його росту і розвитку, я створив Раду Директорів Українського Лемківського Музею, а ввійшли до неї й наші Владики лемківського роду та група активістів нашої організації, які цікавились справою Музею та бажали бути його будівничими. У минулому про свою працю я постійно інформував окремими обіжниками всіх членів Ради Директорів, Крайову Управу ООЛ та Екзекутиву СФЛ. Саме в цих обіжниках і зберігається документація Лемківського Музею.

У висліді наявного музейного стану я перестав був писати обіжники та перестав інформувати – "турбувати" людей Лемківським Музеєм. Виявилось однак, що тоді, як я майже припинив працю, – всі стали вдоволені, ніхто не питав про справи, ніхто не критикував, ані не оспорював нічого. Цього можна було сподіватися, бо така реакція виходить із нашої української ментальности – від'ємної прикмети нашого характеру.

Я вдоволений з того, що моя двадцятирічна праця для зібрання і збереження залишків лемківської духової і матеріяльної культурної спадщини увінчалася успіхом – оформленням Українського Лемківського Музею. Музей потребує постійної доброї опіки над ним, щоб він міг не лише встоятися, але й рости та розвиватися.

Я вдячний усім, хто причинився до справи встановлення Лемківського Музею; усім, хто чимсь допоміг мені у не все легкій праці. Дякую отсим і членам Ради Директорів, і Крайовій Управі ООЛ та Екзекутиві СФЛ за поміч і співпрацю. Бережіть музейне добро та збагачуйте його, щоб не пропав хоч слід про те, що на Лемківщині жили колись розумні та культурні люди, які зберегли від знищення і забуття спадщину своїх батьків і предків.

Кінчаючи, я прошу звільнити мене від обов'язків куратора Українського Лемківського Музею".[91]

На моє місце куратором Українського Лемківського Музею обрано Степана Гованського. Йому я бажаю якнайкращих успіхів у праці для збереження культурної спадщини Лемківщини і лемків.

---

[91] Звіт із праці куратора УЛМ на XXII Крайовий З'їзд ООЛ, 4 листопада 1989 р., див. ч. 53.

МИКОЛА ДУПЛЯК

ВІДБУЛАСЯ III ЗУСТРІЧ ВИПУСКНИКІВ ЩЕЦІНСЬКОЇ УКРАЇНІСТИКИ

Потреба зустрічі випускників української філології Вчительської Студії в Щеціні (1957-1963) назріла вже давно, тож відчувалось бажання нового з'їзду україністів. Це, тим більше, що перші дві зустрічі відбулися в Щеціні ще в 1984 і 1997 роках.

Третя з черги зустріч відбулася в днях 28-29 червня 2008 року в місцевості Вількаси біля Ґіжицька над озером Нєґоцін. Підготовкою зустрічі займалася трійка маґістрів – Михайло Шумада (голова), Петро Коваль і Володимир Галак. Всі вони живуть на терені колишньої Прусії в північно-східній частині Польщі, тож найкраще знають можливості і потреби такої зустрічі на своєму терені. Вони й вибрали тиху та гарну місцевість у районі більшого скупчення українців на польському засланні на Мазурах, щоб для більшости випускників було легше зійтися разом саме тут, а не в Щеціні. Такий вибір був правильний.

Зустріч випускників не легко зорганізувати. Всупереч зусиллям організаторів, вони майже до кінця не знали точно, скільки друзів і подруг приїде. Це, тим більше, що вони вже не молоденькі, як колись. На кожному з нас час залишив свій слід. Такий закон природи. Незалежно від цього, для учасників з'їзду треба замовляти приміщення, харчі та інше...

Якщо україністику закінчило 91 студентів (вчилося більше), то з того часу померло 10, про деяких пропав слід і ніхто нічого не знає про їхню долю. Відтоді чимало наших учителів виїхало з Польщі до Америки, Канади та інших країн.

На третю зустріч щецінських україністів з Канади приїхали Степан Ананевич, Ярослава Демко та Богдан Назарович, а зі США Микола Дупляк і Дмитро Трояновський. Вони їхали найдальше з усіх, щоб побачити друзів бурхливої та небезпечної молодости, але не все їх пізнавали, бож люди з часом міняються... Ніхто не стає молодшим.

Одначе, їдучи на зустріч україністів, ми їхали в країну

молодости. Людина ж бо літами не молода, але серце і душа в ній молодецькі. Це основне. Побачити когось та ще й пізнати – було великою приємністю. Третя зустріч відбулася у 50-ту річницю першого випуску студентів української філології. Це ж бо півстоліття!

Що значить бути випускником україністики за часів комуністичного режиму в Польщі та в умовах дискримінації українців за те тільки, що вони українці, знає найкраще той, хто з дипломом україніста влаштовувався на педагогічну та іншу працю. Такий диплом немов тризуб лякав тоді і розлючував польських шовіністів на всіх щаблях державної адміністрації, подібно як червоний колір розлючує еспанських биків і вони дико кидаються на нього, щоб потоптати.

Жити українцеві на польському засланні після операції "Вісла" було дуже важко. Нас вважали злочинцями і поводились з нами як із злочинцями, тому вчителям української мови було тим важче. Вони не могли конспіруватись. Їх було всюди видно. Не кожен витримав тиск переслідувань і цькувань непривітного польського середовища та апарату внутрішніх справ, який опікувався українцями. Кожен з учасників зустрічі має про що розповідати з власного досвіду.

Нічліги для учасників зустрічі були зарезервовані у пансіонаті (мотелі) ресторану "Карпа". На нас тут чекали.

Суботнього ранку зустріч почалася спільним сніданком у ресторані "Карпа". Щойно після сніданку голова ініціятивної групи Михайло Шумада офіційно відкриває зустріч і вітає всіх учасників. Окремо представляє наших гостей – д-ра Ярослава Грицков'яна, інж. Михайла Козака, посла Мирона Сича, редактора "Нашого Слова" Степана Міґуса та друзів-україністів із США і Канади.

Згідно з програмою зустрічі, головну (і доволі довгу) доповідь виголосив наш друг – письменник Петро Коваль. Основою доповіді прелеґента була злочинна операція "Вісла" та її незавидні наслідки для української меншини під Польщею. Добре те, що тепер, у демократичній державі, про них можна сміливо говорити та писати.

Гарно вітав учасників зустрічі посол Мирон Сич, називаючи їх щирими патріотами-інтеліґентами, які взяли на себе великі зобов'язання і були організаторами правдивого українського життя на засланні. – Не стидаймося, що ми хотіли незалежности України і за те нас карали, націоналістами звали. А як же можна інакше? – говорив сенатор гарною українською мовою. – Ваша роля ще не закінчилася. Треба боротися з наявним процесом асиміляції, – переконливо підкреслював політик.

Окремо вітав україністів також редактор Степан Міґус. На

його думку, їм треба б поставити пам'ятник за їхню працю у важких умовах становлення й розвитку українського шкільництва в Польщі. Це ж бо завдяки їм у Польщі житиме ще наступне покоління українців.

Відповідальний за фінансову підготовку зустрічі Володимир Галак нагадував усім про потребу вміщатися у намічену програму, бо перед нами прогулька кораблем по озері. До речі, прогулька була немов неформальна товариська зустріч: на човні можна було купити пиво та ще дещо. Знайомитись, поговорити, поспівати була велика нагода, бо там, де зійдуться українці, без пісень не обійтися.

Після прогульки по озері, добре смакує обід. Ніде правди діти, обід був смачний та обильний. Такого в Польщі не пам'ятаю. Обслуга також була ввічлива та швидка. Видно, поляки навчилися добре обслуговувати гостей.

Після обіду коротко вітав присутніх автор цієї статті, а відтак прочитав вітання учасникам зустрічі щецінської україністики від проф. Роксоляни Петрівни Зорівчак зі Львова, яка одною з перших відгукнулася колись на наше прохання про українські книжки, бо ж ми не мали з чого вчитися.

Ярослава Демко з Канади розповідала про свій захист у суді проф. української мови і літератури Володимира Посацького та про неґативні для неї наслідки від цього захисту, а інж. М. Козак розказав про працю в напрямі поширення самоосвіти та наладнання співпраці студентів з Те-Ве-Пе (Товариством Загальної Освіти), у висліді якої щецінські студенти підготовляли доповіді українською мовою на українські теми і виголошували їх по селах для українців.

У дальшому ході програми свою доповідь дочитував Петро Коваль, коротко вітали учасників д-р. Я. Грицков'ян і Фелікс Козаковський, виступали інші друзі.

Суботня програма зустрічі закінчилася пишним бенкетом, що тривав від сьомої години вечора до півночі. Це був не звичайний бенкет, а велика гостина юних духом людей – друзів-однодумців, що їх привела сюди взаємна любов і пошана, спільне минуле і спільна журба про майбутнє українства в Польщі. Оця "молодь" знову помолоділа, розспівалася на всі голоси, тож приємно було почути знаних народних і патріотичних пісень, яких в Америці не співають, новоприбула з України молодь також їх не знає. Мені здається, що ніде так міцно і щиро та патріотично не співають, як ми співали колись, як зійшлися разом у Польщі. Так тепер співали над далеким від Щеціна мазурським озером, але вже в умовах свободи, бо знали, що нас за це не каратимуть. Я не без причини висловив думку, що на таку зустріч з друзями варто було й з-за океану приїхати.

Михайло Козак (зліва) і Микола Дупляк на III З'їзді випускників щецінської україністики. Вількаси, 2008 р.

Після недільного сніданку всі учасники зустрічі поїхали найнятим автобусом до Ґіжицька, щоби взяти участь у Службі Божій і Панахиді за померлих друзів-випускників. Церква зробила на нас приємне враження. На церкві – трираменний хрест, а перед церквою фотографуємось біля великого каменя, на якому видніє такий тримовний напис – українською, польською та німецькою мовами: "Греко-католицька церква під покровом Пречистої Тройці в Ґіжицьку".

Несподіванкою було те, що наперед повели нас до огрядної церковної залі, у якій ми познайомились з працею найбільшого в Польщі пункту навчання української мови та релігії, що вже 15 років діє у Школі ч. 7 в Ґіжицьку. Цього року вчиться тут 77 учнів. Про працю з українськими дітьми інформувала вчителька Ярослава Кобилко. Цю зустріч формально відкрив Михайло Шумада, а проводив нею голова управи Мазурського Відділу Об'єднання Українців у Польщі Іван Пік. Він і розказав про корисну працю очолюваної ним установи.

У короткій дисусії, що слідувала, забирали слово М. Шумада, П. Коваль, Д. Трояновський, Я. Демко, Б. Назарович, а автор цієї статті привітав усіх педагогів від імени Шкільної Ради в США, яку репрезентує, і побажав вчителям і учням цього збірного пункту якнайкращих успіхів.

У церкві було повно народу. Приємно було слухати, як співають усі присутні – по-українському, очевидно. Службу Божу достойно правив молодий священик о. Дмитро Гарасим, ЧСВВ. Слідувала Панахида за померлих випускників щецінської україністики.

У поворотній дорозі до Вількас, наш автобус зупинився перед домівкою Мазурського Відділу ОУП. Там його голова Іван Пік розказував і про їхнє гарне приміщення, і про свою суспільно-культурну працю. На жаль, якось ніде не видно було ані варшавського "Нашого Слова", ані жодної іншої української газети та книжки. Чому це так?

Після повороту з Ґіжицька, у Вількасах на нас чекали з обідом. Дальшу програму виповнили дискусії. Автор цієї статті запропонував резолюції, які схвалено і доручено доповнити організаторам зустрічі. Були різні пропозиції щодо чергового з'їзду, але не було заперечень, що такі зустрічі україністів потрібні та корисні. Стало на тому, що про місце і час наступної зустрічі рішатимуь її цьогорічні ініціятори.

Незабутня зустріч у Вількасах завершилася вечерею. До нової зустрічі Друзі та Подруги!

МИКОЛА ДУПЛЯК

КНИГА ПРО УКРАЇНСЬКУ ГІМНАЗІЮ В НІМЕЧЧИНІ

З датою 2008 року в друкарні Комп'ютопрінт у Кліфтоні, Н.Дж., появилася друком гарно видана пропам'ятна книга п.н. "Українська Гімназія Реґенсбурґ, Німеччина 1945-1949. Наші зустрічі і спадщина". Двомовна публікація вийшла у твердій обкладинці на 470 сторінках друку. Головний редактор – Богдан Маланяк, співредактори – Людмила Ярко-Почтар (український варіянт) і Олександер Рівний (англійський варіянт). Гарне мистецьке оформлення – Іван Яців.

Здійснилася мрія колишніх учнів гімназії, яку вони закінчили майже шістдесят років тому. Появу імпозантної книжки завдячуємо редакційній колеґії та колишнім учням Української Гімназії в Реґенсбурзі. Книга присвячується, як і годиться, учням, вчителям і цілій "гімназійній родині". Одначе, публікація, має й документальне та історичне значення. Не було б похвально, коли б колишні учні цієї унікальної української освітньої установи не залишили по собі сліду. Шкода однак, що не опублікували її скоріше, коли було їх більше та коли була ще свіжа пам'ять. Та, як каже народна приповідка, краще пізно... Книжку буде приємно відкрити і їхнім нащадкам, і всім українцям, а особливо всім землякам у вільній Українській Державі, бо ж у під'яремній Україні вони не мали нагоди знайомитися з життям своїх земляків у вільному світі. Режимна преса згадувала про них тільки з лайкою.

Читач довідається, що восени 1945 року, заснувався один із найбільших таборів ДП в американській окупаційній зоні Німеччини в Реґенсбурзі, який прибрав назву "Оселя Реґенсбурґ". Про цю оселю 1986 р. вийшла вартісна книжка "Реґенсбурґ. Статті – спогади – документи. 1945-1949". В 1959 р. вийшла брошурка про Українську Гімназію в Реґенсбурзі, що й стала у великій пригоді редакторам обговорюваної тут книги з 2008 року. У цій же публікації йдеться про "покоління людей", що малими дітьми або в ранній юності пережило страхіття Другої світової війни. Воєнна завірюха вирвала цих людей з рідного гнізда. Вони пройшли тяжку й небез-

печну "мандрівку на Захід", німецькі знущання й американські бомбардування, а відмовившись після війни від повороту в поневолену Росією Батьківщину, опинилися у таборових "республіках".

Там, у таборах, молодь бажала вчитися. З цією метою наша інтеліґенція й заснувала Українську Гімназію. Директором школи став Микола Величко – колишній директор української гімназії в Золочеві. "Цих кілька років таборового життя у рідній школі, в рідному оточенні, мало великий вплив на формування національної свідомости, світогляду та характеру молодих людей, а зроджена на шкільній лавці та на пластових зайняттях дружба залишилася на все життя". Про це й довідуємося з цієї книжки.

У книзі поміщено 80 біографій чи автобіографій та короткі дані про тих, що відійшли у вічність. На жаль, час затирає пам'ять. Тут могло б бути більше особистих спогадів, але вже нікому їх написати. Добре, що є хоч біографічні дані про 15 вчителів гімназії.

Перечитуючи сторінки цієї книги, можемо лише позаздрити учням Української Гімназії, адже з'єднала їх не лише незавидна доля юних скитальців, але й любов до рідного слова, до поневоленої Батьківщини та взаємна дружба, що пройшла випробування часом. Свідчать про це не тільки слова, але й діла останніх могікан-гімназистів. Вони ж бо непохитно стояли в рядах свідомих своїх національних обов'язків українців, які все захищали добре ім'я України та своєї спільноти в Сполучених Штатах Америки.

Поселившись на вільній землі Вашінґтона, юні "діпісти" продовжували вчитися, здобували професійні знання, деколи дуже важко працювали, але про свою Україну ніколи не забували. Українська Гімназія стала для них немов спільним центром споріднення. Своєрідним органом гімназистів на американському терені опісля став бюлетень "Аби ще раз!", який редаґував Василь Лучків.

У першому розділі "Місто Реґенсбурґ" знаходимо гарний опис цього баварського міста з історичної перспективи та в контексті його зв'язків з Україною. Прозовий опис ілюструє поезія "Реґенсбурґ" авторства Людмила Ярко-Почтар, яка м.ін. так пише:

"О, юні дні, тепер такі далекі,
Назавжди з Реґенсбурґом ви зрослись..."

Другий розділ має назву "Українська Гімназія і студентське життя в Реґенсбурзі". У ньому довідуємось про заснування гімназії та про людей причетних до здійснення цього освітнього проєкту. Тут наведена також статистика учнів за кожен навчальний рік. У коротких спогадах гімназистів довідуємось також про таборове життя школярів. Багато уваги присвячено заснуванню та праці Пласту в Реґенсбурзі.

Учасники курсу української мови зі своїм учителем ред. Миколою Дупляком. Скрентон, Па., 1992 р.

Микола Дупляк із вчителями та студентами матуральної кляси в Школі Українознавства в Баффало, Н.Й. У першому ряді зліва: Ольга Чмола, дир. Оксана Бережницька та Леся Савка. Перший зліва у третьому ряді – о. Маріян Процик. Баффало, Н.Й. 2002 р.

Останній ред. тижневика "Народна Воля" Микола Дупляк зі своїм наступником Романом Лужецьким – ред. місячника цієї ж газети УБС. Скрентон, Па. Грудень, 2006 р.

На третій (найдовший) розділ "Учні й учителі гімназії" склались неповний (за абеткою) список учнів гімназії (разом 257 осіб) та короткі біографії, ілюстровані їхніми світлинами в молодому та в дорослому віці. На жаль, не вдалося розшукати світлин усіх гімназистів. Окремо поміщено тут список професорів Української Гімназії (разом 33), а відтак їхні короткі біографії. Не можна не помітити відсутности світлин професорів. Про них вже писали їхні родичі або друзі. Читаючи біографії учнів і професорів, у читача створюється враження, що їх не торкнулося перо мовного редактора.

Четвертий розділ "З'їзди реґенсбурґців", як можна здогадуватись, присвячено зустрічам колишніх учнів Української Гімназії в 1959-2006 роках. Усіх з'їздів було вісімнадцять: шістнадцять на Союзівці, а два на Верховині. Це тому, що молодече почуття дружби і в дорослому віці стало для них життєвою необхідністю. Про кожен з'їзд коротко написала Людмила Ярко-Почтар. У відкритому листі до реґенсбурґців, Лідія Боднар-Балагутрак (донька колишньої гімназистки), м.ін. так пише про покоління своєї матері: "Життя здавалось покалічене, мрії побиті, але надія ніколи Вас не покидала. Ви були такі молоді та романтичні, залишаючись мудрими. Ви вижили і не поміняли життя на існування. Ви оптимісти і реалісти. Я захоплена, водночас Ви мене надихаєте. Прошу ласк Божих, жоб і я уміла так гідно виступати на полі життя і так достойно проживати".

На з'їздах культивувалась дружба юних років, туга за молодістю, що скоро проминула, любов до української культурної спадщини та втраченої Батьківщини. Про зустрічі гімназистів у цьому розділі знаходимо й окремі статті. Слід відмітити, що 1995 року колишні гімназисти і мешканці переселенчого табору в Реґенсбурзі урочистим з'їздом і бенкетом відзначили 50-ліття існування гімназії і табору. На ювілейний з'їзд приїхали друзі юних літ з різних міст Америки і Канади, а навіть з Німеччини та Англії. З цього приводу так м.ін. писав О. Гайський:

"Минула наша юність золота,
І друзів розділили океани,
І метеором в безвість мчать літа...

Та не забули юности ми днів,
Хоч різними крокуємо шляхами,
Є наші друзі і тепер між нами..."

Розділ п'ятий має назву "Аби ще раз!". Так називається газетка-бюлетень, що почала виходити 1995 року і появляється раз або двічі в році та є засобом зв'язку між реґенсбурґцями. У ній вони знаходять адресар і дописи членів, відповіді та питання друзів, їхні коментарі, некрологи тощо. Вони ж бо виховані на ідеях Пласту та

створили немов одну велику дружню родину, що може стати прикладом для інших українських освітніх і громадських установ. Покоління реґенсбурґців швидко відходить від нас у вічність, тому дуже оправдане гасло колишніх гімназистів "Аби ще раз!" У пропам'ятній книзі знаходимо й фотокопії кількох бюлетенів "Аби ще раз!". Аби не останній раз.

Шостий і останній розділ має назву "Дещо з власної творчости". Тут поміщено фейлетон Віри Єзикатої, поезії Дарії Рихтицької, Людмили Ярко-Почтар, Анни Мартинців-Завадівської і Віри Комарницької-Писарівської та спогад Омеляна Свободяна про перші роки життя в Австралії.

Виїхавши на вільну землю Вашінґтона, реґенсбурзькі гімназисти продовжували вчитися, здобувати всякі професійні вмілості та звання. Вони привезли з собою такі знання, яких не може дати українцеві жодна чужа школа. Вони привезли любов і пошану до рідного слова та бажання допомогти поневоленій Батьківщині. Їх можна було стрінути на керівних постах громадського, культурного та політичного й церковного життя української спільноти в Америці та в інших країнах. Вони й фінансували оцю вагому документальну публікацію. Книга щедро ілюстрована 347 чорно-білими та 39 кольоровими світлинами. Тиражу й ціни книжки не названо.

Щоб книгу про своїх дідів і предків могли читати майбутні (або й сучасні) замериканізовані нащадки, вона вийшла двомовно. Перша частина по-англійському, а друга – по-українському. Таку послідовність спостерігаємо і в назві твору: вгорі назва англійська, а внизу українська. Люди, які шанують себе, повинні б ставити своє на першому, а не на другому місці. Тут проявляє себе від'ємна прикмета української ментальности, що віддає перевагу чужому. На жаль.

Попри великий вклад праці над нелегким збиранням документального матеріялу в умовах великої розпорошености людей по цілій Америці, редактори й упорядники не виявили серйозної турботи про чистоту мови українських матеріялів. Створюється враження, що їх подано так, як їх написали поодинокі автори. Наявність мовного редактора збагатила б якість цієї цінної публікації. Вона ж бо стає вагомим джерелом до вивчення історії нашої післявоєнної еміґрації та гарною пам'яткою для нащадків.

Публікацією цієї документальної книги реґенсбурзькі гімназисти поставили собі гарний пам'ятник і дали приклад випускникам інших українських шкіл поза Україною. Вони ж бо відходять з цього світу не залишивши тривкого сліду про своє життя та працю, про свою Alma Mater.

МИКОЛА ДУПЛЯК

В ОТТАВІ ВІДКРИЛИ ПАМ'ЯТНИК Т. ШЕВЧЕНКОВІ

У березні 2011 року минуло 150 років від дня смерти Тараса Шевченка – найбільшого українського поета, мистця-маляра та незрівнянного борця за волю свого народу і за вселюдські ідеали братерства та волі. Українці оправдано називають його своїм національним пророком і творцем нового національного світогляду, з якого виросло новочасне українство.

Слова Шевченкового "Заповіту", адресовані до всіх "живих і мертвих і ненароджених земляків" –

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте!

не забувалися ні в Україні, ні на чужині. Вони і тепер дуже актуальні. Не забували їх українські піонери за океаном і не забувають їх їхні нащадки. Це ж бо вони спорудили пам'ятник Кобзареві перед Парляментом Манітоби у Вінніпезі у століття від дня смерти Поета 1961 року, а в 150-ліття від дня народження Великого Сина України, 1964 року при стотисячному здвизі українців відбулося величаве відкриття пам'ятника Т. Шевченкові в столиці Сполучених Штатів Америки.

Канадська столиця досі не мала пам'ятника Т. Шевченкові. Одначе, 26-го червня 2011 року, в Оттаві відбулося історичне відкриття пам'ятника нашому Кобзареві до 200-ліття від дня народження Поета та 150-ліття від дня його смерти. Канадські українці здали черговий іспит, а саме: у 120-річчя свого поселення на канадській землі, в 144-ту річницю Незалежности Канади та в переддень святкувань двадцятої річниці Незалежности України. Вони подбали про те, щоб пам'ятник був гідним Тараса Шевченка, гідним столиці Канади та нашого національного імени. Тепер канадські українці можуть пишатися своїм новим успіхом.

Площу під пам'ятник Шевченкові подарувала парафія Українського Католицького Собору в Оттаві, в приміщеннях якого знаходили гостинне прийняття учасники відкриття пам'ятника Т. Шевченкові. Парохом Собору є о. Кирило Микитюк, ЧСВВ. Як підкреслював у своєму слові голова цього величавого проєкту Орест Дубас, "з відкриттям пам'ятника Т. Шевченкові здійснилася мрія понад восьмирічної давности", після якої слідувала велика та наполеглива праця: плянування, всякі переговори, збирання необхідних фондів і всякі інші турботи та обов'язки. Досі на пам'ятник зібрано від українців Канади 296,670.00 долярів. Головними фундаторами пам'ятника були: Канадське Товариство "Просвіта", Фундація Темертея, Фундація "Будучність" і Шевченківська Фундація.

Комітет Будови Пам'ятника Шевченкові співпрацював з Посольством України в Канаді, Конґресом Українців Канади, Фундацією Тараса Шевченка, з Кредитною Спілкою "Будучність", а відтак узгіднював програму відкриття монумента з Посольством України в Оттаві. Чи не саме тому ведучими програмою відкриття були Посол України в Канаді Ігор Осташ і голова Комітету Міжнародних Справ (і міжнародної торгівлі) Сенату Парляменту Канади Рейнел Андрейчук. Ця подія дала унікальну можливість не тільки зміцнити українську спільноту в Канаді, але й зміцнити зв'язки цієї спільноти з вільною Українською Державою, про яку мріяв Великий Тарас Шевченко. Ця подія залишила позитивний відбиток на культурному полотні Оттави та Канади в цілому.

Свідками відкриття пам'ятника було понад тисяча сто українців, які приїхали з різних провінцій Канади з керівниками своїх провідних громадських організацій, таких як: Конґрес Українців Канади – Павло Ґрод, Ліґа Українців Канади – Орест Стеців, Українсько-Канадська Шевченківська Фундація – Андрій Гладишевський, Світова Федерація Українських Жіночих Організацій – Марія Шкамбара та інші, які вітали учасників відкриття пам'ятника. Між присутніми були представники федерального та провінційних урядів Канади та члени офіційної делеґації з України: заступник голови Верховної Ради Микола Томенко, депутат Верховної Ради Євген Суслов, посадник (мер) міста Канів Віктор Ніколенко та його заступник Анатолій Леонтьєв. Гостей представляли ведучі програмою відкриття монумента.

Від імени міністра закордонних справ Канади Дж. Бейрда виступив депутат правлячої Консервативної Партії Канади Тед Опіц. Він привітав учасників церемонії зі святкуванням 120-ої річниці поселення українців у Канаді і наголосив на внеску канадців українського роду в розбудову Канади. Опіц привітав українців також з 15-ою річницею Конституції та з 20-ою річницею Незалежности

України, яку Канада визнала першою серед західніх країн. Промовець підкреслив бажання Уряду Канади розвивати взаємовигідну співпрацю з Україною і висловив сподівання на успішне завершення українсько-канадських переговорів про вільну торгівлю.

Окремо вітали святочну українську громаду новообраний голова Канадсько-української групи дружби в Парляменті Канади Роберт Сопак, член провінійного уряду та міністер інфраструктури Боб Шареллі від Прем'єра провінції Онтаріо, заступник Прем'єра провінції Саскачеван Кен Кравець, заступник посадника (мера) Оттави Стів Дерош, сенатор Рейнер Андрейчук та інші члени Парляменту Канади. На відкритті пам'ятника Т. Шевченкові були присутні також керівники багатьох дипломатичних установ, акредитованих в Оттаві.

Присутні з особливою увагою слідкували за виступом представників України – Посла Ігоря Осташа та заступника Голови Верховної Ради Миколи Томенка, який вітав українців Канади від імени Верховної Ради України та вказав на велич Шевченка в Українському Народі. Нав'язуючи до слів Кобзаря, м.ін. відмітив, що "мусимо жити на нашій не своїй землі", але висловив сподівання на краще майбутнє України. Мусимо бути перш за все українцями, а відтак членами партій, – сказав. Така порада відноситься не лише до діяспори, але й перш усього до України, до народних депутатів і всього панівного проводу.

Саме турбота про долю України прозвучала у словах Голови Конґресу Українців Канади Павла Ґрода, який згадав про політичні репресії в Україні та м.ін. сказав: "Як канадці, ми прислуховуємось до заклику Шевченка й уважно спостерігаємо за подіями в Україні та закликаємо підтримувати демократичні здобутки в ній. Конґрес Українців Канади закликає уряд Канади включити відповідні вимоги до переговорів Канади з Україною про вільну торгівлю, які б ґарантували захист людських прав, дотримання закону права та демократії в Україні".

Програма відкриття пам'ятника Т. Шевченкові була двомовна – українська і англійська, а деякі промови перекладались англійською мовою.

Після виконання національних гимнів України і Канади, представлення почесних гостей та після їхніх привітів і промов, українська молодь стягнула з пам'ятника полотно. Цей момент збагатив зворушливий "Заповіт" Т. Шевченка у виконанні Канадської Капелі Бандуристів з Торонто під батутою заслуженого артиста України Віктора Мішалова. Під час виконування "Заповіту" публіка стояла. Це тільки в підневільній Україні влада казала людям сидіти, або ще краще – зовсім не співати "Як умру то поховайте".

До пам'ятника - могили Великого Тараса Шевченка і ми поклали квіти. Зліва: Микола, Галя і Орися Дупляк. Канів, 2006 р.

Микола і Галя Дупляк на відкритті пам'ятника Т. Шевченкові у столиці Канади. Оттава, 26 червня 2011 р.

Перед публікою постала на високому п'єдесталі достойна постать Тараса Шевченка в молодому віці на весь зріст. Шевченко зображений у модному в його часі довгому плащі; задивлений у віддаль. У лівій руці тримає палітру з трьома щітками до малювання. Головний монумент стоїть на ґранітному фундаменті разом біля 8.5 метра висоти. Постать Шевченка має три метри висоти і важить 630 кілограмів. На трьох коротших п'єдесталях приміщено мистецькі твори з творчости Поета. На одному видніє ілюстрація до поеми "Гайдамаки" (висота 1.2 метра, вага 156 кг); на другому – Катерина з дитятком – ілюстрація до поеми "Катерина" (висота 1.2 м, вага 163 кг); на третьому – Бандурист (висота 1.2 м, вага 156 кг). Постать Шевченка встановлено на шістьох великих ґранітних брилах, що важать біля 5-6 тонн кожна. Ці брили стоять на одометровому фундаменті. На створення фундаменту під пам'ятник зужито біля дев'ять тонн сірого ґраніту. Автором пам'ятника був славнозвісний скульптор Леонід Молодожанин з Вінніпеґу, – автор пам'ятників Шевченкові у Вашінґтоні (США), Буенос-Айресі (Арґентина) та в Прудентополі (Бразилія). Проєктувальником і конструктором монумента був видатний архітект Радослав Жук – почесний член Української Академії Архітектури.

До речі, Леонід Молодожанин помер у 2009 році, тож пам'ятник подарувала Оттаві його вдова – пані Маргарита, яка померла наступного дня після відкриття пам'ятника Шевченкові.

Слідувало посвячення пам'ятника дванадцятьма священиками під проводом Владик Української Православної і Католицької Церков – Андрія і Степана та посадження біля пам'ятника запорізького дуба, в якому взяли участь також члени офіційної делеґації з України. Цей дуб ростиме на привезеній землі з Шевченкової могили в Каневі, що змішалася з вільною та гостинною канадською землею.

Мистецька програма, що слідувала, була дуже гарна, але доволі довга. Нею проводив маестро Сашко Лірник. У концерті взяли участь, окрім Канадської Капелі Бандуристів, танцювальний ансамбль "Світанок" з Оттави, хор церкви св. Отця Миколая з Торонто (який співав під час освячення пам'ятника), тріо бандуристок (Олена Гриньків, Надійка Полянська й Адріяна Туз) з Торонто, дует Надія Колач-Кулинич та Олег Бунча з Торонто, Ірина Завадська – майстер художнього слова з Торонто та сумівський хор "Відлуння" з Монтреалю. У мистецькій програмі виступили також запрошені гості з України: народна артистка Ніна Матвієнко та фіналіст конкурсу "Україна має талант" – бандурист Ярослав Джусь. Не можна проминути нагадування Матвієнко про потребу молитви за Україну, мовляв не слід просити все для себе, але й за Батьківщину треба

молитись, щоб Господь послав духовну благодать нашому народові. Годиться згадати також зворушливу деклямацію Ксені Біланюк "Мені однаково" українською, англійською та французькою мовами.

Цього погідного дня під блакитним небом канадської столиці лунало Шевченкове слово, звучали українська пісня і музика, а багато людей у вишиванках демонструвало любов до своєї культурної спадщини; до Тараса Шевченка, якого сьогодні достойно вшанувала українська спільнота Канади величавим пам'ятником і, за словами Кобзаря, пом'янула незлим тихим словом.

Одначе, Комітет Будови Пам'ятника Шевченкові не позбувся усіх обов'язків і турбот, бо треба ще 50,000 долярів на завершення проєкту. Збірка фондів продовжується. З цією метою і подаємо адресу, на яку можна посилати гроші: Orest Dubas, Chair – Taras Shevchenko Monument Committee, 11 York Street, Ottawa (Ontario), Canada K2C 4B6.

Додаткові фото та відео з відкриття пам'ятника можна побачити на вебсайті: http://www.infoukes.com/tarasinottawa/

МИКОЛА ДУПЛЯК

ВИЙШЛА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА XX СТОРІЧЧЯ

Шмігер Т. Історія українського перекладознавства XX сторіччя Передм. Р. Зорівчак. – Київ : Смолоскип, 2009. – 342 с.

Українська філологія збагатилася монографією кандидата філологічних наук, історика українського перекладознавства Тараса Володимировича Шмігера. Друк офсетний, тверда обкладинка, тираж – 1000 примірників. Науковий редактор і автор вступного слова – д-р філологічних наук, проф. Роксолана Зорівчак, рецензенти – д-р філологічних наук проф. Олександр Чередниченко та кандидат філологічних наук, доцент Ольга Івасюк, відповідальний за випуск – Ростислав Семків, літературний редактор – Юрій Петік, випусковий редактор – Наталія Ксьондзик. Публікацію рекомендувала до друку Вчена Рада Львівського Національного Університету імени Івана Франка.

У монографії систематизовано історію українського перекладознавства XX ст., обґрунтовано його періодизацію та виділено ключові проблеми наукового пошуку в широкому історично-філологічному контексті. Це перша спроба охарактеризувати особливості української перекладознавчої школи, дослідити не лише найвищі досягнення перекладознавчої думки, а й скромніші, пересічні праці – при цьому до наукового обігу введено ряд невідомих і несправедливо забутих імен.

Монографія Т. Шмігера – вагомий здобуток українського перекладознавства, результат колосальної праці. Визначальною рисою автора є прагнення до істини, сувора вимогливість до кожної висловленої думки, любов до Рідного Слова та надзвичайна синівська повага до науковців, які часто в дуже складних умовах працювали над теоретичним осмисленням перекладознавчих проблем.

Книга дуже актуальна в наші дні. Роксолана Зорівчак з цього приводу пише: "Актуальність монографії про українське перекладознавство XX віку не викликає ніяких сумнівів, зокрема, якщо враху-

вати, що з'явилося у нас чимало невігласів, які (чи то з власного безголов'я, чи на догоду комусь) намагаються ствердити, що й перекладацької школи в Україні ніколи не було, й успіхи нашого перекладознавства в найкращих випадках спорадичні. Адже найлегше подолати, підкорити той нарід, якого вдалося поступово, підступно переконати, що в його культурі нічого не існувало".

Завдяки дослідженням історії українського перекладознавства, ширше представлено у монографії внесок у перекладознавство В.М. Державина, Г.Й. Майфета, Івана Кулика, О.М. Фінкеля та ін.

Предметом історії перекладознавства є вивчення концепцій та жанрології перекладу, методології та методики перекладознавчої аналізи, сприйняття перекладу в суспільстві, вишколу перекладачів і їхньої діяльности. Найважливішим питанням історії перекладознавства є її періодизація. Оскільки художній переклад був найпоширенішим видом перекладу в Україні, його періодизація, залежна від суспільно-історичних обставин, вплинула й на періодизацію історії українського перекладознавства. Застосовуючи клясифікацію історії західньоевропейського перекладознавства Дж. Штайнера до українського перекладознавства, Т. Шмігер виявляє чимало моментів спільного розвитку. Зосереджуючись на періодизації українського перекладознавства XX ст., дослідник виділяє чотири періоди.

Перший період – від початку XX ст. до Першої світової війни. 1890-ті та перші роки XX ст. – це час великого національного пожвавлення в українському суспільстві. Саме тоді М. С. Грушевський вказав на доленосну вагу перекладів в українському письменстві – сприяти творенню нації та духовному об'єднанню українського народу. Водночас, у своїй перекладознавчій концепції І.Я. Франко підкреслює вагомість перекладів як націєтворчого чинника.

На думку дослідника, зародження перекладознавства в Україні як наукової дисципліни відбулося в рамках творчости Івана Франка. Тоді кожен друкований переклад в Україні сприяв розвиткові мови та літератури. У контексті української перекладознавчої критики початку XX ст., двома найголовнішими критеріями оцінки перекладів для І.Я. Франка була чистота української мови, яка в чужих імперіях зазнавала сильного впливу панівних мов, та вірність перекладу оригіналові. Він вважав, що переклади сприяють активному розвиткові мови й літератури, а також піднесенню загальнокультурного рівня народу й поширенню освіти.

О.А. Домбровський, Ф.С. Арват і Р.П. Зорівчак найглибше найбільше дослідили перекладознавчу концепцію І.Я. Франка. Р.П. Зорівчак наголошує у своїх розвідках на дуже важливому аспекті Франкової наукової спадщини – першій в українському перекладознавстві цілісній критичній аналізі перекладу Вона також дослідила

націєтворчу концепцію перекладу, яку висунув І. Франко щодо перетворення української етнічної маси в політичну націю. На її думку, Франкові погляди на майстерність перекладу, деталізуючись, розвиваючись та удосконалюючись, принципово не змінювалися, а це утверджує думку, що сучасна українська школа перекладознавства бере початок ще від перших досліджень І.Я. Франка. Згодом, 2004 р., О.Б. Тетеріна у своїй кандидатській дисертації підкреслила, що цілісна концепція дослідження перекладу, яку розробив І.Я. Франко, забезпечила науковий статус українського перекладознавства та значно розширила теоретичне сприйняття словесного мистецтва в літературознавстві другої половини XIX ст.

Належить відзначити, що на початку 1900-их років дуже активізувалися студії над перекладом Біблії українською мовою.

Вагомий слід в українському перекладознавстві залишив А.В. Ніковський – один із найбільших українських культурних діячів у галузі політики, публіцистики та літератури. Його теж можна вважати провісником такої перекладацької дисципліни, як історія українського художнього перекладу – неодмінної частини історії національної літератури.

Другий період починається після Першої світової війни та триває до закінчення Другої світової війни, хоча найбільші досягнення припадають на 1920-ті – початок 1930-их рр. Важливим фактом української науки став вихід книги О. М. Фінкеля "Теорія й практика перекладу" (1929) – першої ґрунтовної монографії з теорії перекладу в Радянському Союзі (а така першість важила дуже багато). О.М. Фінкель уперше обґрунтував використання методології перекладознавчої аналізи в поетиці та для викладання іноземних мов у середній школі.

Т. Шмігер вказує, що в Україні мало вивчалося перекладознавство від кінця 1900-их до початку 1940-их рр., а праці часу Визвольних Змагань, з політичних причин, не досліджувалися зовсім. Науковець дає позитивну оцінку статтям С.В. Петлюри про переклад військової та соціялістичної літератури. З думкою про системність у книговиданні, С.В. Петлюра звертався до Академії Наук України, Українського Наукового Товариства та університетів із закликом складати списки бажаних наукових перекладів із різних галузів знань.

У важкі повоєнні 1920-1921 рр. український переклад позначився двома визначними подіями: 1920 р. вийшла перекладна збірка М.К. Зерова "Антологія римської поезії", а 1921 р. – перше число літературно-критичного журналу "Голос друку", в якому Г.М. Іваниця опублікував важливу для українського перекладознавства рецензію на римську антологію М.К. Зерова. Безперечно, М.К. Зеров був

найвизначнішим представником перекладознавчої думки свого часу. У розвідках М.К. Зерова вперше переклад системно розглядається як повноцінний складник національної літератури. Така концепція суголосна ідеям І.Я. Франка про вагомість перекладів для національної культури. Найглибше внесок М.К. Зерова в українське перекладознавство дослідив Г. П. Кочур.

На розвиток історії перекладу в Україні значно вплинула концепція перекладу-стилізації В.М. Державина. У 1927-1930 рр. виникла дискусія про переклад як "аналогію" чи "стилізацію": першу дату визначила публікація статей В.М. Державина та А.В. Федорова, а другу – перекладознавчі рецензії В.М. Державина. Окрім названих, у дискусії брали активну участь О.М. Фінкель, Г.Й. Майфет і М.К. Зеров. Саме тоді Г.Й. Майфет та Іван Кулик започаткували дослідження рецепції творчости Т.Г. Шевченка европейськими мовами.

В 1930-их рр. перекладознавчі дослідження в Україні значно послабилися, як і українська наука загалом. Відбувалися розправи над М.К. Зеровим, Іваном Куликом, П.П. Филиповичем та іншими, замовк В.М. Державин.

У схожому методологічному ключі розвивалося перекладознавство на західньоукраїнських землях міжвоєнного часу. Політичні еміґранти зі Східньої України – І.І. Огієнко, П.І. Зайцев, В.К. Королів-Старий, Є.Ф. Маланюк розвивали теорію перекладу. Галицькі вчені – М.І. Рудницький, Б.С. Лепкий, Є.М. Грицак, Є.Ю. Пеленський, Л.Ю. Луців та ін. працювали над вивченням віршового перекладу, критики й історії перекладу, чим доповнювали розвиток загальноукраїнського перекладознавства. Тут проблематика не була така багата, як у Радянській Україні до 1932 року, але вона має переваги глибшого дослідження перекладів Біблії й античної літератури українською мовою. У розвитку історії перекладу найбільше місце посідає перекладознавче шевченкознавство, а найвагомішим досягненням західньоукраїнських істориків перекладу є 14-ий та 15-ий томи з Повного видання творів Т.Г. Шевченка (Львів – Варшава). Другий період – це становлення перекладознавства як наукової та навчальної дисципліни в Україні, – підсумовує дослідник.

Третій період – кінець 1940-их рр. до початку 70-их рр. – це період становлення українського перекладознавства у всесоюзному контексті.

Після Другої світової війни українське перекладознавство опинилося у надзвичайно скрутному становищі. Внаслідок репресій та ідеологічних чисток довелося створювати майже нову школу дослідження перекладу. Мовознавчий спектр проблем повоєнного десятиліття зосереджувався головно на марксівсько-ленінсько-

сталінській проблематиці. Саме тоді за досить невинні вияви патріотизму надсуворій критиці піддали журнали "Дніпро", "Вітчизна", "Радянський Львів", твори М.Т. Рильського та О.Л. Кундзіча, статті М.С. Возняка й М.І. Рудницького.

Переклади 1940-1950 років позначені тяжкою печаттю всесковуючого буквалізму. Як пише С.П. Ковганюк, це була, так би мовити, ознака часу, період редакторської сваволі, коли перекладач, після виходу книжки у світ, іноді не пізнавав свого перекладу. Така редакторська сваволя вписувалась у рамки офіційної політики зближення російської й української мов – підкреслює Т. Шмігер. Одним із дослідників, які боролись за культуру українського слова, був О.Л. Кундзіч. Провідна ідея майже всіх його статей – це збереження чистоти української мови. Окреме місце в українському перекладознавстві того періоду займає Г.П. Кочур – автор численних статей з історії українського художнього перекладу.

Наукова спадщина В.В. Коптілова закладає основи нового періоду перекладознавства в Україні. Про новий етап, – про перетворення його у міждисциплінарну, розгалужену пошукову систему, – свідчить клясифікація галузів перекладознавства, яку обґрунтував В. В. Коптілов. Українську школу контрастивної лінгвістики започаткував Ю.О. Жлуктенко, який також зробив вагомий внесок у розвиток українського перекладознавства.

Четвертий період – остання чверть XX ст. – це час перетворення перекладознавства на міждисциплінарну галузь знань. Щонайвагоміше, відзначає Т. Шмігер, – незалежність України скасувала будь-які обмеження на історичні й історіографічні дослідження. Як повноправні галузі української науки, розвинулися науково-технічний переклад і дидактика перекладу, де українській мові відводилася належна увага. У цьому велика заслуга О.І. Чередниченка, Я.Г. Коваля, В.І. Карабана, Р.П. Зорівчак, І. В. Корунця, Р.Т. Кияка та ін., – пише дослідник.

На поглиблення перекладознавчої аналізи найбільше вплинув розвиток контрастивістики, семантики й текстології. Усі три галузі мають глибокі історичні корені й водночас сильно розвинулися впродовж 1950-1970-их років. До теорії інтерпретаційно-культурологічної аналізи найбільший внесок становлять праці М.О. Новикової. Р.П. Зорівчак досліджує фразеологічні та лексичні проблеми перекладу в перекладознавчому ракурсі, що стало стимулом для розвитку контрастивістики в Україні загалом.

Наприкінці 1980-их рр. зміни в українському суспільстві висунули нові завдання перед історією українського перекладу – насамперед, усунення білих плям в інтелектуальній історії України. Для історії українського перекладу багато важило опублікування

двотомника творів М.К. Зерова, який упорядкували Г.П. Кочур і Д.В. Павличко.

З відновленням незалежности України, стало можливим вивчати історію перекладу на широкій джерельній базі. Найбільше досягнення за роки незалежности України – видання майже повного літературознавчого, перекладознавчого та критичного доробку М.К. Зерова. Важливий внесок у створення загальної історії українського художнього перекладу зробила Комісія Всесвітньої Літератури НТШ. Завдяки праці цієї комісії 2003 р. опубліковано покажчик "Чужомовне письменство на сторінках західньоукраїнської періодики (1914-1939)", який охоплює дані про переклади з 44 літератур, опубліковані в 33 періодичних виданнях (за загальною редакцією О.М. Лучук і Т.В. Лучука). Уперше в історії українського перекладознавства Наукова Бібліотека Львівського Національного Університету ім. Івана Франка опублікувала біобібліографічні покажчики перекладачів і перекладознавців "Григорій Кочур" (1999, 2006) та "Микола Лукаш" (2003). Питання перекладів термінів стало на денному порядку після того, як українська мова почала набувати реального статусу державної мови.

Тема дослідження надзвичайно широка, отже висвітлити її повністю в одній монографії не можливо. Без сумніву, молодий дослідник подарує українському перекладознавству ще не одну

Українські пілоти демонстрували свої вмілості на українських реактивних літаках на летовищі Авока біля Скрентону. Біля літака ред. "Народної Волі" Микола Дупляк. Скрентон, Па. 1992 р.

розвідку з історії наукового пошуку. Зокрема, цікаво було б звернути певну увагу на перекладознавчі дослідження в українській діяспорі, а також глибше розглянути саме контекст світовий, складовою частиною якого є українське перекладознавство. Як на сьогоднішні видавничі умови в Україні, наклад книжки – досить солідний. Одначе, при перевиданнях цієї монографії (є відомості з України, що вона вже стала бібліографічною рідкістю), хотілося б мати можливість вислати її примірник в кожну бібліотеку України.

Публікацію Тараса Шмігера доповнюють список використаних джерел (628 позицій, які охоплюють основні перекладознавчі дослідження в Україні XX ст.), 65 ілюстрацій (серед них – чимало автографів, опублікованих уперше), іменний покажчик і розгорнене резюме англійською мовою. Дуже відрадно, що книжку написано достойною українською науковою мовою.

Видання орієнтоване на перекладознавців, перекладачів, філологів, культурологів, загалом на всіх, хто носить у серці найбільший скарб Нації – Рідне Слово. Монографія може зацікавити перекладознавців з інших країн не лише багатим фактажем, а й методологією наукового пошуку.

14 листопада 2009 р.

МИКОЛА ДУПЛЯК

ПРАВДА ПРО ГОЛОДОМОР, ЯК ОЛИВА, НАВЕРХ ВИХОДИТЬ

З нагоди 75-ої річниці Голодомору в Україні в 1932-1933 роках, з датою 2008 року в Українському Науковому Інституті Гарвардського Університету (УНІГУ) на 150 сторінках друку появилася англійською мовою збірка матеріялів п.н. "Hunger by Design" ("Заплянований Голодомор"). Науково опрацьована публікація вийшла у м'якій обкладинці під редакцією Галини Гринь.

У вступному слові Любомир Гайда вказує на те, що в 1982-1983 роках УНІГУ ініціював науковий проєкт вивчення Голодомору з нагоди 50-річчя трагедії та називає заслуги в цій ділянці Роберта Конквеста і Джеймса Мейса. З того часу у світі зайшло багато змін, що допомогли розкрити сталінський злочин в Україні. У переддень проголошення незалежности України 1991 року та розпаду СРСР, Голодомор, про який навіть не можна було згадувати, таки визнано в нашій Батьківщині. Крім того, тема Голодомору стала одною зі складових елементів будови нової Української Держави. Завдяки відкритим архівам і завдяки доступній документації, відкрилися можливості дослідження Голодомору в самій Україні.

Тема Голодомору набрала особливого розголосу на академічному рівні в 2002-2003 роках з нагоди 70-ліття ґеноциду. Саме тоді УНІГУ став співорганізатором міжнародного симпозіюму п. н. "The Ukrainian Terror-Famine 1932-1933; Revisiting the Issues and the Scholarship Twenty Years after HURI Famine Project". Вибрані матеріяли з цього симпозіюму (доповнені й усучаснені) щойно тепер стали основою обговорюваної публікації.

До збірника ввійшли праці таких авторів, як: італійський історик Андреа Ґраціозі, керівник архівної системи в Україні Геннадій Боряк, співробітник Російських і Евразійських Студій в Гарвардському Університеті Серґєй Максудов, професор історії Східньої Европи в Тренто Університеті в Італії Нікольо Піянчола, дослідник Міжнародного Інституту Соціяльної Історії в Амстердамі Ґійс Кесслер і професор української літератури в Гарвардському

Університеті Юрій Грабович.

На думку Л. Гайди, ця збірка послужить як будівельний матеріял у майбутніх дослідах. Вона пропонує читачам матеріял з науковим підтекстом, але не ставить крапки у вивченні проблеми Голодомору.

А. Ґраціозі зосередив свою думку на наявному стані вивчення Голодомору і доповнив її новими даними та підсумками. Він звернув увагу на те, що в часі між кінцем 1932 і літом 1933 року, від голоду в СРСР загинуло біля сім разів більше людей за двічі менший період часу, як під час великого терору 1937-1938 років. Одначе, до 1986 року, тобто до часу появи "Жнив розпачу" Р. Конквеста, історики майже зовсім іґнорували тему Голодомору, хоч прискіпливий дослідник усюди міг роздобути бажану документацію. Можна дивуватися, як мало ми знали про цю трагедію до того часу, – пише А. Ґраціозі.

За радянським зразком на Заході Голодомор або зовсім заперечували, або говорили про нього як про загальний феномен, іґноруючи національний аспект трагедії. В СРСР писати чи говорити про Голодомор було зовсім заборонено, бо злочинець не хотів, щоб виявлено його злочини. В Україні вперше офіційно про Голодомор згадує перший секретар компартії Володимир Щербицький 1987 року. З того часу одні вчені вказують на Голодомор як ґеноцид проти Українського Народу, а інші применшують цей злочин за старим зразком, мовляв, голод був також в Росії, Казахстані тощо. Аякже. Вони безглуздо підтримують думку Кремля в цій справі.

А. Ґраціозі наводить дані про те, що Сталін спеціяльно підкреслював небезпеку від українців і бажав їх знищити: і селян, і політичну, і культурну еліти. Вчений аналізує дефініції терміну "ґеноцид" і доводить, що всупереч запереченням противників такої думки, є всі дані на те, щоб Голодомор назвати ґеноцидом.

Г. Боряк аналізує початкові зусилля української діяспори в Західній Европі і Північній Америці в напрямі зібрання свідчень від очевидців Голодомору; обговорює перші збірки досі засекречених документів про Голодомор з різних нововідкритих у 90-их роках архівів вільної України та вказує на потенціял інтернету як засобу публікації архівних матеріялів про організований злочин (www.huri.harvard).

Як науковець і довголітній керівник системи державних архівів України, Г. Боряк підтверджує факт, що жоден архівний документ про Голодомор в Україні не був опублікований до кінця 1980-их років. Понад півстоліття вся західня історіографія спиралася на свідченнях свідків трагедії, на спорадичних документах з дипломатичних архівів, матеріялах журналістів і збережених світ-

линах. У загальному, цей період можна назвати "передархівною" історіографією Голодомору, – пише Г. Боряк.

Цікаво, що українські комуністи стали на захист своїх комуністичних кумирів з Кремля, з якими себе утотожнюють. Ось їхній провідник Петро Симоненко (напевно не без доручення з Москви) цинічно перекручуючи документи вищого партійного керівництва, назвав сталінських посіпак між тими, хто перший оприлюднив історичні документи про Голодомор. На його думку, "голод в Україні був, але це була трагедія не тільки української нації, але всіх народів СРСР і України". Ну що ж, бачите які ми справедливі... і які вірні яничари – слуги імперії зла...

У своїй праці "Перемога над селянством", С. Максудов аналізує той період дослідів про Голодомор, коли джерела про злочин для дослідників були недоступні.

Нікольо Піянчола присвятив свою статтю колективізації і голодові в Казахстані в 1931- 1933 роках. На його думку, Україна не одинока потерпіла від створеного колективізацією голоду. У Російській Федерації голод охопив також переважно заселену українцями Кубань, сусідній район Донських козаків і заселені німцями оселі над Волгою. Проте, перші зазнали голоду казахи. Спираючись на даних Масхадова, Н. Піянчола пише, що від наслідків голоду в 1931-1933 роках померло 1,450,000 казахів, що є найбільшим відсотком жертв між усіма народами СРСР, бо виморено голодом біля 38 відсотків всього населення Казахстану.

Автор співчутливо описує трагедію казахського народу під час колективізації та вказує на те, з якою послідовністю кремлівські імперіялісти винищували казахів.Та, незалежно від того, як кремлівський режим морив казахів, це, на його думку, не применшує страхіть Голодомору-ґеноциду в Україні. Казахи ж, у свою чергу, мають право на власну оцінку жахливих знущань режиму над ними.

Голодові в 1932-1933 роках у великому реґіоні Уралу в Росії, викликаному наслідком аґрарної політики Москви, присвятив свою статтю Ґійс Кесслер. Одначе, він стверджує, що цей голод був лише тінню Голодомору в Україні, на Кубані та в Казахстані.

Ю. Грабович публікує у збірці переклад з української мови доповненої версії свого есею "Голодомор і пам'ять". У ньому говорить про місце Голодомору 1932-1933 рр. в Україні в ряді інших подібних катаклізмів і зупиняється над теоретично-політичним визначенням терміну "ґеноцид". Автор старається пояснити факт промовчування Голодомору-ґеноциду всупереч очевидним даним, що в тому нещасті Україна втратила більше населення, як у подібних нещастях втратили інші народи. Він нагадує, що про Голокост жиди створили музеї, зробили все необхідне, щоб пам'ять

про нього зберегти не тільки серед жидівського народу, але й серед усіх народів світу.

Злочинний режим послідовно приховував свій злочин і поза СРСР, і серед населення України. Кремль карав за згадку про Голодомор, забороняв згадувати про нього і заперечував його перед світом. Це, всупереч тому, що від голоду померло біля чверти всього населення України, або стільки ж, як усе населення на той час Швеції, Норвегії та Данії. Можна собі уявити, – пише Ю. Грабович, що коли б не розпався СРСР, про Голодомор у світі забули б. Одначе, пам'ять про цю трагедію збереглась. Зберігали її передусім українці у вільному світі, а в Україні про злочин червоного окупанта заговорили щойно після проголошення незалежности. Офіційно уряд України визнав Голодомор ґеноцидом ще перед Помаранчевою революцією. Одначе, щойно адміністрація Президента Віктора Ющенка надала промовчуваній проблемі Голодомору-ґеноциду великого розголосу і в Україні, і у світі. На цьому тлі зусилля офіційного Києва стрінулись із зрозумінням одних, і запереченням інших. В Україні заперечують Голодомор-ґеноцид ті, хто вірив пропаґанді режиму. Вони підтримують офіційну думку Кремля, що Голодомор, якщо вже так хочете, не був спрямований спеціяльно проти українців, мовляв, голод був і поза Україною, тож не кваліфікує на те, щоб його ґеноцидом звати.

Під впливом радянської (а тепер російської) пропаґанди заперечення Голодомору-ґеноциду, "більшість західніх істориків почала серйозно ставитись до Голодомору щойно після розпаду Радянського Союзу. З усвідомленням Голодомору як ґеноциду їм приходиться важче". Не без впливу тут радянська пропаґанда, яку підтримували симпатики комунізму поза СРСР. Вони зовсім заперечували Голодомор. Заслуга в тому й таких американців, як Волтер Дуранті та йому подібні.

П'ятдесяту річницю Голодомору широко відзначила українська діяспора у вільному світі. Тільки вона могла це зробити, – пише Ю. Грабович. Ця річниця стимулювала більше зусиль в напрямі вивчення Голодомору з боку створеного в 1983 р. у Торонто Комітету Дослідів Голодомору, створення фільму "Жнива розпачу: Голодомор в Україні в 1932-1933 рр." (1985 р.). Завдяки підтримці УНС, під керівництвом УНІГУ появилася монографія "Жнива розпачу" Роберта Конквеста. Цього ж 1985 р. у США створено Конґресову Комісію Дослідів Голодомору, яку очолив Джеймс Мейс, а 1988 р. також створено Міжнародну Комісію Дослідів Голодомору. Свої зусилля для вивчення проблем Голодомору присвятили українські вчені з Канади – Роман Сербин і Богдан Кравченко.

Із нарад-зустрічі працівників українських засобів масової інформації з послом України до США. Справа: посол д-р Олег Шамшур, гол. ред. "Народної Волі" Микола Дупляк і голова УНС Степан Качарай. Парсиппані, Н. Дж. 2006 р.

Генрі Р. Гуттенбах писав: "Заперечення стало інтеґральною частиною ґеноциду; якщо не брати цього аспекту до уваги, то це було б невдачею до розуміння динаміки екстермінації". Хоч досі вивчено багато, одначе, всебічні дослідження проблеми та конкретних прикладів заперечення Голодомору повинні появитись – пише Ю. Грабович.

Послідовники Сталіна живуть і на Заході, тож заперечування Голодомору-ґеноциду продовжується. Як писав директор ГУРІ Омелян Пріцак, як тільки на Заході українці оприлюднили дату відзначення 50-ліття Голодомору, в Україні проголошено фікційну дату заснування Києва 1500 років тому (зменшивши її на 500 років), щоб тільки відвернути увагу українців від Голодомору.

На думку чільного вченого та дослідника з України проф. Станіслава Кульчицького, всі дані вказують на те, що Голодомор був ґеноцидом, хоч це не легко підтвердити.

Проблема Голодомору як ґеноциду здобуває щораз більше уваги вчених на міжнародному форумі з того часу, як вона стала офіційною позицією України та частиною її офіційної кампанії на форумі ООН і міжнародне співтовариство такою її визнає. Саме з огляду на це, між вченими світу почались дискусії та суперечки про дефініцію ґеноциду і те, чи Голодомор можна назвати ґеноцидом.

Ю. Грабович нагадує, що Вірменський ґеноцид від самого початку заперечували турки, але незалежно від того, його у світі визнали ґеноцидом. Крім того, понад півстоліття велика більшість

українців жила в країні, в якій убивці та їхні політичні нащадки були їхніми провідниками та залишились їхньою панівною елітою, – підсумовує Ю. Грабович.

Слід відмітити, що завдяки допомозі Заходу, після Другої світової війни Сталін опинився на боці переможців, а переможців не судять і не карають. Та все ж таки злочинець залишається злочинцем. Коли ж закінчилася війна, винних у Голокості засудили та покарали. Турків не покарали за ґеноцид проти вірменів і вони й далі заперечують його – відмічає Ю. Грабович, але світ засудив цей злочин. Можна відмітити, що за Голодомор, за мільйони невинних українських селян, за розстріляних мистців, письменників і політиків – досі нікого не покарали. Невже вони нехотячи самі себе знищили? Невже за мільйони заморених голодом українців немає кари? Як кажуть у нашому народі, правда як олива, наверх вийде.

Праця Галини Гринь доволі аналітична та переконлива, заставляє читача думати й робити правильні висновки. Її, подібно як статті інших авторів, супроводжують численні примітки та бібліографія. Цінну публікацію доповнює загальний покажчик. Вона стає ще одним вагомим джерелом і свідченням до вивчення проблеми Голодомору-ґеноциду в Україні.

Отець митрат д-р Степан Гриньох і ред. Микола Дупляк. Олифант, Па., 1994 р.

МИКОЛА ДУПЛЯК

ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ КОРИФЕЯ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДАЦТВА

ГРИГОРІЙ КОЧУР
(17 листопада 1908 – 15 грудня 1994)

До 100-річчя від дня народження Григорія Порфировича Кочура – відомого перекладача світової літератури, переважно поезій – від античних часів до сучасних її представників; літературознавця, енциклопедиста, критика та теоретика перекладацької справи, у в-ві "Смолоскип" у Києві з датою 2008 року вийшла вагома своїм змістом і розміром нова публікація "Григорій Кочур. Література та переклад", том перший. Книжка вийшла на офсетному папері в твердій обкладинці, на 610 сторінках друку.

Упорядники книжки – син і невістка вченого – Андрій і Марія Кочури. До Редакційної Колегії входили: А. Кочур (голова), І. Дзюба, Р. Зорівчак, М. Стріха, О. Бросаліна, М. Новікова, О. Чередниченко, М. Кочур і Г. Пехник.

До збірки увійшли дослідження, рецензії, літературні портрети та інтерв'ю. Це – перша спроба об'єднати в одному виданні матеріяли, розпорошені по різних першоджерелах в Україні й поза нею та нещодавно знайдені в архівах. Прикрашене портретом вченого-ювіляра, видання розраховане на філологів-фахівців та широкі кола шанувальників української та світової літератури. Книжка вийшла завдяки підтримці НТШ в Америці та Фундації "Спадщина" в Чікаґо. Тираж публікації – всього 1,000 примірників. На 46 мільйонів населення України – це дуже мало.

Григорій Кочур – лавреат літературної премії ім. М. Рильського, Державної премії ім. Т. Шевченка, відзначений медаллю

НТШ ім. М. Грушевського.

Як пишуть упорядники книжки, переклади вченого-ювіляра "найповніше представлені й загалом відомі фахівцям і широкому загалові шанувальників поетичного слова" завдяки книжці "Третє відлуння", "а маштаби ерудиції письменника в питаннях теорії та історії літератури, і зокрема перекладацької галузі, засвідчує пропонований читацькій увазі двотомник його статей".

Творча спадщина Г. Кочура зберігається в Літературному Музеї (одинокому в Україні) письменника в Ірпені – в будинку, де він проживав після повернення із заслання. Музей розбудовують і ним дбайливо опікуються Андрій Григорович Кочур і його дружина Марія. Вони й повсюдно розшукують всі оригінали праць великого вченого й відповідно їх упорядковують. Головна мета Музею – зберігати та раціонально використовувати рідкісну бібліотеку, архів, зокрема унікальне листування вченого, що сприятиме впровадженню до наукового обігу матеріялів Г. Кочура, зокрема про культурне життя в Україні в 50-90-их роках XX століття.

Оскільки часто прізвище Григорія Порфировича "було в списках небажаних для друку авторів", він "позичав" прізвища в надійних людей. Тепер же упорядники книжки називають справжнього автора цих творів. Вони й вказують на труднощі в пошуках публікацій Г.П. Кочура, бо не всі збереглися в архівах. Як гідні діти великого Батька, вони дбають про те, щоб не пропала його творча спадщина. Щаслива людина, яка залишає по собі таких шанувальників своєї праці, як залишив їх вчений-ювіляр.

Своє вагоме слово про корифея українського перекладацтва сказав Іван Дзюба у вступній статті "Григорій Кочур. Покликання. Ерудиція. Труд". Автор підкреслює той факт, що численні праці вченого не були підписані його прізвищем, "яке раз-у-раз опинялося під забороною", а значна частина його праць взагалі не була надрукована. Тому, на думку І. Дзюби, завдяки цьому виданню читач може повніше уявити Григорія Кочура не тільки як "блискучого перекладача поезії з десятків мов, але і як гуманіста-енциклопедиста, і як перекладознавця й теоретика перекладацької справи, і як інтерпретатора явищ світової літератури". Перекладацькі задуми і творчі акції Григорія Кочура визначалися стратегічним баченням потреб української культури та несхибним естетичним оцінюванням – пише І. Дзюба.

Г. Кочур усе турбувався про те, щоб український читач мав широкий вибір зразків світової поезії рідною мовою. В 60-их роках, коли українські перекладачі опинилися на передньому краї боротьби за українську культуру, в Україні спостерігаємо справжній вибух перекладацької енергії: навколо Рильського, Бажана, Кочура та

Лукаша виросла когорта молодих талановитих перекладачів. Нові переклади ставали справжніми культурними подіями, бо саме завдяки їм до читання українською мовою прилучалися й люди, які досі читали тільки російською мовою.

Влада розуміла, що перекладацтво почало набувати політичного значення і відповідно реагувала. Одначе, влада не могла заборонити перекладання українською мовою. Це був би надто відвертий культурний ґеноцид. Режим реґулював норми української мови таким чином, щоб вона поступово втрачала свою самобутність і стала просто непотрібною. Українські вчені розуміли, що перекладацтво – "арена вдосконалення і самоствердження мови, спосіб її входження у світову мовну змагальність і солідарність, а перекладна література рідною мовою народу – пряме розширення історичної перспективи народу".

Саме тому влада робила все, щоби цю життєствердну функцію від української мови відібрати, мовляв, є ж величезні перекладацькі потужності російської культури, яка по-братньому обслуговуватиме й українське суспільство. Григорій Кочур твердо обстоював право української літератури на прямі контакти зі світом та адекватне відтворення його художніх скарбів рідною мовою свого народу – в усій самобутності цієї мови, -- стверджує Іван Дзюба.

Дотепер вийшли три збірки вибраних перекладів Г. Кочура, а саме: "Відлуння" (1969), "Друге відлуння" (1991), "Третє відлуння" (2000).

Доволі довгу наукову розвідку п.н. "У духовно-культурному полі Григорія Кочура – теоретика й історика українського перекладу" помістила в цій книзі академік АН ВШ України Роксолана Зорівчак. Вона вказує на факт, що 1908 рік був доленосним для української філології, бо "подарував Україні та світові Г.П. Кочура і Ю.В. Шевельова – українських інтеліґентів найвищої історичної спроби, неймовірної загальної та філологічної культури, творців з унікальним естетичним відчуттям", які залишили дуже глибокий слід в українській культурі.

Авторка називає Г. Кочура ювеліром Слова, особистістю франківського взірця, людиною леґендарної пам'яти, всеосяжним культурологом, гуманітарієм, істориком і теоретиком українського художнього перекладу та рушієм новітньої української інтелектуальної думки, Українцем з великої літери, Громадянином, який навіть у найчорніші часи жив за Кодексом Чести, тобто жив і працював заради своєї нації. Вона стверджує, що переклади збагачують не лише цільову літературу, але й загальну скарбницю світової літератури; збагачують й самого перекладача.

Р. Зорівчак нагадує, що "навіть натякати на націєтворчу роль

художнього перекладу в Радянському Союзі категорично заборонялося. Це розглядалося б як ідеологічна диверсія найгіршого ґатунку". Авторка зауважує, що "українська мова і література – головні чинники формування нації в умовах бездержавности – майже ніколи не розвивалися в нормальних умовах", тож перекладна література в нашому культурному житті все відігравала дуже важливу ролю і як виховний засіб, і як засіб самовираження нації, розвитку української мови та поетики.

Переклад українською мовою завжди стояв на варті волелюбних прагнень народу, хоча доля була жорстокою до наших перекладачів. У радянські часи їх постійно звинувачували у всяких гріхах, цькували, переслідували. Багато перекладів пропало, багато знищили сторожі тюрем і концтаборів, а разом з тим зазнала шкоди українська культура.

Як пише Р. Зорівчак, за свою наполегливу працю для української науки, Г. Кочур зазнав "і замовчувань, і принижень, і тюрем, і концентраційного табору. У вкрай несприятливих умовах він зробив протягом своєї довголітньої творчої діяльности дуже багато. Силою свого таланту, міццю любови до Вітчизни – став символом духовної еліти нації".

Григорій П. Кочур – виходець із селянської родини козацького роду – народився у селі Феськівка (на той час Менської волости) на Чернігівщині. Там, над річкою Мена, і промайнуло його дитинство.

Як дуже здібний студент, Г. Кочур працював у Лексичній Картотеці української мови в Києві, заповнюючи картки для двох словників. Тут і познайомився з академіком А. Кримським та з мовознавцями О. Синявським, В. Ганцовим і Г. Голоскевичем. Одначе, і студіювати, і працювати було важко в дуже несприятливих умовах чужого поневолення, позначеного Голодомором, чорним вороном і жахливим терором.

З вибухом Другої світової війни родину Кочурів відрядили з Вінниці до Полтави. Коли ж німців вигнали з цього міста, Григорія Кочура з дружиною Іриною Воронович заарештували, звинуватили в "укрбуржнаці" і засудили на десять років таборів і втрату громадянських прав на п'ять років. Засуджені відбували ув'язнення в Заполяр'ї, одначе, навіть у страхітливих умовах заслання, Г. Кочур крадькома працював над перекладами.

У час хрущовської відлиги подружжя Кочурів звільнили з таборів, а згодом реабілітували та дозволили повернутися в Україну. У 1962 році колишні каторжники поселилися в Ірпені. Не гаючи часу, Г. Кочур всеціло поринув у наукову працю, став одним із великих авторитетів у створенні середовища руху опору для шіст-

десятників. З історією шістдесятництва щільно пов'язана й історія перекладу. Тоді, у післякультівську відлигу, почалося поступове розкріпачення думки. Перекладацтво стало надійним засобом залучення до світової культури. Як пише Р. Зорівчак, – "це була вкрай унікальна ситуація, коли перекладали, щоб рятувати мову й бибудовувати націю з пасивної етнічної маси".

Шістдесяті та початок сімдесятих років були дуже плідними у творчості Г. Кочура. Він дуже болюче відчував вироблену віками неволі покірливість свого народу, тому чимало перекладів має в собі гостре вістря убивчої іронії й сатири. Та й і тоді, не все перекладене можна було публікувати. Про всі труднощі цієї епохи дуже переконливо й аналітично розповідає авторка названої вище розвідки. Навколо Г. Кочура утворювалася молода когорта перекладачів, здатних споруджувати мости між українською і світовою культурою. Він користувався великим авторитетом і став гідним продовжувачем традицій Миколи Зерова.

Після смерти М. Рильського в 1964 році, у дуже важкий для нашої культури час, коли лютувала цензура, Г. Кочур став керманичем школи українського художнього перекладу, центру морального опору тоталітаризмові. Українським перекладачам і в Україні, і в діяспорі – йшлося не тільки про те, щоб перекладений твір увійшов у читацьку свідомість як факт рідної літератури, а й про те, щоб ствердити повноцінність рідної мови, – підсумовує Р. Зорівчак. Г. Кочур і його соратники продовжують і вдосконалюють перекладацькі принципи, що їх випрацювали І. Франко, М. Зеров, В. Державин та О. Фінкель.

Режимні русифікатори не могли стерпіти такої праці українських вчених.

У сімдесяті роки почалась нова хвиля репресій проти "інакодумців". Г. Кочура вирішили повторно відлучити від літератури. У пресі його почали звинувачувати в різних провинах, обливати брудом, а згодом виключили зі Спілки Письменників України (поновили щойно в 1988 році), а тим самим позбавили можливости друкуватися, заборонили листуватися з фахівцями з-за кордону. Щойно після усамостійнення України в 1991 р., вчений зміг вперше у своєму житті виступати на конференціях у Чехії, Польщі та в Сполучених Штатах Америки. Тут він був учасником українознавчої конференції в Урбана Шампейні. Користаючи з нагоди, особисто познайомився м. ін. з письменником Василем Баркою в Ґлен Спею.

Р. Зорівчак не без причини та не без рації дорікає діяспорним україністам за те, що вони й досі не усвідомлюють значення українського художнього перекладу як могутнього чинника утвердження національної культури. Серед їхніх праць майже немає дос-

ліджень, присвячених хоча б найвидатнішим перекладачам, а якщо є окремі згадки, то часто недоброзичливі й необ'єктивні. На думку дослідниці, "художній переклад є одним із тих небагатьох чинників, що допомагають нашій літературі піднятися на найвищий рівень, стати поряд із найрозвиненішими літературами світу, сприяти формуванню нації".

Що ж до Г. Кочура, то в нього була впевненість, що від літератури його відлучити не можна, бо література – завжди там, де він. Майстер продовжував працювати, а в його "Ірпінському Університеті" здобуло вишкіл чимало серйозних українських перекладачів і перекладознавців.

У 1989 р. Г. Кочур стає лавреатом перекладацької премії ім. М. Рильського. Того ж року виходить перша збірка його власних віршів "Інтинський зошит. Вірші 1945-1953 років". Вченому йшов тоді 81-ий рік життя. Збірка віршових перекладів Майстра вийшла в 1991 р. п.н. "Друге відлуння". 1993 р. НТШ нагородило Г. Кочура медаллю ім. М. Грушевського, а в 1995 р. Кочурові посмертно присуджено Державну премію України ім. Т. Шевченка. Це стало визнанням його величезних заслуг перед українською літературою, його вагомого внеску до світової літератури.

У 2000 р. вийшла найновіша збірка перекладів Г. Кочура з 28 мов п.н. "Третє відлуння". Вони репрезентують 33 національні літератури. Р. Зорівчак порівнює літературний подвиг Г. Кочура з подвигом І. Франка, який перекладав художнє слово 35-ти народів рідною мовою. Переклади Г. Кочура – "окремий етап в історії українського художнього перекладу, в освоєнні світової літератури нашою", – пише дослідниця.

Г. Кочур звертав велику увагу на переклади античних авторів. Тим він ставив себе в повну опозицію до панівного режиму, який доручав обмежовувати публікацію оригіналів і припинити викладання латинської і старогрецької мов, загальної філософії та логіки тощо.

Г. Кочур – автор праць "Шевченко в польських перекладах", "Бібліографія французької шевченкіани", "З французької шевченкіани", "Добрі переклади англійською мовою", "Видано в Пряшеві", – досліджував англомовну, французьку, чеську, словацьку та польську шевченкіяну.

Слід відмітити, що Г. Кочур своїми працями значно розвинув критику художнього перекладу в Україні, а ця критика необхідна для обґрунтування теорії перекладу. На думку Кочура, необхідно перевидати недоступні (або майже недоступні) для нашого читача тексти майстрів українського художнього перекладу попередніх епох. Як людина колосальної ерудиції, Кочур був надзвичайно вимогливий до

перекладача художньої літератури; ненавидів білі плями та перекручення в історії. Серйозно ризикуючи, згадував у своїх критичнх працях імена заборонених авторів.

Р. Зорівчак доречно підтверджує, що "статями, присвяченими видатним особистостям та явищам в історії українського художнього перекладу, Г. Кочур багато зробив для дослідження творчості І. Франка, Лесі Українки, П. Карманського, В. Свідзінського, неокласиків та інших авторів. Усі його праці надзвичайно багаті на абсолютно точний фактаж і постійні посилання на майже недоступні першоджерела". У першому томі обговорюваної збірки поміщено понад 130 праць Г. Кочура. Деякі з них, написані російською мовою, залишено без перекладу.

Становленню кочурознавства як окремої філологічної галузі, на думку Р. Зорівчак, м. ін. сприяє саме те, що активно працює названий Літературний Музей Г. Кочура в Ірпені, успішно розвиваються перекладознавчі дослідження в університетах України, де вишколюють молодих перекладачів і перекладознавців. Дослідниця заохочує опрацювати тему "Григорій Кочур за гратами" та великим накладом перевидати "Інтинський зошит" Майстра. Не можна відкладати й публікації спогадів про Г. Кочура. Треба б опублікувати й вибраний епістолярій Г. Кочура, бо ж він був одним з останніх блискучих майстрів епістолярного жанру. До речі, Г. Кочур залишив по собі понад 10,000 листів.

Мрією мрій було б опублікувати "Третє відлуння" як білінгву з відповідним коментарем і портретами авторів оригіналів – пише Р. Зорівчак, – а також білінгву Шекспірових "Гамлетів" – в оригіналі та в усіх українських перекладах... На її думку, доречно опрацювати мову перекладів та оригінальних творів Г. Кочура, передусім із позицій інтертекстуальности... Настав час для написання монографії "Григорій Кочур як перекладач та перекладознавець у контексті українського літературного процесу другої половини XX ст. – початку XXI ст.". Треба б зробити ще дещо... Можна тільки побажати, щоб збулися пропоновані шляхетні задуми професора Р. Зорівчак.

Обговорюваний перший том двотомової збірки літературно-критичних праць великого вченого напевно стане важливим набутком теорії та історії українського художнього перекладу. Це ж бо криниця знань для всіх, хто цікавиться справою перекладу та взагалі для фахівців із цієї ділянки знання. Українська наука збагатилася новим вагомим надбанням.

Щоб на державному рівні вшанувати пам'ять Григорія Порфировича, 29-го січня 2008 року Президент В. Ющенко підписав указ "Про відзначення сторіччя від дня народження Григорія Кочура".

Приємно відмітити, що до 100-річчя від дня народження Григорія Кочура, 15-17 листопада 2008 р. у Львові відбулася триденна міжнародна наукова конференція, на якій всебічно обговорено вклад вченого-ювіляра в українську науку та його місце у збагаченні української культури. Конференцію спонзорували Міністерство Освіти і Науки України, Львівський і Київський Національні Університети, Літературний Музей Григорія Кочура та НТШ. Окреме вшанування вченого відбулося опісля в Києві. На святі була еліта української інтеліґенції. Були вітання від Президента В. Ющенка та розкішний кошик квітів від Нього.

Ще в 1920 р. поет Микола Чернявський (автор спогадів про Шевченкову могилу на Чернечій горі) з жалем писав: – "Взагалі ми, українці, ліниві й недбайливі щодо скарбів наших духовних. Не цінимо ми своїх видатних сучасників за життя їх і не зберігаємо пам'яти після їх смерти. Одні – через загальну свою малокультурність, інші – боячись спогадом про видатного сучасника понизити своє власне значіння..."

Надіймось, що достойне вшанування Григорія П. Кочура в соту річницю народження – це початок нової сторінки в пошануванні великих українців в Україні, гідного вільного та культурного европейського народу.

Невдовзі після вшанування пам'яти Григорія П. Кочура з нагоди 100-річчя від дня його народження, у київському в-ві "Смолоскип" з датою 2008 року вийшов друком другий том книжки "Григорій Кочур. Література та переклад". Публікацію підготували ті самі люди, що й перший том. Вона вийшла у твердій обкладинці на 550 сторінках друку. Наклад – 1,000 примірників.

Книга є першою спробою об'єднати в одному виданні матеріяли, розпорошені по різних першоджерелах в Україні й поза нею та нещодавно знайдені в різних архівах. До неї ввійшли статті вченого, присвячені світовій літературі в українських перекладах, літературні портрети закордонних авторів, рецензії, передмови, а також низка інтерв'ю з Г.П. Кочуром.

На багатство зібраного матеріялу вказує м. ін. те, що в ньому Григорій П. Кочур всебічно аналізує переклади з вісімнадцяти літератур світу українською мовою та дає їм свою фахову оцінку. Для філологів-фахівців, для українського інтеліґента та взагалі шанувальника української та світової літератури, ця публікація це дуже важливе джерело знань, своєрідна енциклопедія, яку читаємо з особливою приємністю і душевною насолодою і з огляду на зміст, і з

огляду на гарну українську мову. З усіх 93 матеріялів, п'ять написані російською мовою, а один польською.

Наприкінці книжки поміщено дев'ять інтерв'ю з вченим з різних нагод. Вони дають дослідникам вагомий матеріял до вивчення життя та творчої праці Григорія П. Кочура для добра української літератури та взагалі – української культури. Цінну публікацію доповнюють примітки та покажчик імен.

Доречно буде нагадати з цього приводу слова Михайлини Коцюбинської про Г. П. Кочура: "Він дивився на переклад широко – не як на ремесло, а як на важливу культурну діяльність, як на знаряддя національної культури, аргумент національної ідентичности й зрілости. Власне, в особі Кочура ми мали потужний неформальний інститут культурних зв'язків, науково-практичний координаційний центр перекладацької діяльности, значення якого в історії української культури XX ст. важко переоцінити".

Київські артисти на Фестивалі Української Молоді на Верховині. Справа: Тарас Петриненко, Тетяна Горобець і ред. Микола Дупляк. Ґлен Спей, Н.Й., 1994 р.

Біля пам'ятника Т. Шевченкові на Чернечій горі над Дніпром. Зліва: Андрій Григорович Кочур – куратор творчої спадщини Батька в Літературному Музеї письменника в Ірпені; Галя, Микола та Орися Дупляк. Канів, 2006 р.

МИКОЛА ДУПЛЯК

РОЗКІШНЕ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЄ ВИДАННЯ

Ігор Гавришкевич. "Дух. Джерело. Воля". Львів, 2008

Саме під такою назвою в 2008 р. У Львові вийшло офсетним друком розкішне літературно-художнє видання альбомного формату під редакцією А. Р. Кекляка. З ним із приємністю і самі знайомимось, і бажаємо познайомити вибагливу читацьку публіку. Книга вийшла в гарному мистецькому оформленні в твердій обкладинці на 152 сторінках друку. В публікації, до якої увійшло вісімдесят кольорових світлин мистецьких творів художника Ігоря Гавришкевича, розкрито основні поняття життя і творчости мистця – заслуженого діяча мистецтв України та директора Музею-заповідника "Личаківський цвинтар", що охоплює період становлення української державности.

Ігор Гавришкевич – художник та інтелектуал, громадський та політичний діяч, адміністратор. Він належить до покоління мистців, яке формувалося на зламі двох різних політичних систем – імперського тоталітаризму та національної державности. Формування особистости мистця відбулося у площині високих моральних цінностей, що знайшло вираз у динамічній хронології його життя і творчости. На мистецьку творчість художника, безперечно, мали вплив домашньо-побутові обставини, історичні реалії, етнонаціональні, історіософічні, світоглядні та ліричні аспірації, що визначали його погляд на явища історії та події історії і духовости.

Упорядкований матеріял до цієї книги зведено до трьох основних понять: Джерело, Дух, Воля. Вони й дали назву цій публікації. Вони, до речі, розкривають сукупність того, чим сповнене життя і творчість автора книги – Ігоря Гавришкевича.

Як відмічає у вступному слові кандидат мистецтвознавства Роман Яців, характерною рисою малярства Ігоря Гавришкевича є репрезентативність. Свої висновки Р. Яців ілюструє вісімнадцятьма чорно-білими світлинами з життя і творчостити мистця. На його думку, малярський досвід мистця можна вважати самодостатнім.

Ігор народився 13 березня 1955 р. в селі Липовець Яворів-

ського району на Львівщині. Він був сьомим з дев'яти дітей в сім'ї Степана і Ксенії Гавришкевичів. Тривкий вплив на формування і творчість юного мистця мало, безперечно, свідоме родинне середовище, до якого повертається його уява і його емоційна пам'ять, як до життєздатного джерела. Інтеліґентні і практичні та дбайливі батьки були для нього все гарним прикладом.

"Для моєї матері найвпливовішими в житті були моральні якості людини, які мають бути нерозривно пов'язані з любов'ю, шануванням традицій, родини та рідного краю", – наголошує він. Питання моральних цінностей були настільки для нього важливими, що вони безвідступно "давали нам настанови з нашого дитинства і до кінця життя", – зізнається автор.

Ще в дитинстві Ігор багато малював, потім вступив до Івано-Франківського Янівського Художнього Училища з бажанням здобути фах скульптора. Опісля продовжував навчання у Львівському Державному Інституті Прикладного та Декоративного Мистецтва. Військову службу відбував в Азербайджані, а згодом їздив на заробітки на Сибір.

Від початку горбачовської лібералізації політичного життя в радянській імперії, Ігор знайшов своє місце в національно-відроджувальних процесах. Зміст цієї праці полягав у поступовому відновлюванні усієї мережі символів, що творять сакральну авру Нації. Над відродженням національних цінностей працював у "Товаристві Лева" і в статусі депутата Міської Ради Львова, а також як мистець-інтелектуал. Свої міркування з того часу художник висловлює такими словами: "Бути українцем лише за одним народженням замало. Треба відчути, пережити свою причетність до рідного".

Мистець, безперечно, відчув свою присутність, знайшов своє місце в історичні дні державотворення. "Цілком випадково сталося так, що національний прапор, який вперше після проголошення 1-го листопада 1918 року ЗУНР, знову мав замайоріти над міською ратушею Львова 3-го квітня 1990 року, саме мені, в числі інших, довелося вносити до залі Львівської Міської Ради".

На бурхливому тлі політичних подій та національного відродження цвіте талант мистця і збагачується його мистецька творчість. Картину "Народження волі" творив у тривожні вечори 1991 року. "На цьому полотні Україна є в образі Мадонни, що встає з барикад у благородному пориві та перемагає чудовисько як символ неволі", – так автор втілив, на думку Яцева, символьність осмислення цієї драматичної теми.

Безпосередня участь у творенні сучасного образу суверенної України – держави з глибоким історичним корінням – визначала щораз то ширший тематичний діяпазон мистецтва І. Гавришкевича.

В історично-реконструктивних композиціях слід назвати такі картини, як: "Дума про Берестечко", "Літописець", "Іконописець", "Пробудження душі", "Пам'яті Василя Стуса", "Карпатська мелодія", "Плач гуцула", "Провидець", "Шевченко. Молитва" та інші. Роздуми мистця сягали різних пластів історичної пам'яти та подій сучасности. З року в рік виразнішав духовий хребет його громадсько-творчої постави, – підсумовує Яців.

Об'єктом зацікавлення минулого України стали такі історичні картини, як: "На козацькій чайці", "Князі київські – Всеволод і Святослав", "Князь Аскольд", "Пращури", "Замріяні у вічне (Під Хотином") та інші.

Коли в 1997 році Ігор Гавришкевич став директором Музею-заповідника "Личаківський цвинтар", йому довелось вирішувати складні організаційні питання, що стосувалися, зокрема, польських військових поховань, упорядкування меморіяльних зон української військової слави. Його заслугою стало те, що поряд з комплексом польських військових поховань, постав Меморіял Воїнам Української Галицької Армії, одним з авторів якого став сам Ігор Гавришкевич. Завдяки йому, м. ін. почалася здійснювати програма відновлення надмогильних пам'ятників визначних українців.

На той час у творчості Гавришкевича спостерігаємо нові пошуки, збагачується його мистецький доробок. У його творчій практиці найбільш збалянсованого рівня досягли співвідношення релігійно- світоглядні сфери та мови живопису. Мистецька творчість Гавришкевича сповнена нових емоцій і нових пошуків. Як пише Роман Яців, зовсім по-новому "висвітлилася" тема Тараса Шевченка в портреті "Думи мої" та в епічному пейзажі "Нічне сяйво на Шевченковій кручі". Натюрморти з квітами, метафоричні пейзажі та нові історіософські виклики знаходимо в полотнах "Між Сяном і Доном", "Меч пращурів" та в інших картинах.

Безперечно, рецензована публікація заслуговує на окрему фахову оцінку мистецтвознавця. Це завдання автор цієї статті залишає йому.

Книжку доповнює цікавий біографічний додаток Ігоря Гавришкевича "Від юности до зрілости", ілюстрований шістнадцятьма чорно-білими світлинами. У ньому дуже цікаво змальовано початки відродження державности України на терені Львова та важкої праці "Товариства Лева", в якій автор брав активну участь. Це немов коротка історія цього Товариства та слово пошани для цієї елітної і патріотичної української молоді, що в ньому активно працювала.

В іншому додатку Ігор Гавришкевич веде читача в минуле України щоб переконливо відповісти на поставлене питання: "Звідки взявся вислів "Де два українці, там три гетьмани". На

поданих прикладах стверджує, що "розбрат" ніколи не виникав сам по собі, його завжди нам вміло організовували. У підсумках говорить: "Отже, так званих гетьманів було стільки, скільки їх було насильно впроваджено антиукраїнськими політичними силами". А дальше: "Будь-які організовані дії української спільноти завжди викликали в її ворогів бажання розділювати і володарювати. І саме звідти був підкинутий термін "Де два українці, там три гетьмани".

Останнім додатком до книжки є коротка розвідка І. Гавришкевича "Личаківський некрополь", на якому спочиває понад триста тисяч осіб. Це знову історичний екскурс, у якому підкреслюються події відродження і вільної Української Держави, і нашого національного некрополю у Львові. Розвідка ілюстрована одинадцятьма чорно-білими світлинами.

Названий матеріял читається легко. Він поданий коротко, переконливо, зрозуміло і ... оптимістично. Його варто прочитати та рекомендувати іншим. Книжка, безперечно, збагачує мистецькі надбання нашого національного культурого фонду.

Ред. Микола Дупляк з родиною на Фестивалі Української Молоді на Верховині. Перед пам'ятником Івана Франка (зліва): Оксана, Орися, Галя і Яруся. Глен Спей, Н.Й. 1995 р.

Галя і Микола Дупляк спостерігають захід сонця на острові Аруба. 2012 р.

МИКОЛА ДУПЛЯК

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО САМОУСВІДОМЛЕННЯ НА ЛЕМКІВЩИНІ

Ігор Д. Любчик. Етнополітичні процеси на Лемківщині наприкінці XIX – 30-х роках XX століття: проблеми національного самоусвідомлення. Івано-Франківськ, 2009. Ст. 213.

Кожна вільна країна дбає про захист усіх частин своєї території, підтримує та спомагає свій народ у першу чергу на рідній землі. Одним із небагатьох винятків такої істини є Україна, яка впродовж понад 300-літньої бездержавности була поневолена сусідами, не мала змоги по-батьківськи опікуватися своїм народом. Навпаки, загарбники не лише експлуатували нашу багату землю та її природні багатства, але й приєднували українські пограничні землі до свого державного й етнічного материка, а корінне українське населення денаціоналізували. У загальному, вони дбали про те, щоб українець не знав свого минулого або щоб бачив його крізь призму своїх поневолювачів. У таких невідрадних історичних обставинах формувалася доля найзахіднішого українського племени лемків, які біля 600 років самотужки захищали свою етнічну спадщину перед зазіханням на неї своїх сусідів.

Щоб позбутися української національної меншини на Закерзонні, після Другої світової війни, поляки депортували українців до України, а тих, кого обминуло насильне переселення на Схід, в 1947 році поголовно депортували на польські понімецькі землі з метою швидкої польонізації.

У наші дні з цього світу на польському засланні відходять у вічність останні жертви та свідки злочинної операції "Вісла", якою Польща "розв'язала" українську проблему на Закерзонні, тобто на тих українських землях, що опинилися в границях цієї держави після Другої світової війни. У висліді такого безправ'я м.ін. ціла

Лемківщина була обезлюднена, а лемки тепер доживають віку на польському засланні. Лише малій кількості вдалося повернутися із заслання на рідні землі в гори. На жаль, поневолена на той час Україна не подала своїм кровним братам офіційно навіть моральної підтримки. Україною правили тоді російські окупанти. З поміччю прийшли лише відділи УПА, які захищали лемків від польського насильства та від депортації.

Про етноцид на Закерзонні в поневоленій Україні не можна було навіть писати, а в Польщі появилось тоді багато публікацій, в яких автори на догоду владі всіляко оправдовували злочин свого уряду супроти українців і поширювали брехливу антиукраїнську пропаґанду. Правду про злочин супроти невинних українців в післявоєнній Польщі, у вільному світі поширювали та своїх земляків захищали вихідці з Лемківщини, зорганізовані в Організації Оборони Лемківщини (ООЛ), а відтак у Світовій Федерації Лемків (СФЛ) під проводом д-ра Івана Гвозди. У самостійній Україні також організувались депортовані вихідці з Лемківщини та з інших земель Закерзоння. В Україні та Польщі з часом почали появлятися українські наукові публікації. Одначе, їх мало. Крім того, в останніх роках лемківську проблему активізував т.зв. русинський рух, що має недружні супроти України сепаратистські амбіції, які підтримує ворожа аґентура.

На цьому тлі годиться привітати названу публікацію Ігоря Дмитровича Любчика з України, який розглядає історію етнополітичних процесів лемків у Польщі, Словаччині та в Україні. Автор стверджує, що в кожній з цих держав вони знаходяться на межі цілковитої асиміляції: на наших очах втрачається їхня говірка і почуття національної ідентичности.

У границях Словаччини є понад 200 лемківських (руських, русинських) сіл, з яких після Другої світової війни понад 12,000 лемків переселено до Рівенської та Волинської областей України, а понад 20,000 до Західньої Чехії. Проти тих, що залишилися, Словаччина повела політику насильної словакізації. Знову ж таки при повній мовчанці офіційного Києва. Це дозволяє деяким авторитетним ученим заперечувати приналежність лемків-русинів до української нації та вважати їх окремим четвертим східньослов'янським народом. Те, що лемки називали себе русинами, це правда. Вони ж бо – нащадки Київської Руси, подібно як всі українці, а свою історичну назву зберігали через віки. Коли назву "Русь" замінила назва "Україна", Лемківщина й лемки жили вже під чужим пануванням і ця зміна на них не поширювалась; вони дальше дотримувались старої назви. В умовах чужого поневолення лемки не мали змоги вивчати історію Українського Народу, пізнавати своє минуле, а

окупанти спотворювали це минуле так, як їм це було вигідно, але все зі шкодою для самих лемків, яких зумисне відгороджували від Українського Народу, від українства і все противилися українізації.

Наукова монографія Ігоря Любчика ґрунтовно та вичерпно розглядає етнополітичні процеси на Лемківщині в 1890-1939 роках. Як підкреслює Микола Мушинка у своїй передмові до книжки, І. Любчик є першим науковцем, який серйозно досліджує національну свідомість лемків. Автор користується лемківськими матеріялами (деколи досі засекреченими), що зберігаються в архівах України, Польщі, Словачинни, а частинно й матеріялами лемківської діяспори за океаном. Користується також спогадами та свідченнями лемків старшого покоління. Широка джерельна база дозволила дослідникові зробити об'єктивні узагальнення та висновки.

За період п'ятдесяти років лемкам довелось жити під пануванням Австрії, Угорщини, Польщі, Чехословаччини та Словаччини. Кожна з названих держав намагалася їх асимілювати (а Польща і Словаччина досі це роблять – М.Д.). Історичні передумови стали причиною того, що національна самоідентифікація лемків розвивалася повільніше, як у їхніх східніх сусідів – бойків і гуцулів. На основі дослідницьких джерел автор довів нерівномірний ступінь національної свідомости в різних частинах Лемківщини, – в галицькій, свовацькій і закарпатській.

Названа монографія є вислідом дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Не можна не погодитись з автором передмови, який стверджує, що вона "має не лише наукове, але й неабияке громадсько-політичне значення, оскільки автор на конкретних фактах підтвердив думку, що лемки у досліджуваний період вважали себе складовою частиною українського народу".

На думку І. Любчика, при дослідженні національної ідентичности лемків слід брати до уваги мову, релігію, культуру, які безпосередньо впливали на ідентифікаційні процеси; Володимир Кубійович вважав, що великий відсоток населення не має одночасно всіх трьох ознак. Автор стверджує, що західньоукраїнська інтеліґенція "майже не брала безпосередньої участи в національному відродженні Лемківщини, таким чином не створюючи перешкод зовнішнім антиукраїнським впливам". Перебування російських військ на Лемківщині під час Першої світової війни сприяло зацікавленню лемками та появі нових публікацій про них і поширенню москвофільських ідей, які почали доводити етнічну тотожність лемків із росіянами.

"Важливим у розширенні історіографічної бази з лемкознавчої проблематики був міжвоєнний період. Причиною появи нових праць була насамперед національна політика Польщі, представники якої пропаґували та намагались підтримувати ідею лемківського

сепаратизму (що й досі роблять – М.Д.). Разом з тим, пожвавлення культурно-освітніх і національно-політичних процесів сприяло появі робіт, спрямованих на піднесення української національної самосвідомости лемків". У цій площині привертають увагу праці Франца Коковського та Юліяна Тарновича, а на Закарпатті дослідження В. Огоновського.

На американському терені представники української діяспори, згуртовані в ООЛ і СФЛ, обґрунтовували і науково доводили твердження про етнонаціональну спорідненість лемків з українським народом. Одначе, є й праці, які заперечують такі твердження. Активним прихильником русинофільських ідей виявився Павло Маґочі, який намагається показати формування національної свідомости лемків (карпатських русинів) як окремого народу.

І. Любчик стверджує, що зі здобуттям Україною незалежности, дослідження Лемківщини активізувались. Серед них виділяються науково-популярні видання Івана Красовського, О. Німця та інших. Дослідженням етнополітичних процесів у закарпатській частині Лемківщини присвячені праці С. Папа, І. Ваната, Миколи Мушинки та М. Сополиги.

У післявоєнний час у Польщі з'явилося також чимало праць польських авторів, присвячених Лемківщині і лемкам. Одним із найпомітніших дослідників є Анджей Квілецький, який подає занижені демографічні дані про лемків і кількість їхніх громад, а при цьому стверджує, що вони "потомки давніх волоських пастухів". Як досі, серед дослідників Лемківщини – найбільше польських, кількість українських – незначна.

На основі наведених даних із перепису населення, автор монографії стверджує, що "практично всі державні власті, під політично-адміністративним впливом яких перебувала Лемківщина, намагались штучно зменшити кількість лемків, в такий спосіб реалізувати державну політику щодо цієї етнографічної групи". Торкаючись українського національного відродження наприкінці XIX – на початку XX століття, автор стверджує, що серед лемків найміцніше утвердилась архаїчна форма руськости. На Лемківщині населення й надалі продовжувало ідентифікувати себе "руснаками" та "русинами".

На Закарпатті прояви національних почуттів серед лемків були заборонені угорським урядом. Закарпатська частина Лемківщини, перебуваючи в умовах тотальної мадяризації, взагалі була позбавлена національно свідомої інтеліґенції. У галицькій частині Лемківщини бракувало національно свідмих священиків, які безпосередньо на місцях працювали б над піднесенням української національної свідомости лемків, бракувало інтеліґенції. Дуже важливими

були поїздки на Закарпаття Якова Головацького і Михайла Драгоманова, а на Лемківщину наукові експедиції Івана Верхратського, Федора Вовка, Володимира Гнатюка та Філарета Колесси.

Зародження українського національного самоусвідомлення залежить передусім від школи, одначе, серед лемків воно не відіграло провідної ролі. Стан шкільництва у лемківських селах був зумовлений і відсутністю самих шкіл. Багато лемківських сіл, хоч мали школи, не могли отримати дозволу на українського вчителя. Особливу ролю у зародженні національно-культурного руху на Лемківщині на початку XX ст. відіграли нечисленні вчителі та нечисленна інтеліґенція. В Угорщині було ще гірше: "на 1907 рік в усій Угорщині не залишилось жодної школи з українською мовою викладання".

З метою активізації діяльности москвофільських осередків, у кінці 1890-их років на Лемківщині були відкриті філії т-ва ім. Михайла Качковського. Особливий вплив на формування української ідентичности серед галицьких лемків мало т-во "Просвіта".

З середини XIX ст. на Закарпатті під впливом Адольфа Добрянського утверджувався антиукраїнський ідейно-просвітницький рух – русофільство. З початком XX ст. цей рух на галицькій Лемківщині утверджували Іван Сильвай і Володимир Хиляк. Вони нав'язували лемкам русинську ідентичність, мовляв, "русини вже не етнічна спільнота". Так серед лемків зароджувалась ідея місцевого сепаратизму. Таку політику активно підтримувала угорська влада.

Важливе значення у розширенні українських національних впливів серед лемків мала створена в 1911 році у Львові Лемківська Комісія, але Перша світова війна припинила її діяльність. Ігор Любчик стверджує, що "важливе місце серед лемків належало Греко-Католицькій Церкві, яка фактично була носієм української етнічности".

В 1911 р. москвофільські аґітатори умовили перейти на православ'я частину населення Лемківщини. Це явище було вислідом імперіялістичної політики Росії та російської церкви. Активісти православного москвофільського руху, які мали сприяти утвердженню в реґіоні російської ідентичности, одержували від російського уряду "значну матеріяльну підтримку" – пише автор монографії. Саме тому "перехід на православ'я окремих лемківських громад не був виявом внутрішніх переконань лемків, а лиш вислідом антиукраїнських сил, які намагались перешкодити формуванню їх української національної свідомости" – підсумовує автор. Формування національної свідомости лемків відбувалося найперше на побутовому та культурному рівнях.

У висліді Сен-Жерменського договору територія Лемківщини була розділена: її галицька частина відійшла до Польщі, а

Мої перші відвідини України та перша зустріч з родиною в Україні після понад 46 років розлуки. Зліва: Степан Васильович Дупляк, Степан Степанович Пелещак, Микола Степанович Дупляк, Марія Василівна Дупляк і Андрій Васильович Дупляк. Івано-Франківськ, 1993 р.

Захоплюємось золотоверхою столицею вільної України. Зліва: Орися, Микола і Галя Дупляк. Київ, 2006 р.

Кладемо квіти до пам'ятника І. Франкові на Личаківському цвинтарі. Справа: Орися, Галя і Микола Дупляк. Львів, 2006 р.

закарпатська – до Чехословаччини. Як пише І. Любчик, "з початком 1930-их років польська політика національної асиміляції була замінена державною, одним із проявів якої стало намагання пропагувати ідею окремого лемківського народу". Релігійні питання породжували значні непорозумння в національній самоідентифікації лемків. Лемки, які були греко-католиками, називали себе українцями, а тих, що перейшли на православ`я, – називали кацапами або москалями. В цілому перехід частини лемків на православ'я послаблював український національний рух на місцях. Одначе, намагання москвофільських агітаторів нав'язати лемкам російську ідентичність через Православну Церкву зазнали невдачі, оскільки з початком 1930-их років православний рух серед лемків занепадає, а згодом припиняється зовсім.

На закарпатській Лемківщині формування та становлення національної ідентичности лемків відбувалося в контексті розвитку трьох політичних рухів: москвофільського, українського та русинського. У таких обставинах процес української національної самоідентифікації був загальмований, а більша частина населення продовжувала ідентифікувати себе давнім етнонімом "русин".

Польська влада робила все можливе, щоб не допустити до утвердження національної свідомости лемків. Вже в 1930 році уряд почав кампанію за звільнення та переселення національно свідомих учителів тільки за те, що вони працювали "на честь України серед лемків", а відтак скасував громадські печатки з українськими написами й завів польські.

Під пильним наглядом поліції була Українська Греко-Католицька Церква. З ініціятиви польської влади в 1934 році створено Апостольську Адміністрацію Лемківщини (ААЛ), "метою якої було невтралізувати впливи греко-католицького духовенства на розвиток українського національного руху серед лемків", – стверджує автор монографії й наводить факти антиукраїнської політики польського уряду на Лемківщині. Разом з тим уряд робить необхідні заходи з метою поширення серед лемків сепаратистських настроїв. Починаючи з 1930-их рр., влада почала тотальний наступ на школу з метою позбавити її українського національного характеру. З цією метою в 1933 р. в лемківських школах Ясельського, Горлицького та Новосанчівського повітів введено т.зв. "лемківський буквар", ціллю якого було "дезорієнтувати лемків, нав'язати їм лемківську ідентичність з метою подальшої їх польонізації".

Всупереч політиці державної асиміляції, що концентрувалася на нав'язуванні лемкам ідеї про етнічну окремішність від українців, на загальнолемківському з'їзді УНДО в Сяноці в 1936 р. схвалено резолюцію, в якій говориться, що "Лемківщина почува-

Головна Рада Українського Братського Союзу на Верховині.
Ред. "Народної Волі" Микола Дупляк четвертий зліва у третьому ряді.
Ґлен Спей, Н.Й. 1988 р.

ється нерозривною частиною одного українського народу". Провідна роля в утвердженні національної ідентичности лемків належала товариствам "Просвіта" та "Рідна Школа". Одначе, процес освідомлення та політизації відзначався нерівномірністю. Якщо в галицькій частні Лемківщини з початком 1930-их років український національно-культурний рух значно активізувався, то в закарпатській частині, зокрема на Пряшівщині, він тільки починає зароджуватись. Уряд робив усе можливе, щоб цей рух зупинити. В 1935 р. у школах введено словацьку мову викладання; доручено, щоб і релігія в школах викладалась тільки словацькою мовою. Учителів і священиків, які не виконували доручення, всіляко переслідували. Ліквідувавши національний характер школи, словаки впливали на становлення української національної самосвідомости лемків.

Боротьба лемків за національну школу спостерігалась на території всієї Лемківщини. Особливу ролю в утвердженні українських національних почуттів лемків відігравала преса. Окрім українського національного руху, на Лемківщині продовжував діяти москвофільський. Культурна діяльність москвофілів і старорусинів зводилась до святкування "Днів руської культури" , вшановування жертв Талергофу та пропаґування ідей лемківського сепаратизму. З цією метою в 1933 р. в Сяноці й створено т-во "Лемко-Союз", яке видавало тижневик "Лемко". Український національний рух домінував на сході Лемківщини, а москвофільський та русинофільський на заході. Автор відмічує, що в тих громадах, де була свідома українська інтеліґенція, активно діяли українські товариства, а національна свідомість лемків була високою.

Якщо у формуванні національної свідомости серед галицької частини лемків провідна роля належала греко-католицьким священикам, то на закарпатській Лемківщині громадська діяльність духовенства не була високою. В 1935 р. ординаріят ААЛ видав розпорядження про заборону співати в церкві пісню "Боже великий, єдиний", мовляв, ця пісня є "своєрідним українським гимном", а свідомих священиків переслідували та переселювали.

Рух за об'єднання української етнічної території особливо активізувався восени 1938 року внаслідок проголошення Словаччиною та Підкарпатською Руссю автономії. Лемки вимагали приєднання Пряшівщини до Підкарпатсьої Русі. Коли в Хусті створено організацію народної оборони "Карпатська Січ", це мобілізувало лемківську молодь масово переходити чехословацький кордон і вливатись у лави січовиків. Окремі вчителі Снинщини та Лабірщини робили спроби заснувати "Пряшівську Січ" серед закарпатських лемків. Такі дії стали наявним виявом внутрішнього усвідомлення національного обов'язку, – підсумовує І. Любчик. Перетинання кордону, бажання вступити до українського війська та віра у близьке відродження української державности, стали очевидним свідченням поступу української національної самоідентифікації лемків. Незважаючи на різні антиукраїнські впливи та намагання польського й словацького урядів придушити їх, 1930-ті роки засвідчили значне піднесення українського національно-культурного та політичного життя лемків. Автор монографії підкреслює однак, що ці тенденції протягом усього міжвоєнного періоду були нерівномірними.

Свідченням національного поступу лемків ще раніше були українські національно-визвольні змагання 1918-1919 рр. Лемки відгукнулись на ці події та підтримали ідею створення незалежної української держави. Особливі заслуги в освідомленні населення мають товариства "Просвіта" та "Рідна Школа". Не без впливу були й національно-культурні та господарсько-економічні товариства, партійно-політичні осередки та національна преса. Одначе, до кінця 1930-их років процес самоусвідомлення лемків не охопив цілої Лемківщини, – підсумовує автор.

Наукове дослідження І. Любчика дуже переконливе у своїх твердженнях і висновках, спертих на джерельні матеріяли і науково-довідкову літературу. Список використаної літератури, що слідує на кінці книжки, нараховє 459 позицій. В автора спостерігається критичний підхід до поодиноких проблем наміченої теми, підтверджений наведеними фактами. Це й дає причину назвати монографію об'єктивним дослідженням.

Слід відмітити, що автор користувався також деякими матеріялами лемківської діяспори з американського терену, особливо

москвофільського напрямку. На жаль, окрім "Анналів Лемківщини" том 5, не використав матеріялів з інших томів, з "Календарів ООЛ" та інших публікацій ООЛ і СФЛ, які могли б доповнити та збагатити цінну публікацію. Можна б мати також застереження щодо написання багатьох назв лемківських сіл.

Монографія Ігоря Любчика написана гарною українською мовою, читається легко. Вона дуже ча часі. Цієї публікації не зможе обминути жоден дослідник Лемківщини та лемківської проблеми. Велика шкода, що наклад монографії лише 300 примірників. Це ж бо раритет. Вона – нове й потужне культурне джерело на шляху до національного освідомлення всіх лемків та зрозуміння складних історичних обставин, в яких прийшлося жити поділеному кордонами українському племени лемків. У загальному – це вагомий вклад до вивчення історії України. Треба б подбати, щоб ця публікація була на полицях усіх бібліотек України, та й на полицях важливих бібліотек поза Україною.

ПЕТРО КОВАЛЬ

ДІЙСНА, СТИДЛИВА ПРИЧИНА АКЦІЇ "ВІСЛА"

Петро Коваль

У польській історичній літературі спостерігаються тенденції до промовчування акції "Вісла" або до трактування її як маловажливої події, якій не варто приділяти особливої уваги, хоч насправді залишається вона одним з найважливіших історичних фактів у багатовікових польсько-українських стосунках. У шкільних та академічних підручниках досі бракує однозначної її оцінки; серйозні застереження викликають спроби оправдовування рішення польського уряду про її проведення державним інтересом.

Сьогодні щораз помітнішими стають погляди вірних історичній правді поодиноких польських публіцистів, які трактують акцію "Вісла" як нічим неоправданий великомаштабний злочин. Ян Гастан, який виріс у польському середовищі Львова, до того – як син учасника боїв за це місто з українцями 1918 року, в гідній уваги статті, присвяченій польсько-українському конфліктові в роки війни та після неї, позначеної суворим об'єктивізмом та ґрунтовною знайомістю з цілістю складної проблеми, у частині, що обговорює методи та маштаби антиукраїнського терору на Закерзонні, увінчаного операцією "Вісла", рішуче стверджує, що: "за рішення, що стосуються розправи з українським народом у кордонах ПНР у випадку поставлення Владислава Ґомулки і Едварда Осубки-Моравського перед об'єктивним міжнародним трибуналом, не уникнули б вони найвищого виміру покарання".[1]

У нових публікаціях, присвячених історії Польщі, видна, однак, тенденція до промовчування проблеми. Нерідко представляється її у надалі спрощеному зфальшованому вигляді. І так, у книжці "Історія Польщі в датах" (2005) у частині, присвяченій 1947 рокові, можна прочитати таке: "28 квітня розпочалася акціа "В". Виселено 150 тисяч українців, також лемків та бойків [sic! – ?!]. Акція була спрямована передовсім проти УПА в Бескидах, у спри-

[1] J. Hastan, *Nie tylko o Wołyniu*, "Trybuna" 22-23 XVIII 1998, nr 196.

янні якій оскаржувано українське населення".[2] У виданому в тому ж самому часі "Словнику історії Польщі", взагалі брак згадки про цю подію. Не помічає її також Антоні Чубинський в "Історії Польщі XX століття" (2003 р.), хоч окремо озаглавлює обговорення таких фактів, як: референдум 1946 р., терор проти опозиції (звичайно, лише польської), Келецький погром, внаслідок якого у липні цього ж року згинуло з рук польських антисемітів 39 невинних євреїв; про довготривалий і великомаштабний жорстокий антиукраїнський терор, жертвою якого лише одного дня, 3 березня 1945 р., стало вбитих підрозділом АК 366 українських мешканців Павлокоми, також про акцію "Вісла" в цій об'ємистій книзі зовсім не згадується. У великій п'ятитомній "Історії Польщі", виданій під егідою Ягайлонського Університету, А. Сова в розділі "Від II до III Речі Посполитої" близький правди, коли стверджує, та й то лише з нагоди короткого обговорювання смерти Кароля Свєрчевського, що акція "Вісла" "мала служити, в головному, остаточній ліквідації в Польщі територій компактного українського населення".[3] У цьому сформулюванні вкривається, однак, істотний фальш, оскільки після весни 1946 р., так насправді, в границях польської держави таких територій вже ніде не було.

Для тих, хто ґрунтовніше обізнаний з політично-суспільною ситуацією на теренах південносхідньої Польщі в перших повоєнних роках, а передовсім на початку 1947 р., мотивування мілітарною конечністю насильного виселення 150 тисяч українців з їх рідних сторін, є доказом або необізнаности з життєвими реаліями тих часів, або просто тенденційним спотворюванням правди. Оскільки УПА, як збройна формація, не могла вже становити загрози, а українське населення, що після масових депортацій в Україну, що закінчилися весною 1946 р., становило на цих теренах розпорошену меншість і не могло творити для УПА необхідного тилу. У цьому контексті ще й досі до кінця не виясненою в суто раціональних категоріях залишається дійсна причина проведення цієї великомаштабної, злочинної, військової операції, головною метою якої була прискорена польонізація останків українського населення з поміччю його розпорошення по величезних просторах північнозахідньої Польщі. Твердження, що акція "Вісла" назавжди мала розв'язати "українську квестію" у Польщі, є безпідставне, бо така квестія, як значуща політична проблема, не могла вже існувати в новій повоєнній дійсності. Від самого початку влада не відчувала навіть потреби її розв'язу-

---

[2] J. Borowiec, H. Niemiec, *Dzieje Polski w datach,* Warszawa 2005, s. 414.

[3] *Wielka historia Polski*, Kraków 2005, t. V, s. 460.

вати, наполегливо прямуючи до насильного усунення українського населення, цим самим штучно загострюючи міжнаціональні конфлікти. Немає жодних переконливих аргументів для тверджень, що цей послідовно реалізований злочинний намір був спричинений якоюсь істотною ситуаційною конечністю, або пов'язувався з наростанням серйозної загрози для безпеки держави. Причини проведення акції "Вісла" в час, коли вже вичерпалися можливості дальшого збройного опору українського населення, треба передовсім шукати в ірраціональній сфері ментальности, характерної для тоді панівної еліти польської влади. Не підлягає сумніву: ідейний напрямок людей цієї ментальности далеко відбігав від світлих гуманних традицій польської політичної думки, відкритої на складні історичні процеси та з далекозорою передбачливістю, що з належною пошаною трактує національні прагнення українців.

Провідні представники цих традицій вже від перших років існування незалежної II Речі Посполитої вказували на можливі, згубні для Польщі, наслідки ворожого ставлення до непольського населення т. зв. кресів. Були вони, однак, позбавлені більшого впливу на біг подій у державі, оскільки політичним життям у країні керували сили, які сучасний політичний діяч Адам Міхнік назвав "обскурантським ринштоком",[4] зануреним у вузькому колі утопійних мітів, ксенофобії та національної сліпої мегаломанії. Для досягнення своїх, нерідко ближче нез'ясованих цілей, вони не бачили потреби розв'язування конфліктних ситуацій шляхом мирних переговорів з опонентами. Не визнаючи компромісів, непримиренно прямували до їх приниження або фізичного знищення. Поширювання пропаґанди про потребу творення могутньої Польщі в значній мірі базовано на відвертому презирстві та принижуванні національних меншостей, що проживали в її межах.

Результатом значної присутності "ринштокової" ідеології було вбивство 1922 р. Ґабрієля Нарутовича, – першого демократично обраного президента, який, як колишній довголітній професор університету в Швайцарії, намагався прищепити на польський ґрунт механізми демократії, що добре функціонували в цій країні. Ці механізми були сперті на пошануванні права громадян до вживання відмінних мов і плекання рідних культур та релігії. Після його смерти, набирають сили активні дії прихильників націоналістичної ідеології Романа Дмовського. Його програму, відверто ворожу національним аспіраціям українців, намагаються втілювати в життя методами брутальної насильної польонізації "кресів", стосуванням теро-

---

[4] A. Michnik, *Smutek rynsztoku*, "Gazeta Wyborcza", 10-11X 2005, s. 13.

ру і запроторюванням до в'язниць тих, які осмілювалися проявляти опір. Після 1924 р. здійснено ненависну пропаґандивну атаку на провідного тогочасного письменника Стефана Жеромського за те, що в повісті "Провесінь" піддав безпощадній критиці погані явища в польській політичній дійсності. Його запеклим противникам найбільше не подобалося відверте засудження у творі безглуздя тогочасної влади в розв'язуванні складних національних проблем на етнічно непольських землях. Цей визначний літератор, визнаваний за моральний авторитет поляків, серйозно перестерігав перед катастрофічними наслідками встановлювання там порядків шляхом стосування злочинного насильства. Результатом подальшого верховенства "ринштокової" ідеології було заснування 1933 року табору суворого режиму в Березі-Картузькій, де без жодного суду запроторено тисячі українських патріотів. Яскравим доказом політичної сліпоти та обскурантизму, характерних для тогочасних польських еліт, було плянове нищення українських церков на Холмщині в кінці тридцятих років під проводом заступника міністра національної оборони.

Треба зауважити, що антиукраїнську позицію займала також впливова селянська партія ПСЛ (поль. Polskie Stronnictwo Ludowe), яка у своїй програмі передбачала специфічні методи польонізації "кресів". То з ініціятиви її авторитетного провідника, Вінценти Вітоса, який 1923 року став прем'єр-міністром уряду, застосовано методи "мітли", тобто усування з адміністрації та інших установ українців. Змушувано вчителів і представників іншої інтеліґенції до виїзду на польські землі або за кордон, введено заборону продажу ґрунтів місцевим "русинам". Ці заходи мали знамена етнічної чистки, оскільки таке усування небажаного непольського автохтонного елементу було продумане для поступового заселювання етнічних непольських теренів поляками.

На підставі уважної аналізи змісту документів, пов'язаних з акцією "Вісла", а також ближче придивляючись діям польської влади проти українського населення в часі, що її значно випереджав, можна переконливо ствердити, що цей негідний ідейний напрямок у національній польській думці, який відіграв значну ролю в історії II Речі Посполитої та в роках війни, рішуче заважив на остаточній розв'язці "української квестії" в формі проведення масового виселення останків українського населення та його плянового розпорошення. З прикрістю треба також пригадати, що тодішнє духовенство, як і верхівка польського Римо-Католицького Костьола, не виявляли спротиву щодо жорстокого антиукраїнського терору і пов'язаного з ним нищення пам'яток церковної культури.

Жалюгідна ситуація українців, яким вдалося залишити в своїх селах після депортації тисяч співвітчизників в Україну в 1945-

1946 рр., з різних причин не дає жодних підстав для логічного обґрунтування твердження про мілітарну конечність проведення акції "Вісла". В опрацюваннях, присвячених цій проблемі, не береться до уваги факту, що українське населення становило тоді вже малочисельну меншість на контрольованому польськими поселенцями усьому значному просторі від річки Попрад на півдні, аж до північної границі Володавщини на сході. Після весни 1946 р., у нещодавно великих українських селах залишилося лише по кільканадцять, а інколи лише по декілька родин українців. Для прикладу, у М'якіші Новому Ярославського повіту, звідки походжу, проживало 296 сімей, лишилося їх не більше двадцяти, тобто, приблизно 5%. Подібно було в Корениці, Ляшках та інших відомих мені сусідніх місцевостях. Зваживши на те, що в містах та містечках традиційно чисельно домінували поляки, то на згаданому терені 1947 року, обійнятому акцією "Вісла", залишки українців становили значно менше як 10 відсотків всього населення. До цього, опинившись у польському оточенні, були вони позбавлені власного культурного й релігійного життя, бо вивезено в Україну священиків та й так нечисельну інтеліґенцію. Церкви та читальні "Просвіти" стояли порожні. Брак однонаціональної компактности сприяв посиленому слідкуванню, що не дозволяло на продовжування якої-небудь підпільної зорганізованої діяльности.

Внаслідок безустанних грабунків із сторони польських банд, а також війська, економічна ситуація українських родин була вкрай скрутна: бракувало одягу, взуття, необхідних харчових продуктів. Взимку діти не виходили з домів з приводу нестачі взуття чи теплого одягу. Повсякденно ширилася сверблячка, спричинена відсутністю елементарних засобів гігієни, таких як мило та порошок для прання. Не було чим обробляти землі, бо пограбовано коней. Діти та дорослі, захворівши, вмирали, позбавлені необхідної лікарської допомоги. Крім крайньої злиденности, панувала боязнь перед безустанно навислою небезпекою втрати життя, перед ув'язненням, жорстокими тортурами, які повсякденно стосовано у військових та убецьких казематах, де можна було потрапити кожному без жодної вини.

Чимала частина колишніх членів самооборони, партизанів, а також зовсім непричетних до збройного підпілля молодих чоловіків, з конечности ховалася, щоб уникнути позбавлення волі. Як правило, кожного пійманого тоді молодого українця трактовано як потенційного бандита і піддавано жорстоким тортурам, а потім запроторювано з будь-якої причини у в'язниці. Наявна ще конспірація зводилася до захисту власного життя в ситуації, коли зовсім невинних молодих людей висліджувано, немовби небезпечних звірят, з наміром принизливого поневолення або фізичного знищення. Ось що

можна прочитати про це в тайному звіті УПА від 11 липня 1946 р.: "Українець тепер є позбавлений всякого права, не тільки людського, бо існує ще на світі право захисту звірят. Українця можна денебудь застрелити, без права та суду забрати його майно, згвалтувати дочку на очах матері, а матір на очах дочок на вулицях, площах, а навіть у церкві, та ще одержати за це похвалу".[5] В оцінках боєздатности УПА після весни 1946 р., подаваних польськими істориками, якось ніколи не береться до уваги вирішального фактора, яким тоді була нестача зброї та амуніції, запаси яких вже вичерпалися і не було жодних можливостей заповнення опорожнілих арсеналів.

Про вигасання опору українського підпілля засвідчує звіт ген. Я. Белецького, писаний маршалові М. Жимерському в першій половині 1946 р.: "У терені панує спокій. Автомобільна і залізнична комунікація відбувається нормально, без обави на евентуальні напади бандитів. Терен опанований військом і владою безпеки, а бандитські групки ще рідко появляються у південній і південно-східній полосі, їх надалі вистежують наші відділи та нищать".[6]

Як семирічна дитина, був я тоді свідком такого буцімто "вистежування та нищення бандитських групок" УПА одним із підрозділів Польського Війська підпорядкованого генералу Я. Белецькому. У сонячну неділю 8 червня 1946 р., в нашому присілку Загороди біля Ляшок, в обідню пору несподівано почули ми постріли від сторони дороги до Запалова. Незабаром над головами нісся дим від підпалених декількох хат українців, які, так як і ми, не виїхали до України. З острахом помітив я двох молодих чоловіків, що тікали краєм городів у супроводі свисту куль, що пролітали побіч, але щасливо добігли до недалекого лісу. Як потім виявилося, були це брати Солили, які ледь місяць тому повернулися з робіт у Німеччині і самі проживали в опорожнілій хаті батьків, депортованих в Україну. Мої мама і тато, перелякані вогнем, у поспіху виносили з дому перини й інші речі, бо боялися, що все наше майно може згоріти. Незабаром на нашому подвір'ї появилося двох жовнірів з багнетами. Замість шукати нібито "бандитів", ввійшли до хати і почали її плюндрувати, вкладаючи в свої сумки все, що могло мати якусь вартість. Один відчинив скриню та жадібно вибирав святковий одяг. Другий викинув на підлогу вміст шухляди та вихопив з неї годинники, що люди принесли батькові для ремонту. Моя мати почала боронити скрині, відважно, з відчайдушним плачем, намагалася вирвати щось там із рук грабіжника, благаючи:

---

[5] *Nadsanie latem 1946*, [w:] M. Siwicki, *Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich*, Warszawa 1994, t. III, s. 328.

[6] *Akcja "Wisła". Dokumenty*, opr. E. Misiło, Warszawa 1993, s. 46.

"Bądź człowiekiem, nie zabieraj ostatnich koszulek i majteczek, bo w co ja dzieci ubiorę?" Жовнір відвернувся і вдарив її кулаком в лице та, націливши ґвинтівку, вульґарно скрикнув: "Odejdź, ty p...na Ukraine, bo cię zastrzelę!". Перелякавшись, мама вибігла на подвір'я, тікав за нею і я, стривожений смертельною загрозою. На подвір'ї побачив, як інші солдати б'ють нагайками батька. Дошкульно побитого і покривавленого, зі зв'язаними руками, повели його незабаром з собою в сторону фір, що стояли на майдані за нашими ворітьми. Бачив я, як привели туди так само зв'язаних і покривавлених від побиття декількох сусідів-українців. Як знаю, ніхто з них не співпрацював з УПА; мій тато, як інвалід, не був навіть здібний до ношення зброї. Після закінчення в нашому присілку цієї акції "tropienia i niszczenia bandyckich grupek", як це окреслив ген. Белецький, а яка, так насправді, мала характер бандитсько-грабіжницького нападу, на моїх очах командир підрозділу, поставний офіцер у парадній уніформі, у штивній рогативці на голові, дуже голосно видав наказ: "Chłopcy, koniec akcji, wsiadać na wozy! Teraz pojedziemy na wesele!". Бачив я, як жовніри, почувши це, в поспіху збігалися з сумками, заповненими награбованим майном. У короткому часі фіри від'їхали в сторону села Ришкова Воля, що знаходилося за лісом приблизно 2.5 км від нас. Мого тата разом з іншими пійманими погнали до Запалова, де була військова частина.

Незабаром ми почули звідтам постріли, а над гаєм побачили високі стовпи диму. Там дійсно цього дня відбувалося весілля нашої кузенки Марії Струж, яка недавно повернулася з Німеччини. Заставши на господарстві лише стареньку бабусю, бо в квітні батьків виселено в Україну, вирішила повінчатися зі своїм нареченим Іваном Старком, що також повернувся з чужини. Після вінчання в місцевій церкві, переміненій на костьол (вінчав їх польський ксьондз), вони разом з нечисленними гістьми засіли за весільний стіл. Час тоді був спокійний, відносини з місцевими сусідами-поляками укладалися добре, і ніхто не сподівався якоїсь небезпеки в святковий день. Коли постріли втихли, а дим над лісом зник, занепокоєна моя мама пішла подивитися, що там сталося. Вона з жахом побачила згарища дому Стружів, що догоряв, а навколо них, немов збожеволіла, кружляла бабуся Марія. Помітивши маму, неспроможна вимовити слова під впливом розпачливого плачу, старенька вимахувала руками в сторону дороги. Там попрямувала мати і за селом побачила серед піщаного шляху мертву Марію в калюжі свіжої крови. Потім довідалася, що жовніри несподівано оточили весільну хату й почали її обстрілювати запальними кулями. Помітивши вогонь, люди почали з переляку на осліп тікати. Деякі попали в руки напасників, іншим вдалося вийти з оточення. Солдати стріляли до людей, немов до

зайців. Захоплених беззахисних чоловіків, в тому й пана молодого, міцно побили та, зв'язавши руки і ноги, кинули на віз. Коли від'їжджали, Марійка, одягнена в білу шлюбну сукню, уперто бігла за фірами і голосно благала, щоб звільнили її чоловіка Івана, бо він ні в чому не може бути винним, ледь кілька неділь як повернувся в ці сторони. У відповідь, певно з дозволу командира, одержала кілька смертельних куль. Цього ж дня знайдено на полях ще кілька трупів. Останки вісімнадцятилітнього брата Марії, Олекси, щойно по кількох тижнях вислідили круки у високому житі і вказали, де він упав тікаючи. Ані в згарищах, ані біля вбитих, не знайдено жодної зброї, що засвідчувало б про присутність на весіллі озброєних небезпечних упівців. Подібно було і в моєму присілку Загороди.[7]

Чимало подібних подій з цього 1946 р. ніде досі не записано, бо їхні свідки відійшли з-посеред живих. Тут варто пригадати, що цього ж літа Польське Військо в подібний злочинно-бандитський спосіб потрактувало чимало сіл з залишками українців. Під час нападу на с. Терка, в якому після виїзду в Україну залишилося кільканадцять родин (перед тим було їх тут більше ста), 9 липня загнано до однієї із хат 28 старих чоловіків, жінок та дітей і живцем спалено. Цього ж дня жовніри вбили ще додатково п'ять у нічому невинних осіб під час палення цілого села. У таких обставинах прояви збройного опору протягом 1946 р. мали передовсім характер розпачливого самозахисту і в ніякому разі не могли зводитися до продовжування діяльности УПА з наміром відірвання цих земель від Польщі, як то ще донині доводять незорієнтованим читачам навіть авторитетні наукові публікації. Вже зовсім безпідставним є стверджування існування такої загрози на початку 1947 р., коли після посилених облав восени 1946 р. та внаслідок особливо суворої зими, не було ніяких умов для дальшого існування цієї організації. Можна навіть припускати, що неохоплення проголошеною тоді амнестією членів цієї формації пов'язувалося з продуманим наміром творення фіктивного ворога, який був чомусь ще потрібний тодішній державній владі. У доступних тепер документах з цього часу, які писали високі представники влади та Польського Війська, виразно помічається не так намір знищення українського озброєного противника, якого навіть не згадувалося, але як якесь велике бажання цілковитого очищення терену з решти залишеного українського населення. Не знаю, на якій підставі і чим керувався ген. С. Моссор, довоєнний високий польський офіцер, коли у звіті з проведеної інспекції, в комітетах безпеки в Катовицях, Кракові і Любліні у лютому 1947 р. інфор-

---

[7] Правдивість описаних подій підтверджує слідство прокуратури ІНП, кінцевий підсумок якого я недавно одержав на письмі.

мував центральну владу, що "чимало одиниць, а навіть українських родин скрилося в лісах або в пригграничних місцевостях на терені Чехо-Словаччини і повернулося потім до своїх служб, а це становить базу для банд УПА та небезпеку всілякої ірреденти в майбутньому". Не наводячи жодних конкретних доказів співпраці тих втікачів з наявним ще денебудь збройним підпіллям, генерал наполягає на конечності проведення весною "енергійної акції переселення тих людей поодинокими родинами та розпорошення їх по цілих т. зв. землях відзисканих, де вони швидко засимілюються". У своєму звіті генерал промовчав запевне знану йому прикру правду про те, що ці беззахисні залишки українського населення просто тікали зі своїх сіл та де могли скривалися, аби уникнути терору і постійних грабунків з боку розбишацьких військових підрозділів. З подібним постулятом 14 лютого звернувся до уряду староста повіту Новий Торг і запропонував виселити з підлеглого йому терену лемків, "аби усунути лемківську квестію з питань польської політики". Тут треба відмітити, що українське збройне підпілля на цій території Західньої Лемківщини від самого початку не виявляло якоїсь значної активности. Двадцять п'ятого лютого конечність виселення всіх українців зголосив також начальник воєвідського управління безпеки в Ряшеві. В ситуації, коли нечисельні залишки української людности, заляканої і обезсиленої терором, не могли становити помітної загрози для польської держави, ці намагання та їхня недоречна аргументація здаються просто чимось дивним.

Слід зазначити, що прийняте 29 березня 1947 р. рішення про проведення акції "Вісла" не пов'язувалося з добачанням якоїнебудь небезпеки зі сторони українців. Зі змісту протоколу з перебігу засідання Політбюро Польської Робітничої Партії ясно виникає, що було воно скликане перш за все для обговорення способу проведення на державному рівні похорону ген. Кароля Сверчевського, який загинув день скоріше в сутичці з відділом УПА під Яблінками. Постанову про насильне виселення усього українського населення потрактовано лише як один із пунктів цілости програми гідного вшанування пам'яти ген. "Вальтера", – тодішнього заступника міністра оборони. З'ясовано це коротко: – "репресивною акцією відносно українського населення".[8] Всю увагу зосереджено лише на обговоренні методів, як цю мету якнайскоріше осягнути, але ні слова не сказано про якісь ситуаційні причини. На схвалення рішення відносно долі в нічому невинних 150 тисяч людей заважило тут передовсім раціонально необґрунтоване почуття пімсти.

---

[8] R. Drozd, I. Hałagida, *Ukraińcy w Polsce. Dokumenty i materiały*, Warszawa 1999, s. 46.

Не можна серйозно брати до уваги припущення Ґ. Мотики, що "комуністи, які не мали підтримки більшости суспільства, хотіли приподобатися полякам, які у більшості вороже ставилися до українців і бажали їхнього виселення".[1] Мушу тут ствердити, що польські сільські середовища, поза нечисельними винятками, від віків привиклі до дружнього спілкування з сусідами-українцями, такої ворожости зовсім не проявляли. Пам'ятаю, як наші односельчани-поляки з Корениці та М'якіша зі сльозами в очах прощалися з нами в день виселення, а потім деякі з них приїжджали на "відзискані землі", довго писали нам листи, як близьким друзям. Про відсутність ворожнечі між поляками й українцями на тих теренах пише також перемиський історик С. Стемпєнь, сучасний дослідник цієї проблеми.[2] Носіями ворожнечі були лише деякі переселенці, прибулі з Волині та середовища поодиноких сіл, де перед війною, під час її тривання і після неї, активно діяли націоналістичні антиукраїнські організації. Прояви антиукраїнізму не могли виступати на теренах північнозахідньої Сілезії, а навіть центральної Польщі. Щойно в значно пізніших роках там його поширювали засоби масової державної пропаґанди. Не відповідає правді обвинувачення лише польських комуністів за акцію "Вісла", оскільки не належав до них згаданий вже ген. Моссор, як і тогочасний премєр-міністер уряду, а одночасно провідний діяч Польської Соціялістичної Партії – Едвард Осубка-Моравський.

Є підстави припускати, що ключову ролю в ініціюванні рішення про операцію "Вісла" відіграв Владислав Ґомулка, генеральний секретар ППР, який у ранзі віце-прем'єр-міністра очолював важливе тоді Міністерство Відзисканих Земель. Як виникає з протоколу, він вів засідання політбюро 29 березня 1947 р. У міністерстві, яке йому підлягало, ще 10 листопада цього ж року, тобто чотири місяці після закінчення акції "Вісла", опрацьовано інструкцію, що зобов'язувала всі теренові органи влади суворо перестерігати визначених правил запланованого розпорошення українців на понімецьких землях. При чому підкреслювалося, що це конечний спосіб на їх "прискорену асиміляцію в новому середовищі". У зв'язку з

---

[1] G. Motyka, *Kilka nieprawdziwych poglądów na temat konfliktu polsko-ukraińskiego w latach 1943-1948*, [w:] *В пошуках правди про акцію "Вісла"*, упор. М, Козак, Перемишль 1996, с. 59-60.

[2] S. Stępień, *Społeczność ukraińska w Polsce*, [w:] *Tematy polsko-ukraińskie*, Olsztyn 2001. Пише він, що в ті роки "доходило до сусідської солідарности між поляками і виселюваними українцями. [...] Добрі відносини, а також родинні споріднення ставалися причиною підіймання деякими поляками спроб захисту українців перед виїздом" (с. 168).

цим рекомендовано також "безпощадно поселяти інтеліґентський елемент здаля від громад, де живуть поселенці з акції "Вісла".[3] У цій інструкції ні слова не присвячено потребі організувати якунебудь допомогу цим переселенцям. Адже чимало пізніше виселених українських родин, не зібравши жодних врожаїв, було позбавлених елементарних засобів, необхідних для того, щоб пережити зиму.

Взявши до уваги просто трагічну ситуацію значної частини українського населення, можна ствердити, що в цій інструкції прихована якась непримиренна фанатична ненависть, спрямована на чимскоріше знищення ознак національної тотожности залишеної в Польщі решти українського населення. Важко повірити, що її зміст зредаґований був у міністерстві, яке очолювала людина, яка виросла в мішаному польсько-українському середовищі Прикарпаття. Ця людина під час німецької окупації перебувала там посеред українців і користала з їхньої відданої помочі. Недавно видані спогади В. Ґомулки засвідчують однак про його просто маніякальну недовірливість і упередженість до них, мимо того, що він ніколи, як поляк, не зазнав з їхнього боку ніякої кривди чи проявів дискримінації. У 1939-1940 рр., коли працював начальником відділу фабрики паперу у Львові, його завжди шанували та добре трактували, але він відчував якісь прикрі комплекси, особливо тоді, коли спостерігав близькі відносини між місцевими галицькими українцями та цими, які приїхали зі Сходу. Не знати, наприклад, на якій підставі "зажилі відносини одного із українців з директором фабрики Гришиним" (українцем з Одеси) вважає він за "уформовані на базі антирадянського українського націоналізму".[4]

Звичайні ознаки патріотизму, висловлювані у щоденному спілкуванні між українцями, для Ґомулки завжди були чимось неґативним і ворожим. У "Спогадах" він ніколи не висловлює пошани до українського народу, який для нього майже не існує. По роках, з перспективи часу, помічав неналежне доцінювання поляків, недопускання їх до займання вищих становищ, при чому дратувало його "надто велике фаворизування українців радянською владою".[5] На дальших сторінках згадок про минуле, Ґомулка наводить вагомі приклади помочі, яку давали йому українці під час гітлерівської окупації, коли вів конспіраційну діяльність як провідний член ПРП. Дуже часто переховувався тоді в квартирі Михайла Донського в Сяноці, якого називає "лемком, що став українцем".[6] Мав там навіть

---

[3] *Ukraińcy w Polsce*, op. cit., dok. 13, s. 53.

[4] W. Gomułka, *Pamiętniki*, Warszawa 1994. t. I, s. 52.

[5] *Там само*, с. 53.

[6] *Там само*, t. II, с. 106.

можливість неодноразово слухати польськомовні передачі радіо з Лондону та Москви. Треба тут зазначити, що за саму наявність радіоприймача грозило тоді смертне покарання. 1956 р. товариш Вєслав став провідником держави як І секретар ПОРП, але не відчував потреби віддячитися своєму давньому ідейному соратникові, який 1947 р. разом з тисячами своїх земляків був насильно депортований на понімецькі західні землі Польщі. Лише в шістдесятих роках, прислухавшись до його наполегливих прохань, звелів видати М. Донському посвідку, що підтверджувала його особисту участь у конспіраційній діяльності ПРП. Ґомулка, однак, потім зовсім легковажив та не відповідав на звернення діячів УСКТ, керовані до ЦК ПОРП відносно неналежного трактування української меншости, хоч під ними на першому місці видніли підписи його колишнього українського партійного товариша, що наражав для нього себе і свою родину в смертельно загрозливих окупаційних обставинах. Після повернення 1956 р. Ґомулки та його соратників до влади, тогочасна державна верхівка під впливом стихійних процесів демократизації виражала співчуття скривдженому українському населенню, але не дозволяла вважати операцію "Вісла" безпідставною. Польському суспільству представляли її як оправданий акт збірної відповідальности за смерть ген. Свєрчевського, як вагому історичну конечність, підпорядковану інтересам держави. Навіть найбільш критичні публіцисти відносно недавнього минулого в статтях, присвячених цій темі, які знаходимо на сторінках радикальної преси, не підважували політичного оправдання цього прикрого історичного факту. Відомий тоді відважний викривач всяких поганих явищ у роках сталінської диктатури Збіґнєв Новацький у підсумковій частині циклу статтей, поміщених на сторінках тижневика "Rzeczywistość", під заголовком *Люди з акції "Вісла"* співчував досі принижуваним і кривдженим українцям, насильно вигнаним зі своїх рідних земель. У відповідь на їхні чисельні листи, вважав за виправдані і слушні виражені думки про національну дискримінацію, але одночасно зазначав, що вони мусять зрозуміти та усвідомити собі неминучість страждань і кривд навіть тисяч невинних людей, коли якась "влада застосовує збірну відповідальність".[7] Доцільности її застосування він, однак, не підривав.

Подібне відношення до операції "Вісла" спостерігається також у польській художній літературі того часу. Визначний поет Є. Гарасимович у виданій 1963 р. поемі *Lichtarz ruski*, присвяченій примусовій депортації лемків 1947 року, у високопоетичній формі снував рефлексії над трагічною долею обезлюдненої Лемківщини,

---

[7] Z. Nowacki, *Ludzie z akcji „Wisła"*, "Rzeczywistość", 14 VI 1956.

де падають в руїну пам'ятки своєрідних культурних традицій лемків. За лихо, що навідало цю країну, обвинувачує однак не тих, що силою брутально вигнали її корінний автохтонний люд, але самих лемків за їхню непокору відносно Польщі, за сприяння ворожій їй страхітливій Україні з вискаленими "вовчими іклами".

Погане світло на тогочасну ґомулківську панівну еліту кидає вельми прихильне сприйняття нею антиукраїнської повісті Яна Ґергарда "Заграви в Бескидах", виданої вперше 1959 року. В її змісті якби зовсім не помічається на південносхідніх теренах Польщі присутности населення приналежного до якоїсь однієї української нації. Читач довідується, що до 1947 р. проживали там кочові, не зовсім цивілізовані, племена бойків та лемків, неприязні полякам, у своїй природній ненависті до них, здібні до найбільш жорстоких злочинів. Таке потрактування місцевого корінного народу є відомим продовженням суто шовіністичних ідей Р. Дмовського та запереченням офіційно голошених тоді комуністичних гасел, у яких український народ визнавано як такий. Безсумнівно, частина тодішньої верхівки влади, до якої належав і Я. Ґергард, не трактувала їх серйозно, оскільки беззастережно сприймала зміст твору. Тут варто зацитувати з нього вимовний фраґмент, що представляє акцію "Вісла" як вагому історичну конечність, вельми корисну для світлого майбутнього нової польської держави. Освічений офіцер, учасник змагань з УПА, інтелектуально роздумуючи про події, що відбуваються на його очах, завдає таке запитання прибулому до військової частини високому партійному функціонерові: "Секретарю, я хотів поставити вам таке запитання [...]. Давно, давно тому прибули тут, женучи перед собою череди худоби, люди-кочівники з далеких сторін. На протязі сотень років перетворилися в лемків і бойків. Сьогодні ці люди відходять. Залишається пустка, точно така сама, як перед тисячами років. Що далі буде, секретарю?" Секретар, як авторитетний представник влади, у відповідь виявляє ширший контекст проблеми, яку розв'язується пляново, згідно з глибоко продуманою ідеєю благодатного майбутнього держави: "Крім бойків і лемків, є ще ціла країна, капітане [...]. Віки будуть, очевидно, плисти, а історія цивілізації на загал п'ять-шість тисяч років [...]. Змінилася свідомість людини. Здається, не берете того до уваги, капітане. Свідоме, а не, як давніше, в минулих віках стихійне будування життя. Кільканадцять тисяч людей відходить звідси з огляду на конкретну історичну конечність. Ми є цього свідомі. Така сама свідомість спричиниться колись, в недалекому певно майбутньому, коли остаточно запанує тут спокій, до заселення тих земель. Буде воно плянове й систематичне, не матиме нічого спільного з давнішими

Учасники І З'їзду випускників щецінської україністики. Щецін, 1984 р.

Петро Коваль, 1964 р.

Петро Коваль з дружиною Анною та внуками. Зліва: Ігор, Михась, Матей та Богданка. 2009 р.

стихійними мандрівками кочових племен. Я того певен".[1] Придивляючись ближче змістові тої цитати, спостерігається його ідейна спорідненість з добре знаною в половині XX ст. ідеологією, що проголошувала плянове творення світлого майбутнього німецької нації шляхом елімінування з території її великої прийдешньої держави шкідливих і небажаних чужих племен і народів.

Широке розповсюдження на книжковому ринку, а також у формі кінокартини цієї антигуманної літературної халтури засвідчує про невисокий інтелектуальний рівень та про справжнє моральне обличчя інспіраторів таких дій. Про близьку спорідненість рис її ментальности з туманною "ринштоковою" національною ідеологією, яка відіграла неславну і шкідливу ролю в історії Польщі минулого століття, засвідчує введення його на початку сімдесятих років як обов'язкової літератури для учнів усіх типів шкіл. Можна припускати, що ініціятива вийшла з Міністерства Оборони, яке очолював тоді ген. В. Ярузельський, колишній учасник боротьби з УПА та проведення депортацій українців. Возвеличення геройських подвигів Польського Війська, що остаточно зуміло розгромити ворожі українські "банди", очистити південносхідню Польщу з чужого, непольського елементу, мало служити плеканню патріотичних почуттів і підвищенню обороноздатности та пробуджуванню національної гордости у свідомості молодих поляків.

Ближчого розгляду вимагає питання оправдовування акції "Вісла" збірною відповідальністю за смерть ген. К. Свєрчевського, мітичну славу якого, як геройського польського патріота-інтернаціоналіста, через майже усі повоєнні десятиліття утверджувано в свідомості суспільства. Виявляється однак, що був він лише покірним сталінським прислужником, який від тридцятих років запопадливо виконував доручення радянської контррозвідки. Досі ще повністю не виявлена ціла правда про його буцімто геройську смерть під Яблінками в сутичці з відділом УПА. Завісу літами приховуваної таємниці дещо ширше відслонено в документальній телепередачі з циклу *Rewizja nadzwyczajna* авторства Д. Балішевського, емітованої в трьох частинах у першій програмі державного телебачення на початку 1997 року. Виступали в ній колишні вояки та офіцери Польського Війська, що тоді знаходилися в тій околиці та незабаром після битви прибули на місце, де впав генерал. З їхніх свідчень однозначно виникає, що жовніри та командири з конвою, що охороняв Свєрчевського, втекли з зони несподіваного густого обстрілу, залишивши його разом з іншими вбитими й пораненими. Говорили

---

[1] J. Gerhard, *Łuny w Bieszczadach*, Lublin 1973, t. II, s. 148 (переклад П. Коваля).

також про вередливий характер генерала, прикрий і часто нестерпний та принизливий для підвладних. Існувало навіть підозріння, що з цієї причини хтось з них міг скрито піднести на нього руку. Учасники телепередачі виявили також, що він був безпросипним п'яницею та цілу ніч перед виїздом на інспекцію військових станиць пиячив у комендантурі дивізії в Сяноці.

Вибравшись зранку на зовсім несподівано обраний шлях, затримався ще в штабі військової одиниці в Ліську, де під час сніданку також, певно, не обійшлося без горілки. Є підстави твердити, що Ян Ґергард як тодішній командир конвою, не обманює тоді, коли у фраґменті своєї повісти, що зображував перебіг бою, представляє дивну поведінку Свєрчевського. Замість шукати надійного захисту перед градом куль, що летіли з узбіччя гори, він з піднесеною головою виходить на дорогу для ніби то оцінки ситуації. Зовсім не реаґує на наполегливі заклики підвладних негайно ховатися. Автор твору пише про те для возвеличення постаті завжди незламного ген. "Вальтера", що буцімто, ніколи не кланявся кулям. Однак, хто хоч дещо обізнаний з елементарними правилами бойової тактики, зразу помітить втішну ґротескність такого зображення, оскільки командир військового підрозділу, в обличчі загрози, перший повинен опинитися в надійному сховищі, аби ефективно командувати підлеглим відділом. Свєрчевський не дотримувався, звичайно, цього правила не як незламний герой, як це хоче вказати Я. Ґергард, а просто як людина, що в стані алькогольного сп'яніння втратила орієнтацію.

У гідній уваги телепередачі авторства Балішевського, вперше публічно виявлено і показано подовгасту діру в шинелі генерала, збереженій в Центральному Музеї Польського Війська як беззаперечний слід від проколу багнетом, що скрупульозно укривано в таємниці через всі десятиліття існування ПНР. Це може бути свідченням добиття його багнетом кимось із партизанів відділу Степана Стебельського, що міг на коротко зайняти залишене противником поле бою для забрання від полеглих і з опущених машин дуже потрібної тоді зброї. Недарма Ян Ґергард як командир конвою, був потім покараний військовим начальством карою догани. Адьютант генерала, якому тоді чудом вдалося уникнути смерти, пропав десь безвісти, правдоподібно скрито зліквідований владою за спроби виявлення правди про дійсні обставини смерти "Вальтера", бо вона могла б компромітувати цю владу. Взявши до уваги беззаперечний факт, що тодішнім найвищим провідникам польської держави обставини смерти "Вальтера" від самого початку мусіли бути добре відомі, є вповні обґрунтовані підстави оцінювати обтяження ними збірною відповідальністю всього українського населення за смерть генерала, який командував під час бою в стані алькогольного сп'я-

ніння, як беззаперечне свідоцтво їхньої особливо підлої аморальности та огидного цинізму.

Розглядаючи різноманітність основних напрямів у польській національній ідеології від початку XIX ст., тобто від епохи романтизму, можна впевнено вважати операцію "Вісла" за ганебний акт знеславлення найбільш світлих, раціонально уґрунтованих та далекозорих ідей, що їх проголошували найвизначніші представники польської політичної думки та культури. Є вона також беззаперечним проявом безглуздого руйнування цінної тканини спільних тривалих, культурних надбань, сформованих віками внаслідок гармонійного дружнього співіснування двох братніх національностей на одній території. Надбання ці відіграли благодатну ролю у збереженні загроженої тотожности в часах панування чужих держав. Брутально знищено чимало пам'яток своєрідної церковної архітектури, неповторне багатство місцевого фолкльору, пісенности та обрядів. Обезлюднено значні простори, на яких до 1947 року простягалися великі села, а значна частина рільничо використовуваних земельних ареалів досі лежить перелогом або заростає лісом.

Цей великомаштабний антиукраїнський акт беззаконня, крім вищенаведених втрат, на довгі літа посіяв атмосферу ворожости і недовір'я між обома сусідніми народами, підірвав основу процесу взаємопроникання і взаємозбагачування у сфері духовної культури, що тривала цілі століття. Поширювана пропаґанда ненависти та презирства відносно українських національних стремлінь, затьмарила беззаперечну вагому істину про існування природних братерських зв'язків, духовного споріднення, яких безумне надірвання в дальшій перспективі може призвести до поганих непередбачених наслідків. У цьому контексті всякі спроби оправдування акції "Вісла" інтересами "polskiej racji stanu" не є нічим раціонально обґрунтованим, є просто абсурдні. Переглядаючи методи і маштаби стосованого терору проти українського населення, який організувала влада від 1945 року, можна дійти до висновку, що є вони плодом схрещення "ринштокової" вкрай націоналістичної ідеології Романа Дмовського, позначеної проросійськими симпатіями та запеклим антиукраїнізмом і антисемітизмом, з офіційно голошеною після війни більшовицькою комуністичною діялектикою, спрямованою на цілковите придушення української національної свідомости. Тут слід зазначити, що В. Ґомулка здобув вершину своїх політично-ідеологічних знань як слухач Міжнародної Ленінської Школи в Москві в 1932-1936 роках, тобто в період проведення сталінським режимом найжахливішого терору в Україні, який поглинув понад вісім мільйонів українців, а в тому числі фізично знищив майже всю найвартіснішу українську інтеліґенцію.

Професор Александер Бохенський у книжці "Історія глупоти в Польщі", написаній у Варшаві в роках німецької окупації, як тонкий аналітик напрямків у польській політичній думці від кінця XVIII ст., вказує на безустанну присутність у ній сарматської пихатости, переваги безрозсудливих емоцій над розумною оцінкою ситуації в підніманні важливих для життя нації рішень, що нерідко доводило до трагічних наслідків. Однією, вкрай шкідливою рисою ментальности провідних еліт було "легковаження елементу національної гордости" східніх сусідів і ця фатальна помилка вже в період заборів сприяла зануренню народу в ситуацію закуткової ізоляції від вагомих історичних процесів, характерних для навколишнього світу; сприяла провінційній обмеженості. Хоч книжка присвячена історичному минулому, виразно видно в ній нав'язання до політичних явищ у Польщі міжвоєнних років та тих, що актуально проходили на очах автора. Міг він брати до уваги також кривавий польсько-український конфлікт на Волині, розпочатий у 1943 р. У підсумковій її частині одним із найістотніших його висновків є заклик відсувати від керма влади кожного патріота, якому любов вітчизни мішає розум та викривлює картину дійсної ситуації".[2] Коли б проф. А. Бохенський свою книжку писав значно пізніше та піддав критичній аналізі доцільність політичних рішень польського правління в половині XX ст., запевне мав би повністю обґрунтовані підстави залучити акцію "Вісла" до найбільш безумних і вимовних, а заразом стидливих сторінок у найновішій "Історії глупоти в Польщі".

У світлі міжнародного права та в контексті глибшої аналізи ситуації в 1946 та на початку 1947 рр. на теренах південносхідньої Польщі, акцію "Вісла", а також організований владою терор, що цю операцію попередив, треба її вважати великомаштабним злочином, заподіяним українській нації. Ті, що несуть за нього відповідальність, повинні бути викриті та справедливо осуджені історією. Виявлення вимагають також неславні ідейні причини, які до нього довели, аби назавжди були відкинені з політичного життя польського народу. Операція "Вісла" повинна також знайти чільне та тривале місце в історичній пам'яті теперішніх і майбутніх поколінь українців, як вагоме остереження перед всякими спробами легковаження необхідности зміцнювання сили і авторитету в світі незалежної України, яка завжди буде спроможна захистити своїх дітей перед подібним лихом.

Ольштинек, 20 травня 2006 р.

---

[17] A. Bocheński, *Dzieje głupoty w Polsce*, Warszawa 1988, s. 263

ПЕТРО КОВАЛЬ

НЕДАРЕМНІСТЬ ПАТРІОТИЧНИХ ПОРИВІВ ДОСВІДЧЕНИХ ЗЛОМ ДІТЕЙ ВІЙНИ

Українську філологію у Вчительській Студії в Щеціні засновано в часі визнання комуністичним проводом присутности у польській державі української національної меншини, приреченої інспіраторами злочинної акції "Вісла" на цілковиту прискорену асиміляцію. На хвилі частинної демократизації в Польщі, започаткованої переломним 1956 роком, найбільш відважні українці почали спонтанно організувати своє культурно-освітнє життя, домагаючись одночасно від влади забезпечення елементарних прав людини, таких як право до рідної мови, культури і релігії. Їхні постуляти знайшли підтримку найсвітліших представників тодішньої польської інтеліґенції та навіть не просякнутих духом українофобії деяких впливових партійних діячів. У вкрай несприятливих умовах цинічно продуманого і консеквентно проведеного у 1947 році розпорошення українського населення Закерзоння по всій північнозахідній території Польщі, вдалося використати сприятливу ситуацію в країні для зорганізованої діяльности, спрямованої на збереження декількасот тисяч української людности, яку змушувано скривати признаки своєї етнічної тотожности, а вживання слова "українець" офіційно заборонялося.

Прикре почуття наявного приниження, спричиненого атмосферою неустанного залякування, підсичуваною брехливим та вульґарним осквернюванням збройних визвольних стремлінь Українського Народу, ведених в ім'я слушних національних аспірацій, сприяло емоційній заанґажованості в діло відродження придушених духовних цінностей. Нічого дивного, що навіть у найвіддаленіших закутках проживання українців засновано гуртки УСКТ, розгорнули активну діяльність численні самодіяльні співочо-драматичні групи, а в багатьох школах діти могли вивчати рідну мову. У Білому Борі, Ґурові Ілавецькому, Банях Мазурських, Чахові засновано навіть

окремі українські початкові школи. Щорічно заповнювалися українські кляси Педагогічного Ліцею в Бартошицях, Загальноосвітніх у Лігниці та в Перемишлі. Хоч рівень освіти нашого населення не був високий, при дошкульній нестачі власної інтеліґенції, винищеної різними ворогами в роках війни і після неї, у селах, містечках і містах влаштовувано високопатріотичні Шевченківські вечорниці з участю високохудожніх хорових ансамблів, талановитих рецитаторів, обдарованих прекрасними голосами співаків-аматорів. Це був час оптимізму, віри в настання кращих світлих часів, у яких українці нарешті будуть могли жити як рівноправні громадяни, а ознаки їхньої тотожности та національної культури будуть уповні шановані державою, якої вони є громадянами.

Спалах духа патріотизму охопив тоді й значну частину української молоді, яка на власній шкурі досвідчила страждань під час жорстокого антиукраїнського терору в перших повоєнних роках, увінчаного горезвісним трагічним лихом, яким була злочинна військова операція "Вісла". Пам'ять молодих людей, які тоді доростали, виповнена була кошмарними споминами про бачене дитячими очима злочинне безчестя, чинене польськими жовнірами та іншими т.зв. патріотичними польськими збройними угрупуваннями, включно з АК. Бандитські грабунки останнього домашнього майна, фізичні знущання та вбивства в нічому невинних беззахисних осіб, залишили тривалу психічну травму. Потім військо несподівано оточувало села та змушувало українців до двох годин залишати свої хати й рідні пороги та йти пішки до віддалених на кільканадцять кілометрів, зосереджених на відкритих полях збірних таборів, оточених військом і там кільканадцять днів чекати без даху над головою на вантажні вагони. У таких вагонах для худоби потім дуже довго везли українців під озброєним конвоєм, далеко на чужі, незнані, непривітні землі. Чимало тодішніх, вигнаних брутально й беззаконно дітей, опинилося в чужих сторонах без батьків, братів, матерів і близьких осіб, що були вбиті, або карались у тяжких в'язницях чи в концтаборі Явожно. Глибоко запала в душі кожного пам'ять про розпачливі змагання партизанів УПА за збереження хоча б останків до краю зневаженої людської гідности. Знаючи прикру правду про тамті часи, важко було погодитися з повсякденним її спотворюванням, з лицемірним ганьбленням нашої нації. У підручниках історії, в книжкових виданнях, в кіно та в художній літературі, у фальшивому світлі возвеличувано ніби то геройські подвиги польського війська в боротьбі з українським підпіллям, яке називали злочинними бандами. Важко приходилось сприймати офіційно голошене оправдовування акції "Вісла" "слушною" збірною відповідальністю за смерть ген. Кароля Свєрчевського під Яблінка-

ми 28 березня 1947 року. Доступні нині опубліковані матеріяли засвідчують, що надалі скривається стидливий для польської армії дійсний перебіг тодішньої збройної сутички військового відділу, яким він, – безпросипний п'яниця, командував у нетверезому стані. У цьому контексті таке тлумачення цього великомаштабного, суто антиукраїнського злочину, треба сприймати як один з найбільш цинічних та аморальних фактів, якого не можна забути. Надалі залишається правдою, що ніхто не вважає за потрібне його публічно виявити та засудити. Польський уряд повинен хоч офіційно перепросити українців з операції "Вісла" та їхніх нащадків за дізнані кривди і принижування їх особистої та національної гідности.

У наших юних душах та свідомості, формованих тоді на патріотичних взірцях пізнаваної в школі польської романтичної літератури та під впливом власного прикрого життєвого досвіду, уміцнювалося почуття зв'язку зі своїм національним рідним середовищем, смертельно загроженим цілковитою прискореною асиміляцією. Наростала також жагуча потреба ближчого пізнання правди про свій народ, його історичні традиції, культуру, літературу. У зв'язку з тим варто навести хоча б найбільш вимовні слова наших товаришів, поміщені у виданій 2001 року пропам'ятній книжці "На землі чужосторонській" авторства Степана Заброварного.

Михайло Дзвінка, родом із західньої Лемківщини, пише про це так: – "В центральних і місцевих газетах, книжках, радіо та в шкільних підручниках, ми читали і чули дуже зневажливу, аґресивну антиукраїнську пропаґанду. Це було роблено цілеспрямовано, з премедитацією, щоб викликати в тих нещасних залишках української людности страх перед польським суспільством і зневагу до себе. Це мало приспішити запляновану польонізацію (...). Ми виростали в такій політичній атмосфері на західніх землях (Польщі). Ми знали, що нам треба з тим жити, формувати свій характер, витривалість і леліяти надію, що і ми колись станемо людьми (...). Дискредитація і знецінювання всього українського набрали великих розмірів. Це було причиною, як тепер, так і в історії, що українці вивчили різні культури світу, але найменше вивчили свою власну (...). І так я, наперекір всім тим тенденціям, шукав доріг, щоб пізнати позитивну і об'єктивну історію наших гірських земель та інших реґіонів Закерзоння, й там далі на схід (...). Після закінчення польського педліцею в Лігниці 1958 року, я просто подався до Щеціна вивчати україністику. Я почувався співвідповідальним за дальший хід нашої історії й усвідомлював собі, що ми, молоді, мусимо взяти на себе обов'язок вивчати свою історію, культуру та все, що лихе і що добре. Наші батьки були назагал малописьменні і їм було не під силу творити кращу прийдешність (...). Вчительська Студія у Щеціні була для

мене важливою ланкою у підтвердженні й закріпленні моєї національної свідомости, гідности та загартування".

Подібну думку висловлює також лемко, Дмитро Трояновський: – "Тоді я перебував під впливом подій, які мене оточували, а також під впливом старшого брата, який в роках 1947-1957 перебував на Сибірі. Листування з братом, його життєвий досвід, пережиття і любов до України підштовхнули мене піти на україністику". Ні в кого рішення відносно студіювання української філології не могло тоді в'язатися з якимись перспективами досягнення в майбутньому фінансової користи чи роблення професійної кар'єри. Крім чисто пізнавальних мотивів, чималу ролю відігравало також прагнення включитися в започаткований процес культурно-освітнього українського життя. Молоді люди, керуючись юними патріотичними почуттями, вважали за свій вагомий моральний обов'язок виповнювати відповідальну місію навчання дітей рідної мови, приближення розпорошеним співвітчизникам правди про свій народ, його історичні традиції та культуру. Вони стали в обороні серйозно загрожених національних цінностей, щоб у якійсь мірі протиставитися смертельній загрозі цілковитого ополячення.

Одначе, після закінчення студій, в зіткненні з зовсім іншою реальністю від тієї уявлюваної, виявилося, що юні шляхетні пориви, надії та наміри не спосіб реалізувати у вкрай несприятливих, неочікуваних обставинах. Дало про себе знати передовсім системне розпорошення українців та надалі підсичувана атмосфера недовір'я та ворожости до них. У школах, де прийшлося організувати пункти навчання української мови, довелося збирати по декілька учнів з різних кляс для створення відповідно чисельної групи. Не завжди це вдавалося, бо залежало це від волі батьків, які не все і не всі трактували цю справу серйозно, а деколи просто боялися наражати себе в польському середовищі своїм українством. Місцеві вчителі, директори шкіл, шкільна влада, як правило, ставилися байдуже, нерідко неприязно до введення додаткового необов'язкового предмету, з чим створювались для них тільки клопоти. Вчитель української мови почував себе особою відчуженою, позбавленою необхідної підтримки та зичливости. В ситуації, коли саме слово "українець" мало неґативне значення, не міг числити на належний авторитет і повне довір'я до себе... Позбавлений був також контактів з друзями-однодумцями, яким зі зрозумілих причин довелось жити десь далеко. Крім того, диплом україністики, так насправді, не давав права навчати жодного іншого предмету з обов'язкового для учнів тижневого розкладу лекцій. Лекцій української мови, до того необов'язкових, могло бути заледве декілька тижнево, а повна штатна посада вчителя на цей час обіймала 26 годин. У такій ситуації прийшлося

"збирати" предмети, яких не хотіли брати інші (польські) вчителі. Нерідко призводило це до навчання з конечности того, до чого вчитель не мав відповідної підготовки чи предиспозицій, наприклад: спів, ручні роботи, фізкультура. Виникали також небувалі клопоти з організуванням пунктів навчання рідної мови, існування яких стояло під загрозою з приводу легковажного трактування учнями додаткових необов'язкових лекцій. За такий стан шкільній владі найвигідніше було обтяжити виною вчителя, який ніби то не вміє зацікавити дітей. Нічого дивного, що з огляду на ці прикрощі, україністи воліли працювати в школах, де їхня вивчена спеціяльність не є потрібна. З числа 49 випускників, з двох перших річників 1959 і 1960 років, лише 23 особи, тобто 44% почало навчати рідної мови, в більшості лише по декілька годин тижнево. Тринадцятеро з них по двох-трьох роках, для уникнення неслушних опіній, вирішило зрезиґнувати з виповнювання цього завдання та змінило місце праці. Лише десятьом пощастило навчати української мови понад десять років. Ще гірше представляється ситуація відносно трьох останніх випусків, з літ 1961, 1962 і 1963, де на загальне число 42 випускників, навчало дітей української мови 19 осіб, з чого лише 7 з них мало змогу навчати рідної мови понад 10 років. В'язалося це з помітним занепадом українського культурно-освітнього життя від 60-их років.

Вплинуло на це чимало чинників, але в основному заважила тут інтенсифікація інтеґраційної політики, спрямованої на зміцнювання єдности польської нації. Торкалася вона північнозахідніх земель, де проживала українська та німецька людність. Хоч офіційно привладна ПОРП проголошувала потребу створювання відповідних умов для плекання національними меншинами рідних культурних цінностей, на практиці однак підступними способами придушувала признаки їхньої відмінної ідентичности. Найбільш помітним з них майже від самого початку було не допускання деколи високих надбань українських гуртків до ширшого культурного обігу. В радіо та телебаченні українська пісня та музика по суті ніколи не були присутні. Українські гурти не мали доступу до програм державних святкувань навіть на льокальному рівні там, де проживали українці. Деколи тільки можна було побачити обмежені часом репортажі з фестивалів української культури, що відбувалися в Сопоті. Свого часу ольштинська воєвідська влада пропаґувала родинний фолкльорний гурт "Сусідоньки" з Лідзбарка Вармінського, який офіційно змушений був виступати в вармінських реґіональних строях та виконувати вармінські пісні. Коли ці українці співали свої рідні пісні, то не називано їх українськими, а "бєщадскімі". Як пам'ятаю, на шкільних академіях українські діти не мали права виконувати своїх рідних пісень, що їх вивчили на лекціях україн-

ської мови. Діюче тоді, підтримуване державою, Товариство Польсько-Радянської Дружби, у своїх програмах зовсім не брало до уваги популяризації української культури в Польщі, відмовлялося від наладнування співпраці з тодішньою культурною діяльністю УСКТ.

На занепад українського шкільництва та культурної діяльности вплинули як внутрішні так і зовнішні політичні чинники. В ситуації наростання проявів непокори польського супільства диктатурі державної влади – партійній номенклятурі, неспроможної довести запізнілу в розвитку економіку країни до світових стандартів, партійно-урядові чинники підсичували українофобію, трактуючи її як вигідний соціяльно-технічний засіб пропаґанди. Вказування на наявну загрозу з боку якогось мітичного українського націоналізму, мало зосереджувати поляків навколо завдань визначених панівною верхівкою, послушно підкорятися її наказам. Хоч цей націоналізм не мав реальних можливостей загрожувати повоєнній Польщі, наполегливо творено його штучний примарний візерунок Не випадково від початку 1960-их років у багаточисленних тиражах видаються літературні твори та різні псевдонаукові публікації, просичені маніякальною ворожістю до українських національно-визвольних аспірацій в недавньому минулому та в сучасності. Провідне місце займала тут вульґарна книжка "Заграви в Бескидах" (Łuny w Bieszczadach) Яна Ґергарда, введена 1971 року до шкіл, як обов'язкова література. Антиукраїнська індоктринація помітна була також в кіно, а навіть на організованих владою туристичних шляхах, де щороку керовано масові екскурсії шкільної молоді та дорослих. Від початку 1970-их років, хіба найбільш наголошуваним був туристичний шлях новозбудованою "Pętlą Bieszczadzką" під вимовною назвою "Szlakiem gen. Waltera", де на брехливій антиукраїнській пропаґанді закріплювано в душах молоді духа обороноздатности і польського патріотизму.

Слід зазначити, що ця продумана пропаґандивна маніпуляція була підпорядкована започаткованому тоді форсованому наступові російської радянської імперії, спрямованому на знищення української національної ідентичности в Україні, во ім'я створення єдиного радянського російськомовного народу. З початком 60-их років посилювалися там арешти національно активної інтеліґенції, діяла інтенсивна русифікація у всіх сферах життя народу, здійснювалось плянове перемішування населення для послаблення компакности місцевого народу. Радянські органи КГБ посилювали також інвігіляцію української діяспори, в тому числі і в Польщі, втягаючи в це діло польську Службу Безпеки. Відомим результатом цієї співпраці було проведення підступної провокації з використанням нелеґально поширюваних тоді матеріялів українського самвидаву, внаслідок

якої 1963 року заарештовано студента української філології Київського Університету Степана Павлище та активного діяча УСКТ в Ельблонґу Лева Горака. Приводом їх довготривалого перетримування у слідстві, а потім засудження на довголітнє ув'язнення було знайдення нелеґальних, як тоді називали, "антирадянських матеріялів", в основному про посилену русифікацію в Україні. Як потім виявилося, передали їх самі аґенти КДБ Степанові Павлище перед його виїздом до Польщі. Наведений факт є доказом, як небезпечною могла стати сама воля бути українцем, зацікавленим минулим і сучасним свого народу, не спотвореним брехливою ворожою пропаґандою... У важких обставинах тамтих часів, саме відтверте виявлювання української національности, а тим паче бажання бути вчителем української мови, вважалося актом особистої відваги та в'язалося з можливим нараженням власної особи на недовір'я влади і місцевого польського оточення.

На основі доступних тепер матеріялів та помічуваних численних фактів, можна довести, що на протязі всіх десятиліть існуваня ПНР, привладні партійно-урядові чинники офіційно нібито прихильно ставилися до потреби заспокоювання культурних потреб української меншини, в дійсності однак незмінно стриміли до її прискореної асиміляції, тому неласкавим оком споглядали на всякі прояви підтримування ознак її національної тотожности. Особливому наглядові піддано діячів УСКТ, які надто активно пробували поширювати серед виселенців з операції "Вісла" патріотичних вартостей. В тодішніх інформаціях з терену, адресованих центральній владі про настрої в українських середовищах, найбільш позитивно оцінювано ті місцевості, в яких українське населення виявляло байдужість до навчання дітей рідної мови та не горнулося до УКСТ. Для прикладу, у обширному звіті Президіюму Воєвідської Ради в Ольштині з січня 1966 року, за взірець такого села подається Мокайни, Пасленського повіту. За стовідсоткове не підлягання якимсь там "українським впливам", місцевість цю нагороджено "Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego". У звіті відмічається, що інакше представляється ситуація в українських "замкнутих селах", у яких "українські традиції є живими, бо не контрольованими".

У досить прискіпливому описі ситуації українського населення з цілого терену Ольштинського воєвідства, як корисне явище подається зріст рівня його байдужого ставлення до потреб береження "якоїсь там української ідентичности". Автори звіту також спостерігають, що чимала частина інтеліґенції з терену воєвідства, хоча читає українську літературу, цікавиться історією України, але назовні, як правило, не признається до своєї національности. Спадок числа ПНУМ (пунктів навчання української мови), самодіяльних гуртків, в

оцінці авторів, спричинений є "браком зацікавлення тими справами самих українців і влада не може нести за це жодної відповідальности". Для людей, які проживали в тамтих часах, ближче обізнаних з наявними тоді обставинами, такі висновки є вкрай неправдиві, бо зовсім поминають причини такого стану. Приховування національної приналежности українськими інтелігентами було вимушене безустанно підсичуваною тоді українофобією. Видуманий пропагандою образ українця-ворога повсякденно функціонував в свідомості польського суспільства та розбуджував у ньому почуття підозри й ворожости до всіх, хто мав би сміливість у якийнебудь спосіб виявляти своє українство. Це прикре явище, нерідко в вульгарній формі, проявлялося повсякденно в різних сферах життя та в різних середовищах.

1976 року я супроводжував 90-ти особову екскурсію учнів і вчителів технікуму, в якому ми з дружиною вчителювали. Головною метою майже тижневої екскурсії намічено переїзд "шляхом генерала Вальтера" і згідно з рекомендаціями шкільної влади, її завданням мало бути плекання патріотично-оборонного виховання молоді. Вже в Перемишлі, а потім під час зупинок на довгій гірській трасі аж до Сянока, державні екскурсоводи просто принизливо спотворювали не тільки українські визвольні змагання на тих теренах у перших повоєнних роках, але й зневажали українське автохтонне населення, що жило тут від сивої давнини до 1947 року. В кожному місці, де ми затримувалися, звучала ненависна, цинічно видумана брехня, в якій польських жовнірів зображувано як шляхетних героїв, а партизанів УПА та їх співпрацівників як диких, примітивних "бандзьорув", які ширили зло, смерть і нещастя. Під час тих розповідей екскурсоводи нав'язували також і до сучасности. Уважно слухаючи таких розповідей, одна учениця запитала: – Чи в тих околицях надалі проживають ще якісь останки тих українців і як вони тут тепер поводяться? У відповіді молодь і учителі почули: – Так, вони де-не-де залишилися. В більшості стали чесними льояльними громадянами, але трапляються тут ще серед них українські націоналісти, які навіть у публічних місцях голосно говорять між собою по-українськи. В селі Мокре мають навіть власний хор, з яким влаштовують концерти в інших місцевостях, щоб пропагувати свою націоналістичну ідеологію.

Коли побували ми у Перемишлі, значущий зверхник монахів, водячи нас по колишній українській катедральній церкві, при кожній нагоді нагадував нам про вороже наставлення до Польщі і поляків, українців в міжвоєнних роках, під час війни і після неї. Принагідно також сповістив, що надалі проживає їх у місті приблизно 10 тисяч. Вони укривають своє справжнє обличчя, є добре законспіровані і надалі не позбуваються своїх ворожих намірів. Скрито розповсюджують навіть чутки, що ця святиня повинна бути

їм повернена. Не позбуваються також надії на втілення цілого міста Перемишля до їх самостійної України, про яку мріють.

Місцеві представники тогочасних партійно-урядових чинників, хоч офіційно виявляли прихильність до культурно-освітніх потреб української меншини, в дійсності були під впливом панівної атмосфери ворожости до неї, неласкавим оком споглядали на поодиноких відданих її діячів, які активно намагалися на практиці втілювати в життя свої права до плекання рідної мови і культурних традицій. Подвійне обличчя тодішні льокальні чиновники виявляли під час приватного дружнього обміну думками відносно щоденного урядового полагоджування поточних справ.

У перервах дводенного курсу-конференції для провідного освітнього активу з цілого воєвідства, мав я нагоду довше спілкуватися з заступником інспектора освіти в Венґожеві. У розмові про всякі труднощі в завідуванні шкільництвом і культурою, не знаючи, що я українець, він сказав мені таке: – Wy tam u siebie nie macie dodatkowych problemów z Ukraińcami. Na naszym terenie zamieszkuje ludność z akcji "Wisła" i ukraińscy aktywiści stawiają nam bezustannie swoje nacjonalistyczne postulaty. Na codzień niby udają lojalnych obywateli, ale po cichu nadal coś tam knują, nie zrzekają się swoich nacjonalistycznych ambicji. Wśród nich jest wielu byłych upowców albo ich popleczników, ciągle sprawiają nam tylko dodatkowe kłopoty i nieprzyjemności! Треба однак признати, що серед польських урядовців та партійних функціонерів траплялися чесні люди, які сприяли українцям і бажали їм допомогти. Один з таких прихильників, високопоставлений урядовець з відділу культури Воєвідської Народної Ради в Ольштині, в одній із щирих розмов виявив діячеві ВП УСКТ, що аґенти Служби Безпеки постійно дають йому доручення, щоб до мінімуму обмежовувати приділювання фінансових коштів на культурну діяльність української меншости. З прикрістю визнав, що старається, як тільки може, заспокоювати необхідні потреби культурного життя українців, але "te podłe świnie" на це не дозволяють! Грозять навіть прикрими наслідками за дальший прояв непослуху.

На початку 1980-го року панівна верхівка використовує посилене поширювання українофобії для захисту своїх упривілейованих позицій перед наступом руху "Солідарність", що набирався сили. Хоч ані розпорошені українські селяни, ані нечисельна національно свідома українська інтеліґенція не могли становити жодної реальної загрози для польської держави, 1981 року ген. Оліва з сеймової трибуни вимахував якимись антипольськими листівками, які нібито масово розповсюджують українські націоналісти. В транслюваній неоднократно на всю країну промові перестерігав усіх поляків перед смертельною загрозою з боку демонічного бандерів-

ського реваншизму, який не склавши ще зброї, тільки чекає на сприятливий момент до наступу. В пресі розповсюджувано тоді ніким не підтверджені інформації про викриття у південній Польщі якоїсь, керованої з Заходу, української шпигунської агентури, яка навіть громадила перевожену через границю зброю. На сторінках тижневика "Polityka" та в інших пресових органах, провладні журналісти з сарказмом заявляли, що деякі провідні діячі "Солідарности" для заспокоєння своїх політичних амбіцій наважуються співпрацювати навіть з вороже наставленими до Польщі силами, які надалі стримлять до створення самостійної України. 1989 року, коли партійна диктатура знаходилася у вкрай критичній ситуації, її пропагандивний апарат цинічно використав авторитет знаного тоді поета, Є. Гарасимовича, який у своїй творчості представляв себе як захисника скривджених лемків і симпатика дорогої йому України, її культури та історії. В обширному інтерв'ю, поміщеному в органі ПОРП "Gazeta Krakowska", а потім передрукованому в центральних тижневиках, відслонив своє справжнє антиукраїнське обличчя. Він відтверто перестерігав перед небезпекою створення незалежної України. Інформував, що не позбувшись своєї непримиренної антипольськости, українці в Польщі є завзятими прибічниками побудови такої самостійної держави, активно діють для досягнення цієї мети. Підозрював навіть українських священиків у громадженні зброї в церквах.

Підсичування антиукраїнської психози на протязі всіх десятиліть існування ПНР, негативно позначилося на свідомості значної частини українського населення. Малоосвічені, політично не зорієнтовані люди, відчували меншевартість свого народу, попадали в зневіру. Приховування українського походження було способом на уникнення можливих прикростей, спричинених наявним в польському оточенні негативним стереотипом українця. Наслідком неформальної дискримінації й упереджень було нерідко небажання батьків, аби їхні діти вивчали рідну мову в школі. Є підстави оцінювати, що погані риси ментальности наших людей не були породжені злою волею, а підсвідомими психічними механізмами самозахисту в формі, як це окреслив Еріх Фром, масохізму послушного раба, що опинившись у безвихідності своєї ситуації, відчуває вдячність своїм карателям за дізнані від них муки, сліпо підкоряється панам та беззастережно сприймає їхні правди, одночасно з презирством й ворожістю відноситься до свого роду. Нерідкісними ознаками цього явища було неприхильне ставлення деяких людей з акції "Вісла" до проявів українського патріотизму, до осіб, які відважувалися гідно його проголошувати та відстоювати. З уст крайніх капітулянтів можна було почути: "Ніякої України не було та ніколи не буде!", "Не треба завертати собі голови якимсь там українством, бо це тільки

може зашкодити", "Заліз між ворони, то й крякай як вони".

Не можна також промовчати прикрої правди про деяких людей, які виводячись з середовища акції "Вісла", безстидно ганьбили гніздо, з якого вийшли. Для кар'єри, для здобуття вищого матеріяльного статусу, дірвавшись до становища в партійному або адміністраційному апараті, для приподобання своїм хлібодавцям, не вагалися публічно демонструвати непохитну солідарність з антиукраїнськими тенденціями. Бувало, що замість допомагати нашим активним діячам, шкодили їм доносами або явним жестом неприхильного ставлення до їхніх намірів. Крайнім доказом неславної поведінки було голосування в сеймі 1997 року, де наша випускниця українського педліцею в Бартошицях, Ірина Петрина (з дому Дрозд), як посол клюбу PSL, віддала свій голос проти прийняття польським парляментом декларації про визнання акції "Вісла" беззаконним, злочинним актом. Слід зазначити, що до таких поступків чимало чесних і тверезо думаючих поляків ставилося з відвертим глумом і презирством. З прикрістю треба ствердити, що українська меншина в повоєнній Польщі досі не здобулася на потрібний чесний розрахунок з власним недавнім минулим, на глибшу, ретельну й об'єктивну оцінку своїх позитивних, гідних хвали прикмет і досягнень, а також на конечне признання до поганих, деколи стидливих недоліків, які підривали її авторитет і сприяли занепадові. Доказом безвідповідального підходу до цієї важливої проблеми були деякі статті в "Нашому Слові", в яких автори в зфальшованому світлі, не завдавши собі труду ближче пізнати деколи складної правди, безумно осквернювали добрі імена чимало наших відданих патріотів. Бувають випадки представлення українців, як заслужених громадян в Польщі, які в дійсності напористо, часто без істотніших причин, затаювали своє українське походження, а маючи якісь там значущі життєві досягнення і престиж, ніде й ніколи не бажали репрезентувати середовища, з якого вийшли. Треба підкреслити, що для зміцнення внутрішньої консолідації й інстинкту самозбереження якоїсь національної чи суспільної групи, необхідним є постійне функціонування механізмів безкомпромісного реагування на всякі внутрішні загрози.

Некорисний вплив на збереження національної тотожности українців у Польщі мали нестримні процеси економічно-структурних перемін у рільництві. Призводили вони до послідовної ліквідації малих неефективних господарств, власниками яких були переважно поселенці з акції "Вісла". Така практика примушувала селян шукати роботи в містах, зміняти місце замешкання тощо. Ситуація погіршилася піля переломного 1989 року, коли розв'язали ПГР-и (совхози). Крім того, навіть більші індивідуальні господарства попали в руїну, бо не могли запевнити їхнім власникам необхідних

засобів до життя. Довело це до поменшання або цілковитого зникнення тих українських громад, що компактно поселились у деяких селах. Позбавлені можливостей спілкуватися з ровесниками рідною мовою, діти в зовсім польськомовному оточенні переставали говорити по-українськи. Некорисний вплив мав тут також брак доступу до українського телебачення, дитячих компакт-дисків, відео, а українська дитяча книжка стала майже недоступною.

Оцінюючи життєві умови української меншини в Польщі, можна безперечно сказати, що всупереч вкрай несприятлививим обставинам на протязі усіх повоєнних десятиліть, вона зуміла ставити опір асиміляційному тискові. Почавши від 1947 року, приголомшена жорстким терором часів сталінщини, увінчаним брутальним виселенням та продуманим розпорошенням для цілковитої прискореної етнічної смерти, вона спромоглася успішно оживити своє культурно-освітнє життя. В душах наших заляканих людей, пригнічених тягарем зазнаних болісних кривд, повсякденно принижуваних брехливними обвинуваченнями та несправедливими опініями, жило неукоєне почуття національної гідности та патріотичної солідарности. Ніколи не погасла свято бережена віра в настання незалежної української держави, що стане в їх обороні, не дозволить блюзнірчо осквернювати нашої нації та її слушних визвольних традицій. Доказом цієї невмирущої сили духа тисячів наших незламних патріотів є безперечні, гідні тривалої пам'яти досягнення в ділянці культури та шкільництва. У найбільш віддалених закутках перебування нашої людности почали діяти самодіяльні співочо-драматичні колективи та пункти навчання рідної мови. Помимо вкрай несприятливих умов, систематично відбувалися фестивалі української культури. Виступали на них десятки самодіяльних колективів у присутності багатотисячної громади глядачів. Помимо відсутности видавничих можливостей, творилася власна художня література. Завдяки добре зорганізованій системі розповсюджування, щорічно розходилися тисячі книжок, видаваних в Україні. Ніколи не погасало інтелектуальне та творче життя, сповнене українським духом.

Безсумнівно, у перших рядах захисників українського населення перед загрозою цілковитої прискореної етнічної смерти від початку 1960-их років, знайшлися випускники україністики Вчительської Студії в Щеціні. Як нечисленні тоді одиниці в Польщі, ґрунтовніше обізнані з рідною літературою та історією, потрапивши в українські середовища, виходили на зустріч своїм землякам, які шукали правди про свій рід. Також ті, що після закінчення Студії, опинившись на самоті, у вкрай несприятливих обставинах не піддавалися розчаруванню і настроєві резиґнації, а вперто шукали способів на якусь активну діяльність на рідній ниві. Деяким, тим

найвитривалішим, вдалося довгі літа виповнювати важку, але вагому, вчительську місію в українських середовищах. Не зважаючи на дізнавані прикрощі, мізерний заробіток, сумлінно та віддано виконували цей патріотичний обов'язок. Взірцем такої постави залишається покійний вже Андрій Дудак, який від 1959 року, аж до виходу на песію 1991 року, безнастанно через 32 роки навчав дітей рідної мови в селах на Бранєвщині. Будучи вже на пенсії, продовжував це діло ще протягом двох років. Крім того, Андрій брав активну участь у розгортанні культурного життя в місцевому середовищі, вніс вагомий вклад у постійне організування огляду самодіяльних дитячих колективів в Ельблонґу. В кінцевому етапі своєї вчительської місії сповняв також обов'язки дорадника вчителів української мови в окружному методичному осередку.

До найбільш витривалих, довголітніх вчителів української мови треба зачислити: Володимира Галака, який зразу після закінчення Студії організував пункти навчання української мови та успішно навчав рідної мови в селах на Кентшинщині аж до 1990-их років. Він втішався високою повагою як довголітній директор восьмирічної школи в Срокові. Подібно Дмитро Трояновський зумів увесь час навчати дітей української мови в Станках, а потім в Семпополі – до кінця свого проживання в Польщі, а після виїзду до США 1985 року, надалі допомагав присвоювати землякам знання рідної культури, мови та традиції, працюючи викладачем в українській греко-католицькій Духовній Семінарії оо. Василіян у Ґлен Ков, Н.Й. До передовиків довготривалого навчання української мови слід зачислити таких учителів, як: Анна Предко, Надія Вислоцька, Христина Дамідонт, Михайло Шумада, Данило Древко, Ольга Романець, Дарія Горобець, Марія Божик, Михайло Бздель, Йосип Баран.

Не зреклася активного служіння українській справі також чимала кількість випускників, які з різних причин зразу після закінчення Студії, по кількох роках (з приводу несприятливих обставин) перестали навчати рідної мови, або взагалі не починали працювати в школі. Деякі з них, помимо того, внесли чималий вклад в оживлення нашого культурного життя. Варто навести тут хоча б деякі прізвища наших колеґ, які активно діяли в Українському Суспільно-Культурному Товаристві, а потім в Об'єднанні Українців у Польщі.

Ольга Ласка – передова організаторка культурного життя українців у Щеціні, де ввесь час проживала після закінчення україністики. Доцінити треба її вклад в організування багатьох імпрез, у розповсюджування українських книжок і газет, друкованих у Польщі та в Україні.

Христина Лібацька – як постійна мешканка Ґданська, брала активну участь в українському культурно-освітньому житті. Навчала

Група студентів української філології. Справа: Петро Коваль, Ярослав Джурко, Михайло Дзвінка, Йосип Палихата, Микола Дупляк. Щецін, 1959 р.

Родина Петра Коваля (перший справа) після першого Св. Причастя внуків-близнюків Михася і Матея. Побіч них стоять справа внучка Богданка та її брат Ігор. В другому ряді зліва: сестра Стефка, тесть сина Ярослава Казимир і його дочка Дорота, зять Ґжеґож, дочка Лідія і дружина Анна. 2009 р.

Петро Коваль в оточенні своїх внуків.

дітей рідної мови при міському гуртку УСКТ. Через два роки доїжджала до села Осташево, де вела ПНУМ.

Юрій Ліборський – після закінчення україністики, а відтак правничих студій, як юрист у Щеціні, ввесь час активно діяв в УСКТ, у якому сповняв обов'язки члена Президії Головного Правління, очолював товариський суд, а крім цього, співредаґував останній змінений статут Товариства. Довгі роки співав у хорі "Журавлі".

Володимир Романчук – зрезиґнувавши 1963 року з праці в шкільництві, де навчав української мови, брав активну участь в діяльності УСКТ, декілька років сповняв обов'язки штатного секретаря відділу цієї організації в Ґданську. Написав чимало статтей до "Нашого Слова" та до інших українських (і польських) друкованих видань.

Михайло Баранович – по закінченні щецінської україністики, а відтак української філології на Варшавському Університеті, заснував гурток УСКТ у місті Володава, в якому жив увесь час, аж до передчасної смерти. Його українська активність була також помітна в житті православної церкви міста.

Ярослав Джурко – з конечности зрезиґнувавши з праці в сільській школі, де п'ять років навчав дітей рідної мови, активно діяв в УСКТ, а потім в ОУП у Венґожеві, де й досі співає в церковному хорі.

Михайло Дзвінка – декілька років був редактором "Нашого Слова", редаґував "Лемківську Сторінку" та написав декілька наукових досліджень і публікацій, присвячених рідній Лемківщині. На найбільшу увагу заслуговує публікація "Rosyjskie zapożyczenia w piśmiennictwie łemkowskim". Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu, Filologia Rosyjska VI, Opole, 1970. Str. 83-100; "Література північних земель" Лемківщини. Земля – люди – історія – культура. Том I, Записки НТШ-А, том 206. Ред. Богдан Струмінський. Нью-Йорк, 1988, стр. 379-415. М. Дзвінка – член Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці.

Микола Дупляк – після закінчення Вчительської Студії та еміґрації до США під кінець 1960-го року, продовжував славістичні студії на Сиракузькому Університеті та в Українському Вільному Університеті в Мюнхені, в якому й отримав науковий ступінь маґістра філософії. Після прибуття до Америки, він негайно включився до культурно-політичного життя української спільноти. Був активним членом Союзу Українських Студентських Товариств Америки, Українського Історичного Товариства, Українського Термінологічного Товариства, Українського Патріярхального Товариства, а від часу приїзду до США, є членом Українського Конґресового Комітету Америки. Був також членом забезпеченевих організацій –

Українського Народного Союзу та Українського Братського Союзу, співзасновником Української Кредитової Спілки в Сиракузах тощо. Почавши з 1966 року, 38 років працював учителем українознавчих предметів в суботній Школі Українознавства ім. Лесі Українки в Сиракузах, а протягом трьох років сповняв обов'язки її директора. Від багатьох років виконує обов'язки інспектора Шкільної Ради в Школі Українознавства в м. Баффало, Н.Й. В роках 1987-2006 був головним редактором тижневика "Народна Воля" у Скрентоні, Па. Як уродженець Лемківщини, М. Дупляк став активний в праці Організації Оборони Лемківщини та в праці Світової Федерації Лемків, у яких виконував обов'язки головного секретаря. Протягом 20 років оформляв Український Лемківський Музей і Бібліотеку Лемкознавства та УПА, яким знайшов приміщення в Українському Музеї в Стемфорді, Кон. Він – автор багатьох статтей, що друкувались в Америці, Канаді й Україні та редактор і упорядник низки публікацій, в тому й окремого пропам'ятного видання "Борітеся – поборете" про відкриття пам'ятника Т. Шевченкові в Сиракузах, Н.Й. Микола Дупляк – член Спілки Українських Журналістів Америки й Канади та Наукового Товариства ім. Т. Шевченка в Америці.

Петро Коваль написав свою маґістерську працю під керівництвом визначної польської вченої – літературознавця Марії Яньон. По трьох роках був змушений зрезиґнувати з навчаня української мови та ведення культурної праці в середовищі вигнанців з акції "Вісла" на Жулавах; всі наступні роки творчо діяв у літературній та публіцистичній ділянках, вислідом чого є кількадесят опублікованих оповідань, а також науково-публіцистичних статей, присвяченій польсько-українській проблематиці. Друкувався у різних газетних та книжкових виданнях у Польщі, в Україні, а навіть у Москві та Німеччині. До гідного уваги досягнення треба зачислити присудження (1998 року) йому першого місця в оголошеному Польсько-Німецьким Товариством "Боруссіа" конкурсі на працю, пов'язаною з темою "Щодення на Вармії та Мазурах у перших повоєнних роках". Текст здобув широке визнаття і в Польщі, і в ФРН у німецькому перекладі. На жаль, публікація є досі майже незнана в українському середовищі, хоч зображує його болючі проблеми.

Богдан Назарович – крім заслуг на українській освітній ниві, якій віддано служив до кінця 70-их років, вніс чималий вклад у діяльність УСКТ, виконуючи в ньому чимало відповідальних функцій на центральному та льокальному рівнях (разом із дружиною Анною) в околицях Бань Мазурських. Здобув також високий авторитет польського середовища як активний культурно-освітній діяч.

На особливу згадку заслуговує наш незабутній друг Тарас Михно, який не так давно відійшов у вічність. Як визнав у своїх

спогадах, – коли з дипломом вчителя повернувся до свого середовища на Щецінщині, помимо наполегливих зусиль, йому не вдалося ніде зорганізувати пункту навчання рідної мови, бо люди боялися. Одначе, він помимо всього вирішив віддано служити українській справі. Постійно доїжджав кількадесят кілометрів до Щеціна, щоб брати участь в репетиціях театрального гуртка, в якому успішно грав різні трагічні й комічні ролі. Реґулярно, на протязі кількадесяти років, долав сотні кілометрів, аби служити своїм голосом хорові "Журавлі".

Серед випускників з років 1961, 1962 і 1963, які не мали змоги навчати рідної мови, але активно та віддано брали участь у житті української громади, годиться вирізнити Зиновія Павлинського, який по закінченні україністики, а відтак Щецінської Політехніки, працював на відповідальних постах у державних підприємствах, але ніколи не зрікся активної співпраці з УКСТ.

Богдан Фолюсевич – проживаючи в Ельблонґу, до наших днів плідно діє на українській ниві як діяч УСКТ і ОУП, член місцевої церковної ради та талановитий музикант. Він був м. ін. організатором знаного українського хору в Ельблонзі-Кшевську, постійним співорганізатором реґіональних конкурсів та імпрез для української дітвори реґіону.

Михайло Шумада – після закінчення щецінської україністики та одержання диплому маґістра української філології на Варшавському Університеті в рр. 1968-1973, працював на посаді штатного працівника УСКТ у Вроцлаві. Перейшовши потім до шкільництва, до пенсії безперервно навчав української мови, постійно організував Шевченківські вечорниці та симпозіюми, присвячені польсько-українській проблематиці. Був членом ансамблю пісні і танцю "Черемош" у Венґожеві. Виконував різні функції в УСКТ, а також в ОУП. Опублікував чимало статей в "Нашому Слові", в українській пресі в Америці, Канаді й Україні та на сторінках польської преси.

Катерина Федик-Козак – довголітня діячка УСКТ і ОУП в Щеціні, а потім у Перемишлі. Завдяки їй відданій помочі, її чоловік інж. Михайло міг написати та опублікувати чимало важливих документальних книжок, присвячених трагічній воєнній та повоєнній історії Закерзоння.

Годиться також згадати про невтомну працю випускників україністики в житті нашої рідної Української Церкви, про здобутий високий авторитет у праці в польських середовищах тощо. За взірцеву громадську поставу та професійні досягнення, вони одержували найвищі державні відзначення та здобували пошану в польських середовищах як взірцеві працівники та суспільні діячі. Для прикладу, Ольгу Романець-Грицков'ян нагороджено Золотим Хрестом Заслуги за працю для розвитку Кошалінського воєвідства, а

також Хрестом Ордену Відродження Польщі. Один із випускників (1960 р.), Станіслав Пєховіч, дослужився чину полковника польської армії та досягнув становища заступника командира щецінського ґарнізону. Чимало наших друзів, через звичайну скромність, воліє не пишатися одержаними нагородами. З почуттям гордости треба відмітити, що майже всі наші випускники продовжували студії та здобували дипломи повноцінної вищої освіти в гуманітарних та технічних освітніх закладах.

На жаль, слід відмітити прикрий факт, що деякі наші добрі друзі після закінчення щецінської україністики зірвали всякі зв'язки зі своїм українським середовищем. З різних причин деякі немов замели за собою всякі сліди. Можна сумніватися, що була в цьому якась зла воля... Відвернення людини від світлих ідеалів молодости найчастіше зумовлене гірким розчаруванням після зіткнення з неприхильним зовнішнім світом, його несподівано жорстокою дійсністю, що деколи руйнує найсвітліші наміри з натури шляхетних, але психічно слабких одиниць. Під впливом несприятливих обставин і життєвих труднощів, вони напевно попали в стан відчуження, апатії та зневіри. Один із таких випускників навіть звірився мені про знищення диплому закінчення української філології, бо боявся, щоб виявлення цього диплому не принесло йому можливої шкоди.

Помимо наявности прикрих, не гідних хвали недоліків, деколи разючих помилок, ми, як представники аванґарду досвідченого злом покоління – українських дітей війни в Польщі, яке на власній шкурі зазнало принизливих випробувань української меншини, вповні здали позитивний іспит у сміливому, непримиренному ставленні чола наявній загрозі її цілковитої заглади, запланованої лютими ворогами нашого народу. Маємо підстави відчувати гордість з приводу недаремности нашої молодечої відданости високим патріотичним ідеалам. Треба їх цінити як недаремне пожертвування для епохально святої справи, якою є відновлення незалежної Української Держави. З прикрістю та з тривогою треба спостерігати теперішнє запропащування наших величезних здобутків, що їх досягнуто мозольним трудом наших батьків і дідів у тамтих найбільш несприятливих для нас роках. Хоч після історичного, демократичного перевороту в Польщі 1989 року встановлено демократичні порядки, збудовано чималу кількість українських церков, помимо припинення ворожого наставлення до проявів українства, теперішній актуальний стан української меншини в польській державі треба оцінити як критичний, а її дальше інсування з різних причин стоїть під серйозною загрозою. Останній перепис населення виявив тільки 34,000 громадян української національности в Польщі, а згідно з офіційними даними у 1947 році, з рідних земель

насильно депортовано їх 150 тисяч. Означає це, що злочинне приречення на цілковите прискорене ополячення, надалі збирає своє жниво, що ніщо його не зупиняє. Цієї кричущої зловісної правди не можна промовчувати і легковажити. Відповідальність за успішне протистояння можливому зникненню у найближчому майбутньому 150 тисячної частки нашого народу, як жертви великомаштабного антиукраїнського злочину, заподіяного нам 1947 року, повинні взяти на себе представники молодших поколінь нації.

Як люди з покоління дітей а заразом безпосередніх свідків жахливого лихоліття, які відходять у кращий світ вічности, маємо підстави визнати, що в міру можливостей, ми чесно й віддано служили вагомій справі перетворення в реальність слушних національних аспірацій віками поневоленого Українськогої Народу. Навіть скромний вклад до цього епохального діла можна розглядати в площині невмирущости. Юні, шляхетні пориви та воля до самовідданої праці во ім'я збереження смертельно загроженого рідного народу, нехай утверджують нас у вірі в понадчасовий вимір наших життєвих цілей, зусиль та звершень. Провідним гаслом стають тут якже вимовні слова Володимира Сосюри, які він написав у жорстокому передостанньому році війни у його славетному вірші, який треба вважати понадчасовим шедевром нашої патріотичної поезії

Всім серцем любіть, Україну свою, –
і вічні ми будемо з нею.

Жиймо сподіванням, що слова ці сприймуть теперішні та прийдешні покоління як святу патріотичну заповідь, що зуміють доцінити та зберегти в історичній пам'яті страждальну долю дітей війни, які ціле пізніше життя пов'язали з непохитним стремлінням до скинення чужого ярма.

Петро Коваль читає доповідь про долі випускників щецінської україністики на їхньому III З'їзді. Вількаси, 2008 р.

PIOTR KOWAL

PAMIĘĆ O PRZEDWOJENNEJ POLSCE

Tylko przez pół roku było mi dane być obywatelem II Rzeczpospolitej. Przyszedłem na świat 19 marca 1939 roku w przysiółku Flisy, należącego do wsi Miękisz Nowy jarosławskiego powiatu, w rodzinie szanowanego bogatego gospodarza Iwana Kowala. Ojca nigdy nie poznałem, gdyż nie został zaakceptowany przez dziadka jako przyszły zięć. Jego status majątkowy był za niski, aby mógł stać się członkiem tak zacnego rodu. Nie pozwolono mu wejść na teren gospodarstwa i tyle! Jak nieraz potem słyszałem, mama z tego powodu popadała w rozpacz, wywoływała histeryczne kłótnie, ale okazało się to bezskuteczne. Narzeczony, którego potajemnie wybrała, też uniósł się honorem, uważając widocznie za poniżające zabieganie o cerkiewny ślub z córką osoby traktującej go z nieuzasadnioną pogardą. Wybuchła wkrótce wojna, powołany do wojska poszedł na front i nigdy już nie wrócił w swoje strony. Dziadek po naradzie ze swoim przyjacielem greko-katolickim proboszczem Stepanem Maziarem, postanowił nadać mi imię Josyf, jednak nie dlatego, że urodziłem się w polskie święto Józefa, ale na cześć swego młodszego, dawno nie żyjącego już brata o tym samym imieniu. W pamięci rodziny czczony był on jako uosobienie ludzkich cnót i patriotycznego poświęcenia. Dzięki wrodzonym zdolnościom, zainteresowaniem nauką oraz upartej pracowitości, osiągnął wysoki poziom wiedzy, nauczył się biegle władać niemieckim, dzięki czemu dosłużył się wysokiej rangi w armii austriackiej. Podczas I wojny światowej wstąpił do Siczowych Strilciw. W ich szeregach jako oficer walczył o niepodległą Ukrainę. Po przegranej bitwie o Lwów przepadł bez wieści.

Moja mama i babka Jewka za nic nie chciały się zgodzić na brzydko brzmiące imię Jóżko albo Jośko. W całej okolicy oprócz Polaków, nikt tak już dzieci nie nazywał. Spór zakończył się pomyślnym kompromisem i podczas chrztu nadano mi imię drugiego brata dziadka, trzynaście lat nie żyjącego już Petra. Jak później dowiedziałem się, był on przystojnym mężczyzną, szanowanym w okolicy gospodarzem, oświeconym działaczem "Proswity". Słynął z fachowo prowadzonego sadu, w którym dzięki znajomości tajników nowoczesnych metod szcze-

pienia uprawiał nowe odmiany jabłoni, wprowadził nie znane dotąd morele i brzoskwinie. Kilka lat przed tragiczną śmiercią, najstarszą córkę Hannę wydał za mąż za syna zacnej rodziny Mokrych z sąsiedniej gminy. Zięć Matwij okazał się zapobiegliwym i pracowitym rolnikiem, stając się wkrótce właścicielem gospodarstwa, jednak walorami umysłu i charakteru daleko nie dorównywał zaletom swego teścia. Uważano go za gnuśnego zatcheja, zaślepionego żądzą pomnażania bogactwa. Mój dziadek z pogardą odnosił się do tego pazernego chomiaka i wyraźnie go lekceważył. Za to wysoko cenił otwartą na świat i ludzi, uczciwą bratową Paśkę. Druga jej córka, Kateryna, postawna i urodziwa blondynka, została żoną utalentowanego skrzypka Wasyla Mełeszka z muzykalnej zamożnej rodziny z przysiółka Karapyty. Po ślubie została główną gospodynią w jego bogatym domu, zawdzięczającego swój dostatek długoletniej pracy na kolei ojca a potem i syna. Małomówny, chuderlawy Wasyl, za często lubiący zaglądać do kieliszka, i energiczna, pełna radości życia Kaśka, stanowili dobraną, kochającą się parę. Łączyło ich głównie umiłowanie muzyki. On swym namiętnym graniem potrafił wzruszyć do łez lub porwać w radosne tany nawet najbardziej zatwardziałe dusze. Ona, obdarzona pięknym głosem, przy akompaniamencie skrzypiec męża, słynęła w całej okolicy z wykonywania przeróżnych radosnych i smutnych naszych starych i tych nowszych ukraińskich spiwanok. Znała ich dziesiątki, a może i setki, na różne okazje, zdarzenia, święta a nawet pory roku. Muszę tu dodać, jej córka Kasia (obecnie Szwedowicz) odziedziczyła po matce talent śpiewaczki. Mieszkając w Górowie, do niedawna prowadziła wraz z mężem Wackiem, wyśmienitym akordeonistą, ukraiński zespół folklorystyczny. Przez długi czas pełniła tam funkcję dyrektora miejskiego domu kultury.

Moją mamę zawsze łączyła silna emocjonalna więź z jej stryjecznymi siostrami Anną Mokrą i Kaśką Mełeszko. Wszystkie jednako pogardliwie odnosiły się do muniowatoho zatcheja[1] Matwija, chociaż doceniały jego pracowitość i zdolności w pomnażaniu majątku. Łączył je kult głębokiej mądrości swych ojców, braci Iwana i Piotra Kowalów. Do końca życia ich zasady moralne i poglądy na świat uznawały jako swoje własne.

Babka Jewka (Ewa) z domu Juhacz, drobna kobieta odznaczająca się mrówczą pracowitością, połączoną z nieskazitelną dobrocią serca, miała trzy siostry, z których bliżej poznałem tylko dwie. Ich liczne wnuki i prawnuki mieszkają teraz w kilku krajach. Z reguły dzięki odziedziczonej pogardzie do lenistwa i nieuczciwości wszędzie żyją w dostatku, pobudowali własne domy, zdobyli wykształcenie.

---

[1] Zatchej – zaściankowiec, odludek; munio, muniowatyj – osoba bez honoru.

W naszym domu rodzinnym składającym się z przestronnej kuchni i sypialni, oprócz dziadka i babki oraz mojej dwudziestodwuletniej wówczas mamy, mieszkała jeszcze 80-letnia prababka Sofija, 25-letni wuj Mykyta, 16-latek Jurko i 13-letnia córka Stefka. Dwie starsze córki dziadka miały już własne rodziny. Pierworodna Maryna dawno już wyszła zamąż pojąwszy za męża Stepana Stepanka, syna bogatego a zarazem światłego gospodarza z Miękisza Nowego. Tam też pełniła już rolę głównej gospodyni w okazałym gospodarstwie. Ród Stepanków słynął nie tylko z dostatku a i z aktywnego zaangażowania w działalności miejscowej "Proswity". W rodzinie od lat szanowano ukraińskie książki, gromadzone w domowej bibliotece. Poczesne miejsce zajmowała w niej literatura rolnicza. Stepan, przystojny i urodziwy mężczyzna, wsławił się nie tylko jako działacz, ale też jako utalentowany aktor miejscowego teatru amatorskiego, w którym grywał różne role. Obdarzony barwnym głosem zachwycał ludzi wykonywaniem starych i nowych pieśni. Moja mama nieraz wspominała jego śpiewanie w letnie wieczory, dobrze słyszalne w odległych o 2,5 km Flisach. Stepankowie mieli czwórkę dzieci: synów Wasyla i Mychajła oraz młodsze od nich córki Hałynu i Milu. Aż do roku 1970 rodzinę ciotki Maryny znałem tylko z opowiadań mamy i otrzymywanych listów, gdyż na początku 1941 r. zostali wywiezieni na Besarabię.

Od wczesnego dzieciństwa kochałem ciotkę Ksenię – miłą, piękną kobietę. Jak tylko sięgam pamięcią, zawsze po wyjściu z cerkwi z mamą lub babką odwiedzaliśmy jej gościnny dom, stojący nieopodal. Przyjmowała nas serdecznie, odświętnie gustownie ubrana w ulubiony przez nią ludowy strój – własnoręcznie pięknie wyszytą bluzkę, wzorzysty serdaczek. W jej czyściusieńkim mieszkaniu zachwycałem się misternie wyszytymi poduszkami, obrusem na stole, ręcznikami otaczającymi ikony na ścianach. Zawsze podawała coś smacznego do jedzenia. Przy wspólnym stole towarzyszył nam jej mąż o uroczej powierzchowności z charakterystycznym dobrotliwym uśmiechem na pogodnej twarzy. Nazywano go Hnatem, choć tak naprawdę był Iwanem Kiłykiem, bo prawie każdy we wsi miał przezwisko. Iwan i Ksenia mieli starszego ode mnie o 10 lat syna Myrona i o 4 lata młodszą od brata córkę Helkę.

Dopiero gdy dorosłem, dowiedziałem się o ciężkiej sytuacji ciotki Kseni i jej męża w pierwszych latach ich wspólnego życia. Pochodził on z bardzo biednej rodziny, a mimo to uparcie starał się o rękę szczerze kochającej go pięknej córki bogatego gospodarza. Dziadek i babka nie chcieli nawet słyszeć o ich małżeństwie, mając upatrzonego dla Kseni godnego dla niej partnera. Nie posłuchawszy uciekła z domu, potajemnie wzięła z Hnatem ślub. Tułali się razem po okolicy, zamieszkiwali jako komornicy w cudzych chałupach, zarabiali na chleb służąc u bogatych. Ponadto Iwan będąc utalentowanym skrzypkiem grywał na weselach, imał się szewstwa naprawiając ludziom buty. Ona pracowicie

wykorzystywała swoje zdolności do wyszywania, przędła. Jak często przypominała moja mama, żyli biednie, bez własnego domu, ale naprawdę godnie! W każdą niedzielę i święto ślicznie ubrani wraz z dziećmi przychodzili do cerkwi i stojąc przed ikonostasem z głębi duszy płynącymi głosami zajmowali poczesne miejsce w wielogłosowym nabożnym chórze. Trudne lata bezdomności zakończyły się dla nich po wywózce rodziny Stepanków. Uzyskawszy pozwolenie przewodniczącego silrady, wprowadzili się do opuszczonego budynku siostry i szwagra, dzięki czemu uzyskali status godnych szacunku gospodarzy.

Mój wiejski świat, w którym się znalazłem tamtego marcowego dnia 1939 roku, był zupełnie inny od obecnego – z wielkimi murowanymi domami wyposażonymi w liczne meble, telewizory, komputery. Inne było życie codzienne ludzi zmuszonych zdobywać niezbędne środki do życia za pomocą prymitywnych narzędzi – sierpa, kosy, motyki, ciągniętego koniem pługa. Zupełnie inne mieli też potrzeby mieszkaniowe. We Flisach, liczących 31 gospodarstwo, wszyscy mieszkańcy oprócz nas zadawalali się jednoizbowymi, drewnianymi chałupami, krytymi strzechą. W jednym tylko pomieszczeniu stanowiącym zarówno kuchnię z piecem piekarniczym, sypialnię i pokój gościnny nierzadko gnieździły się dwie wieloosobowe rodziny. Nic też dziwnego, że przyjmowanie do domu zięcia lub synowej stanowiło w takiej sytuacji wielki problem. W najokazalszym we wsi budynku dziadka była przestronna sień, a za nią dość obszerna kuchnia z wielkim ulepionym z gliny piecem. Oprócz płyty kuchennej znaczną jego część zajmowała pokaźnych rozmiarów prostokątna obudowa komory piekarnika, w którym co najmniej raz w tygodniu wypiekano około dziesięciu dużych bochenków chleba. Na górnej płaskiej powierzchni tej obudowy mogły spać dwie osoby dorosłe, a za dnia, szczególnie zimą, chętnie tam bawiły się dzieci. W pomieszczeniu stał duży stół, obok niego ława i stołki oraz łóżko dziadka i babki. W drugiej izbie były tylko łóżka, kufry na odzież i bambetel[2] oraz niewielki stolik. Utrzymywano ją w idealnej czystości eksponując bialutkie, wzorzyście wyszywane ręczniki na ścianach ozdobionych ikonami. Szczególną troską otaczano podłogę z heblowanych desek, gdyż na taki luksus w tamtych czasach mogli pozwolić sobie tylko najbogatsi. Zazwyczaj zadowalano się glinianym klepiskiem. W drugiej części budynku, wykonanego z solidnych, ręcznie ciosanych belek sosnowych, uszczelnionych mchem, mieściła się obszerna komora z oddzielnymi mocnymi drzwiami. Przechowywano w niej zboże, zapasy mąki, kaszę; był solidny płócienny worek wypełniony kawałkami zasolonej słoniny. W niewielkich beczułkach umieszczano nagromadzone podczas lata nadwyżki twarogu, uprzednio odpowiednio podsuszonego a

[2] Bambetel – rozkładany drewniany mebel, za dnia ława, w nocy łóżko.

potem ugniecionego w płóciennych opakowaniach. Oczywiście, nie brakowało tam dużych glinianych garnków z miodem. Jak pamiętam, na bocznej ścianie komory od strony kuchni widniały półki wypełnione książkami. Swoją domową bibliotekę dziadek uważał za wielką świętość i nie pozwalał, aby postronne osoby bez jego zezwolenia miały do niej dostęp. Szczególną czcią otaczał książki pozostawione przez nieżyjącego brata Josyfa. Zawsze jednak, szczególnie zimą, przynosił do izby jakąś księgę z ciekawymi obrazkami, pokazywał mi je kartkując, zachęcał do czytania ucząc rozpoznawania liter. Lubiłem też odwiedzać drugą komorę dziadka, do której wchodziło się od strony liczącej 30 uli pasieki. Znajdował się tam sprzęt pszczelarski, ramki z woszczyną, miodarka i naczynia na miód. Na zewnętrznej ścianie obok drzwi widniał duży termometr, wskazujący aktualną temperaturę dnia.

Nasze gospodarstwo, należące do największych w okolicy, swój rozwój zawdzięczało głównie czasom austriackim. Potem niczego nowego w nim nie zbudowano, nie poszerzono bazy mieszkaniowej, chociaż rodzina znacznie powiększyła się. Jak nieraz zauważała moja mama, w latach przedwojennych w przysiółku nie zbudowano żadnego nowego domu. Chociaż stale rosła liczba mieszkańców, ludzie cały czas aż do wybuchu wojny gnieździli się w tych samych starych drewnianych chałupach.

Rzeczywistość Polski międzywojennej poznawałem słuchając opinii o niej wyrażanych przez osoby dorosłe. Uważano ją zwykle jak niechciane zło, powstałe po znacznie lepszych czasach panowania cisarza Franca Josyfa, jednako traktującego ludzi różnych nacji. Dziadek, pomimo tego że był Rusinem, podczas służby w cesarskiej armii został od razu zauważony i doceniony jako zdolny inteligentny młodzieniec. Za ładne poprawne pismo w języku niemieckim, zabrano go do kancelarii sztabowej, gdzie prowadził rejestr żołnierzy, przepisywał różne urzędowe dokumenty. Ukończył ponad półroczny kurs uzyskując stopień podoficerski. Po powrocie do cywila otrzymał dość intratną posadę pisarza (sekretarza) gminnego w Laszkach. Poza tym aktywnie działał w "Proswicie", był członkiem ukraińskiej partii politycznej. Podczas I wojny światowej angażował się po stronie walczących o niepodległość Ukrainę, werbował młodzież do rosnących w siłę szeregów Siczowych Strilciw. Po klęsce w zmaganiach o Lwów i Przemyśl w 1918 r., urzędy przejęła polska administracja. On jako zagorzały Rusin, został pozbawiony prawa do dalszego sprawowania funkcji urzędnika państwowego. Wkrótce też nawet nauczycieli z Miękisza Nowego i Korzenicy zmuszono do wyjazdu do etnicznej Polski. Na ich miejsce przybyli Polacy, w szkołach uczono po polsku, traktując marginalnie język ojczysty ukraińskich dzieci. Pomimo zwolnienia z zajmowanego stanowiska, w całej okolicy dziadka nadal szanowano jako swojego pysaria, do którego zawsze można było się zwrócić z różnymi sprawami. Cały czas pisywał

ludziom różne pisma do urzędów, doradzał. Nie odmawiał też Żydom proszącym o napisanie listów po niemiecku do kuzynów mieszkających za granicą i nie znających języka polskiego.

Powodem zaistnienia gniewnej nieufności do państwa polskiego była wyraźnie wroga wobec miejscowej ludności decyzja miękiskiego hrabiego, który rozparcelował jeden ze swoich folwarków, ale gruntów nie sprzedał Ukraińcom. Mogła je nabyć tylko sprowadzona z centralnej Polski grupa ponad 20 Polaków. Państwo oprócz korzystnych kredytów zapewniło im też fundusze na budowę kościoła oraz własnej świetlicy. Tylko oni mogli zajmować posady w urzędach, na poczcie, w policji, na kolei. Ukraińcy, od wieków liczebnie i kulturowo dominujący, zostali zepchnięci na margines. Rozbudziło to już istniejące tu z dawien dawna nastroje przyczajonej skrytej nieufności do wyraźnie widocznego polskiego zagrożenia. Nie można tego jednak utożsamiać z nacjonalizmem, powiązanym z wrogim stosunkiem do miejscowej ludności polskiej i w ogóle do Polaków i ich kultury.

Dla bliższego zrozumienia tego dość złożonego problemu posłużę się wyjaśnieniem znaczenia odmiennie rozumianych słów "Polak" i "Mazur", będących w powszechnym użyciu ludności ukraińskiej nie tylko Nadsania ale i całej Galicji, o czym zaświadczają też chociażby niektóre utwory Iwana Franki. Mazurami nazywano zwykle osoby z zewnątrz, gdzieś z etnicznej Polski, nosicieli odmiennego języka, którego charakterystyczną cechą było mazurzenie, przejawiające się w wymawianiu w wypowiadanych słowach półgłoski "z" zamiast "ż" – gzech, zeka, zucać itp., co brzmiało dziwnie i smiesznie. Zamiast przyjmować miejscową mowę, kulturę i obyczaje, starali się oni narzucać swoje oznaki tożsamości narodowej. Mazurskość uważano jako inność zagrażającą istnieniu własnych wartości, które traktowano jako swój wiecznie trwający świat, dumnie strzeżone najwyższe dobro całej zbiorowości. Kultywowaną ridnu ukraińskość traktowano z poczuciem wyższości nad tą zepsutą mazurskością, agresywnie wdzierającą się z mało znanej obcej mazurskiej Polski w nasze strony. Chociaż tymi Mazurami byli z reguły właściciele majątków i podlegający im wszelacy podpankowie, Rusini pomimo swego upokarzającego poddaństwa, w duszy pogardzali nimi, czuli swoją wyższość nie wyzbyci wiary we własne znaczenie i siłę. Dobitnym dowodem tego jest treść pieśni zapisanej w 1819 r. przez Z. D. Chodakowskiego w okolicach Sieniawy, odległej od Miękisza o kilkanaście kilometrów. Godny uwagi jest jej początek przedstawiający jadącego gdzieś spod Warszawy butnego "Laszka".

Jide Laszok spid Warszawy,
Na nim czorni boty j żupan szary,
Ne bojitsia win mużyka,
Wysyt kanczuk u boka.

Dumny Rusin urażony tym, że mijający godnie nie pozdrowił go jak oracza trudzacego się w polu, w przypływie gniewu chwycił za czuprynę niegodziwca i dobrze potarmosił, pouczając:

Oto Laszku, oto znaj,
"Pomahaj bih" oddawaj.

Dopiero po tym, tak pouczony Laszok, wedle przyjętego tu zwyczaju, bojaźliwie pozdrawiał nawet spotkaną gęś, myląc ją z Rusinem. Teraz dopiero pokornie zwraca się do niej tymi słowami

– Pomahaj bih, biła huś!
Nauczyła mene mudra Ruś.

W związku z tym są bezsprzeczne podstawy do stwierdzenia, że ludność ukraińska tych terenów, pomimo poniżającego obcego zniewolenia od wieków zachowywała głęboko i na trwałe zakodowane poczucie dumy rodowej i własnej godności jako prawowitego gospodarza tej ziemi. Tego naturalnego zjawiska nie można jednak utożsamiać z nacjonalizmem zrodzonym w XX wieku pod wpływem opanowujących kraje europejskie często skrajnych i zaborczych ideologii narodowych.

Bezkompromisowa antymazurskość wiązała się głownie z widocznymi przejawami rażącej inwazji obcości, postrzeganej jako destrukcyjne zło. Nie można jej jednak wiązać z antypolskością, ponieważ do mieszkających od lat sąsiadów Polaków odnoszono się przyjaźnie, jak do pełnoprawnych i w pełni zaakceptowanych członków wspólnot wiejskich. Jak wspominał podczas rozmów ze mną wujek Stepan, przed wojną w Miękiszu Nowym i okolicy mieszkali Polacy oraz Mazurzy. Do pierwszych zaliczano tych od dawna mieszkających, posługujących się ukraińskim, drugimi byli niechciani przybysze z 1920 r. Należeli oni do miejscowej komórki paramilitarnej organizacji "Strzelec" o antyukraińskim i antyżydowskim charakterze. Jej członkowie przechowywali w domach broń, odbywali okresowe przeszkolenie wojskowe w jarosławskim garnizonie. Ostentacyjnie rozmawiali tylko po polsku, pogardliwie traktując wszystko co ukraińskie. Przyjaciel Stepana Stepanka, miejscowy Polak, jednak za nic nie chciał zaliczać się do Mazurów, unikał ich świetlicy, z "swoimi" brał udział w życiu kulturalnym "Proswity". Po wojnie znalazłszy się w Kanadzie, długo pisywał "po swojemu" tzn. po ukraińsku listy do Stepana, wysyłał mu lekarstwa. Wrogość do miejscowych Polaków w podstępny sposób starali się wpajać Ukraińcom w latach okupacji hitlerowcy, ale, jak wiem, ich propagandzie uległ tylko nieliczny zdemoralizowany element. W rzeczywistości w życiu codziennym nie zauważało się antypolskości, rozumianej jako nacjonalistyczne uprzedzenie wobec sąsiadów za ich inną przynależność narodową i wyznaniową. Jeżeli taką odmienność dostrzegano, to odnoszono się do niej z poczuciem życzliwego humoru, o czym

świadczą poniższe słowa tak często śpiewanej żartobliwej piosenki, która również występuje w zbiorze pieśni ukraińskich wspomnianego Z.D. Chodakowskiego.

Bida Polku pidkusyła, czumaj, czumaj, da!
Wyszła Polka za Rusyna tra-ra-ra- la, la, la!
Rusyn chocze borszcz waryty,
Polka chocze kawu pyty.

Należy jednak zaznaczyć, że przedwojenne władze polskie nierozważnie sprowokowały wzrost nienawiści do mazurskości (nie mylić z polskością!) i do samych siebie, stosując nie tylko dyskryminację Ukraińców, ale i często brutalne metody ograniczania prawa do kultywowania bogatej ukraińskiej kultury. Jak wspominała moja mama, od pewnego czasu zaczęto ograniczać działalność "Proswity", nie dawano zezwoleń na przedstawienia teatralne, konfiskowano książki z jej biblioteki. Największe oburzenie wywołał zakaz śpiewania naszych pieśni na wolnym powietrzu podczas tradycyjnych letnich weczornyć. Policjanci podsłuchiwali z ukrycia, a potem zatrzymywali rozpoznane po głosie osoby, które nie przestrzegały tego rozporządzenia. A przecież, jak tylko ludzka pamięć sięgała, w Miękiszu Nowym na majdanie przed cerkwią przy świetle księżyca zawsze rozbrzmiewały melodyjne śpiwanki niosące radość siedzącym przed domami ludziom, zmęczonym po całodziennym trudzie. Dziadek, zawsze wierny zasadom pełnego szacunku do kultury i godności każdej nacji, uważał to za przejaw głupoty i cywilizacyjnego zacofania rządzących Polską.

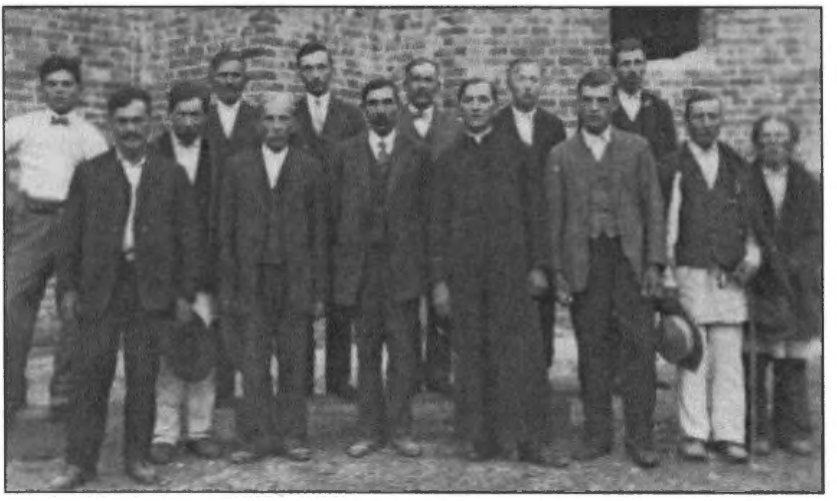

Rok 1938. Rada parafialna Miękisza Nowego wraz z proboszczem greko-katolickim Maziarom Stepanom. Jedna osoba w tradycyjnym ubiorze uszytym z płótna lnianego.

Zauważano także, że ci niemądrze rządzący nie zrobili nic dla poprawy życia ludności. Mijały lata od wyniszczającej I wojny światowej i nie dostrzegało się żadnego spodziewanego zażegnania powojennej biedy. Plony zebrane z niewielkich skrawków ziemi, posiadanych przez ogół rolników, ledwie zapewniały minimalne potrzeby żywieniowe. Dzieci dorastały nie mając żadnych perspektyw na poprawę swojej nędznej egzystencji. Nie było warunków na usamodzielnienie się, do założenia własnej rodziny. Jeżeli nawet przyjmowano gdzieś do pracy, to pierwszeństwo mieli Polacy sprowadzani nieraz z daleka. Dla Ukraińców nie było nigdzie miejsca. Dla dziewcząt jedyną nadarzającą się możliwość stanowiło zostanie służącą w mieszczańskim domu lub całodzienna harówka za marne grosze od świtu do zmroku u bogatego gospodarza w roli służebnicy. Marzeniem najbardziej pracowitych panien było zarobienie na kożuch lub parę butów podczas takiego jednego długiego najmytowania trwającego od wiosny do późnej jesieni. Młody mężczyzna mógł zostać parobkiem u bogacza lub sezonowym robotnikiem w folwarku hr. Zamojskiej w niedalekiej Bukowinie. Na stałe, jako fornali zatrudniano tam tylko Polaków, podobno było i na kolei. Dzieci biedaków służyły w roli pastuchów tylko za wyżywienie i nędzny przyodziewek.

Jedyną szansą dla wszystkich na zarobienie dodatkowego grosza była dorywcza praca na polu folwarków pani hrabiny. Jak nieraz wspominała mama, gdy tylko zaczęło się kopanie ziemniaków, przed świtem przed biurem ustawiała się długa kolejka chętnych. Wybierano z niej tylko ograniczoną ilość osób, reszta z motykami w rękach musiała iść do domu. Robotę zaczynano raniutko, a kończono po zachodzie słońca. W czasie kopania należało się spieszyć, gdyż nie nadążający, pozostający z tyłu za czołówką, tracili szansę na zatrudnienie w następnym dniu. Chociaż bolały plecy od nieustannego pochylenia, nikt nie śmiał narzekać czy rezygnować, zadawalając się szczęściem z możliwości uzyskania zarobku.

Pewnego razu, jak wspominała mama, do długiego szeregu pochylonych kopaczy zbliżyła się limuzyna, z której wysiadła pani hr. Marysieńka (tak ją nazywano), karbowy[3] uniżenie pocałował ją w wysuniętą rękę. Dopiero gdy rozległo się przywitanie "Szczęść Boże!", wypowiedziane ustami jaśnie wielmożnej, wszyscy odważyli się wyprostować, aby z niskim ukłonem zgodnym chórem odpowiedzieć: "Bóg zapłać pani hrabino!" Po tym pani nawiązała krótką rozmowę z pierwszym kopaczem. Wszyscy spodziewali się kilkuminutowego wypoczynku dla wyprostowania bolącego grzbietu, ale mieli możliwość tylko popatrzeć jak hrabina odnajdywała pozostawione przez nieuwagę pojedyncze kartofle, wytykając je karbowemu jako dowód niedbałości. Przed pożegnaniem zgryźliwym tonem zapytała, czy aby grupa nie pracuje za

[3] Karbowy – nadzorca robót polowych, dzisiaj brygadzista.

wolno, bo według niej, dotychczas zrobiono aż nie tak wiele! Upokorzony karbowy do końca dnia burkliwie ponaglał do przyspieszenia tempa pracy, łajał za nie rzucone do kosza ziemniaki. Hrabiny nie lubiano za nieludzki stosunek do miejscowej ludności, za jej pazerność i okazywane chamstwo. Była taką sknerą, że potrafiła wynajmować chętnych do kopania, płacąc niewielką ilością łętów ziemniaczanych za dniówkę. Mama wspominała, jak w jakieś święto z koleżankami szła na skróty do cerkwi udeptaną ścieżką przez folwarczne pola. Nagle spostrzegły stojącą na niej postać Marysieńki. Gdy zbliżyły się, usłyszały kapryśne zarzuty, jak mogą, tak bez pozwolenia, wkraczać na cudzą posiadłość! Postraszyła policją. Zmuszone były w milczeniu zawrócić i podążać do celu okrężną drogą.

Podczas lata ważnym sposobem zarobienia pieniędzy była sprzedaż na targu w mieście uzbieranych jagód lub grzybów. Ale i tu od pewnego czasu pojawiły się przykre trudności, gdyż należało wykupić u leśniczego asygnatę zezwalającą na zbieranie runa w hrabiowskich lasach przez określoną ilość dni. Wiele osób nie mając czym płacić zlekceważyło to, zarobkowali więc nielegalnie, ukrywając się w gąszczach. Strażnicy leśni też mieli przemyślane sposoby na wytropienie i schwytanie złodziei. Podstępnie atakowali z zaskoczenia zbieraczkę, która próbowała ratować się ucieczką. Bywało, udawało się im przechwycić z rąk uciekającej naczynie wypełnione jagodami. Wysypywali całą zawartość na ziemię i miażdżyli nogami. Pomimo tego, gdy tylko zaczął się sezon wysypu, jeszcze przed świtem w kierunku Jarosławia, odległego o 24 km, podążali kobiety i mężczyźni objuczeni z tyłu i przodu koszami z jagodami czy grzybami, a koło nich w tym samym kierunku przejeżdżał pociąg z prawie pustymi wagonami osobowymi... Oni pomimo tego, nie zważając na znaczny ciężar, cierpliwie bosymi nogami stąpali po kamienistej ścieżce przy torach. Nie mogło być inaczej, skoro bilet kolejowy tylko w jedną stronę kosztował 1 złoty, a przez cały dzień mozolnej pracy na folwarcznym polu można było zarobić najwyżej 80 groszy. Kwota osiągnięta ze sprzedaży runa mogłaby okazać się znacznie mniejsza od kosztów podróży.

Jesienią biedacy z małych gospodarstw, nie mając zajęcia w domu, z motyką lub cepem w ręku wędrowali po okolicznych wsiach, pytając czy komuś nie potrzebna jest pomoc. Najmowali się na kilka dni, nieraz na dłużej. Spali zwykle w zasiekach stodół na sianie. Gospodarze nie mając pieniądzy zwykle płacili określoną ilością ziarna lub ziemniaków. Niektóre obrotniejsze młode osoby z nastaniem wiosny wyjeżdżali na zarobki daleko na Prusy, do Austrii czy zachodniej Polski. Nie wszyscy jednak jesienią wracali stamtąd koleją. Dla uniknięcia wydatku na kosztowną podróż powrotną, wędrowali kilka tygodni do domu pieszo.

Należy zaznaczyć, w tamtych czasach dla stanowiących więk-

szość małorolnych gospodarzy sprzedaż mizernych nadwyżek płodów rolnych przynosiła niewielkie dochody. Do tego istniały poważne trudności z ich zbytem. W okolicach Miękisza Nowego nie było mleczarni ani punktu skupu mleka, dlatego posiadanie kilku krów nawet przez bogatych, mijało się z celem. Drób, jaja, masło i twaróg sprzedawano zwykle na targu w Jarosławiu, a tam ceny kształtowały się różnie. Kilometr przed miastem na spotkanie wychodziły Żydówki, pytały o potrzebny im towar, po czym zaczynało się krzykliwe targowanie. Z powodu braku pieniędzy korzystano, zgodnie z odwiecznym zwyczajem, z możliwości płacenia za wykonaną pracę w naturze. Obowiązywała na przykład zasada, że za pełną dniówkę należy się żniwiarzowi jeden duży bochen chleba. Przy czym powinien on ściąć sierpem, związać w snopy oraz postawić w mendle zżęte żyto czy pszenicę z areału 16 arów.

Moja mama nieraz mówiła, że ludzie w tamtych czasach z konieczności ubierali się bardzo skromnie, ale potrafili w niedziele i święta przychodzić do cerkwi obowiązkowo w odświętnych gustownych ubiorach. Odzież wyjściową otaczano szczególną troską, pieczołowicie chroniono w zamkniętych skrzyniach jak cenną własność, która miała długo służyć. Dziewczęta drogę do cerkwi przemierzały pieszo niosąc pantofle w rękach, a nakładały je na nogi dopiero na placu przed świątynią. W dnie powszednie zwykle chodzono boso, w odzieży z płótna lnianego, utkanego własnymi rękoma na domowych warsztatach tkackich. Równie skromnie odżywiano się, ale nie traktowano tego jako przejawu biedy. Nawet z pogardą odnoszono się do tych, którzy obżerali się, żyjąc w dobrobycie i nie przywykli do ciężkiej pracy, obrastali sadłem, chodzili ze spasionymi brzuchami i tyłkami. Takich potwornych zwałystych bruchnikiw[4] można bylo spotkać tylko w miastach. Nikt nie chciał takim być i nie radził, nie daj Bóg, zostać takimi w przyszłości swoim dzieciom! Jak potem słyszałem, w okolicach Miękisza Nowego nie spotykało się ludzi otyłych oprócz siedzącej od lat na poczcie urzędniczki, którą nazywano Grubą Anielką. Warto dodać, że pomimo skromnego wyżywienia, w Miękiszu wyrastały urodziwe i silne fizycznie kobiety, a tym bardziej mężczyźni. Mawiano: "Młoda baba ne je prawdywoju baboju (młoda kobieta nie jest prawdziwą kobietą) jak za deń ne ziżne serpom tretyny morha zbiża, a chłop ne je chłopom, jak sam ne pidnese z zemli ta ne zawdast' sobi na płeczi piwmetrowoho miszka z zernom, a wid rana do weczora ne skosyt piw hektara łuky".

Nie było zresztą możliwości stania się komukolwiek brzuchatym i, jak mówiono, dupiastym, skoro przy znacznym codziennym wysiłku fizycznym nie jadano prawie mięsa. Latem nawet bogaczom było ono

---

[4] Bruchniek – człowiek otyły, brzuchaty. Zwałystyj, zwałyśko – określenie osoby otyłej, mało ruchliwej.

niedostępne, chociażby ze względu na brak możliwości jego przechowywania. Wyjątek stanowiła słonina, dobrze zasolona, pokrojona w kostkę, magazynowana w płóciennym worku. Jako przejaw dostatku traktowano codzienną obecność na stole twarogu, śmietany i mleka obok bochenka razowego chleba. Także skromnie okraszona skwarkami zupa i ziemniaki były przywilejem tylko nielicznych. W niektórych rodzinach chleb trzymano pod zamknięciem i wydzielano go tylko w określonych porcjach, gdyż inaczej zapasów ziarna mogłoby nie starczyć do następnych zbiorów. Pomimo tego u niektórych na przednówku żywiono się jedynie resztkami ziemniaków, uzupełniając jadłospis mlekiem, uzbieranymi jagodami i lebiodą. O tej porze zwykle od chaty do chaty wędrowali żebracy prosząc o cokolwiek do jedzenia. Zgodnie z odwiecznym zwyczajem nawet biedni starali się coś tam dać – wkładali im do torby parę kartofli z kopca, marchewkę lub cebulę.

Przywykła do nędznego bytowania wiejska wspólnota potrafiła się też dzielić swymi mizernymi dobrami również z Cyganami, którzy od czasu do czasu pojawiali się w okolicy i prosili o wsparcie. Ich tabor zatrzymywał się zwykle kilkaset metrów od przysiółka na nieużytku przy lesie zwanym Cygańskyj Kłyn. Ich kobiety, a nawet małe dzieci, chodziły od chaty do chaty i wystawiając gliniane dzbanki lub garnki błagalnie prosili o jakiekolwiek datki. Z reguły nikt nie odmawiał. Dawano zwykle kawałek chleba, garść kaszy lub grochu, dzieciom noszonym na rękach nie odmawiano mleka. Po zapadnięciu zmroku przybysze zgromadzeni wokół ogniska śpiewali swoje pieśni, radowali się tańcząc przy dźwiękach bębnów i skrzypiec. Nasi ludzie przychodzili tam, aby posłuchać i popatrzeć. Ostatni taki tabor (prawdopodobnie z 1943 r.) pozostał mi w pamięci do dzisiaj. Gdy na naszym podwórku pojawiła się nieco wyższa ode mnie Cyganeczka, babka dała mi jajko, a ja z zadowoleniem włożyłem go do jej garnuszka.

Nieraz zastanawiałem się potem, jak ci ludzie nie mając stałego schronienia, egzystując w ekstremalnie trudnych warunkach, mogli przetrwać zimę. To zagadnienie częściowo wyjaśniła mi mama, wspominając jak podczas śnieżnej mroźnej zawieruchy obcy ludzie głośno zapukali w okna naszego domu. Strwożony dziadek otworzył drzwi i zobaczył grupę zmarzniętych Cyganów błagających o ciepły przytułek. Wpuszczonym kobietom z małymi dziećmi nakazał natychmiast zajmować nagrzany piec, dla innych przyniósł duży snop słomy, rozesłał na podłodze, aby mieli gdzie się położyć do snu. Wszystkim zapewniono pożywienie i przykrycie. Cygańskie konie znalazły schronienie w stodole. W tym dniu podobnej pomocy niespodziewanym przybyszom udzielono i w innych gospodarstwach. Nigdy nie dostrzegłem przejawów wrogości naszych ludzi do nieraz uciążliwych Romów. Dziadek niejednokrotnie powtarzał mądrą starą zasadę: "Są to równi nam ludzie. Już

taki porządek ustanowił Pan Bóg, że ich przeznaczeniem jest wieczna wędrówka, a naszym świętym obowiązkiem niesienie im pomocy. Tracąc miłosierdzie wobec innych nie tylko oni, ale i cała ludzkość może zginąć". W tym kontekście w naszej rodzinie i najbliższym środowisku nie mogło być nawet mowy o tolerowaniu wszelkich przejawów wrogości do mieszkających w Miękiszu Nowym Żydów, z którymi utrzymywano nie tylko przyjazne, ale i bliskie przyjacielskie stosunki.

Jak niejednokrotnie słyszałem, dziadek od czasów austriackich przyjaźnił się z karczmarzem Motią, uważanym za człowieka światłego i życzliwego. Obaj lubili całymi godzinami bałakaty o różnych sprawach dotyczących otaczającego świata. Bywało, babka nie zauważała obecności męża w cerkwi, który szedł razem z nią, a potem we wsi zbaczał z drogi. Okazywało się, że zamiast być na nabożeństwie, spędzał czas na miłych pogawędkach z Motiem w jego domu. Z tego powodu po powrocie wybuchały gniewne kłótnie. Ze łzami w oczach bogobojnej chrześcijanki, z bólem w sercu, babka nijak nie mogła pogodzić się z tym, że tylko dla takich jak on nepokajanych hrisznykiw ważniejsze jest jakieś tam czortowskie filozofowanie w żydowskiej karczmie od szczerej modlitwy w bożej świątyni. Mama siedziała w jednej ławce szkolnej z córką sklepikarza Krygera, z którą potem przyjaźniła się. Jej starszy brat nawet zalecał się do niej, nie wiadomo, czy tak naprawdę, czy też tylko dla żartu. Jak wspominała, raz będąc z Żydówką w Jarosławiu poszła dla ciekawości do tamtejszej okazałej synagogi w centrum miasta i długo przysłuchiwała się odbywającym się modłom. Odnoszono się bowiem z pełnym szacunkiem do żydowskiej religii i zwyczajów. Próby ich znieważenia surowo potępiano. Jeżeli nawet opowiadano żartobliwe anegdoty dotyczące inności Żydów, to czyniono to z poczuciem zdrowego humoru, pozbawionego treści obraźliwych. Przykładem może być opowiastka o tym jak żydowski mieszczuch z Jarosławia kupił gdzieś na przedmieściu działeczkę na ogród. Już w końcu lata zdążał do niej z koszykiem ziemniaków i motyczką w ręku. Zdziwionego tym spotkanego znajomego poinformował, że skoro kupił ziemię to trzeba jaknajszybciej w niej coś zasadzić, żeby urosło i pieniądze się zwróciły. Ten zdziwił się – taki bogaty zacny człek, może być aż tak strasznie głupi. Przecież o tej porze roku kartofle się już kopie a nie sadzi! Z humorem też opowiadano, jak to bardzo religijny sklepikarz Łejba z Korzenicy, rąbiąc drewno w piątek przed wieczorem, uważnie obserwował zachodzące słońce. W pewnym momencie siekierę z podniesionym pieńkiem zatrzymywał w górze, brał je w ręce i ostrożnie kładł na ziemi, aby „broń Boże, nie popełnić grzechu, gdyż święty szabas zaczynał się z chwilą zauważonego zniknięcia za horyzontem ostatniego skrawka słonecznego kręgu. Żydzi zwykle posługiwali się w rozmowach z mieszkańcami miejscowym językiem ukraińskim, któremu nadawali mile brzmiącego

kolorytu, osobliwym wymawianiem niektórych spółgłosek, pięknie śpiewali nasze śpiwanki, brali udział we wspólnych zabawach, dlatego uważano ich za swoich ludzi. Takimi też długo potem, przez całe powojenne dziesięciolecia, podczas rozmow z żalem ich wspominano.

Przysłuchując się licznym relacjom o bezpośrednio nie znanych mi latach II Rzeczpospolitej, odnosiłem wrażenie, że w istocie wszyscy mieszkańcy Miękisza Nowego i okolic, niezależnie od narodowości, spojeni byli silnymi emocjonalnymi więzami głębokiego braterstwa. Wszystkich zjednywał codzienny mozolny trud w ciężkim zmaganiu o przetrwanie. Jednakowa bieda, powiązana z licznymi zagrożeniami dla życia, cierpienia, wyzwalały instynkty obronne przeciw widocznym niebezpieczeństwom idącym z zewnątrz. Pod wieloma względami wszyscy mieli powody do jednakowego postrzegania i oceniania nie zawsze przyjaznych i przemyślanych poczynań ówczesnych władz. Jak mówiła moja mama, od dawna powtarzano przykrą prawdę, że tych telbuchowatych[5] sytych mudraheliw,[6] rządzących państwem, nie interesowały kłopoty związane z urodzeniem a potem z wychowaniem dziecka. Zauważają go dopiero wtedy, gdy dorośnie i może przynosić korzyści w ich nierozważnej polityce, ich interesom. Zabierają do wojska, dają karabin i rozkazują strzelać do innych. Tam zdrowy chłopak ginie albo wraca do domu okaleczony. I taki nikogo już potem nie interesuje. Przed wojną, mówiła, nikogo nie obchodziło, gdy człowiek nie mając pieniędzy potrzebował niezbędnej pomocy. Były państwowe urzędy, policja, wojsko, szpitale, ale prosty człowiek nie mógł liczyć na państwo nawet w sytuacji śmiertelnego zagrożenia dla życia. Mama często z żalem wspominała swoją dobrą koleżankę Jadwigę z sąsiadującej z nami polskiej rodziny. Jej mąż niebawem po ślubie sprzedawszy ziemię wyjechał do Ameryki. Obiecał przysyłać dolary, a potem sprowadzić ją tam do siebie. Ale tak się nie stało. Ona pozostała w domu będąc w ciąży bez żadnych środków do życia. Przy pierwszych bólach porodowych sprowadzono z Miękisza akuszerkę – znachorkę. Rodząca wiła się w bólach, coraz głośniej rozpaczliwie krzyczała. Zakłopotana kobiecina wypróbowywała wszystkie znane jej sztuczki i chwyty, które okazywały się bezskuteczne. Całą noc i dzień słychać było w całym przysiółku rozpaczliwe błaganie Jadwigi o pomoc. Ktoś zaprzągł konie i w pośpiechu udał się do Laszek a potem do odległych o 17 km Wielkich Oczu w poszukiwaniu jakiejś fachowej pomocy. Zawiadomił tam wójta, komendę policji, lekarza, ale nikt nie poczuwał się do obowiązku ratowania nieszczęsnej biednej kobiety. W strasznych cierpieniach dopiero następnego dnia wieczorem zmarła nie urodziwszy dzieciątka. W razie

---

[5] Telbuch – gruby brzuch.

[6] Mudrahel – mądrala.

ciężkiej choroby chorego należało samemu furą przewieźć do szpitala w odległym o 24 km Jarosławiu. Do tego potrzebne jednak były niemałe pieniądze, których ludzie nie posiadali. Niedługo przed wojną rozchorowała się dwunastoletnia piękna blondyneczka, córka ciotki Katarzyny Mełeszko. Gdy miała bardzo wysoką gorączkę, postanowiono saniami podczas silnych mrozów zawieźć ją do lekarza. Niestety, urodziwa jedynaczka zmarła w drodze.

Obecnie mało wiemy o inności postrzegania i oceny państwa przez prostych obywateli tamtych czasów, pozbawionych w większości dostępu do radia, gazet i innych środków informacji. Posiadali oni swój punkt widzenia odnośnie wielu ważnych spraw, oparty głównie na osobistych doznaniach, obserwacji konkretnych faktów oraz zdarzeń. Dochodzę do wniosku, że ich poglądy i opinie okazywały się niejednokrotnie trafniejsze i bardziej przewidywalne od tych, głoszonych przez wysoce wykształconych naukowców czy polityków.

Stosunek rozeznanych w polityce Ukraińców do międzywojennego państwa polskiego był nie tak wrogi jak lekceważący. I nie wynikał on z antypolskości, jak to się niesłusznie uważa, a głównie z dostrzegania rażących błędów popełnianych przez jego przywódcze elity. Dla byłych żołnierzy armii austriackiej na przykład, wyraźnie dyskryminacyjne traktowanie ukraińskiej młodzieży w wojsku polskim świadczyło o braku zdrowego rozsądku i odpowiedzialności za państwo. O ile za czasów Franca Josyfa każdy zdolny rekrut bez względu na narodowość był kierowany na szkolenia umożliwiające zdobycie stopni podoficerskich, to w Polsce Ukraińcy takiej możliwości byli pozbawieni. Wysyłano ich głównie do odległych garnizonów w Polsce centralnej lub zachodniej i tam traktowano jak obywateli drugiej kategorii. Wuj Iwan Kowal jako dobrze zbudowany i sprawny fizycznie młodzieniec po przysiędze został skierowany do jednostki ułanów w Toruniu, ale tam ułanem nie był, pełniąc funkcję stajennego, polegającą na czyszczeniu i karmieniu koni. Wuj Mykyta, pełniący służbę w jednostce saperskiej pod Warszawą, właściwie tylko usługiwał żołnierzom jako pielęgniarz w izbie chorych, sprzątał pomieszczenia, chodził w ostatnim szeregu z torbą wypełnioną lekarstwami i opatrunkami. Wśród kadry oficerskiej w ogóle nie spotykało się Ukraińców. Przysięgę żołnierską, nakazującą wierne służenie polskiej ojczyźnie, uważano za fikcję, o ile służących w armii tego kraju przedstawicieli 4,5 mln. obywateli narodowości ukraińskiej wyraźnie znieważano. Jak wspominała mama, dziadek podczas licznych rozmów na ten przykry temat dziwił się, że takie absurdy mogą mieć miejsce w europejskim cywilizowanym państwie, drwił z jego rzekomej siły i zwartości, głoszonej przez oficjalną propagandę. Przecież, mawiał, nawet w rodzinie, w której dzieli się dzieci na lepsze i gorsze, nie może być zgody, grozi wzajemna nienawiść i rozkład. – Jak tak dali pide, to ta

dziadiwska Polszcza znowu wpade w ruky sylniszych, ta znykne tak jak kołyś! Podobnych, często powtarzanych, nieprzychylnych wobec państwa polskiego opinii nie należy jednak utożsamiać z przejawami jakiegoś antypolskiego nacjonalizmu, którego tak naprawdę nie było. W moim ukraińskim środowisku od lat z lubością śpiewano popularne przedwojenne polskie piosenki, kolędy, lubiano polski język i chętnie nim rozmawiano. Ludność polska i ukraińska wspólnie uczestniczyła w sierpniowych uroczystościach pielgrzymkowych, odbywających się w Kalwarii Pasławskiej, mających charakter dwujęzyczny i dwukulturowy. Moja mama, obdarzona miłym głosem, lubiła uprzyjemniać czas nuceniem staroświeckich polskich melodii. Dziadek lubował się w żartobliwym polskim folklorze galicyjskim, utrzymywał zażyłe przyjacielskie stałe kontakty z Polakami, tak jak on miłośnikami książek oraz wszelkich mądrości. I gdzie tu mógł być ten jego nacjonalizm i antypolskość? Czy w tym, że jako uczciwy mądry człowiek od wczesnych lat młodości czuł się ukraińskim patriotą?

Jak wiem z licznych przekazów, już od wiosny 1939 r. zaczął narastać niepokój o dalszą przyszłość, chociaż otaczająca rzeczywistość była uważana za złą. Krążące wieści o rosnącej potędze Niemiec, które opanowały Austrię, a niebawem zagarnęły i Czechy, wzbudzały nastroje nawisającego groźnego zagrożenia. Niepokój wywoływały też ponure, mrożące krew w żyłach opowieści o tym, co wytwarza Stalin na Wielkiej Ukrainie, gdzie zmarło z głodu miliony Ukraińców, a innych nadal rozstrzeliwuje, wywozi na Sybir. Szczególnie bano się wojny, która w 1915 roku tu, na Jarosławszczyźnie, pokazała swoje okrutne krwawe oblicze. Strach wzmógł się, gdy, jak żadnego roku, powołano z okolicy wielką ilość rezerwistów na przeszkolenie wojskowe. Zabierali nawet ojców wielu małych dzieci, jedynych żywicieli rodziny, nie zważając na zbliżające się żniwa.

Rok 1939. Wuj Mykyta i Jurko na naszych koniach.

Odszedł wtedy wuj Mykyta, a także mąż babczynej siostry z Syniowy, pozostawiając żonę samą z czworgiem potomstwa. Zaniepokojony dziadek często wybierał się do Miękisza Nowego dla zdobycia jaknajwięcej wiarygodnych informacji o szybko toczącym się biegu zdarzeń. Za każdym razem odwie-

dzał parocha Stepana Maziara, a szczególnie Motia, który miał liczne kontakty z swoimi współwyznawcami z miast. Oni tam już mieli radio i dużo wiedzieli. Nie znającym się na polityce, a teraz bardzo nią zainteresowanym znajomym i sąsiadom, mówił tylko, że zbliżają się bardzo złe czasy i trzeba być przygotowanym na najgorsze. Wieczorami w domu długo debatował z sąsiadem, Polakiem Stachem Maniukewiczem, człowiekiem mądrym, miłośnikiem książek, czytelnikiem gazet.

1 września okolicę obiegła wieść o wybuchu wojny. Przez kilkanaście dni rozgrywała się tam w Polsce poza zasięgiem równinnych okolic Miękisza, gdzie toczył się zwyczajny rytm pracowitego życia, powiązany z jesiennymi robotami w polu.

Pewnego dnia spokój naruszyły z głośnym warkotem przelatujące dwa samoloty, które strzelały do siebie. Donośne seryjne wystrzały, połączone z groźnym świstem kul, wzbudzały przerażenie. Chyba następnego popołudnia nisko nad domami i nad pobliskim lasem zaczęły krążyć aeroplany z niemieckimi znakami. Z grzmiącym hukiem zniżały się w kierunku zabudowań, omalże nie dotykały wierzchołków drzew uporczywie krążąc nad Jiżnem.[7] Przestraszeni ludzie ukrywali się w gęstych krzakach, w konopiach. Niektórzy obawiali się, że mogą zrzucać bomby na domy, strzelać, zabijać. Bardziej rozeznani w sprawach wojskowych, szczególnie weterani z pierwszej wojny, głośno pocieszali drwiąc z takich obaw: – Nie bójcie się! Na taką starą chałupinę to i bomby szkoda! Przecież ta ich jedna bomba więcej jest warta od takiej spróchniałej kuczki.[8] Dopiero przed wieczorem zapanował spokój. Samoloty, których nigdy tu tyle nie było, oddaliły się i przestały powracać. Na drugi dzień dowiedziano się, że w lesie koło pobliskiej Czarnawki ukrywał się oddział wojska polskiego. Na szczęście nie wytropiony z powietrza pod osłoną nocy oddalił się w stronę Lubaczowa.

Po kilku dniach niespokojnego wyczekiwania, pastuchy pilnujący bydła przy gościńcu biegnącym z dala od wsi, zauważyli kolumny samochodów i motocykli zmierzających na wschód. Zbliżywszy się do nich z łatwością przekonali się, że to już są Niemcy. Koniec istnienia nieprzyjaznej Ukraińcom Polski nikogo nie zaskoczył, gdyż od dawna to przepowiadano. Jednak w często potem wypowiadanych wspomnieniach o niej, prócz złych opinii, wyczuwało się też szczerą nostalgiczną nutę żalu za wieloma bezcennymi wartościami, które wraz z nią przepadły na zawsze. Wiązała się z nimi przede wszystkim ukształtowana wiekami bogata i harmonijna obecność w codziennym życiu barwnej wielokulturowości i wieloreligijności, które spajały emocjonalnie wspólnoty wiej-

---

[7] Jiżne – nazwa masywu leśnego.

[8] Kuczka – snopek słomy uformowany przy pokrywaniu dachu; tutaj żartobliwe kreślenie chałupy wiejskiej.

skie złożone z Ukraińców, Polaków i Żydów, duchowo je wzbogacały. W świadomości każdego ich członka, bez względu na narodowość, stanowiły wspólną bezcenną własność. Jakże często z żalem wspominała moja mama: ludzie żyli bardzo biednie, czego sobie nawet nie uświadamiali, ale chociaż religijnie różnili się, byli rozmowni, szczerzy i otwarci. Szanowano się nawzajem, okazywano miłość i miłosierdzie do innego człowieka, nie patrząc na to kim on jest. Zawsze na pierwszym miejscu stawiano człowieczeństwo. Chociaż nie było kina ani telewizji, umiano pięknie urozmaicać szarą codzienność miłymi sercu obrzędami z okazji różnych świąt, wesel a nawet pór roku. Może dzięki temu każdy czuł się bezpieczny i potrzebny! Pomimo beznadziejnej nędzy nie słyszano, aby ktoś w okolicy odebrał sobie życie, popadał w nałogowy alkoholizm. Nie było rozwodów, porzucania dzieci, rozbicia rodzin. Nie słyszano prawie o napadach rabunkowych, zabójstwach. Od małego potrafiono każdego nauczyć co dobre, dlatego każdy przestrzegał uznanych i ustanowionych przez tradycję odwiecznych zwyczajów i nienaruszalnych zasad moralnych. Nie zdarzało się, aby ktokolwiek pozostawiony tylko samemu sobie, odrzucony przez wszystkich, umierał na mrozie gdzieś pod płotem jak bezpański pies.

PIOTR KOWAL

W OBLICZU BEZMYŚLNEGO TERRORU (I.1945 - IV.1946 r.)

Początek 1945 roku wydawał się być spokojnym. W uroczystym nastroju obchodzono Rizdwo, Nowy Rok i Jordan. Po nich zgodnie z tradycją, tak jak w każdym roku, goszczono wertep. Wyczuwało się jednak przygnębienie i narastający niepokój. W każdej prawie rodzinie w obcych stronach przebywały bliskie osoby narażone na niebezpieczeństwo. U nas od dłuższego czasu nie było żadnej wieści o wujku Jurku, a Mykyta w złożonych w trójkąt listach bez kopert zawiadamiał, że przebywa na froncie, wiedzie mu się dobrze, na razie jest cały i zdrowy. Obok nas stała pusta chata Różki, która z mężem i trzema córkami przebywała w Niemczech, gdzie toczyła się wojna. Jej brat Kozij nie otrzymywał od niej żadnych wiadomości. Dochodziły wieści o napadach Polaków na wsie ukraińskie Chełmszczyzny i Podlasia, o mordowaniu tam setek niewinnych ludzi, o możliwym przymusowym wysiedleniu wszystkich Ukraińców z rodzinnych stron. W okolicach Jarosławia zaczęły pojawiać się polskie rodziny z Wołynia, które uciekły doświadczywszy okrutnych napadów ukraińskiej partyzantki. Mówiono o organizujących się polskich placówkach, gdzie gromadzona jest broń potrzebna do ponownego zapanowania nad ukraińskimi ziemiami. W odległych zaledwie o 18 km Wielkich Oczach zupełnie niedawno nasi rozbili taką bazę wypadową. W Miękiszu Nowym i w jego okolicy nie było mowy o jakiejkolwiek wrogości do miejscowych Polaków, ale nie chciano powrotu polskiej władzy, źle wspominanej z lat przedwojennych. Zresztą Polska przestała istnieć, poniosła sromotną klęskę, Niemców wygnała Armia Czerwona, w której przeważali Ukraińcy. Traktowano ich jak sprzymierzeńców, byli swoimi ludźmi, mówiącymi naszym językiem, większość z nich odnosiła się też wrogo do moskiewskiej dyktatury.

W końcu zimy rozeszła się trwożliwa wieść o ograbieniu parafii i zamordowaniu przez Polaków księdza w niedalekiej Zaliskiej Woli. Wkrótce podobne nieszczęście nie ominęło Miękisza. W marcową noc przed dom parocha Stepana Maziara przybyła na wozach grupa uzbrojo-

nych mężczyzn, brutalnie wtargnęli do mieszkania, spenetrowali go wynosząc najwartościowsze rzeczy. W obecności małżonki nad księdzem okrutnie zaczęto się znęcać, podając mu do wiadomości, że czeka go niechybna śmierć. Katowany błagał o danie mu czasu na ostatnią modlitwę i podczas jej żarliwego odmawiania stał się niby cud, bo dotkliwie pobitego księdza z bliżej nie wyjaśnionego powodu pozostawiono żywego. Przez dłuższy czas nie był jednak zdolny do odprawiania nabożeństw.

Paroch Stepan Maziar z dziećmi (foto 1936 r.)

O tym interesującym mnie zdarzeniu słyszałem różne często sprzeczne relacje. Dla poznania prawdy udało mi się nawiązać w 2003 roku korespondencję z synem parocha Iwanom Maziarom mieszkającym we Lwowie. Oto fragment jego listu do mnie: "Wiosną 1945 r. na naszą rodzinę napadła polska bojówka Armii Krajowej. Polacy skoczyli do budynku przez okno, i zdjęli z ojca futro i buty, a jeden z członków bojówki załadował karabin i powiedział : „Gotuj się księże do śmierci!" Gdy ojciec klęknął koło łóżka żeby pomodlić się, to wszyscy bojówkarze po kolei kopali go i bili kolbami. Ojciec leżał na półprzytomny na podłodze (miał dwa żebra zgięte i dwa złamane), wtedy powiedział: "Ja nie jestem wrogiem Polaków". Komendant bojówki zażądał udokumentowanego potwierdzenia tych słów. Wtedy matka podała mu list od polskiego hrabiego z zagranicy. W liście było podziękowanie za zorganizowanie pogrzebu hrabiny, którą ojciec pochował we wsi Miękisz Stary. W liście było napisane: "Nigdy nie myślałem, że ksiądz jest przyjacielem Polaków. Jak będzie możliwość, odwdzięczę się". Ten list uratował ojca od śmierci ale tylko na jedną dobę, dlatego że od razu w następną noc ta bojówka znowu przyjechała. Sąsiedzi słyszeli jak Polacy wykrzykiwali: "Szkoda, żeśmy s...syna nie zastrzelili!" Oni powybijali resztę szyb, postrzelali i odjechali. Ojca już nie było, dlatego że całą rodzinę zabrał do siebie jego brat do wsi Hraboweć nad Sanem. W tej wsi była już zorganizowana nasza Samoobrona i polska milicja najeżdżała z rzadka i to tylko za dnia. Po napadzie Polaków ojciec przeleżał półtora miesiąca w łóżku, a potem jeszcze przez dłuższy czas chodził z pałką. Podczas napadu ja byłem w Przemyślu, gdzie uczyłem się w

gimnazjum. Gdy przyjechałem do domu przeraziłem się tym, co zobaczyłem -- w domu pustka, powybijane okna, połamane drzwi, szafy opróżnione, tylko na łóżkach ogołocone sienniki bez żadnej poduszki i bez pościeli. Całe nasze mienie zostało zrabowane".

Grabieże i zabójstwa w ukraińskich miejscowościach stały się powszechnością. Co gorsza, dopuszczała się ich nie tylko polska partyzantka czy bandy rabunkowe, grasujące nocą ale też milicja i wojsko. Szczególną trwogę wywołały doniesienia o masowych mordach kobiet i dzieci połączonych z bandyckimi rabunkami, dokonywanych przez regularne oddziały wojska polskiego. Zapanował strach, gdy naoczni świadkowie opowiadali o okazanych przez nie aktach okrucieństwa w niedalekich wsiach Horajec i Lublineć, gdzie zabito kilkaset bezbronnych osób, a część zabudowań spalono. W okolicach Miękisza też zaczęły być coraz częstsze bandyckie nocne napady. Poruszenie wywołało zastrzelenie na oczach rodziny 80-letniego staruszka za to, że nie chciał dopuścić do zabrania jego ukochanego konia. W odpowiedzi na to we wsi zostały rozwieszone ulotki grożące ukraińskim odwetem: "Nie zabijajcie i nie rabujcie, bo będzie nasza sprawiedliwa zapłata!"

Pewnego deszczowego dnia pierwszy raz w życiu zobaczyłem budzących wówczas zgrozę polskich wojskowych w charakterystycznych rogatywkach. Dwaj żołnierze okryci zielonymi przeciwdeszczowymi pelerynami weszli na nasze podwórko i bez słów przywitania zażądali od babki dania im kilka kur. Zakłopotana babusia odrzekła, że nie jest w stanie ich złapać chodzących po obejściu. Jeden z nieproszonych gości oparł karabin o płot i zaczął celować do spacerujących niosek. Przestraszona tym widokiem babka prosiła nie strzelać, bo ona sama spróbuje je schwytać. Pośpiesznie przyniosła miskę z pszenicą, posypała na ziemi. Gdy kury łapczywie dziobały, sprytnie łapała upatrzone sztuki. Wojskowi z sadyzmem po kolei je uśmiercali skręcając szyję i jeszcze trzepoczące skrzydłami wkładali do worków. Gdy mieli ich wystarczającą ilość, odeszli dusząc w drodze ostatnie ofiary. Dziadek siedząc w kuchni przy oknie cały czas z przykrym zdziwieniem obserwował to zdarzenie. Gdy żołnierze oddalili się, wyszedł szyderczo żegnając ich wzrokiem:. "Ałe ta dziadiwska Polska znowu doczekałasi armii! Preciń to bezwstydni dykuny. I take szmatłastwo, bez nijakoho honoru, chocze tut nad namy panuwaty. Świt ne baczyw czohoś takoho!!"

Nic też dziwnego, że z nasilaniem się organizowanego przez władze bandyckiego terroru narastał wśród Ukraińców duch gniewnej niepokory. Biedni i zupełnie bezbronni ludzie odczuwali swoją bezsilność wobec wciąż narastającego zagrożenia. Sytuacja nieco się zmieniła, gdy zaczęli wracać z wojny byli żołnierze Armii Czerwonej oraz młodzież wywieziona do Niemiec. Byli to już nie mało świadomi pokorni chłopi, ślepo przywiązani do swoich nędznych posiadłości, a obeznani z

szerszym światem i jego istotnymi sprawami odważne indywidualności, niezdolne do biernego znoszenia poniżającego upokarzania. Pamiętam, w pewną słoneczną niedzielę pojawiła się w przysiółku dość duża grupa młodych uzbrojonych mężczyzn, posługujących się naszym językiem. Na podwórku przed domem gościliśmy dalszego kuzyna Wasyla Sytczyka wraz z kilkoma jego towarzyszami. Ujrzałem go wtedy po raz pierwszy, ponieważ zaledwie przed kilkoma tygodniami wrócił z wojny cały i zdrowy. Był silnej postury, postawny i energiczny. Miał przy sobie ręczny karabin maszynowy, zwany wówczas dichtyrem. Nie chcieli wejść do mieszkania, chociaż dziadek natarczywie zapraszał. Podane przez babkę jedzenie jedli siedząc na ławce pod ścianą. Po dłuższej ożywionej rozmowie, widocznie słysząc jakiś umówiony sygnał, prawie równocześnie wstali, wyszli na ulicę i tam połączyli się z innymi grupami, w szeregu marszowym krokiem oddalili się w stronę lasu. Dziadek żegnał ich z widocznym zadowoleniem. Innym razem w dzień świąteczny ten sam oddział znowu gościł we Flisach. Babka zaprosiła na obiad naszego kuzyna erkaemistę. W pewnym momencie zerwali się z miejsc i jakoś błyskawicznie biegiem opuścili przysiółek. Mówili o nich "naszi partyzany" albo nasi "chłopci z lisu". Krążyły pogłoski, że ktoś donosi o każdym ich pobycie, ostrzegano o konieczności zachowania ostrożności. Muszę jednak stanowczo stwierdzić – chłopcy z lasu nie przejawiali wrogości do miejscowych Polaków. Nie było mowy o jakichkolwiek uprzedzeniach czy wrogości do nich. Gdyby upowcy zaczęli ich źle traktować, zapewne nie mogliby liczyć na naszą pomoc i zaufanie. Coraz częściej widywaliśmy też przechodzące drogą przez wieś patrole uzbrojonych żołnierzy polskich, albo przejeżdżających w większych grupach na wozach konnych. Wydawało się, pozostawiają nas w spokoju, zainteresowani dokonywaniem napadów na inne miejscowości, bardziej niepokorne.

W tym okresie gościli u nas nie tylko nasi partyzanci. Pewnego razu w chłodny deszczowy dzień rano zjawiła się u nas grupa uzbrojonych mężczyzn mówiących po polsku. Zażądali przygotowania jedzenia. Babka ze Stefką bez słów zabrały się do spełnienia ich wymagań w obawie przed możliwymi nieobliczalnymi w skutkach przykrościami, których w tym czasie od Polaków można było się spodziewać. Podobnie jak dziadek przybyszy traktowały ze skrywaną wrogością. Oni nikogo nie pytając o zgodę samowolnie kładli się w butach na naszych łóżkach, wylegując się z papierosami w rękach. Inni przy stole głośno rozmawiali wesoło chichocząc, niektórzy rozebrani do pasa myli się na podwórku w korycie obok studni. Nikt nawet nie próbował ich pytać, kim są i do jakiej organizacji należą. Ku naszemu zadowoleniu, przed wieczorem odeszli, pozostawiając nas w spokoju.

Po zwiezieniu do stodół zboża w jednym z domów na skraju

przysiółka odbyło się, jak pamiętam, niecierpliwie oczekiwane piękne wesele, według zwyczaju, trwające kilka dni. Wyprzedzało go rytualne zapraszanie gości przez odświętnie ubranych drużbów w kapeluszach, z kolorowymi kokardami na piersiach. Wchodzili do domów, kłaniali się nisko gospodarzom, po czym wypowiadali wyuczoną na pamięć zwyczajową treść zaprosin. W sobotę z udziałem drużek w barwnych strojach ludowych, starościny i najbliższych sąsiadek odbywał się wypełniony rytualnymi pieśniami diwycz-weczir. W obecności rodziców w ten sposób duchowo przygotowywano pannę młodą do smutnego pożegnania z beztroskim panieńskim życiem. Przed domem zgromadziło się mnóstwo dzieci, młodzieży i dorosłych, aby przysłuchiwać się tej uroczystości, wypełnionej licznymi melodyjnymi pieśniami.

Najbardziej wzruszający i dramatyczny przebieg miało pożegnanie młodej przed wyjściem z domu do cerkwi, które odbyło się następnego dnia w niedzielę przed południem. Obrzędowym śpiewem pożegnalnym towarzyszył głośny płacz matki i kobiet z najbliższej rodziny. Na honorowe miejsce wystawiony był wielki korowaj[1] bogato zdobiony gronami czerwonej kaliny. Potem przy dźwiękach skrzypiec i bębna strojnie ubrana para ukazywała się wszystkim zgromadzonym gościom, po czym uformował się długi barwny korowód zmierzający drogą przez pola do cerkwi w Miękiszu. Za młodymi kroczyli parami rozśpiewane drużki z drużbami, na czele szedł starosta weselny, ojciec i matka, a za nimi zaproszeni i goście, dorośli i dzieci z całej okolicy. Cały czas rozbrzmiewały pieśni pod akompaniamentem skrzypiec i bębna. Droga zawiodła nas prosto na przycerkiewny majdan.[2] Do cerkwi jako pierwsza weszła para młodych, towarzyszące jej najbliższe osoby i tylko najważniejsi goście, bo dla wszystkich nie starczało w niej miejsca. Jednak nam dzieciom, według zwyczaju, pozwolono stanąć z przodu przed ikonostasem.

Z uwagą przyglądałem się ceremonii ślubnej. Podobała mi się panna młoda, ładna dziewczyna o jasnych blond włosach i niebieskich oczach. Nie mniej urodziwy był jej wybraniec – zgrabnej budowy, szczupły silny mężczyzna o pogodnej twarzy. Świaszczenyk[3] Stepan Maziar, lekko utykający po niedawnym pobiciu, z wyrazem wysokiej dostojności półgłosem odmawiał modlitwę trzymając korony nad ich głowami, a potem po złożeniu przysięgi dowiecznej wierności, wprowadził za carski wrata.

---

[1] Korowaj – okrągły bochenek białego pszennego chleba przystrojony gronami kaliny przygotowany specjalnie na obrzęd weselny. Miał znaczenie magiczne.

[2] Majdan – plac.

[3] Swiaszczenyk – ksiądz.

Po powrocie z cerkwi odbyła się wieloludna radosna uczta weselna z miłą sercu muzyką, wesołymi przyśpiewkami, ze skocznymi tańcami na murawie podwórka. Wszystko zgodnie z ustanowionym poprzez wieki obyczajem. Przewodnią rolę pełniły odpowiednio dobrane drużki. Przerywając taniec albo zwalniając kroku, po kolei wykonywały dowcipne przyśpiewki, dedykowane nowożeńcom, ich rodzicom, braciom i siostrom, nie pomijano kumów i chrzestnych. Śpiwankowy repertuar wzbogacali też goście obdarzeni ładnym głosem i poczuciem humoru. Na biesiadnych stołach nie brakowało jadła dla nikogo i nie narażało ono gospodarza na wielkie wydatki. Do sprawienia wesela wystarczyły dwie-trzy tłuste kury, a niekiedy gęsi czy kaczki, niewielka ilość mąki, kaszy, trochę suszonych grzybów i mleka. Wódka pełniła rolę symboliczną – dla dobrego nastroju, rozweselenia. Zwykle wystarczało dwa-trzy litry, bo na więcej mało kogo było stać. Z jednego kieliszka piło kilkanaście osób, po nalaniu podnoszono go do góry ze słowami „Na zdorowiaczko!" i po wypiciu podawano siedzącej obok następnej osobie. Okrążał on tak wokół stół i wracał na swoje poprzednie miejsce. Po takim piciu nikt oczywiście nie mógł się upić, ale beztrosko radowano się, śpiewano, żartowano, figlarnie tańczono udając podchmielonego. Nie można było być smutnym, bo wesele jest po to, aby się weselić! Należy rozweselać siebie i innych! Główną zakąskę stanowiła maczka w glinianych polewanych miskach, w której maczano chleb wyłapując drobne kawałki mięsa i grzybów. Urozmaicenie stanowił chłodny zagęszczony mąką barszcz z pokrojonymi w plasterki kwaszonymi buraczkami. Dla nas, dzieci, największym przysmakiem była kwaśna albo słodka kasza jaglana na mleku. Mieliśmy tylko dla nas przydzielone stoły na uboczu, gdzie wspólnie w swoim gronie spożywaliśmy weselne potrawy. Jednak nie siedzieliśmy tam długo. Woleliśmy być pośród tańczących i słuchać melodyjnych śpiwanok.[4] Staraliśmy się tańczyć razem z dorosłymi. Cieszyłem się widokiem tańczącej mamy, pięknie wyglądającej w barwnym stroju ludowym. Zachwycałem się niezwykle uroczą ciotką Ksenią. Wziąwszy się za ręce utworzyliśmy wspólne taneczne kółeczko. Cudownie przygrywał nam na swoich skrzypcach wuj Hnat, zawsze dobrodusznie uśmiechnięty! To widowiskowe i atrakcyjne przeżywanie zbiorowej żywiołowej radości trwało do białego dnia.

Po tym weselu przysiółek tylko na krótko pogrążył się w błogim spokoju. Nie zważając na zmęczenie po nieprzespanej nocy, ludzie przystąpili do swoich codziennych gospodarskich obowiązków. Czasy były bardzo ciężkie i niepewne. Dla przetrwania przede wszystkim należało w porę wykonać wszystkie roboty w domu i w polu, nie zważając na to, co się wokół dzieje. Chyba na drugi dzień błyskawicznie

---

[4] Spiwanka (ukr.gw.) – piosenka.

rozeszła się wiadomość o zbliżających od strony Laszek wozów, pełnych uzbrojonych żołnierzy. W naszym domu pośpiesznie zaczęto ukrywać w różnych schowkach cenniejszą odzież z kufra, zapasy żywności z komory. Wkrótce za bramą głośno zaturkotały szybko poruszające się fury, wojskowi okładali batami skokami biegnące konie. Złowieszczo przemknęły obok nas i może po minucie zatrzymały się na końcu przysiółka. Rozległy się gniewne męskie wrzaski, błagalne kobiece zawodzenia, brzęk wybijanych szyb, łomot kolb o drzwi. Początkowo żołnierze ześrodkowali swoje działanie na gospodarstwie, gdzie odbyło się wesele, potem atakowali po kolei sąsiednie zagrody. Dolatywały rozpaczliwe jęki okrutnie katowanej kobiety i co jakiś czas odzywały się dziko powtarzane pytania rozjuszonego sadysty – "No powiedz, ukraińska kurwo, gdzie jest twój mężulek – bandzior? Zaledwie dwa dni po ślubie, a ty nic nie wiesz? Kto jeszcze poszedł z nim do bandy? Potem zagdakały przestraszone łapane kury, gęgające głośno gęsi na skrzydłach wylatywały na pastwisko, kwakały kaczki. Do uciekającego ptactwa strzelano. Gdy ucichło, widzieliśmy, jak żołnierze wynoszą i ładują na wozy zrabowaną zdobycz. Na szczęście bandycka ofensywa zatrzymała się przed zagrodą Polaka Zacharskiego i nas nie sięgnęła. Mogliśmy odetchnąć, gdy napastnicy opuścili wieś zabrawszy ze sobą kilku zupełnie niewinnych mężczyzn.

Udaliśmy się z dziadkiem tam, gdzie rozegrał się ten przerażający horror. Minąwszy bramę z widniejąca jeszcze nad nią wielokolorową weselną rizką[5], na podwórzu ujrzeliśmy ślady krwi przemieszanej z pozostawionymi piórami, w otwartej na oścież stodole porozrzucano niedawno poukładane snopy poszukując mogących ukrywać się tam "bandytów". Przed nami pojawiła się zrozpaczona gospodyni, zaprowadziła do brutalnie zdemolowanej izby. Szyby potłuczone, na podłodze leżały resztki odzieży wyjętej z rozbitej skrzyni. Zabrali z niej wszystko co lepsze! W kącie za łóżkiem z rozrzuconą pościelą siedziała skulona, cicho chlipiąca, jeszcze przedwczoraj tak piękna panna młoda. Teraz była nie do poznania – rozczochrane bezładnie włosy, zapuchnięta od pobicia i płaczu mokra od łez twarz. Przestraszona i jakby zawstydzona zakrywała rękami oczy. Jej matka potem z żałością wyznała, jak dwaj żołnierze zamknęli się z nią w pokoju, rozebrali do naga, bili nahajkami i zapewne dopuścili się jeszcze czegoś gorszego, o czym wstyd mówić!

Na tragiczne następstwo tego zdarzenia nie trzeba było długo czekać. Jak dobrze pamiętam, kilka dni po nim zawitał do nas Stacho Maniukewicz, przyjaciel dziadka mieszkający o kilka chat za nami. Był Polakiem wielbiącym książki, często odwiedzającym nasz dom, aby

---

[5] Rizka – świerkowe drzewko udekorowane kolorowymi kokardami umieszczone na bramie gospodarstwa, w którym odbywało się wesele.

pogawędzić na ciekawe tematy, przekazać zasłyszane nowiny. Tego razu wrócił z miasta, przywiózł gazety z najświeższymi wiadomościami ze świata. Przy świetle kagańca długo wtedy debatowali do późnych godzin wieczornych. Będąc w łóżku uważnie przysłuchiwałem się ożywionej rozmowie i wyczuwałem, że dotyczy ona spraw wielkiej wagi. Do dzisiaj utkwiła mi w pamięci ostatni raz wtedy widziana okrągła blada twarz Stacha, człowieka chorowitego, dotkniętego nieszczęściem z powodu utraty zmarłych przed rokiem dwu ładnych córek.

Raniutko, chyba na drugi dzień, obudził mnie jakiś niezwykle ożywiony ruch i trwożliwe głośne rozmowy. Wyczuwając, że zdarzyło się coś niezwykłego, wybiegłem w koszuli na podwórko i tam od zapłakanej babki dowiedziałem się o zabójstwie Stacha. – Leży biedak – mówiła – martwy w ogrodzie przy swoim domu! Wyszedłem na drogę i zobaczyłem mnóstwo ludzi zgromadzonych przed zagrodą Maniukewiczów. Zbliżyłem się do nich, aby zobaczyć leżącego, ale na to mi nie pozwolono. Wniebogłosy rozpaczała jego żona, zanosił się od płaczu tulący się do niej mały jeszcze syn. Krzątający się tam wraz z kilkoma sąsiadami, dziadek próbował ich uspokoić. Potem, gdy wróciłem do domu dowiedziałem się, jak pośród nocy do okna Stacha zapukali jacyś nieznajomi, zażądali aby wyszedł i wskazał im drogę do Zapałowa. A on w dobrej wierze opuścił mieszkanie, po czym nieszczęsna teraz wdowa usłyszała gniewne obce głosy. Przeraziło ją żałosne postękiwanie i coraz bardziej słabnące jęki męża. Gdy nocni wędrowcy oddalili się, wyszła na dwór i w ogrodzie zobaczyła małżonka nieżywego, leżącego w kałuży krwi.

W pogrzebie tego nieszczęśnika uczestniczyli wszyscy mieszkańcy Flisów, wielu przybyło z innych miejscowości. Trumnę z nieheblowanych desek ze łzami w oczach wiózł na wozie przygnębiony dziadek. Nasz biały koń powoli kroczył w stronę Miękisza. Wszyscy z okolicy byli poruszeni tak nieoczekiwaną śmiercią powszechnie szanowanego, mądrego i dobrodusznego człowieka. Krążyły pogłoski o jego donosicielstwie, o czym miały świadczyć dość częste w ostatnim czasie wyprawy do Laszek i Jarosławia. Niby widziano, jak wchodził na posterunek milicji. Były to tylko przypuszczenia i nikt nigdy nie stwierdził coś pewnego. Pozostaje niezaprzeczalna prawda – zarówno Ukraińcy, jak i Polacy, szczerze jednako żałowali Stacha i długo potem dobrze go wspominali.

Konflikt między wojskiem i UPA nasilił się. Po zapadnięciu ciemności często widoczne były łuny pożarów, dolatywały odgłosy wystrzałów. Ludzie zaczęli się przyzwyczajać do nowej groźnej sytuacji, wobec której byli bezsilni. Trzeba teraz było też dzielić się skromnymi zapasami z przychodzącymi w nocy partyzantami. Na kupno fabrycznych tkanin nie było co liczyć, więc konieczne było przetworzyć surowy len na płótno, co wymagało wiele żmudnego trudu. Świnie zaprzestano chować wiedząc, że wyhodowane sztuki zabiorą polscy rabusie. Niekie-

dy poważne kłopoty zaczęli sprawiać i powracający z Niemiec. Koło nas niespodziewanie pojawiła się z rodziną najbliższa sąsiadka Różka. Wróciła do pustego domu z trzema córkami tylko z walizkami. Jej mieszkający obok brat Kozij sam klepał biedę i nie był w stanie im pomóc. Ponieważ jako Polkę bardzo Różkę lubiliśmy – od lat była nierozłączną przyjaciółką mojej mamy – zapewniliśmy jej należytą opiekę. W Niemczech niczego się nie dorobiła. Po wkroczeniu Armii Czerwonej i tam zapanowała bieda. Jej męża, Ukraińca Ilka, zmobilizowano jeszcze podczas trwających walk i potem ślad po nim zaginął. Znalazłszy się w sytuacji bez środków do życia, ona i córki pomagały nam w gospodarstwie, razem spożywaliśmy posiłki. Nie było wyjścia. Tak musiało być!

Jak dobrze pamiętam, rozmowna i energiczna Różka i jej dzieci wniosły w nasze życie jakąś serdeczną radość. Najbardziej lubiłem jej kilkunastoletnią najmłodszą córkę. Bawiłem się z nią na podwórku, wprowadzała ciekawe poznane w Niemczech zabawy i gry. Ponadto zwinnie popisywała się swoimi sztuczkami gimnastycznymi – chodziła po murawie na rękach z podniesionymi do góry nogami, wykonywała przeróżne fikołki, przeskoki z nóg na ręce, obroty, skoki przez wysokie przeszkody. Pięknie tańczyła, sama sobie rytmicznie podśpiewując.

Od wuja Mykyty od dłuższego czasu otrzymywaliśmy niepokojące listy. Pisał o pobycie w szpitalu wojskowym na terenie Niemiec po odniesieniu rany podczas niespodziewanej potyczki z wrogiem. Wysyłał nawet paczki, ale po ich otwarciu znajdowaliśmy tylko jakieś stare nieprzydatne łachy, gdyż w drodze je okradano. Z wojny wróciło już dużo znajomych zmobilizowanych w 1944 roku. Nie wszyscy jednak byli zdolni do normalnego życia. Zięć siostry dziadka Pawło, z wyglądu postawny zdrowy mężczyzna, prawdopodobnie na wskutek doznania szoku podczas wybuchu bomby, okazywał się od czasu do czasu psychicznie niezrównoważony i niebezpieczny. W napadach obsesyjnego lęku stawał się niepoczytalnym szaleńcem poważnie zagrażającym najbliższym. Z przypadkowym narzędziem w ręku usiłował napadać, bić kogokolwiek, bronić się. Z pomocą sąsiadów podstępnie związywano mu ręce, przypinano długim sznurem do kołka wbitego na podwórku, a on potem krążył wokół niego, wykrzykując niedorzeczności. Panicznie usiłował się uwolnić i uciec. Po ustąpieniu napadu szaleństwa uspokajał się i wracał do normy. Z czasem jednak wyzbył się tej dziwnej choroby. Po latach, będąc w 1970 r. po raz pierwszy na Ukrainie, spotkałem go w okolicach Bełza. Gościł mnie z żoną w swoim pięknie urządzonym domu. W miłej atmosferze rozmawialiśmy jak z normalnym mądrym człowiekiem.

Szwagier Mykyty, Iwan Romaś, został ciężko ranny podczas zdobywania jakiegoś niemieckiego miasta. Po powrocie do domu ledwie

się poruszał nosząc na temblaku nieruchomą rękę. Nie nadawał się już do żadnej pracy. Po wywiezieniu na Ukrainę, zmarł po kilku latach. Mąż naszej bliskiej kuzynki Koreniowskiej z przysiółka Syniowa nie wrócił z frontu, pozostawiając żonę z czworgiem małoletnich dzieci.

Mykyta w każdym liście zapowiadał swój powrót, ale te obietnice nie spełniały się. Pewnego dnia pasąc krowę na pastwisku, zauważyłem idącego od strony gościńca mężczyznę w wypłowiałym sołdackim mundurze. Na ramię miał zawieszony niewielki tobołek. Domyślając się, że to może być wuj, pogoniłem krowę w stronę zabudowań i zobaczyłem, jak przekroczył bramę naszego gospodarstwa. Wkrótce spotkałem go stojącego na podwórku. Wyglądał mizernie, nieprzyjemne wrażenie robiła znaczna blizna na ustach i zupełny brak przednich zębów, co poważnie utrudniało mu spożywanie posiłków. Jako osoba nadal sprawna i silna fizycznie, zachował dawną energiczność oraz żywą aktywność w kontaktach z ludźmi. Przy rodzinnym stole otoczony przez bliskich i znajomych opowiadał, że na wojnie nie miał tak źle, pełniąc cały czas funkcje tłumacza z niemieckiego przy dowódcy pułku, Ukraińcu. Był naprawdę szlachetnym człowiekiem i traktował Mykytę nieomal jak bliskiego przyjaciela. Kategorycznie nie dopuszczał, aby kogokolwiek skrzywdzono, gdy stacjonowali w różnych niemieckich miejscowościach. Zdarzały się nieraz dramatyczne sytuacje, spowodowane niewłaściwym zachowaniem żołnierzy wobec młodych Niemek. Wówczas pułkownik wysyłał wuja z obstawą na miejsce zaistniałego wybryku dla bezpośredniego zbadania, jak to naprawdę było. Mykyta dowiadywał się od poszkodowanych różnych nieprzyjemnych rzeczy, a potem przekazywał do wiadomości dowódcy. Pewnego razu przełożony, dowiedziawszy się o zaistnieniu podłego przestępczego czynu, omalże w przypływie gniewu własnoręcznie nie rozstrzelał jego sprawcę, jednak wujowi udało się obronić młodego nierozważnego żołnierza, który ze łzami w oczach błagał o darowanie życia i przysięgał na Boga, że nigdy się coś podobnego nie dopuści.

Mykyta zawsze podkreślał, że służąc w Armii Czerwonej czuł się naprawdę jako pełnowartościowy żołnierz zwyciężającej armii. Nie tak jak w Wojsku Polskim, gdzie był traktowany z odczuwalnym poniżaniem i nieufnością. Chociaż nie znał rosyjskiego, to nawet nigdy nie starał się go używać, bo był dobrze rozumiany, gdy mówił w swoim ojczystym. Po ukraińsku rozmawiał z nim dowódca, wielu oficerów i większość żołnierzy w jednostce. Nigdy tez nie traktował swojej służby w wojsku radzieckim jak wymuszonego siłą błędu życiowego. Traktował ją jak uczciwie wypełniony patriotyczny obowiązek. Wiem, że tak też traktowali to wszyscy jego towarzysze broni z naszej okolicy, zmobilizowani w 44-tym na front. Swoją opinię opieram tu na licznych rozmowach z tymi z nich, których bliżej znałem.

W pierwszych dniach pobytu w domu Mykyta z wielkim oburzeniem wysłuchiwał czego dopuścili się wobec Ukraińców polskie partyzantki a także regularne wojsko i milicja. Ogarnięty niepokojem chodził do Miękisza radzić z kolegami, co czynić, by zapobiec temu niebezpieczeństwu. Pewnego wieczoru pojawił się u nas ktoś ważniejszy z UPA z zamiarem porozmawiania z wujkiem. Po wspólnym zjedzeniu kolacji, usiadłszy na bambetlu w gościnnym pokoju długo o czymś ważnym radzili. Zająwszy miejsce obok, uważnie przysłuchiwałem się rozmowie, częściowo tylko pojmując jej treść. Jak wiem, niespodziewany gość informował wuja o zadaniach ukraińskiej partyzantki, namawiał do współpracy. Stan zdrowia nie pozwalał Mykycie na noszenie broni, zgodził się tylko pomagać w charakterze współpracownika cywilnego i informatora. Nie chciał, jak potem wyznawał, pozostać pokornym tchórzem w obliczu nasilania się obcej przemocy. A wokół, już podczas jego bytności, miało miejsce wiele napadów, połączonych z rabunkami i mordowaniem niewinnych.

I nas wkrótce nie ominęło wielkie nieszczęście. Jak dobrze pamiętam, pewnej chłodnej późnojesiennej nocy obudziły mnie obce krzyki i żałosny płacz. W słabym świetle kagańca ujrzałem leżących w bieliźnie na podłodze dziadka, babkę, ciotkę Stefkę, wuja Mykytę i jego żonę. W izbie stał nieznajomy osobnik z wymierzoną w ich stronę lufą karabinu. Groźnym tonem nakazywał: "Nie ruszać się, bo strzelę! Milczeć!". Próbowałem płakać, ale ogarnięty przerażającym strachem, milczałem. Widziałem jak z gościnnego pokoju jacyś obcy pośpiesznie zabierają nam odzież, pierzyny owinięte w prześcieradła, a dwóch wynosi maszynę do szycia ciotki Stefki. Zza okna dolatywały obce głosy, porykiwanie bydła, tupot końskich kopyt. Potem zaturkotały wozy odjeżdżające w stronę bramy. Ten z karabinem głośno powtórzywszy ostrzeżenie: "Nie ruszać się, bo strzelę!" – wyszedł i przy otwartych jeszcze drzwiach zagroził, że kto spróbuje wyjść będzie zastrzelony. Gdy zapadła cisza, wszyscy wstali i zaczęli rozglądać się po pozostawionym w opłakanym stanie mieszkaniu. Kufer był ogołocony z niezbędnej zimowej odzieży, zabrano wszystkie kożuchy, płaszcze, ubrania i buty. Łóżka pozostawiono bez prześcieradeł, poduszek i przykryć. Na ten widok rozległ się głośny płacz zrozpaczonej babki. Dziadek z Mykytą nie zważając na możliwe niebezpieczeństwo, wyszli na dwór i tam zobaczyli otwartą na oścież komorę, ogołoconą z zapasów ziarna i innych produktów. Największą stratą okazał się brak naszego białego ulubionego Hrywki. Z obory wyprowadzono też dużego byczka i dobrze podhodowaną jałówkę. Raniuteńko przyszedł sąsiad Fed'ko Pochodaj, którego spotkało takie samo nieszczęście. Roztrzęsiony, ze łzami w oczach, płacząc jak małe dziecko, pytał: "Jak ja teraz będę żyć, czym nakarmię dzieci?". Jemu biedakowi zabrali nawet ostatnią krowinę, a

miał na utrzymaniu trzy córki, z których jedna była jeszcze maleństwem, potrzebującym mleka.

Rano ciotka Stefka z polecenia Mykyty, zachowując ostrożność, udała się do punktu kontaktowego na skraju lasu Jiżne, aby powiadomić przebywających tam partyzantów o zaistniałym zdarzeniu. Mówili jej, że cały czas śledzili przebieg tego bandyckiego napadu, ale nie mogli czynnie wystąpić przeciw rabusiom w obawie przed niechybnym przybyciem wojska, z którym oni współdziałają. W czasie dokonywania grabieży, w pobliżu przysiółka przebywał w gotowości liczny oddział żołnierzy. Gdyby upowcy zaatakowali rabusiów pierwsi, doszłoby do straszliwej tragedii – pod pretekstem walki z "bandytami" UPA wojsko wraz ze swoimi sprzymierzeńcami mogłoby puścić z dymem całą wieś, a jej mieszkańców wymordować. Potem rozgłoszono by kłamstwo o rzekomej zbrodni UPA. Podczas rozmowy ze Stefką partyzanci obiecali przykładnie ukarać sprawców napadu. Może i dotrzymali słowa, bo potem zorganizowali nieopodal Zapałowa udaną zasadzkę na udającą na kolejny bandycki rajd grupę milicjantów, z których kilku zabito. Teraz stoi tam, nieopodal szosy na skraju lasu, postawiony pomnik na cześć ich pamięci, jako tych, co "mężnie oddali życie za Polskę Ludową, ofiarnie walcząc z bandami UPA".

Przed południem dziadek z Mykytą, ubranym w sołdacki mundur bez czerwonej gwiazdy na furażerce, udali się pieszo do Zapałowa odległego 8 km drogi przez las. Stacjonowała tam polska jednostka wojskowa i u jej wpływowego radzieckiego oficera można było coś wyprosić. Z ogromnym zniecierpliwieniem czekaliśmy na ich powrót z obawą, że mogą być zatrzymani pod pretekstem współpracy z banderowcami. Co jakiś czas wybiegałem za bramę i obserwowałem drogę wychodzącą z Jiżnego. W pewnym momencie z radością zauważyłem jeźdźca zblijającego się do przysiółka na naszym białym Hrywku. Odetchnęliśmy z ulgą, widząc niezabawem dziadka w domu zdrowego i całego. Obwieścił tylko o częściowo pomyślnie załatwieniu sprawy. Niedługo potem pieszo przybył i Mykyta. Pomimo usilnych nalegań, oprócz konia nic więcej nie udało się odzyskać. W obecności tego mówiącego po ukraińsku oficera tłumaczyli, że o niczym nie wiedzą, a konia żołnierze złapali przypadkowo, bo biegł drogą bardzo spłoszony. Jak potem wyszło na jaw, rabunkową wyprawą przewodził ormowiec Gręda z Czarnawki, brat komendanta milicji w Laszkach. Rabusie współpracowali w organizowaniu nocnych napadów na okoliczne ukraińskie wsie z dowództwem jednostki stacjonującej w Zapałowie, a łupem odpowiednio potem się dzielili. Po wielu latach dowiedziałem się też, że ten ormowiec Gręda przez wszystkie powojenne dziesięciolecia był odznaczany i nagradzany przez władze PRL jako zasłużony bojownik o utrwalenie władzy ludowej oraz, oczywiście, za ofiarną walkę z "bandami" UPA.

Po dotkliwym w skutkach napadzie rabunkowym żyć było naprawdę ciężko. I tu sobie szybko poradzono. Niezbędne pierzyny i poduszki znowu pojawiły się na łóżkach dzięki zapasom pierza ukrytego w zasiekach z sianem... Brak ziarna w komorze nie zagrażał głodem, bo w stodole pozostało jeszcze sporo nie wymłóconego zboża. Od tego pamiętnego dnia nie zamierzano wymłócić od razu wszystkiego, a codziennie miarowo, tylko krótko w ciągu dnia, łomotały cepy, aby uzyskać ziarno tylko na tydzień lub dwa. Na ręcznie obracanych żarnach mielono mąkę. Podobnie było z kaszami. Co kilka dni hupał makohon w drewnianej stupie, wyłuskujący z jęczmienia lub gryki kaszę. Oczywiście, z otrzymywaną w ten sposób niewielką ilością żywności dzielono się z partyzantami, ale polscy rabusie nie mieli już czego szukać w opróżnionych komorach. Muszę dodać, nie było przypadku, aby nasi partyzanci próbowali samowolnie u kogokolwiek cokolwiek brać. Oni zawsze tylko grzecznie prosili o żywność czy inne niezbędne im rzeczy jednakowo Ukraińców jak i Polaków. Niczego od ludności nie nabywali poprzez dokonywanie rabunków, co było surowo zabronione i za co groziła jaknajsurowsza kara.

Gdy zaczął padać pierwszy śnieg, przez Flisy przetoczyła się wielka obława wojska, poszukująca partyzantów i ich kryjówek. Nisko wokół przysiółka krążył kukuruźnik, żołnierze z nasadzonymi na karabiny bagnetami dokładnie przeszukiwali każde obejście, w domach przewracali łóżka dla sprawdzenia czy nie ma pod nimi wejść do kryjówek, wchodzili na strychy, wpychali w ziemię ostre długie pikulce. Nas dzieci rozpytywali podstępnie, czy ktoś tu nie chował się. Dorośli zawsze nakazywali nam, nigdy nikomu niczego niepotrzebnego nie mówić. Ja już byłem w pełni świadomy o co tu chodzi, w milczeniu uważnie przyglądałem się śmiesznym wysiłkom wojskowych w rogatywkach wiedząc, że ich trud jest daremny. Wiedziałem o kryjówkach partyzantów dobrze zamaskowanym gdzieś niedaleko w lesie Jiżne, ale o tym nie pisnąłbym nikomu nawet słowa.

Nastała mroźna i śnieżna zima. Jak zwykle, zgodnie z tradycją, uroczyście obchodzono święta. Nie ominął nas też wertep prezentujący wzruszające niezapomniane przedstawienie. Zachwycony nim pobiegłem wraz z rówieśnikami po świeżym śniegu, aby po śladach ustalić w jakim kierunku odszedł. Nie przypuszczaliśmy, że odszedł na zawsze, bo to był już ostatni wertep w tym naszym małym świecie, który wkrótce zmuszeni byliśmy opuścić.

Drogą przez wieś często przechodziły uzbrojone patrole, przejeżdżały wozy konne z żołnierzami, których uważnie obserwowaliśmy. Zwracano baczną uwagę na pojawienie się w przysiółku kogoś obcego, wypytywano w jakim zamiarze i skąd przychodzi. Gdy tylko zauważono zbliżających się rabusi (tak wówczas nazywano polskie wojsko), poś-

piesznie ukrywano lepsze rzeczy w obawie, że mogą wtargnąć, przetrząsnąć mieszkanie niby w poszukiwaniu banderowców, pobić gospodarzy, a przy okazji zrabować, co im lepszego popadnie do rąk.

Pewnego dnia naprzeciwko nas na pastwisku pokrytym śniegiem zatrzymała się dość duża grupa żołnierzy. Postawili ciężki karabin maszynowy z lufą skierowaną w stronę lasu. Po kolei kładli się na ziemi i oddawali seryjne strzały w kierunku Jiżnego. Inni przechadzali się wśród zagród zaglądając w każdy kąt za płotami gospodarstw. U nas w domu był wtedy dziadek i babka przy kądzieli, a w drugim pokoju na bambetlu siedziała Stefka ze swoją najbliższą koleżanką Olhą, córką sąsiada Fed'ka. Obie wesoło rozmawiały o swoich dziewczęcych sprawach. Nagle drzwi otworzyły się, do mieszkania wtargnął żołnierz z karabinem w ręku bez żadnego "dzień dobry", rozglądał się przez chwilę po kuchni, a następnie udał się do pokoju, gdzie były dziewczyny. Zza zamkniętych drzwi usłyszeliśmy początkowo przeraźliwe piski, które zamieniły się w gniewne krzyki. Towarzyszyły temu odgłosy szarpaniny, głuche stuknięcia. Osłupiony tym dziadek cały czas milczał, nie chcąc sprowokować możliwego groźnego niebezpieczeństwa. W podniosłym głosie Stefki odczuwalne były zaciekłe stanowcze ostrzeżenia. Nienawistnym tonem odzywała się też jej koleżanka. Sytuacja wydała się dramatyczna, gdy do naszych uszu doleciały męskie jęki i stękanie. Po chwili ujrzeliśmy wychodzącego stamtąd żołnierza z zaczerwienioną podrapaną twarzą, z rozpiętym opuszczonym pasem, w porozpinanym mundurze. Spojrzawszy na nas, wstydliwie w milczeniu nas opuścił. Potem przestraszona i zdenerwowana Stefka z pogardą w głosie opowiedziała, jak ten nieokrzesany rabuś, gdy tylko wszedł, nie przywitawszy się, rzucił się jak bydlak na siedzącą obok niej Olhę (ładną dziewczynę) z wyraźnym zamiarem zgwałcenia. Ona stosując sprytne chwyty (była silna i sprawna fizycznie) postanowiła od tyłu ją bronić. Łapiąc go za odpowiedni narząd, zadała napastnikowi niemiłosierny ból, on z jękiem próbował ją odepchnąć, co okazało się bezskuteczne, bo Olha z wściekłością chwyciła go za gardło i zaczęła dusić. Przestraszony hłucmanyśko[6] uwolniwszy się, pośpiesznie zaczął zdążać w stronę wyjścia, aby jaknajszybciej zniknąć im z oczu.

Wiadomość o tym przykrym zdarzeniu wuj Mykyta przyjął z oburzeniem. Do czego to teraz zdąża ta dziadowska Polska? – pytał z niepokojem w rozmowie z dziadkiem. Barbarzyńskie rabunki, gwałty, znęcanie się nad niewinnymi ludźmi, zabójstwa! Gdzie jest ich honor, gdzie dbałość o dobrą opinię armii? Dlaczego rząd dopuszcza do tak odrażających bandyckich czynów wobec Ukraińców? To o wiele gorzej niż było przed wojną! Toż to nie dziwota, że już nawet dzieci nazywają

---

[6] Hłucman, hłucmanyśko – łajdak, łajdaczysko, hultaj.

ich rabusiami! Tu muszę stanowczo podać do wiadomości, że gniewny sprzeciw wobec tego, co się wokół rozgrywało, połączony z pogardą i nienawiścią do polskich sprawców szerzącego się zła, zupełnie nie świadczył o wrogości Mykyty i dziadka do Polski i Polaków jako takich. Wyrażane przez nich opinie i oceny sytuacji zawsze pozbawione były stereotypowych uprzedzeń narodowościowych i uczuć irracjonalnej fanatycznej wrogości o charakterze nacjonalistycznym.

Wuj Mykyta niejednokrotnie wspominał wielu dobrych i mądrych Polaków, z którymi szczerze przyjaźnił się podczas służby w wojsku polskim, a potem przebywając w niewoli niemieckiej. Nieraz ciekawie opowiadał, jak w pamiętnym wrześniu 1939 r., gdy ich oddział tropiony był jak stado uciekających dzikich zwierząt, on zawsze przebywał z swoim nierozłącznym przyjacielem bardzo uczciwym Tadkiem spod Radomia. Pewnego razu, wyśledzeni przez nieustannie krążące po niebie samoloty, zostali okrążeni w jakimś bagnistym zagajniku. Ze wszystkich stron rozlegały się armatnie wystrzały, zagłuszał huk rozrywających się pośród drzew pocisków, wydawało się że wszystko wokół płonie, pogrąża się w piekielnym dymie. Słychać było głośne jęki umierających, rozpaczliwe błagania o pomoc. Oni obaj przyczaili się w bagnistym dole i drżącymi głosami półgłosem odmawiali modlitwy – on po ukraińsku, Franek po polsku. Gdy ucichło, zewsząd rozległy się nawoływania do poddania się. Z wysoko podniesionymi rękami opuścili schronienie, aby zdać broń wrogowi. Przez kilka lat potem wspólnie znosili upokarzający trud niewolniczego życia w nieprzyjaznym, równie obcym dla obu kraju. Mykyta przyjaźnił się tam z wieloma Polakami, często pokazywał fotografię grupową, na której wszyscy prezentowali się okazale. Wspominał, jak szczerze rozmawiał z nimi, rozgoryczonymi klęską swego kraju, o potrzebie prawdziwej polsko-ukraińskiej przyjaźni i wzajemnym szacunku obu narodów. Tam, wyzbyci wzajemnych uprzedzeń, zupełnie z innej perspektywy patrzyli na tę ważną sprawę. Byli zgodni, że zarozumiałość i pycha, żądza panowania jednego narodu nad drugim w przedwojennym stylu do niczego dobrego nie doprowadzi. Silna niepodległa Ukraina, zbratana z Polską, stanowiłaby skuteczną zaporę dla ich agresywnych przeciwników. Wzajemne kłótnie i nieporozumienia były im tylko na rękę. Taką myśl nieraz też wyrażał dziadek a także Stacho Maniukewicz. Dziwili się, że tej prostej i oczywistej prawdy nie mogą zrozumieć uczeni politykierzy tam, na szczytach władzy. Nigdy nie czuliśmy wrogości do naszych sąsiadów Polaków, ani do polskości jako takiej, ale nienawidziliśmy to, co w tej polskości jest złe, bezmyślne, podłe i wrogie wobec nas.

W atmosferze ciągłego zagrożenia i niepewności jutra codzienność była wypełniona żmudną nieustanną pracą. Po utracie odzieży i obuwia po napadzie rabunkowym, trzeba było własnym wysiłkiem utkać

tkaninę i uszyć ubrania. Nie było żadnej możliwości kupić fabrycznej, ze względu na jej niedostępność i brak pieniędzy. Do tego bano się udawać do Jarosławia po zakupy, bo na moście stali polscy nacjonalistyczni bojówkarze, żądali okazania kenkarty. Jeżeli ktoś okazał ją z literą U, mógł być zrzucony do wody i utopiony. Mówiono, że wiele osób w ten sposób straciło życie. Dla codziennego użytku szyto odzież z płótna surowego, zhribnoho, było szare, sztywne i bardzo ocierało skórę, ale można się było do niego przyzwyczaić. Mnie wuj Hnat zrobił buty, dzięki czemu mogłem jeździć sankami po bezśnieżnej tafli lodowej Baryźnieka. Raz wpadłem do przerębli, w której prano bieliznę. Przeziębiłem się mocno, jednak wkrótce wyzdrowiałem bez żadnego lekarstwa. Na naszym stawie pośród pastwiska nawet podczas mrozów nieustannie rozlegały się donośne odgłosy uderzania pranykiw o namoczoną płócienną bieliznę. Kobiety nie zważając na zimno cierpliwie gołymi rękami w ten sposób usuwały z niej brud. Jedna z nich pomogła mi wyjść z niebezpieczeństwa.

Zima jakoś szybko minęła. Nastała wczesna ciepła wiosna. Krążyły uporczywe pogłoski o mającym wkrótce nastąpić wysiedleniu wszystkich Ukraińców. W poprzednim roku wywieziono ich już z wielu dalszych wsi i spodziewano się, że ten los nas ominie, gdyż granica z Rosją była już ustalona, a po zakończonej wojnie życie zaczęło się stabilizować. Dlaczego więc mamy opuszczać własne domy, obsiane jesienią pola? – zadawano pytanie. Niestety, bardziej zorientowani w sytuacji przekonywali, że wywózka jest nieunikniona, bo władza podjęła w tej sprawie nieodwołalną decyzję i na pewno ją wykona. Zaczęto więc wypiekać więcej chleba, krojono bochenki na kromki, po czym suszono w piekarnikach. Napełnione nimi worki chowano przed rabusiami. Niektórzy byli tak naiwni, że nie straciwszy nadziei na powrót, kopali ziemne kryjówki do długotrwałego przechowywania wartościowych rzeczy, których nie chciano stracić na zawsze. Jak się potem dowiedziałem, szczególną pomysłowością wykazał się w tym paroch Maziar, który ukrył w ten sposób dużo książek, część archiwum parafialnego, a nawet przedmioty i obrazy o charakterze liturgicznym.

W końcowych dniach marca błyskawicznie rozeszła się wiadomość o niespodziewanym okrążeniu przez polskie wojsko niedalekich od nas wsi i o wyganianiu z domów wszystkich bez wyjątku ukraińskich rodzin. Nocami z trwogą patrzyliśmy na unoszące się w niebo liczne łuny pożarów. Wielu niespodziewanie bez pożegnania, na długo rozstało się z bliskimi osobami, którzy nieraz tuż za miedzą znaleźli się w zastawionym szczelnym wysiedleńczym kotle. Moja mama zawczasu zabrała mnie do siebie do Kobeluch, aby tego uniknąć.

Катерина Козак

КАТЕРИНА КОЗАК

ЩО ДАЛА МЕНІ УКРАЇНІСТИКА?

Біографічна довідка

Господь Бог покликав мене на світ 25 січня 1942 р. в родині батьків Катерини і Константина Федиків в Кобильниці Волоській на Любачівщині.

Після закінчення місцевої школи, на дальше навчання батьки послали мене до Перемишля. Тут я вперше зустріла велику українську громаду в церкві і Народному Домі, яка нас – учнів українських кляс Загальноосвітнього Ліцею ім. Ю. Словацького, дуже сердечно прийняла.

Чотирилітній побут у Перемишлі (1957-1961) з приємістю згадую, бо крім науки в школі, для нас була рідна УГКЦерква і Народний Дім, де можна було самореалізуватись в культурних і духовних сферах життя.

1961 року, після одержання атестату зрілости, за щирою порадою виховника нашої кляси Елізи Панчак, я вирішила продовжувати дальше навчання на українській філології при Вчительській Студії в Щеціні (1961-1963). 1962 року я вийшла заміж за мґр інж. Михайла Козака і ми разом виростили двоє дітей: Олександру та о рік молодшого Яромира.

У Щеціні від 1964 р. я почала працювати в школі для дітей з ослабленим слухом, у якій безперервно працювала 25 років до часу виходу на заслужену пенсію.

Праця у цій школі вимагала медичних, психологічних та педагогічних знань, тому для поглиблення їх, 1974 р. я почала заочно маґістерські студії з педагогіки спеціяльної у Вищій Педагогічній Школі у Щеціні, які закінчила 1978 року. Поряд з професійною працею в школі та зі студіями, не оминала громадської праці, а головно з нашими дітьми в мережах УСКТ.

В атмосфері постійного нагляду, контролі і цензури відповідних державних служб і всяких провокацій з їхньої сторони,

щецінський період все таки залишиться у моїй пам'яті як найкращий і найбільш вдалий.

Ми всі, без огляду на вік, освіту чи професію, становили одно – вчилися самі і навчали інших. Ми, як покоління акції "Вісла", відроджувалися і "ставали з колін".

Роки 1984 і 1987 принесли непередбачені і сумні зміни в нашому сімейному житті. Наші, вже дорослі діти-студенти, перервали вищі студії (доня Олександра в Музичній Академії в Ґданську, син архітектуру в Щеціні) і на хвилі еміґраційних процесів, після воєнного стану у Польщі (1981), еміґрували до Канади.

Доня Олександра і син Яромир. Перші роки в Торонто.

З того часу нашу увагу полонило українське еміґраційне життя в Канаді, до якого активно включилися наші діти, використовуючи громадський досвід зі Щеціна .

Доня зорганізувала тріо "Лілея", яке випустило платівку і касету з українськими піснями у власному аранжуванні та виступала через кілька років (з нагоди національних свят) на українських сценах Канади. Як любитель музики і співу, зайнялася навчанням музики своїх дітей.

Згодом вже кілька років підряд, влаштовує дитячі "Фестивалі молодих талантів", в яких радо гуртуються діти шкільного віку з музичним і всяким іншим мистецьким обдаруванням. Вислідом цього є те, що тепер її доня (наша внучка) Надія Кобеляк, продовжує співати пісні власної композиції на українських сценах Канади й Америки.

Надя Кобеляк

1990 рік приніс нові виклики в нашому житті, бо Україна стала незалежною. Це спонукало нас з чоловіком Михайлом до повороту на рідні землі до Перемишля, де відроджувалася УГКЦерква і українська школа ім. М. Шашкевича, відкривалися двері Народного Дому та творилися нові організації.

Ми, як пенсіонери зі щецінським гро-

мадським досвідом, негайно приєдналися до суспільної праці перемишлян. Я вибрала церковні організації. Ще в Щеціні до 1000-ліття Хрещення Руси-України (1988), з моєї ініціятиви виконаний був для щецінської парафії прекрасний ювілейний прапор, а 1990 року я подбала про те, щоб нововідроджена Перемиська епархія УГКЦеркви також збагатилася подібним прапором, з яким прочани їхали б на прощі до святих місць в Україні та в Польщі. Крім того, як голова Християнської Марійської Дружини, я придбала гарний прапор для нашої жіночої церковної організації.

Завдяки україністиці, ми, як батьки, могли свобідно підготовляти наших дітей і їхніх ровесників до організованого життя в нашій громаді. Вже від наймолодших літ наші діти брали активну участь у Шевченківських концертах і всяких інших освітньо-культурних заходах в УСКТ і в церкві. Ми перші підготовили щецінських дітей до Першого Дитячого Фестивалю в Кошаліні, у якому тепер щорічно бере участь велике число українських дітей з цілої Польщі.

Як голова та секретар Християнської Марійської Дружини при Катедральному Соборі св. Івана Хрестителя від 1991 року, я опублікувала в релігійній пресі ряд статей про працю української перемиської парафії.

Набувши досвіду в організуванні прощ до місць культу Пречистої Діви Марії, я видала книжку п.н. "З'явління", яка описує історію Св. Гори З'явлення коло Перемишля та інші славні місця об'явлення Божої Матері, такі як: Зарваниця, Фатіма, Люрд і Ченстохова.

З нагоди празникових і ювілейних свят (останньо у 2011 році 20-ліття Марійської Дружини та в 2012 році 85-ліття від дня народження заслуженого для Церкви і перемиської громади довголітнього диригента Катедрального хору Володимира Пайташа), з моєї ініціятиви зорганізовано урочисте святкування, на якому відбулася презентація праці Марійської Дружини і книжки спогадів авторства Володимира Пайташа "Перемишль. Відгомін минулого", яку я зредаґувала і допомогла авторові її видати.

Будучи любителем церковної пісні, від часу приїзду до Перемишля, належу до Катедрального церковного хору. Це допомогло налагодити контакти з іншими церковними хорами та співпрацювати з ними, запрошувати їх до Перемишля тощо. Наша праця задокументована в "Парафіяльному Віснику", у щорічних "Перемиських Архиєпархіяльних Відомостях" і в пресі, а також в мережі інтернету. Для майбутніх перемишлян всі наші заходи залишаться як історична пам'ять.

За останні 20 років ми з чоловіком Михайлом, який постійно

веде щотижневі зустрічі (т.зв. "Бесіди") в Народному Домі в Перемишлі, згромадили достатньо велику бібліотеку книжкових видань, які переважно торкаються польсько-українських відносин в минулому і тепер.

За ті роки ми стали авторами і співавторами п'ятнадцяти книжкових видань (остання з них – "На життєвій стежині", Перемишль, 2012).

Ми з чоловіком співпрацюємо з Центральним Державним Архівом Зарубіжної Україніки в Києві та надсилаємо до його фондів матеріяли з життя українців у післявоєнній Польщі, а також з редакцією *Енциклопедії Сучасної України* в Києві, щоб і там залишився слід інтелектуальних, культурних і наукових досягнень українців у Польщі. Дбаємо про те, щоб друковане слово українців у Польщі знаходилось на полицях наукових інститутів і університетських бібліотек України.

Робимо все, щоб для майбутніх поколінь зберегти історичну правду про життя і долю нашого покоління в Польщі.

Перемишль, 30. 06.2012 р.

Під час відзначення 20-ліття Перемиської Християнської Марійської Дружини, Архиєпископ Іван Мартиняк нагородив заслужених членкинь грамотами та квітами за молитви і діяльність в Соборі св. Івана Хрестителя. Перша зліва – Катерина Козак.

МИХАЙЛО КОЗАК

СПОСОБИ ПОШИРЮВАННЯ САМООСВІТИ В ЩЕЦІНІ АБО DIAŁALNOŚĆ ODCZYTOWO-LITERACKA KOŁA UTSK W SZCZECINIE (15.03.1957–15.01.1984)

Próby zorganizowania działalności kulturalno-oświatowej wśród członków Koła UTSK w Szczecinie datują się już w jesieni 1956 roku, wkrótce po powołaniu do życia Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego. Początkowo praca rozwijała się w dwóch grupach: a) studenckiej, którą tworzyli studenci wszystkich uczelni wyższych m. Szczecina; b) klubie korespondentów "Naszego Słowa", grupujących młodzież o zdolnościach pisarskich.

W lutym 1957 roku obydwie grupy połączyły się i powstało Koło Miłośników Wiedzy o Literaturze. Od tego czasu praca stała się systematyczną. Spotkania odbywały się raz w tygodniu (w każdy piątek) zwane powszechnie "wieczorami literackimi" lub "piątkami literackimi".

Na bazie "Koła Miłośników Wiedzy o Literaturze" na początku 1958 roku powstało "Koło Młodej Inteligencji i Studentów".

W latach następnych w ramach UTSK młodzież organizowała się w różne struktury o różnych nazwach, sama idea działalności pozostawała niezmienna. Bowiem chodziło i jest to myślą przewodnią do dziś, by wszechstronnie informować młodzież ukraińską o historii, literaturze, kulturze i tradycjach narodu ukraińskiego, o związkach kulturowych z innymi narodami, a w szczególności z kulturą i tradycjami narodu polskiego.

Zadania te realizowano własnymi siłami społecznie. Członkowie Towarzystwa posiadający wykształcenie humanistyczne i duże doświadczenie życiowe, chętnie zgłaszali propozycje i swoją pomoc. Tematyka w większości dotyczyła klasyki literatury ukraińskiej, historii Ukrainy, ekonomiki, bogactw naturalnych, kultury i tradycji narodu ukraińskiego.

Od 1965 roku, dzięki finansowej pomocy Wydziału Kultury MRN (Miejskiej Rady Narodowej) w Szczecinie, zaczęto zapraszać ze środowisk polskich ludzi nauki i literatury, zajmujących się w swej twórczości tematyką ukraińską, bądź podejmujących problem ukraiński w prasie i środkach masowego przekazu, do udziału w spotkaniach z odbiorcami ich twórczości w środowiskach ukraińskich. Od tego czasu po dzień dzisiejszy w Klubie UTSK prezentowane były ośrodki intelektualne prawie całego kraju. Najliczniej prezentowane było środowisko Warszawy – 20 osób, Krakowa – 11, Szczecina – 21, a także Opola, Poznania, Wrocławia, Gdańska, Torunia, Olsztyna, Rzeszowa, Przemyśla, Siedlec, Lublina, Gorlic i Pieńska. Pozwoliło to w interpretacji naukowej popularyzować tematykę stosunków polsko-ukraińskich od czasów dawnych po dzień dzisiejszy w sposób obiektywny i przekonywujący pokazując treści, które dzieliły i łączyły te dwa narody. Ludziom pióra spotkania takie dawały możliwość konfrontacji z czytelnikami i dokonywania weryfikacji własnych poglądów na niektóre tematy.

Spotkania te przyczyniły się do szerokiej popularyzacji literatury i polskiej twórczości pisarskiej w środowisku ukraińskim Szczecina. Tematyka dorobku naukowego, literackiego i kulturowego Ukraińców w Polsce Ludowej była szeroko prezentowana przez samych Ukraińców – ludzi nauki, literatury i kultury. Stanowili oni najbardziej liczną i wszechstronną grupę pod względem zawodów i specjalności, a także zainteresowań. Spotkania te były stymulatorami nowych, twórczych poszukiwań w różnych dziedzinach życia do współtworzenia i uczestniczenia w kulturze polskiej, a jednocześnie do tworzenia duchowych wartości w związku z ojczystą kulturą ukraińską.

W ramach działalności odczytowej, kontaktów i spotkań w Klubie UTSK prezentowane były też problemy innych mniejszości narodowych w Polsce i ich środowisk: białoruskiego, litewskiego i żydowskiego, poprzez swych przedstawicieli.

W celu zaspokojenia podstawowych potrzeb kontaktów duchowych i intelektualnych z kulturą ukraińską, zapraszano też gości z Ukrainy. I tu najliczniej prezentowane było środowisko literackie z Kijowa – 18 osób, Lwowa – 10 osób, a także z Dniepropietrowska, Charkowa i innych miast. Spotkania te były bardzo emocjonalne, gdyż stanowiły bezpośredni kontakt ze współczesną literaturą ukraińską, a jakże mało znaną polskiemu czytelnikowi.

Poza Polską również przedstawiciele innych krajów narodowości ukraińskiej (i nie tylko) jak: z Czechosłowacji, Węgier, Rumunii, Bułgarii, NRD i Jugosławii na spotkaniach w Klubie UTSK mówili o dorobku ich krajów w dziedzinie literatury, sławistyki, tłumaczeń wydawnictw ukraińskich itp.

W 1978 roku działalność odczytowa w UTSK pozbawiona

została wsparcia finansowego. Od tego czasu prowadzona była własnymi siłami finansowymi i kadrowymi. Nie zrezygnowano jednak z zaproszeń prelegentów spoza Szczecina.

Od 1980 roku do spotkań wprowadzono nowe elementy, a mianowicie – lekcje języka ukraińskiego dla dorosłych. Tematykę usystematyzowano w czterech blokach tematycznych: nauki języka, literatury, historii i sztuki. Spotkania te stały się od tego czasu autentycznym "Ukraińskim Uniwersytetem Ludowym". Należy odnotować również fakt, że w ramach działalności literackiej zorganizowano cztery seminaria popularno-naukowe.

Pierwsze z nich (15.V.1971 r.) poświęcone było 100-rocznicy urodzin wybitnej poetki Łesi Ukrainki z udziałem znawców literatury ukraińskiej, na którym czytano referaty: a) Prometeizm w twórczości Łesi Ukrainki", b) "Łesia Ukrainka w tłumaczeniach na język polski" i c) "Źródła twórczości Łesi Ukrainki".

Drugie – Seminarium Medyczne (02.05.1981 r.), poświęcone wybitnemu lekarzowi ukraińskiemu Aleksandrowi Bohomolcowi z udziałem licznych lekarzy – specjalistów różnych dziedzin medycyny. Na seminarium czytane były referaty: a) Aleksander Bohomolec – jego życie i twórczość naukowa, b) Wkład ukraińskich uczonych lekarzy w światową medycynę, c) Historia oświaty medycznej na Ukrainie, d) Przyczyny śmiertelności u dzieci do 4-tego roku życia w mieście Cieszanowie k/Lubaczowa w latach 1785-1800, e) biostatyczne uwarunkowania przeszczepów kostnych, f) Operacyjne leczenie żylaków, g) Alloplastyka uda, h) Operacyjne leczenie stanów przedzawałowych.

Trzecie – Seminarium Medyczne (15-16.10.1983 r.) poświęcone znanemu ukraińskiemu lekarzowi prof. Uniwersytetu Lwowskiego Marianowi Pańczyszynowi z okazji jego setnej rocznicy urodzin i 40-rocznicy śmierci. Na seminarium czytano referaty: a) Socjologiczno-historyczne problemy medycyny, b) Prof. dr Marian Pańczyszyn (06.09.1882 r. – 09.10.1943 r.), c) Udział ukraińskich lekarzy w "Wszechsłowiańskim Związku Lekarskim, d) Etyka lekarska w świetle prawa, e) Medycyna, a znachorstwo dzisiaj, f) Rośliny w praktyce lekarskiej, g) Choroby współczesnej cywilizacji, h) Choroby żylakowe, a rozwój techniki, i) Wzrost zachorowań kręgosłupa jak problem społeczny, j) Pojęcie zdrowia psychicznego z punktu widzenia psychologii, psychiatrii i fizjologii, k) Arterioskleroza – jak choroba naszych czasów.

Czwarte – Seminarium Pedagogiczne (28-29.04.1984 r.), poświęcone 100-rocznicy utworzenia Ukraińskiego Towarzystwa Pedagogicznego „Ridna Szkoła" z udziałem licznie przybyłych nauczycieli z całego kraju.

Tematyka seminarium: a) Oświata na Ukrainie od czasów Rusi

Kijowskiej do XVIII wieku, b) Ukraińskie Towarzystwo Pedagogiczne "Ridna Szkoła", c) Nauczyciel – jako działacz naukowy i społeczny, d) Brackie szkoły XVI-XVII wieku, e) Naukowa działalność nauczyciela, f) Główne kierunki i zadania w wychowaniu patriotycznym dzieci i młodzieży ukraińskiej w Polsce, g) Technologia kształcenia i jej uwarunkowania we współczesnej dydaktyce, h) Stan i potrzeby ukraińskiego szkolnictwa w Polsce Ludowej w świetle danych ZG UTSK.

We wspomnianym okresie odbyło się 814 spotkań literackich, na których wystąpiło 254 prelegentów, a wśród nich 65-ciu z polskich środowisk literackich 14-tu miast kraju.

Oto niektórzy z nich:

a) Ośrodek warszawski:

– **Stanisław Edward Bury** – znany tłumacz literatury ukraińskiej gościł w Szczecinie 6-krotnie, na autorskich spotkaniach. Wystąpił też w Polskim Radio Szczecin.

– **Prof. Zbigniew Wójcik** – powszechnie znany historyk. W 4-krotnym wystąpieniu poruszył wiele tematów epoki wojen kozackich XVII wieku jak: a) Udział wojsk kozackich w bitwie pod Dunkierką na podstawie dokumentów historycznych. b) 350-lecie bitwy pod Chocimiem, c) Eryka Lasoty i Wilhelma Beuplana opisy Ukrainy i inne.

– **Jerzy Jędrzejewicz** – pisarz znany z pięknej monografii o poecie ukraińskim T. Szewczence pt. „Noce ukraińskie, albo rodowód geniusza" (1966,1972), autor licznych przekładów twórczości T. Szewczenki na język polski (gościł w Szczecinie dwukrotnie).

– **Doc. dr Florian Nieuważny** – kierownik Katedry Filologii Ukraińskiej Uniwersytetu Warszawskiego, pracownik naukowy, tłumacz literatury ukraińskiej, główny redaktor „Antologii Poezji Ukraińskiej" wydanej w języku polskim w 1975 r. Podczas spotkań omówił tematy: a) Twórcy współczesnej poezji ukraińskiej, b) Współczesna poezja ukraińska i inne.

– **Dr Leszek Podhorodecki** – 4-krotny udział w spotkaniach autorskich w Klubie UTSK, historyk, doskonały batalista, autor wielu książek o tematyce ukraińskiej, jak: „Sicz Zaporozka", „Zarys dziejów Kijowa" i wiele innych.

– **Marek Sadzewicz** – pisarz i publicysta, autor wielu książek o tematyce ukraińskiej, np. „Skrzydła i buńczuki", „Rodzina Płomieńczyków", „Bez ojczyzny" i inne. Jak redaktor czasopisma „Stolica" i radny MRN Warszawy czynił wiele starań o nazwę jednej z ulic Warszawy im. Tarasa Szewczenki. Śmierć Marka Sadzewicza przerwała ten piękny zamysł. Uczestniczył w trzech spotkaniach autorskich.

– **Dr Wojciech Sulewski** – historyk i publicysta, dwukrotnie wypowia-

dał się o polsko-ukraińskich kontaktach oraz o działalności polskich i ukraińskich nacjonalistycznych ugrupowaniach na Zachodzie.

– **Dr Ryszard Torzecki** – historyk, pracownik naukowy Instytutu Historycznego w Warszawie, autor znanej książki pt. „Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy". (W Szczecinie gościł dwukrotnie na spotkaniach autorskich).

– **Jerzy Litwiniuk** – tłumacz i publicysta, współautor artykułu pt. „10 lat nieistnienia" w „Poprostu" z 1957 r., redaktor wspaniałego tłumaczenia z języka ukraińskiego książki pt: „Odkrywca skarbów", autor wielu publikacji o tematyce ukraińskiej. (W Szczecinie miał dwa spotkania autorskie).

– **Prof. Krzysztof Dunin-Wąsowicz** – literat. W swych dwukrotnych spotkaniach poruszył tematy: „Iwan Franko, a polskie koła postępowe w Galicji", „Bolesław Limanowski, a kwestia ukraińska".

– **Stanisław Strumpf-Wojtkewicz** – autor kilku książek z tematyką ukraińską, m.in.: „Sierakowski", „Traugutt", „Burzliwe dzieje T. T. Jerza", itp., a w swym spotkaniu poruszył problem własnego udziału w wojnie polsko-ukraińskiej 1918 roku.

– **Andrzej Kuśniewicz** – pisarz o przebogatej twórczości literackiej, a wśród nich: „Słowo o nienawiści", „Korupcja", „Eroika", „Spokojne słońce", „Strefy" i inne. Na spotkaniu autorskim podzielił się własnymi spostrzeżeniami o wojnie na Zakarpackiej Ukrainie 1938 roku.

– **Doc. dr Zbigniew Wierzbicki** – socjolog wystąpił z tematem pt.: „Socjologiczne badania mniejszości narodowych w Polsce", a szczególnie ukraińskiej.

– **Dr Aleksy Deruga** – historyk, pracownik naukowy PAN, mówił na temat: „Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy 1918-1919".

– **Dr Janusz Radziejowski** – historyk, wystąpił z tematem „Problem narodowy w Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy 1920-1927".

– **Jozef Zieliński** – historyk, omówił temat: „Ukraina w planach politycznych Napoleona".

– **Adam Galis, Józef Bojar i Leopold Lewin** – zaprezentowali swoją twórczość poetycką, a ten ostatni opowiedział o swych osobistych kontaktach z poetą ukraińskim Maksymem Rylskim.

– **Prof. dr hab. inż. Bolesław Jacenko** – omówił podczas spotkania niezwykle interesujące tematy: „Problem gospodarki wodą w Polsce i na świecie" oraz „Problem ochrony środowiska naturalnego człowieka".

– **Wadym Brodzki** – wybitny skrzypek, zwycięzca konkursu Wieniawskiego w Poznaniu w 1977 roku. Na spotkaniu m.in. wykonał koncert skrzypcowy.

b) Ośrodek krakowski:

– **Prof. Władysław A. A. Serczyk** – historyk, pracownik naukowy Uniwersytetu Jagiellońskiego, powszechnie znany pisarz i publicysta, autor wielu prac naukowych i książek m.in. o tematyce ukraińskiej, np.: „Koliszczyzna", „Hajdamacy", „Piotr I", „Katarzyna", „Historia Ukrainy" (1979), które stanowią pozycje unikalnej wartości. (W Szczecinie wystąpił 4-krotnie ze swym dorobkiem pisarskim).

– **Dr Jan Kozik** – historyk, pracownik naukowy Uniwersytetu Jagiellońskiego, autor szeregu prac naukowych. Na swoim dwukrotnym autorskim spotkaniu omówił tematy: „Kontakty naukowe Kraków-Kijów", oraz „Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830-1948". Ostatni temat stał się treścią książki wydanej w 1972 roku.

– **Kazimierz Przyboś** – historyk, wystąpił z tematem pt.: „Od Rady Perejasławskiej 1654 roku do Traktatu Andruszowskiego 1667 roku".

– **Prof. Tadeusz Stanisław Grabowski** – emerytowany wówczas pracownik naukowy Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wystąpił z obszernym referatem na uroczystej akademii poświęconej T. Szewczence (1966 r.). Podzielił się również wspomnieniami kontaktów z kulturą i literaturą ukraińską w latach młodości.

– **Jerzy Lowel** – pisarz i publicysta, autor znanego cyklu artykułów w „Życiu Literackim" pt.: „Kompleks ukraiński" (1966 r.) oraz autor książki pt. „Polska, jakiej nie znamy"– o mniejszościach narodowych w Polsce. Na spotkaniu autorskim dyskusja toczyła się wokół „kompleksu ukraińskiego".

– **Doc. dr Jan Perdenia** – historyk, autor obszernej monografii historycznej o hetmanie kozackim Piotrze Doroszence. Na spotkaniu autorskim przedstawił swój dorobek naukowy poświęcony tej postaci historycznej.

– **Władysław Machejek** – powszechnie znany pisarz i publicysta, redaktor „Życia Literackiego" omówił środowisko literackie Krakowa.

– **Jan Ożóg i Janina Hadiak-Stykowa** – prezentowali poetyckie środowisko krakowskie.

– **Nina Styka** – pokazała swoją twórczość malarską, mocno osadzoną w tematyce ukraińskiej, m.in. portrety: „T. Szewczenko", „Łesia Ukrainka", „Roksolana", „Typ Ukraińca" i inne.

– **Jerzy Harasimowicz** – znany przedstawiciel nowoczesnej poezji polskiej. W swej twórczości poetyckiej mocno i z wielkim pietyzmem eksponuje kulturę duchową Łemków. Problem Łemków stał się tematem jego autorskiego spotkania.

c) Ośrodek szczeciński:

– **Dr Stanisław Badoń** – dyrektor Biblioteki Wojewódzkiej. Podczas spotkania informował o księgozbiorach ukraińskich w bibliotece.

– **Dr Wiktor Fenrych** – historyk, pracownik naukowy Muzeum Pomorza Zachodniego. Podczas spotkania mówił o ukrainistycznych zainteresowaniach Skandynawów.

– **Wiesław Rogowski, Ryszard Liskowacki i Jerzy Pachlowski** – prezentowali swoją tworczość literacką i wyrażali swój negatywny stosunek do tzw. „Taniej literatury", typu serii „Tygrys" i publicystyki tzw. „rozliczeniowej".

– **Franciszek Łuczko** – historyk, na spotkaniu omówił tematy: „Konfederacja Barska i Koliszczyzna", „X Zjazd historyków polskich w Lublinie", „200-lecie polskiej mennicy". (Trzy spotkania w UTSK).

– **Adela Wachowicz** – kierownik księgarni wydawnictw importowanych – poinformowała o rozpowszechnianiu książek w języku ukraińskim.

– **Władysław Daniszewski** – kierownik Wydziału Kultury WRN, na spotkaniu rozważał możliwości włączenia tematyki ukraińskiej do działalności kulturalnej województwa.

– **W. Wojtczak, Halina Lizińczuk, Tadeusz Stoiński, Stanisław Cichoń, Halina Przybyłowicz i Teresa Podesławska** – redaktorzy Polskiego Radia Szczecin, wypowiadali się o współpracy z UTSK w zakresie realizacji audycji ukraińskich w języku polskim, o dalszych możliwościach i perspektywach.

– **Leon Zietman, Halina Widelec i Zdzisław Sosnicki** – spotkali się ze swoimi czytelnikami mniejszości ukraińskiej z okazji X-lecia „Głosu Szczecińskiego". Czytelnicy poddali krytycznej ocenie pracę redakcji za brak jakichkolwiek informacji o życiu i pracy Ukraińców w województwie szczecińskim.

– **Lekarz med. Irena Honerko** – wystąpiła z tematem pt.: „Problem alkoholizmu i jego zwalczanie.

d) Inne ośrodki w kraju

– **Dr Elżbieta Horn i doc. Jan Seredyka z Opola** – pracownicy naukowi Wyższej Szkoły Pedagogicznej. Pierwsza omówiła temat: „Historiograficzna ocena działalności Mychajła Drahomanowa" i jego związki z Polakami, drugi zaś – jak historyk, zaprezentował swoje prace naukowo-badawcze z dziedziny stosunków ukraińsko-rosyjskich w XVII w. do czasów Chmielnickiego, a podczas drugiego spotkania – okres wojen kozackich.

– **Marceli Kozman i dr Andrzej Kwilecki z Poznania** – pierwszy z nich historyk, pracownik naukowy Uniwersytetu Adama Mickiewicza,

autor wielu publikacji o wybitnych dowódcach kozackich, wystąpił z tematem: „Śladami bohaterów trylogii", Materiały te ukazały się wkrótce wydaniem książkowym o tym samym tytule. Drugi – socjolog, pracownik naukowy Instytutu Pomorskiego, omówił swoją pracę badawczą nad stabilizacją Łemków na Ziemiach Odzyskanych. Prace te wkrótce okazały się tematem książki pt.: „Łemkowie. Zagadnienie migracji i asymilacji" (Warszawa 1977 r.).

– **Doc. dr Mirosław Kasjan z Torunia** – pracownik naukowy Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, autor książki pt.: „Na ciche wody", w której znalazły się przekłady dum ukraińskich, badacz „wędrówki" dum ukraińskich aż do krajów Europy Zachodniej. (W Szczecinie miał dwa spotkania autorskie.)

– **Doc. dr Mieczysław Iwanicki z Siedlec** – omówił oświatę i szkolnictwo ukraińskie w Polsce w latach 1918-1939, temat stanowiący jego pracę habilitacyjną, która wkrótce okazała się wydaniem książkowym.

– **Mgr Irena Murajko** – asystentka doc. M. Iwanickiego z WSP w Olsztynie, wystąpiła na Seminarium Pedagogicznym w UTSK (1984) z tematem: „Ukraińskie Towarzystwo Pedagogiczne „Ridna Szkoła".

– **Jerzy Pleśniarowicz z Rzeszowa** – znany poeta, tłumacz literatury ukraińskiej, publicysta, teatrolog, redaktor czasopisma „Profile", współredaktor „Antologii Poezji Ukraińskiej". W Szczecine mówił o swoich osobistych związkach z kulturą ukraińską, bowiem wywodził się ze znanej rodziny wybitnych ukraińskich dramaturgów Tobiłowiczów.

– **Tadeusz Górski z Gdańska** – były komandor, historyk, wystąpił w Szczecinie z niezwykle interesującym tematem: „O kozakach, czajkach kozackich i o ich wyprawach czarnomorskich."

– **Zbigniew Rybak z Pieńska** – poeta i tłumacz poezji ukraińskiej. Na pięciu spotkaniach autorskich zaprezentował liczne przekłady poezji: Iwana Złotokudra – „Dzień za horyzontem" – z Polski, Mykoły Korsiuka – „Spadkobiercy słońca" – z Rumunii, Wołodymyra Sosiury – „Wolniutko z fajki dym topnieje", Witalija Korotycza, Mykoły Winhranowskiego, Wasyla Symonenki, Maksyma Rylskiego, Łesi Ukrainki, Tarasa Szewczenki i wiele, wiele innych poetów ukraińskich. Jego przekłady były publikowane w polskich i ukraińskich wydawnictwach, a także czytane na „Pieńskiej Jesieni Poetyckiej".

– **Jan Czopik-Leżachowski z Wrocławia** – poeta i pisarz młodego pokolenia, na spotkaniu poddał ocenie współczesną poezję polską.

– **Jakub Wilner z Przemyśla** – pisarz, autor kilku książek m. in.: „Moja droga do Mathauzen", „Dzieje ruchu rewolucyjnego na ziemi przemyskiej". Ta ostatnia pozycja była tematem spotkania w Szczecińskim Klubie UTSK.

– **Stanisław Hibner z Gorlic** – zaprezentował wiele pięknych prac malarskich. Jego akwarele zabytkowych i tych już nie istniejących cerkwi łemkowskich przyciągały uwagę słuchaczy spotkania, a wielu z nich nabyło je na własność.

Ze środowisk ukraińskich całej Polski w Klubie UTSK w Szczecinie wystąpiło 140 prelegentów, w tym 87 z samego Szczecina. Reprezentowali oni różne zawody: literaci, próbujący własnych sił w poezji i prozie ukraińskiej zrodzonej tu w Polsce; historycy, redaktorzy, publicyści, malarze, muzycy, artyści, działacze kultury, nauczyciele, ekonomiści, etnografowie, inżynierowie, lekarze, studenci, robotnicy, rolnicy i inni... Tematyka wystąpień bardzo różna z tym jednak, że dominowała literatura, historia, kultura i tradycje narodu ukraińskiego. Duże zainteresowanie wzbudziły również tematy kultury duchowej i materialnej Ukraińców w Polsce.

W spotkaniach literackich w szczecińskim UTSK gościli również przedstawiciele innych środowisk mniejszości narodowych. I tak:

a) **środowisko żydowskie** reprezentował poeta żydowski **Illia Beizman** ze Szczecina. Pisał on w języku hebrajskim i polskim;

b) **środowisko białoruskie** dwukrotnie reprezentował poeta białoruski **Wiktor Szwed** z Warszawy. Jest on autorem kilku zbiorków poetyckich w języku białoruskim, wielu publikacji w prasie białoruskiej, znanym działaczem Białoruskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego w Polsce;

c) **środowisko litewskie** reprezentował dwukrotnie znany działacz litewski **Antoni Surowiec** ze Słupska.

Z Ukrainy Radzieckiej gościło w UTSK w Szczecinie 31 wybitnych przedstawicieli literatury, kultury i sztuki.

Z dziedziny poezji należy wymienić takie nazwiska jak: **Lina Kostenko**, **Borys Olijnyk** i **Jurij Szczerbak** z Kijowa oraz **Roman Kudlik** ze Lwowa, zaliczani do czołówki nowego nurtu poezji ukraińskiej.

W dziedzinie prozy zapisali się: **Mychajło Hołowaszczenko** z Kijowa – muzykolog, autor pięknych monografii o Aleksandrze Myszudze i Solomiji Kruszelnickiej, a w druku przygotowana monografia o Modeście Mencińskim. M. Hołowaszczenko gościł w Szczecinie zbierając materiały do swych książek.

– **Roman Iwanyczuk** ze Lwowa – pisarz i publicysta, autor wielu opowieści historycznych, a w każdej z nich występuje tematyka polska, gdyż akcja w nich rozgrywa się na Zachodniej Ukrainie, a w większości we Lwowie. Jest on jednym z najbardziej płodnych pisarzy Lwowa. Na spotkaniu mówił o swej twórczości pisarskiej i zabytkach historycznych miasta Lwowa.

– **Iwan Szapował** z Dnipropetrowska – autor książki poświęconej profesorowi Dmytrowi Jawornickiemu, która została przetłumaczona na język polski pt.: „Odkrywca skarbów". Podczas spotkania opowiedział o unikalnych zbiorach muzeum kozaków zaporozkich w Dnipropetrowsku, zgromadzonych przez prof. D. Jawornickiego.

– **Aleksander Połtoracki** z Kijowa, **Jurij Kolisnyczenko** i **Rodion Połoński** z Charkowa, **Pawło Kałynyczenko** z Kijowa – pisarze, historycy – prezentowali swój dorobek literacki.

– **Hlib Olijnyczenko** z Kijowa – pracownik naukowy UAN, historyk, przedstawił swoje zainteresowania historią orientalną.

– **Akademik Hryhorij Nud'ha** ze Lwowa – pracownik naukowy, pisarz. Na dwukrotnym spotkaniu opowiedział o swoich badaniach nad genezą powstawania, przetrwania i wędrówki dum ukraińskich w Ukrainie, a także o ich przeniknięciu do kultur narodów Europy Zachodniej.

– **Prof. Aleksander Mińkiwski** z Kijowa – zasłużony artysta Ukrainy, dyrektor i dyrygent znanego „Zespołu Bandurzystów" oraz **prof. Mykoła Kołessa** ze Lwowa – znany ukraiński kompozytor, dyrektor Konserwatorium Lwowskiego na spotkaniach prezentowali dorobek muzyczny Ukrainy Radzieckiej. Znane trio bandurzystek: **Nina Pysarenko**, **Maria Hołenko** i **Tamara Hrycenko** z Kijowa, prezentowały swoje niezwykłe umiejętności gry na tym ludowym instrumencie.

– **Wołodymyr Iwasiuk** – tragicznie zmarły w 1979 roku, młody, niezwykle zapowiadający się kompozytor, twórca nowego kierunku muzycznego w Ukrainie. Iwasiuk gościł w Szczecinie udając się na Sopocki Festiwal, gdzie znana piosenkarka Ukrainy Sofija Rotaru śpiewała jego pieśni.

Pozostali goście z Ukrainy reprezentujący różne zainteresowania, opowiadali o kulturze i twórczości, życiu i pracy młodych Ukraińców w ich Ojczyźnie.

Poza Polską i Ukrainą Radziecką uczestniczyli w spotkaniach literackich Ukraińcy mieszkający w innych krajach. Najliczniej reprezentowana była Jugosławia.

Ukraińców z Jugosławii reprezentowali:

Sylwester Kostelnyk z Baczki – opowiedział o życiu dawnych emigrantów Ukraińców-Rusnaków.

Pawło Hołowczuk z Bania Luki – poeta ukraiński, redaktor audycji w języku ukraińskim w radio w Bania Luce. Rozmowy dotyczyły literatury ukraińskiej w Jugosławii, wydawnictw w języku ukraińskim itp.

Ewhen Kułeba z Bania Luki – nauczyciel języka ukraińskiego w szkole, redaktor gazety w języku ukraińskim dla dzieci „Sołowejko", wydawanej jak dodatek do gazety „Ruskyj Hołos".

Semen Sakacz z Nowego Sadu – redaktor ukraińskiego radio w Nowym Sadzie.

Ukraińców z Czechosłowacji reprezentowali:

Doc. dr Jurij Bacza – doskonały publicysta i **doc. dr Mykoła Sztec** – obaj pracownicy naukowi Uniwersytetu im. Szafaryka w Przeszowie. Mówili o wydawnictwach i publikacjach w języku ukraińskim, o działalności Towarzystwa Ukraińskiego, o szkolnictwie ukraińskim, o muzeum ukraińskim w Svidniku itp.

Anna Czawarha – redaktor gazety „Nowe Żyttia" wydawanej w języku ukraińskim w Przeszowie, informowała o sprawach wydawniczych i o życiu Ukraińców w Czechosłowacji.

Z Węgier gościli:

Dr Palo Miszley – pracownik naukowy Instytutu Sławistyki w Budapeszcie, znawca literatury ukraińskiej, absolwent Uniwersytetu Kijowskiego, informował o pozycjach wydawniczych i tłumaczeniach literatury ukraińskiej na język węgierski.

Inż. Josyf Muskur z Budapesztu – opowiedział o wzajemnych wpływach pogranicza ukraińsko-węgierskiego na Zakarpaciu.

Marta Paraszczuk z Sofiji – żona znanego artysty – rzeźbiarza i architekta Mychajła Paraszczuka, współautora pomnika Adama Mickiewicza we Lwowie, autora wielu prac i rozwiązań architektonicznych stolicy Bułgarii.

Prof. Karmazyn-Kakowski z Rumunii – architekt i artysta-grafik, autor książki pt.: „Architektura Cerkwi Łemkowskich" wydanej w Rzymie 1975 roku. Podczas spotkania omawiano problemy życia i działalności Ukraińców w Rumunii.

Dr Peter Kirchner z Berlina – pracownik naukowy Instytutu Sławistyki, tłumacz literatury ukraińskiej na język niemiecki. Na spotkaniu omawiał swoje tłumaczenia na język niemiecki twórczości Iwana Franki.

Micha Kwilidze z Moskwy – pisarz gruziński, mówił o literaturze gruzińskiej i o jej związkach z literaturą ukraińską.

Działalność literacka Koła UTSK w Szczecinie kontynuowana jest dalej. Oczekujemy nowych, interesujących wydarzeń w tej działalności, liczymy też na pomoc w naszych zamiarach.

Szczecin, 15.10.1984 r.

***

До уваги Читачів:

Польськомовний текст п.н. "Літературно-освітня діяльність у щецінському УСКТ" закінчується датою 15 жовтня 1984 року. Цей текст вимагає ще п'ятилітнього продовження, до 1990 року,

тобто до часу, коли автор хроніки подій залишив Щецін і повернувся на рідні землі до Перемишля.

Сьогодні, після 30-ти років, хочу не лише продовжити, але й доповнити тему рідною мовою, згідно з його призначенням для збірника III З'їзду випускників української філології Вчительської Студії у Щеціні, що відбувся 28-29 червня 2006 року у Вількасах, що біля Ґіжицька.

***

Мґр Ельжбєта Орлик Квецінська (Щецін) – історик. Тема доповіді: Державотворчі аспекти козацьких повстань в Україні. Прелеґент доказувала, що "козаки служили полякам за траву і воду. Під час війни поляки сприяли козакам, а по війні збільшували тиск і репресії".

Володимир Денисенко (Варшава) – оперний співак, українець, активний серед української громади. Виконував сольові партії з чоловічим хором "Журавлі".

Ян Шпернога (словак) – редактор місячника "Жінот". З редактором "Наше Слово" Мирославом Вербовим обмінявся думками про співпрацю.

Проф. Єжи Томашевський (Варшава) – історик, доповідав про польсько-українські проблеми в II Речі Посполитій.

Станіслав Едвард Бури (Варшава) – польський письменник і перекладач української літератури. (З щецінянами зустрічався 7 разів).

Мґр Францішек Лучко (Щецін) – історик. З щецінянами зустрічався 6 разів. Активний в Руху "Солідарність". Був інтернований.

Мґр Мирослав Чех (Варшава) – історик, посол-українець в Соймі РП, активний член УСКТ і ОУП, редактор журналу "Зустрічі", публіцист, редактор "Виборчої Газети". (З щецінянами зустрічався 4 рази).

Федір Ґоч (Зиндранова) – засновник і директор Лемківського Музею в Зиндрановій, активний член Об'єднання Лемків у Польщі.

Д-р Тадей Карабович (Ґоля) – поет і літературознавець, автор багатьох поетичних збірок.

Збіґнєв Плеснер (Щецін) – журналіст, розказав про 40-ліття праці Польського Радіо Щецін. Нагадав, що деякі українські радіопрограми Щеціна транслювалися в загальнопольських програмах.

Мґр Ян Члонковський (Щенін) – історик, прочитав доповідь п.н. "Політична концепція і мілітарна діяльність полк. Івана Сірка". (В УСКТ виступав двічі).

Анатолій Калиниченко (Київ) – доповідав про музику в Україні.

Д-р Андрій Бурячок (Київ) – мовознавець, співавтор одинадцятитомного "Словника Української Мови".

Д-р Тадеуш Домбковський (Варшава) – генерал бриґади, історик, читав доповідь п.н. "Український народний рух у Східній Галичині".

Мґр Анна Хранюк (Познань) – музикознавець, закінчила Київський Університет у клясі бандури, дочка Миколи Сивіцького з Варшави.

Мґр Ришард Томчик (Хощно) – історик, доповідав про Українське Національно-Демократичне Об'єднання (УНДО).

Д-р Ярослав Левків (Злотория) – закінчив Київський Університет, музикант у клясі дириґентури, колишній дириґент хору "Журавлі", тепер дириґент Камерного хору "Ахіон" Вроцлавської Політехніки.

Юрій Поклад (Київ) – історик, у рамках авторської зустрічі цікаво розказував про культурні події в Києві.

НН Квєтуцінський (Щецін) – письменник, розказав слухачам про міста Італії. Змістовну й цікаву доповідь ілюстрував гарними світлинами.

Тетяна Гирич – етнограф, **Світлана Ковалевська** – архівіст і **Геннадій Боряк** – науковий працівник АН УРСР, історик. Вони дуже цікаво розказали слухачам про тотожність, світогляд і національну свідомість суспільства в даний час в Україні, про шляхи сполучення з Україною: Річпосполита, Литовське Князівство, Росія, Кримський Ханат, Молдавське Князівство, Угорське Князівство. Всякі "об'єднання чи приєднання" не принесли Україні добра. Все треба починати від "о".

Єп. Михайло Гринчишин (Париж) – запрошений щецінською греко-католицькою парафією на урочисті святкування 1000-ліття Хрещення Руси-України. Участь Владики УГКЦ на міленійних святкуваннях гарно сприйняв Архиєпископ Казимир Майданський (Щецін), який запросив нашого владику відслужити Архиєрейську Службу Божу в його римо-католицькій катедрі св. Якуба. З українською громадою Щеціна Владика Михайло Гринчишин зустрівся в домівці УСКТ. Присутніми були також: о. Петро Крик (Вроцлав), о. Юліян Ґбур (Ґурово-Ілавецьке), о. Андрій Сорока (Ельблонґ), о. Мирослав Трояновський (Щецін).

Михайло Головащенко (Київ) – музиколог, автор книг про визначних українських оперних співаків: про Олександра Мишугу, Соломію Крушельницьку, Модеста Менцінського й Олександра Кошиця.

Іван Фізер і Іван Лавриненко (Черкаси) – художники, які розмальовували інтернат української школи в Білому Борі. На зустрічі у Щеціні розказували про життя в Україні, про Черкаси, про мовну проблему, екологію на добре і на зле.

Анатолій Ігнащенко (Київ) – скульптор, автор пам'ятника Т. Шевченкові в Білому Борі.

Концерт львівського ансамблю "Рекрут". – Дуже цікава зустріч з членами ансамблю в домівці УСКТ.

Концерт львівського ансамблю "Не журись". – Дуже оживлена та цікава зустріч з членами ансамблю в домівці УСКТ.

IV Медичний Семінар з участю 36 лікарів, 11 студентів медицини та біля 50 гостей. У семінарі брали участь лікарі з України, Відня (Австрія), Польщі.

Д-р Володимир Мокрий (Краків) – зустріч з українським послом до польського парляменту. Прелеґент цікаво розказав про свої зустрічі з виборцями в Кракові, Ґожові, Хощні, Дембні. Виборці завдавали йому й провокаційні питання, напр.: "Чи з пана родзіни бил ктось в УПА?" – Відповідь: – Мій батько повернув з Польського Війська з Хрестом "Ґрунвальду" і зараз у 1947 р. з родиною його депортували на північ Польщі. Пояснення нічого не помогло.

Інж. Ганна Коваленко (Київ) – дослідниця історії культури України.

Микола Хомандюк (Кіровоград) – директор музею "Хутір Надія".

Д-р Андрій Бурячок (Київ) – мовознавець, науковий працівник Інституту Мовознавства АН УРСР. Прелеґент сказав, що двомовність треба засудити як шкідливу дійсність.

Лех Вонтрубський (Щецін) – редактор газети "Тиґоднік Польскі". Закінчив КУЛ у Любліні, познайомився з українськими студентами і хоче продовжувати контакти з українською проблематикою у Польщі.

Вадим Смогитель (Львів) – історик, читав доповідь п.н. Українська Національна Партія в Україні.

Молодіжна наукова сесія, присвячена Тисячоліттю Хрещення Руси-України – 15 квітня 1989 року в Шеціні

Виголошені доповіді:

Григорій Матач – читав доповідь п.н. Східні джерела культури Київської Руси. Прелеґент – студент історії в Люблінському Університеті, родом з Підляшшя. Про дальшу його долю – брак даних.

Мирослав Чех – читав доповідь п.н. Київська Русь в українському письменстві ХУІІ ст. Прелеґент – українець, мґр історії, редактор студентського журналу "Зустрічі", згодом посол до Сойму РП, нині редактор історичного відділу "Газети Виборчої" у Варшаві.

Олександра Гнатюк – читала доповідь п.н. Українська духовна поезія ХУІІІ ст. Прелеґентка – мґр української філології Варшав-

ського Університету, асистент у доц. д-ра Степана Козака. Нині – д-р, науковий працівник Посольства Польщі в Києві та проф. Києво-Могилянської Академії.

Богдан Панчак – у той час питомець, студент Католицького Університету в Любліні (КУЛ), читав доповідь п.н. Богослов'я нації. Нині – о. мґр протоієрей, настоятель Духовної Семінарії в Любліні.

Ярослав Мокляк – читав доповідь п.н. Московське православ'я і москальофілізм в Галичині. Тоді – мґр історії, науковий працівник Ягайлонського Університету в Кракові, нині – д-р гуманітарних наук, науковий працівник цього ж університету і Державної Вищої Східньоевропейської Школи в Перемишлі.

Ришард Томчик: Тоді – мґр історії. Нині – брак даних. Читав доповідь п.н. Українці в Польщі напередодні Другої світової війни. Докторант Щецінського Університету.

Слід нагадати читачам, що в тих часах не все проходило без перешкод. УСКТ підлягало Міністерству Внутрішніх Справ Польщі і наша праця була чітко контрольована державними службами. Проводилися всякі провокації, викликували на "розмови" з погрозами і пропозиціями. Таким чином праця з молоддю вимагала великої уваги і обережности. У звітуваннях не згадувалося про організаторів заходу, не згадувалось, що лягло в основу праці з молоддю, яка її ідея і мета, чому і кому призначено наші заходи.

Сьогодні з великою повагою і пошаною треба згадати ім'я вже покійного д-ра Мирослава Трухана, який був ініціятором і організатором задумів, про які згадуємо. Він, хоч закінчив економічні студії, був гуманістом, в тому й публіцистом з ділянки історії, літератури і культури України. У нього була належна освіта і національно-патріотичне виховання. Був дисциплінований і вимогливий до себе, а також до інших. Був вдумливим і розважним організатором всяких заходів. За те був репресований, арештований, ув'язнений і змушений залишити Польщу.

Сьогодні без перебільшення можу сказати, що в період 1957-1990 рр. у Щеціні діяв на той час, чи не єдиний, своєрідний український народний університет в Польщі. Стверджую це на власному досвіді, бо за тридцять три роки суспільно-громадської праці в царині українства, я засвоїв достатнє знання з історії, літератури і культури мого народу.

З Мирославом у мене були дружні відносини. Він залишив мені чимало своїх записок з літературних зустрічей об'ємом біля 600 сторінок, тому вважаю своїм обов'язком ці записки, як першоджерельний матеріял, помістити в цьому збірнику, бо вони зображу-

ють колосальну працю Мирослава в поширюванні самоосвіти серед української молоді не лише Щеціна, серед якої він тішився великим авторитетом.

Після появи його спогадів п.н. "Наче вчора" (Львів, 2012 р.), ми його ще краще пізнали.

Перемишль, 22.03.2013 р.

Наукова Сесія.
Перший ряд зліва:
д-р Ольга Гнатюк,
о. Богдан Панчак,
д-р Ярослав Мокляк,
Григорій Матач.
Другий ряд зліва:
Ришард Томчик,
Галина Радзіванович,
Михайло Козак.

Запрошені гості перед домівкою УСКТ.
Перший ряд зліва: Петро Лахтак, Ольга Ласка, проф. Степан Заброварний, д-р Ольга Гнатюк, Йосип Дорох, проф. Іван Королівський, д-р Іван Душкевич. Другий ряд зліва: о. Богдан Панчак, Генрих Колодій, Григорій Матач, Ольга Дуда, Мирослав Чех, Галина Радзіванович, НН, д-р Ярослав Мокляк, Петро Перевозник, Михайло Козак.
Третій ряд зліва: Богуслав Кашицький, Марія Зінчук, Іван Зінчук, Іван Сирник, НН, Володимир Кашицький.

Василь Гірний – Лємборк

Пародії в українській літературі.
Василь Гірний – знаменитий гуморист-фейлетоніст, знаний читачам як автор книжки "Розгублені сили" (1943, Прага) і "Українські пародії" та автор ряду публікацій, що друкувалися в різних часописах, напр. "З.И.З.", "Комар" а інші.

Хроніка

Мої щецінські Друзі! Мій сьогоднішній вечір між Вами запишу в своїй пам'яті до найкращих переживань. З найбільшою для мене радістю я побачив, як пильно реагувала на деякі мої завваги загальнішого характеру – прекрасна Ваша щецінська молодь! Признаюся, що буду тужити за Вами! Пам'ятку, яку я дістав від Вас – "Повісті Т. Шевченка" з підписами всіх присутніх – заховаю, як дорогий скарб.

Панько Щипавка,
18 лютого 1968 р.

Доц. д-р Юрій Бача – Пряшів

Авторський вечір з доц. д-ром Юрієм Бачею – активним діячем ЦК КСУТ у Пряшеві та редактором журналу "Дукля", публіцистом, поетом, викладачем української філології на Пряшівському Університеті, науковим працівником, автором ряду наукових праць і досліджень, кандидатом філологічних наук.

...бо доля нашого українського народу склалася так, що кожен п'ятий українець живе за межами України... Тому такі зустрічі необхідні, тому вони так гріють, запалюють і тому я щасливий, що побував між Вами, дорогі наші друзі, ... тому я довго пам'ятатиму Вас, наші гарячі розмови... Нехай "Весна", яка передувала тут переді мною, наступить по всім узбережжі, по всіх наших серцях!

На згадку друзям і братам.

Юрій Бача з Качковець, 18 грудня 1967 р.

Doc. dr Zbigniew Wójcik – Warszawa

Авторська зустріч з польським істориком доц. д-ром Збігнєвом Вуйціком, автором книжок "Dzikie pola w ogniu" і "Traktat Andruszowski".

Reżyseria: Henryk Gizycki, scenografia — Elżbieta Krywsza-Fedorowicz.

■ Szczecińskie Towarzystwo Naukowe wspólnie z Ukraińskim Towarzystwem Społeczno-Kulturalnym organizuje spotkanie z autorem popularnonaukowej pracy „Dzikie pola w ogniu", doc. Zbigniewem Wójcikiem — pracownikiem naukowym Polskiej Akademii Nauk.

Spotkanie odbędzie się dnia 14 listopada br. o godz. 18 w Klubie UTSK w Szczecinie przy ul. Mickiewicza 21.

Notatnik szczeciński

◆ ZARZĄD Wojewódzki Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego zaprasza na okolicznościowy odczyt, poświęcony 334 rocznicy bitwy pod Chocimem. Odczyt wygłosi prof. dr hab. Zbigniew Wójcik z Polskiej Akademii Nauk 25 bm., o godz. 18, w Klubie UTSK przy ul. Mickiewicza 21.

▲ 25 bm. prof. dr hab. Zbigniew Wójcik wygłosi okolicznościowy odczyt związany z 334 rocznicą bitwy pod Chocimem. Odczyt odbędzie się w siedzibie UTSK przy ul. Mickiewicza 21. Początek o godz. 18.

Хроніка

Składam serdeczne podziękowanie za przemiłe i ogromnie interesujące spotkanie, które to bylo dla mnie dużym przeżyciem, gdyż po raz pierwszy miałem odczyt przed publicznością ukraińską, co dla mnie, miłośnika historii Ukrainy pozostanie na zawsze w pamięci.

Zbigniew Wójcik
28 kwietnia 1967 r.

Чужинці про Україну козацької доби XVII ст.
14 листопада 1970 р.

30-ліття битви під Хотином
25 вересня 1971 р.

Роман Іваничук – Львів

17 березня 1967 р.
26 березня 1967 р.

Авторська зустріч з львівським письменником Романом Іваничуком – ред. журналу "Жовтень" – автором трилогії "Край битого шляху" та збірки гуцульських оповідань "Тополина заметіль."

Хроніка

Дорогі мої друзі!

Рівно десять років з незабутньої зустрічі з Михайлом Козаком на Всесвітньому Фестивалі в Москві, я пильно слідкував за літературним життям УСКТ, радіючи успіхами Товариства нераз подивляючи ентузіязм в самовідданості українських літераторів, що проживають в Польщі. Рівнож радів, що знайшов тут свого читача.

І нарешті зустріч з моїми друзями в Щеціні, а далі – в Кошаліні, Ольштині, Варшаві, Ґданську. Цікаві розмови, дискусії, безпосередній контакт. Не придаючи якогось особливого значення присутности на літературних вечорах у домівках УСКТ, я мушу все ж таки відзначити, що подібні зустрічі з літераторами України дуже корисні для обох сторін. Ми маємо нагоду пізнати специфіку з Вашої роботи, Ви ж – відчувати моральну підтримку України.

Я надзвичайно задоволений своєю поїздкою по українських осередках у ПНР і дуже вдячний щецінським друзям за досконалу організацію мого "турне". Повертаюся збагачений знаннями, окрилений увагою, теплом і щирістю моїх друзів. Складаю Вам поклін від України, а зокрема від Львова; передаю Вам вітання від зелених Карпат, бажаю Вам щастя, наснаги та бадьорого настрою.

Михайло Головащенко – Київ

12 лютого 1966 р.; 18 лютого 1966 р.

Вчора, сьогодні і завтра української музики.

Авторська зустріч з музикологом, редактором Михайлом Головащенком.

Хроніка

Шановні друзі, дорогі брати!

Приємно був здивований зустрівши в Щеціні міцне, дружнє і згуртоване УСКТ, яке проводить величезну плянову культурно-освітню роботу. Особливо порадувало мене те, що серед Вас багато молоді. Цей факт говорить сам за себе! З великою насолодою я провів серед Вас, у Вашому товаристві кілька вечорів. Теплі зустрічі, знайомства щира розмова про видатних українських співаків, про вокалістику, про незабутнього солов'я України Олександра Мишугу, – все це залишиться акордом, що не змовкає у симфонії всього мого життя.

Хочеться від душі, від щирого серця, побажати Вам, дорогі друзі, й надалі зміцнювати свої ряди, своє товариство, побажати багато сил, енергії і наснаги у Вашій великій почесній і такій потрібній роботі. Хай щастить Вам завжди і у всьому – в роботі і в особистому житті! До нових зустрічів, дорогі друзі!

Михайло Головащенко, 12 лютого 1966 р.

Григорій Пецух – Закопане

5 березня 1966 р.

Авторська зустріч з мистцем-різьбарем Григорієм Пецухом.

Хроніка

Бувають моменти в житті людини, від яких залежить дорога життя. І на моїй дорозі були важливі моменти, що стали причиною того, що я пішов дорогою мистецтва на службу своєму народові. Ця дорога повела мене і до старого польського Щеціна на сердечну зустріч з українськими земляками як важливий момент, що помагає в праці і розпалює серце любов'ю до свого народу та його культури. Через культуру і мистецтво можемо здобути пошану всіх народів світу. Я дуже вдячний друзям щецінського УСКТ за таке щире зацікавлення моїм мистецтвом.

Григорій Пецух
6 березня 1966 р.

Проф. Лев Ґец – Краків

18 вересня 1965 р.

Авторська зустріч з професором Академії Мистецтв у Кракові, автором праць "Bramy i podwórka Krakowa".

Хроніка

Моя зустріч в УСКТ з громадянами міста Щеціна захопила мене так дуже, що аж не вистачає мені слів подяки для управи, радіо і телевізії. Тут почув я вперше свою "промову" та обіцяють, що почую свій власний підстаркуватий спів. Треба відважно й щиро та просто сказати, що ціла програма зустрічі зі щецінянами випала дуже гарно, без ніяких недоліків, тож дуже хочу, щоб мій портрет на стіні пригадував любов до рідного слова, до мистецтва та до рідного краю – до України. Направду кажу Вам, що варто бути українцем попри щирого поляка, росіянина, німця; решту вже доспівайте вже собі самі. У тій роботі нехай присвічує Вам цей Тарас, що засумований стоїть у куточку і думає – це мої діти – діти України. Тож не поганьбіть того Шевченка, мого товариша по пензлі, та й і мене самого.

Відданий Вам серцем і душею

Маляр Лев Ґец
19 вересня 1965 р.

Jerzy Jędrzejewicz – Warszawa

3 квітня 1965 р.
3 лютого 1965 р.

Авторський вечір польського письменника-шевченкознавця, автора книжки "Noce ukraińskie albo rodowód geniusza", 1966 r.

Хроніка

Dnia 3 kwietnia 1965 roku spędziłem kilka przemiłych godzin w towarzystwie Członków Koła Miejskiego UTSK w Szczecinie. Atmosfera, jaką wytworzyli Gospodarze, jest dla mnie najwiekszą nagrodą za mój skromny wkład w ideę wzajemności kulturalnej polsko-ukraińskiej. Serdeczne słowa, skierowane do mnie, będę uważal za bodziec i zachętę do dalszej pracy w tej dziedzinie. O tym spotkaniu będę zawsze pamiętał.

Życzę Przyjacielam – Ukraińcom ze Szczecina, aby jak najmocniej pracowali w umiłowanej przez siebie dziedzinie.

Jerzy Jędrzejewicz
3 kwietnia 1965 r.

Остап Лапський – Варшава

15 березня 1964 р.
11 березня 1967 р.

Світова велич Шевченка з нагоди 150-ліття від дня народження Поета.

Авторська зустріч з українським поетом модерної сучасної поезії в Польщі й асистентом української катедри при Варшавському Університеті Остапом Лапським.

Хроніка

Нашому ескатівському колективові в Щеціні на довгий спомин із поетичними побажаннями успіхів на ниві суспільно-культурної праці.

Остап Лапський
11 березня 1967 р.

Михайло Лесів – Люблін

13 березня 1965 р.

Українсько-польські мовні зв'язки.

7 листопада 1970 р.

Доц. д-р Михайло Лесів – науковий працівник Люблінського Університету. Авторська зустріч у Щеціні.

Тема: Взаємовпливи мов польської і української Люблінського воєвідства. Культурно-наукові контакти Львівського та Люблінського Університетів.

Акад. Григорій Нудьга
17 травня 1969 р.
Світова велич української народної пісні і думи.
Авторська зустріч з науковим працівником АН УРСР у Львові акад. Григорієм Нудьгою.

Хроніка

Наша дума, наша пісня // Не вмре, не загине...

Т. Шевченко

Дорогі Друзі! У Шіллера є прекрасні слова:

Де співають, там лишайся жити – Лихії люди не мають пісень.

Перше, що я почув, переступивши поріг Вашої домівки – це чудову українську пісню, ту пісню, яка довго завоювала славу у всьому світі, з якою живуть наші люди на всіх паралелях нашої планети. Нехай же злітає вона все вище, лине все далі, хай будить наші серця і душі.

Гарно мені було з Вами, шкода, що мало зустрічалися. Цю приємність я понесу на свою рідну Полтавщину. А Вам усім – добра і щастя у хату, злагоди у роботі й успіхів – єднатися для творчої праці бажаю. Дякую за сердечність і увагу та прихильність до мене і до всіх наших земляків.

Тисну всім руки. Григорій Нудьга

МИХАЙЛО КОЗАК

СЛОВО ПРО АМАТОРСЬКИЙ ДРАМАТИЧНИЙ ГУРТОК У ЩЕЦІНІ

(за час 10.05.1958 – 24.01.1963 рр.)

Ініціятором і організатором драматичного гуртка при УСКТ у Щеціні був Іван Завадський, який з першого дня став душею гуртка. Він посвячував для гуртка багато часу і праці: підбирав п'єси, розписував кожному його ролю, знав п'єсу майже напам'ять, добирав акторів, вів з ними проби, сам грав найтрудніші ролі, розшукував костюми і реквізити.

Метою драматичного гуртка було розгорнути культурну працю серед молоді і подарувати нашій громаді сценічне слово української драматургії.

Колектив драмгуртка скоро зжився і добре себе почував не лише на сцені, але й в дорозі до села чи міста, де чекали на нього українці; актори без нарікань зносили невигоди, дощі і морози. Їх туди і назад проводила українська пісня. Хто ж не пам'ятає Івана Завадського, який для своїх акторів, окрім реквізитів, віз з собою валізу з ковбасою, салом і булками, а інколи знаходилось і вино, або чарка в морозні дні.

Від якогось часу автобус з водієм-поляком, який радо виїжджав у неділі, стояв у дверях, продавав квитки, допомагав у декорації сцени і залі, став майже постійним членом драмгуртка і великою поміччю.

Члени колективу драмгуртка довго, жартома згадували про свої пригоди в терені з приємним і емоційним переживанням.

На жаль, з огляду на стан здоров'я, особисті і родинні проблеми засновника, актора і режисера Івана Завадського, у 1963 році драмгурток припинив свою діяльність і хоч коротку, бо несповна п'яти років, вписався в панораму культурного життя українців Щеціна, як Театр ім. Івана Завадського.

Афіша до п'єси "Наймичка".

Сцена з п'єси "Наймичка". Зліва: Анастасія Польковська та Іван Завадський. Справа: Зенон Павлинський.

Сцена з п'єси "Наймичка". Зліва: Зенон Павлинський, Галина Ліборська, Анастасія Польковська, Лука Павелко, та керівник драмгуртка Іван Завадський. Сидять: Ніна Сивак і Тарас Михно.

Після виступу – хвилина відпочинку. Зліва: Лука Павелко, Тарас Михно, Іван Завадський – керівник і режисер п'єси, Зенон Павлинський і Омелян Козаківський.

Кілька слів інтерв'ю про аматорський театр у Щеціні

ПРО ЕНТУЗІЯСТІВ ЩЕЦІНСЬКОЇ МЕЛЬПОМЕНИ

Інтерв'ю з керівником драмгуртка тов. І. Завадським
авторства Мирослава Трухана

("Наше Слово" № 50, 10 грудня 1961 р.)

Неділя. 15.00 година. В затишному приміщенні Щецінського УСКТ іде чергова репетиція місцевого драмгуртка. Серед артистів метушиться енергійна людина, яку всі тут знають і яка є душею трупи. Це її керівник тов. Завадський. Користаючи з малої перерви в репетиції, вдається мені на один момент зловити керівника драмгуртка.

– Чи не були б Ви ласкаві сказати читачам "НС" дещо про свою працю?

– Дуже радо. Не тільки читачам, але і милим читачкам.

– Прекрасно. Може насамперед дещо з історії гуртка?

– Гурток існує щойно третій рік. У нашому репертуарі були дотепер 4 п'єси. З українських – "Ой не ходи Грицю", "Сватання на Гончарівці" і "Невольник", а з чужих – "Лікар мимоволі" Мольєра.

Ми дали досі 21 виставу, з того 9 в терені, а саме: в Тшебятові, Лобезі, Реску і Хощні. До інших більших скупчень українського населення ми не могли навідатися з огляду на брак сцени в тих місцевостях. Тепер працюємо над "Наймичкою" Карпенка-Карого. Сьогодні саме генеральна репетиція.

– Яка з Ваших п'єс найбільше полонила серця глядачів?

– Мабуть "Невольник" Кропивницького. Зворушені недолею нашого козацтва в турецькій неволі, глядачі спочатку тайкома витирали сльози, а в сцені, коли осліплений ворогом Степан вітається з батьком і дорогою дівчиною, відкрито плакали. Треба зазначити, що наші селяни цікавляться рідною історією і люблять історичні п'єси.

– Які сценічні образи, створені Вашими драмгуртківцями, зачисляєте до найкращих?

– З жіночих постатей, безумовно, О. Качановську в ролі Марусі ("Ой не ходи Грицю") і Ліборську в ролі судженої Степана ("Невольник"). З чоловічих – нашого "аманта" Кравчука (головні ролі в "Грицю" і "Невольнику") і Самойлюка – визначний сатиричний талант, незабутній Стецько в "Сватанні".

– Нав'язуючи до цієї думки, запитую: В якій ролі Ви себе найкраще почували?

– Мені особисто відповідають ролі поважного, трагічного характеру. Мабуть тому я найкраще почуваюся в ролі батька в "Невольнику".

– **Вибачте за недискретне питання – який вік Ваших артистів? Чи бере участь молодь, студенти?**

– На жаль, участь студентів скромна. В трупі всього одна студентка і двоє випускників. Артисти – це переважно люди, які вже працюють, на становищах. Одначе, всі учасники, почавши від 20-літньої абсольвентки Вчительської Студії Ліборської до 50-літнього Павелка (знамениті постаті старших мужчин, господарів) -- це ентузіясти театру, на яких можна покладатися. Одна з учасниць трупи доїжджає на репетиції шість кілометрів.

– **Які маєте труднощі в праці? Які Ваші мрії?**

– Передусім відчуваємо брак будь-якої грошевої допомоги. Ніхто нами не цікавиться. Потім брак постійної сцени, що утруднює репетиції і примушує шукати по цілому місті приміщення на вистави. Моєю особистою мрією є, щоб члени драмгуртка завжди регулярно приходили на репетиції і зуміли говорити свої ролі без помочі суфлера, якого часом надто чути, та й і маленький автокар Львівського автобусного заводу для нашої трупи.

– **А пляни на майбутнє?**

– Вивчення якоїсь недовгої польської п'єси і виїзд з мішаною польсько-українською програмою в терен. Саме цю справу тепер розпрацьовуємо.

Побачивши в дверях симпатичне личко "Наймички" – Ліборської, що означає, що артисти готові до дальшої репетиції, дякую тов. Завадському за цих кілька слів і прощаюся.

М. Т.

Аматорський театр Івана Завадського у Щеціні
10.05.1958 – 24.01.1963

1958 р.

1. Зимовий Вечір – Михайла Старицького (не поставлено)

1959 р.

2. "Ой не ходи Грицю" Михайла Старицького
   - Щецін 10.05.1959.
   - Реско 24.05.1959.
   - Щецін 06.06.1959.
3. "Сватання на Гончарівці" Квітки-Основ'яненка
   - Щецін 13.12.1959

1960 р.

- Щецін 31.01.1960.
- Лобез 13.03.1960.
- Щецін 13.11.1960.
- Хощно 11.12.1960.

4. "Невольник" Марка Кропивницького
– Щецін 03.04.1960.
– Щецін 17.04.1960.
– Хощно 08.05.1960.
– Тшебятів 15.05.1960.
– Щецін 29.05.1960.
– Щецін 10.12.1960.
– Хоцівель 16.03.1961
– Сторково 18.03.1961.

5. "Лікар мимо волі" Мольєра
– Щецін 16.10.1960.
– Щецін 06.11.1960.
– Тшебятів 27.11.1960.

Сцена з п'єси "Невольник" Мирослав Кравчук в ролі Степана.

1961 р.

6. "Наймичка" Карпенка-Карого
– Щецін 2-3.12.1961
– Тшебятів 15-17.12.1961.

1962 р.
– Сторково 28.01.1962.
– Страхоцін 24-25.02.1962.

7. "Сто тисяч" Карпенка-Карого
– Тшебятів 20.05.1962.
– Карлінок 03.06.1962.
– Страхоцін 10.06.1962.
– Сторково 30.09.1962.
– Радово Мале 14.10.1962.
– Щецін 21.10.1962.

8. "Карпацци Ґуралє" Коженьовського
– Длуге 09.12.1962.

1963 р.
– Венґожево 20.01.1963.
– Страхоцін 20.01.1963.
– Хоцівель 24.01.1963.
– Сторково 24.01.1963.

Підсумовуючи діяльність Аматорського театру, слід підкреслити, що у той час (на протязі шести років) поставлено: 8 п'єс (прем'єр), 34 постановок в 11 місцевостях на Щецінщині.

Повернувши з турецької неволі, осліплений Степан, співає думу про долю козаків в турецькій неволі, а обіч нього сидить хлопчина, його провідник, обстругуючи патика, з увагою слухає співу.

Вистави аматорського Театру Івана Завадського в місцях українських поселенців, супроводжали виступи танцювальних і вокальних груп та хору.

Щецінський хор під керівництвом тодішнього соліста Шецінського Музичного Театру Мирослава Кравчука.

Після вистави, щецінські артисти-аматори на прощання співають подячні пісні місцевим організаторам.

Перемишль, 23.03.2013 р.

Антоніна Зєльонка

АНТОНІНА КОФЛЯ-ЗЄЛЬОНКА

Я БАЖАЛА ЖИТИ ЖИТТЯМ ВІЛЬНОЇ УКРАЇНКИ

Я, Антоніна Кофля (зам. Зєльонка), народилася 24-го жовтня 1938 р. на Лемківщині в селі Вафка (Wawrzka), повіт Новий Санч. Зростала я в багатосімейній родині. Моя родина весь час була під наглядом польських органів безпеки. Батько був двічі арештований під час депортації в операції "Вісла", а відтак на польському насланні як повертався з праці додому. Двічі був у дорозі на Сибір, але чудом уникнув кари смерти. В урядових польських установах на понімецьких землях працював 25 років. На рідній Лемківщині був війтом. Батька переслідували за розповсюдження націоналістичної літератури. Внаслідок постійних перевірок органами Уряду Безпеки, він був змушенний заховати свою бібліотечку (закопав її на огороді).

На Лемківщині я закінчила другу клясу початкової школи. В 1947 році наша родина була депортована на польські західні понімецькі землі під час акції "Вісла". Поселили нас в селі Дзєцьмяровіце, повіт Шпротава Зеленогірського воєвідства. Початкову школу і загальноосьвітній ліцей закінчила у Шпроставі. Тут із самого початку навчання я зазнавала немало принижень з боку деяких учнів і вчителів – несправедливости в оцінках, упередженого ставлення до українців тощо. Одного разу на іспиті з хемії (в клясі було 30 учнів) я одна дістала найнижчу оцінку: задовільно. Я дуже обурилася і відкрито заявила, що не погоджуюся з цією оцінкою, бо вважаю її несправедливою. Щоб мене залякати, роздратований професор назначив мені повторний іспит. Іспит відбувався у присутності всіх учителів. Я мусіла захищати своє право на справедливу оцінку. Відповівши на всі питання, я одержала добру оцінку, хоча, на мою думку, повинна б дістати дуже добру. На закінчення іспиту професор сказав: – "Ти єстесь з завзєнтеґо роду".

Більш яскравим прикладом упередженого ставлення до українців були лекції з математики проф. П. Ґлувка. Одного разу на початку лекції в одинадцятій клясі я чесно заявила, що не маю

домашньої задачі, бо в греко-католицькому обряді були Різдвяні Свята, тож я не була в школі. На моє пояснення проф. гостро зареагувала й почала кричати: "Яке сьвєнта!? В Польсце обходзіми тилько єдне сьвєнта! Ти нє повінна учиць сєм в польскім ліцеум, сядай! – повторила двічі. Я почала плакати, а тоді проф. вигнала мене з кляси. Це повторилось двічі, бо я не змогла впоратися з плачем. Цього дня я вже не повернулася до кляси. Наступний ранок був дуже важкий для мене, але я пильно вивчила домашнє завдання і мала надію, що все буде гаразд. Сталося навпаки, бо учень Рудек, вихованець дитячого дому, весь час докучав мені, називав мене бандерівкою, запеклою українкою, з ґумки стріляв до мене, а на перерві не дозволяв мені вийти з лавки та спокійно з'їсти сніданок. Коли було вже мені досить цього знущання і не було жодного захисту, хоча мій батько два рази говорив з директором у цій справі, я вирішила йому сказати дуже гостру фразу: – "Kto Ukraińca nie szanuje niech go w d.... pocałuje!" Прошу вибачення за цей вислів, але він став мені найкращою зброєю проти мого ворога. Сердитий Рудек пішов зі скаргою до директора. Той погрозив мені, що викинуть мене з ліцею. До речі, директором ліцею був чоловік професорки з математики. Наступного ранку цей сам Рудек підступом викрав мій зошит з домашнім завданням і передав його проф. з математики кажучи, що я від нього відписувала задачу, а коли проф. запитала хто не зробив задачі, я не голосилась, бо була впевнена, що задачу маю. – А ти, Кофля, маєш? – Маю, – відповіла я. Я шукаю зошита, щоб показати, а на лавці є тільки книжка, зошита немає, зошит у руках тримає професорка. Вона почала звинувачувати мене в обмані, не даючи мені змоги пояснити цей підступ учня Рудка. Почала на мене дуже кричати: – "На цєбє паньство плаці, а ти викожистуєш ґо! Я цєбє запамєнтам на матуже!" Я почала плакати, а вона знову викинула мене з кляси. Професорка вповні виконала едукаційний статус українця: "numerus clausus", що означає, що українця не треба допустити до вищої освіти.

Після закінчення 11-ої кляси, в 1957-59 роках я навчалась на українській філології Вчительської Студії в Щеціні. Я дуже хотіла вивчити українську літературну мову (я ж бо спілкувалася лемківською говіркою), здобути знання з української літератури, історії, культури та збагатити свій патріотичний світогляд. Роки навчання на щецінській україністиці, – це найкращі й найбагатші роки в моєму молодечому житті. Тут я знайшла гарних друзів, прихильність, дружню атмосферу, добрі товариські відносини. Усе це було для мене немов запорукою необхідної допомоги у всякій потребі.

Окрім лекцій проф. В. Посацького та інших викладачів, я збагачувала своє літературне знання під час доповідей у п'ятниці,

що відбувалися в домівці УСКТ на вулиці Вавжиняка. Я брала участь у товариських сходинах, у хоровому та драматичному гуртках. Недільні Богослуження греко-католицького обряду давали мені духову підтримку в навчанні. Свою мету я здійснила: виправила свою мову, поширила своє всестороннє знання. Свою дипломну працю я написала на тему "Суперечності в літературних поглядах Івана Нечуя-Левицького". Працю я захистила, одержала добру оцінку.

Висловлюю щиру подяку засновникам української філології, а зокрема секретареві Головного Правління Українського Суспільно-Культурного Товартства Ользі Васильків, яка в дуже несприятливих умовах змогла добитися розвитку українського шкільництва на польському засланні, а разом з тим – формування національної свідомости й ідентичности молодого покоління на чужині. Після закінчення Вчительської Студії, Кураторія освіти доручила мені вчительську посаду в Тожимю. Це була семиклясна початкова школа, в якій був пункт навчання української мови. Там я працювала в роках 59/63. У школі на той час вчилося 95 учнів, працювало 10 учителів. З моїм приходом один із учителів змушений був перейти навчати до іншої, досить далекої місцевості. Така зміна спочатку створила для мене не дуже привабливі обставини праці серед польських учителів. Для мене, як недосвідченої вчительки-початківця було багато праці, так в навчанні як й організаційному пляні. Лекції з української мови зводились лише до читання казок. Провадила їх старша вчителька. У школі було 26 дітей українських батьків, але на першу лекцію прийшло лише 16, тому початково навчання проходило в одній групі, а згодом дітей прибувало більше і ми створили три групи. Я виробила плян праці на цілий рік і постійно кожну лекцію вписувала до "Учительської книги". Початково діти навчалися читати, писати, згодом писали коротенькі оповідання на основі прочитаних казок, писали листи до своїх знайомих, вивчали слова та словосполучення у реченні. Я користувалась підручниками, що вже були в цій школі, а деякі привезла з України.

Після довгої та наполегливої праці, я винесла задоволення, бо побачила проґрес дітей. Я також навчала польської літератури від п'ятої до сьомої кляси. Керівник школи часто приходила з візитою на мої лекції, – завжди давала мені признання за добре проведені лекції.

1962 року до нашої школи з візитою приїхав куратор освіти Зеленогірського воєвідства. Наперед він відвідав мої лекції з української та польської літератури. У висліді дав мені признання за взірцеве проведення лекцій та запропонував провести такі лекції в повітовій школі. Я не скористала з цієї пропозиції, бо не була певна,

на якому рівні проходило навчання в цій школі. Одначе, я погодилась провести лекції української мови з учителями з навколишніх пунктів навчання української мови в селі Новоґруд і в Лігниці.

1963 року я виеміґрувала до Америки, а 1966 року вийшла заміж за українця Івана Зєльонку. Живемо в місті Валінґтон, Нью-Джерзі. Разом з чоловіком ми виховали троє дітей – дві доньки і сина. Мій чоловік є членом Осередку Спілки Української Молоді та Української Централі в Пассейку.

Всі наші діти закінчили українську парафіяльну католицьку школу в Пассейку, а відтак суботню Школу Українознавства в цьому ж місті з атестатом зрілости. Згодом закінчили й американські університети. Всі одружені.

Найстарша доня Галя працює секретаркою, молодша Оля має науковий ступінь маґістра, працює вчителькою в середній школі в Ньюарку, Н.Дж. Син Петро має своє підприємство ремонту моторів. Всі наші діти так, як і ми, працюють суспільно при Осередку Спілки Української Молоді в Пассейку. Я виконувала там працю секретаря Батьківського Комітету, а інколи заступала секретаря Осередку. На традиційному святі "Ялинки" я виступала з коротким поясненням значення і збереження народних традицій в українському народі. Всі наші внуки кожного року виступають на сцені з різними віршами та інсценізаціями.

Найбільш віддано для Осередку СУМ у Пассейку працює доня Оля. В роках 2000-2001 вона була головою цього ж Осередку. Під її керівництвом відбулося відзначення золотого ювілею Осереду. Крім того, Оля працює в Батьківському Комітеті в нашій парафіяльній католицькій школі, виконує обов'язки організаційного референта. Вона також була комендантом та виконувала різні функції на сумівських таборах в Америці, Канаді, Німеччині та в Україні.

Під цю пору чоловік Олі, Павло Фіґоль, очолює Осередок СУМ у Пассейку, а Оля виконує там необхідні функції. Син Петро є головою Батьківського Комітету при Осередку СУМ і працює на фінансову підтримку нашої української парафіяльної католицької школи.

Дочка Галя також працює як організаційна в суботній Школі Українознавства. Між іншим, вона зорганізувала благодійний вечір, присвячений фінансовій підтримці родини колишнього хворого голови Батьківського Комітету парафіяльної школи.

Я вже десять років на пенсії. 25 років працювала в фабриці International Veiling Corporation у Кліфтоні. Початково працювала там фізично, а згодом заступала начальника. Разом з чоловіком помагаємо тепер нашим дітям виховувати і навчати своїх восьмеро внуків. Маємо велике задоволення зі своїх дітей і внуків. Всі наші

внуки – члени Спілки Української Молоді в Пассейку. Вони відвідують усякі сходини, вивчають народні танці, займаються спортом і беруть активну участь у громадських імпрезах. Всі внуки вчаться в українській парафіяльній католицькій школі, а деякі з них навчаються в Школі Українознавства. Маємо надію, що з них виростуть чесні люди для нашої української спільноти в Америці.

Антоніна Кофля-Зєльонка з чоловіком Іваном.

Антоніна й Іван Зєльонка з дітьми та внуками.

Іван Лишик після висвячення в сан священика УПЦ в Америці. Бавнд Брук, Н.Дж. 1991 р.

о. протоієрей ІВАН ЛИШИК

МОЯ КОРОТКА ЖИТТЄВА ДОРОГА

Мій життєвий шлях почався в убогій хатинці бідного села Пашова, Сяніцького повіту Ряшівського воєвідства. Мої батьки – мати Єва і батько Йосиф – це звичайні селяни. Батька майже не пам'ятаю, бо коли мені було три роки, він десь поїхав з польською армією і не було про нього вістки з того часу. Як трирічний хлопчина, добре пам'ятаю мою зустріч з польським військом на конях. Військо це прямувало кудись по запиленій дорозі, що вела з Ракови до Вільшаниці побіч нашого села. Група хлопчаків побігла дивитися на цю військову колону. Один із жовнірів кинув мені якусь військову брошку.

На четвертому році мого життя була перша смертна жертва в селі з причин початої війни. Місцевий коваль змайстрував у своїй кузні ґвинтівку і застрілив голову колгоспу. Про це розповідали селяни. Це сталося тоді, коли вперше радянська влада прийшла в наші терени.

Докладніше пам'ятаю німецьких вояків, що квартирували також і в нашій хаті. Вони йшли на Схід, як міркували вголос селяни. Знаю, що німці, назагал, поводились чемно з населенням. У нашій хаті я бачив, як німецькі офіцери варили на молоці щось схоже на білу поливку. Це щось мусило бути дуже смачне, але посмакувати нам не дали. Роки пройшли і я розкрив "таємницю", що це зветься "пудинґ".

Пройшло наступні кілька років і знову з'явилися війська, але вже двох різних армій – німецької та радянської. Німецьке військо укріпилося в лісах на горі, де до війни було маленьке летовище "дла панів", як казали люди. Червона Армія розташувалася по другій стороні села на пагорбах і в лісках. Між тими арміями жило село Пашова. Під вечір можна було бачити радянських вояків, які нишком ішли в напрямку німецьких позицій. Коли стемніло, було чути стрілянину, крики, стогін людей, а навіть прохання "добий

мене“, як дехто говорив, що це чув. Ішли й рукопашні бої, на багнети. Відгуки зойку поранених розносилися в околиці по росі немов звуки по струнах музичного інструменту. Наставав день і селяни знаходили на полях убитих червоноармійців. За нашою хатою під грушею селяни похоронили червоноармійця, якому куля відірвала руку з плеча. Пам'ятаю, що матері плакали, коли знайшли при ньому металеву коробочку, а в ній книжечку-молитовник і лист від доні з України. Хтось читав вголос листа, в якому доня писала: “Татку, приїжджайте. В нас дуже гарно. Сади вже цвітуть“.

Були також жертви серед наших селян, особливо тоді, коли вони виходили працювати на свої поля. Спочатку німецькі снайпери не чіпали цивільних, але червоноармійці почали переодягатися за селян і йшли на поля немов щось робити. В цей спосіб вояки наближалися до німецьких позицій і залишалися туди до смерку, а тоді починали атакувати. З тих пір німецькі снайпери стріляли до всіх на полях, навіть до тих, що рухалися біля хати.

Опісля війна втихла в нашому селі і в цілій околиці. Через наступні два роки (приблизно) почалася нова хвиля воєнних дій: польське військо і українська партизанка. Тут я почав вже краще розбиратися хто є хто. Залякані люди розгубилися, бо важко було передбачити, які вояки зайдуть до хати, бо тут і польські жовніри інколи приходили в “бандерівських“ уніформах, і навпаки – воїни УПА в польських мундирах розпитували про “banderowców”. З цього приводу і в нашому селі не обійшлося без жертв. Найбільше лиха чинили поляки арештами селян.

Ось з таким багажем мого скромного життєвого досвіду, я зі своєю матір'ю і всіма селянами весною 1947 року знайшовся у вантажному вагоні разом із худобою на залізничній станції в Вільшаниці. Кудись мали нас везти. Для мене це було чимсь, що залякувало, але при цьому й захоплювало мене. Я вперше у поїзді. А потім покотився довгий транспорт, перерізуючи нові терени – широкі поля та ріки; минав будівлі сіл і містечок. Звичайно, всюди було брудно; у вагонах смерділо від худоби та всякої нечистоти. В таких умовах люди калатались кілька тижнів. Ну, що ж – це ж бо каральна військова операція “Вісла“.

Депортаційна операція була переломом у моїй біографії, бо з того часу почалося кшталтувати в мені чимало нового, що потрібне для розвитку людини, від дитини починаючи. З перспективи прожитих років я дійшов до висновку, що ця депортація (мене з матір'ю (я одинак) з рідних земель) дала можливість і причини розвинутися мені в усіх площинах життя набагато швидше, ніж на рідній, але вбогій землі наших батьків. Я впевнений, що я не зміг би досягнути рівня, який я, при Божій допомозі, осягнув у нових умовах після

виходу з Пашови. Рік за роком відкривалися передо мною нові спонуки до творчого розвитку, з'явилася нова мета дійти до чогось позитивного і тривалого.

На понімецьких землях нас поселено в селі Карціно, що в повіті Ґрифіце, на 10 кілометрів від Колобжеґу. Поселенці цієї акції були вражені тим усім, що німці залишили за собою на "Ziemiach Odzyskanych", і з чого доведеться їм користати. Тут і електрика, і окремі клуні та стайні, і просторі житлові будинки з дерев'яними підлогами; багато господарського поля, господарське устаткування і рільниче приладдя. Польські осадники привласнили все понімецьке майно. Те, що їм не було потрібне, нові господарі на понімецьких землях нищили. Українців з операції "Вісла" поселили тут де-не-де між поляками понад два роки пізніше. Залишені будинки були вже сплюндровані – без вікон і дверей, без води, а то й без підлоги, бо там поляки шукали захованих скарбів.

Пам'ятаю, що ми зі своїми ровесниками знаходили у деяких покинутих домах рибалок над озером прекрасні посудини з порцеляни, розвішані на стінах або в спеціяльних шафах, ліжка з постіллю... Все було готове до життя. Нерозумні діти вживали це багатство до неконтрольованої забави. Залишки високої культури життя німців бентежили деяких українських поселенців з операції "Вісла".

Від 1945 року в Карціні були вже польські поселенці з України, яких звали "з-за Буґа", "забужани". Деякі з них були дуже вредні. Вони ставилися до нас вороже. Ми не знали польської мови, а старалися "бесідувати" по-польськи, щоб "забужанам" догодити. Вони самі говорили наполовину по-польськи, наполовину по-українськи. Нам щоденно дошкуляли словами "бандерівець" і "бульбовець". Спочатку я був переляканий, потім – став байдужим, а вкінці рішив захищати себе фізично. Зродилася в мені пошана до самого себе, до своєї гідности, отже я почав обороняти ті вартості.

Одинадцятилітнім хлопцем я пішов до першої кляси місцевої школи. Сім кляс я закінчив за п'ять років навчання. Влітку 1953 року я почав працювати помічником тракториста в Державному Сільському Господарстві (PGR). Були перші скромні, але власні гроші, і цигарки. Ну що ж, звичайно, – село.

Під кінець серпня багатші селяни, в тому й українські, возили своїх дітей до залізниці в Карціні, щоб відправити їх до середніх шкіл. Слабкувата моя мама зі смутком дивилася на ті сцени. Одного разу несподівано спитала мене, чи я не думаю іти вчитися до якоїсь середньої школи. Правду кажучи, я й не думав про щось такого. Я був здивований відвагою моєї матері залишитися самою в ім'я мого добра. Господи, дай Їй царство небесне. Я відповів матері, що вже на все запізно, бо через два-три дні починається шкільний рік.

Ой, який я вдячний своїй мамі за її жертву ради моєї майбутности. Я скористав з материнської поради і без надії поїхав до найближчого містечка Плоти, де був аґротехнічний технікум. Увійшов я до бюра цієї школи. Коли я сказав, пощо я туди прийшов, секретарка здивовано ворухнула плечима, все ж таки пішла до кабінету директора технікуму. Він вийшов до мене в довгому, майже до п'ят, пальті (завжди носив це саме пальто). У директора були великі як цибулі окуляри, а спереду під пальтом звисав великий живіт. – "Чи ти не знаєш, коли такі справи треба полагоджувати?" – спитав директор. Я говорив щось про хвору маму, іще щось інше. Вислухавши мене уважно, він почав наближатися до мене немов бульдозер і майже до стіни притиснув своїм животом, але очі в нього стали лагідніші, ввічливі, добродушні. От, і попав я в калабаню – подумав я. Він несподівано заговорив: "добре" і доручив секретарці покликати двох учителів, щоб мене проіспитували: Ліперт – з математики, а Хойнацький – з польської мови та конституції. Директор мені сказав: "Після іспитів вертай додому, бери свою постіль й інші речі та за два дні будь готовий вчитися". Я дуже вдячний моїй мамі і цьому директорові, бо вони вирішили мою долю на ціле моє життя. Після одного року мого навчання в технікумі, інший директор (завжди в офіцерському мундирі) зайняв місце найкращого мого приятеля.

Дирекція і вчителі технікуму були зичливі і співчутливі до моєї ситуації. За дорученням директора школи, вчителі відпускали мене на декілька днів додому – навесні, щоб допомогти щось посіяти, а восени – щоб зібрати з поля врожай. Після такої "відпустки" я мусив багато надробляти в навчанні.

Настав 1956 рік. У Польщі почало створюватися Українське Суспільно-Культурне Товариство (УСКТ). У місцевостях, де жили українці з операції" Вісла", почали засновуватись пункти навчання дітей української мови. Ще в технікумі українські студенти віднаходили один одного і почали проявляти себе співом українських пісень, коли зійшлися докупи.

Пам'ятаю, коли нас везли на тракторній причепі грати у футбол, було там чотирьох українців. Ми почали співати якісь українські пісні, прості, свої. Ми вже знали "Реве та стогне Дніпр широкий", "Думи мої, думи мої". Вчитель фізкультури, Федаш, із захопленням слухав і посміхався. Пізніше виявилося, що він також українець.

Зараз після закінчення технікуму 1957 року, я взяв участь у літньому курсі підготовки вчителів української мови, що відбувся в Мєдзешині біля Варшави, а відтак поступив до Вчительської Студії в Щеціні на факультет української філології, який щойно дозволено відкрити. Завершивши студії україністики 1959 року, нас, перших

випусників Вчительської Студії, Міністерство Освіти і Вищого Шкільництва вислало до Києва на місячний курс вдосконалення української мови.

Повернувши з Києва, я став працювати вчителем у польській семиклясній школі в Нєлєпі, Свідвінського повіту, Кошалінського воєвідства. Навчаючи загальних предметів, я зорганізував т.зв. пункт навчання української мови, в якому вчилося 12 дітей. Я вчителював у цій школі три роки. В тому короткому періоді я одружився з Настею Васічко та їздив у тримісячну подорож до Канади на переломі 1960 і 1961 років. У Нєлєпі народився нам перший синок Марко. Дружина працювала в бухгальтерії в Ромбіні (GS). У нас вже було, як на той час, модерне нове авто.

Одначе, село не могло дати бажаної майбутности ні мені, ні моїй щойно заснованій сім'ї. Після трьох років праці в Нєлєпі, я подбав про вчительську посаду в містечку Карліно, що в повіті Бялоґард того ж воєвідства. Інспектор відділу освіти в Бялоґарді знав про мою освіту та все ж таки призначив мене вчителем російської мови. Він навіть не повідомив керівника школи про те, що в мене є диплом з української філології. Я ж бо просив його про це. Керівник семиклясної школи в Карліні, Свидницький (людина старшого віку з Західньої України) мабуть ніколи не простив мені, що я не виявив йому правди про мою дійсну педагогічну освіту, але він не зміг вже мені пошкодити з цієї причини. Я швидко укріпив себе в педагогічній праці своїми успіхами і здобуттям популярности серед вчителів і батьків, ставши членом місцевого проводу Спілки Польських Учителів (ZNP). У Карліні я навчав польської мови і літератури та фізкультури. Одначе, тут я не міг заснувати пункту навчання української мови, бо батьки дальше приховували своє українське походження і не бажали посилати своїх дітей на навчання рідної мови.

Працюючи в Карліні, я продовжував вчився і закінчив польоністику у Вчительській Студії в Колобжеґу, а згодом заочно продовжував студіювати польську філологію у Вищій Педагогічній Школі в Ґданську. В цьому містечку народилася нам доня Ганя. Ми з дружиною збудували власний дім у Кошаліні і з цієї причини 1967 року інспекторат у Кошаліні прийняв мене на пост учителя польської мови, літератури та фізкультури в школі число I в Сянові (10 кілометрів від Кошаліна). Окремо я займався акробатикою, ручним м'ячем, пінґ-понґом, а також сценічними виставками з нагоди різних нагод. У Сянові мене також обрано окружним головою Спілки Польських Учителів.

На власній посілості в Кошаліні (при вул. Лєсьній) ми з дружиною заснували мале підприємство – огородництво. На протязі

двох років ми збудували три теплиці, купили 1.7 гектара землі. Саме тоді народився нам другий синочок – Андрійко. Моя дружина Настя стала основною силою і добрим організатором полагодження усіх справ в адміністрації міста щодо будови дому й теплиць, купна землі, придбання будівельних матеріалів. Я в "урядових" годинах працював у школі. Настя стала професійною також у вирощуванні городини і квітів.

У нас було вже невелике піввантажне авто. Старший син, Марко, став великою поміччю, особливо тоді, як здобув право вести авто. Всі наші троє дітей в міру можливостей допомагали в праці підприємства. Перші три роки були дуже тяжкі. Не вистачало грошей. Потім ми почали сплачувати борги. Були вже відповідні прибутки. У 70-их роках ми спромоглися літаком полетіти на вакації в гірських курортах.

У Кошаліні вся праця української громади зосереджувалась у власному приміщенні УСКТ. Тут був дуже активний відділ, знамениті діячі. Я також брав активну участь у громадській праці. Інколи я заміщав в УСКТ вчителів української мови. Троє наших дітей ходило на навчання релігії і української мови до українсьої католицької церкви, парохом якої був о. Володимир Пирчак.

Настав 1976 рік. З незнаних мені й досі причин міліція зняла мене прямо з роботи в теплиці і повезла на допити. Завезли мене до комендантури, казали чекати. Я чекав понад дві години, але про ніщо мене не питали. Потім мене відпустили. Щойно пізніше я довідався, що вони питали мою дружину, де я приховую зброю. Повна інсинуація.

У тих роках політична й економічна ситуація в Польщі захиталася. Нам стало важко вести підприємство, бо влада обмежувала постачання матеріялів на потреби огородництва, мимо того, що ми заплатили за товари кілька місяців наперед. У таких обставинах ми вирішили старатися про виїзд до США. Настина сестра, Маруся Вар'янка, прислала нам запрошення. Без ніяких перешкод ми одержали американську візу і статус еміґранта прямо в Посольстві США у Варшаві. 22 березня 1979 року ми були вже в США; поселилися в містечку Картерет, Нью-Джерзі. Перші три місяці (з червня до серпня) я тяжко працював при малюванні рафінерії під наглядом поляків з примітивними характерами і хамською поведінкою. Моя дружина працювала на малоплатній роботі в швальні, потім у невеликій фабриці харчів. Там вона пошкодила собі хребет і протягом довшого часу не могла працювати.

Мені пощастило, бо в серпні 1979 року, я почав працювати у великій компанії очищення міді. Керівник до справ прибирання об'єктів (він мадярського походження) доручив мені прибирати

Директор Вчительської Студії мгр Ян Саросек вручає диплом І. Лишикові в присутності керівника секції україністики мгр-а Володимира Посацького. Щецін, 1959 р.

Іван Лишик і Тарас Михно в Ревалю над Балтійським морем під час педагогічної практики. 1959 р.

Група студентів першого випуску україністики зі своїми професорами. Сидять справа: Рубін Пізем, Володимир Посацький, Ян Саросек – директор Вчительської Студії, Ольга Васильків – секретар Головного Правління УСКТ і д-р Вацлав Дерейчик. Іван Лишик – другий зліва в другому ряді. Щецін, 1959 р.

головне бюро. Це була знаменита робота, добра платня, усе медичне забезпечення, стареча пенсія тощо. Практично роботи було на двітри години. Я працював від 4-ої по полудні до півночі, тож рішив використати вільний від роботи час на навчання. Невдовзі я вивчав англійську мову і бухгальтерію в коледжі. Найбільшим моїм здивуванням в Америці були перші великі за розміром комп'ютери та копіювальні машини. Це були дійсно електронні велетні. В бюрі, де я прибирав, я почав копіювати цілі підручники з бухгальтерії, підручники до навчання англійської мови та інше.

Мені та родині було важко привикати до нових умов життя, у яких людина почуває себе самітньою, особливо тоді, коли бачить відчуження близьких людей через поведінку в сім'ях, в сусідстві та взагалі байдуже ставлення людини до людини в цій країні. У нас було враження, що тут всі собі не лише чужі, але й вороги. Ось що найбільше мене журило. Деколи були й зневаги. Відчувалося брак людяности.

Ми зраділи, коли відкрили для себе осередок Української Православної Церкви св. Андрія в Савт Бавнд Бруку, Нью-Джерзі. Там ми почули Службу Божу українською мовою; там відбувалися всякі зустрічі українців, громадські сходини, пікніки, танцювальні забави та інше. Таким комплексом, як Український Культурний Центр у Бавнд Бруку, що його має УПЦ у США, можна гордитися, бо тут усього багато: багато землі, житлові будинки, головний храм, семінарія, каплиця, велика бібліотека, музей, адміністративні будинки, великий модерний будинок для культурних потреб разом із суботньою Школою Українознавства. Унікальним для української спільноти всіх християнських віроісповідань на цій посілості є цвинтар. На ньому понад 5,000 похоронених. Тут можна знайти імена похоронених людей усіх верств і соціяльного статусу української нації на протязі багатьох поколінь. Тут політики і воїни різних епох нашої історії XX століття; тут спочивають творці всіх видів української культури – православні, католики і протестанти. Особливістю на тому цвинтарі є різноманітність за своїм мистецтвом нагробних пам'ятників, хрестів і мавзолеї.

Через наступних два роки, мою фабрику закрили. Я залишився без праці. Довелось тимчасово найматись до праці в різних приватних будівельних контракторів. Постійної праці не було. Одначе, я скористав із державної програми, що дозволяла безробітним здобувати нові кваліфікації. Я закінчив піврічний курс обробки металевих матеріялів. Спочатку після курсу я працював у польській компанії в Спрінгфілд, а по двох роках почав працювати в Кенільворц у фабриці виготовлення матриць для пластикового виробництва. Для мене цей вид праці став відкриттям. Це була дуже прецизій-

на робота. Треба було вживати найточніші вимірювальні інструменти. Комп'ютером контрольоване виготовлення складових частин матриці для мене було колись немов фантазією, а тут стало дійсністю.

1985 року Митрополит Мстислав дав працю моїй дружині в Культурному Центрі з помешканням для цілої моєї сім'ї. Ми переїхали всі туди. Я ще якийсь час доїздив до фабрики з Савт Бавнд Бруку, а невдовзі Владика Мстислав затруднив мене в адміністрації дієцезії. Згодом зробив мене своїм помічником. З цього моменту моє життя і цілої сім'ї набрало зовсім іншого змісту і характеру. Ми займалися також завідуванням Культурним Центром, прибиранням тощо.

Кінець 80-их років – це величезний рух гостей з України, з Польщі й інших країн до цього осередку. В Українському Культурному Центрі вперше в США концертував хор "Журавлі" з Польщі під керівництвом Ярослава Полянського; тут і ансамбль "Не журись" з України, лемківський ансамбль "Ослав'яни" з Польщі, хор "Дударик" з України та інші мистецькі ансамблі. В Культурному Центрі вперше з'являються на зустрічах майже всі головні десиденти, політв'язні з України: Валентин Мороз, Надія Світлична, Святослав Караванський і Ніна Строката – Караванська, Іван Дзюба, Вячеслав Чорновіл, Микола Руденко, ген. Петро Григоренко, Євген Сверстюк та інші. Радісним здвигам і прийняттям не було кінця. Від Бавнд Бруку починають своє турне по Америці майже всі ансамблі та мистці з України всіх видів культури. Наша спільнота раділа. Мені доводилося і два рази в один день підбирати гостей з летовищ, або відвозити їх туди. У нашому центрі ми вітали й першого Президента України Леоніда Кравчука, різних дипломатів і різної політичної "закваски". Ми з дружиною та наші діти посередньо або безпосередньо брали участь у тій коханій метушні. Отаке національне пристановище скріпило мене й мою родину морально. Воно овіяло нас надхненням по змозі служити Церкві та українській справі.

Бібліотекою Культурного Центру завідував тоді український філолог проф. Іван Куровицький. Це була людина високої ерудиції, зразкової особистої культури, спокійної вдачі у відношенні до всього. Іван Іванович був асистентом професора Івана Огієнка, мовознавця й історика в 30-их роках у Варшаві. Іван Огієнко – в пізніших роках Митрополит Іларіон, Глава УПЦ Канади. Іван Іванович став мені за старшого брата, а то й другого батька. Він вніс багато добра у мою душу та в уміння писати. За його порадою я почав науку в Духовній Семінарії св. Софії й закінчив її успішно. Митрополит Мстислав висвятив мене в сан диякона 28 листопада 1989 року, а 8 грудня 1991 року цей сам Владика, але вже Патріярх Київський і

всієї Руси-України, висвятив мене в сан священика. Я став служити в Церкві-Пам'ятнику св. Андрія Первозванного в Бавнд Бруку.

Коли 1990 року в США створено Координаційний Комітет Допомоги Україні (ККДУ), з моєї ініціятиви засновано відділ цього Комітету на центральне Нью-Джерзі з осередком в Культурному Центрі УПЦ. Тут ми влаштовували академії, концерти, зустрічі знаних політиків з України, людей з різних ділянок культури й мистецтва. В цей спосіб ми здобували гроші, щоб ними допомагати українському книжковому видавництву в Україні, сирітським домам-інтернатам, чорнобильцям, будівництву церков в Україні тощо. Моя дружина приватно вгощала мистців, акторів, політиків, письменників, співаків і членів ансамблів. Наші діти Марко, Ганя і Андрійко та Анета (невістка) – всі допомагали цьому ділу.

1995 року мене призначено настоятелем церкви свв. Апостолів Петра і Павла УПЦ у Милвил, Н. Дж., а через три з половиною років – до Катедри св. Володимира в Нью-Йорку. Моє поселення в цьому місті стало одним з головних моментів у моєму житті та в житті моєї дружини та дітей. Нью-Йорк – центр усього всесвітнього розмаїття: капіталу і культури, архітектури, усіх націй і народів нашої плянети. Тут же велика й активна українська спільнота, – наші політичні, мистецькі, професійні організації; тут наші школи різних напрямків.

Я не змарнував часу в розвитку громадського та релігійного життя у цій парафії. У ній я заснував школу навчання релігії, художнього слова та міні-театр. Сценічні виставки з різних нагод у парафіяльній залі стали однією з програм школи. Вчителями були новоприбулі з України знавці музики і мистецького слова.

Мене запрошували на зустрічі українські дипломати з різних нагод і місцеві організації та політичні партії. Я мав слово з нагоди благословення мною обіду під час візити Президента Віктора Ющенка в Нью-Йорку та виголошував новорічні і великодні вітання по українському радіо в цьому ж великому місті.

На початку 2010 року я переїхав до свого апартаменту до Бріджвотер, Н.Дж. і став служити в церкві св. Тройці в Ірвінґтоні.

У нас з дружиною п'ятеро внуків: Наталка, Марко молодший, Олександер, Тарас і Кирило. Найстаршій внучці 22 роки, наймолодшому внукові 6 рочків.

о. протоієрей ІВАН ЛИШИК

З ЕПІЗОДІВ МОГО ЖИТТЯ В АМЕРИЦІ

Рік 1979. Після одного місяця нашого побуту в США, ми з родиною вперше відвідали Церкву-Пам'ятник в Бавнд Бруку на Провідну Неділю. Під час відправи Панахиди перед головним хрестом на цвинтарі, блискавкою поширилась вістка, що привезли туди Валентина Мороза. Народ спалахнув метушнею. Не вислухавши до кінця Богослуження, багато людей бігло вітати гостя. Багато присутніх (я серед тих) взагалі не знало, хто такий Валентин Мороз, у чому його популярність. Пам'ятаю, як Владика Мстислав кликав до народу, менш-більш ось тими словами: "Люди, схаменіться, поважайте Службу Божу на першому місці, дозвольте її спокійно закінчити. Гостя будете вітати пізніше". Хтось тоді сказав мені, що Мороз – знаний дисидент і політичний в'язень радянських тюрем і концтаборів. Люди дуже раділи. Такого загального піднесення в народі я ще не бачив в житті.

Маса народу, може тисяча, а може й більше; люди гудять, веселяться, впізнають одні одних; вітають один одного радісними словами "Христос Воскрес!", цілуються. Чуємо запити: "Звідки ви приїхали? Коли? Як вам подобається жити в Америці?" Що за свято! Може подвійне, а то й потрійне свято для всіх нас присутніх і відсутніх. Подумати, що ми в середині такого здвигу, що ми також стали його учасниками... Нас те все зачарувало немов у найгарнішому сні. В очах появилися сльози радости. Видно було, що в народі відгукнулися християнське братерство й український патріотизм, що з'єднують українців в одну дружню родину.

А для нас, новоприбулих, усе тут нове і миле. Тут наша рідна церква, правиться Служба Божа прекрасною українською мовою, співає знаменитий хор, є й семінарія, а в будові ще й споруда культурного центру, а неподалік – українське село. Це все спостерігаємо на тлі загальної краси природи. Саме тут ми вперше почули про голодомор, про політичних в'язнів; ми бачили національні

стяги, тризуб, почули спів українського національного гимну, побачили ветеранів УПА в одностроях. А потім ми поїхали до своєї квартири в бідному і сірому містечку Картерет, Н.Дж.

Після нашої першої зустрічі з Бавнд Бруком, нам прийшлось ще шість років жити в Картереті. Жити було важко. У нас не було постійної праці, ніякого забезпечення. Діти – Марко, Ганя і Андрійко ходили до школи і потроху підробляли по своїй змозі. Як на біду, моя дружина Настя зазнала пошкодження хребта. В такому безвихідному, здавалось би, положенні, Господь поблагословив нас своєю милістю.

Саме тоді наш друг, Іван Явиляк (покійний уже), повідомив нас, що Консисторія Української Православної Церкви шукає господаря для Культурного Центру. Я миттю відвідав Консисторію і звернувся до голови о. Михайла Борисенка з проханням прийняти мою дружину на працю. Я тоді працював машиністом металевої обробки. В серпні 1985 року ми замешкали в апартаменті Культурного Центру і моя дружина почала тут працювати. Через один рік Консисторія прийняла до праці також і мене. Це була переломна подія в нашій сімейній історії. Можливість жити, працювати і бути частиною одного з найактивніших православних і загальноукраїнських осередків поза межами Батьківщини, – злилася з нами в одну цілість: з любов'ю до Бога, з національним почуттям, зі щирим бажанням з любов'ю і відданістю трудитися в ім'я тих вартостей. Ми відчували себе тут українськими громадянами в Америці. У Польщі ми росли, вчилися і служили тій країні понад половину нашого життя, зазнавши при цьому дискримінації з причин нашого національного походженням. Тепер ми стали маленькою частиною всього українського в повному значенні цього слова.

Митрополит Іларіон (І. Огієнко) пише: "Хто служить народові – служить Богові". Бавнд Брук служив людям, особливо українцям, бо вони його заснували як свій основний притулок на еміґрації. Тут відроджувалося та втілювалося життя українського духа під омофором Української Православної Церкви.

У Бавнд Бруку я закінчив духовну семінарію. Мене висвятили в сан диякона, а згодом – і в сан священика. Тут якийсь час я заміщав пароха в Церкві-Пам'ятнику св. Андрія Первозванного, працював в церковній адміністрації та допомагав Митрополитові, а пізніше – Патріярхові Мстиславові. Для мене і для моєї сім'ї – це найкращий епізод в нашому житті. Того не можна забути. Спогади про наше життя і досвід у Бавнд Бруку залишаться в нас на все живими. Щоб доцінити вагу цього осередку, треба було бути свідком його росту та розвитку, хоч трошки працювати в цьому середовищі у відповідний час. Мені відкрилася можливість повернути своє життя

о. Іван лишик на тлі хору "Думка" під керівництвом Василя Гречинського в катедрі УПЦ св. Володимира в Нью-Йорку.

о. Іван Лишик серед сумівської молоді після Служби Божої в каплиці на Сумівці. Елленвіл, Н.Й.

о. Іван Лишик зі своєю родиною в золотий ювілей подружнього життя (30 квітня 2011 р.).

в інше русло – в русло життя з Церквою і для Церкви; жити і діяти для українських національних вартостей і для України. Це середовище стало моєю духовною школою у багатьох аспектах і вимірах.

З початком нашого поселення в Культурному Центрі, почалися серйозні політичні розходження в комуністичній структурі Варшавського бльоку. Радянський Союз стояв на грані повного розвалу. У зв'язку з тими подіями, Бавнд Брук дуже активізувався під проводом Митрополита Мстислава. Значення і популярність цього православного осередку привертало увагу не лише поза межами України, але й в самій Україні.

З 1985 року до США почався приїзд нової хвилі визначних гостей і мистецьких груп з України та з Польщі. Вони відвідували також Бавнд Брук. Першим гостем ще з напівкомуністичного бльоку був український хор "Журавлі" (двічі) з Польщі, а відтак почали приїздити звільнені з таборів політв'язні-шестидесятники: Вячеслав Чорновіл, Микола Горбаль, подружжя Ніна і Святослав Караванські, Надія Світлична, Іван Дзюба, а згодом – письменник, філософ, політв'язень і діяч УПЦ Євген Сверстюк та інші. Ще до проголошення відновлення Незалежности Української Держави, тут виступали ще інші українські ансамблі з Польщі ("Ослав'яни" і "Лемковина"); хор "Дударик", ансамбль "Черкаські козаки" і гурт "Не журись" з України. Моя сім'я угощала виконавців концертів і доповідачів на політичних зустрічах. Найбільше пригощало учасників усіх видів імпрез прицерковне Сестрицтво Св. Покрови.

З відновленням державної незалежности України 1991 року, в Культурному Центрі УПЦ організовано зустрічі різних достойників і дипломатів (на жаль, деякі з них – колишні кадебісти та комуністи) та людей науки, мистецтва й театру з України. 1990 року в Культурному Центрі ми зустрічали першого Президента України Леоніда Кравчука. Я особисто мав нагоду потиснути йому руку під час зустрічі з народом діяспори. У Культурному Центрі УПЦ концертував також хор церковної музики "Благовість" з України. Мені пощастило, бо цей хор співав Літургію, яку я служив у Церкві-Пам'ятнику. Тут виступали також заслужені артисти: Ніна Матвієнко, Дмитро Гнатюк та інші.

З проголошенням незалежности України, 1991 року в США засновано Координаційний Комітет Допомоги Україні (ККДУ). У більших поселеннях українців в Америці творилися відділи цього Комітету. Влітку 1991 року був заснований відділ Комітету Допомоги Україні Центрального Нью-Джерзі, який очолив інж. Дем'ян Ґеча, а я став заступником голови відділу. На протязі 12 років діяльности відділу, його членами були: М. Шульга, В. Григоренко, І. Павленко, Юрій Міщенко, О. Шевченко, В. Краснобрижий, Андрій

Лишик, Віталій Куринний та інші. Допомагали в праці відділу паніматка Настя (моя дружина) і наші діти Марко, Анета і Аня.

Владика Мстислав дав згоду користуватись приміщенням Культурного Центру для проведення нарад Комітету, а також для благодійних бенкетів і концертів за низькою оплатою за залю. Метою нашої діяльности було придбати фінансові засоби для допомоги сиротинцям, чорнобильцям, освітнім і науковим видавництвам в Україні. Мені доручено очолити організаційний комітет ККДУ.

Паралельно з загальноукраїнською діяльністю, я активно діяв на полі зв'язків і допомоги Українській Православній Церкві в Україні.

В Культурному Центрі ми з родиною прожили від 1985 до 1995 року. Сьогодні ми вже в похилому віці і зі спокоєм приємно згадуємо той час. Попри всі негаразди, яких ми тоді зазнали, це був один з найкращих епізодів нашого сімейного життя.

Православний осередок розташований на багатьох гектарах серед пишної зелені, посередині яку перетинає невеликий потік з дерев'яним містком, що сполучає з одного боку – Культурний Центр, прекрасний адміністративний будинок і семінарію з другою частиною посілости, де височіє церква, а поруч з нею – цвинтар на цьому Пантеоні – багатий свідок української історії для всіх поколінь – сучасних і прийдешніх.

На цьому освяченому місці похоронено понад п'ять тисяч синів і дочок Українського Народу з усіх частин України – людей різних християнських віроісповідань, науки, літератури, мистецтва, політичних, державницьких і церковних перемін в історії України та звичайних громадян-українців, над якими стоять мистецько виготовлені мармурові або дерев'яні пам'ятники померлих. Божий Дух витає над їхніми могилами. Кожного разу, як проходжуся по цьому клаптику святої української посілости в Америці, мене вражає і видиме, і це невидиме, містичне; зрошує мою зворушливість серця, повертає тугу за минулим, підсилює любов до Бога, до нашого рідного та до людини взагалі.

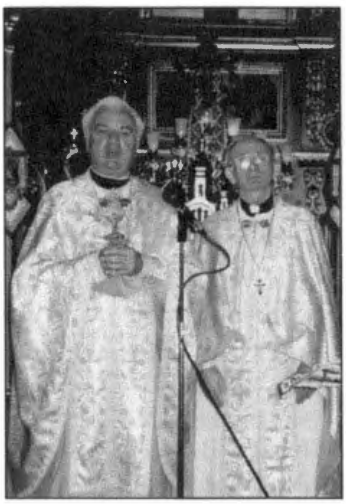

Слава Ісусу Христу! Слава на віки!
Слава Україні!
Христос посеред нас!

о. Іван Лишик (справа) після Служби Божої в церкві свв. Петра і Павла у Львові 2003 р.

о. протоієрей ІВАН ЛИШИК

А ЦЕРКВИ МОВЧАТЬ...

Російська Федерація показово анексувала Крим. Путін продовжує агресію проти України. Зорганізовані спецслужбами Кремля диверсійні і терористичні групи дестабілізують життя в східніх і південних областях нашої Батьківщини. Якщо вірити даним, оприлюдненим в Росії опитуванням, то більшість населення Російської Федерації піддержує ці антихристиянські і фашистські дії Путіна. Нацистський патріотизм став популярним серед росіян. Одначе, основна частина цього народу не є ворогом України.

Підконтрольні оточенню Путіна засоби масової інформації подають населенню Росії і світові спотворені і фальшиві картини того, що в дійсності діється в Україні. Російський парлямент (Дума) схвалює нові "законні" правила для фашистської політики Путіна. Цій політиці служить російська журналістика, якщо її можна так називати. В лоні Московської Патріярхії діють в Україні терористичні угруповання під назвою "Російська православна армія".

Відчувається, що й деякі члени Европейського Союзу пом'якшили свою критику у відношенні до загарбання Криму та ширення Путіном великомаштабної дестабілізації життя в Україні. Чимало кандидатів від проросійсько налаштованих партій стало депутатами Европарляменту. Росія самовпевнено переконує наївних, що російська активність у зовнішніх відносинах зберігає мир у світі.

Політики й історики б'ють на сполох, щоб, не дай Боже, не повторилася історія XX століття, коли то толерантне ставлення держав до політики Гітлера в 30-их роках довело до війни, що охопила більшість нашої плянети.

Люди запитують, чому християнські Церкви різким тоном офіційно не засуджують це криваве свавілля, тим паче, що Московська Патріярхія також є причетна до цього божевілля.

Я шукав, але покищо не знайшов, офіційного і всеприлюдного засудження главами християнських віроісповідань агресії Росії проти Українського Народу та проти територіяльної цілости України. Якщо такі заяви були, а я їх не помітив, прошу вибачення. Єди-

не, що було на сайті Української Православної Церкви в США – це висловлення стурбованости щодо ситуації в Україні. Вислови в цьому зверненні гарні, делікатні, повчальні, чисто по-християнському написані. З приємністю читається. На мій погляд, лагідність цього і подібних цьому звернень про молитви за мир і злагоду в Україні не збентежать агресора, який хоче домінувати в пострадянській зоні. Путіну байдуже, чи хтось молиться до Бога, чи ні, чи хтось проклинає його за це, що він є причиною страждань і смерти багатьох людей в Україні. Путін сам себе окликав богом і діє за своїм безглуздям. Йому наплювати на Конституцію Україну, на міжнародні закони і договори Росії, а про Божі закони – й не згадувати.

З глибокою вірою в Божу поміч треба нам щиро молитися. Молімось з вірою, бо не у людей, але у Бога все є можливим.

Після 90-их років здавалось, що Росія занехаяла імперські амбіції підкорити собі Україну. Одначе, хронічна імперська ментальність творців російської зовнішньої політики не відмовилася від цього безумства.

Політики заявляють, що авантюрні дії Росії проти України є небезпечним викликом світовій політиці народів та християнству в цілому, бо вчинилася прогалина в міжнародному порядку. В міжнародній політиці окремі країни діють, іноді, не в користь миру і дружби. Вони ведуть багатостандартну політику домовлень серед країн. А чому Церкви Христові не реагують на це все? Дивує, що глави Церков здержуються висловити свої критичні позиції щодо дій Росії проти України. Адже ж третина населення нашої плянети – це християни (2.8 мрд). Це величезний моральний і духовний потенціял.

Годі Церквам мовчати, бо може прийти пора і на інших сусідів Росії. Російська Дума схвалила доктрину своєї країни, що дозволяє вживати збройний захист росіян в границях своєї держави і поза її кордонами. Наслідки цієї доктрини відчуває сьогодні Україна. Це страшне рішення парляменту.

Ми, українці, особливо християни, чекаємо від глав вселенського християнства засудження російської агресії. Не можна толерувати і мовчати, бо *"коли ці замовкнуть, то каміння заголосить"* -- сказав Христос.

Треба прямою мовою називати речі по своїх іменах, бо проти Українського Народу воює нація, яка намагається переконати світ, що Росія є зразком християнської моралі і їй належить першенство світового православ'я. Чуєте?! Світового християнського православ'я! А тим часом, православна Росія агресією напала на православний народ, який вона називає *"братнім українським наро-*

дом". Боже, охороняй нас і інших від такого "братерства."

Трагедія бандитського наступу на Україну продовжується. Інформаційні джерела (Міністерства Закордонний Справ, окремі політики, засоби масової інформації в Україні та в світі) стверджують, що цьому дуже сприяє Московська Патріярхія (РПЦ). Надіймося, що російський антихрист на чолі з Путіном ще не відчинив повністю ящик Пандори, з якої може подути ще більшим злом від того, що шириться в східніх і південних областях нашої Батьківщини.

Україна стала незалежною і суверенною, а українська нація не є і не буде більше васалем Росії. Ми любимо нашу Батьківщину-Україну. Ми бажаємо, щоб ті, що заблукали, просвітилися словом Євангелії і щоб, як сказав під час присяги Президент України Петро Порошенко, *"щоб порох був сухим"*.

Суверенітет нашої нації – це наша святість, яку Бог дарував нам; за гідність нації і державність України гинули наші предки. Україна перестала бути не тільки залежною територією, вона є Державою, а мешканці України – це не лише населення, а Нація. Але Росії не до співдружности з народом, який змушений був жити під її контролем, а тепер став незалежним.

А Церкви мовчать! (маю надію, що помиляюся). *Світове християнство мовчить. Горе. Один жах.* З пошаною до всіх християнських віроісповідань мушу сказати, що крім моління, ми не вживаємо всіх християнських засобів у церковній діяльності, що може допомогти зупинити Москвою створений кривавий конфлікт в Україні. На мою думку, глави багатьох Церков охоче виступили б з критикою цієї аґресії, але не виявляють мужности це вчинити з уваги на політику їхніх держав у відношенні до Росії.

Якщо так дійсно є, тоді проповідь слів Ісуса Христа набирає подвійних стандартів у церковній діяльності цієї частини християнського проводу.

Рішучий голос Церков проти варварської поведінки Росії мусить бути сказаний. Ймовірно, цього голосу не почують люди, що впали в обійми сатани.

Ісус за час своєї місії на землі гостро докоряв тим, що кривдили ближніх. Він прямо засуджував законопорушників, засуджував фарисейську двоєличність і облуду; за правду Ісус постраждав людською природою на хресті.

Нині настав кричущий момент, коли євангельське слово треба нести поза стіни храмів Божих; слово Боже має втілюватися в життя. Сьогодні, як мало коли до того часу, українці прагнуть пережити і відчути щось більше ніж тільки слухати слів: *"моліться, ми молимося за мир"*. Бог слухає щирої молитви. Немає в цьому сумніву. Всевишній допомагає. Але Бог дає нам причини, можливості і

час засвідчити, що наша віра є живою, активною і може впливати на тих, що заблудили. Церква Христова на землі мусить відкрито діяти як дорадчий голос у льокальній і світовій політиці, щоб зміцнювати свій авторитет як християнсько-виховна інституція. Проповідуймо повсюду слова Христа: *"Як хочете, щоб вам робили люди, так і ви робіть їм"*. Це допоможе перемагати зло, з'єднувати одних з одними, незалежно від релігії та соціяльного статусу. А заставляти себе принципом, що "*Церква не повинна вмішуватися в політику держави*", є надто вигідним для проводу деяких Церков і оправдуванням своєї діяльности згідно з фразою: *"моя хата скраю"*.

Як досі, аґресію Росії засудили лише кардинал (емерит) Любомир Гузар (УГКЦ) і Патріярх Київський Української Православної Церкви Філарет. Свої заяви вони оприлюднили на телеканалах в Україні. Патріярх Філарет заяву цю зробив також під час зустрічі так званого круглого столу в Києві 15 травня 2014 року. Виконавець обов'язків Президента України Л. Турчинов зустрічався з Всеукраїнською Радою Церков, шукаючи в цьому об'єднанні можливої помочі в наведенні миру.

Насмілюся сказати, що деякі Церкви відносно толерантно ставляться до факту, що Російська Православна Церква завжди служила і служить політиці московських володарів, які вороже ставляться не лише до України. Московська Патріярхія серед усіх Православних Церков була експансивною і найбільш маніпулятивною у всіх періодах її існування. Такою вона є й сьогодні. Ця ж Патріярхія промовчала (мабуть, благословила) російську анексію частини території України – Криму. У цей жахливий для українців час Московська Патріярхія дозволяє знущатися над духовенством, вірними, зневажати українські храми, що належать Київському Патріярхатові.

У заявах Міністерства Закордонних Справ України читаємо: *"Російські окупанти розпочали масштабне гоніння і фізичне насильство проти духовенства й мирян Кримської єпархії Української Православної Церкви Київського Патріярхату"*, *"1 червня ц.р. так звані російські козаки зі зброєю в руках вчинили погром церкви Покрови Пресвятої Богородиці в селищі Перевальне, розправу над мирними віруючими, серед яких були жінки і діти"*.

Кримські татари готові відчинити двері своїх мечетів для служб православним громадам. Якому ж богові такі і їм подібні глави Христових Церков служать? Яку Євангелію вони проповідують?

Жалюгідним є це, що Українська Православна Церква не є монолітна: вона штучно поділена фізичною структурою через чвари, яких джерелом є Московська Патріярхія. УПЦ поділилася, але

догматика і засади Віри Христової Церкви повинні залишитися для всіх ці ж самі. Діймо з духом цих засад.

Чому на ці порушення державних законів і церковно-християнських засад не реагує решта християнської братії в Україні і з ними пов'язана православна діяспора? Невже ж тому, що, мовляв, "Київська Патріярхія УПЦ неканонічна? А нехай там...Бог з ними, а нам що до того?...". Чи дійсно так є, щоб Христа звеличати, треба бути канонічним? Один жах! Апостол Павло в ім'я самого Христа кличе: "А ви один до одного будьте ласкаві, милостиві, прощаючи один одному, як і Бог через Христа вам простив". Де ж воно, оце прощення?

Московська Партіярхія наклала анатему на Митрополита, а тепер Київського Патріярха УПЦ Філарета тільки тому, що він вийшов з Московської Патріярхії.

Під тиском царя Миколи І ця ж патріярхія 1708 року також прокляла анатемою Гетьмана Війська Запорізького Івана Мазепу, бо він наважився визволяти Україну від московської залежности. Гетьман І. Мазепа був одним з найбільш відданих меценатів Церкви Христової Віри Православної.

Братських Православних Церков в Україні є декілька, а в діяспорі – багато: помісних, автономних, патріярших. Тут Українська Православна Церква в США, Канади; Церква Румунська, Грецька, Антіохійська, Сербська, Вірменська, Олександрійська, Російська. Церков багато, а мовчання велике цієї християнської братії.

Православні Церкви діяспори творять канонічну єдність, свою екуменічність. Це дуже достойно. Так повинно бути. Але чому ж ця єдність спільним посланням собору єпископів або рішенням надзвичайних соборів своїх помісних митрополій чи дієцезій не засудить аґресію Російської Федерації і не оприлюднить цей осуд в засобах масової інформації? Доброзичливий Україні світ дивується, що ні українські, ні вселенські Церкви не визначилися, щоб прямими і жорсткими заявами засудили тих, що довели до трагедії в родині християнських сусідів. До цього лиха в Україні є причетні також православні церковні чинники, які через свої релігійні і політичні дії допомагають зневтралізувати загальнонаціональні вартості України та її суверенітет.

Ми, український побожний нарід, віримо, що правда переможе, бо правда – це є Бог, а Бог є справедливим. Україна змагається за правду і ця правда по нашій стороні.

Слава Ісусу Христу! *Слава Україні!*

Христина Пашкевич (з дому Лібацька).

ХРИСТИНА ЛІБАЦЬКА- ПАШКЕВИЧ

МОЇ СПОГАДИ ПРО ПЕРЕЖИТЕ МИНУЛЕ

ПОЛЯКИ ПЕРЕНЕСЛИ МОЇХ БАТЬКІВ З УКРАЇНИ

Я вчителька – випускниця української філології при Вчительській Студії в Щеціні. Україністику закінчила 1959 року. Опісля закінчила я Ґданський Університет, гуманістичний факультет, і здобула звання магістра.

Народилась я 12 березня 1936 р. в місті Поддембіце, що біля Лодзі. Лиха доля перенесла моїх батьків з України до Польщі ще перед Другою світовою війною. Польські загарбники почали службово переносити українських вчителів з Волині та Галичини до Польщі, щоб їх польонізувати. Я особисто знала чотири вчительки, яких поляки перенесли з України до Польщі, а саме: Кшиванська, Яніковська, Кристиновіч і Цєйка. Мого батька Євгена Лібацького також перенесли з Волині до центральної Польщі до міста Поддембіце, а українську школу, в якій він учив і був її керівником, закрили. На місці української відкрили польську школу і спровадили польську вчительку, щоб польонізувала українських дітей. Мій батько спротивився проти такого насильства і написав протест до польської влади. Під протестом зібрав підписи українських батьків і вказав на факт, що в місті Матіїв немає ні одної польської дитини. Протест не поміг, а непокірного батька перенесено до Польщі, до Поддембіц, до польської школи.

Свої вакації мій батько проводив в Україні, в курортній місцевості Черче в Карпатах. Тут познайомився з майбутньою подругою свого життя Анною Кос. Вони повінчалися. Мою матір також скривдила польська передвоєнна влада, бо уневажнила матуральну клясу в учительській семінарії в Стрию. Це була середня, приватна українська школа. Щоб дістати свідоцтво, треба було ще рік повторяти останню клясу, а не всіх батьків було стати на такі кошти.

Мати оповідала, що у Львові перед Другою світовою війною поляки розказали українцям розібрати одну з церков. На це один з українських діячів відповів: "Хто кому церкви розбирає, тому державу розберуть". Ну і сталося. Розібрали польську державу. Гітлер напав на Польщу 1939 року. Це принесло нове нещастя нашій родині, бо вчителів польських шкіл німці почали вивозити до таборів смерти, до ґазових комор. У батьків прийшла тоді на світ третя дитина. "Ти, Ґенку, втікай до Лодзі, бо там ніхто не знає, що ти вчив у польській школі. Вирятуєшся від смерти." З моїм батьком у тій самій школі вчив ще інший українець, гуцул Микола Ферлей, якого перенесла тут з України польська влада. Моя мати йому також радила: – "Пане Миколо, втікайте від німців з моїм чоловіком до Лодзі". – "Я не буду втікати, бо знаю німецьку мову і скажу їм, що я українець і мене примусили вчити в польській школі". "Не вірте німцям" – відповіла моя мати, але пан Микола не послухав і не виїхав. Німці вивезли його до концентраційного табору Майданек і загнали до газової комори. Мої батьки дуже жаліли пана Миколу, бо був дуже доброю і гарною людиною.

А що з моїм батьком у Лодзі? Німецькі окупанти затруднили його при будові доріг. Не дали більшого помешкання, а відділили одну кімнату від помешкання наглядача. Мама з трійкою дітей залишилася в Поддембіцах. Під нашими вікнами йшов радянський фронт і війна наближалася до кінця, а для нашої родини, як і для всіх українців, настала нова загроза. Одного вечора потайки прийшла до нас заприязнена з нами полька, пані Возьнякова і сказала: "Jutro mają przyjść i rozstrzelać panią i dzieci". Трагедія. Наша мати відзначалася відвагою і хотіла рятувати дітей. Сказала нам, що кожне з нас має піти під опіку до своїх хресних. Наймолодшому було 4 рочки, а мені найстаршій – 8 років. Сказала дітям, що вона вийде з хати і буде втікати, то більшовики подумають, що вона німка і її застрілять, а ми, діти, врятуємося від смерти. Як ми це почули, то всі троє почали плакати і кричати. Дитячий крик почув якийсь офіцер радянської армії і загримав у двері. Мама йому відчинила, а він розмовляв по-українськи. Попросила його, щоб нас забрав в Україну. Сказав, що візьме, але пізніше. Мати поодягала дітей і чекала. Надходив ранок, а офіцера не було.

У нашої мами інтуїція розвинута і якийсь внутрішній голос казав їй: – "До Лодзі, до Лодзі ...". На дорозі сніг, сильний мороз, ще темний ранок, бо місяць січень. Мати на маленькі дитячі санчата змістила тільки перину і подушку. Взяла дітей за ручки та вийшла з хати поза городами, оминаючи головну вулицю, щоб ніхто нас не бачив, а тут як на зло зустріли ми знайомого польського селянина, який питає: – "Dokąd pani tak wczesnym rankiem z dziećmi idzie?" –

"Idę na wieś, do Szworawy, bo tu w mieście z głodu można zdechnąć" – збрехала йому наша ненька та й вийшла з діточками на головне шосе, що вело до Лодзі. Тут стояло величезне військове радянське авто. Мати запитала шофера, чи їде до Лодзі? Відказав, що до Лодзі і дозволив нам сісти, але як сісти, як це вантажне авто дуже високе. Надійшов якийсь поляк з течкою, що теж хотів іти до Лодзі. Шофер сказав йому, що як поможе нашій мамі посадити дітей і санки, то може їхати. Щойно тоді, як це вантажне авто рушило в дорогу, то я відчула, що ми врятувалися від смерти. По дорозі шофер забирав ще інших цивільних пасажирів. На полях при дорозі лежали мертві німецькі і радянські вояки, побиті коні тощо. Для нас був це страшний краєвид. Я, як восьмилітня дитина, це дуже переживала.

У Лодзі зійшли ми з того транспортного авта і йшли вулицями до нашого батька. Після бомбардування горіли високі будинки, а палаючі дерев'яні рами вікон і дверей падали з поверхів на вулицю, тож ми мусили йти серединою вулиці й уважати, щоб на голову не впав якийсь горіючий кусок. Хто не пережив війни, то не знає, яке то пекло на землі. Врешті помалу ми дійшли до помешкання нашого тата, а я подумала, що добре він зробив, що послухав нашої мами та втік до Лодзі від гітлерівців, то будемо мати тепер у кого схоронитися.

Батько жив у постійному страху і не виходив назовні, бо в місті запанувало безправ'я. Появилися польські боївки, які нападали на німців, а також на невинних українців (!). Вони мордували наших людей, хоч ціла Україна йшла в рядах Червоної Армії та визволяла Польщу з-під гітлерівської окупації. Дивував факт, що росіян поляки не переслідували, боялися їх, бо росіяни мали свою державу, яка їх боронила, а українців не мав хто боронити, бо не було самостійної України. Росіянам так само, як українцям і всім іншим національним меншинам у Польщі, німецький окупант давав ті самі права, наприклад: більші картки на купівлю харчів, право до шкільництва, організації гуртків художньої самодіяльности, Богослужень тощо.

У Лодзі були два українські товариства – "Громада" і УНО, був український театр, дві церкви – греко-католицька і православна. Після війни утвердилася польська влада, але переслідування невинних українців дальше тривали. До нашого помешкання часто заходили польські сусіди і питали, де наш батько. Батьки рішили, що для святого спокою тато піде мешкати до свого колеґи, українця Миколаїва, який жив на вулиці Вульчанській. Але як йому вийти з будинку, щоб вартовий не бачив? Це, тим більше, що вікно вартових виходить на браму. Мати придумала, що випровадить батька через пивницю-схрон прямо на вулицю. Ось так батько замешкав у названого колеґи, а ми з мамою носили йому їсти. Тоді зобов'язували

воєнні закони, а після шостої години вечора не вільно було виходити на вулицю. Часто чути було стрілянину. Червона Армія йшла на захід, до Німеччини.

Одного дня приходимо до батька, а Миколаїва вже нема; є тільки полька, яку він взяв на квартиру, рахуючи, що вона його оборонить, але не оборонила. Миколаєва поляки виволікли з хати і напевно розстріляли. Він залишив у хаті багато золота і матеріялу на вбрання. Це все забрала ця полька. Для батька було небезпечно залишатись довше у цій хаті. Поляки розстрілювали невинних українців за їхню національність. Розстріляли також чоловіка пані Цимбалової. Пана Василя дуже мучили і хотіли на смерть закатувати, а він цілий час кричав: "Matko Boska Częstochowska ratuj!". Це помогло і його, сильно побитого, відпустили на волю. Українського православного священика вночі забрали з дружиною і дочкою і слід по них загинув. Побачивши таке лихо, молодший священик, Ювіналій, який мав дружину та дітей, попросив зверхників, щоб його перенесли на понімецькі землі. Приділили його до Щеціна.

У Лодзі мешкало багато українських еміґрантів. Оголошено, що хто хоче вертати в Україну, то може записатися на транспорт. Між людьми пішла чутка, що ті транспорти не везуть людей в Україну, а просто на Сибір. Мій тато помимо того записався на такий транспорт, щоб тільки виїхати з небезпечної Лодзі. Доїхавши до Любліна, зійшов з поїзду і пішов до міської влади та представився, що він польський вчитель. Змінив ім'я "Eugeniusz" на "Едвард". Ось так почав учити в Związku Walki Młodych. Невдовзі зорганізував величезний хор і лишився його дириґентом. Ми журилися татом, а мама казала нам клякати і молитися за нього. Тато не міг писати листа, бо то були небезпечні часи. Одного дня підійшов до нашого батька один з учнів і сказав: "Panie profesorze, ja pana znam, bo pan mnie uczył w Poddębicach przed wojną. Pan nie ma na imię Edward, a Eugeniusz". Той учень видав свого вчителя в руки комуністичної влади, адже ж польська безпека вишуковувала петлюрівців. Розказ до того шукання дістала від російського НКВД. Мій батько служив в армії Симона Петлюри, а знаємо, що Петлюра разом з Пілсудським йшли бити більшовиків. У Любліні появилася нова загроза. Вночі прийшли два мужчини з карабінами і наказом арештувати мого батька. Він їх попросив почекати аж спакується і налив їм горілки. Як випили, то налив другий раз і третій. Тоді один з них відізвався: – "Pan nie wytrzyma tego więzienia w Lublinie". – "To podrzyjcie ten nakaz aresztowania". Молоді хлопці змилувались над сивим паном, подерли наказ і вийшли з хати. Батько зараз також вийшов з хати і подався на залізнодорожний двірець. Там сів у поїзд, який їхав на понімецькі землі до Зеленої Гори. Тут батько зголосився до шліль-

ного інспектора, який дуже зрадів, бо потребував польських учителів. Він дав батькові цілу понімецьку віллу, щоб міг спровадити жінку з дітьми. Одначе, батькове серце не витримало б тих драматичних переживань, а кардіолог сказав, що в горах клімат на серце несприятливий, а найкращий є надморський, тож батько перенісся до Ґданська. Тут також шкільний інспектор прийняв батька радо, бо брак було польських учителів. Наставив батька керівником школи. Щойно тоді батько написав до мами до Лодзі і подав свою адресу, але написав на адресу Павла Лазаренка, бо числився з тим, що безпека дальше вишуковує петлюрівців і розстрілює їх. Лазаренко нам той лист приніс і ми всі дуже зраділи, що наш тато живе. Мама зо мною поїхала до батька до Ґданська. Був це рік 1951. Ми обидві з мамою вперше побачили Балтійське море. За якийсь час ми всі переїхали до Ґданська. Я тут здала матуру в І Загальноосвітньому Ліцеї.

МОЯ ПРАЦЯ В УСКТ

Батько мій, Євген Лібацький, взяв мене на перші організаційні збори Українського Суспільно-Культурного Товариства в Ґданську. Зібралося нас кілька українців у Міській Раді і ми заснували гурток УСКТ. Був рік 1956. Мені було 20 літ. Моя активність в УСКТ почалася з першого дня існування цього Товариства. Хоча змінили (непотрібно) назву на ОУП, я й досі працюю як активний член української громади. Мій батько був для мене зразком громадського діяча. Він працював у домівці УСКТ в Ґданську викладачем географії та історії України. Говорив мені, що нам обов'язково треба два рази в тиждень їздити до домівки, коли її відчиняють, щоб зазначити свою присутність і дати приклад іншим. Батько мій під кожним оглядом був активним членом УСКТ, бо ходив на всі збори і на всі українські концерти та зустрічі зі знаними представниками науки і культури. Передплачував також "Наше Слово" і надсилав до нього свої статті. Писав до "Dziennika Bałtyckiego" про Тараса Шевченка та про різні українські справи. На вулиці не боявся розмовляти зі мною українською мовою. Перед сусідами також не приховував своєї національности, за що не раз приходилося йому потерпіти, як попав на польського шовініста. Всюди відзначався відвагою, як пристало на офіцера Симона Петлюри.

У батька подобалося мені також те, що будучи православним, одружився з греко-католичкою і ходив на греко-католицькі Богослуження, бо відправлялися вони українською мовою і проповіді виголошувались по-українськи. У православній церкві не було української мови, а російська і польська. Батько є похований з

мамою в одному гробі в Ґданську-Оливі. Їхні діти, внуки і правнуки продовжують українські традиції наших предків.

1956 року я повернулася до Лодзі, бо в Ґданську не могла знайти праці такої, як я хотіла. Тут почала працювати виховником у Домі Дитини та вступила до українсько-російського хору "Калінка". Співали ми на Шевченківському святі. Крім цього, я інсценізувала вірш Т. Шевченка "Доля".

МІЙ ВКЛАД У РОЗПОВСЮДЖЕННЯ "НАШОГО СЛОВА"

1956 року у Варшаві почало виходити "Наше Слово" – перша українська газета в післявоєнній Польщі. Я купувала цю газету і вичитала, що оголошується конкурс на збирання передплат для цього тижневика. Приступила я до акції. Знала в Лодзі тільки шість українських родин і від них почала працю над розповсюдженням української газети. Від них попросила адреси до наступних знайомих, а у тих знайомих ще до дальших знайомих. У той спосіб здобула багато передплатників. Було нелегко, бо місто велике і треба було находитися і наїздитися трамваями. За мій труд редакція "Нашого Слова" прислала мені всі твори Панаса Мирного.

Під час збирання передплат "Нашого Слова" питала я людей, чи хочуть мати в Лодзі УСКТ та заохочувала їх ставати в ряди цього Товариства. Заохочувала також, щоби прийшли на організаційні збори, як я дам їм знати про час і місце зустрічі. Люди були мені раді і обіцяли прийти. Пішла я до Товариства Польсько-Радянської Дружби, щоб випозичити приміщення. Потім написала до Головного Правління УСКТ про дату і місце організаційних зборів. Приїхав представник ГП УСКТ з Варшави Адріян Гошовський і під час зборів звернувся до мене: – "Пані Лібацька, ви тут у Лодзі були організаційною жилкою. Розкажіть, будь ласка, як ви це зробили, що стільки осіб скликали на збори?" Я розказала про все детально. Мені було тоді 20 літ.

МОЇ ВРАЖЕННЯ ЗІ СТУДІЇ В ЩЕЦІНІ

У 1957 році прочитала я в "Нашому Слові", що в Щеціні відкривається дворічний відділ української філології. Я там полетіла мов на крилах, ще й намовила Галину Кошинську, щоб зі мною поступила на цю філологію. Ми разом працювали виховниками в Будинку Дитини (Dom Dziecka). Припадково відкрила я, що вона українка. Ми обидві здали іспити на україністику. Ці два роки належали до найгарніших літ у моєму житті. Водночас були це роки інтенсивної науки та суспільної праці в УСКТ.

Що дала мені україністика в Щеціні? Дала мені дуже багато, а саме кваліфікації до навчання дітей в українських і польських школах, дала мені можливість взяти участь у конкурсному іспиті на дальші студії відразу на третій рік. Зачислили мені ті предмети, які я мала на україністиці в Щеціні. Маґістерську працю на Ґданському Університеті удалося мені написати на найвищу ноту так, як і на україністиці дипломну працю також на найвищу оцінку. Вчительська Студія в Щеціні дала мені змогу пізнати багато цікавих людей, середовище щецінське, національні меншини в Щеціні. Подобалося мені, що польські викладачі на Вчительській Студії ставилися до нас з пошаною і справедливо. Вони ставили нас, україністів, за взір для наших польських колеґ.

Серед студентів україністики було багато осіб з прегарними характерами. Варто згадати, між іншими, подружжя Баліїв, яке вже не живе, а хотілося б вшанувати їхню пам'ять. Отже вони пізналися і покохали на нашій філології. Михайло Балій був на засланні в Сибірі і не раз нам оповідав про це. Казав, що в Сибірі українці солідаризувалися і помагали собі взаємно. На Сибірі був голод і тяжка праця. Як котрийсь українець здобув кромку хліба, то сам не з'їв, а йшов поділитися зі своїми побратимами. Українці не ходили шукати їжі на смітниках, бо це приводило до інфекції і швидкої смерти. Найменша солідарність панувала між німцями, бо за кусок хліба один німець зраджував другого. Крім цього, німці не витримували голоду і гребли по смітниках. Через це заражувались і скоріше вмирали. Михайло Балій був найстаршим серед нас і був для нас провідником у науці. Після викладів оголошував, що хто хоче скористати з його безінтересовної допомоги в науці, то може прийти до викладової залі. Там пояснював нам правила українського правопису і граматики. Як зближався термін іспитів, то всім пригадував, що вже пора взятися за науку, але нікому не накидував своєї волі, а говорив це лагідно. Його дружина, Володимира Гірна, співала найгарнішим сопрано і грала на гітарі. Коли я попросила її, щоб мене навчила грати, вона радо погодилася.

МОЯ ГРОМАДСЬКА ПРАЦЯ В УСКТ У ЩЕЦІНІ

Співала я в хорі під проводом Мирослава Кравчука і в церковнім хорі. Богослуження відправляв о. Володимир Боровець. Брала я участь у театральному гурку Івана Завадського. На Шевченківських роковинах інсценізувала твір Тараса Шевченка "Тополя". Воєвідське Правління УСКТ наладнало співпрацю з TWP (Towarzystwo Wiedzy Powszechnej – Товариство Загальної Освіти). Завдяки тому студенти україністики виїздили з доповідями в українські

середовища, де проживали наші земляки, яких насильно вигнала з прадідівських земель злочинна акція "Вісла" в 1947 р. За ті доповіді кожний студент діставав гонорар (від Товариства Загальної Освіти). Кожний доповідач став членом ТВП і сам готував собі доповідь. Я написала і читала доповідь на тему "Могутність Київської Руси". Їздила я до таких місцевостей: Тшебятів, Сосново, Реско, Росово, Мєльно. Міське правління УСКТ зачислило мене до тих студентів, які найбільше заслужені у громадській праці. Згадується про це в книжці авторства Степана Заброварного "На землі чужосторонській" (Варшава-Щецін, 2001, ст. 31).

Під час виїздів у терен, я розпосюджувала українські книжки, продовжуючи тим родинну традицію, бо моя мати, Анна Лібацька, також розповсюджувала українські книжки по селах і містечках Галичини. Виїжджати в терен Щецінського воєвідства не було легко, бо внаслідок акції "Вісла" наші люди були розпорошені по цілому воєвідстві і треба було добиратися до них поїздом, на возах або йти пішки. Виїзди в терен відбувалися в неділі. Ми раділи, що люди нас очікують і сердечно приймають. Там, де були сприятливі умови, ми також організували гуртки УСКТ. Одного разу, за дорученням Мирослава Трухана, я організувала виборчі збори гуртка УСКТ у Міському Будинку Культури в Тшебятові. Мирослав Трухан і Степан Заброварний були найактивнішими провідниками в суспільній праці. М. Трухан організував у домівці славні "Літературні п'ятниці". Я в них охоче брала участь. Вони поширювали знання про українську літературу та культуру.

У Щеціні мешкали між іншими і такі українці, які з різних причин не приходили до домівки, але згодилися давати гроші на суспільний фонд, тому М. Трухан придбав грубий зошит, у якому написав прізвища й адреси тих людей. Той зошит вручив мені. Я їздила трамваями і ходила від хати до хати та збирала кожного місяця по 10 злотих від тих людей. Дехто вплачував відразу за цілий рік, а дехто боявся і викручувався від датків. На щастя, тих упертих боягузів була меншість. Одного разу моя товаришка Ольга Ласка поїхала зі мною для товариства збирати датки на суспільний фонд і як приглянулася зблизька моїй роботі, то сказала, що це неприємне заняття і тому подивляє мене. Бувала я завжди на всіх імпрезах, організованих у домівці УСКТ: концертах, танцювальних забавах, театральних виставах і доповідях.

На той час українці мали спільну домівку з греками і німцями, але кожна група мала свій окремий секретаріят. Найактивнішими були українці, які часто запрошували своїх сусідів на спільні забави та концерти.

УЧАСТЬ СТУДЕНТІВ УКРАЇНІСТИКИ В ЖИТТІ МІСТА ЩЕЦІНА

Наші студенти були зацікавлені всім, що в їхньому місті діялося. Не обмежувалися тільки до українського середовища, а виходили назовні. Бували на концертах у філярмонії, відвідували кінотеатри, "Клюб 13 Муз" і брали участь у багатьох інших культурних подіях міста. Одною з таких подій був зліт молоді вищих шкіл міста, в якому і нас, українців, не бракувало. Різні молодіжні групи пописувалися співом. Ми, україністи, не сподівалися, що й нам прийдеться виступати. Імпреза відбувалася в парку просто неба. Ми вирішили імпровізувати спів на чотири голоси і вийшло нам найкраще з усіх. Було це на самому початку нашого побуту в Щеціні. Тоді ще не було в нас ні хору, ні дириґента. Згуртувалися ми групою і, сидячи на траві, заспівали найпопулярніших українських пісень. Пам'ятаю, що почали ми піснею "Реве та стогне Дніпр широкий". Коли ми закінчили, то підходили до нас різні чужі люди і вітали нас з успіхом. Наш спів викликав у них зацікавлення. Питали, звідки ми і хто ми, хто навчив нас українських пісень?

Підійшов до нас між іншими керівник початкової школи ч. 42, що знаходиться на вул, Ґожимінській в Щеціні. Він був дуже зворушений, бо відізвалася в нім українська струна. У довшій розмові розказав нам, що він з українського роду і гордиться нами, бо ми найгарніше заспівали. У нього дружина полька і він цілковито піддався процесові асиміляції. Доля так склалася, що в його школі 8-15 грудня 1959 року ми відбували вчительську практику, що записано в моїй заліковій книжці. Цю практику ми опісля мило згадували. Багато на ній навчилися. Моя приятелька Ольга Ласка, подарувала мені фото з такою дедикацією: "Згадай Христю, веселе молоде життя, як ми 13 Муз шукали одного дня".

В "Клюбі 13 Муз" була зустріч з найбільшою сучасною українською поетесою Ліною Костенко. Про її приїзд повідомили мене по телефону. Я нашвидкуруч зорганізувала велику групу україністів. Бігала по всіх кімнатах Студентського Дому і заохочувала до зустрічі з поетесою. Була зима 1957-1958 року. Сніг, мороз. Приїхали ми трамваєм, а як увійшли до залі, то наші очі побачили прегарну людину, мов богиню, з інтеліґентними рисами лиця, високу, струнку, расову бльондинку з буйним волоссям, синіми очима. Розмовляла вона прекрасною українською літературною мовою. Крім українців, у залі було багато польської інтеліґенції. Ціла зустріч з поетесою відбулася дуже цікаво. Після закінчення зустрічі я підійшла до Ліни Костенко і запросила її до Студентського Дому.

На другий день поетеса появилася в нашій скромній кімнаті.

Ми, дівчата, обступили її і почалася цікава розмова на різні теми. Ми довідалися, що вона приїхала сюди до свого чоловіка – польського письменника, з яким познайомилася під час навчання у Москві і має з ним донечку. Радилася нас, де їй мешкати – чи в Києві, чи переїхати з донечкою жити до чоловіка. Я радила, що краще залишитися в Києві, але інші дівчата мовчали -- не знати, чи були такої самої думки, чи теж не хотіли брати на себе відповідальности в такій складній справі. Ну, поетеса донині живе в Києві.

Могла б я багато ще писати про участь студентів україністики в житті міста Щеціна, але то зайняло би багато сторінок. Згадаю коротко тільки про кілька фактів. Наші студенти створили порядкову групу в філярмонії під час виступу в ній славного тоді українського хору з Варшави, яким диригував маестро Йосип Курочко. Концерт відбувся 11-го січня 1959 року. Рецензію на цей знаменитий концерт написав наш професор україністики, Володимир Посацький, в "Нашій Культурі" (ч 2, 1959). Одного разу в нашій концертній залі виступив жидівський дитячий гурток з виставою "Królewna Śnieżka i krasnoludki". Була це прегарно поставлена професійним режисером кольорова казка. З черги ми запросили жидів на українську сюїту у виконанні хору з Кошаліна. Я тоді сіла біля незнаної мені жидівки і нав'язала з нею розмову. Виявилося, що вона народилася і виховалася в Україні і є знавцем українського фолкльору. Була вона очарована тою сюїтою і солісткою.

МОЯ ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

На першому курсі я практикувала в польських школах. На другому курсі вибрала собі на місячну практику початкову школу з українською мовою навчання в Білому Борі. Крім мене, цю школу вибрали: Ольга Ласка, Осип Баран і Петро Перчик. Практика тривала цілий квітень 1959 року. З тої практики винесла я багато педагогічно-методичних знань і дуже приємні спогади. Був це початок існування цієї школи. Керівником був Володимир Шульган, а крім нього вчили там Стефанія Шульган – дружина керівника і Олекса Кутинський. На початку школа була мала, був один будинок, а в ньому містилося все – і кляси, і гуртожиток, і помешкання для вчителів. Їдальня була далеко, при польській школі. Діти ходили туди їсти три рази денно. Щоденно по сніданку діти залишали хліб з маслом на столі, приділений для українських дітей. Пан Кутинський дбав про дітей, щоб мали що їсти на перервах і забирав той залишений хліб і роздавав дітям. Подобався мені цей батьківський підхід у того вчителя. Подобалися мені також його лекції в молодших клясах, бо підготовляв їх дуже сумлінно. Педагог приносив на лекції

власноручно виконані картини та інші допоміжні матеріяли, бо готових навчальних матеріялів тоді не можна було купити.

Стефанія і Володимир Шульгани вчили у старших клясах і мали авторитет у дітей. Я їх подивляла, що навіть важкий матеріял вміли дуже цікаво подавати на лекціях. Знаємо з "Нашого Слова", що вчитель В. Шульган прожив понад 101 рік. Ніколи не бачила я його з цигаркою. Пані Стефанія Шульганова була для дітей як мама, чутлива, безпосередня і погідна, жвавої вдачі. Вміла розмовляти з дітьми і не тільки з дітьми. Моя приятелька, Ольга Ласка, сказала колись до мене: "Христю, пані Стефанія може бути прикладом для нас, як треба поступати з чоловіками, ящо нам прийдеться колись їх мати". Дозволено нам бути на батьківських зборах, які для нас, практикантів, були вельми повчальними.

Обидва студенти: Осип Баран і Петро Перчик замешкали на партері, де жив учитель О. Кутинський, а ми обидві з Олею на поверсі, де жили панство Шульгани. З панею Стефанією Шульгановою ми обидві практикантки мали дуже добре під кожним оглядом. Завжди згадували її зичливо за перину, якою нас порятувала, бо квітень був дуже холодний і засипаний снігом. Перина була широка на два ліжка. Пані Стефанія накрила нас не тільки периною, а ще й частувала дуже смачними варениками зі сметаною. З нею та її чоловіком провели ми багато вечорів на розмовах, товариських іграх, оповіданні дотепів, у яких особливо добра була Оля Ласка.

Релігійно-духові потреби учнів заспокоював отець Степан Дзюбина. Вів він лекції релігії у школі і відправляв Службу Божу. Був він тоді ще молодим і відомим в околиці священиком. Отець Дзюбина вклав багато зусиль і творчої енергії, щоби з понімецької цвинтарної каплиці зробити церкву. Найняв маляра для малювання орнаментів на білих стінах святині, а коли маляр виїхав, отець, великий естет, – вирівнював малюнки своєю рукою. На Богослуження приходило так багато українців (з операції "Вісла"), що не містилися в маленькій церковці і стояли надворі. Треба згадати, що о. Степан Дзюбина був ув'язнений поляками в концтаборі в Явожні після Другої світової війни. В пізніших літах написав книжку спогадів "І стверди діла рук наших" (Варшава, 1995, ст. 532).

Якими були українські учні в Білому Борі? Хочу порівняти їх з польськими учнями, яких я потім учила в Ґданську. Це порівнання виходить на користь українських учнів, які відзначалися великою особистою культурою, здисциплінованістю і здібностями до науки. У польських все було навпаки, бо багато серед них було злосливих і мало зацікавлених наукою, але удавалося мені запанувати над ними. Навіть мій батько-учитель порівнював учнів і казав, що в Україні учні були чемніші і здібніші, як у Польщі. У Білому

Борі учні були відповідальні і зацікавлені наукою. Такі самі були мої учні в обидвох українських пунктах навчання, які я зорганізувала в с. Осташево і в Ґданську.

МОЯ АКТИВНІСТЬ В КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ УСКТ І ОУП У ҐДАНСЬКУ

Як тільки закінчила я україністику в Щеціні і повернула до Ґданська, то зорганізувала два пункти навчання української мови: один у с. Осташево, другий в домівці УСКТ. Той в Осташеві зареєструвала у відділі освіти в Новім Дворі Ґданськім і його візитував інспектор Юзеф Коґут. Другий пункт у Ґданську я вела суспільно, бо батьки учнів не хотіли подавати своїх прізвищ до відділу освіти. На виїзди в с. Осташево присвячувала я всі неділі і мала труднощі з доїздом. Це була велика посвята з мого боку. Я вставала о п'ятій годині ранку, коли ще було темно надворі. Їхала трамваєм до автобусної станції. Тут всідала в автобус, а відтак переправлялася поромом через Віслу. Ще трудніше було доїхати до Осташева восени, і зимою, коли не ходив пором на Віслі і треба було доїжджати обхідною дорогою через Тчев і Лісево – сімдесят кілометрів, а до того ще три рази пересідатися. На цю "виправу" присвячувала я щонеділі до чотирнадцяти годин.

Мої зусилля винагороджували мені наші милі, кохані діти, які всі в комплеті приходили на лекції. Було їх 30, у тому двоє польських. Діти радо вчилися рідної мови і батьки були вдоволені. Були це переселенці зі зловісної операції "Вісла", які прибули з села Корні. Пункт навчання української мови в Ґданську я вела від 1959 до 1985 року в домівці УСКТ. Довгий час я учила сама всі кляси від першої до восьмої. Приїжджали діти з Ґданська, Сопоту і Ґдині. Було їх 30. Вчила я їх читати, писати і розмовляти рідною мовою. Крім цього, підготовляла їх до виступів на Шевченківські свята, Святвечір і Новий Рік, а потім до конкурсів у Ельблонзі і до фестивалів у Кошаліні. Організувала я прогулянки дітей з ґданської домівки до села Осташево, до тамтешніх українських дітей. Був травень, сяяло сонце. Матері в Осташеві розставили столи в саду, а на столах смачні страви. Діти гарно розважалися, пописуючись співом і віршами, а на кінець обмінялися адресами. Потім дітей з Осташева запросили в гості до дітей у ґданській домівці. Матері з Триміста приготували спільну гостину. Після цього всіх учнів завезла я до зоопарку в Оливі. Більшість дітей вперше побачила диких звірів.

Крім пунктів навчання української мови, співала я в усіх українських хорах, які тоді були, й донині співаю сопраном у церковнім хорі. А які то були хори? У минулому: ґдансько-варшавський

Перша праця з дітьми Христини Лібацької в Будинку Дитини в Лодзі 1956-1957 р. Праворуч від неї стоїть Галина Кошинська – також студентка україністики в Щеціні.

Христина Лібацька з ґітарою на Шевченківському концерті в Щеціні.

Студентки україністики підготовляються до кінцевого іспиту. Зліва: Ольга Ласка, Христина Лібацька і Галина Кошинська. Щецін, 1959 р.

Подружжя Христина Лібацька і Дмитро Пашкевич. Ґданськ, 1962 р.

хор Ярослава Полянського "Дума", потім хор "Чайка" в Ґданську. Доволі довго я була членом танцювального ансамблю. Вже був у нас шестилітній син, а я ще танцювала в гуртку УСКТ. Ми з чоловіком Дмитром і досі активні члени ОУП. Передплачуємо "Наше Слово", платимо членські внески, беремо участь у всіх Службах Божих, концертах і зустрічах зі знаними людьми – представниками культури. Купуємо "Благовіст", українські альманахи та книжки. Ми – фундатори одної ікони у греко-католицькій церкві. Даємо датки на всі потреби середовища.

МІЙ ПОГЛЯД НА ПРАЦЮ УСКТ, А ТЕПЕР ОУП

За часів УСКТ що два роки влаштовувались українські фестивалі. Відбувалися вони в різних містах, а найчастіше в Сопоті. Фестивалі мобілізували людей до культурної діяльности. Крім того, вони давали змогу полякам пізнавати багатство нашої музики і танців і приближали до себе ті дві нації. Фестивалі також давали змогу гурткам художньої самодіяльности з України приїжджати до Польщі.

У минулому фестивалі УСКТ діставали фонди з польського Міністерства Культури, а тепер ОУП не дістає таких фондів, то не має можливостей організувати українських фестивалів. Одначе, тепер ОУП дістає фонди від польських установ на освіту і тому маємо краще розвинуте українське шкільництво в Польщі. Крім цього, самі докладаємось до нашого шкільництва.

ПРО СТАВЛЕННЯ ПОЛЬСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ДО УКРАЇНЦІВ І ДО МЕНЕ ОСОБИСТО

Поляки часто говорять про "wartości katolickie" та повторяють, що Польща є краєм християнським. В дійсності ті католицькі і християнські вартості залишаються у поляків тільки на язиках і є пустою балачкою. Кого як кого, але українців повинні поляки найбільше любити, бо українці ніколи не були поневолювачами поляків, а поляки були загарбниками України. Про це згадувала навіть UEFA перед відкриттям EURO 2012. Окупантами Польщі, як всі знаємо, були німці, росіяни, австрійці. Саме тому важко пояснити вороже ставлення величезної частини поляків до українців. На мою думку, винні в тому польські історики й автори підручників, бо не пишуть правди, а брешуть. Не пишуть правди про Волинь, не признаються, що АК на Волині виробляла, що організувала ґранатову поліцію ("granatową policję"), яка нищила українців і тому вибухнуло селянське повстання проти поляків. Навіть полька з Ґдині, Леокадія

Христина Пашкевич захоплюється природою. Ґданськ, 1967 р.

Вдалий виступ славного в Польщі українського хору "Дума" під батутою знаменитого й талановитого маестро мтр Ярослава Полянського на V Фестивалі української пісні і музики у варшавській філярмонії в 1973 році. У хорі співали хористи з Варшави і Ґданська. Христина Пашкевич в другому ряді, п'ята з лівого боку.

Подружжя Христина і Дмитро Пашкевич на цвинтарі петлюрівців – воїнів УНР в Александрові Куявському 1993 р.

У 40-ліття від часу створення української філології у Вчительській Студії в Щеціні, в днях 27-28 вересня 1997 р. у цьому ж місті відбувся ювілейний з'їзд випускників україністики.

Христина Пашкевич сидить посередині в першому ряді.

Кшикавська, каже до ксьондза своєї парафії: "Polacy kłamią że był cud nad Wisłą. Czemu nie mówicie, że w tym "cudzie" pomogli Ukraińcy, petlurowcy? Mój ojciec Ukrainiec walczył pod Warszawą z bolszewikami i wszystko mi opowiedział!".

Як хтось з поляків почне мені говорити про Волинь, то я питаю: "A kto był winien? Kto pierwszy zaczął? To pan nie wie, że na Wołyniu AK współpracowała z niemiecką granatową policją?" Колись я була на зустрічі з польським письменником, Генриком Пайонком, який популяризував свою книжку "Noce Wołyńskie". Концертна заля в Наленчові біля Любліна була повна людей. Була й дискусія. Були там самі поляки. Я встала і запитала автора : – "Czy pan napisał w tej książce, jaka była geneza, przyczyna tych wypadków wołyńskich? – "Nie, nie napisałem" – відповів автор. – "To źle!" – зареагувала я. Після зустрічі всі вийшли на вулицю і о мало мене не задзьобали, бо дуже вороже до мене поставилися, кажучи: – "Pani jest na pewno Ukrainką!"

Я відважно виступаю в обороні українців і України далеко від мого кварталу і від моєї вулиці: наприклад, на зустрічах з істориками на університеті, на вакаціях у санаторіях, як їдемо туди з чоловіком. Чому не в моїм кварталі і не на моїй вулиці? – Бо не вірю полякам. Маю в пам'яті записане, що ішли розстріляти мене, малу дитину, і мою маму, і сестру, і брата в Поддембіцах. Ніколи не знати як може змінитися політична ситуація. Я вчу моїх сина і внучка заховати обережність у місці замешкання, а в домівці і церкві віддано працювати і своє рідне шанувати. Я думаю, що брак симпатії поляків до українців виникає з тої причини, що вони втратили панування в Україні і не можуть того забути, що українці на них працювали. Не можуть собі дарувати, що мусили віддати Львів і Вільно.

Ставлення польського суспільства до мене особисто я відчула болісно вже як мала дівчинка. У Лодзі, де ми мешкали по війні, польські діти били мене, і мою сестру, і мого брата, бо всі знали, що ми українці. Син одного з сусідів, який був учителем, чотирнадцятилітній хлопчисько, бив мене – малу десятилітню дівчинку. Я сказала йому: "Na lekcjach religii uczyli ciebie, żeby kochać bliźniego swego". На це він мені відповів: "Ty nie jesteś bliźnim moim, bo jesteś Ukrainką". От, як поляки виховували своїх дітей! Моя мати непотрібно хвалилася, що вона українка. В Лодзі й у Варшаві в тих роках дозрівав найгірший польський шовінізм. Мені цікаво було б знати, чи нині там змінилося на краще? На вулиці в Лодзі, як польські діти призирливо дражнили мене українкою, то я відповідала: – "A ty Polak!" Одного разу йшов польський хлопець з жидівським та й зачепив мене, кажучи: – "Ty Ukrainka!", а я на це: – "Ten co z tobą

idzie, to Żyd", а той полячок відказав мені: "On jest Żydem i ma większe prawa niż ty, Ukrainka". Такі приклади з мого дитинства свідчать про ковтунство польського суспільства. В школах, у яких я вчила, багато разів довелося чути злосливі докучання з приводу мого диплому з української філології. Спочатку, поки не бачили мого диплому, всі керівники і їхні заступниці були для мене ласкаві та симпатичні. Вони зразу не могли бачити диплому, бо складала я заяву і диплом в Інспектораті Освіти. Щойно потім довідувалися. Одначе, не могли мені нічого закинути, бо дуже добре укладалася мені праця з дітьми та їхніми батьками. Я не турбувалася злосливим дошкулюванням і вміла давати їм відсіч. Візитації на моїх лекціях оцінювались позитивно. Коли я закінчила Ґданський Університет і дістала диплом маґістра, то змінила місце праці – пішла працювати на університет як бібліотекарка, а потім як референт.

КЛОПОТИ З АҐЕНТАМИ БЕЗПЕКИ

Клопоти з аґентами безпеки були у мене два рази. Раз прийшов аґент перевіряти мою бібліотеку, що містилася в нас у шафці за дверима. Я відкрила широко дверцятя бібліотеки і сказала усміхаючись до аґента: "Proszę bardzo, niech pan poszuka to, co panu potrzebne". Він тільки здалека глянув і не мав відваги контролювати. Я його запросила на каву і посадила при столі з моїм чоловіком, а сама побігла до кухні парити каву і подати щось до кави. Ось так я собі порадила з першим аґентом.

З другим аґентом я собі також порадила. А було це так, що дістала я наказ на письмі, щоб прийти до Уряду Безпеки. Саме тоді арештували в Щеціні Мирослава Трухана і напевно заплянували собі й мене посадити. Це був час переслідувань найактивніших діячів української культури. Урядник безпеки поставив мені кілька питань, а найголовніше запитання було: – "Czy Mirosław Truchan dawał Pani jakieś instrukcje?" Я на це відповіла обурена: – "On mnie dawal instrukcje? To ja jemu mogłam dawać instrukcje! Bo ja studiowałam na ukrainistyce, a on był zwykłym ekonomistą!" На цьому закінчилося переслухання і мене відпустили. Мабуть подумали, що мають перед собою якусь дурнувату. Потім покликали мене до Щеціна на судовий процес Мирослава Трухана. Зробили мене "świadkiem oskarżenia". Повна заля людей. М. Трухан сидів невинно вже цілий рік у тюрмі, а тепер привели його на судову розправу. Оплатив він собі двоє адвокатів – подружжя чоловіка і жінку. Замість бути "świadkiem oskarżenia" так, як собі то суд заплянував, я стала свідком оборони для М. Трухана. Питали мене про моє листування з українцем з Америки, чи то правда, що він пише до мене ? – Так, це

правда, він -- кандидат до матримоніяльних справ і хоче одружитися зі мною. На цю відповідь ціла заля вибухнула веселим сміхом, бо суд стремів до того, щоб зробити з мене аґента американської розвідки, але їм не вдався цей підступний захід. На всі запитання, що торкалися Трухана, я відповідала так, що стала його оборонцем. Після судової розправи підійшла до мене дружина М. Трухана і подякувала мені за те, що я мудро відповідала.

МОЇ КОНТАКТИ З УКРАЇНОЮ

За молодих літ я дуже часто відвідувала родину мого чоловіка в Україні. Бували ми в Києві, у Львові, в Рівному, в Стрию, а в Карпатах – у Сколе. Я листувалася з родиною і знайомими в Україні. Двічі була на курсі української мови в Києві, який організували для вчителів з метою підвищення їхніх кваліфікацій.

ЩО Я ЗМІНИЛА Б НА КРАЩЕ В КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ ЖИТТІ УКРАЇНЦІВ У ПОЛЬЩІ?

На мою думку, українські фестивалі пісні і танцю повинні відбуватися що два роки, а дитячі фестивалі так, як досі, повинні бути щороку.

МІЙ ВКЛАД У ЛІТЕРАТУРНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Написала я розділ до збірної праці п.з. "Polska i Ukraina". Sojuz 1920 roku i jego następstwa. Toruń, 1997 r. Заголовок розділу: Szkolnictwo i oświata wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920-1924.

Потім написала чотири розділи до книжки Степана Заброварного "На землі чужосторонській". Пропам'ятна книга випускників україністики Вчительської Студії у Щеціні (1957-1963). Варшава-Щецін 2001. Крім цього, в молодших літах деколи дописувала до "Нашого Слова". Один раз написала статтю до "Українського Альманаха".

Ґданськ, 14.06.2012 р.

Юрій Ліборський

ЮРІЙ ЛІБОРСЬКИЙ

СПОГАДИ ВИПУСКНИКА ВЧИТЕЛЬСЬКОЇ СТУДІЇ В РОКАХ 1957-1959

Ніколи не думав я бути вчителем, бо знав одну істину, що звучить як сміховинка про два найгірші заняття в житті, – це рахувати чужі гроші і вчити чижих дітей. Але серйозно. Про те, як живеться на вчительському хлібі, мав я приклади зі своєї родини, бо мій дід по матері – Костянтин Дзяд, мама Текля Ліборська і сестра Галина Ліборська-Радзівонович, були вчителями.

Щоб бути добрим учителем, треба вміти передавати іншим своє знання, любити цю професію, мати кінське здоров'я (яке стратиться пізніше в школі), знати педагогічні, психологічні, дидактичні основни і мати несамовиту терпеливість. Мені цього всього бракувало, крім, може, здоров'я. Очевидно, що багато дечого можна навчитися, але не всього. Коли так, то чому ж ти пішов до тієї школи, – спитає хтось. Відповідь є рівночасно проста, як і банальна, при чому не буду тут добавляти жодної ідеології, вплітати патріотичний патос тощо, бо не про це йдеться.

Отож, після початку студіїв на Сілезькій Політехніці в Ґлівіцах, на яку сам не знаю яким чудом я дістався, бо мав радше гуманістичні здібності, прийшлося після першого семестру покинути там дальше навчання (то Політехніка покинула мене, а не я її), постала переді мною примара військової служби в Ludowym Wojsku Polskim, яке 10 років тому вигнало мене з моєї батьківсько-дідівської холмської хати. Служба в такому війську мені зовсім не відповідала, бо то, мовляв, і мундири не такі, і символіка не така, команда не та.

Що ж тоді залишилося? – "Рятуватися" на Вчительській Студії, очевидно, на українській філології в Щеціні, яка тоді там відкривалася, бо власне там можна було рівночасно "відробити" військо і на двадцять другому році життя здобути дефіцитний ще тоді фах. Таким ось способом восени 1957 року я став студентом Вчительської Студії, яку закінчив 1959 року, знайшовшись в групі перших

випускників цього факультету.

Сам факт вступу на україністику не був може актом якоїсь великої відваги (треба ж було виразно визначитися, хто ти є), але все ж таки, після десятьох років від акції "Вісла", не всіх було на це стати, бо дехто волів вибрати військову службу (як ось мій двоюрідний брат Микола Цюцюра з Маслович), бо страх мав ще тоді дуже великі очі, хоч "прилетіла" вже тоді перша ластівка, що віщувала українцям у Польщі якісь зміни на краще, бо власне тоді появилася в тижневику "Po prostu" перша, прихильна нам, українцям, стаття "Dziesięć lat nieistnienia". До речі, тоді в редакції цього журналу працював журналістом Єжи Урбан, який тепер видає тижневик "NIE".

Брата Миколу, про якого я згадав вище, оправдує однак це, що його мама, а моя тітка Надя Цюцюра, вже втратила одного сина – старшого Олександра, який в віці 19 років загинув у рядах Української Повстанської Армії, тож боялася, щоб другому (останньому) щось злого не трапилося на такій філології, як наша, бо вже віддавна була сама, оскільки її чоловік, а мій дядько Юрій Цюцюра, загинув у концтаборі Ґроуз-Розен.

Мої батьки, як видно, не боялися про мене, бо остаточно крім мене мали ще дві дочки, – мої сестри Галю і Ніну, хоч найстаршого брата Євгена (народженого 1923 р.) вже від 1949 року не було серед живих, бо також служив в УПА і згинув у незнаних нам донині обставинах, безсумнівно з рук свого зверхника з СБ, зрадника "Зенона" – Леона (Леоніда) Лапінського. Про смерть і місце, де спочивають його тлінні останки, немає навіть сліду в документах IPN-u, про що знаємо від нашого земляка-холмщака – історика IPN-u, професора Ігоря Галагіди.

На Вчительській Студії відкрився переді мною інший світ. Всі друзі-хлопці і дівчата – українці. На викладах, на коридорах, в їдальні і в гуртожитку, а також на вулиці, розмовляємо між собою тільки по-українськи, так я вдома. Прямо рай, бо мені без рідної мови на щодень, як рибі без води, а птиці і людині без повітря. Крім того, всі кинулися до домівки УСКТ, де також була мала Україна під покровом таких світочів українства, як: Мирослав Трухан, Степан Заброварний, Іван Завадський, Йосип Дорох, Осип Бак, Антін Троян-Сидоренко, Іван Душкевич і інші.

Трудно тепер навіть це описати і розказати, яка то для нас, дотепер принижуваних, заляканих, вигнаних з рідної землі, рідних хат, була радість. А співи, жарти – одним словом інший світ ніж донедавна, та ще й до того, ми всі молоді. Ще тоді нас не кликало УБ. "на розмови," як це було пізніше. За нами вже тоді слідкували, як довідуємося тепер, але ще лише приглядалися. Явні переслі-

дування і брутальна дискримінація почалися щойно пізніше, як ми вже закінчили студії та пішли до праці.

В УСКТ ми брали участь у славних щецінських літературних п'ятницях (як слухачі, а нераз і прелеґенти), їздили з доповідями в терен по селах, де жили наші люди з акції "Вісла", співали в хорі, який заснував Іван Святоянський в нашій домівці. Одним словом, щось таки діялося. Попавши в таке середовище, я вже тоді знав, що після закінчення Вчительської Студії залишуся на постійне проживання в Щеціні, бо таке капітальне середовище може вже більше не трапитися, а по-друге, що для мене, селюка, сам факт поселення у великому місті був вже нобілітацією. Тепер, у добі телебачення й інтернету, вже так не думаю (і тому, може тепер я б перенісся на село), але тоді були інші часи й інша життєва філософія.

Із професорів на Студії найвищим авторитетом на україністиці втішався викладач української мови і літератури (історія, як окремий предмет, не викладався) проф. Володимир Посацький – українець із Західньої України, колишній в'язень сибірських концтаборів. З поляків – д-р Владислав Дробни (вчив польської граматики), мґр Янішевський (дуже цікаво викладав філософію). Інших, які вирізнялися, не пригадую.

Своїх друзів-студентів україністики згадую, звичайно, дуже тепло. Всі були дружні, солідарні, щирі, людяні, національно свідомі патріоти. Не було між нами жодних непорозумінь, міжусобиць, ані нічого, щоби неґативно запам'яталося. Все вище сказане відноситься, очевидно, й до наших дівчат-студенток. Всі були спрагнені знань, тому наполегливо вчилися, що зокрема підкреслювали й польські викладачі, які нераз говорили, що студенти україністики "mają ogromny pęd do nauki, większy niż na innych wydziałach". Всі ми любилися й шанувалися. Це може виникало зі спільної долі, що нас єднала. Думаю, що всі ми знали принцип, деколи може й підсвідомо, що якщо хочемо, щоб нас інші шанували, мусимо перш за все самі шануватися. Дружні зв'язки не розірвалися й після закінчення Студії, зокрема між тими, які залишилися в Щеціні чи околицях, бо в Щеціні залишилася ще Оля Ласка. На першому місці ставлю мою дружбу з Тарасом Михном, з яким я дружив безперервно аж до його смерти. Зі Степаном Ананевичем дружу донині, хоч рідко зустрічаємося, бо він тепер живе в Канаді. З приємністю зустрічаюся з усіма друзями по студіях, як трапиться така нагода.

Про Тараса Михна (це його правдиве прізвище, бо в часі акції "Вісла" записали його "Міхно") мушу написати декілька слів більше, бо хто про нього напише, як він вже не живе? Народився він 1937 року в селі Явірник Руський біля Бірчі. Батька вбили польські жовніри 1946 року. Вони їхали собі селом і стріляли до людей для

розваги, бо не було тоді жодної військової акції, напр. облави. В часі операції "Вісла" вивезли його з мамою і молодшим братом Миколою до Щецінського воєвідства, до села Ґраніца біля Інська. Після закінчення початкової школи, забрав його до себе дядько, до Каменя Поморського, який там вчителював. Там Тарас закінчив середню школу і "школу життя". Дядько розбудив у ньому патріотичні почуття, тому Тарас знайшовся на україністиці в Щеціні.

Після закінчення Студії, закінчив Сільсько-господарську Академію в Щеціні зі званням інженера. Одружився з Лесею Бабицькою з Тшебятова, медсестрою-ляборанткою. Мав сина Нестора (таке ім'я мав його покійний батько), який закінчив Політехніку в Щеціні зі званням маґістра-інженера. Зараз після закінчення Студії, Тарас вчителював у початковій школі в Щеціні, пізніше працював у рільництві в Ґрифіцах, був також війтом в селі біля Ґрифіц. Помер кілька років тому, похоронений в Тшебятові. На похорні співали "Журавлі", тому що Тарас разом зі мною співав у цьому хорі. Його рідне село Явірник Руський, тепер зветься тільки Явірник, без Руський, але в селі Явірник Польський назви не змінили і дальше називається Jawornik Polski (Явірник Польський).

ТЕПЕР ДЕЩО ПРО СЕБЕ

Я народився 11-го жовтня 1936 року в нормальній, українській, національно свідомій родині, яких на Закерзонні, в Галичині і на Волині були тисячі. Нічим моя родина надзвичайним не вирізнялася. Підкреслюю – надзвичайним. Вирізнялася лише рівнем освіти, як на тамті часи. Отож мій дід Костянтин Дзяд ще за царської Росії був учителем. Був також дяком, але дяком тепер можна б сказати -- кваліфікованим, бо мусів мати якусь музичну підготовку, оскільки читав ноти (то значить, що знав їх і співав з нот), яких навчив одну зі своїх трьох дочок, Теклю (пізніше мою маму) і яка завдяки тому, пізніше могла вчити співу в школах, у яких працювала, навіть у післявоєнній Польщі. Мала, очевидно, добрий слух і голос. Між іншими зі слуху, тільки під камертон, записала на ноти декілька холмських народних пісень (пропало це, на жаль, під час акції "Вісла").

Мама з черги мала скінчену середню російську школу (іспит на атестат зрілости), яку закінчила в місті Самара над Волгою, де 1915 року ціла мамина родина була виселена російським урядом (т. зв. "бєженство") з Холмщини, разом з іншими холмщаками і підляшуками на час воєнних дій Першої світової війни. Це була друга, після Берестейської унії 1596 року, трагедія Холмщини і Підляшшя.

Перша була 1905 року, в якому українці втратили 200 тисяч людей внаслідок насильного "перегнання" греко-католиків на право-

слав'я, які остаточно прийняли римо-католицьку конфесію і тим самим були втрачені для українства. З цього "бєженства" мамина родина (її батьки, дві сестри Надія і Ольга, брат Володимир і мамин дід) до свого рідного села Черничина на Грубешівщині, повернулися щойно 1920 року. Застали, очевидно, руїну, бур'яни тощо. Тут вже була незалежна Польща і вони, як автохтони, хоч-не-хоч автоматично стали громадянами цієї країни.

Мій тато, Михайло Ліборський, народжений 1896 року, ще неодружений, не був на цьому "бєженстві" над Волгою, тільки десь у Білорусі де м.ін. вчив місцевих людей їхньої мови. Не знаю, на жаль, чи були це терени українськомовні чи білоруськомовні та яку мав тоді освіту. Не встиг того з'ясувати, бо не сподівався, що тато так скоро і несподівано помре. Дітям, зрештою, завжди чомусь здається, що їхні батьки будуть жити вічно і що ще мають час про все їх розпитати, а пізніше дивуються, що батьків так швидко не стало.

Тут годиться пригадати, що мій тато став круглим сиротою, як мав щойно вісім років. Його виховували дядьки і дядько (прізвища не знаю), який був "професійним" дяком і навчив тата нот і церковного составу. Можливо, що бачив у ньому майбутнього священика (що й згодом сталося), бо відкрив у ньому великий талант. Тато співав прекрасним оксамитовим тенором, а голос мав такий сильний, що, як розказувала мама і мої тітки, коли заспівав у кімнаті, то гасла нафтова лямпа № 8 (а були тоді лямпи № 3,5 і більші, напр. № 10, 12 тощо). Правдоподібно, міг би стати співаком світового маштабу, але тому, що був бідним сиротою, та ще й українцем, сталося інакше.

Коли Польща стала незалежною державою, тата, як громадянина Польщі, взяли до польського війська. З тим військом був примушений йти з Пілсудським на Київ 1920 року. Розказував пізніше, що було їх в чоті 20 жовнірів. Після демобілізації, 19-ох з них одержало від держави землю на Волині (господарства) і високі грошові незворотні допомоги. Одинокий тато нічого не дістав, бо українець, хоч це була споконвіку українська земля. Отож вже тоді почалося родити підґрунтя волинських подій 1943 року, але польська історія про це мовчить.

Батьки мої одружилися 1922 року, а 1923 року, 7 січня (на Різдво) народився наш найстарший брат Євген (псевдонім з УПА "Роман"). 1927 року батьки з сином виїхали з Холмщини на Волинь до села Хотінь, повіт Дубно, бо там консисторія (церковна влада) призначила мого тата дяком. З дяківства не можна було вижити, тому батьки мусили, як всі селяни, працювати на ріллі. Парафія мала для дяка 11 гектарів землі. Мама не працювала вчителькою, хоч мала освіту, бо українців з освітою висилали до праці на етнічні польські землі, щоб на рідних землях не поширювали української "зарази".

Знаючи дуже добре ноти, мама помагала татові вести проби (звалися вони співанками) церковного хору і, очевидно, виховувала четверо дітей, бо на Волині народилося ще троє дітей – Ніна, Галя і я.

Брат Євген ходив до гімназії в містечку Козин, але коли 1938 року повстала Закарпатська Україна, він у віці 15 років зі своїм другом "викрали" зі шкільного складу боєприпасів "військової підготовки", дві, як пізніше виявилося, несправні рушниці та пішли помагати воювати за волю Закарпатській Україні. Їх швидко зловила поліція, а у висліді їх обидвох викинула з гімназії. Судити не могли, бо вони були ще неповнолітні. Коли мама подалася до свого батька, а мого діда до Черничина, щоб поміг якось залагодити справу повернення брата до гімназії, то батько після розмови з директором школи сказав тільки: дитино, нема з ким говорити. Директор йому сказав таке: – Jak gangrena zaatakuje jeden palec, to lepiej uciąć całą rękę niż dopuścić do zarażenia całego organizmu. До школи брата назад не прийняли і мама мусила його послати до професійної столярської школи. Середню освіту здобув під час війни у Львові.

Друга світова війна застала нас на Волині. Було мені три роки, як ми знайшлися під радянською окупацією, бо москалі зайняли Волинь і частину Галичини, аж до річки Буг. Рідне село моїх батьків, Черничин, з черги знайшлося під німецькою окупацією.

Від хлопців з ОУН мама довідалася (сама до ОУН не належала), що наша родина зв'язана з церквою і "Рідною Хатою" (просвітнім т-вом на Холмщині і Підляшші, заснованим 1920 р. у Холмі), знайшлася у списку 18 родин з цілого села до вивезення на Сибір (це був кінець 1940 року). Значить, що треба якомога втікати. На щастя, було де, бо ж за Бугом під іншою окупацією, на Холмщині були мамині батьки в Черничині, сестра Ольга з родиною і сестра Надя з дітьми в сусідніх Масломичах (по-польськи чомусь Masłomęcz).

Але ще перед самою втечею трапився ось такий дивний припадок (мама нераз про нього згадувала). Отож був у Хотіні якийсь місцевий комуніст, прізвища не пам'ятаю, хоч мама його називала, який протягом 13 років нашого проживання в селі, ані разу не був у нашій хаті, ані, очевидно, в церкві. І ось котрогось вечора, восени 1940 року, ні з того ні з сього, прийшов до нас. Мої батьки, здивовані, привітали його, посадили біля стола і почалася розмова, як кажуть, про все і про ніщо, бо як людина не хоче ні ситка ні решітка, то про що тут говорити, як через (протягом) 13 років ані разу зі собою не розмовляли. Врешті під вечір, по декількох годинах цей несподіваний гість каже: ви тут живете кільканадцять років, тяжко працюєте, до нічого не втручаєтеся, маєте гарних дітей (йшлося про те, що добре виховані), то треба рятуватися. Не сказав тікати і не сказав, що ми вже призначені до вивезення на Сибір, але виразно дав зрозуміти –

тікайте, як маєте де. Були й такі комуністи, але видно, що він щойно почав прозрівати, як побачив цей вимріяний комунізм зблизька.

Розказували батьки ще й про такий випадок. Був у селі панський маєток. У нас називали його двором. Він належав росіянам, прізвище Свєшніков. Ті люди були прихильні українцям. Селяни ходили до них на заробітки, бо добре платили. Їхній син дуже гарно говорив по-українському. У кожному разі, як 1939 року прийшла радянська влада, то в дворі була тільки пані дідичка, бо пан був десь за кордоном, мабуть у Парижі. Москалі хотіли його, як "помєщіка", конче зловити, але не вірили пані, що він за кордоном, то почали її тортурувати, а коли й це не давало результатів, то почали їй по одному виривати зуби – як поляки кажуть "na żywca". Як вирвали всі, то пані посивіла як голубка. Що з нею сталося, не знаю, але про цей факт знало ціле село і думаю, що й це "просвітило" нашого комуніста. До речі, наші засіви на дяківському полі вже восени 1939 р. нова влада розділила поміж селян. Є тут якась логіка, бо ми вже були призначені до вивезення на Сибір. Москалі почали вивозити людей на Сибір в лютому 1940 року.

Десь під кінець грудня 1939 року, коли вже Буг замерз, прийшли хлопці з ОУН, посадили на сані маму і нас троє дітей (брат вчився тоді у Львові, а тато залишився ще декілька днів, щоб зліквідувати рештки господарства) і повезли в сторону нового радянсько-німецького кордону. Хлопці з ОУН передавали нас з рук до рук різним своїм організаційним клітинам і переправляли через Буг, обминаючи радянські застави, а самі вернулися на Волинь. Німецькі пограничники прийняли нас дуже гарно, а для мене, найменшого з дітей, подбали навіть про гаряче молоко. Ось так мої батьки втратили увесь 13-літній доробок свого життя на Волині (1927-1940), бо що ж можна було взяти на одні сані? Проте, втікаючи від більшовиків, врятували ми хоч своє життя. Перший раз батьки моєї мами втратили своє майно 1915 року під час "бєженства". Пізніше приєдналися до нас в Черничині тато і брат.

Від прибуття до Черничина 1940 року, десь до 1943 року, в моїй пам'яті є прогалина, бо батьки якось про цей період нічого не згадували, а я ще був надто малий, щоб пам'ятати якісь події з цього часу. Але все ж таки пам'ятаю, що десь хіба в шкільному році 1943-44, ходив до першої кляси української школи в Черничині, яку закінчив, але свідоцтво пропало десь у часі операції "Вісла". Пам'ятаю навіть вчителя, пана Шленкевича. Був дуже суворий. Від батьків знаю, що з родиною евакуювався разом з німцями, що відступали. Щойно по війні ми довідалися, що він з родиною опинився у Відні. Мої батьки дружили з родиною Шленкевичів, бо мама тоді також учителювала в українських школах Грубешівщини (Підгірці,

Модринь, Шпиколоси). Пані Шленкевич з дочкою – лікаркою Мирусею, я відвідав у Відні 1980 року.

У Черничині батьки працювали перш за все на ріллі в господарстві маминого батька а мого діда Костянтина. Крім того, тато дякував, тобто виконував обов'язки дяка, але вже на окраїнах Холмщини (конкретно в селі Павловичі, що біля Гонятина і Долобичева), бо на Холмщині вже було небезпечно, тому що Armia Krajowa і Bataliony Chłopskie винищували українську інтеліґенцію, перш за все священиків, учителів, національно свідомих селян тощо. Мама якось врятувалася, може тому, що син був в УПА та ще й в СБ (1946 року, як поляки вже винищували наших священиків, тата висвятили в сан священика, бо вже навіть не було кому ховати жертв терору).

Після повернення з Волині на Холмщину, брат вступив до духовної семінарії в Холмі, але коли десь (приблизно) з 1943 року, Холмщина почала горіти з рук польського підпілля, ректор семінарії Євген Барщевський зібрав семінаристів-холмщаків і сказав їм, що не час на науку, коли довкола гинуть їхні батьки, брати і сестри. Хлопці вернулися до батьків. Молодь з інших шкіл Грубешова і свідома молодь з довколишніх сіл почала організуватися, щоб боронити народ перед загладою. І це був кінець семінарії для мого брата, а почалася одіссея з УПА.

Пам'ятаю, як моя мама нераз розказувала, що вмовляла брата, щоби не йшов до УПА, бо згине. Але в брата відповідь була одна: мамо, як не я і такі як я, то хто за вами заступиться? Тоді мама вже не мала арґументів, але думаю, що в глибині душі була горда, що має такого сина. Очевидно, вона хотіла, щоб син став у ряди оборонців, але перш за все оборонців родини, сусідів, знайомих – одним словом земляків-холмщаків, але щоб залишився в живих. Не було тут місця на патетичні гасла – народ, воля, самостійність, держава. Йшлося про те, щоб протиставитися фізичному винищуванню своїх земляків-українців. І він пішов.

Хоч брат згинув маючи 26 років, а мені його донині бракує, проте знаю одне, що коли б я мав тоді хоч 17-18 років, то пішов би там, де пішов брат, бо така була тоді потреба. Хоч його вже давно немає, але горджуся тим, що я мав такого брата, який не проміняв свого життя на дрібні, не воював за цапову душу, а положив голову за слушну справу, захищаючи своїх земляків перед загибеллю.

У часі німецької окупації, Черничин практично не потерпів від окупаційних влад. Не було жодних реквізицій, а до Райху на примусові роботи німці вивезли лише кілька осіб. Не повернулася тільки одна дівчина, яка згинула в Німеччині в часі бомбардування міста, в якому працювала. Крім того, ніхто не загинув, нікого не запроторили до концтабору. Наш солтис Іван Мазур, так якось умів з

німцями поступати, що ніхто з села не потерпів. Одначе, з рук польського підпілля з нашого Черничина згинуло понад 20 українців. Тут тиснеться на уста питання: з ким боролося польське підпілля, коли сконстатуємо, що в тому часі на нашому терені з його рук не згинув жоден солдат німецького окупанта?

Одначе, в нашій родині трапився грізний припадок, який на щастя добре закінчився. Отож в нашій хаті, це було в липні 1944 року, коли Червона Армія була вже ось-ось, а брат вже тоді був в УПА і мав зброю, до якої було обмаль амуніції, котрогось дня увійшов він до кімнати, яку займали німецькі офіцери (цю кімнату називали в нас "ванькиром") і, не заглядаючи глибше, не помітив, що за столом, який заслонили відчинені двері, сидить один з тих офіцерів. Брат зняв зі стіни МР-і, вийняв з нього обойму і почав "вилускувати" потрібні йому набої. Цей офіцер негайно вийняв револьвер і арештував брата. Арештували також маму, бабуню і сестру Ніну, бо мене, тата і сестри Галі не було в тому часі вдома і почали робити ревізію, шукали зброї. Казали, що як знайдуть, то всіх арештованих негайно розстріляють. Брата замкнули в сусідній коморі (без вікон). А зброя була, але не знайшли, бо їм вже, видно, спішилося, бо за Бугом, 4 км від Черничина, вже було чути совєтські гармати. Брата посадили в автомобіль і повезли, як пізніше виявилося, на розстріл.

Не буду описувати дальших деталів, хоч це цікаво, бо не хочу, щоб мої спогади розрослися до розміру книжки. На щастя, брат утік, але поранили його в обидві ноги. Не гналися за ним, як побачили що впав, бо вже вечоріло, їм спішилося і хіба самі боялися. Брат зробив з власної білизни тимчасову перев'язку і доповз до найближчої хати якогось села – на щастя, українського. Наші люди підібрали його та заопікувалися ним. Коли фронт перейшов, привезли його до Черничина. Добре пам'ятаю цей день, яка була радість, бо вже всі думали, що не живе. Після кількох днів лікування вдома, батьки за дорученням організації вивезли його подальше від Грубешова на наші села, де ще "владза людова" тоді не сягала.

На другий чи третій день, вже з'явилися в нас якісь військові і відразу до мами: – Gdzie syn? Але мама спокійно (бо знала, що його же вдома нема) відповіла, що забрали його німці і не вернувся. Напевно не повірили, але маючи "corpus delicti" на цей раз дали спокій. Однак за нової влади, Черничин вже не зазнав спокою. Вдень приходило польське військо на зміну з НКВД, а вночі звичайні бандити-грабіжники з Грубешова. Люди рятувалися, як могли, зокрема перед бандитами. Мужчини тримали варти цілими ночами, жінки з дітьми не ночували в своїх хатах, або збиралися по кілька родин в одній хаті, ховалися де могли, бо бувало, що бандити не тільки грабували, але й вбивали людей. Українець то був для них ніхто.

Не буду на цю тему ширше писати, бо вже це описала моя мама Текля Ліборська та опублікувала українською мовою в одному з томів "Закерзоння", а останньо польською мовою в книжці Богдана Гука "Za to, że jesteś Ukraińcem". Буду ще про це писати в своїх спогадах (які пишу), не зв'язаних зі щецінською альма-матер.

І так жилося – вночі бандити, а вдень польське військо і НКВД, яке "заохочувало до виїзду до сталінського 'раю'". І тут мені насувається реакція відносно стосунку до нас представників різних нації, з якими ми зіткнулися, баченого очима дитини, якої уява і життєвий досвід не сягають поза межі села, в якому вона живе. Все ж таки, така дитина має свої погляди і по-своєму (дитячому) оцінює і людей, і події. Отож я найвище цінував німців, бо з їхнього боку не зустріли нас, а зокрема мене, жодні прикрощі. Свою опінію я виробив на основі спілкування з рядовим німецьким вояком, який кілька днів квартирував у нашій хаті, в дорозі на східній фронт. Він напр. усі страви з військової польової кухні приносив і віддавав нам, а сам їв наші прості страви, хоч були бідніші ніж їхні. Завдяки ньому я перший раз в житті їх шоколяд і рибну консерву, смаку якої не забуду до кінця життя, так мені смакувала. Цей вояк подарував мені також шкіряний військовий пояс до штанів, який мені по війні хотіли відібрати польські жовніри (Skąd masz ten pasek? – Niemiec mi dał.). Одиноким неприємним інцидентом з німцями був інцидент з братом Євгеном, але тут, на жаль, він сам напитав собі біди.

З боку москалів не зазнали ми в Черничині жодних неприємностей. Нікого в селі не вбили, не спалили жодної хати, а навіть стали в пригоді, бо вертаючи вже з Німеччини, продали моїм батькам (за півлітра самогону) коня, бо наші коні вже давно змінили власника за "допомогою" поляків. Не міг я однак москалям вибачити того, що вони стріляли до журавлів, які верталися з вирію. На щастя, жодного не вбили, бо надто високо летіли, але я цього не міг зрозуміти, маючи на увазі мамині оповідання, як ті бідні журавлики мусять далеко летіти м.ін. над незмірним морем, які вони втомлені і деякі гинуть з тієї втоми. Як можна до таких птиць стріляти? Це було поза уявою малої, простолінійної дитини.

Не міг я також зрозуміти одної поведінки москалів, коли вони, ввійшовши вже до сіней, щойно перед кухонними дверима питали: – Можна? Ніхто цього мене не вчив, але тоді здавалося мені і тепер здається, що з таким запитанням, якщо вже, то треба звернутися ще надворі, перед порогом. Це може дурниця, але я цього не розумів і донині не дуже розумію. Але це інша культура, або її брак.

Найгірше мені запам'яталися поляки, бо з їхнього боку зустрічали нас лише найгірші речі. Вони спалили понад 160 будинків (в тому числі стодолу тітки Ольги), це Ludowe Wojsko Polskie – вбива-

ло людей, грабувало, крало тощо. Це саме робило польське підпілля, ще в часі війни. Найгірше ми боялися поляків. А апогеєм була операція "Вісла". Одначе, мушу сказати, що був один "позитивний" момент, за який я був навіть "вдячний" польському війську. Коли забрали з пасовиська понад 20 корів, в тому числі й наші, то завдяки тому я, 10-літній хлопець, вже не мусив о четвертій годині ранку вставати і босоніж по холодній росі гнати корів на пасовище.

Не був би я холмщаком, якби поминув чергову трагедію Холмщини (і Північного Підляшшя) – руйнування православних церков 1938 року, хоч з огляду на мій вік, я особисто не переживав цієї трагедії. Не переживали також мої батьки, бо, як я вже згадував, до 1939 року проживали на Волині. У нашому селі Черничин церкви чомусь не розвалили (хіба не тому, що мурована), вона й досі стоїть – очевидно, як римо-католицький костьол.

Беручи до уваги роки, в яких моя родина жила в Черничині (після вибуху Другої світової війни, 1940-1947), мало говорилося про 1938 рік, бо ті часи на Холмщині були набагато страшніші, ніж до війни. Саме тому не пригадую якихось подробиць зі згадок, зокрема моїх дідів, про акцію руйнування церков, хоч нераз говорилося про це, бо ж недалеко від Черничина зруйновано церкви в Богородиці, Вербковичах, Городку, Модрині, Голуб'ю, Космові, Мірчі, Мінянах, Крилові, Сагрині та в інших селах. У зв'язку з тією нечуваною в цивілізованому світі подією, та ще й в центрі Европи, насуваються мені певні особисті рефлексії.

Отож польський уряд використав до цієї ганебної злочинної акції військо (nota bene) проти своїх громадян і тим ще раз підтвердив, що гасло, яким поляки та пишаються – "Za wolność naszą i waszą" являється брехливим, цинічним гаслом, що не підтверджується в дійсності. Це саме відноситься до військових операцій проти українців на початку 1930-их років, знаних під назвою пацифікацій. Повторилося це черговий раз під час операції "Вісла". Де ділися ці "лицарі", що так завжди хвалилися начебто для них найважливіші були моральні й етичні цінності: "Bóg, Honor, Ojczyzna".

Маючи на увазі те, що в XX столітті виробляло з українцями польське військо (також АК, ВСh, NSZ та інші), не можу зрозуміти, чим воно собі заслужило на те, щоби в кожному – навіть найменшому містечку мати вулицю, названу іменем цього війська. Так, як польські уряди до війни та після неї довели до заплямування імени своєї армії названими вище акціями, так само поганьбили назву королевої польських рік – Вісли злочинною операцією насильного вигнання українців з їхніх споконвічних батьківських земель. З тих то причин найгірше мені асоціюються дві назви: "Wojsko Polskie" і "Wisla". Нічого на це не пораджу що так є, але таке враження виро-

била в мені держава, якої я від народження донині є громадянином.

Кінчючи свої рефлексії, зв'язані з акцією руйнування українських церков (також після операції "Вісла"), мушу признати рацію одному з німецьких єпископів (прізвища, на жаль, не пригадую) який сказав, що "поляки є прекрасними католиками, але жодними християнами". Це ствердження перекликується зі словами ксьондза Юзефа Тішнера, який про польський католицизм сказав такі слова: "Chrześcijaństwo wciąż mamy przed sobą".

Вивезли наше село 18 червня 1947 року (49 родин, бо біля 250 родин "виїхало" до Радянського Союзу) спершу на збірний пункт до Вербкович – за колючі дроти з вартівничими вишками, а пізніше на вантажні потяги і на "захід", який в нашому випадку виявився північчю, бо нашу родину й інших односельчан розвантажили на станції Ґіжицько на початку липня. Люди, як побачили таку велику воду, перший раз в житті (озеро Нєґоцін), то негайно пішла чутка, що певно з вагонами будуть нас топити. На щастя, так не сталося, але люди страху наїлися доволі. Того самого дня під'їхали фірманки і порозвозили людей по селах, а наші родини – Ліборських, Шулів і Цюцюрів – до містечка Рин, 20 км від Ґіжицька.

В Рині моя родина знайшлася в неповному складі: мама, обидві мої сестри і я. Тата з нами не було, брата також, бо як воїн УПА, залишився на рідних землях. Тата з нами не було тому, що десь на тиждень перед виселенням, від нашого односельчанина Івана Цейка, одруженого з полькою, який працював в УБ, одержав вістку, що ось-ось має бути арештований (відомо: – священик, син в УПА). Тому тато негайно втік до Варшави – до Консисторії Православної Церкви. Там мав знайомого отця, Віжанського, який подбав про те, щоб тата призначили на парафію в містечку Міхалово, що на північному Підляшші – на білоруській етнічній території. Так він врятувався перед Явожном і формально вже не був обнятий операцією "Вісла".

Нам, як і всім українцям з "Вісли", було заборонено переміщатися без згоди влади. Коли мама довідалася про місце перебування тата, якось випросила урядовця ґміни в Рині (пам'ятаю прізвище – Линдо), який всупереч забороні, нас виписав і ми всі четверо, мабуть у жовтні 1947 року, переїхали до Міхалова – до тата і там вже почали жити без п'ятна, яке на всіх українцях відбила акція "Вісла". Цей Линдо мав пізніше величезні неприємності, але якось врешті УБ дало йому спокій.

У цьому ж Міхалові мама вчителювала (до російської матури доробила пізніше ще й польську), а ми вчилися. 1955 року я здав матуру (іспит на атестат зрілости), а 1957 року почав навчання у Вчительській Студії в Щеціні на відділі української філології, яку, як

Учні з пункту навчання української мови в с. Осташево Ґданського воєвідства з вчителькою Христиною Лібацькою-Пашкевич. 1960 р.

вже згадував, закінчив 1959 року з вчительським дипломом.

Після Вчительської Студії я одружився з полькою (як кажуть росіяни, "любов нє картошка"), що було тяжким ударом для моєї мами, бо тато якось перейшов потім до порядку денного. Як мама переконалася, що жодне умовляння не дає результатів, то тоді сказала тільки: – "Щоб ти, сину, під землю запався!", хоч вже одного сина втратила. Я мамі тільки сказав: – Мамо, даю тобі слово, що в моїй хаті не будемо розмовляти по-польськи, а як мені це не вдасться, то не буде подружжя. Слова я дотримав, що можуть засвідчити всі українські щеціняни і не тільки вони.

Моя дружина Аліна, хоч полька, внесла досить вагомий вклад в культурне життя української громади Щеціна і не тільки. Грала в драмгуртку Івана Завадського, грала на бандурі і співала в ансамблі бандуристів Петра Лахтюка (я також був членом цього ансамблю), співала в жіночій групі мішаного ґдансько-варшавського хору Я. Полянського та брала активну участь у житті української громади в Польщі. З польської сторони, була найкращим "амбасадором" українства. Не хвалюся, нехай це засвідчать ті, що її знали і з нею співпрацювали.

Очевидно, я сам вже у Вчительській Студії та після неї активно включався в життя української громади Щеціна, а пізніше цілої Польщі. Я був головою гуртка УСКТ в Щеціні, головою Воєвідського Правління УСКТ в Щеціні, три каденції був членом Головного Правління УСКТ, дві каденції Президентом ГП УСКТ, 27 років

хористом хору "Журавлі". Між тим, я закінчив право на Університеті ім. А. Міцкевича в Познані, здобув професію юрисконсульта (radcy prawnego) і вже 2014 року буду святкувати ювілей 40-ліття професійної праці, в якій дальше залишаюся активним. Як професійний юрист, я був співавтором (зі Степаном Демчуком і Григорієм Боярським) останнього УСКТ-івського статуту, де вдалося помістити запис, що УСКТ може організувати вакаційні табори для української молоді. Перший скористався ним голова кошалінського Воєвідського Правління, Володимир Серкіз. Дітей не маю, так склалося без моєї і жінки вини, але таке життя. Тепер я на пенсії, хоч ще працюю на половину штату, якщо можна в моїй професії говорити про "штат".

На старі літа я переїхав зі Щеціна (де прожив 47 років) на Мазури, 20 км від Ґіжицька, до місця, до якого нас привезли 1947 року, бо в Черничині немає ані одної української родини, одначе, – там є шовінізм.

На закінчення така рефлексія:

Не вірю в чуда, не вірю в жодні ворожби, пророцтва тощо, але деяких справ, подій чи явищ зрозуміти не можу. Хоча би ось таке.

Наше село Черничин (подібно назва походить від старинного жіночого монастиря, який перед віками лежав у межах пізнішого села, бо монахині колись звалися "черницями", від чорного одягу) все мало суперечку з сусідніми Масломичами – ривалізувала зі собою молодь, а не села. Очевидно це була ривалізація мирна, більш жартівлива ніж серйозна, не було жодних биток на забавах, ані інших подібних інцидентів. В рамках цієї суперечки часто траплялися гумористичні ситуації і власне в цьому контексті наші кепкували з сусідів:

"Масломці деркачі, дерли жабу на печі
Повісили на драбині, цілували три години".

А вони нам відповідали:

"Черничинці ринці дерли жабу в скриньці,
Повісили на драбині і дальше так, як вище".

І треба далі так зробити, щоб ця жартівлива поговірка не стала трагічною дійсністю. Правда, слово "ринці" було вжите тільки для риму, але коли нас (мою родину і декілька інших) вивезли до німецького містечка Рин, то воно набрало реального значення.

Може це видатися комусь дивним, але не вмію цього раціонально пояснити. Припадок? А може пророцтво? Думаю, що щось таки в цьому є, тільки не знаю, що саме.

А може я тільки чіпляюся?

Виявляється, що ми не є такі мудрі, що всі розуми поїли, тому треба мати більше покори.

Видміни, 2013 року

АННА НАЗАРОВИЧ

САМОПОВАГА

(Роздуми з нагоди 1025-ліття хрещення Руси-України)

Боже, що це за диво повага до самого себе?
Боже, як це насправді: виборювати гідність свою?
Н. Петренко

Настав чудовий рік! Рік хрещення Київської Руси-України! Велике духовне свято Українського Народу!

Та наші добрі сусіди не дають нам його спокійно, з Богом у серці, святкувати. Оце недавно глава Московської Православної Церкви Патріярх Кіріл оголосив, що на свято княгині Ольги у Москві відбудуться урочистості... 1025-ліття хрещення Руси, на які будуть запрошені глави Православних Церков з усього світу та провідники держав. Потім будуть святкувати в Києві та Мінську.

Мене це дуже обурило, оскільки це чистої води образа нас усіх! Висловлювання Патріярха Кіріла справляє враження, що він, крім історії КПРС, іншої не читав. Адже, наприклад, російський історик Е. Ільїна ось що пише: "Яка Росія у XII столітті? Навіщо ж присвоювати чуже? – Олег, Ольга, Володимир, Ярослав Мудрий, Мономах, "Повість временних літ", Нестор, Київська Русь, Київ – усе це належить Україні (...) Ми, росіяни (...) приєднали Україну і ось уже четверте століття тримаємося за неї, випомповуючи з неї всі національні цінності українського народу; розграбували українську історію, витоптали її, перетворили в пустелю. (...) Протягом століть ми грабували українську культуру..." Слова гострі, але як же правдиві, бо і нині цю нашу історію топчуть, переіначують. Щоб хтось не подумав, що я опираюся на думці когось одного, наведу ще вислів іншого історика, А. Полстого, який пише: "Є дві Русі. Перша Київська має коріння у світовій, а щонайменше в европейській культурі. Ідеї добра, чести, свободи, справедливости, розуміла ця Русь так, як розумів її весь західній світ. А є ще друга Русь – Московська. Це Русь тайґи, монгольська, дика, звіряча. Ця Московська Русь зробила своїм національним ідеалом криваву деспотію і дику запек-

лість". Шановні, назвіть мені ще хоч одну таку державу у світі, яка би так не дбала про свою історію і так її не знала, як Росія, і привласнювала б собі чужу.

Але може й справді в часі хрещення ми були хоч трохи разом? Ось що на цю тему написав інший історик Полєвой: – "Де була Земла Руська (Русь)? Кого мав на думці літописець, коли писав о руській землі, до якої підступали монголи? Землю від Дону до Баренцевого моря?! Ні, руська земля в ті часи – це земля лише та, що довкола Києва, Чернігова та Волині. Ім'я Русь було лише при Київській області". Натомість М. Покровський стверджує, що в російській історії спеціяльно наголошується про "роздрібнення" руської землі на князівства у XII-XV ст. Робиться це тому, щоб показати: мовляв, ось Русь розсипалася, а ми, бач, її потім "зібрали". Однак термін "руська земля", знаний літописцям та поетам тих часів, стосувався Києва. З Новгорода і Володимира їздили "на Русь", однак самі Новгород і Володимир ніколи Руссю не були, як наголошує Покровський. Від Петра I російська історія старалась, і до нині старається, надати тому періодові історії сфальшоване обличчя. Отож виходить, що як не було чому "росдрібнюватись", так і не було чого "об'єднувати".

На основі вище наведених висловів визначних істориків скажіть, будь ласка, роковини чого збирається так урочисто святкувати Патріярх Кіріл у Москві? Бо весь світ знає, що Володимир Великий охрестив Київську Русь, а не Московську.

Отож 1025-ліття хрещення Руси – це наше свято, а не наших пришиваних "братів". Нам треба писати протести до Москви, до Константинополя і до Києва, наголошуючи, що 1025-ліття хрещення має святкуватися на найвищому рівні в Києві, а не в Москві, оскільки Москва до того свята не має ніякого відношення. Ми мусимо виборювати свою гідність, щоб мати самоповагу! Це дуже важливо, бо все, що в нас гарне, мудре і добре, нам відбирають сусіди, а замість того дають тавро тих найгірших – фашистів, різунів, бандитів. Як же правдиво писав К. Деламар: "В Европі існує народ, забутий істориками – народ русинів (...). Цей народ існує, має свою історію, відмінну від історії Польші, і ще більш відмінну від історії Московщини. Він має свої традиції, свою мову, окрему від московської і польської, має виразну індивідуальність, за яку бореться. Світова історія не повинна забувати, що до Петра I той народ, який ми нині називаємо рутенами, звався руським, а земля його звалася Русь; і той народ, який ми нині звемо руським, звався московитами, а їхня земля – Московією. Ще в кінці минулого століття всі у Франції та в Европі добре вміли відрізняти Русь від Московії".

А нині?! Ким ми нині є?! Чим є наша земля?! Невже справді,

Анна і Богдан Назаровичі зі своїми чотирма дітьми (дівчина, що стоїть біля них, не їхня). Бані Мазурські, 1975 р.

Родина Анни і Богдана Назаровичів за традиційним святковим столом на Різдво Христове. Торонто, 2007 р.

як сміються росіяни, – це "окраіна Рассеї", або, як глузують поляки, "u kraju Rzeczypospolitej"? Цього року, як ніколи, маємо нагоду показати світові, що ми не є нічиїми "окраїнами", а повноцінним европейським народом зі старовинною високою европейською культурою. Ми повинні при кожній нагоді наголошувати, що перша

королева Франції, яка вміла читати і писати – це була наша княжня Анна, донька Ярослава Мудрого. Тим часом, Росія кожного року організує в Парижі під її пам'ятником зустрічі, називаючи її "російською" княгинею. Тому не дивуймося, що нині французи ототожнюють Русь з Росією і вірять у цей міт. Ми самі в тому винуваті, бо не вміємо доносити світові свою культуру. Наші мистці, спортсмени розмовляють не українською, а російською мовою (навіть коли знають українську). Вони чомусь вірять, що це "більш престижно". Роки неволі виполоскали з нас самоповагу. Хоч ми ніби то вже 20 літ маємо "незалежну" державу, то і далі не маємо відваги (ні охоти!) відстоювати ні культуру, ні історичну правду.

А ми, за кордоном України? Чи маємо самоповагу до себе самих? Чи говоримо до дітей українською мовою? Чи реагуємо відповідно на образливі статті у пресі? Чи маємо відвагу заперечувати брехню? На ті питання хай кожен відповість собі сам, чесно, без зайвих "виправдань".

Ми всі діти одного великого і славного народу! Станьмо врешті з колін і заявімо світові, що 1025-ліття Хрещення Русі – це наше свято! Відстоювати Україну є обов'язком нас усіх, бо, за словами поета, "Як судитимуть нас – то, напевно, суворо і гостро".

На українському фестивалі на вул. Блюр, Торонто. Вересень 2010 р.

БОГДАН НАЗАРОВИЧ

Я НЕ ЗРАДИВ ЗЕМЛІ, ЯКА МЕНЕ ЗРОСТИЛА

Добігав кінець червня 1960 року. Як недавній студент української філології Вчительської Студії в Щеціні, попрощавшись з друзями, я зібрав свої речі і повертаюся додому – до родини на Венґожівщину, що на Східніх Прусах. У Щеціні швидко пройшли два роки цікавого молодечого життя серед ровесників та української громади міста. Сповнений новими знаннями та виплеканими на майбутнє намірами, їду до себе, до Червоного Двору, де поселено мою родину після депортації в рамках операції "Вісла". Там, на понімецьких землях, ми мали розчинитись серед польського населення, загубитися, втративши своє українське коріння. Тут я закінчив середню школу, а відтак факультет української філології та став українським вчителем. Тепер, під час літніх вакацій, допоможу батькам у господарстві, хоч так віддячусь за їхні витрати на мої студії, – розмірковував я у поїзді. Було приємно, що не мушу журитися про працю. Місце праці для мене було забезпечене в Сурмінах біля Бань Мазурських. Про це я домовився з головою громади Степаном Контролевичем ще навесні, під час місячної практики в початковій школі в Банях Мазурських.

У школі в Сурмінах склалась привітна, ділова атмосфера. Першого тижня, з допомогою шкільної прибиральниці-українки, я склав список двох груп дітей українських батьків, які можуть вивчати українську мову. На це я дістав їхню згоду після окремої розмови та переконувань. У селі діяли два гуртки УСКТ – в Сурмінах і за річкою в Сапаливці, з якими мені добре співпрацювалось протягом двох років. Відрадним було те, що на той терен, разом зі мною, прийшов мій друг і односельчанин ще з рідного села Журавці, Ярослав Джурко. Рік раніше прийшли сюди абсольвентки зі Щеціна – Анна Предко-Гнатюк та Марія Шупер-Оринчак. Вони обидві працювали в Банях Мазурських, а Славко під російським кордоном у с. Відґіри.

Наступного року в район Бань Мазурських прибули випуск-

ники українських кляс Державного Педагогічного Ліцею з Бартошиць. Тим самим закінчився період праці суспільних вчителів української мови на Ґолдапщині, бо вистачало професійних.

Саме тоді я подружив з мешканкою Бань Мазурських, – випускницею Українського Педагогічного Ліцею в Бартошицях, Анною Галагідою. Після одруження, я через рік перебрався працювати до неї, до Лісів. Мали ми там біля тридцятеро дітей, які вивчали українську мову в трьох групах. Це було сіллю в оці керівнички школи, а зокрема її чоловіка Романа Міхаловського. Він усіляко докучав моїй дружині, дійшло навіть до того, що переставляв годинник, щоби вписати їй запізнення до акта. Ми подали скаргу в цій справі до дисциплінарної комісії при Кураторії у Білостоці. На наше щастя, в цій комісії, окрім поляків, засідали також і підляшуки та білоруси, тому дивились на справу нормально і замість покарати мою дружину, покарали зловмисників: керівничку перенесли дисциплінарно до Ґолдапу як звичайну вчительку, а її чоловіка до міліції на слідчого.

У Лісах ми провели активний, бурхливий та плідний час, з учителями та новим керівництвом усе складалось добре, були вимоги але й визнання були. Приходили нові життєві виклики. За намовою Гната Гринюка – заслуженого червоноармійця (11 медалів), який визволяв південну Польщу, Дрезден та чеську Прагу (за що й отримав ті відзнаки), в'язня концтабору Явожно Степана Контролевича – працівника ґмінної ради та смертника-упівця Дмитра Кущака, яких поляки переслідували на роботі, я став членом партії. До того потихеньку намовляли нас і діячі білоруси з Білостоку. Вони пояснювали, що "коли будете в партії, то на зборах ніхто не посміє явно виступати проти українців, та й ви будете мати змогу боронити своїх". Це запрацювало майже з самого початку. Ми знали, що на партійних зборах поляки мають намір звільнити з праці українця Г. Гринюка – директора ПҐР у Лісках. Одначе, коли я прийшов на збори, того не сталося. Я мав однак великий опір і довго вагався – вступати чи ні. В мене були особисті причини щоб не вступати до партії, оскільки мій старший брат Володимир, воїн УПА, загинув 1945 року в селі Журавці.

З уескатівським активом у нас склались гарні відносини. Земляки нам дуже багато помагали. Окрім шкільних обов'язків, моя дружина Анна вела співочі, танцювальні та драматичні дитячі і дорослі колективи. Апогеєм нашого розвитку став 1964 рік, коли навіть ГП УСКТ випозичило нам свою "Ниску" для обслуги Шевченківських концертів. Окрім того, ми опікувались також уескатівськими гуртками на терені ґміни Ліси, організували статутну діяльність. Не все було легко. Той, хто тоді вів українські мис-

тецькі колективи, той знає, що кожну пісню чи вірш ми мусіли ручно переписувати три рази українською мовою і три рази в перекладі польською мовою. Хоч стільки добра було, що перекладали ми самі, тож була й нагода щось підмінити, напр. ансамбль виконував пластову пісню "Марш соколів", або на мелодію "Зажурились галичанки" діти співали "Зажурились школярики, українські діти". Таких прикладів було багато. Ми старались обминати цензурні рифи та виконувати патріотичні пісні та вірші напр. "За Україну з вогнем завзяття" М. Вороного. Ця пісня викликала шквал ненависних атак зі сторони УБ, а викликам на допити не було кінця. Добре, що Іван Співак позичив нам книжку (видану в СРСР) з текстом цієї пісні, то було чим боронитись.

Думаю, що слід тут наголосити одну дуже важливу істину: ми були молоді, недосвідчені, ставили перші самостійні кроки в житті, а влада супроти нас виставляла досвідчених працівників по студіях і спеціяльних курсах. Тому не так легко було нам вистояти, бо ніхто з нас не міг встати, гримнути дверима і піти. Зрештою, застосовували до нас різну тактику. Дружині м.ін. сказали: "Як будеш з нами співпрацювати, то ніхто про це не буде знати, а коли ні, то ми зробимо так, що всі будуть думати, що співпрацюєш". Коли Ганя все таки відмовилась, то приїхали, викликали її, посадили в авті від сторони вулиці та розповідали жарти сміючись. Люди, що проходили, бачили дружину, яка "весело" розмовляла з аґентами УБ. Не думаю, що ті, які нині так гучно засуджують працю активу УСКТ, могли би витримати такий тиск. Зрештою, коли б не віддані активісти УСКТ, то нині вже може й не було б українців у Польщі.

Окрім того, я організував спортивне життя по селах, влаштовував дитячі мандри в цікаві місця. За це отримав першу срібну відзнаку ЛЗС (Ludowe Zespoły Sportowe). Дружину змусили вести також і польські ансамблі. Пізнавши незавидну долю автохтонного населення, вона збирала і пропаґувала мазурський фолкльор. Одначе, це і так не охоронило нас від пильного ока шефів УБ з Ґолдапу – Завадського та Маліновського. Мені вони заявили про себе зараз після приходу до Сурмін і так аж до кінця не випускали з-під своєї "опіки". Щоби покарати, не давали згоди на мій виїзд на курс української мови до Києва, на який я дуже хотів поїхати. Треба було інтервенції ПП УСКТ у Білостоці, де знову ж таки допомогли білоруси. Мені так хотілось поїхати на курс до Києва, що коли дозволили в 1966 році, то я пропустив літню сесію на Ґданському Університеті (відділ географії) та поїхав до вимріяного міста. Золотоверхий красень зробив на мене несамовите враження, але все псувала і разила вухо чужа мова киян.

До Гані застосували інший спосіб тиску – публічного принижування і шантажування, напр. викликали з учительських конференцій у Ґолдапі до готелю на розмови. Нераз у розмовах грозили, що відберуть нам дітей, бо Польща, мовляв, не буде виховувати українських націоналістів.

Для активізації дітей в процесі навчання української мови, ми через "Світанок" нав'язали контакти з учнями українських шкіл в Україні та видавництвом "Малятко". Батьки були вдоволені не лише виступами на сцені своїх дітей, але й самі радо виступали, здобуваючи признання. Дуже популярним в цілій Польщі серед українців був наш ансамбль "Мазурські зозулі", драмгурток ставив багато різних п'єс, напр. "Під червоною калиною", "Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка", "Безталанна" та багато інших.

Може, щоб "не засиджуватись", або прийшов час на зміни, 1968 року мені запропонували перейти до школи в Домбрівці Польській на пост керівника. Тут було гарне місце-садиба, але село було мале; дітей української мови перед нами вчила Михайлина Гринь, діяв гурток УСКТ. Мав я тут багато роботи в школі та в селі. Щораз більше доводилось працювати в Повітовому Правлінні УСКТ у Банях Мазурських разом зі Степаном Контролевичем. Коли села почали обезлюднюватись, школа обнизила свій організаційний рівень і я був змушений доїжджати до праці до школи в Банях Мазурських. Там я ще трохи навчав української мови, але більшість предметів складали технічні та спортивні заняття.

1974 року ми купили хату в Банях Мазурських для себе і моїх батьків. Цього ж року ГП УСКТ запропонувало мені очолити школу в Білому Борі, але на це вже було надто пізно. У липні 1975 року мені запропоновано працю в управі ґміни на посаді інспектора до справ рад для обслуги голови ґмінної ради.

У той час я став головою ПП УСКТ і членом ревізійної комісії ГП УСКТ, а дружина – членом ГП УСКТ. 1976 року було розв'язане ПП УСКТ, а актив скеровано до помочі гурткам у терені. На VIII З'їзді УСКТ став я членом Президії Головного Правління. Щоб рятувати ситуацію в терені, Головне Правління покликало до життя т. зв. "групи активу" в воєвідствах. У Сувальському воєвідстві таку групу доручили очолити мені. Завдяки добре дібраному активові, всупереч наявним проблемам, українські справи в громаді розвивались добре. Розвивалась статутна діяльність, гарно працювали художні колективи і брали участь в українських загальнопольських фестивалях у Кошаліні та в Сопоті. 1967 року організував я також українські декляматорські дитячі конкурси.

З днем 15 листопада 1980 року начальник ґміни призначив

мене директором Осередку Культури в Банях Мазурських на місце Євгенії Іваник. У моїх руках опинились усі важелі культурної діяльности в ґміні та української у воєвідстві. З поміччю сильніших, спеціялізованих осередків культури у Венґожеві та Ґолдапі, розвивав я співочу, музичну, фотографічну, спортивну та розважальну діяльність. В опустілих шкільних будинках діяли сільські світлиці з різними програмами, що змушувало тримати їх відчиненими для дітей. Культурний доробок нашої ґміни оглядали мешканці найближчих околиць і міст, таких як: Сувалки, Ломжа, Піш, Білосток, Кентшин, Кошалін, Ґданськ та багато інших. До нас приїжджали студенти з університетів Ґданська, Торуня, Познаня, Кракова і Варшави та проводили наукові дослідження на українські теми. Кілька студентів (при помочі дружини Анни) написало свої наукові праці.

У 1960-их роках польська телевізія створила два короткі фільми про збереження українства та відношення поляків до українців на терені ґміни Бані Мазурські. На тлі політично-суспільних і економічних змін у Польщі, проявлялись польські упередження та нетерпимість у ставленні до українців. Думаю, що не всі знають, що у Польщі в кожному уряді актів громадського (цивільного) стану (УСЦ) є список польських імен, якими слід називати новонароджених дітей. Іншими іменами називати дітей забороняється. Коли ми хотіли назвати дочку Лесею, то було нам легше, бо голова повітового уряду цієї установи сама носила таке ім'я . Гірше було 1987 року, коли дружина хотіла назвати нашого внука Левком. У міській управі УСЦ в Ґіжицьку аж ніяк не хотіли записати такого імени, тож дійшло до великої сварні, вимахування Конституцією, бо зять, Ярослав Вуйцік, з бабусею Ганею не хотіли піддатись і назвати дитину Лєоном. Довелось мені телефонувати до воєвідського міста Сувалки, де керівником УСЦ був литвин, пан Бештак, який дав дозвіл назвати дитину Левком. О, тоді треба було побачити кислі міни пань, змушених до відступу і почути їхні вигуки: – "Невдовзі на колінах приповзете та будете благати, щоб ми змінити це ім'я!" Їх так муляло це ім'я, що хотіли написати "Лев", але зять і бабуся затялись, що має бути українське ім'я "Левко", а не російське.

Польща є членом Европейського Союзу, але нічого не поміняло́сь у ставленні до українців. Рік тому в газеті "Наше Слово" була описана точнісінько така ситуація, тільки з іменем "Назарій", коли батько був змушений принести посвідку – дозвіл з Польської Академії Наук. Добре, що він живе у Варшаві, а що мають робити ті, хто живе на Мазурах чи Сілезії?!

Бувало і таке, що відвідували нас групи польських студентів і поодинокі особи з Нової Гути та Кракова, щоб довідатись щось

більше про українців. Вони чули про них багато поганого, але ті погані думки підказували їм, що повинен бути і "другий бік медалі", тому вирішили приїхати до Бань, до Назаровичів, бо так їм десь порадили, що Назаровичі не бояться говорити правди. Інший відвідувач (викладач) розповідав, що коли він, як студент, потрапив у Бескиди, то в гірській хаті побачив ... накритий до сніданку стіл. Його це дуже вразило і почав цікавитись, "як насправді українців виселяли".

Коли наш старший син пішов до середньої школи в Олєцку, він не таїв що він українець, але й не афішувався, тож коли взимку приїхав додому на Різдво, виховник подзвонила і запитала, чому він поїхав до хати. Коли я поінформував її, що син поїхав на Свята, більше телефонів не було.

Зате спеціяльні служби (від Завадського і Маліновського) не дрімали і засвідчували свою важливість всякими способами: перевіряли нашу кореспонденцію, вели розвідувальну роботу тощо. Коли Польща готовилась до святкувань 30-ліття свого визволення з-під фашизму, ми з дружиною подумали, чому ж би й нам не показати вкладу українців у це діло? Ганя написала до "Нашого Слова" прохання-відозву. Відгукнувся на неї колишній офіцер-червоноармієць 83 полку, який визволяв наш терен та місто Ґолдап. Тоді нам відкрились очі на страхіття 1944-1945 р. Ми довідались про будівельні батальйони, карні батальйони та про те, чому так багато солдатських могил з українськими прізвищами довкола Ґолдапу. До того, саме тоді почали нам з Парижу присилати газету "Українське Слово" зі списками ув'язнених українських дисидентів в СРСР і тоді почалось... У наші контакти вмішався вже не Уряд Безпеки, а польська розвідка, яка хотіла змусити дружину співпрацювати з ними, – писати листи до Парижу під їхній диктат тощо. Годі було витримати усяким розмовам і намовам, інсинуаціям та всяким погрозам! Ми припинили кореспондецію з "Українським Словом" бо переконались, що абсолютно кожний номер газети є відмічений. Ми мусіли добре оправдуватись як забракло трьох номерів газети, бо Ганина сестра їх позичила. Аґенти надіялись, що хтось скаже, що читав таку газету від нас, але такого не сталось. Коли Ганя категорично від співпраці відмовлялась, нас хотіли підступом зловити, приславши листа ніби то від головного редактора з подарунком 50 долярів. Вони думали, що ми поласимось на таку величезну на ті часи суму грошей, але ми на того листа ані до Перемишля, ані до Парижу не відписали, не віддали його і для УБ та спалили, а відтак вдавали, що його не отримали. Приїхавши до Канади, ми сконтактувались із редакцією "Українського Слова", щоб перепросити за нашу нечемну

поведінку. Тоді виявилось, що вони ніколи такої суми нам не передавали. Так то ми мали чисте сумління, що не образили нікого і не прирекли на несвідому співпрацю з польською розвідкою.

З перспективи часу бачимо, яке важке та виснажливе було життя в ті роки українського діяча, члена УСКТ на польському засланні. Та все ж охоплює і радість за те, що ми зробили, скільки задоволення дали людям, скільки молоді врятували від асиміляції. Були також і звичайні досягнення, загальнолюдські. От, відвідуючи тепер Бані Мазурські, з приємністю приглядаюсь новому будинкові кооперативного банку, який зведено тоді, коли я був головою управи. Воєвідський банк виконав наше прохання в другій половині 80-их років. Іншим будинком, що навіває приємні спомини, – є будинок відбудованого спаленого в 1986 році кіна. З начальником ґміни ми робили все, щоб створити гарний, сучасний осередок культури. Зайнявся я плянами, узгодженнями, роботи рушили... часи змінились...і вибудований будинок передано 1992 року до потреб ґмінної школи.

Після "революційного" З'їзду УСКТ у квітні 1989 року, а перед не менш цікавим на події Українським Фестивалем у Сопоті, дістав я запрошення на відвідини родини в Торонто. Ось так несподівано почався мій наступний життєвий шлях. Я справді їхав у відпустку (подібно як у 1981 році) і не мав заміру лишатись. Та доля розпорядилась інакше. Крім сестри та кузенів, до Канади прибула ще родина Євгенії Іваник (з дому Галагіда), яка багато мені в початовому періоді праці допомагала. До українського шкільництва, як і взагалі до шкільництва у Канаді, я не думав включатись. Пізніше виявилось, що і до Польщі немає сенсу повертатися, краще пов'язати свою долю з привітнішою мачухою. Я склав папери на постійний побут у Канаді, а спонзором була Маруся Яцила-Іваник. 1991року я отримав дозвіл на постійне проживання в Канаді та склав поручительські внески на приїзд для дружини, молодшого сина і дочки. Найстарший син (з дружиною і синочком) прилетів до Торонто вже на Новий Рік 1990 року з австрійських таборів. У Канаді пробував я різних занять. До 2003 року працював у відділі обслуги в Йоркському Університеті. Члени сім'ї доїхали до мене до 1993 року. У Польщі залишилась одна заміжня дочка. У Торонто ми знову створили свій малий родинний світ з рідною мовою, звичаями і традицією.

Милим поворотом до минулих часів був 1997 рік, коли ми з дружиною отримали почесні грамоти з Варшави від Головної Управи Об'єднання Українців у Польщі з нагоди ювілею 40-ліття Товариства. Приємно, коли тебе по кількох роках все таки не забули.

Між тим, через добрих знайомих – Степана Ониськова та

Ліквідація ПП УСКТ у Банях Мазурських. Зліва: Степан Контролевич, Євген Кохан, Богдан Назарович, А. Гнатюк, Я. Разняк. 1976 р.

Богдан Назарович (посередині) на Українському Фестивалі в Сопоті з друзями – Даркою Сорокою-Фолюсевич і Олександром Петрухою. 2005 р.

Управа Українського Дому ім. Т. Шевченка в Етобіко, Онтаріо. Сидять зліва: М. Хомин, К. Шумейко, А. Бурій, Богдан Назарович (голова), М. Кошик, М. Крет, Анна Назарович. 2009 р.

Петра Мельника пізнав я актив Ліги Українців Канади (ЛУК), скупчений в Українському Домі ім. Т. Шевченка в Етобіко. З часом став я членом організації, ввійшов до складу управи, а згодом управи Українського Дому. Тому, що їхні справи і проблеми були мені близькими, ми скоро знайшли спільну мову. Ми мали гарну домівку, але відділ ЛУК (Ліги Українців Канади), що вимирав, а сусідня Міссіссаґа мала більш дієвий склад, але не мала домівки, в 2003 р. ми рішили об'єднатись. Я став головою нової організації, але через проблеми зі здоров'ям, мусив зрезиґнувати з головування. З наступного року я залишився в управі відділу ЛУК і головою управи Українського Дому та допоміг розбудувати організацію членами Об'єднання Українців з Польщі "Закерзоння". З часом ми відновили будинок, наповнили його різними формами діяльности, притягнули сюди, крім членів ЛУК, СУМ, Об'єднання Українців "Закерзоння", ще й нових еміґрантів з України та колишньої Югославії. У нашому Домі проводили свої культурні заходи також і польські та сербські організації.

Наші організації успішно проводять в Українському Домі різні проєкти. До найбільш відомих можна зарахувати такі: перегляд і фестивалі молодих талантів, фільм та виставка з нагоди відзначення 60-их роковин акції "Вісла", фільм "Вогонь і зброя" – про оборонну боротьбу УПА на Закерзонні, виставка та зустрічі "Трагедія Холмщини в 1944-1945 роках", видання довідника-путівника по українському Закерзонні, підтримка заходів для відновлення українських цвинтарів на Закерзонні. В Українському Домі ім. Т. Шевченка відбувались також провінційні з'їзди, наради чоловічої та жіночої ЛУК, молоді СУМ з Торонто, а навіть із цілого світу.

2010 року діяльність в Українському Домі перебрали в свої руки молоді діячі на чолі з Петром Цигинкою. Мені залишились тільки дорадчі функції та спомини з минулих літ і пройденого шляху. Цей шлях не був легкий, завжди вимагав зосередженої уваги на тому, що мав намір досягнути і на тому, що робив у даний час, на доборі людей до співпраці та методів дії. Зі Щеціна я виніс звичай шанувати та поважати чужі думки та колективно приймати рішення до реалізації та дисципліновано їх виконувати. Приємно зустрітись сьогодні з давніми друзями, з учнями тощо, згадати минуле, а також приємно переглянути архівні матеріяли та нагороди і пам'ятки. Коли дивлюсь на пройдений мною шлях, я гордий, що не шукав слави ні грошей, а радий, що виховав своїх дітей: Володимира, Лесю, Аркадія, Адріяну на свідомих українців, які тепер у тому ж дусі виховують своїх дітей: Ярослава, Роксану, Левка, Лесю, Давида, Ігоря, Семка, Остапа і Лесю. Мені приємно, коли наші внуки говорять до нас бездоганною рідною українською мовою.

Відзнаки та медалі

1964 – золота відзнака ТПРД
1965 – срібна відзнака LZS (спортивної спілки)
1968 – золота відзнака LZS
1969 – срібний хрест заслуги від Державної Ради
1975 – відзнака "Заслужений діяч FJN (Фронту Єдности Народу)
1976 – медаля "XX-ліття УСКТ"
1981 – медаля "XXV-ліття УСКТ"
1985 – бронзова відзнака PZF (Союзу Польських Філателістів)
1985 – золотий хрест заслуги від Державної Ради
1985 – медаля "40 літ ПРЛ"
1986 – відзнака "За заслуги для Сувальського воєвідства"
1988 – золота відзнака LZS
2003 – медаля "50-ліття ЛВУ-ЛУК Торонто-Етобіко

Богдан Назарович пропонує відвідувачам Українського Дому ім. Шевченка в Етобіко українські книжки.

Повернувшись із тропічного лісу, Богдан Назарович любується природою Панами. Панама, 2013 р.

Богдан і Анна Назаровичі серед друзів у Торонто.

МАРІЯ ОРИНЧАК

МОЄ ЖИТТЯ ПРОЙШЛО У ПРАЦІ З МОЛОДДЮ І ДЛЯ МОЛОДІ

"Спогади це перлини, мають щось з намиста, але теж щось зі слез" (слези-перлини)

Таке гасло вивісили організатори з'їзду випускників Загальноосвітнього Ліцею в Ґурові Ілавецькому з нагоди 60-ліття заснування школи. Саме цей ліцей я закінчила 1957 року. Яку мудрість скриває цей клич-гасло?

Варто мандрувати в минуле, щоб переконатися, чи збереглася наша пам'ять. Треба згадувати минуле, бо воно є частиною нашого життя, нашої тотожности. Милі згадки огрівають наші серця, травматичні скріпляють і вчать нас винахідливости. Точно пам'ятаю моє ім'я – Марія Оринчак з дому Шупер, рік народження 1939, місце народження – село Верхрата, повіт Любачів, воєвідство Ряшів.

Мого рідного села майже не пам'ятаю. Як за мрякою бачу нашу гарну, простору хату. Коли моєму батькові було 18 років, виїхав "за хлібом" до Франції. Там дуже тяжко працював, щоб заробити гроші й купити землю та хату. У його батьків, а моїх дідів було шестеро дітей, не було землі для всіх. Відважні виїжджали шукати щастя за кордоном. Тато купив господарство – хату й землю, одружився, створив сім'ю. Недовго тішився майном, на яке так тяжко працював. 1947 року приїхало польське військо, довелося протягом трьох годин спакувати здобутки цілого життя на один віз. Взяли що найцінніше – п'ятеро дітей, корову, мішок збіжжя, перини, харчі, які в них були під рукою. Цей страшний злочин назвали операцією "Вісла". Люди плакали, корови ревіли, але кого це зворушувало? Мандрівка на польські понімецькі території тривала тиждень.

Поселили нас у селі Ґротово, біля Ґурова Ілавецького. Там дали батькам маленьку хатину. Не було ані стодоли, ані інших господарських споруд. Батьки рішили влаштуватися у містечку

Ґурово Ілавецьке. Мама працювала в дитячому домі, була там швачкою; тато був подорожником. Старші діти пішли до школи. Початки були дуже тяжкі. Треба було дороблятися "від миски до ложки". Батьки тужили за рідним селом, за родиною – не знали де поселили братів і сестер. Були перелякані і непевні, що буде завтра, чи не виженуть їх "з чужої хати". Надіялись, що повернуться до рідного села.

Пам'ятаю перший день у школі. Я не розуміла, що говорить до мене вчителька, тяжко було нав'язати контакт з польськими однолітками. З тяжким серцем йшла я до школи. На моє щастя, вчителька відчувала моє горе. Виявилося, що в клясі є інші українські діти, які вже трішки пізнали польську мову, скоро ми з ними подружили.

Час минав швидко. Після закінчення початкової школи 1953 року, я почала вчитися в Загальноосвітньому Ліцеї в Ґурові Ілавецькому. Це гарний період у моєму житті. Добре згадую моїх професорів, мою виховничку -- польоністку. 1956 року до нашого ліцею прийшов молодий професор (так ми тоді називали своїх учителів середньої школи).

Скоро виявилось, що це дуже свідомий українець, який вчив нас російської мови. Невдовзі він зорганізував пункт навчання української мови. Рік 1956 – час політичної відлиги – кінець сталінізму. Для українського населення настали кращі дні. Отець Булат почав відправляти в костьолі греко-католицьку Службу Божу. Це була велика радість. Українці з навколишніх сіл і міст приїжджали молитись і плакати. Туга за рідною церквою й вірою була велика.

Професор Теофіль Щерба очолював групу українських активістів. 1956 або 1957 року (не пам'ятаю точно), вдалося заснувати гурток людей, які любили співати. Був це початок хору "Думка". Разом зі старшою сестрою Данутою я співала у цьому хорі. Хор взяв участь у першому огляді українських гуртків художньої самодіяльности в Кошаліні. Пам'ятаю навіть, які пісні ми там співали: "Гандзя білолиця", "Зібрав батько компанію – невеличку, але чесну".

1957 року я успішно закінчила Загальноосвітній Ліцей. В групі 16 випускників було троє українців: Мар'ян Рихель (закінчив Варшавський Університет, факультет української філології), Володимир Романчук, Марія Шупер – обоє випускники української філології в Щеціні. Безумовно, це заслуга нашого професора Т. Щерби. Він переконав наших батьків і нас про те, яку дорогу життя вибрати. Цього ж року я виїхала з Ґурова Ілавецького до Щеціна і стала студенткою Вчительської Студії. Роки 1957-1959 у моєму житті лишили чудовий спомин. Молодість, ентузіязм, велике місто огортало нас усіх, виростали крила. Було нас 30 осіб, творили ми дуже

різноманітний колектив. Деякі (серед них я), цілком "зелені" зразу після закінчення середньої школи, інші набагато старші, вже свідомі, зрілі люди, напр.: Михайло Балій, Іван Глива, Ольга Ласка, Галина Кошинська. Рівень знання української мови був у деяких дуже низький. Треба було читати українську літературу. Досі пам'ятаю мою першу книжку, яку я прочитала українською мовою: "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" Панаса Мирного. Книжок майже не було. Думаю, що наш професор мґр Володимир Посацький придбав деякі в Україні.

Пам'ятаю лекції української мови з "Кобзарем". Багато творів Т. Шевченка ми вивчили напам'ять. Це були дуже патріотичні лекції. Деколи професор притишував голос, або "давав до зрозуміння". Думаю, що боявся і не завжди казав те, що хотів би сказати. На лекціях професор постійно виправляв наші численні мовні помилки. Виявилось, що "гадаємо", "балакаємо", але були серед нас і такі, що говорили гарною українською мовою. Єднало нас це, що всі ми хотіли дуже навчитися рідної літературної мови. У нас був дуже серйозний підхід до науки. Пам'ятаю слова д-ра Дробного, який вчив нас польської граматики: – Gdyby studenci polonistyki i innych kierunków uczyli się tak solidnie jak wy, miałbym dużo mniej siwych włosów.

Крім науки, був час на інші речі. Молодість має свої права. Ми любили співати, заклали хор, яким керував Мирослав Кравчук. Репетиції відбувалися раз на тиждень у світлиці УСКТ. В одному приміщенні зустрічалися три національні меншини: українці, греки, євреї. Пам'ятаю одну спільну танцювальну забаву. Наш хор виступав не тільки у Щеціні. З нагоди роковин Т. Шевченка ми їздили до навколишніх містечок. 1958 року в Щеціні почав відправляти Службу Божу у греко-католицькому обряді старенький священик о. Володимир Боровець. Були серед нас православні, але ми всі йшли до костьола на "свою Службу Божу". Тоді в Щеціні українці не мали своєї церкви.

1959 року українську філологію закінчило 30 осіб. Більшість із нас стала вчителями. Ми роз'їхались по цілій Польщі. Деякі продовжували студії в університетах і здобули наукові звання (Михайло Балій став професором Варшавського Університету).

Під час вручення дипломів, директор Вчительської Студії м.ін. сказав: – Jesteście na początku nowej drogi, będziecie uczyć dzieci, ale nie tylko. Wy też będziecie się uczyć, bo nauczyciel to człowiek, który uczy się całe życie. Сказав ще слова, що торкаються сільського вчителя: Jeżeli traficie na wieś, pamiętajcie, żebyście nie schłopieli. Często bywa, że nauczyciel na wsi to jedyna inteligencja.

І так 1 версня 1959 року я стала сільською вчителькою.

Разом з моєю товаришкою Анною Предко-Гнатюк (також "щецінянкою") почали ми працювати в українській школі в Банях Мазурських. Керівником школи тоді була Марія Гнатюк. Її подруга Катерина Піддубчишин вчила польської мови, а ми обидві з Ганею – я початкове навчання, Ганя інші кляси. Наступного року приєднався до нас Василь Крет, який був учителем фізкультури; вів також СКС у ґміні Бані Мазурські. Було нас п'ятеро вчителів, дітей приблизно 60.

Дуже мило згадую працю в Банях Мазурських. Відносини серед вчителів були майже родинні. Ми всі дуже дбали про те, щоб рівень навчання в нашій українській школі був високий. Побіч була велика польська школа – була конкуренція. Треба було докласти багато зусиль, щоб наші діти були на такому самому, або вищому рівні, бо це найважливіший аргумент, щоб послати дітей до української школи.

Бані Мазурські, на той час – це була "Мала Україна". Село і присілки (Miczuły, Gryżewo, Ściborki), в більшості замешкували українці. Вже відправлялися богослуження в греко-католицькому обряді. Багато працівників і сам голова громадської ради були українцями. Були дуже сприятливі обставини до суспільної праці для школи й українського населення.

Пантелеймон Лобачевський заснував хор, у якому ми обидві з Ганею співали. Хор брав участь у різних реґіональних оглядах, відзначав роковини Т. Шевченка. Вчителі нашої школи включились до суспільної праці, напр. виставили п'єсу "Сватання на Гончарівці" Григорія Квітки-Основ'яненка, організували зустрічі з батьками, їздили по навколишніх селах з виступами з нагоди святкування різних подій. Не без жалю 1962 року я попрощала Бані Мазурські. У церкві в Банях Мазурських відбулося моє вінчання з Михайлом Оринчаком.

Мій чоловік був директором школи в Попіолах; там я почала працювати з 1 вересня 1962 р. Обставини праці були набагато кращі. Нова школа, центральне опалювання, вода, туалети. Тепер це стандард, колись – люксус. На п'ять учителів було нас троє українців (Михайло Оринчак, я, Ірина Кривда (теж "щецінянка"). Раніше директоркою школи була Чеслава Зімінська, яка не любила українців і не приховувала цього. На лекції історії сказала до українських дітей: – Jesteście tu za karę, bo wasi rodzice zabili K. Świerczewskiego. Діти були перелякані, почували себе гіршими. Завдяки тому, що директор звернув на це увагу і трохи налякав щовіністку, вона вибачилась. Може не любила українців, але вже не показувала цього публічно. 1962 року в Попіолах я заснувала пункт навчання української мови: група кляси 1-4 та 5-7.

Марія Шупер – деклямує поему "Тополя" Т. Шевченка на Щевченківському святі в Щеціні. 1958 р.

Післяобідня прогулянка на курсі вчителів української мови в Мєдзешині біля Варшави. Справа: Ганя Климко, Ярослав Полянський – диригент і засновник славного хору "Журавлі", Марія Шупер і Ганя Предко. 1961 р.

"Хтось почастував нас вишнями" – група студентів першого курсу україністики. Зліва: Михайло Юречко, Степан Ананевич, Михайло Пічак, Ганя Предко, Марія Шупер, Євгенія Василько. Щецін, 1959 р.

Мішаний хор у селі Бані Мазурські 1961 р. під батутою Пантелеймона Лобачевського. Дівчинка, яку обнімає Маруся Шупер – це талановита Євгенія Музика, майбутня вчителька української мови в Торонто.

Попіоли – невелике село. Більшість – це польське населення, переважно "сувальщаки", декілька родин з Люблінського воєвідства та три сім'ї автохтонів. На мою думку, 1962 року українці в Попіолах стали свідоміші. Всі посилали своїх дітей на навчання української мови. Співпраця зі школою була дуже добра.

На той час авторитет вчителя був високий, а слово вчителя було важливе не тільки в школі. Школа була тоді не тільки осередком навчання, але була одиноким осередком культури на селі. У шкільному будинку відбувалися різні курси (на водійські права, сільські збори) та інші зустрічі. Наша хата час від часу була "бюром писання всяких заяв". Мій чоловік сміявся, що я – "сільська секретарка". Вчителі працювали дуже солідно. Діти нашої школи брали участь у різних олімпіядах і конкурсах, здобували високі відзначення. Це будувало престиж школи. Ми дуже дбали про те, щоб випускники нашої школи вчилися дальше – в середніх школах. Ми знаходили підтримку і зрозуміння батьків (особливо українців), які знали, що освіта це краще майбутнє.

Колись на з'їзді випускників щецінської україністики у Вількасах, наш вихованок Мирослав Гарасим (о. Дмитро Гарасим) – парох церкви у Венґожеві, сказав: "Успіхом учителя є успіхи його учнів. То вони (успіхи учнів) надають сенс існуванню кожній школі. Якщо учні зайшли високо, це означає, що праця вчителя була ефективною". Цьому важко заперечити.

Потрудились ми з Михайлом і перевірили кар'єри наших учнів (на жаль, не всіх). Виявляється, що 38 учнів школи в Попіолах здобуло вищу освіту. В тому числі є чотирьох священиків: трьох українських (греко-католицьких – Іван, Богдан і Мирослав Гарасим) і один римо-католицький – Лєшек Пахута. Всі шестеро дітей з сім'ї Гарасим були здібні, талановиті й дуже чемні, слухняні та обов'язкові. Бог вибрав аж трьох із них до Божої служби, а це не часте явище. Часто буваю в церкві у Венґожеві і дуже люблю слухати, як голосить проповідь мій учень. Думаю, що високо зайде.

З 38 наших учнів з вищою освітою, 19 – вчителі, в тому числі 14 українців. Ганя Манчак є науковим працівником (адюнкт) на Вармінсько-Мазурському Університеті. Між випускниками з вищою освітою є інженери, чотири медсестри, хлібороби з освітою, підприємці, які успішно ведуть свої підприємства.

Є учні, які залишились у Попіолах, а яких ми часто зустрічаємо. Одна наша учениця пам'ятає про нас. Минуло 30 років, як ми попрощали Попіоли, а вона на кожні свята посиляє нам карточку з побажаннями – це Зося Бірка-Дудзінська.

Школи в Попіолах вже немає. Село посумніло, не бігають діти на шкільній площі. Хтось купив шкільний будинок і зробив

помешкання. Не так повинно бути. 1980 року ми попрощали Попіоли і поселилися в Дивітах біля Ольштина. Тут ми побудували хату. Працювали в школі до 1989 року. Цього ж року перейшли на пенсію. Ми довго вростали в нове середовище. Школа була велика і нова. Були дуже добрі обставини праці, численний вчительський колектив. Гріхом було б нарікати, але! Менші сили, не той ентузіязм. Працювали як завжди, солідно, але без ентузіязму.

Нелегкий "вчительський хліб", одначе, якби довелося мені вибирати нову професію у новому житті, я таки вибрала б – вчительську.

Група український вчителів з Польщі на курсі української мови в Києві. Між ними семеро "щецінян". Керівник групи д-р Ярослав Грицков'ян (третій справа в останньому ряді). 1960 р.

Зіновій Павлинський. Щецін, 1962 р.

ЗІНОВІЙ ПАВЛИНСЬКИЙ

ПОГЛЯД НА МОЄ І НАШЕ МИНУЛЕ З ПЕРСПЕКТИВИ ЧАСУ

Правду кажучи, спочатку я не плянував писати спогадів про своє сирітське дитинство, бурхливу молодість і оце відчуття своєї української іншости, що не щезає і болючою раною котиться разом зі мною. Животіння в неприхильному середовищі має свої песимістичні особливості...

Народився я (1939 року) в селі Тенетиська Рава-Руського повіту. Там же перебував до часу бандитської операції "Вісла", яка нас з мамою депортувала на понімецькі землі Ґданського помор'я. У нових непривітних умовах життя довелось мені піти до польської школи. Вже тоді влада позбавила мене свого родового прізвища "Павлина", накидаючи мені одночасно "гарніше" (і більш польське) прізвище "Павліньскі". Таким чином перервано (хоч теоретично) мій рідний зв'язок з батьком Іваном Павлиною, якого за приналежність до патріотичної організації ОУН, розстріляло у Львові німецьке ґестапо в липні 1941 року.

Наука в школі йшла мені добре. Я любив усі предмети, а найбільше манило мене мистецтво володіння художнім поетичним словом. Тягнуло мене до театру. Я бажав поступити до театральної школи разом зі своїм другом і земляком Володимиром Ковельським (тепер він "Ковальський"), але вибрав українську філологію у Вчительській Студії № 1 в Щеціні. Приємно згадую ті моменти, коли при повній авдиторії займав я перше (деколи друге) місце під час декляматорського конкурсу романтичної поезії, який щороку влаштовувала дирекція Студії.

Пристрасть до художнього слова відкрила мені шлях до українського самодіяльного театру, що діяв на зламі 50-60-их років XX ст. у щецінському клюбі Українського Суспільно-Культурного Товариства. Саме тоді українська громада в Щеціні та околиці дуже активно влаштовувала різні культурні програми для своїх пересе-

Зіновій Павлинський в товаристві однокурсниць. Зліва: Ярослава Кузьма, Дарія Воробець, Христина Демідонт, Ярослава Куницька.

Зіновій Павлинський з режисером і керівником театральної групи УСКТ Іваном Завадським у Щеціні. 1964 р.

Учасники III З'їзду випускників щецінської україністики після прогульки кораблем по мазурських озерах. Вількаси, 2008 р.

ленців з операції "Вісла". Дуже помітною особою в культурному середовищі Щеціна був український інтелектуал і музиколог Володимир Посацький. Приємно згадую свої контакти з цією незвичайною людиною.

На початку 1960-их років до Щеціна завітав радянський корабель з "української" Одеси. Між моряками домінували українці. Довідавшись, що в Щеціні діє Українське Товариство, що є студенти української філології, група моряків, яку очолював політрук Олександер, завітала до нас. Відповідно до вимог радянської пропаґанди, керівник, званий влесливо "Сашею", під небеса вихваляв свій Радянський Союз і виявляв апетит на "інтернаціональну дружбу" з нами – чужинцями. Щоб краще закріпити оце інтернаціональне єднання на комуністичній основі, політрук подарував нам малі статуетки з візерунком Леніна. Зі свого боку ми подарували інтернаціоналові "Кобзар" Т. Шевченка.

Одного вечора ми з друзями відпроваджували Сашу до порту, де стояв їхній корабель. – "Хлопці, стіни мають вуха," – сказав політрук... і запропонував іти не тротуаром, а серединою вулиці. Ми так і зробили. Отоді наш радянський українець увільнився від більшовицької узди і свобідно заговорив: – "Хлопці, вибачте мені мою поведінку. Я довше брехати не можу. Від тої московської наркози можна не тільки приличність, але й розум втратити. Вас, як вільних людей, питаю, – скажіть мені, як довго ворожий москаль буде нас гнобити на нашій землі і буде над нами знущатись? Нам же ні сили, ні терпцю не стає від того азіятського варварства".

Саша продовжував: – "Ось подивіться, – наша Україна велика і багата, а мої дочки знайшли школу і працю аж в Москві, бо у нас для них місця не було. Чи нашу молодь треба виганяти з рідних сторін і безстидно московщити? Така аномалія не може хіба тривати вічно, тож мусить настати якась зміна! Ми чекаємо на неї!"

Ми наблизились до порту й треба було припинити розмову на небезпечну тему. Зустріч з моряками допомогла мені зрозуміти, що не всі "радянські" українці піддались московській деморалізації. Це спостереження стало стимулом до більш оптимістичного споглядання у бік України.

Після україністики, закінчив я щецінську політехніку, заснував українську сім'ю і перенісся на постійне проживання до нашого княжого Перемишля. Тут, у сусідстві з Україною, доживаю своє, позначене депортацією, скитальське життя.

МИХАЙЛО ПІЧАК

КОРОТКО ПРО МОЄ ЖИТТЯ І ПРАЦЮ

Я, Михайло Пічак, народився 8-го листопада 1938 року в селі Руда Журавецька, що біля Журавець (3 км). До війни село належало до повіту Рава-Руська, а тепер це повіт Томашів Люблінський.

Мій батько Микола Пічак, мама Юлія Пічак з дому Стасюк, мешкали в цьому селі споконвіку, були господарями. Була це працьовита й дуже свідома українська родина. Коли ще не було в селі світлиці, в нашій хаті відбувалися театральні вистави, люди читали книжки та газети, кипіло також інше культурне життя.

Війна та важкий повоєнний час – це моє раннє дитинство. Під час німецької окупації я почав ходити до школи в Руді, в якій навчання велося українською мовою. Після приходу радянської влади ("совєтів") в 1944 році, заняття в школі не відбувалися. Після закінчення війни я почав ходити до школи з польською мовою навчання, але незабаром навчання знов припинилося з огляду на трагічні події на наших землях. Оці трагічні події не обминули моєї родини. Від рук польського війська пропали: батько моєї мами, Еміліян Стасюк – років 57, вбитий 1946 р.; мамин брат, Еміліян Стасюк – років 19, вбитий 1946 р.; мамин брат Зенон Стасюк – років 16, вбитий 1946 р.; мамин брат Володимир – років 23, пропав безвісти.

Під час депортації мешканців Руди Журавецької до Радянської України, моя родина була вже на залізничній станції в Любичі Королівській. Чекаючи на завантаження, ми всі втекли назад до Руди (3 км). Я втік з бабусею. На станції залишилося все наше майно. Якби ми не втекли, в Україні ми б проживали в селі Самолуске, Гусятинського району, де замешкали люди з цього транспорту.

У липні 1947 р., під час операції "Вісла" нас депортували на Мазури, до села Заброст Великий повіт Венґожево. У цьому селі я закінчив чотири кляси початкової школи, а в Будрах сім кляс. Після закінчення початкової школи, я навчався в Загальноосвітньому Ліцеї у Венґожеві, який закінчив у 1957 році. Після ліцею я поступив на відділ української філології Вчительської Студії в Щеціні, який за-

кінчив 1959 року.

Дуже приємно згадую час побуту в Щеціні. Там я належав до студентського хору, який на початку вів проф. Володимир Посацький, а згодом Мирослав Кравчук. Добре згадую виступи нашого хору в Щеціні та поза межами Щеціна. З приємністю згадую всіх колеґ.

Після закінчення Вчительської Студії, я працював учителем у початковій школі в Будрах (1959-1962), а української мови навчав 9 годин на тиждень у трьох відділах (біля 30 учнів). Окрім української мови, я навчав інших предметів; в роках 1962-1976 працював у початковій школі в Венґельштині на Венґожівщині. Я був керівником цієї школи (1962-1973), а відтак ґмінним директором шкіл (1973-1976); заступником місько-ґмінного директора шкіл у Венґожеві (1976-1984). В роках 1984-1990 був старшим візитатором шкіл у Венґожеві. Опісля пішов на пенсію.

Я одружений. Ми з дружиною прожили в подружжі вже 52 роки та виховали три доні, маємо двох онуків і одну правнучку.

Михайло Пічак і Надія Вислоцька з приятелем на III З'їзді випускників щецінської україністики. Вількаси, 2008 р.

ВОЛОДИМИР РОМАНЧУК

З ПІДЛЯШШЯ У СВІДОМЕ УКРАЇНСТВО...

Писати, зокрема спогади, вельми потрібно, бо це корисно для автора, та й може статись корисним також для інших, в тому числі й для тих, що знають описані події, але, безсумнівно, кожен запам'ятав їх по-своєму. У психології є погляди, що писання споминів діє терапевтично, бо на старість люди роблять підсумки зі свого життя і відчувають свої успіхи, або вважають своє життя програним, бо ще не виграли в ньому стільки, що інші; стільки, скільки могли б, якби... При тому, текст спомину зафіксовує певну частку історії, нехай суб'єктивно, але правдиво, а деколи передає такі моменти, на які інші не завжди справедливо дивляться, включно з професіоналами...

У моєму спомині є й частина загальної історії українців у Польщі і то з різних регіонів. Вони хоч суб'єктивні але, на мою думку, автентичні. Те, що я можу писати українською мовою, що стався свідомим свого українства, яке у великій мірі надавало глибший сенс для цілого мого життя, то переважно вислід збігу випадкових подій, які повели мене в такому, а не в іншому напрямку. Також значну ролю у моїх життєвих пригодах, у прямуванні в українську свідомість, відіграли люди, які своїми поглядами чи порадами, впливали на мій слушний вибір.

РІДНЕ ПІДЛЯШШЯ

Мій життєвий шлях почався на Підляшші, тобто "у краю скраю", де були українськомовні села, такі як мої рідні Навосілки коло Яблична, але можна сказати, що майже не було в них українців. Там ментальність селянства якби затрималась на такому етапі, коли там примандрували наші давні предки з руських племен, правдоподібно з Волині.

За часів мого раннього дитинства в нашому селі, а ймовірно і в цілому регіоні, головним поняттям нашої тотожности була "право-

славність", а мова "руська". Таку особливість у свідомості наших людей на Підляшші напевно можна зустрінути ще й тепер.

Українізація почалася щойно за німецької окупації. В нашому повіті Біла Підляська вже в 1939 і 1940 рр. діячі Українського Допомогового Комітету організували в українських селах початкові школи і дитячі садочки. Школу засновано і в нашому селі, – у ній вчився мій старший брат Василь. Через нього і я від малого знайшовся під впливом української школи, а точніше через підручник "Читанка для II і III кляси українських народних шкіл". З неї я вчився читати, як "самоук". Виходить, що й три-чотирилітня дитина може собі дати раду з наукою читання з підручника не для її віку. Але тоді на селі не було у малих дітей ніяких забавок, вийти надвір взимку було неможливо, бо не було взуття. Тому шкільна наука і підручник старшого брата були чимось надзвичайно цікавим і при тому добрим способом провести час, якого було надто багато.

Коли брат голосно вивчав задані тексти, я любив слухати, а пізнавши дещо зміст, при нагоді сам відкривав книжку і вдавав, що читаю. З часом читав уже підписи під рисунками, а далі навіть улюблені казки, напр. про Івасика Телесика, якого гуси мали нести до батенька..., або "Козел і баран", який то заголовок у мене виходив: козел і "баранел" бо так, видавалось, повинно звучати "правдиво" по -українськи... Мова в книжці дещо відрізнялась від нашої, але майже все було зрозуміле. Потім була ще читанка для четвертої кляси. Батько мав зшиток місячника "Український пасічник – 1936 рік", який був немов підручником бджільництва, а мені служив також посібником до науки читання, бо там були гумористичні куточки – малюнки з підписами, зрозумілі й для дитини. Тоді був якби перший етап моєї "українізації", в якому найважливішу ролю відіграла школа, хоч я до неї не ходив.

Українська школа за німецької окупації була хіба першою в історії села. Молодий вчитель був з Галичини і виїхав перед приходом фронту влітку 1944 року, а школа закінчила своє існування. На тому перший етап моєї "українізації" припинився. То може за поважно звучить, але якась частка з тих домашніх лекцій "самоука", зі змісту тих слуханих і вивчених казок, залишається в мені й дотепер. По війні діти вже вчились по-польськи, хоча вчителькою була місцева українка, а деякі з нас слабо володіли польською мовою.

За німців в селі була ще одна установа об яку торкнулась українська історія. То була "ваха" тобто стражниця, застава німецьких прикордонників, побудована 1939 року, коли на Бузі встановилась німецько-совєтська границя. Як німці пішли на СРСР 1941 року, границі вже формально не було, але на "васі" далі тримали

службу німецькі прикордонники, бо на річці була лінія поділу між Генерал Губернаторством (Польщі) а Райхскомісаріятом України, яку стерегли і селянам не можна було її перетинати. Через те новосільські люди втратили забужанське поле і ліс, що тепер опинились у кордонах Білоруси. Одначе, через Буг ще деякий час приходили до Новосілок заблукані червоноармійці, хоча фронт вже був дуже далеко, а пізніше совєтські партизани. Німці з "вахи" не чинили шкоди селянам, часом навіть пробували забавлятись з сільською дитиною, яка на них дивилася з цікавістю. Отже, в тамтих роках мав я цілком приємні спомини про німців, однак дома часто плакала бабуля (тільки так звали бабусю), яка міцно переживала розлуку з дочкою, а моєю тіткою, яку забрали на примусові роботи до Німеччини. Вона повернулась по війні.

З часом на стражниці помістили невеличкий відділ українців з Дивізії СС Галичина яких наші селяни називали "йосики". Був між ними перекладач Зелько, – симпатичний і веселий юнак. Він ходив на сільські вечірниці, де сходились хлопці і дівчата, розповідав анекдоти, співав українських пісень. Він усе був бажаним гостем вечірниць, але трапилась з ним небезпечна пригода. Одного разу два радянські партизани схопили Зелька як виходив з вечірниць, зв'зали йому назад руки і взяли найближчого селянина, щоб перевіз їх з полоненим через Буг на східній берег. Зелько сидів посередині човна спиною до селянина і давав знаки зв'язаними руками. Селянин, видно, пожалів нещасного і, поволі веслуючи, непомітно розв'язав йому руки. Зелько моментально звалив одного за другим совєтів у воду, а сам кинувся вплав до свого берега і врятувався. Партизани стріляти не могли, бо стражниця була недалеко.

Про цю пригоду селянин-рятівник сказав сусідам, а потім довго ще йшли розповіді по селі. То була одна з тих подій, що залишили між людми позитивний слід. З "йосиками" селяни симпатизували не так з ідейних причин, бо то були справи надто важкі до розуміння, а більше тому, що з ними могли поговорити, а з німцями не могли. Люди приставали на дорозі як невеличкий відділ галичан зі співом марширував через село. Сільські хлопці підхоплювали навіть деякі їхні пісні про січових стрільців. Окрім добрих споминів, у селі залишились також спомини про трагічні події. Одного разу на стражниці не було німецького начальника, а деморалізовані "йосики" попились і почали собі стріляти, і то в бік сільських хат. У висліді одна жінка була вбита, а друга поранена.

Коротко перед приходом фронту, стражниця спорожніла. Будинок стражниці залишився в доброму стані і стоїть ще досі. У ньому вже від вересня 1945 р. відкрилась приватна польська школа, а навчання в ній вела здібна вчителька Віра Семенюк місцевого

походження. Бувало, що перед святами до школи приходив батюшка Євлогій з близького Яблочинського монастиря і вчив православних дітей релігії. Говорив зрозумілою нам українською мовою. Коротко перед Великоднем, вчителька завела православних дітей на першу сповідь до монастиря. Польські діти ходили на релігію до скромного костьола в дальшій частині села Яблочин. Як розповідали старші віком люди, то була колись уніятська церква, але не знали, коли саме вона стала костьолом...

На Підяшші більшість греко-католицьких сіл перейшла на римо-католицький обряд 1905 року, після т.зв. толеранційного царського указу. Підготовку в цьому напрямку провело польське "Товариство опіки над уніятами", яке організувало перед тим, в таємниці перед царською владою, католицькі богослуження для уніятів... Ці події висвітлювались у публікаціях місячника "Знак" як добродійство для уніятів, яких царська влада позбавила власного релігійного обряду. В дійсності йшлося про польонізацію уніятів, які становили більшість у селах східньої частини Підляшшя... "На польське" переходили православні вже і в повоєнний час, – з нагоди вінчань мішаних пар, які завжди відбувались у костьолі.

Перехід фронту через село не спричинив великих знищень, згоріла хіба одна хата. Совєти прийшли в село в липні 1944 р. і по кількох тижнях пішли далі. Тоді настав трудніший і тривожний час, час перехідного безладдя. Немов не було ніякої влади. Дорослі почали говорити про партизанів і бандитів, про крадежі і грабежі. Дехто не знав різниці між тими новими поняттями, люди питали за поясненнями.

В селі й околиці траплялись події, які чинили польські партизани, але їхня суть була бандитська. І так в сусідньому польському селі Мосціце, одної ночі згинула від ножів і сокир українська родина Мулярукiв, чотири-п'ять осіб. Цього ж дня у нашій хаті був батьків знайомий і розповідав з деталями про цю жахливу подію. Він жив у Мосціцах недалеко помордованих, називався Козакевич і розмовляв українською мовою, але хіба вважався поляком. З його розповіді виникало, що ніхто з сусідів нічого не чув і не знав про те, що сталося з людьми в тому домі. З господарства помордованих нічого не вкрадено, на обійсті залишилась вся худоба. Правдоподібно був то прояв винищування українців польським підпіллям. Люди були затривожені такою досі нечуваною подією, вдома старались міцніше забезпечувати двері і замикати віконниці.

У Новосілках жила тільки одна польська родина, виразно заможніша, але ніхто не згадував про якісь конфлікти з нею. Зрештою, ці поляки говорили також нашою сільською говіркою, а госпо-

дар Бронко робив послуги селянам в молотінні, бо він один в селі мав молотарку з мотором.

В околиці були також українські партизани, які забрали з нашого села до лісу вісімнадцятилітнього сина православного батюшки. Він однак не надавався на партизана і втік додому. Одначе, за військовими поняттями – він здезертирував. По короткому часі приїхало до села двох партизанів на конях і в білий день його вбили близько хати, правдоподібно виконуючи наказ командира. Для мирних селян це було незрозуміле вбивство невинної людини, а трагедія не лише для одної родини. Була то разюча помилка відповідального командира, бо така подія не могла принести прихильности місцевого населення до партизанського руху. Присутність українського збройного підпілля мала і позитивний аспект, бо воно запобігало неконтрольованому винищуванню українських селян, подібно як це сталося в Мосціцах Дольних. З часом встановився поділ місцевостей поміж УПА і польськими партизанами і, правдоподібно тому не доходило до загострення конфліктів і поважніших втрат серед мирного українського населення, яке було в меншості.

Українське населення тих околиць було хіба менш войовниче як в інших етнічних українських реґіонах. То був елемент з більшим нахилом пристосуватись до наявних умов, до оточення. На те складались історичні обставини, пізніше прибуття на ці терени. Зокрема наше село, як вказує його назва, було набагато молодше, можливо й на кілька століть, від поселень з початкових колонізаційних хвиль руських племен, що поселялись вздовж Буга, перше на Холмщині чи на півночі в околицях Дорогичина, який стався навіть другим після Кракова коронаційним містом у Польщі, – як місце коронації Данила Галицького. Такі численні прізвища, як Кирилюк, їхня лексика тощо, вказують на поселенців з Волині – з повіту Дермань. То лише мої припущення, але можуть бути близько правди.

Новосільські селяни не були всі ангелами. Був тут загальновідомий злодій Санька Гулькув. Під цим прізвиськом він був найбільше відомий. Своїм "фахом" був славний на всю околицю. Його саджали до тюрми, випускали, а він утікав і далі крав де траплялася нагода. Одного разу дістав ножем від селянина, якого обікрав, але рана не була небезпечна. Також інші молоді люди на забавах напивались самогону і бились між собою ножами. Перші післявоєнні роки, то був час, коли людьми, здається, в більшій мірі керували бандитські інстинкти. У селі гнали багато самогону і пили його досхочу... Такий "стиль" життя поглиблював деморалізацію певної частини населення, але більшість все ж таки трималась здорового селянського глузду і добрих культурних звичаїв.

Молоді люди женились і відбувались гарні та гучні весілля з

перестеріганням усіх традиційних звичаїв і обрядів. Весілля бували визначними подіями для цілого села і околиць, а про деякі багато говорилось ще наперед. Одним весіллям я був так зацікавлений, що хотів конче подивитись на цю незвичайну подію, очевидно, не сказавши про це батькам. Була зима і в той день трапилась сніжна заметіль, але мене ніщо не спиняло. З великим зусиллям я дійшов до половини села, але на щастя зустрінула мене тітка, завернула назад і з переляку завела до найближчої хати, щоб дати смаркачеві напитись щось гарячого, бо перемерзне... Тоді я мав хіба шість літ.

Наше населення називало себе "руським", але не було то проявом москвофільства як в Галичині, то була наша власна підляська ідентичність, хоча в традиції зберігалась своєрідна пошана до росіян ще з царських часів. Православне населення з Підляшшя було примусово евакуйоване в часі Першої світової війни в глибину імперії, – там де теперішній Татарстан, близько Казаня. Багато старших селян, а також моя "бабуля" і батько з повагою і якби сентиментом згадували царські часи як порядніші. "Бабуля", неписьменна, за родинними розповідями, їздила до Петербурга в революційному часі, щоб забрати діда "додому", тобто до Татарстану, бо залишилась сама з двійкою малих дітей. Дід відбував військову службу в царській ґвардії. Як казала, варту тримав коло палацу і "щодня бачив самого царя Ніколку, а більшовики зробили революцію і вбили святого царя". Отже в нашій родині настрої були якби проросійсько-монархістичні, але то хіба не було розповсюджене, бо в селі був тільки один "кацап". Так прозивали (заочно) старшого Вицинтюка, бо повернувшись з "бєженства", пробував спілкуватися російською мовою. Його схильність вирізнятись минула, але прізвисько залишилось, як своєрідна пам'ятка.

Навесні 1947 року, в розмовах дорослі часто повторювали твердження про те, що ми є "поляки", "народовосці польскєй, визнаня православнеґо" і так треба всюди себе записувати. Ймовірно, вони мали надію на те, що така ідентичність охоронить їх перед вивезенням, бо про те згадувалось досить часто. То була наївна надія про можливість відвернення великого лиха, що наближалось до села. Така надія, що нас, нашого села, не вивезуть, залишилась практично до останнього дня, а властиво вечора, хоча всі дорослі знали, що наші села вивозять, і навіть я малий знав. Але в нашій родині не робилося ніякої підготовки, хоча б щонебудь мати готове на дорогу.

ВИСЕЛЕННЯ

На початку липня, під вечір теплого дня, солтис повідомив батька, щоб прийшов негайно на збори ("сходку"), бо приїхало якесь

начальство з повіту і має важні оголошення. Зі стражниці, де було місце зборів, батько повернувся приголомшений, з потемнілим обличчям і сказав, що село будуть вивозити і треба всім спакуватись до 12-ої години ночі, тобто нам залишилося біля трьох годин... Для всіх селян то був шок, як грім з ясного неба. Пакування продовжилось до ранку, а вдома встигли ще хліба спекти, бо якраз закінчився і в дорозі не було б що їсти. Рано сформувалась колона возів і повезли нас до найближчої залізничої станції Хотилув. Ще поки вози стояли на дорозі на краю села, вже зібрались на нашому подвір'ї і в садку якісь молоді люди з околиці і пробували "добувати" меду з батькової пасіки. Старались при тому підпалювати віхті соломи для полегшення грабування бджіл. Дивлячись з дороги на таке варварське нищення його улюбленої пасіки, батько заплакав і в розпачі пішов сваритись з грабіжниками, щоб принаймні зачекали з нищенням його доробку, поки виїдемо звідси... Люди не могли зрозуміти, за що така кара на них впала...

У селі залишилось десять українських родин, з яких мобілізували хлопців до польського війська. По кількох тижнях почали також вивозити й залишені перед тим українські родини. Завантажені на вози, люди доїхали під конвоєм до першого збірного пункту, а звідтам мали їх везти до поїзда вантажівками. По кількох годинах чекання, прийшов до них місцевий війт і заявив, що рішення змінилось, – їх вивозити не будуть і вони можуть повертатись назад до села. Господарі порадились між собою і вирішили, що ліпше вже їхати тепер далі, там де повезли всіх, ніж вертатись, а потім може знову їх вивезуть... З тим домаганням пішли до війта, але він сховався перед розгніваними людьми. Люди повернулись до свого села і тут виявилось, що в декого не було вже навіть збіжжя на полі, бо аматори чужого добра діяли скоро і хтось викосив усе, як їх не було. Отже страждали всі, навіть ті, що залишились.

Виселених зо два тижні везли в товарняках по три- чотири родини в одному вагоні. Нашу групу, кілька десятків новосільських родин, довезли до Лідзбарка Вармінського, Ольштинського воєвідства, а далі вантажівками до Ґурова Ілавецького. Тут "закватирували" всіх під голим небом у долині містечка, де був малий потік і доступ до води давав хоч трохи вигоди на час пошуків вільних будинків на терені цілого повіту. Батько з кількома сусідами рішився на малий присілок, де було п'ять хат недалеко від села Топрини. То був глухий закуток близько границі. Як споминали опісля мої батьки, кілька родин першу ніч провело на баґажах, на подвір'ї, щоб бути разом і легше перенести страх на непривітній чужині.

Людей з Новосілок розкинули по різних воєвідствах, але найбільше було їх в Ольштинському воєвідстві – саме в повіті

Ґурово Ілавецьке. На тих понімецьких теренах люди дуже бідували, поки сяк-так загосподарювались. Всі тужили за "своїми сторонами", а при кожній нагоді згадували про те, як то добре було вдома... Застановлялись, чи дасть Бог ще можливість повернутись до рідного села...

Повернутись хотіли всі, але це вдавалось лише деяким. Деякі заможніші чи активніші, вже по кількох літах вигнання, почали потиху готуватися до повороту. Нелеґально, очевидно. Деколи такі зусилля ставали причиною багатьох страждань, траплялись навіть убивства. Деякі повернулись, але не мали де мешкати, бо їхні хати були зайняті, а на те, щоб відкупити свою хату від польських осадників, не було грошей.

Ті господарі, які підготовлялись до поворотів більш організовано, коли по кількох роках тяжкої праці вдавалось їм заощадити трохи грошей, їхали до Новосілок домовлятись з тими поселенцями, що зайняли їхні господарства, про відкуплення давньої власности. Договори складались усно, що напр. за рік буде передача господарства за погоджену суму грошей. Новосільський господар повертався і "на заході" напружував протягом року всі свої сили, щоб зібрати потрібну суму грошей. Коли ж після року приїжджав з грішми, щоб зреалізувати свою мрію і відкупити своє господарство, поселенець говорив, що він торік за мало зацінив і тепер хоче подвійну суму грошей. Новосілець не мав вибору і знову повертався на Ольштинщину, щоби ще один рік на заході працювати і відкладати гроші. Траплялось, що й два рази подвоювалась ціна... Від близьких родичів доводилось чути про два такі випадки. Скільки подібних випадків могло бути в нашому селі і околиці, важко сказати, але було їх значно більше. Наші люди переносили багато знущань і витрат, поки вдавалось їм зреалізувати велике прагнення – конче повернутись у свої сторони, мимо того, що на нових місцях вже цілком добре загосподарювались. Нові поселенці, звичайно, знущались над нашими людьми. Одначе, на вигнанні була чужина і там наш селянин не почувався так, як у себе вдома. До села повернулась тільки частина виселених. Частина новосільців залишилась там, де їх депортовано. Серед них була і наша родина. Бувало й так, що старші люди прожили на вигнанні ціле життя, але просили похоронити себе на цвинтарі новосільської парафії. Наше село відродилось, але в ділянці культури, народних українських звичаїв, виразно зубожіло... Весілля не мають вже такого кольориту, як раніше.

До середньої школи ходив я в Ґурові Ілавецькому, і хоч було в ній трохи українців, то контакти зі своїми були тоді якби конспіраційні, тобто приховані від інших колеґ. Якщо довелось на наші свята залишатись вдома, то в школі треба було щось видумувати для

оправдання неприсутности, а виховники, знаючи в чім справа, не жаліли шикан. Такі обставини життя виробили звичай приховувати своє походження і хоча воно було турботливе, але так робили всі наші. Як при тих всіх комплексах вийшло, що я рішився йти на українську філологію в Щеціні? Дорога на україністику для мене була дещо довша, як для більшости колеґ з першого випуску.

ЩЕЦІН

На україністику я дістався досить нетипово, бо за "протекцією" найвидатнішої тоді діячки УСКТ Ольги Васильків – генерального секретаря цієї організації. І то не я один, а групка хіба сімох осіб, які хотіли студіювати україністику на Варшавському Університеті, але не склали вступних іспитів.

Дорога в доросле українство почалась від випадкової зустрічі на вулиці в Ґурові Ілавецькому з Марійкою Шупер – колеґою з матуральної кляси. Вона сказала, що за кілька днів поїде до Варшави здавати вступний іспит на україністику і запропонувала мені поїхати разом, бо "ліпше вчитись чогонебудь, як сидіти рік вдома". Марійла була свідоміша, ходила вже на лекції української мови і перебувала серед активніших людей; мешкала в Ґурові, яке тоді було повітовим містом. До Варшави поїхали ми в трійку ще з Маріяном Рихелем. Одначе, ніхто з нас не здав вступного письмового іспиту з російської мови.

Стояв я під університетською таблицею з оголошеними результатами і зажурено роздумував про поворот на село. А таких як я, зібралося під таблицею хіба кільканадцять осіб і деякі з них голосно нарікали на виразну дискримінацію: є вільні місця, а українців не приймають на україністику, бо не знають достатньо російської мови, а ми ж хочемо вчитись по-українськи... і більше такого. Групка невдоволених спонтанно рішилась йти до Головного Правління УСКТ шукати допомоги. Я пішов з ними, більше з цікавости, ніж з надії на якісь зміни в нашій ситуації "провалених". Незабаром виявилось, шо мій песимістичний погляд був помилковий. В УСКТ прийняла нашу групу "збунтованих" пані генеральний секретар Ольга Васильків, а після вислухання нарікань, підійшла до нас з великою увагою і повагою. Обіцяла зайнятись виясненням справи невластивого підходу до кандидатів на українську філологію. Запропонувала нову зустріч з групою на вечір, після з'ясування справ і обговорення проблеми з іншими членами Президії ГП. До вечора полагодила через знайомих тимчасові нічліги у Варшаві. Далі представила перспективу повторення іспиту після короткого підготовчого курсу, який зорганізує УСКТ. Такий оборот справ був

великою нагодою дістатись на студії.

Кілька тижнів підготовчих занять було нагодою пізнавати дещо велике місто, що само собою було цікаве для молоді з села. Атракційними були напр. "дармові" переїзди переповненими трамваями, коли треба було стояти на одній нозі і триматися одною рукою, нехтуючи, як і всі інші пасажири, небезпекою. Однак найважливіші були нові знайомства з "правдивими" варшав'янами, тобто місцевими українцями. Пізнавали ми "верхівку" УСКТ, тодішнього голову Григорія Боярського, видатного агітатора партійної лінії, який тоді бачився видатним українським діячем і симпатичною людиною. Таким видавався і пізніше для тих українців, що мали з ним контакти, в тому й молодих дівчат. Одну з них, тоді ще студентку Ірину, довелось тоді також пізнати. Ірина, – симпатична та ввічлива, була небагато старша, але мені здавалось, що кружляла по інших орбітах. Вона кінчала україністику в Києві, писала вірші, імпонувала гарним невимушеним стилем розмови (літературна лексика), а тому, що я володів лише підляською говіркою, цей факт спричиняв додаткові бар'єри. Ірина просто подобалась, але відстань між нами була надто велика. Зі здивуванням довелось почути вже після багатьох років про любовний зв'язок Ірини з Боярським. Для неї він розлучився з дружиною.

Великою несподіванкою було ще пізніше відкриття, що зворушлива любовна пісня "Може так не треба...", яку співали молоденькі дівчата в Ґданську у 80-их роках, виникла з вірша Ірини, який ввійшов до антології "Гомін". Лірика майстерно віддає дівочі почуття і переживання, які були дійсно автентичними. Людські емоції, зокрема любовні почуття, не піддаються раціональним правилам. Траплялись типові вислови знайомих, які знали ближче обидвох про те, "що вона в ньому бачила..." Їх також можна зрозуміти – з часом Боярський щораз більше втрачав візерунок порядного активіста. У моїх очах також.

Крім осіб яскравих, а деколи й контроверсійних, були ще й "звичайні" активісти, як молодий архітект Богдан Боберський, з якими приязні відносини залишились на цілі десятиліття. При тому залишилась і якась тепла вдячність за підтримку на життєвій і українознавчій дорозі. У Богдана довелось і помешкати, і послухати його завваг на різні теми, що вчило критично дивитись на навколишній світ.

Всупереч зусиллям, пані Оля не всіх підопічних "перепхала" на університет. Після додаткового іспиту, відпало нас ще з десять, але вона далі знаходила спосіб, щоб цей молодий потенціял прищепити на українській ниві. Завдяки добрим контактам у Міністерстві Освіти, запропонувала нам поступити на нововідкриту дволітню

Вчительську Студію в Щеціні. Арґументи пані Олі були переконливі. Полагодивши необхідне в міністерстві, вона завезла групку сім осіб на українську філологію до Щеціна. Так почалося для мене навчання і української грамоти, і новий дорослий етап українізації.

Ольга Васильків працювала всього кілька років в УСКТ, але відіграла величезну ролю в розвитку українського шкільництва тих часів, – початкового ентузіястичного відродження українства в Польщі. Для неї УСКТ стало плятформою надзвичайно успішної діяльности, у якій проявилась її відданість українським справам. Вона мала за собою вже досвід вчительського діяча, бо працювала у вчительській профспілці. На "посадовця" до УСКТ прийшла з престижної функції секретаря партії у Варшавському Університеті. Її постать – не одинокий позитивний приклад "партійняків" в УСКТ, але її успішність, заанґажованість і досягнення на освітній ниві в уескатівській історії були винятковими. Серед "центральних" наступників напевно бували й чесні комуністи, такі як Микола Королько, – давній член КПЗУ, але важко би когось порівняти до Ольги Васильків. Можливо тому, що її успіхи не погоджувались із "візіями" влади відносно ролі УСКТ. Саме тому її звільнили з праці на другому прискореному З'їзді УСКТ з жорстокою критикою "за потурання націоналістам". Тим займався особисто віцеміністер внутрішніх справ Зиґфрид Шнек. Всупереч позитивній оцінці багатьох делеґатів про її досягнення, Шнек звинуватив її у "націоналістичних відхиленнях". Проти волі віцеміністра ніхто не посмів виступати. Про цей перший голосний удар влади проти організованого українського життя, відважніші делеґати розповідали ще протягом багатьох років. Їхня оцінка подій була однозначна: Ольга Васильків була просто знаменитою діячкою і за те її позбулися.

Несподівано під кінець 70-их років, під час першого закордонного виїзду до Швеції, мені пощастило обмінятись з О. Васильків кількома листами. Перебуваючи у Федорчука, активнішого українця старшого покоління, я розповідав йому про свою працю в УСКТ. Господар, як багато наших західняків тих часів, напевно підозрівав мене як комуністичного аґента, хоча про це тактовно не говорив. У розмовах я згадав, що знав Ольгу Васильків. Після того він запропонував, щоб я написав до неї листа, якщо хочу, а він його вишле, а якщо пані Оля відпише мені на його адресу, то він мені передасть листа. Я охоче погодився, написав в короткому листі дещо про себе, зокрема про те, що був студентом у Щеціні, хоч сумнівався чи мене пам'ятає; що працюючи пізніше в УСКТ, я чув також багато про неї і таке інше. З великим здивуванням по кількох днях отримав від господаря, також якби дещо здивованого, листа від пані Олі, що надійшов на його адресу з Англії з її зворотною адресою. Оля

запевняля, що мене і цілу групу добре пам'ятає і дуже тепло згадує, бо ми стались для неї близькими, якби рідними... Далі Оля писала про свою еміґраційну долю, що в Англії треба було їй багато працювати над вивченням мови, а далі займалась успішним завершенням студій з соціології. Була задоволена зі своїх досягнень, але місцями відчувалось якби розчарування еміґраційною дійсністю. Виглядало, що не включалась у діяльність українських середовищ, які були там поділені і посварені. В тому часі мала також якісь поважніші проблеми зі здоров'ям, після подорожі до Ізраїля. Отримавши першого досить довгого дружнього листа, написаного з сентиментом до давніх студентів, почувся я підбудований у своєму українстві, яке давало можливісь контактів з такими людьми як пані Оля, до якої я все відчував велику пошану, а при тому і співчуття, що доля була неласкава для неї. В наступному листі вернув я до теми жорстоко критичного виступу віцеміністра Шнека на її адресу, питався, чи раніше, перед тим З'їдом, були від міністерства якісь докори щодо її праці, якісь розмови, з яких би виникало, що її дії були неправильні, що повинна щось змінити в своїй праці на посаді секретаря УСКТ. Я також загально питав, чи має ще зв'язки з уескатівцями, чи взагалі зі знайомими. Пані Оля відписала, що абсолютно нічого не знала про якісь закиди відносно її праці, ніхто з міністерства чи з партії з нею не розмовляв, а ціла справа вибухла нагло і вона не знає, за що її так потрактовано. То був винятково сумний фраґмент короткого листування і не було ніяких підстав сумніватись у тому, що вона писала правду.

ДОРОГА ДО ШЕЦІНА

Хоча мій шлях до Щеціна був випадковий, він став вирішальним для мого українства в дальшій перспективі. Два роки науки на Вчительській Студії та вплив свідомого середовища сформували сильний український фундамент, на якому писалися пізніше нові розділи моєї дорослої біографії.

Вчительська Студія хіба в більшій мірі ніж на інших однокурсників, вплинула на формування моєї української свідомости. Деякі прийшли там студіювати, щоб підвищити свої українознавчі знання. Вони вже були українцями, а я ставався українцем поволі. Не було легко відробляти запізнення, зокрема в знаннях літературної мови, літератури, історії. Треба було більше ніж пересічно працювати, а до того не було потрібної мотивації. Перший рік випало мешкати в кімнаті, де було більше польських студентів з інших курсів. То були приязні, веселі хлопці, але вони не мали бажання солідно прикладатись до науки, тож не могли бути добрим прикла-

дом для мене. В їхньому оточенні не було також нагоди доволі розмовляти українською мовою, бо початково я спілкувався багатьма словами підляського реґіону... Всупереч тим несприятливим обставинам, мені вдалося скласти іспити та закінчити перший рік, а то був уже стан задовільний.

На другому році було легше, бо я почувався вже "досьвідченим" студентом і дорослішим. Мешкав в "українській" кімнаті, де всі були старші від мене і, очевидно, свідоміші. Вони вчилися солідніше від польських колеґ з-перед року. При них і мені приходилось більше вчитися, бо обставини були менш "розважальні".

ЯРОШІВКА

У програмі занять на україністиці були коротші і довші студентські практики в нормальних школах. На поважнішу кількатижневу практику поїхали ми в двійку з Михайлом Юречком до маленької української школи в Ярошівці на Долішній Сілезії біля Злоториї. У селі жили переважно лемки, прості селяни, але свідомі свого українства. Михайло, як старший і досвідчений життям, легко входив з ними в розмови і знайомства, часом навіть хіба за легко.

У чотириклясній школі була одна вчителька, – польська репатріянтка з України, яка добре володіла українською мовою і добре давала собі раду на лекціях з дітьми, яким трудніше приходилась літературна мова. Вчителька мешкала в школі, в якій і нам дали кімнатку. Колись Михайло пішов на вищий поверх до неї "приватно", а я сидів сам. По якомусь часі почулось тупотіння на сходах, а до кімнати вбігла вчителька... Дещо схвильована сказала: "Заберіть свого колеґу з мого помешкання, щоб я не мусіла втікати, бо він..." Розгублений, я підвівся щоб іти, але Михайло сам поволі сходив вниз, волаючи: – "Ну, де ж ви побігли, пані керівничко, я ж тільки для жартів..." Вчителька щось буркнула, що не бажає собі таких жартів, і справа втихла. Іншого вечора знов я сам, Михайло десь на селі, а в кімнату несподівано заглядає якась жінка і, побачивши що нікого більше немає, вносить... ковбасу, сало, хліб... і каже, що то для нас двох і треба все сховати. Я подумав, що хоче подбати про кращі оцінки для своєї дитини, але в розмові виявилось, що в школі від неї немає нікого, а презенти то так, з доброго серця... і жінка скоро пішла. Вернувся Михайло і розказую йому про несподівані дари, а він каже, якби збентежено, що того не годилося приймати... Пояснив, що то була тітка одної сільської дівчини, з якою він дещо пробував фліртувати, навіть поцілував... Ну, заходив там. Видно батьки і тітка надіялись на якісь поважні наміри, бо він не признався їм, що одружений. Всупереч тому, Михайло писав з Ярошівки повні

ліризму листи до своєї шлюбної жінки, які перед висилкою читав голосно для мене, щоб упевнитись, що все добре складене.

Михайло був доброї вдачі, може часом легко смішний. Мав за собою травматичні події – дуже молодим вступив до УПА, був арештований і поставлений перед військовим судом. Як згадував, з уваги на молодий вік не засудили його до розстрілу, що було дуже частим, але дістав довголітнє ув'язнення. Під час допитів і в тюрмі його сильно побили. Вийшов на волю десь у половині п'ятдесятих років і опинився в українському середовищі в Щеціні. Ставши вчителем, працював у школі, а пізніше виїхав до Америки, де й помер.

ВІЙСЬКО

Військовий вишкіл відбували україністи разом зі студентами з інших курсів, але то був винятково мученицький предмет з огляду на свою безсенсовність, а ще більше через деяких викладачів-офіцерів. Не легко було "відбубнити" всі заняття, а здати всі іспити з війська – ще трудніше ніж з інших предметів, важливіших для майбутнього. Але то був мус, бо в протилежному випадку грозили "камаші" – так студенти називали обов'язкову військову службу, тоді також дволітню. Про таку перспективу й страх було думати, бо й один день у тижні з військовиками-викладачами, капітаном чи полковником, деколи виходив боком. То були ще фронтовики, може й порядні люди, але навчання їм виразно не виходило. Правда, траплялись і кращі офіцери, такі як капітан Бельняк. Один вакаційний місяць проходили ми вишкіл у нормальних кошарових обставинах. Відбувалось там стріляння і трійка, в якій я знаходився, зачислила його на добрі оцінки. Майор був дуже задоволений і відпустив нас на дозвілля.. Проходимо собі веселі біля іншого становища, а тут капітан Суринт розревівся: – "Студенці, ту єст поліґон і заєнця войскове, а нє вакацийне полє... Падній! Чолґай сєм... я вас научем дисципліни!" Наказу мусово слухати, тож повземо по мокрій після дощу траві. Я повз на ліктях і чубках черевиків. Побачив це капрал, став мені ногою на спину і хотів вдушити мене в болото. На щастя, я був витривалий і худий, тож не піддався "Гниді", бо так ми прозивали цього капрала. То був наявний приклад того, як можна зовсім невинно знайтись у болоті.

Іншого разу капітан Бельняк дав наказ "йти в тиральєру". Ми йдемо, а дещо нижче перед нами стоїть вода, болото, то обходимо його боком і лінія прориваєтся... Капітан з віддалі крикнув щоб триматись напрямку, тож ті, що мусіли перейти мокре торфовище, незле намочились. Найглибше, бо вище пояса, в смердючий торф закопався здисциплінований Михайло Балій, бо йшов посере-

дині, і Юрко Ліборський. Коли капітан побачив результат свого наказу, то зм'як і вибачився перед хлопцями, мовляв, з віддалі не зміг належно оцінити ситуації. То був інцидент, який підносив образ капітана і хлопці прийняли це зі зрозумінням. Такі моменти були також доказом, що зарахувати військо протягом двох років навчання на україністиці, то був для нас щасливий збіг обставин, що дозволив уникнути втрати часу і можливих неприємностей.

Під кінець другого року навчання, до нас приїхала Ольга Васильків – генеральний секретар УСКТ з інформаціями про те, де є можливість влаштуватися на працю українським вчителям і як розділити місця праці. То була остання нагода зустрічі з тою видатною діячкою. Її турбота про українське шкільництво була величезна. У висліді представлених нею пропозицій, я рішився працювати в селі Костомлоти, назва якого була така сама, як і відомого українського осередку на Підляшші, але то було Вроцлавське воєвідство.

ВЧИТЕЛЮВАННЯ

Досвід першої праці приніс мені глибоке розчарувння дійсністю, – оточенням, у якому я опинився. У школі працювало п'ятеро вчителів, з яких ніхто не проявляв доброзичливости до українського початківця. Крім того, одна з молодих колеґ постійно демонструвала свою неприязнь до українців, до мене тощо. Керівник школи не надавався на те становище і лише в тому всі вчителі були згідні, але то не рівноважило моїх клопотів... У школі виявилось відносно мало дітей охочих вчитися української мови. Було кілька лемківських учнів, які приходили на лекції, але до кінця року група розлетілась. Після першого року праці, обставини примусили мене поміняти школу в Костомлотах на іншу, в околиці якої також діяв пункт навчання української мови.

Моя друга школа була в Конарах. Село було менше. Там було легше працювати і це давало мені більше вдоволення. Лемків у селі було більше, а середовище виразно активніше. Дітей зібралось на дві невеличкі групи, а серед них були здібні та охочі вчитись по-українському. Батьки підходили до справи навчання рідної мови зі зрозумінням; з деякими родинами склались приязні відносини. З часом активніші повернулись на Лемківщину, а кілька родин поселилось у Криниці. З ними по десятиліттях мені пощастило відновити знайомства, а все через давню ученицю, яку мама звала Нюнею і так прийнялося звати її тоді в школі, хоч записана були як Аня.

Нюня з чоловіком і дорослими дітьми залишаються й досі моїми близькими знайомими в Криниці. Лемки мають там дві парафії – православну і греко-католицьку. В обидвох українська мова

відіграє важливу ролю. То ще не значить, що там всі "зукраїнізовані". Подібно як і в інших місцевостях, є такі, що підтримують ідею "Руси" чи "руського народу". Це явище в якійсь мірі схоже на ментальність підляську і не видавалось дивним, не викликало роздратування через "лемківський сепаратизм". Найголовніше в людей було почуття реґіональної гордости, повна свідомість своєї іншости та відчуття потреби зберігання свого народу.

Так отже два роки праці в школі на Вроцлавщині, давали мені контакти з Лемківщиною, що збагачували мій український кругозір навіть по кількох десятиліттях. Сентимент до того чудового краю спалахнув із такою силою, що коли в мандрівках по дальших від Криниці лемківських селах я попав до Кункової і зайшов на місцевий запущений цвинтар, в голові й душі кружляла думка, щоб написати в тестаменті, що хочу мати вічний спочинок на цвинтарі в Кунковій... Мальовничість цього закутка мене вразила. Минуло кілька дальших десятків років і хоч знаю нереальність тодішнього задуму, не маю чого стидатися з тодішнього пориву душі. Якщо Бог дав би більше сили, я б ще раз поїхав відвідати цвинтар, на якому були старі залізні хрести хіба ще з XVIII століття з написами кирилицею...

КИЇВ

Під час вчителювання, вагомою подією була можливість побувати на вчительському курсі вдосконалення української мови в Києві. То була незабутня зустріч з Україною, яка до того часу була поняттям невиразним, якби абстрактним... Наше українство потребувало таких фактів, подій, зустрічів.

Перше перебування в Києві залишило глибокі та неповторні враження. Пізнавали ми складну українську реальність: домінацію російської мови на вулицях і щирість української душі у приватних контактах... Про деякі трудні явища дискутували ми з викладачами, які старались якось оправдовувати дійсність. Викладачі були різні. Надзвичайно великий викладацький талант виявила молода аспірантка Михайлина Коцюбинська, племінниця відомого письменника. Вона знайомила нас з сучасною українською поезією, розповідала про молодих поетів, читала їхні вірші. З творчости тоді недавно померлого Василя Симоненка, взяла вірш "Лебеді материнства...", який вже став піснею, хоч нам був ще невідомий. Як вчила її співати, багато з нас мало сльози в очах... Якось недовго дозволили їй вести заняття з нами і незабаром її місце зайняв нудний професор.

Пізнали ми великі контрасти між містом а селом, яких ми досі не зустрічали. Рівень життя в місті був тоді хіба навіть вищий

ніж у Польщі, але село виявилось дуже бідним. То було "новітнє кріпацтво", як називали цей стан деякі відважніші колеґи почувши, що колгоспники не мають внутрішніх пашпортів, а в часі жнив не можуть взагалі без дозволу начальства виїхати з села. За цілий трудодень нелегкої праці, колгоспникові нараховували один карбованець, тобто приблизно два пива(!). Такі свідчення були від родичів, які відвідували колеґ з курсу. Багато наших курсантів мало близьких і дальших родичів у різних областях України.

Мені пощастило поїхати з дівчиною з курсу до її дядьків, яких виселили з Команчі на Лемківщині, до Комарна-Бучали на Львівщині. То був шокуючий досвід у співставленні з уявленнями, що склались з читання польських газет чи оглядання фільмів. З тої пропаґанди виникало, що всюди в колгоспах є багато техніки -- тракторів, комбайнів тощо. Там косили збіжжя ще косами, хоча й була якась техніка, але її виразно було надто мало. Навіть я сам взявся на півдня за косу, в заступстві за дядька Марійки, щоб він міг більше натішитись відвідинами братаниці, бо то була їхня перша зустріч після повоєнного вигнання з рідної землі.

Із першого курсу в Києві залишилось кілька нових і, як виявилось пізніше, важливих знайомств, між іншими з двома вчителями з педагогічного ліцею в Бартошицях – Михайлом Саванюком і Славком Марушечком. Зокрема зі Славком у мене склались особливо дружні відносини, а його позиція діяча і знойомства з діячами у Варшаві вирішили по кількох літах про дальшу мою українську біографію.

БАРТОШИЦІ

По закінченні вчителювання на Вроцлавщині, я одержав нову працю в Повітовій Раді в Бартошицях. Документом до підтвердження освіти був диплом Вчительської Студії. Хоча спеціяльність української філології не дуже співпадала з напрямком адміністрації, рішення було для мене позитивне. Тимчасово затримався я у Славка Марушечка, який мав простору кімнату в інтернаті українського педліцею і мешкалося там вигідно і цікаво. Як приїжджали українські діячі з Ольштина, вони деколи затримувались у Славка ночувати, тож була нагода послухати розмов осіб, хоч небагато старших, але більш досвідчених. Між ними бував м.ін. Степан Демчук, також з Підляшшя, активний діяч в Ольштині, редактор українських радіопередач. Тоді в Бартошицях поза ліцеєм не було багато "відкритих" українців, але Славко скликував на збори тих, кого знав, щоб зактивізувати міський гурток, який очолював Кость Комарчевський. Цей симпатичний молодий інженер, щирий українець, навіть запевняв, що він

націоналіст, але не надто схильний з тим афішуватись. Кость мав добру посаду, авто й успіх у дівчат. На українській ниві тоді найактивнішим був Славко. Він організував напр. товариські зустрічі, щоб поспівати українських пісень при власному акомпаньяменті на ґітарі.

Одного разу до Бартошиць приїхав з Варшави Іван Зінич – керівник організаційного відділу в Головному Правлінні УСКТ. У розмові зі Славком згадав, що шукають штатного працівника до Ґданська. Славко негайно передав мені вістку, а я погнався до готелю шукати Зінича. Відбулась коротка розмова, в якій гість пояснив, що треба контактуватись безпосередньо з ґданським головою УСКТ, а при позитивному там рішенні Головне Правління підпише договір на працю. Трошки був я збентежений, що мій вчительський диплом, не зробив на Зіничу ніякого помітного враження. Він був більш зацікавлений в тому, чи я маю якийсь досвід у громадській праці. Такого досвіду в мене не було, тож мій ентузіязм почав зменшуватись. Розповідаючи Славкові про зустріч з варшавським діячем, говорив я і про сумніви, а він зумів відповідно висвітлити справу та добавити ідейні арґументи, мовляв, він не має наміру позбутись мене з квартири, але вважає, що в ґданському УСКТ моя українська освіта була би більше придатна, як тут у Повітовій Раді і це було б корисніше для української справи. Погляди Славка на перспективу праці в Ґданську були вповні слушними, мовляв, подорож до Ґданська не коштує багато, тож треба поїхати та порозмовляти з головою ґданського УСКТ Павлом Кремінським, бо то чоловік невеликий ростом, але дуже енерґійний і привітний. Славко знав його особисто, бо математику студіював в Ґданську і був там членом української громади. Мене й самого сильно тягнуло до великого міста, подібно як і багатьох моїх нових знайомих з місця праці. То були якісь нераціональні ілюзії, що у великому місті життя легше і людина зразу стає щасливішою.

Незабаром довелось поїхати на вступну розмову з головним українським діячем у Ґданську Павлом Кремінським. Перша зустріч відбулася в приватному мешканні Кремінських, а пізніше з паном Павлом поїхали ми до світлиці УСКТ, як прийнялось тоді називати домівку. Мене представлено кільком членам Воєвідського Правління УСКТ, як кандидата на секретаря цього ж правління. І так несподівано протягом тої неділі зрозумів я, що все є на добрій дорозі, щоб незабаром переїжджати до Ґданська, бо виникало, що наразі немає інших конкурентів на цю посаду. Трохи навіть було дивно, що все пішло так легко. Майбутній шеф Павло зробив добре враження, в порівнянні до того, що траплялося мені в минулому. Він діловито інформував, що плата буде невелика. Здається, то була початково сума 1600 злотих.

Ось так у короткому часі я став кандидатом на українського "професійного" діяча на посаді секретаря Воєвідського Правління УСКТ. Назва посади звучала навіть пристойно, але компетенції та завдання не були ще для мене ясні. Через молодий вік не могло бути багато життєвого досвіду; контакти з українськими середовищами також не були наладнані. Підготовки до такої праці, яка мене чекала, не могло дати кілька літ вчителювання. Про труднощі, які можуть виникати з браку досвіду, тоді не доводилось багато думати, бо домінувало бажання брати цю посаду, на якій я потрібний, а молодеча енергія додавала оптимізму та надії, що я таки справлюсь із завданнями, які будуть виникати в тій новій праці. Отже переїжджав я до Ґданська повний радости й ентузіязму. Бути у великому місті і мати посаду урядовця... то вже давно мріялось; таке бажання було дуже типовим серед людей молодого покоління тих часів. Гроші не мали тоді такого великого значення, як в теперішніх часах. Окрім названих вище арґументів, був тут ще й ідейний аспект – якесь більш значуще використання українських знань, ніж у дотеперішній адміністраційній установі.

ҐДАНСЬК

Ґданськ започаткував наступний етап моєї українізації, що тривав кілька десятиліть. У мене склалось враження, що моя дотеперішня українізація не була ще вистачальна. Ставши раніше вчителем української мови, мав я повну свідомість українства, не сумнівався, як типовий підляшук (також з освітою "православний поляк"), чи я "руський" чи "білоруський". Одначе, я не мав сформованих поглядів про те, який повинен бути добрий українець, чи український діяч, що працює в суспільній організації. Бажання не признаватись до свого національного походження було надто сильно закорінене, щоб після Вчительської Студії безслідно зникло. Це, тим більше, що постійно траплялась антиукраїнська пропаґанда. Такий навик можна б пояснити інстинктом самозахисту.

Так отже моє бажання бути добрим штатним працівником УСКТ, якось вміщало в собі поняття "доброго українця". Початково видавалось, що як працюю в такій організації, то вже само по собі зрозуміле, що дію в позитивному напрямку. Пізніше появились сумніви, чи я дійсно належно справляюсь зі своїми завданнями. Перші початки були легшими психічно – відомо було, що треба вчитись, пізнавати людей, справи, слухати свого шефа. Праця почалась від читання паперів, протоколів, звітів на воєвідські конференції УСКТ і тому подібне. Загальні і детальні відомості про статут і організаційний стан у воєвідстві тощо. То було все нове для почат-

ківця, але й цікаве. Керівник був лагідний і дбайливий у відношенні до нового секретаря. Контакти від початку були добрі і Кремінський був задоволений. У своїй професійній праці в ґданській судноверфі, він мав достатньо можливостей заходити до різних фірм, а при нагоді хоч на коротко вступати до секретаріяту УСКТ. Від початку казав, що найголовніше для мене буде їхати в терен, бо праця в терені досі "лежала", а на місці в Ґданську "якось дамо собі раду з місцевим активом".

У практиці показалось, що крім досить частих виїздів на села, зокрема в часі т.зв. звітно-виборчої кампанії, для проведення статутних зборів гуртків, треба було присвячувати багато часу для занять у ґданській світлиці. Там верховодила відома активістка Олена Вальковська, а її обов'язково треба було слухатись і виконувати доручення, бо деколи бештала всіх, Кремінського тощо. Без неї Ґданськ не був би так відомим осередком української культури, яким стався в шістдесятих роках. Вальковська була знаменитою організаторкою різноманітних імпрез у ґданській світлиці, інсценізацій, концертів, вечірниць. З підготовленими нею програмами відбувались також виїзди до інших осередків на села Ґданщини та до інших міст у Польщі: Слупська, Кошаліна, Шеціна чи Перемишля і Сянока. У деяких виїздах випало мені бути у подвійній ролі: штатного працівника для виконання якихось технічно-підготовчих праць, і виконавця на сцені, наприклад на фестивалі у Кентшині.

Одним з найбільших успіхів ґданського театрального гутка була п'єса "Мартин Боруля" Карпенка Карого в режисурі, очевидно, пані Олени з незабутнім Влодком Кантором у головній ролі. Мені припала роля старого і смішного слуги Омелька у багатого Борулі, з якою початково не міг я змиритись, бо здавалось, що то не підходить для "воєвідського секретаря". З часом показалось, що "Омелько" залишився практично "назавжди" і кличка ця видається зовсім симпатичною, коли трапляється на велелюдних імпрезах почути: – Як ся маєш... Омельку? Давнім близьким знайомим просто вилітало з голови моє ім'я, а акторське "псевдо" міцно закріпилось у пам'яті людей.

У тамтих початкових часах, посада секретаря і для мене, і для родини та знайомих, зокрема в Бартошицях і околиці, сталась якимсь новим пунктом ставлення до мене. Мій батько мав, безсумнівно, причину до задоволення бо, побачивши в газеті "Наше Слово" мою світлину, пішов показати її знайомому пасічникові Тимцеві в українському Живкові з дипломатичним проханням: – "Окуляри згубились, то прочитай що там описують в туй вашуй газеті?" Також і до Повітової Ради в Бартошицях газета потрапила, бо давній польський колеґа по праці колись несподівано зайшов до секретаріяту в Ґданську, щоб поговорити про Бартошиці і випити чарку за

мою нову посаду.

То були рідкі оптимістичні моменти, бо щоденність була трудніша ніж сподівання, треба було ще багато вчитись, набиратися досвіду, а це не приходило легко. Життя у великому місті мало свої добрі сторони, але було відносно дороге в порівнянні до поміркованих заробітків і більше втомлювало.

У ґданському гурті українців були мешканці цілого Триміста (бо ще Сопот і Ґдиня), а також і Пруща Ґданського. Деякі мешкали тут ще з передвоєнних часів і підтримували цей осередок української активности. Спонтанні культурні заходи, напр. відзначення роковин Шевченка, українські студенти м.ін. Іван Тимчина, Христя Костик (дівоче Цєйка) організували ще до створення УСКТ в половині п'ядесятих років у Товаристві Польсько-Радянської Дружби. В такому середовищі формувалась українська зріла свідомість і потреба постійного контакту з українською культурою. Приналежність до такого середовища накладала на молодого штатного працівника якийсь обов'язок брати участь в українських подіях і ставатись компетентним у різних справах. Після "штатности", що тривала шість років, суспільна праця сталась вже внутрішньою потребою...

Українська громада в Ґданську не була вельми чисельна, але кипіла активністю. Вона була загальновідомим осередком в українському житті на крайовій території, а також в Україні... В 60-их роках з Ґданська до України йшли сотні уескатівських календарів і оформлених передплат "Нашого Слова". Сам Василь Боденко, ремісник родом з Львівщини, профінансував висилку до Києва понад ста календарів і понад 500 передплат "Нашого Слова". До речі, газета йшла до українських засланців в СРСР, а відносно багато до міста Воркута за полярним колом. З України в такі місця було неможливо передплатити українську газету. Київського постачальника адрес передплат і гуртового розподілювача календарів, Зиновія Антонюка, заарештували і засудили на 10 років, які відсидів, як сам сказав, "від дзвінка до дзвінка". То були справжні герої мирних часів...

У нас досвідчені читачі критикували газету, а в Україні ця газета мала великий попит. До неї ставились з увагою і пошаною. В 90-их роках у берлінській бібліотеці я випадково натрапив в "Літературній Україні" на статтю Дмитра Павличка – спомин зі студентських часів у Львові, де мовилось, що ректор за якусь провину доручив йому придбати і оформити п'ять нових передплат "Нашого Слова" (!). Такі приклади корисної ролі уескатівських видань для України підбудовують і по літах... Через збіг обставин, траплялось знаходитись близько, чи навіть бути учасником (нехай тільки технічним) процесів, важливих для українства в Польщі, як і для зв'язків з Україною, які не були в програмах діяльности УСКТ, але

були важливішими за ті "програми".

Як штатний працівник, я їздив по селах Ґданського воєвідства, вчився проводити звітно-виборчі збори, писати з них протоколи чи різні анкети для делеґатів, як цього вимагав наш статут і влада реєстраційна, тобто повітові і воєвідський відділи внутрішніх справ. Деякі чиновники, зокрема в повітах, були виразно антиукраїнськими, хоча старались не показувати цього, і на початку якось не доходило до мене те, що говорили старші діячі в терені. Особливо трудним повітом був Лемборк, де членів було небагато, не було там умов до розгортання культурної активности, але існувала потреба утримування трьох гуртків, які засновано раніше, щоб могло існувати повітове правління, бо воно з черги було необхідне для статистики, щоб була статутна підстава для Воєвідського Правління УСКТ. І там на селах не вдавались збори, бо члени не приходили. Бувало, що до залі, де мали відбутись збори, пішли ми вдвох з місцевим головою; ще приїхав керівник повітового відділу внутрішніх справ Краєвський і більше ніхто не прийшов. Голова повітового правління Василь Гірний твердив, що Краєвський – україножер і люди не прийдуть там, де він появляється, бо бояться. А мені видавалось, що не маю достатнього організаційного вміння, щоб притягати людей, бо якось не хотілось вірити в те, що говорив старий діяч. Він сам мав труднощі з працею в Лемборку. Всупереч добрим кваліфікаціям книговода, його кілька разів звільняли з посади головного бухгальтера в лемборських соціялістичних фірмах. Він був переконаний, що це наслідки інтриґ Краєвського.

Гірний напевно мав підстави на свої теорії, але на те не було ніяких доказів. Його заанґажованість в українській діяльності була велика. Поки існував воєвідський відділ УСКТ в Ґданську, він був головою воєвідської ревізійної комісії. Маючи великий літературний талант, посилав до "Нашого Слова" гумористичні фейлетони та гуморески. Одначе, і через цю творчість траплялись йому шикани з боку вже української "верхівки". Коли головним редактором газети став Боярський, він приїхав раз на зустріч з читачами до Ґданська. На зустріч запросили також Гірного, а Боярський в ході зустрічі несподівано почав гостро критикувати літературну творчість цього талановитого письменника. Твердив, що Гірний не вміє писати і не повинен займатися писанням, бо такого не будуть більше друкувати... Ображений таким нахабством, Гірний вийшов з наради разом зі своєю кузинкою Христею Костик, яка розповідаючи про цю ганебну напасть, не приховувала свого обурення, що ніхто з присутніх відповідно не зареаґуав, не став в обороні її вуйка, як того очікувалось. Подія вказує на те, що і Кремінський в деяких ситуаціях чомусь не протиставився разючій несправедливості. Бояр-

ський мав досить поняття, щоб розуміти, що рівень його власної, агітаційної писанини далекий від доброго літературного стилю Гірного, але приватна заздрість хіба не була тут основною причиною. Правдоподібно, він був виконавцем "вказівок". Популярність Гірного як найвидатнішого літератора тих часів, не зменшилась, мимо таких акцій проти нього. Він мав успішні літературні вечори в Ґданську, Щеціні та в інших осередках, а деякі його твори виконувались на сцені. Тут варто навести один із його гумористичних віршів, написаний в стилі клясичної думи, з заспівом і звертаннями до героїчно-історичних подій... а при тому був ілюстрацією української ментальности.

ДУМА ПРО СОЛТИСА ЛЮБІНЕЦЬКОГО ТА ЙОГО КОМПАНІЮ

Ой у місті-городочку,
Та й на ринку, на риночку
То не сизий орел літає –
То солтис любінецький
В господі гуляє...
Словами промовляє:
Гей ви хлопці - молодці,
Любінецькі мої сусіди,
Добре дбайте,
У чарки собі наливайте,
Та за моє здоров'я
Пийте – випивайте.
Бо я ваш любінецький
солтис,
Нині корову продав,
П'ять тисяч за неї узяв.
Бабі всіх не віддав,
П'ятсот на попіянтус з вами
сховав...
"Панє Вуйцік! Дай пан єще
два баси!
І кільо добрей кєлбаси!
Нєхай люд любінєцкі вє,
Як іх солтис і піє, і є!"
І всі сусіди добре дбають,
У чарки собі наливають,
Та за здоров'я свого солтиса
П'ють – випивають.
Раптом хтось двері в господу
відчиняє...
Ой, то не лютий ворог наступає,
То секретар УСКТ в господу
прибуває,
Словами промовляє:
Солтисе любінецький –
Козаче молодецький,
Кажуть, що ти нині корову продав.
Може б ти щось на бідних
студентів офірував.
Не один студент батька, матері не має
Подерті штани латає...
Солтис любінецький добре серце має
Калитку виймає, секретареві УСКТ
У шапку гроші кидає...
І всі любінецькі сусіди добре
серце мають,
Калитки виймають, секретареві УСКТ
В шапку гроші кидають...
І як секретар усі ці гроші злічив,
То аж три злотих і п'ятнадцять ґрошів
налічив...

Примітки-пояснення:

1. Солтис – сільський помічник влади.
2. Господа – за комуни на селах кооперативні ресторани, які тоді звались всюди однаково – "Ґосподa людова"".

Театральний гурток у Ґданську.
Сидять: Влодко Кантор – незабутній Боруля з дочкою (Люба Поливко) та з її нареченим (Ромко Когут). Стоять зліва: Нестор Грицина, Наталка Іван, Олена Вальковська – режисер, Ігор Поливко, Михайло Кібак, Іван Дадьо, Володимир Романчук як Омелько – слуга Борулі.

Цивільний шлюб Володимира і Нелі Романчук. Свідки (зліва) Михайло Кібак – щирий друг і Степан Романчук – давній сусід з Новосілок. Ґдиня, 1964 р.

Приватна застільна імпреза – нагода до інтеґрації в українське середовище Нелі Романчук – сидить з Павлом Кремінським. Стоять зліва: режисер Олена Вальковська та її видатні артисти – Нестор Грицина та св.п. Ігор Поливко. Ґданськ, 1966 р.

Доречно нагадати, що недалеко Лемборка є село Любовідз (звали його і Любоніце), у якому жило кілька чи кільканадцять українських родин, більше польських, але не знати, чи українець був там солтисом.

Під цю пору в тому колись "трудному" Лемборку є значно більше українців, що перенеслись з терену повіту до міста; активно діє український гурток, який очолив давній ґданський студент-активіст Олег Романко, діє пункт навчання української мови та український дитячий садочок. Через давні знайомства підтримуються також принагідно українські контакти з Берліном.

УЕСКАТІВСЬКИЙ ДОСВІД

Вчительський диплом зі Щецінської україністики був вирішальним чинником у формуванні моєї української свідомости, а Вчительська Студія немов "відчинила мені двері" до письменного українства і спрямувала на шлях корисної праці для української громади. Без них я б не став початково "професіональним" діячем, а пізніше, як всі інші – діячем на громадських засадах у Ґданську... Прикметник "професіональний" ставлю в лапках із власних іронічних мотивів, бо як штатний працівник-початківець, ніяким діячем я ще не був, але мав звання "секретаря правління", і був "вибраний", що в тому випадку означало просту формальність, але мало означати якби поважнішу функцію. Практичних знань у мене не було і я вчився їх протягом довгого часу. Маю навіть враження, що й досі не вивчив усього того, що повинен знати добрий та успішний діяч у громадській праці.

На початку моєї професіональної праці, як пригадую, були й прикрі моменти. Один з них трапився у Варшаві на одному з пленумів Головного Правління, перед виборами до Сойму. Там "товклося" тезу про те, що всі ланки УСКТ повинні провести роботу, щоб якнайбільше українців пішло на вибори. Всі промовці дуже мудро дискутували і мені також захотілось виступити. Як мені здавалось, я висунув поважну, хоч тоді міцно передчасну пропозицію, щоб до списків кандидатів на послів, додати також одного українця, що автоматично зактивізувало би середовище українське. Свою думку я обґрунтував тим, що кількість українців в Польщі прийнято окреслювати на 300 тисяч, тож навіть один кандидат був би вистачальним для нашої національної меншини, бо ж українці, як всюди підкреслюється, є повноправними громадянами Польщі і мають право хоч на символічну репрезентацію в Соймі. Я не сподівався, що можу викликати якусь бурю проти себе, а навпаки, був задоволений з власної відваги виступити, здавалось, із розумним внеском. Одначе,

я скоро зрозумів свою помилку.

Зараз після мене голос взяв представник Центрального Комітету Партії Ян Скшипчак, який завжди був присутній на пленумах і з'їздах УСКТ і впевненим голосом заявив, що мій виступ свідчить про незнання виборчих законів. Кандидатів на вибори висувають Комітети Фронту Єдности Народу, а не окремі організації, такі як УСКТ. А взагалі у виборчій ординації не має припису, щоб були кандидати від національних меншостей, бо кандидати висуваються від виборчих округів. І ще там було щось логічне в такому дусі. Я відчув, що зробив якусь помилку, бо дійсно не розбирався в деталях тодішніх виборів. Після представника влади, говорив голова Головного Правління УСКТ Костянтин Лащук. Він голосно і з величезним обуренням розревівся проти мене. Такого крику не доводилось мені ще чути не то в УСКТ, де був я коротко, але взагалі в дотеперішній праці. У нього немов біс вступив коли кричав: – Як можна так по дурному виступати на пленумі, з такими непродуманими пропозиціями, які зовсім нереальні і недоречні... Він не є членом пленуму і, властиво, не має права забирати голосу... він має лиш голос дорадчий. Така тотальна критика продовжувалась кілька хвилин. Я сидів приголомшений тою дещо хаотичною, але голосною ляпаниною голови. Мені здавалось, що то вже кінець моєї праці в УСКТ, а все через мою наївність, що можна про все дискутувати, бо ж демократія...

Наступного дня ще була якась нарада штатних працівників і я боявся, що знову буде крик і вилечу з "посади" з гуком. Одначе, другого дня настрій у голови був дуже мирний. Він любив випити і виразно собі посвяткував по пленумі з якимись активістами, як то було в звичаю. На нараді щось там коротенько згадав стомленим тоном, що Скшипчак зробив йому докір, щоб більше вести виховної роботи з людьми, а він не знає, як тут виховувати такого Романчука... І більше нічого. Моє здивування було велике, але й радість була, що так легко все "розійшлося по костях". Лащук сам по собі не був злий, але хотів бути вельми льояльний відносно влади... Як приїздив до Ґданська, то і випити довелось разом у Кремінського.

Колись на пленумі якось там критично виступив вчитель української мови Онишко з Бєліци коло Пасленка, – людина розумна і порядна. Говорив про труднощі в навчанні української мови. По місяці чи двох трапилось заїхати з Кремінським до Онишка на розмову, а він сказав, що не буде вже далі вчити в цьому селі, бо написав заяву про перенесення. Виявилось, що приїжджав до нього Лащук і передав, що представник партії Ян Скшипчак заявив, що краще би було, якби Онишко не працював далі в цьому селі й не навчав української мови... Цей вчитель після того вже не появлявся серед активістів. То були такі події, що тяжко сприймались...

Партійний чиновник з адміністраційного відділу Центрального Комітету Партії ставався якби своєрідним диктатором в УСКТ, а Лащук його слухняним помічником. На кількох з'їздах, після офіційних виборів кандидатів до центральних органів УСКТ – правління, ревізійної комісії, товариського суду, групка вибраних, десь до двадцяти осіб, йшла з великої залі до малого приміщення, щоб "уконституватись" тобто вибрати з-поміж себе голову, заступників, президію і т.д. З ними йшов Скшипчак і в "кулуарах" витягнувши з кишені карточку з прізвищами, роздавав функцій: ...партія бачить на голову того, а на заступників тих, членами президії будуть тамті, а решта – члени пленуму". Після такого розподілу, група йшла до залі нарад, де новий (чи старий) голова оголошував результати тих внутрішніх "виборів" і дякував делеґатам за довір'я ... Такі бували реальні події тамтих часів, про які ніде не говорилось, бо не годилося навіть нікому признаватись, що був свідком, а тим більше учасником, такого "демократичного вибору", записаного в протоколах чи звітах.

У порівнянні до варшавських розподілів "найвищих" функціонерів, вибори в наших теренових ланках, від сільського гуртка, через повітові правління до воєвідської конференції в Ґданську, могли би бути зразковими прикладами організаційної демократії, якої, на мою думку, не треба б стидатись навіть в Америці. Якщо протягом десятиліть делеґати обирали в Ґданську на воєвідського голову УСКТ Павла Кремінського, то не було в тому ніяких маніпуляцій, комбінацій, чи "вказівок". Він був просто людиною винятковою і діячем на українській ниві в Польщі незамінним. Представляючи невелике за чисельністю членів воєвідство, він усе був членом президії Головного Правління у Варшаві і хіба одиноким з таким довгим стажем. Від початку моєї штатної праці, як безпосередній керівник, Кремінський виявився людяним і приязним зверхником. До нього можна було звернутись і з особистою проблемою, напр., чи годиться штатному працівникові женитися з полькою? На моє здивування, він не поставився до тої проблеми так неґативно, як би це напевно зробила більшість моїх колеґ зі Студії, а правдоподібно і я сам, якби мав комусь іншому радити. З наших молодіжних дискусій виникала виразна настанова: свідомий українець повинен женитись зі своєю дівчиною. В моїй ситуації якось не випадало перейти над проблемою от так собі без розмови з людиною авторитетною, бо багато сумнівів було і в мене самого. Кремінський знав про мої зв'язки з дівчиною з-поза українського середовища і, послухавши про мої наміри і сумніви, не показав ніякого здивування чи обурення, а спокійно висловився, що не так важливо, якого походження жінка, а найважливіше те, як буде пізніше формуватись ставлення до

українських справ, активність в українському житті. Він навів приклад нашого спільного знайомого кавалера, якого побачив кілька разів на вулиці з якоюсь чужинкою, і від того часу хлопець "пропав", тобто цілком перестав приходити до світлиці, де раніше був досить активний. При такому становищі пана Павла, вже не було потреби довго надумуватись і я незабаром одружився з "кашубіцею", як називали наречену деякі жінки з нашого середовища. Дружина Неля, як полька з частинно німецьким родоводом і її родина не спротивлялись вінчанню в православній церкві і ми брали шлюб у маленькій парафії в Ґурові Ілавецькому, зі скромним сільським весіллям у родини. Невдовзі дружина стала членом українського танцювального гуртка в Ґданську, а пізніше постійною активісткою в хореографічній ділянці, між іншими – інструкторкою на етаті ГП УКСТ для славного ансамблю "Думка" в Ґурові. Її діяльність стала там більш відомою і більш корисною як її чоловіка, бо я хоч і бував активним, при наших спільних виїздах напр. на ювілей "Думки", чи на з'їзди випускників ліцею, то через деякі мої "революційні" ініціятиви, псував добрі відносини місцевих діячів з владою, за що мене збештав ґуровський приятель Роман Сенишин. Була така нагода восени 1988 року, що я прочитав в ліцеї лист-звернення інтеліґентів від національних меншостей до плянованого круглого столу, яке від українців підписав м.ін. д-р Володимир Мокрий, пізніше професор Ягайлонського Університету в Кракові. Він коротко перед тим вручив цей текст Лєхові Валенсі в Ґданську, а я мав щастя бути свідком цієї історичної події, то не міг втримати язика за зубами в Ґурові хоч, з другого боку, розумів і Романа з його побоюваннями за Ґурово, яке, без сумніву, було більш консервативне від Ґданська, що ніяк не применшувало поважних досягнень і значення Ґурова Ілавецького.

Уескатівські чиновники і центральні органи від початку мого стажування в організації викликали якісь мішані почуття і протилежні погляди. Згадуваний вже Кость Лащук на нарадах штатних працівників чомусь багато часу присвячував лаянню заочно (!) лемківських діячів Донського і Стефанівського, що вони якісь сепаратисти, роблять велику шкоду нашому Товариству, виступають з якимись дурними пропозиціями, а не розуміють, що в організації можуть спричинити розкол... і таке подібне критикування "ворогів народу" в партійному дусі. Воно було зовсім незрозуміле для присутніх, бо з нарадами не мало ніякого зв'язку. Правдоподібно йшлося про виконання вказівок "згори". Його виступи на пленумах і нарадах були порожньою балаканиною, в якій було характерне те, щоб ляпати голосно і без сенсу, але коли Лащук мав нагоду роздертися проти когось конкретного, тоді йому, на диво, виходило якось складніше. Майже всі діячі "на верхівці" і з терену любили випити, а це

належало якби до неписаного "організаційного ритуалу". Після пленумів до обіду Лащук офіційно замовляв для всіх по чарці горілки, а пізніше вже в маленькій групі "довірених" випивав далі, правдоподібно також на кошт організаційний, що нікого не дивувало. Після одної з імпрез виникла сварка між Лащуком а Зіничем, бо один одного почав голосно звинувачувати в доносах до влади. Психоза страху перед донощиками була навіть там.

Як Зінич перейшов до праці в редакції "Нашого Слова", то Міністерство прислало на посаду секретаря до Головного Правління УСКТ Миколу Рябчука. Про те якось сумно повідомив на нараді Лащук, представляючи нового псевдодіяча. То була досить мізерна постать старого, дрібного чиновника, який з українцями мав хіба колись щось спільного, бо розмовляв по-українськи з російським акцентом, а до УСКТ прислали його з влади певне тому, щоб місце було зайняте. Рябчук "попрацював" секретарем зо два роки і якось несподівано помер. А коротко перед ним помер ще Лащук, який хоч хворів на серце, не шанувався. Поїхавши десь зимою в терен, на село, як звичайно випив з вечора, а рано для попису вирішив побігти босо по свіжому снігу до туалету на подвір'ї. Дістав інфаркт і не відрятували...

Наступним головою став Микола Королько з Любліна, старий партійний діяч, колишній член КПЗУ. До Варшави приїжджав лише на збори, пленуми та з'їзди. Отже практично мало часу присвячував Товариству, хоч як пенсіонер мав можливості, коли б відчував якісь глибші потреби посприяти розвиткові організації. Але він, як і новий секретар Головного Правління Олександер Гнатюк, як виявилось незабаром, стали також слухняними виконавцями побажань "всемогутнього" Скшипчака. Королько початково робив добре враження людини зрівноваженої і ретельної, але там де був конфлікт інтересів між владою а нашим уескатівським "народом", він льояльно старався бути на боці влади. На одному з'їзді, де мала бути затверджена зміна статуту з ініціятиви влади, проєкт "не перейшов" в голосуванні, не набрав відповідної кількости голосів. Королько і Гнатюк робили різні заходи з повторенням голосування, але не виходило. Я також був проти і задоволено посміхнувся, радий з результату, тобто провалу. Побачив цей момент Гнатюк і коли я знайшовся якось біля президії, він дещо розстроєно сказав: – "Як я побачив твою задоволену усмішку, то хотів підійти і дати тобі в морду," на що я йому: – "То я певно віддав би тобі і боротьба була б "ідеологічна"...

З Гнатюком ми знались довше, бо він раніше був воєвідським секретарем УСКТ в Щеціні і тоді ми мали добрі відносини. Як він дістався до Варшави, то виразно йому до голови вдарила

содова вода, бо вважав, що має навіть право бити в морду "непослушних". Він був готовий фальшиво подати результати голосування при перерахуваннях, запевняв про помилку, але Скшипчак не погодився далі тягнути фарсу, натякаючи, що незатвердження змін в статуті більше зашкодить Товариству... З'їзд виразно показав великий ріст свідомости делеґатів і вони не були послушним знаряддям для чиновників. Після з'їду за якийсь час Королько зрезиґнував з головування, а на його місце прийшов Євген Кохан, до того хіба секретар пропаґанди в повітовому комітеті партії в Оструді. За часів його головування були дальші прояви росту свідомости активістів, як і спроби приборкання "занадто активних".

У Ґданську завелась традиція організувати загальнопольські імпрези – "молодіжні ярмарки". Тоді була мода на кабаретний гумор і один невеликий гурт артистів, хіба з Ольштина, підготовив дуже вдалий номер зі співом польського шляґеру. На залі в першому ряді сидів Кохан, а на сцені молодіжний квартет виконував популярну пісню, споглядаючи промовисто на нього: "Як сє маш коханє...як сє маш...

Повєдз цо зостало з наших мажень
Повєдз кєди знову цє зобаче...

Глядачі на залі ревіли зі сміху, Кохан теж посміхався, але в душі почувся хіба ображений, бо на другому ярмарку кабаретів майже не було. Виявилось, що Кохан, як голова УСКТ, виступив з письмовим проханням до головного уряду цензури, щоб мистецькі програми українських аматорів були лише тоді затверджені в офіційній цензурі, як будуть мати затвердження з Головного Правління УСКТ. Отже Кохан завів свою власну цензуру, гострішу за офіційну. То був час відлиги за Солідарности, а офіційна цензура злагідніла. Серед активу почалися розмови про скликання надзвичайного з'їзду УСКТ і виборів нового керівництва. При останньому ярмарку за часів свободи, що відбувся в листопаді 1981-го року, відбулась цілком поважна нарада активу під проводом молодого судді зі Щеціна – Степана Колосівського. Там прийнято рішення про надзвичайний з'їзд і був хіба названий навіть його приблизний термін. Кандидатом на нового голову мав бути журналіст з Ольштина Степан Міґус, хоча не було певности, чи йому відома вже така роля. Він приїхав на ярмарок, але чомусь не був присутній на нараді. Якби дійшло до демократичних приспішень, то Міґус був би одним з головніших кандидатів на місце Кохана, бо того хитрого партійняка всі мали досить, принаймні на тій півконспіраційній нараді.

З'їзду не далося провести, бо за кілька тижнів введено воєнний стан і всяка активність припинилася. Активно діяв тільки Кохан, який приїжджав три рази до Ґданська, але тільки раз мав

зустріч в УСКТ. Головним його заняттям було правдоподібно вишукування українців на листах інтернованих чи арештованих членів Солідарности... Якраз у нас таких не було, проти яких Кохан і його компанія потиху підготовляли "чистку".

По кількох місяцях скликали до Варшави Пленум Головного Правління УСКТ, а день перед тим мало відбутись засідання Товариського Суду, якого я був членом, бо мав юридичну освіту. До того часу Товариський Суд практично не діяв, бо не траплялись справи, які би потрібно було розглядати. Тим разом справ на розгляд зібралось аж забагато, а їх подавали як головні обвинувачі (щось якби "прокурори") Кохан і вже старий пенсіонер Боярський, а головою Суду був також пенсіонер Антін Старух, добрий українець, але занадто підпорядкований владі, також уескатівській. Він готовий був виконати всі вказівки Боярського. Ще в Суді було двох спокійних, симпатичних лемків: Підлипчак з Зеленої Гори і Петро Шафран хіба з Горлиць. Уескатівським діячам-"прокурорам" йшлося про те, щоби з допомогою Суду повикидати з УСКТ трохи свідомих, корисних активістів, звинувачених у "шкідливій" діяльності: співпраці зі структурами Солідарности, закладанні "нелеґальних" чи шкідливих організацій, таких як Спілка Українських Студентів в Ольштині і тому подібне. Підготовкою "чистки" займалось ніби кілька "громадських колективів", які підготовили листи обвинувачених, яких найбільше було хіба з Перемишля і Ольштина, а Кохан і Боярський представляли їх судові та надіялись, що їхні пропозиції викидання будуть затверджені. Але то вже були інші часи ніж раніше і члени вже не слухались "начальства", тим більше, що обвинувачення були дурні, а викидати хотіли порядних активістів напр. д-ра Мокрого з Кракова чи Козубеля і Сича – студентів з Ольштина. Багатьом пропонували догани та попередження. Імпреза "чистки" виразно не вийшла організаторам мимо того, що Кохан вилазив зі шкури для обґрунтування якихось внесків, використовуючи свою демагогію і покликаючись на авторитет "довіреного комуніста" Боярського.

Практично то на суді рішало двох лемків, бо хоч я був проти покарання, то Старух був "за" і його голос, як голови, рішав, якщо лемки стримувались від голосування. Вони щиро висловлювались, вже після суду, що для них не мало такого значення, що там буде з ольштинянами, але не могли допустити до викинення "свого лемка" – Мокрого. На мою заувагу, що Мокрий то не лемко, вони казали: "але має жінку лемкиню і він бореться за наші справи, то так, якби був правдивим лемком". Я признавав їм в тому рацію, і з жалем собі подумав про вродливу дружину Мокрого, Христю Рогоц, яку я пізнав раніше за нього, ще тоді, коли дід приводив її з другим онуком Юрком на лекції української мови до світлиці в Ґданську.

Засідання Товариського Суду не кінчало проблеми "чистки", бо на другий день на пленумі Головного Правління справа знову стала предметом гострої дискусії, неприємної для ініціяторів акції. Головний редактор "Нашого Слова" Мирослав Вербовий, а водночас заступник голови Головного Правління почувши, що до викинення був пропонований і д-р Мокрий, не витримав у своєму обуренні і заявив, що подає у відставку. Зрозумівши поважну небезпеку для себе, Кохан скоро зробив те саме, а за ним і Гнатюк. Такі заяви викликали кризову ситуацію і ще більш драматичну дискусію, в якій деякі діячі вказували на можливі погані наслідки кризи для організації в майбутньому і пропонували затвердити рішення на пленумі. Кризовий настрій якось втихомирився, хоча невдоволення не минуло. Один з членів пленуму, Володимир Серкіз, вже по зборах пропонував, щоб наступного разу пленум починати від виборів нового голови Головного Правління, бо Кохан же у відставці, але опозиція проти нього не мала такої сили і заслужений для партії функціонер протривав ще кілька років, аж прийшли демократичні зміни. На жаль, я не мав приємности бути на з'їздах, на яких не було вже авторитарних партійняків.

БЕРЛІН

На хвилі "моди на Захід", я опинився в Західньому Берліні, ще відгородженому міцною стіною, що незабаром мала розсипатись, як і цілий Радянський Союз. Я в дусі не міг надивуватись влучності поглядів молодого студента Терефенка, які він виголосив на неформальних півконспіраційних дискусіях у Ґданську, що СРСР – то "колос на глиняних ногах".

Довголітні зв'язки з українським життям на Ґданщині і в Польщі не припинились після виїзду, а мали своє продовження і далі, хоча вже в іншій та обмеженій формі. В нових обставинах докучливим стало відчуття втрати постійного зв'язку з середовищем. Простір в духовому сенсі стався більш неґативним і не знати було як його заповняти. Матеріяльних проблем не відчувалось після завершення бюрократичних процедур, які в Німеччині проходять дуже справно, якщо є всі потрібні папери. На підставі походження жінки, стався я "німцем" за тутешніми поняттями, а навіть отримав посвідку "вигнаного німця", яка давала якісь там привілеї. На ті часи то була вже юридична фікція, бо ж мене ніхто з Польщі не виганяв, а приїхали ми цілком добровільно. Папери "вигнаного німця" ніяк не применшують почуття кривди за вигнання моєї родини і цілого села без жодної причини. Заподіяна українцям несправедливість повинна бути хоч символічно визнана злочином.

Моє заанґажування в українську активність в Берліні підтверджує грамота "за зміцнювання зв'зків німецько-українських" від Посла України д-ра Анатолія Пономаренка. То був хіба досі найвидатніший український дипломат у Німеччині, при тому великий прихильник активности української діяспори.

Моя активність в житті української громади брала свій початок від подій, пов'язаних зі вступом до Вчительської Студії в Щеціні та навчанням на україністиці. З того часу минуло вже понад півстоліття. Маю багато причин бути вдячним долі, що саме так повела мене в житті...

Вчительський диплом зі Щеціна вирішав у моїй біографії не лише про формування української свідомости. То була якби своєрідна перепустка до дорослого самостійного життя, і до тих сфер українського організованого життя, до яких без того для мене не було б хіба можливостей дістатись. Отже Вчительська Студія в тому випадку "відчинила мені двері" до письменного українства та спрямувала на корисний шлях праці для української громади. Без диплому зі щецінської україністики і тих знань, які я там здобув, в тому числі і спрямовуючого впливу колеґ на різних етапах молодечого життя, я б не став початково "професіональним діячем", а пізніше, як всі інші в Ґданську – діячем на громадських засадах... Там була гарна Академія: Альма-Матер Уескатієнзіс.

Мій спогад хотілось би завершити перефразованими словами Великого Шевченка: "Ми просто йшли, ми не лукавили з тобою, у нас нема брехні і крутійства за собою".

Берлін, 2014 р.

Ґданщани перед Шевченківським концертом у Берліні. Зліва: Роман і Оля Михалик, Стефа Волощакевич, Іванка Паляк, Володимир Романюк. Завдяки ґданським артистам відбулося гарне Шевченківське свято, якого досі не бувало в цьому місті. Берлін, 28.I.2001 р.

У 45-ті роковини визволення концтабору Заксенгаузен під Берліном, в якому жертвами були тисячі українців, в тому й Олег Кандиба-Ольжич – видатний поет і політичний діяч. Група українців після покладення вінків від Посольства України на місці крематорії (справа): Богдан Сідельник і Роман Червінський зі Львова – давні малолітні в'язні цього концтабору, Володимир Романчук, полк. Сергій Косенко, Надя Фішер і Богдан Піх. Заксенгаузен, 2000 р.

Апостольський Екзарх Владика Петро Крик з Мюнхену після урочистого Богослуження в Равенсбрюк з парафіянами греко-католицької станиці – римо-католичкою Нелею і православним Володимиром Романчуками. Равенсбрюк, 28.III.2001 р.

Надто скромна зустріч у Посольстві України в Берліні з легендарним Левком Лук'яненком – колишнім послом України в Канаді. Зліва: Посол Левко Лук'яненко та Володимир Романчук. 2005 р.

НА СПИСКУ ПІДОЗРІЛИХ У НАЦІОНАЛІСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Як відомо, українцями в Польщі після військової операції "Вісла" "опікувався" уряд внутрішньої безпеки. Точніше про це довідуємось із розкритих документів після повалення комуністичного режиму.

У списку підозрілих за націоналістичну діяльність, в уряді безпеки в Ґданську опинилися такі українці: Костик Василь, Романчук Володимир, Поливко Ігор, Кремінський Павло, Кібак Михайло, Гнатюк Олександер, Гірний Юрій, Семблевський Андрій, Семблевська Люба, Шульган Василь, Ментух Андрій, Валько Ярослав, Брунець Володимир, Вальковська Олена, Кіца Зорян, Кулєвіч Анна (Піх), Юрець Володимир, Загорлякевич Олександер.

Те, що я знайшовся на другому місці серед підозрілих за націоналістичну діяльність, зовсім не означає ступеня моєї "націоналістичної" заанґажованости в тому часі. Свої погляди виголошував я помірковано, навіть в гурті довірених і за чаркою, хоча могло щось вирватись для попису. Дивує досить велика кількість "підозрілих" з ґданського середовища, хоча не всі були активістами чи навіть членами УСКТ. Втягання на листу підозрілих видатних активістів, які діяли від початків заснування Українського Суспільно-Культурного Товариства, таких як: Вальковська, Павло Кремінський чи Михайло Кібак вказує на те, що безпека хотіла мати постійний строгий нагляд над усім українським середовищем. Зокрема П. Кремінський бу коректний, дипломатично зрівноважений і, здавалось, що не було причин підозрівати його в "неправості". "Підозрілих" з листи розпрацьовували дальше: можна було підслухувати їхні телефони, перечитувати листування, обставляти їх донощиками (бо їх мали і в порядному Ґданську). Постійно вербували нових, також і мене.

Офіцери безпеки, деколи у двох, приходили до секретаріяту УСКТ "поговорити", пропонували приязно зайти до них, а після закінчення праці в УСКТ, приходили до нової фірми і робили натяки на те, що від їхньої згоди залежить мій аванс і я повинен погодитись на співпрацю. У моєму випадку їм не вийшло (можу й присягнутись), але приватно ми довідувались про двоє чи навіть троє донощиків...

Убеки найсильніше розпрацьовували і вербували Андрія Ментуха, – відомого художника, бо він ще малолітнім працював для УПА, хоча його тоді не викрили. Видав його друг з тих часів, який попав до в'язниці і пішов на співпрацю.

Течка Ментуха, з якої беремо ці інформації, має понад двісті сторінок. І хоч ми десятиліттями були сусідами і в добрих відносинах жили, по-дружньому оковиту пили, Андрій щойно після падіння комуни розповів про ці сторінки своєї цікавої біографії... Можливо, не довіряв нікому, що й би не дивувало, хоча не сказав такого. Це таки були важкі часи...

Бажаю розказати про оригінальне фото Тараса Шевченка – власність найстарішої жінки в берлінській українській громаді, яке знайшлося у мене випадково, як спадщина від цієї жінки, яка померла, проживши 97 років і майже до кінця ходила самостійно. То була феноменальна постать.

Як сільська дівчина, Ніна з села Дубіни під Гайнівкою, у віці 16 літ вийшла заміж за одного з військових армії УНР, що були інтерновані в Польщі і затруднені в Біловезькій пущі – Григорія Ковальчука. По кількох роках подружжя еміґрувало до Франції і поселилось у Парижі. Як гітлерівці зайняли Францію, вивезли їх, як чужинців, на примусові роботи до Берліна. По війні Ковальчуки залишились жити в Західньому Берліні.

У яких обставинах фото знайшлося в них, – не відомо. Після відходу Ніни Ковальчук у вічність, родина її другого чоловіка, Семена Гулика з Лемківщини, роздала речі з мешкання для людей з української громади. Ось так фото Т. Шевченка опинилося у мене. Пам'ятка виглядала як репродукція якогось портрету. Одначе, написпечатка ззаду вказує на оригінальне фото Шевченка, правдоподібно з Євгеном Гребінкою. Там є такий напис: "Коллекція Кієвск. Худож. Промишл. і Научнаго Музея Императора Николая II. Воспроизведеніе Воспрещается".

ЯРОСЛАВ СТЕХ

ПРО ПОДРУЖЖЯ ДАНИЛІВ І НЕПЕРЕСІЧНУ УКРАЇНСЬКУ ПАТРІОТКУ ОЛЮ

Ярослав Стех

Знаю лише з переказів, що мґр Теодор Данилів вирізнявся надзвичайно добрим характером, а як людина, завжди був готовий допомагати своєму народові у потребі та належав до провідних українських патріотів. Світова хуртовина справила, що він змушений був жити далеко від рідної йому землі і справжніх друзів. Йому довелося пережити чимало трагічних подій спочатку під польською, а згодом під совєтською окупацією. Переживши багато негараздів, він опинився далеко від України, але його щирий братерський зв'язок з рідним народом ніколи не переривався, навіть за часів московсько-більшовицької окупації Західньої України.

Теодор народився 19 липня 1909 р. в Бучачі, де промайнули його дитячі роки життя. Середню освіту здобув у Тернополі. В роках 1931-33 рр. працював секретарем філії "Просвіта" в Бучачі, а від 1934-38 рр. у Збаражі. Крім праці в "Просвіті", він одночасно належав до інших українських організацій, наприклад: був головою Товариства Допомоги Інвалідам, секретарем філії Товариства "Сільський Господар"; належав до управи Товариства "Рідна Школа"; організував "Пласт" в Бучачі, а при тому був заступником директора Українбанку та брав участь у праці інших українських організацій. З огляду на громадську активність Даниліва, його переслідувала та декілька разів арештовувала польська поліція.

Одначе, справжніх репресій Теодор зазнав під час першого приходу більшовиків на нашу землю, бо хтось доповів НКВД про його активну діяльність. У висліді його засудили на 8 років важких таборових робіт. Майже чудом він вирвався із російської більшовицької неволі і виїхав на еміґрацію до міста Редінґ в Англії. За непідтвердженими даними, в Мюнхені завершив свої правничі студії, а відтак працював у Лондоні спочатку секретарем управи, зго-

дом ради, а відтак директором управи Союзу Українців у Великій Британії (СУБ). Декілька років був редактором відомого тижневика "Українська Думка". Його головним завданням було допомагати братам, які залишилися на рідних землях в УРСР і ширити правду серед читачів діяспори. Коресподенційно Теодор познайомився з визначною українською діячкою у Польщі – Ольгою Зіновією Васильків і 1965 року з нею одружився.

2014 року припадає 105-ліття від дня народження Теодора Даниліва і 95-ліття від дня народження пані Ольги Васильків. З цієї нагоди я рішив пригадати це славне подружжа, що віднайшло себе вже у дозрілому віці і жило надзвичайно прикладним життям. З глибини душі хочу пригадати славне ім'я пані Олі та деякі її заслуги в корисній праці для української громади в Польщі. Працюючи в структурах Українського Суспільно-Культурного Товариства (УСКТ), я був головою Воєвідського Правління УСКТ в Ольштині, а 1995 року був кандидатом у посли до польського сойму, тож мені припала честь разом з панею Олею Васильків провести біля 50 громадських зустрічей і біля 15 зустрічей з представниками польської влади. На тих зустрічах я переконався про безмежний патріотизм і відданість пані Олі українській справі. Була це надзвичайно сильна національним духом індивідуальність, дуже інтеліґентна, високоосвічена, а при тому політично вироблена та виважена у своїх поглядах жінка. Неодноразово наші співбесідники називали її своєрідним українським титаном, бо вона вміла наполегливо відстоювати інтереси українців у Польщі. Ольга Васильків якже часто мала відвагу перед високими посадовими особами протиставитись непопулярним поглядам, особливо тим, що ображали національну гідність українців. Без перебільшення, ця жінка справді була "захисною зброєю української правди", а своєю унікальністю, розумом, інтеліґентністю та вродою, часто перемагала своїх опонентів і тим здобула шану і загальнонаціональне признання. У нашому народі є багато героїчних і талановитих жінок, але вона, без сумніву, стоїть у ряді найбільш відданих і жертвенних. За часів УСКТ і по наші дні в Польщі, жодна з жінок не мала такої популярности й уваги, як Ольга Васильків.

Ольга народилася 5 жовтня 1919 р. в селі Розвадів, Жидачівського повіту на Львівщині в родині національно свідомого батька-юриста, який під час визвольних змагань боровся в рядах Української Галицької Армії за незележну Україну. Після програних визвольних змагань його переслідувала польська влада, тож виїхав до корінної Польщі і там працював юристом. В родині було троє дітей – двоє дівчат і син. З-поміж них Оля була найстаршою і, мабуть, найбільш національно свідомою. Вона дуже переживала те, що її рідний брат, який жив у Варшаві, був майже зовсім спольонізова-

ний. Сама зізналася: – "Мене наділено тим обов'язком, який маю перед своїм народом відпрацювати за свого брата". Оля дуже любила свого батька і батько тією самою любов'ю їй відплачував. На жаль, коли Олі виповнилося заледве 16 років, помер її батько (1935 р.). Вже на смертній постелі, як заповіт, сказав Олі: – "Пам'ятай, люба моя доню, що кожен має обов'язок покласти свою цеголку для будови свого суспільства". Цей батьківський заповіт був дороговказом пані Олі на ціле її життя і цю цеголку вона з нав'язкою завжди докладала. Після смерти батька, сім'я Васильків повернулася до рідного Розвадова. Оля вчилася у вчительському ліцеї у Львові і закінчила його перед вибухом Другої світової війни, одержавши кваліфікації вчительки. Одначе, під час війни Оля втратила матір і молодшу сестру, а згодом разом з братом виїхала до Польщі і почала працювати в шкільництві на Вроцлавщині. Згодом стала воєвідським інспектором шкільництва, а пізніше головою суспільно-педагогічного відділу в Союзі Польських Учителів у Варшаві (ЗНП). Виконуючи совісно свої обов'язки, здобувала собі високий авторитет у вчительському середовищі в цілій Польщі, а тим промощувала собі високу кар'єру в польському шкільництві.

В червні 1956 р. у Варшаві оформилося Головне Правління Українського Суспільно-Культурного Товариства. Ольга Васильків залишає ЗНП, ризиґнує з майбутньої кар'єри, яку їй запевняє керівництво в державі, всього того зрікається, і обіймає посаду інструктора українського шкільництва при ГП УСКТ. На цьому відтинку вона досягає великих успіхів, які згодом занедбують її наступники. На II пленумі ГУ УСКТ (10 січна 1956 р.) Ольгу Васильків одноголосно обрано Генеральним Секретаром ГУ УСКТ в Польщі. На цій посаді вона виявила ще вищу активність: їздила по цілій Польщі, влаштовувала зустрічі та виголошувала доповіді і тим хотіла перемогти страх і недовір'я в наших людей, які були насторожені і залякані, що за все українське можне тільки терпіти і відбувати покарання у в'язниці. Пані Ольга доклала чимало зусиль на те, щоб домогтися згоди на відкриття Українського Педагогічного Ліцею в Бартошицях на Ольштинщині. Завдяки її ініціятиві та старанням, в Солєювку біля Варшави відбувся двомісячний курс для українських вчителів, у якому взяло участь біля 100 осіб. На курсі викладали передові педагоги в Польщі та з України. Подібний півторамісячний курс відбувся в Мєдзешині біля Варшави. На ньому поглиблювали свої знання інструктори культурно-освітньої праці з художньої самодіяльности. На цьому курсі викладав м. ін. проф. Олександер Міньківський – дириґент Державної Заслуженої Капелі Бандуристів УРСР з Києва, який у феноменальний спосіб навчав музичного мистецтва. Завдяки відданій праці Ольги Васильків, сітка УСКТ в Поль-

щі надзвичайно розрослася і організаційно зміцнилася. В Українському Альманасі за 1996 рік, д-р Микола Сивіцький у своїй аналітичній аналізі діяльности УСКТ, на найвищий п'єдестал серед усіх українських діячів піднімає Ольгу Васильків. Він м.ін. пише: "Всюди Оля по собі залишала дуже милі враження між усіма, кому випало з нею в житті зустрічатися. А до тієї групи знайомих належав увесь український актив, бо ж Оля була діячем крайового маштабу".

Годиться відмітити, що свій бурхливий розвиток у перших роках праці УСКТ українське шкільництво в Польщі завдячує передусім великим зусиллям Ольги Васильків. Заснування україністики у Вчительській Студії в Щеціні – також її заслуга. Про це ніколи не забували студенти цієї освітньої кузні українських педагогів.

Слід відмітити, що після операції "Вісла" українці на польському засланні були дуже розпорошені по всіх закутках краю, залякані, бо не було такої сім'ї, яка б не потерпіла від польського терору і лише винятково на місцях нового поселення становили більшість у відношенні до свого оточення. Одначе, завдяки Ользі Васильків, культурно-освітню працю зорганізували на найвищому рівні. Дехто з гордістю, а дехто із заздрости подивляв це національне відродження.

Вшановуючи світлу пам'ять Ольги Васильків, Микола Дупляк – редактор тижневика "Народна Воля" (Скрентон, Па) з дня 15-го грудня 1988 року винятково тепло і зворушливо пише про паню Олю, де між іншим читаємо: "На високому пості секретаря Ольга помагала покривдженим, боронила їх від несправедливости, заохочувала до праці над самозбереженням, була здібною організаторкою і гордою патріоткою-українкою". Варто процитувати фрагмент із статті в тижневику "Наше Слово" з 12-го грудня 1993 року: "Ця молода, гарна, розумна і тактовна жінка, яка з материнською любов'ю і терпеливістю ставилася до людей, вислуховувала їхні жалі, нарікання і потреби, полагоджувала, що можливо полагодити на місці, інше везла у Варшаву і тут намагалася розв'язати всі ті, не раз дуже складні, проблеми наших людей". З допомогою першого голови ГП УСКТ Степана Макуха, а потім Григорія Боярського та Костянтина Лащука, деякі справи на центральному рівні під натиском пані Олі Васильків були частинно полагоджені. Така дійсність дуже турбувала польських шовіністів і наглядачів за розвитком подій в українських середовищах. Саме тому під час II З'їзду УСКТ (10-го січня 1960 р.), за дорученням Міністерства Внутрішніх Справ, заступник міністра цього відомства Шнек публічно заявив, що під жодним оглядом Ольга Васильків не може бути переобрана

на пост Генерального Секретаря ГП УСКТ. Її звинувачено в українському націоналізмі, а це в ті часи було рівнозначне з ув'язненням. Заборонено їй дальше працювати в рядах УСКТ і вона попала під міліційний нагляд. У таких умовах 1965 року Оля секретно здобула закордонний пашпорт і майже нелеґально виїхала на Захід і вийшла заміж за адвоката і журналіста Теодора Даниліва в Англії.

На жаль, не довго судилося пані Олі тішитись тим милим сімейним життям, – важка невиліковна хвороба поклала її в ліжко, а 15 жовтня 1978 року, ця славна жінка відійшла з цього світу в англійському місті Редінґ. 24 жовтна похоронено Покійну на Ганнерсберійському цвинтарі в Лондоні. Її смерть немилосердним жалем уразила серця багатьох її добрих знайомих. Одні одним переповідали, немов блискавкою, що пішла з життя наша славна Оля, яку всі любили та шанували. Вона усіх завжди вітала ласкавою усмішкою, в її грудях билося серце, в першу чергу, за долю України. Оля любила людей і наші люди віддячувались їй любов'ю. Відійшла з життя велика та заслужена людина, як суспільно-громадський діяч, як обдарований мислитель, як журналіст і патріот України. Господи, як важко говорити про її смерть, яка це була велика рана не лише для її чоловіка, але й рана для України та неповоротна втрата. Все, що Оля робила для української справи, – робила з радістю і глибоким захоплення, що межувало з самопожертвою. Її життя – немов спалах ясної зірки, що пролітає на небосхилі.

Похоронні обряди завершив і зворушливо промовляв про її заслуги о. д-р С. Орач – парох греко-католицької катедри в Лондоні. Спи спокійним сном, Олю, далеко від тих всіх, яких Ти своєю працею привертала до життя своєї нації. Наша пам'ять берегтиме Тебе такою чистою і з доброю душею, якою ми Тебе знали за життя і будемо все робити, щоб Твоє чесне ім'я ніколи не пішло в забуття.

Ольга Васильків- Данилів і Микола Дупляк.
Мюнхен, 1966 р.

ДМИТРО ТРОЯНОВСЬКИЙ

ДЕЩО З МОГО ЖИТТЯ

Народився я 20 серпня 1937 р. у селі Куляшне Сяніцького повіту як шоста дитина в родині Івана і Марії (з дому Гришко) Трояновських.

Село Куляшне знаходиться на східній Лемківщині – між горами й зеленими лісами. Його перетинає невеликий потік, по обох боках якого розташовані хати. Куляшне відділювала від сусіднього села Щавне річка Ослава і залізниця. Перед Другою світовою війною Куляшне начисляло біля 100 хат. Під оглядом національним це були 98% українці греко-католики; поляків, жидів і циган можна було почислити на пальцях. Куляшне ділилося на три частини – долішня, середня і горішня. Долішня частина села була ближче міста, якщо так можна називати ґміну Щавне – Куляшне. Тут була залізнична станція Щавне – Куляшне. Поїздом можна було їхати на захід через Команчу аж до Чехії, а на схід через Мокре, Загір'я до Сянока і дальше. Тут була пошта, молочарня, у якій працював мій старший брат Василь (загинув під час війни) і приносив мені малому цукерки. Були й крамниці і кілька парадніших хат, у яких жили урядовці, робітники і власники крамниць – переважно жиди.

У середній частині села, що була немов серцем громади, пульсувало суспільне життя. Люди сходилися, спільно читали книжки, газети, або, просто, слухали тих, хто більше читав, більше знав і вмів оповідати, переказувати прочитане чи почуте, а були такі. Тут також гуртувалися ті, які підготовляли театральні вистави чи організували фестини. Горішня частина села нічим особливим не відрізнялася, але звідси розлягався найкращий краєвид і ця частина села була найближче битої дороги, що вела від княжого города Сянока далеко на захід. Коли б ви вийшли на цю биту дорогу і глянули навколо, то ви б побачили таку красу природи, якої деінде не знайдете. Тою битою дорогою 1945 року їхали цілі каравани возів. Це були добробольці й вигнанці з західніх лемківських сіл, які їхали до Загір'я, а звідси в Україну. На вози поклали своє майно і малих дітей, а самі йшли пішки, а часто помагали коням виїхати під гору.

Ми, діти, сиділи на мурі, який оточував цвинтар і дивилися на них, давали спраглим напитися води. Через деякий час і нас чекала та сама доля.

Ось у такому то селі проминули мої перші дитячі роки. Судилось мені провести моє дитинство в дуже складних, бурхливих часах. Змалку я слухав розповідей дорослих, які довгими зимовими вечорами збиралися (найчастіше) у нашій хаті. Ми жили посередині села, найближче церкви. Їхні оповідання були дуже цікаві. Багато дечого розказував і мій батько (1898 р. нар.), який шістнадцятилітнім хлопцем був втілений до австрійського війська. На війні був сильно поранений, мав 12 ран і втратив одне око. Повернувся з війни інвалідом. Батько розказував про свої пригоди з перебування в Італії. Запам'ятав я одного чоловіка, що звався Фейко, який мав особливий дар переказувати те, що прочитав, а видно, читав багато книжок, цікаво розказував про різні життєві події, пригоди, оповідав цікаві анекдоти, деколи тільки для дорослих. Тоді казали мені виходити до кухні. Я дуже любив слухати його розповідей і все чекав, коли знову прийде до нашої хати. Деякі розповіді Фейка залишилися в моїй нам'яті на все життя. 1946 р. Фейко виїхав до України. Разом з ним виїхала майже половина села. Виїхали переважно ті, хто під час війни втратив дах над головою. Мої батьки не хотіли їхати до України, а коли було насильне переселення, разом з іншими односельчанами втікали та ховалися по лісах. Вони знали, який "добробут" чекає їх у комуністичному "раю" в Радянській Україні.

Друга світова війна закарбувала в моїй пам'яті наліт німецьких літаків, перед якими ми ховались по ярах разом з худобою, а над нами кулі свистіли, довкола вибухали бомби. Пам'ятаю також, що в нашій хаті квартирували німці, а ми всі спали на горищі, на сіні. В сінях у куті стояв великий паперовий мішок, повний цукерків, якими частували нас німці. Коли 1944 року радянське військо наступало, а німецьке відступало, то стріляли запальними кулями. У висліді згоріло багато хат у нашому селі. Мені було тоді сім років. Я бачив, як горіли наша і сусідні хати. Це було страхіття, здавалось, що ціле небо горіло. Ми всі цілою родиною старались врятувати хоч спіжарню – склад, де переховувано – внизу картоплю, а на горищі збіжжя і різні речі, а між ними забавки – прикраси на ялинку. Хоч спіжарня стояла здаля від хати – за потоком під горою, проте язики полум'я з палаючої хати досягали й тут. Ми всі з переляку, з криком і плачем, черпали воду з потока і поливали спіжарню. Тато зомліли. Його непритомного занесли до дзвіниці, а я в німецькому шоломі приніс води, щоб нею покропити батька. По якомусь часі тато, дякувати Богу, опритомніли. Згоріла хата, згоріла й спіжарня, залишився тільки склеп під нею, руїни якого ще й досі стоять. Мені

страшенно жаль було цих іграшок на ялинку, – наша ялинка була найкраща в селі, усі подивляли її. Вже ніколи за моїх дитячих років такої ялинки ми не мали.

Після війни батьки побудували нову хату, якої ще не докінчили, бо прийшла насильна каральна депортація і треба було залишати все рідне. Під час війни загинув мій брат Василь. Найстарший брат Михайло повернувся з Червоної Армії поранений. Брата Петра (старшого від мене на вісім років), – воїна УПА, піймали поляки і віддали на суд до СРСР. Там його засуджено на довічну каторгу на Сибірі, в Красноярському краю. Декілька років не було з ним жодного зв'язку. Після смерти Сталіна його звільнили, але не дозволили повернутися до батьківського дому. Він дальше мусів жити на далекій чужині. Завдяки довгим старанням родини, йому таки дозволено повернутись до України, а звідси 1956 р. він виїхав до батьків, які жили на польському засланні. Я тоді був студентом четвертого року педагогічного ліцею в Бартошицях. Багаторічне листування з братом, пізнавання того, що він переживав, формувало мою свідомість, мало великий вплив на мою поведінку, на моє життя і на мою україністику.

Роки 1945-1947 – це часи, коли українські землі Закерзоння, а особливо Лемківщина, переживали свою хресну дорогу. Це були напади на мирне українське населення різних грабункових і злочинних польських банд, жорстокі акції польської армії; це часи чисельних боїв, які зводила УПА з польським військом і поліцією; це, врешті, примусова переселенча акція українського населення, наперед до Радянської України, а відтак на польські понімецькі землі – "Ziemie Odzyskane" під час операції "Вісла".

У нашому селі не було спокою ні вдень, ні вночі. Пам'ятаю, коли вночі прийшли упівці, забрали корову (з чогось мусіли жити), хтось доніс про це полякам. На другий день прийшло польське військо і звинуватило нас у співпраці та допомозі партизанам. У мене перед очима досі зберігається картина, як польський жовнір підносить запалений сірник до стріхи нашої нової, ще недобудованої хати. Всі плачуть і благають, мама своїми руками зупиняє його руку, просить, пояснює: – "Пане, паночку, ми не дали, вони самі взяли, змилосердіться, не паліть хати, де будемо жити? Якось змилосердився, не підпалив. За декілька тижнів, а може місяців, прийшов наказ залишати все, – забирати своє майно на віз і їхати на збірний пункт біля залізничної станції Щавне-Куляшне. Так почалась горезвісна операція "Вісла".

На понімецьких землях нас поселили на Ольштинщині – під самою границею з Радянським Союзом у селі Стопки. І Стопки, і сусіднє село Остре Бардо, були майже вповні заселені українцями.

Жило у них тільки по дві родини поляків, щоб наглядати за українцями, як вони себе поводять і доносити про все до безпеки.

У селі Стопки я вчився три роки, – закінчив четверту клясу початкової школи. Ми, діти батьків з операції "Вісла", почували себе тут дуже добре. Багато з нас не знало польської мови і ми між собою поворили по-українськи хоч різною говіркою. Нас було багато, тож ми не відчували тут ніякого упередження. Гірше було вже у збірній школі в Семпополю (5-7 кл.), де українських дітей не було так багато. Тут шовіністичне наставлення до українців ми відчували на кожному кроці. Я ніколи не міг приховати свого українського походження з огляду на своє ім'я – Димітр, тобто Дмитро. З приводу цього імени я зазнав багато принижень і прикростей і в школі початковій, і в середній. Мав навіть жаль до батьків, що мене охрестили таким іменем. Стидно признатись, але були моменти, коли я думав змінити своє ім'я. Тепер вважаю, що це було б моєю великою помилкою. (В Америці ім'я "Димітрі" є досить популярне з огляду на серійний фільм, у якому головний позитивний герой має ім'я "Дімітрі"). Легше було тим, які мали польські імена, бо вони могли приховати своє українське походження та стати поляками і римо-католиками. Чимало українців так і зробило. Саме з цієї причини після закінчення педагогічного ліцею я вибрав україністику, – щоб бути між своїми, щоб не треба було стидатись своїм іменем, щоб ніхто не питав мене: – "Чи то правда, що українці мають чорне піднебіння?"

Ситуація змінилася, коли я після закінчення щецінської україністики повернувся, вже як учитель, до того ж самого Семпополя, де колись учився. У школі, що нараховувала біля 500 учнів, я кинувся у вир педагогічної праці. Тут була можливість вести навчання української мови. Скоро з одної групи повстали три, кількість дітей, охоплених навчанням української мови, збільшилася втричі (з 7-ми до 25-ти), хоч не було це легко, бо деякі батьки ставили опір, ще чогось боялися, багато вже засимілювалось. Це не задовольняло мене, бо чимало дітей не користало ще з навчання рідної мови. Я присвятив багато уваги позалекційним заняттям: зорганізував танцювальний гурток, який в конкурсі сільських художніх колективів в Ольштині зайняв друге місце. Діти з нашого пункту навчання української мови брали участь майже в усіх конкурсах і здобували провідні місця. Очевидно, це вимагало чимало зусиль і додаткової суспільної праці.

Я старався виконувати свої обов'язки якнайкраще, вкладав у свою працю серце й душу, – я жив працею вчителя. Мабуть, саме тому я скоро здобув довір'я шкільної влади і вже на третьому році вчителювання став інструктором української і російської мов при

Повітовому Методичному Осередку в Бартошицях.

Атмосфера праці вчительського колективу була дуже добра, приємна і заохочувала до праці. Було багато вчителів, які мене вчили, але було й багато молодих. П'ятеро нас, молодих вчителів, жило в будинку колишнього гуртожитку в ненайкращих умовах, але в тому часі якось ніхто на це не нарікав. Тепер у таких умовах ніхто б не хотів жити. Вечорами ми сходились, писали конспекти, приготовляли навчальне приладдя, а потім оповідали анекдоти, жартували, було весело, на все був час. У цьому ж будинку я познайомився зі своєю дружиною Іриною (з дому Денека), яка жила у своєї сестри Ярослави. Через рік ми повінчалися і перенеслися жити в окремому, вже власному будинку. Ірина стала мені вірним другом і дорадником у житті.

У школі в Семпополю я працював від 1961 до 1985 року. Окрім всяких предметів, я весь час навчав української мови. В останніх шести роках праці виконував також функцію заступника директора школи.

У серпні 1985 р. ми з родиною виїхали до США, де від року проживали батьки моєї дружини і віддавна жила її одинока сестра з родиною. Завдяки україністиці мені пощастило продовжувати працю по своїй професії. Я став учителем української мови, літератури й історії України в Духовній Семінарії оо. Василіян у Ґлен-Кові, Нью-Йорк. Моїми учнями були студенти новіціяту і схоластикату віком від 16-ти до 26-ти років, а деколи й старші, майже всі з Бразилії, але й з Канади, Словаччини, України – з різним рівнем знання української мови. Для деяких українська мова була мов чужа і важка до вивчення. У праці з такою групою мені допомогла моя маґістерська праця з ділянки методики навчання чужих мов. Я дуже працював над собою, весь час поширював і поглиблював свої знання, брав участь у вчительських курсо-конференціях, які щороку влаштовує Шкільна Рада УККА на Союзівці. Мені довелось підшукувати відповідні підручники та застосовувати методи, які б найкраще відповідали студентам і давали позитивні висліди. Треба було придумувати якнайбільше мовних вправ, щоби студенти якнайскоріше могли висловлювати свою думку по-українському. Не всім це вдавалось, для деяких було важко. У кого було прагненна стати священиком чи продовжувати навчання, ті опановували мову скоріше і по двох-трьох роках навчання виїжджали до Риму на дальші студії. На Різдвяні Свята приготовили ми коротку сценічну виставу Михайла Черноти п.н. "Гордість". Слово "гордість" звучало в неґативному значенні: – пихатість, зарозумілість. У ньому показано відносини між батьком і сином. Подія відбувається в день Свят-Вечора в хаті заможного господаря Гордія Кривого. Все вже готове до Вечері, але

Дмитро й Ірина Трояновські з синами Романом і Адамом на тлі монастиря оо. Василіян в Ґлен-Ков, Н.Й., 1985 р.

Студенти Духовної Семінарії оо. Василіян у Ґлен-Ков, Н.Й. Посередині о. Кирило Іщук і Дмитро Трояновський. 2001 р.

Дмитро Трояновський на літньому курсі Шкільної Ради на Союзівці. Виклади з історії України веде проф. Юрій Гаєцький.

в хаті немає святочного настрою, чогось сумно, чогось бракує, відчувається якесь нервове роздратування. Чому це так? Вже раніше син посварився з батьком за маєток: хто кому має пробачити, простити... З цією виставою ми їздили по всіх навколишніх парафіях. Людям наша вистава дуже подобалась.

Проблему старости порушив я в доповіді п.н. Конфлікти в родині і їхній вплив на виховання дітей і молоді. Цю доповідь я виголосив з нагоди Дня Родини. Наведу один приклад. – В одному з домів для пенсіонерів, вісімдесятлітня жінка обтирає сльози на очах, говорить: – Старість, прошу пана, є дуже сумна... Людина зачинає всім заважати, всіх дражнити. Маю четверо дітей на становищах, очевидно, сама я цього хотіла і тішуся, що є їм добре. Вони також тішаться, що я маю дах над головою, досить добру опіку. Крім того, я вже їх не турбую, не перешкоджаю їм. Але, бачите, у мене ця громадка змістилася в одній малій хаті, а для мене немає місця у чотирьох хатах. Прошу не гніватися, що плачу. Болить старе серце. Названа вище вистава є одним із видів праці, що дає студентам велике вдоволення, збагачує їхній словниковий фонд тощо. Крім того, брав я студентів на імпрези, які влаштовувала українська громада. Там вони поширювали свої знання, знайомилися з проблемами, якими живе громада. Ось, що на закінчення своєї доповіді на тему сім'ї сказав доповідач: – Всі ми тут зібрані також творимо нашу спільну родину, в якій єднає нас спільна віра, мова, традиція. Як одна спільна родина, маємо також спільні проблеми, одною з яких є навчання наших дітей рідної мови. Проблема дуже важка, бо живемо в складних обставинах, а коли в нашій хаті не буде звучати рідна мова, наші діти не будуть нею володіти. Сама (суботня) Школа Українознавства, без підтримки батьків, небагато вдіє й асиміляція буде швидко збирати свої плоди.

Так, завдяки україністиці сповнилися мої бажання. Україністика збагатила й урізноманітнила моє особисте і родинне життя так у професійній як і суспільно-громадській діяльності. Для українського середовища я дав декілька доповідей на різні теми, наприклад: "Княжа доба", "Козацько-гетьманський період", "Січневі роковини" (на Святі Державности та Соборности України), "Леся Українка і її творчість", "Конфлікти в родині і їх вплив на виховання дітей", "Покликання Митрополита Шептицького", "Акція *Вісла*" та інші. Своєю суспільною працею я здобув довір'я і пошану в громаді, став членом Українського Конґресового Комітету Америки. Упродовж п'яти років я очолював відділ Організації Оборони Чотирьох Свобід України, що проповідує свободу слова, свободу совісти, свободу від страху і свободу від злиднів. Це є ті універсальні свободи, які є основою суспільного ладу в усіх вільних демократичних

Вакації Ірини і Дмитра Трояновських на Гаваях. 1999 р.

На III З'їзді випускників щецінської україністики (справа): Дмитро Трояновський, Михайло Шумада, Петро Коваль і Анна Предко- Гнатюк. Вількаси, 2008 р.

Дідусь Дмитро Трояновський тішиться першим своїм внуком Максимком.

країнах світу. Метою названих організацій є збереження національно свідомої української громади в місяцях поселення, в тому й збереження традицій, культури, мови, припинення асиміляції тощо, а також моральна і матеріяльна допомога школам, церквам, сиротам, хворим та іншим в Україні та в інших державах, яким дуже потрібна наша поміч. Щоб заробити гроші, члени організацій суспільним чином ліплять і продають вареники та влаштовують усякі культурно-освітні імпрези. Наші сини і невістки беруть активну участь у праці цих організацій.

Найбільше увагу приділяли ми з дружиною родині, вихованню наших дітей. Всі наші три сини задобули вищу освіту. Найстарший Дарко закінчив Вищу Педагогічну Школу в Ольштині, працює у власному підприємстві. Молодші сини Роман і Адам – інженери, університети закінчили в США. Всі сини одружені. Ми з дружиною маємо семеро внуків (одного хлопця і шість дівчат: Максим, Оксана, Оленка, Наталія, Юлія, Ганна, Емілія). Всі діти вчилися або ще вчаться в суботній українській школі при церкві св. Володимира в Гемстеді, де вчительками, між іншими, є дві наші невістки. Наші дівчата співають і танцюють у танцювальній групі "Мрія", належать до Пласту, а влітку їздять на тритижневий пластовий табір – Вовча тропа.

Найбільше вдоволення дають нам родинні недільні спільні сніданки після Служби Божої. Тут є нагода обмінятися думками та порозмовляти з людьми на різні теми.

27-го травня 2012 року, діти гарно вшанували нас з нагоди золотого ювелею нашого подружнього життя. У зворушливій художній програмі виступали наші внуки, діти та вчителі суботньої Школи Українознавства.

БОГДАН ФОЛЮСЕВИЧ

МОЯ ПРИЧЕТНІСТЬ ДО КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО РУХУ УСКТ

Моє рідне село Нетреба лежало біля Любичі (Королівської) Томашівського повіту, Люблінського воєвідства. Дані про нього зібрав я у монографії "Рідна хата" й передав історикові Євгену Місилові, який помістив їх у своїй "Книзі виселення". Так склалось, що всіх мешканців Нетреби переселено 1947 р. до села "Кшевськ" біля Ельблонга. 1952 року я зі своїми друзями зорганізував тут на Різдво перший на вигнанні вертеп, з яким ми відвідали майже всіх переселенців у Кшевську. Велику звізду зробив я власноруч за тим зразком, що запам'ятався з рідного села. Прикро мені про те сказати, але моя рідна Нетреба щезла з лиця землі, хоч якийсь турист їдучи дорогою зі села Затила до Журавців, може ще де-не-де побачити залишки руїн давніх хат, вкритих високими бур'янами...

Навчаючись в ельблонзькому сільсько-господарському технікумі, я принагідно побачив у книгарні Шевченків "Кобзар" (у польському перекладі). Без вагання купив я цю дорогу кожному українцеві книгу й став її тайком читати в гуртожитку. Був це 1957 рік, а книжка була моєю першою зустріччю з українською літературою. З уваги на українську форму (й абетку), кожний свідомий українець читав тоді єдину в ПНР українську газету "Наше Слово". Часопис цей потрапляв і до хати моїх батьків у Кшевську. Звичайно, я також став постійним читачем цієї газети. Дізнавшись із "Нашого Слова" про відкриття факультету української філології у Вчительській Студії в Щеціні, я без вагання склав заяву про вступ. Склавши вступний іспит, я став від першого вересня 1959 р. студентом щецінської україністики.

У Щеціні пізнав я дуже цікаву дівчину (теж студентку україністики) – Дарію Сороку. Була вона дочкою загиблого командира УПА "Бориса". Ми одружилися, а відтак виховали в українському дусі двоє дітей – Люсю та Марка. Марко опісля заснував ансамбль "Оселедець". Наші діти тепер живуть у Канаді. У Вчительській Студії був я членом танцювального та рецитаторського гуртків. До свого студентського хору включив мене також професор Посацький...

VII дитячий конкурс деклямації та рисунку в Ельблонзі. Зліва: Павло Кремінський – голова Воєвідського Правління УСКТ в Ґданську та ініціятор дитячого конкурсу малюнку, деклямації та пісні в Ельблонзі; Богдан Фолюсевич – голова міського гуртка в Ельблонзі та один із засновників цього конкурсу, працює у складі комісії, яка оцінює праці дітей; О. Лясківська – засновниця першого українського хору в Ельблонзі 1968 р.

Одна з таблиць на цвинтарі в селі Журавці пов. Томашів Люблінський, на якій написано імена і прізвища загиблих і закатованих парафіян і дати їхнього народження та смерти.

Прицерковний цвинтар в селі Журавці пов. Томашів Люблінський, в якому в 90-их роках XX ст. з добровільних пожертв встановлено пам'ятник загиблим і замордованим парафіянам, в тому й воїнам УПА. Богдан Фолюсевич (разом із дружиною Дарією) займався збиранням пожертв для здійснення цього шляхетного проєкту.

Після закінчення Вчительської Студії у Щеціні 1961 року, ми з дружиною замешкали в місті Ельблонґ. Не гаючи часу, ми відразу почали суспільно-культурну і організаційну працю серед українського населення. Тоді став я головою місцевого гуртка УСКТ. Цю

функцію мені доручали упродовж кількох каденцій. Головним завданням нашого гуртка було придбання домівки для УСКТ. Наш намір вдалося нам успішно здійснити.

Маючи певний досвід у вчительській і культурно-освітній праці, заснував я зведений хор у Кшевську-Ельблонзі та дитячий музичний ансамбль, які брали участь у відзначенні визначних подій в житті української громади. Ми наладнали також навчання історії України в клюбі УСКТ. Розгортаючи культурно-освітню працю, почав я нав'язувати особисті контакти з видатними людьми з України та з української діяспори. Моїм знайомим став напр. лікар з Полтави – Потолальський і автор російського фразеологічного словника з Запоріжжя – М. М. Сидоренко. Цікавим виявилося моє знайомство з професором Едмонтонського Університету, істориком І. П. Химкою. Заохочений вченим, я написав статтю про Ярослава Стецька – прем'єра українського уряду в 1941 році.

Брав я активну участь у збиранні фондів на відновлення занедбаного старого і нового цвинтарів у Журавцях (це моя парафія з-перед виселення) та працював над цим відновленням. Протягом п'яти років був я учасником українського чоловічого хору "Журавлі" (з осідком у Варшаві). Додатково вів я хроніку хору. З моєї ініціятиви відбувся спільний концерт "Журавлів" зі славним українським хором з Едмонтону під диригуванням Солтикевича. Ця подія відбулася в Ельблонзі. "Журавлі" концертували тут кількакратно (за моїм старанням). За мою багатолітню працю на ниві українства, Головна Управа Об'єднання Українців у Польщі 2006 року нагородила мене почесного грамотою.

Богдан і Дарія Фолюсевич відзначили золотий ювілей подружнього життя. Ельблонг, 2010 р.

Дарія Фолюсевич (з дому Сорока) відзначила своє сімдесятліття. Ельблонг, 2010 р.

Михайло Шумада

МИХАЙЛО ШУМАДА

МОЄ ДИТИНСТВО В ЧАСІ ВІЙНИ І ПІСЛЯВОЄННОГО АНТИУКРАЇНСЬКОГО ТЕРОРУ

Народився я на Равщині 1941 р. в місцевості Руда Журавецька, що розташувалась при шляху Любича-Махнів (Закерзоння). Моя дитяча пам'ять сягає 1944 року, коли то через наші околиці перекачувався німецько-більшовицький фронт. Від того часу у нас не було спокою. Фронт віддалився на захід, а його тилові енкаведистські загони залишились. Їхнім завданням було знищити український національно-визвольний рух, а населенню Західньої України силоміць накинути російське більшовицьке ярмо.

Українське населення Закерзоння було національно свідоме, й усяк бачив, що під брехливими гаслами добродійств радянської влади криється ніщо інше, тільки московська неволя. Навіть пристрасна промова більшовицьких політруків про потребу відбудови Радянської України, місцеве населення розцінювало як лицемірну брехню. Як виглядають порядки та життя в цьому Радянському Союзі, наші селяни добре знали з власного досвіду, бо ж в роках 1939-1941 вони були примусовими громадянами т.зв. "Радянської України". Ніхто не тужив за радянським безпорядком, хаосом у всіх ділянках громадського життя і оцим всюдисущим наглядом російської політичної поліції – НКВД. Їхня варварська поведінка і неоправдані злочини супроти мирного населення викликали в народі природне обурення, нехіть, погорду, а то й ненависть. Для мешканців наших районів усі назви означені словом "радянський" означали докладно те саме, що "російський". Боротьба, отже, за "радянську владу" по суті означала боротьбу за встановлення російського верховенства, російських варварських порядків і російської неволі. А що ніхто добровільно в неволю йти не хотів, тому поступово наростав неминучий конфлікт між більшовицькими апологетами "радянської влади", а місцевим населенням.

В наших околицях, іще від часу німецької окупації, існував український національно-визвольний рух, завданням якого було захищати мирне населення від усяких загарбників і поневолювачів. А тих нам ніколи не бракувало. Під час німецької окупації міцно розрослось польське мілітарне підпілля. Воно головний вектор своїх дій спрямувало якраз проти українського населення. Після відходу німців, антиукраїнські акції поляків міцно посилились. Грабіжницько-бандитські напади польських банд на українські села в наших сторонах безперервно тривали від початку 1945 р. До злочинних нападів і всяких польських підпільних партизанських загонів, приєднувались озброєні цивільні грабіжницькі банди, державна поліція, а навіть реґулярні відділи польського війська. Такою була наша дійсність. А як її сприймала моя перелякана дитяча психіка?

Одного разу (а було це 2-го березня 1945 р.) польське військо повертало вантажівкою з грабіжницької акції, проведеної в українському селі Диби. Переїжджаючи через наше село, жовніри щось весело співали і для розваги стріляли запальними кулями по солом'яних стріхах. Минувши село, вони несподівано попали під кулеметний вогонь українського партизана Листка (це псевдонім цього воїна УПА), який сам походив з Дибів і вирішив помститись на грабіжниках за скоєне ними зло. Між населенням розходилась вістка, що сім'я Листка зазнала великої кривди від війська і він, без дозволу своїх зверхників, на власну відповідальність зробив засідку на військо, що поверталося з облави. На вантажівці їхало двадцять жовнірів. Одному вдалось босоніж утекти, а всі інші загинули. Вантажівка вщент згоріла. Відчайдушний вчинок Листка (який, до речі, й сам загинув у бою з військом (не до кінця був передуманий, виправданий, але й напевно не був відповідальний. Наші люди добре знали польську вдачу й польський національний солідаризм. За загибель своїх жовнірів люди сподівались польської помсти. Наше село стало безборонним об'єктом відплатної акції. Така акція дуже скоро прийшла, бо іще цієї ночі з другого на третє число березня 1945 року. Добре пам'ятаю цю жахливу траурну ніч. Іще звечора, ми, діти, не пішли спати, а тепло одягнені очікували чогось незрозумілого і страшного. Батько, як і всі інші мужчини, укрився в лісі, бо мужчинам в першу чергу загрожувала смерть. Люди надіялись, що військо дітей і жінок вбивати не буде. Над селом нависли жах, переляк й нестерпна повсюдна тиша. Ніхто нічого не говорив, не пояснював, але кожен відчував, що оця грядуча ніч, темна як шкільне чорнило, принесе щось невизнане й страшне.

У стодолі стояв запряжений до воза кінь. Мама самотужки намагалась якнайскоріше завантажити на віз найпотрібніші речі. Усе відбувалось тихенько, без зайвого шелесту. Вітру тоді не було, а

морозна сира ніч у своїй темряві, здавалось, призупинила всякий рух у природі. Загроза могла прийти тільки з заходу від сторони Любичі, бо тільки туди вела до нас дорога від повітового Томашова, де стояло польське військо. Іноді мама застигала в безрусі, пильно наслухуючи, чи почуються хоч би мінімальні звуки чи шелест... Оцілілі собаки порушували тишу своїм тривожним зойком і виттям. Мабуть, жіноча інтуїція підказала мамі: "тепер пора". Вона наостіж відкрила двері від стодоли і взявши коня за узду, поволі виїжджала зі свого господарства. До воза ззаду була прив'язана корова, яку прутом підганяла семирічна сестра.

На наше щастя, річне дитя застрягло в перині на возі й спало кам'яним сном. Я також висунувши кінчик носа з перини, що завершувала наш віз, пробував збагнути, що тут діється і чому ми так таємно, ніччю втікаємо зі свого дому. Перед гостинцем (так у нас називали дорогу), що відділяв нас від спасенного лісу, мама зупинила коня, щоб допомогти сусідці Палані забратись нашим возом. Саме тоді почулися глухі звуки, що доходили від Пічакових забудувань. Мама зрозуміла, що поляки вже мордують засталих там людей. Вона швидко взяла Паланину перину й її саму спонукала втікати. Переїжджаючи гостинець, наш віз затуркотів й душогуби зрозуміли, що партизани з УПА йдуть обороняти своїх селян. Згодом виявилось, що дійсно в цьому моменті польське військо припинило свою злочинну акцію, побоюючись упівської відплати. Одначе, командування місцевого загону УПА нічого не знало про події в нашому селі. Тим часом ми переїхали двокілометрову лісову полосу й опинились у садибі нашої тітки, що проживала в селі Тенетиська. Село те було більш чисельне та добре зорганізоване. Тут діячі ОУН-УПА подбали про добру самооборону й польські цивільні грабіжницькі банди, а навіть військо, довгий час на Тенетиська нападати не наважувались. Захистом села керував лікар ветеринарії й інші діячі української "Просвіти". Село було оточене траншеями й іншими військовими укріпленнями. Майже до самого 1947 року село було спроможне захистити безпеку своїм мешканцям.

На другий день після нашої втечі до Тенетиськ, над лісом від сторони нашого села появились височезні стовпи чорного диму. Військо палило наше село. В Руді Журавецькій проживало тоді біля двадцять поляків (які теж повтікали) і військо мало певну трудність, щоб нехотячи не спалити їхніх господарств. Отже, горіли поодинокі доми. Чи можна собі уявити розпач людей, які спостерігають як доробок їхнього цілого життя йде з димом?! Відчай мужчин, голосіння жінок і переляк дітей були безсилими актами пасивного протесту проти варварства паліїв.

Зробивши свою чорну роботу, орда від'їхала, а втікачі стали

Михайло Шумада біля руїни греко-католицької церкви в Князях (пов. Томашів Люблінський). Церкву збудували 1913 р. У ній хрестилася його мати. При будові церкви працював його дід Іван Подолець (1890-1914). На зламі 50-60-их років XX ст. під намовою римо-католицького пароха з недалекої Любичі Королівської, місцеві польські селяни здерли бляху з церковного купола. Процес дальшого знищення продовжила природа. Князі, 2011 р.

Руїни церкви в Князях пов. Томашів Люблінський. Стан з літа 2011 року. У місцевих "Екскурсоводах" (призначених для туристів) пояснюється, що цей храм був знищений 1941 року внаслідок воєнних дій.

обережно повертатися до своїх домівок. Не всі мали до чого вертати. Переїхавши лісову смугу, нашим очам показався страхітливий вид. У місці багатьох домів стояли високі стовбури чорних коминів, оточених темними плямами згарищ. На щастя, наша хата оціліла, збереглися також забудування Пічаків, де на підлозі лежали трупи тих змасакрованих людей, які не встигли втекти. Кривавий шмат здеформованого м'яса іще давав ознаки життя, хоч годі було в ньому розпізнати людську подобу. Був це старий дідо, але його здоровий організм у пекельних муках пережив найдовше. Поодинокі високі комини спалених хат виражали особливий символ загибелі, смерти і затрати. Де вчора кипіло життя, – там нині гуляв вітер, розсіваючи темний попіл згорілих хат. Пейзаж раю мого дитинства набирав страшної похоронної барви. Пройнята болем дитяча душа боязливо чекала непевного завтрашнього дня.

Надійшла весна, почалось літо і через наше село подальше їздило на прибузькі села Угнівщини польське військо. Повертаючи з каральної акції, поляки знову стріляли запальними кулями по солом'яних стріхах. Від жовнірських куль загоріла стріха вдовиці Варвари, якої чоловіка поляки замордували іще під час першого березневого нападу. Була літня тиша, надворі було тепло. Палаюча стріха Варвариної стодоли викликала тривогу в селі. Мужчини намагались водою гасити пожежу, але усяк і так знав, що це безрезультатне діло. Здивований бачу, що сусіди з відрами води лізуть на стріхи своїх будинків у наївній надії, що вдасться їм врятувати їх від пожежі. Суха мов перець солом'яна стріха скоро горіла. Сніпки з житньої соломи, якими була покрита стріха, відривались від жердин крокви і, палаючи вертикальним рухом, високо вилітали під саме небо. Були це особливі, страшні, але для мене, цікаві феєрверки. Зірвався сильний вітер з усіх сторін, який в місці пожару йшов вертикально вгору. Може тому й не загорілися сусідні будинки.

Одного разу польське військо впіймало двох юнаків зі сусідніх Журавець. Були це Лонгвин П'ятночка і Степан Тима. Невинних хлопців привели до нашого села й почали катувати на подвір'ї і в стодолі Максима Стасюка. Каральною акцією керував поручник польського війська. Під його наказами жовніри по-звірячому знущались над своїми жертвами. Роз'юшені садисти не мали стримку в своїй злобі. Вони кілька годин дрючками і ціпом безжалісно били поранене тіло нещасних хлопців, поламавши їм ребра, а одному з них руки. Під кінець катувань офіцер власноручно застрелив Л. П'ятночку, а С. Тиму хотів вбити "під час утечі", але той не зробив жодного руху, щоб втікати і таким робом уникнув кулі. Особисто я не бачив варварської сцени кривавих катувань, але їхній відгомін доходив до моїх вух і на довгі роки вкарбувався в моїй психіці. В

селі запанував переляк, бо кожного могла зустріти доля впійманих хлопців. У моїй дитячій душі жах, переляк і підсвідома загроза якоїсь грядучої катастрофи віщували нові нещастя.

На подвір'ї згаданого сусіда Максима Стасюка незадовго розігралась нова трагедія. Військо в білий день крало йому коня. Господар вийшов щоб оборонити свою власність. Тоді один з жовнірів вистрілив до нього з карабіна і вбив. Так загинув 60-літній господар Максим Стасюк. Злочинці втекли, а сім'я вбитого поклала небіжчика на подвір'ї на стіл. Я вперше побачив людського трупа і не міг зрозуміти, чому цей мужчина нерухомо лежить у такому страшному стані. Червона кров яскраво відрізнялась на білій льняній сорочці, а він спокійно дивився в небо маючи певність, що віднині вже жодна людська злоба нездатна йому в будь-чому зашкодити. Зловісний дим пожарів, цвинтарище почорнілих коминів, полохлива втеча від вбивців і страшний вид вбитої невинної людини – це невід'ємні атрибути мого дитинства. І все це проходило в атмосфері постійного побоювання перед страхіттями грядущого дня, над яким домінувало смертоносне й не до кінця визначене слово "облава".

Настав червень 1947 року і я, сидячи на возі, назавжди покидав рідну оселю їдучи в незнане. Люди йшли і плакали, а мені було цікаво й весело. Хотілось вірити, що в новому незнаному світі, куди нас виганяє операція "Вісла", зустріне нас краща доля. Тепер Закерзоння, позбувшись українського автохтонного народу, переходить у віковічне володарювання нових переможців. Нам сльози втирають обіцянкою утворення "нових малих батьківщин" на чужині. Наш *ексодус* 1947 року нагадує події зв'язані з трагедією єврейського народу, якого у 70 р. н.е римські загарбники вигнали з рідної землі та прирекли на постійне скитальство і конечність жити в діяспорі.

10 VI 2012

МИХАЙЛО ШУМАДА

ДЕЩО ПРО МІЙ ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ

Народився я 1- го червня 1941 року в західній частині Рава-Руського повіту, в селі Руда Журавецька. Від 1945 р. місцевість ця опинилась у складі Польщі й увійшла до повіту Томашів Люблінський. Мій батько, Володимир, був сином Михайла Шумади, який від 1900 по 1923 рік виконував функцію війта ґміни Журавці. Мама Міля (родове прізвище: Подолець) походила зі села Грушка, що розташувалось між Князями, Мриглодами і Верхратою. Мій дідо, як війт і голова організаційного комітету, вклав багато зусиль і клопотань, щоб побудувати велику муровану церкву в Журавцях. Вона й досі стоїть від 1912 року, але в 1947 році поляки переробили її на римо-католицький костьол.

У вересні 1939 року, мого батька мобілізували до польського війська. Він взяв участь у польсько-німецькій війні. В роках 1939-1941 наші околиці опинились під першою радянською окупацією. У червні 1941 року батька знову покликали служити (цим разом) в радянській армії, але він, ризикуючи життям, дезертирував, бо не хотів стати гарматним м'ясом для чергового нашого окупанта. Спалах німецько-радянської війни врятував його від наслідків свого рішення. Моя сім'я зараховувалась до людей національно свідомих і патріотичних. Дідо іще з часів австро-угорських передплачував українські часописи й купував книжки. Його бібліотека згоріла в часі гарматного обстрілу села радянською артилерією у червні 1941 року. Двоюрідний брат батька Теофіль Тимофійович Шумада (родом з Любичі) активно включався у вуличні демонстрації і протести у Львові в часах польських пацифікацій, скерованих проти українського населення. Під час німецької окупації служив він перекладачем у німецькому війську на Волині. Коли ж був на відпустці весною 1944 року, Теофіль докладно розповідав родині про подробиці польсько-українського конфлікту на окупованій українській Волині. Його свідчення міцно суперечать брехливій антиукраїнській кампанії польських псевдоісториків і наклепників. Теофіль загинув на західній Волині у липні 1944 р. на тридцятому році життя...

Двоюрідний брат мами Іван Предко (1918-1938 рр.) родом з Грушки, добровольцем подався на Закарпатську Україну, щоб боронити її незалежність від угорської агресії. Повертаючи додому, попав у засідку польських пограничників і разом з товаришами був розстріляний (1938 р.). У рідному селі моєї мами – в Грушці й околицях, дня 2-го березня 1945 р. відбувся великий бій між загонами УПА та військами НКВД. Тоді загинув там і мій родич Федір Дмитрович Купич (єдина дитина старенських і хворих батьків). Наші партизани героїчно оборонялись і майже всі (62 воїни) загинули. Москалі своїх численних трупів вивозили в Росію. Наша рідна земля спливала кров'ю своїх захисників...

У липні 1944 р. через наші околиці перекотився фронт й настав злочинний період винищування свідомої та патріотичної української молоді більшовицькою владою. Війська НКВД співдіяли з польським військом і разом влаштовували бандитські напади на наше мирне українське населення. Ненастанні напади названих військ, часті облави, арешти й вбивства припадкових людей – ось події мого раннього дитинства 1944-1947 років. До того доходили грабіжницькі напади озброєних цивільних польських банд, які мали повну підтримку державної влади.

Народи Західньої Европи, позбувшись німецького окупанта, втішались автентичною свободою і миром, а для нас, українців Закерзоння, настало справжнє пекло. Був це час, який до болю нагадував набіги татарських ординців на Україну в XV і XVI століттях...

Весною 1945 року, одної ночі загін польського війська напав на наше село й мордував усіх зустрічних людей. До нашої хати, крізь вікно, жовнір кинув ґранату. Піч розлетілась, одна стіна також, а ми діти з мамою – врятувались. Чому? А бо ми ночували в лісі! Собаки – вірні віщуни грядучої смерти, своїм тривожним виттям спонукували людей рятувати власне життя втечею. Повертаючи по кількох днях до рідного села, побачили ми страхітливу картину: на порожніх згарищах спалених хат, наче докори совісти, стовбичили високі чорні комини.

Нова післявоєнна польська влада, що називала себе "народною", "справедливою" і "демократичною", несла нам вбивства, облави, арешти і безупинні гоніння.... У таких незвичних обставинах, проводив я свої останні місяці на Закерзонні. Час насильних депортацій у 1946 і 1947 роках остаточно завершив злочинний процес етнічної чистки, а українське Закерзоння повністю позбулось свого корінного населення. Блукаючи скитальцем по чужих і непривітних землях, весь час носив я в серці почуття жалю до своїх кривдників і свідомість незаслуженої кари...

Мою сім'ю акція "Вісла" виселила до пограничного села

Заброст Великий у Східній Прусії (повіт Венґожево). Там тоді не було жодної школи, а українські діти були позбавлені шкільної науки до кінця 1950 року. У нових кліматичних умовах я занедужав туберкульозом. Лікар скерував мене до санаторії для дітей в Ґризлінах біля Ольштинка. Були там переважно німецькі діти, які осиротіли внаслідок війни і хворіли на сухоти. Виховники та медичний персонал турбувались про здоров'я дітей і ставились до них добре. Одначе, один наш опікун, "пан Владек", у моїй особі розпізнав українця й задумав мене "покарати". Під час свого чергування він наказав мені, в одній піжамі, нерухомо стояти при відкритому вікні. Було це в грудні 1951 року. Віяв холодний пронизливий вітер, дощ зі снігом падали на мене, а виховник пильно доглядав, щоб я не відходив від вказаного місця. Щоб рекомендованій "курації" надати більш ефективний характер, "пан Владек" відкрив навстіж друге вікно з протилежного боку коридору. Зробивши протяг, сам від холоду схоронився у конторці й крізь вікно пильно приглядався, чи я послушно стою на вказаному місці. Він так держав мене, закостенілого від холоду, зо дві години, які видавались мені вічністю. Коли на зміну прийшла чергувати медсестра і, побачившу мою мокру піжаму, а мене закостенілого, почала мене "реанімувати", її прихід був мені порятунком. Насправді вона врятувала мені життя...

Дітей українських переселенців влада не примушувала до науки, але хто хотів, міг до школи ходити. Продовжуючи своє санаторійне лікування, до п'ятої кляси ходив я сім кілометрів (в один бік), а до шостої і сьомої кляс – аж 10 кілометрів. Зі мною до цієї ж школи ходило ще кількох хлопців (у дівчат не було на це сили). Були ми по правді не "учнями", а "мучениками", бо наша дитяча енергія йшла, в основному, на долання дороги до школи та зі школи.

Закінчивши початкову школу в Будрах, навчався я в Загальноосвітньому Ліцеї у Венґожеві, який закінчив 1959 року. Там навчалось багато української талановитої молоді, але була вона позбавлена можливостей навчатись рідної мови. Такої ситуації не могли стерпіти деякі свідомі і відважні учні, які вчинили шкільний страйк домагаючись введення української мови як обов'язкового предмету на місце російської. Був це одинокий страйк українських школярів у післявоєнній Польщі і закінчився їхньою перемогою. Страйк відбувся восени 1957 року. З гордістю згадую, що і я, м.ін. брав у ньому активну участь.

Після матури навчався я у дворічній Вчительській Студії в Щеціні на факультеті української філології. Тоді в Українському Суспільно-Культурному Товаристві в Щеціні діяла відважна група українських патріотів, яку очолював інтелектуал Мирослав Трухан. Під їхнім впливом і з їхньою поміччю, наші студенти продовжували

народницьку ідею "хожденія в народ". Ми їздили з доповідями до наших переселенців, несли їм надію на неминуче відродження нашої нації. Відгомін активної діяльности наших щецінських студентів був значущий і позитивний. Щоб його невтралізувати, влада вирішила арештувати Мирослава Трухана і розв'язати факультет української філології. Отже атака наших гнобителів пішла проти головних представників української інтелектуальної еліти, тобто проти професора Володимра Посацького і мґр-а М. Трухана.

З приємністю згадую М. Трухана, який довгі роки продовжував зі мною кореспонденційний зв'язок, стимулюючи мою культурно-освітню працю в українському середовищі. Закінчивши Вчительську Студію у Щеціні 1961 року, працював я один рік у місцевості Заброст Великий, де заснував пункт навчання української мови, а в шкільному році 1962-1963 "авансував" на керівника невеликої початкової школи в Пілаках Великих (теж Венґожевського повіту). Там же на навчання української мови ходило 30 дітей.

У роках 1963-1968 навчався я на факультеті української філології у Варшавському Університеті. За порадою поета Остапа Лапського, написав я маґістерську працю на тему "Єврейська тема в прозовій творчості Івана Франка". За порадою Антона Середницького, восени 1968 року почав я працювати на пості секретаря Воєвідського Правління УСКТ у Вроцлаві. Там зустрівся зі старим галицьким москвофільством, яке, викорінене з Галичини, знайшло собі сприятливий ґрунт між частиною інтеліґенції Західньої Лемківщини.

Населення Західньої Лемківщини було у 1947 році депортоване на Нижню Сілезію (Вроцлавщина) й там зазнало сильного пропаґандистського впливу західньолемківських аніматорів цієї антиукраїнської нігілістичної течії. Мої співробітники з Воєвідського Правління (УСКТ) держались москвофільської орієнтації, а мене, як українця, визнали своїм ворогом й намагались мене позбутися з Українського Товариства. Не міг я ніяк зрозуміти, чому вони так ревно поборюють українство й заперечують власну причетність до українського роду (і народу). Досвід Вроцлавщини усвідомив мене, що джерелом всякої аномалії, недоречности й відсталости, безперечно, є низька суспільна свідомість і незнання історії рідного народу. Невіглас шукає прабатьківщини свого племени всюди, тільки не там, де треба. "...А вам, неукам, треба вчитись і щойно тоді забирати слово, ніколи навпаки!" – сказав вроцлавським москвофілам старий петлюрівець, свобідно володіючи п'ятьма чужими мовами. Видно й він доглянув джерело непорозумінь.

Донині не можу забути тої в'їдливої і ворожої аґресії, з якою накинулись на мене мої вроцлавські співробітники з ВП УСКТ.

Лють і ворожнеча українських верховинців, адресована до свідомих і патріотичних українців не дається ані зрозуміти, ані оправдати. Чого шукали лемківські москвофіли, дискретно відвідуючи казарму радянських військ у Лігниці? – варто поставити таке запитання. Ще й донині в "Нашому Слові" зустрічаємо іноді возвеличування аґента НКВД – лемка Михайла Донського, аґітатора москвофільщини – Івана Русенка та відомого нам Роберта Маґочі з Канади. Хто зацікавлений в популяризації оцих явних ворогів українства? Бачимо, що й тепер діють ідеологи вчорашньої та скомпромітованої ідеї. Не можна вдавати, що їх нема! Так чи інакше, не будемо турбуватись про минулорічний сніг й штучно воскрешати москвофільську авантюру в наших середовищах. Нова доба накидає нам нові пристрасті, нові питання й нові виклики!

Коли лемківські москвофіли з Вроцлава безжалісно поборювали мене, дружню допомогу подавав мені Мирослав Трухан. Він позитивно оцінював мою працю в УСКТ і заохочував не відступати з поля полемічного бою з антиукраїнською фракцією... Втомлений безглуздою "війною" з москвофілами, вирішив я виїхати до України, там одружитись і там залишитись на постійне проживання. Від задуму до дії шлях короткий. Взявши відпустку, влітку 1970 року поїхав я на Львівщину. Поетична муза Івана Франка тягнула мене в Карпатські гори. Люди там працьовиті, талановиті й нерозривно зв'язані з таємною стихією чарівних гір. Там людина почуває себе конечним елементом незбагненної природи, що любить, голубить, годує і домагається пошани. Любов і захоплення рідними горами в наших верховинців – незнищенні! Мандруючи Франковими слідами, відвідав я Дрогобич, Стрий, Моршин, Долину, Вигоду, а накінець зупинився у славному (хоч призабутому) селі – Лолин. Там проживала дочка священика Оля Рошкевич – велика любов молодого гімназиста Івася Франка.

Голова місцевої сільради і директор школи визнали мене, високої ранґи контролером, який приїхав зі столиці щоб інкоґніто приглянутись праці місцевих службовців. Якщо мене поставлено в ролю гоголівського "ревізора," то я радо підтримав ці здогади. Я висловив своє невдоволення запущеним станом місцевої церкви і з обуренням критикував неохайну споруду Франкового погруддя. На моє запитання: – "Чому не бачу свіжих квітів на постаменті пам'ятника?" – голова зблід і як міг так виправдовувавсь, вишукуючи "об'єктивні причини" таких скандальних занедбань. На моє бажання: – "Тепер ведіть мене до Музею Івана Франка!" – голова на мить втратив мову. Здавалось, що його негайно повалить інфаркт. Отямившись, він передав свої обов'язки господаря директорові школи, що тоді появився. Згаданий музей містився в шкільному будинку й

був під опікою директора школи. Виявилось, що у школі насправді не було жодного музею, але була невеличка "кімната пошани", до того й вона перебувала в стані ремонту. Незважаючи на пояснення директора, я конечно хотів бачити музейні експонати. Не було виходу, – директор повів мене до якогось шкільного сховища. Там же знаходились деякі експонати, пов'язані з особою Івана Франка. Мені особисто дуже сподобались прегарні портрети письменника і його нареченої Олі, виконані талановитими учнями. Я не скривав свого захоплення. – Прошу подякувати вчительці й нагородити учнів за такі гарні речі – сказав я й продовжував переглядати таблиці. На одній був зображений "хворий атеїст І. Франко", який виганяє священика, що прийшов його сповідати. – "На якій підставі приписуєте Франкові атеїзм?" – сказав я і додав: – "Оцю брехню – на смітник!" Директор зніяковів, а я повчав дальше: – "Своїх учнів виховуйте на правді, а не на брехливих видумках колгоспних невігласів!" Отоді до розмови включився шкільний сторож, заявляючи, що недавно Лолин відвідав якийсь учений українець зі Швеції і відносно обладнання "музею" також висловлював подібні погляди... Прощаючись зі мною, сторож на самоті виявив радість, що вдалось мені добре налякати оцих продажних комуністичних службовців – московських прислужників. – "Я колишній партизан УПА, а моя хвора нога -- найкращий доказ нашої української боротьби з москалями. Щиро говорю вам про те, бо бачу, що ви правдивий українець, а до таких людей я завжди маю повне довір'я!"...

Довго блукав я по підгір'ї і горах Бойківщини, розмовляв з багатьма мешканцями цих прекрасних сторін. Відвідав я руїни князівського замку в Галичі над Дністром, а головне, – мені вдалося натрапити на сліди преславного опришка Олекси Довбуша. Довгі роки був він, і подальше є, улюбленцем карпатських верховинців. Славні подвиги оцього народного месника, в народних оповіданнях і леґендах передаються з покоління на покоління.

Вакації закінчились і мені треба було повертати до Вроцлава. З допомогою знайомих студентів намагався я відкрити міський гурток УСКТ в Познані. Українські студенти гуртувалися там у кав'ярні "Слов'янська", але організаційної форми своїм зустрічам не надали. Щоб утримати свій педагогічний стаж, я увесь час працював на пів штату у Вроцлаві. Мені доводилось працювати в початковій школі та в різних середніх школах (технічні школи, технікуми, ліцеї). В УСКТ культурно-освітня праця поступово занепадала, посилювалися різні міжусобиці, штучно ініціювані продажними "активістами". Проти мене виступали москвофіли, – люди зв'язані з убецькою аґентурою, а насамкінець мої зверхники з Головного Правління УСКТ. Моя особа була невигідна для них усіх.

Михайло Шумада
Вроцлав, 1968 р.

Євгенія Шумада
Венґожево, 1990 р.

Михайло Шумада з дружиною Євгенією в гостях у Володимира Галака. Сроково, 1990 р.

Михайло Шумада з дружиною Євгенією і невісткою Варварою та внучком Ігорком біля української церкви. Венґожево, 2012 р.

Влітку 1973 року виїхав я з непривітного Вроцлава й поселився у Східній Прусії. В шкільному році 1973/1974 працював я вчителем російської мови в Загальноосвітньому Ліцеї у Новому Місті Любавському. Тоді й одружився з учителькою Єлизаветою Лозовською, яка була випускницею української педагогічної школи в Бартошицях. Ми з дружиною замешкали в Ольштині. Я працював у Хемічному Технікумі, а вона – в експериментальній початковій школі номер 14. Отоді, весною 1975 р., народився нам син Олесь. Саме тоді в "моїй" школі спалахнув скандал пов'язаний з протестом деяких учнів, що не погоджувались із опоганюванням українців, представлених у шкільній лектурі "Заграви в Бескидах" Яна Ґергарда. Моя інтерпретація повісті міцно не сподобалась спецслужбам, тож я з сім'єю був примушений покинути Ольштин. Ми переїхали на провінцію і замешкали в селі Заброст Великий (Венґожевського повіту). Настали для нас тоді тяжкі часи. Обіцяної праці у школі влада мені не дала. Незадовго народились нам близнята – Петро і Наталка. Отоді моя дружина виявила героїчну поведінку. Вона продовжувала (заочно) свої університетські студії в Познані, одна утримувала матеріяльно нашу сім'ю. Крім того, треба було дати материнську опіку рухливим малятам. Була це праця понад силу одної особи. Через рік і мені влада дозволила працювати в школі. Завів я знову навчання української мови в школі й знову став об'єктом різної дискримінації, навіть з боку свого ґмінного зверхника-українця. Ми замешкали в шкільному будинку й наше родинне життя було нерозривно пов'язане з проблемою виховання і навчання.

У 1977 році моя дружина закінчила свої студії і одержала науковий ступінь маґістра географії. Незважаючи на це, що ми з дружиною мали найвищі кваліфікації в ґміні, наші українські зверхники з ґміни Будри (інспектор освіти і згодом війт) кривдили нас фінансово й на кожному кроці дискримінували. Настав "воєнний стан" і "комендантська година" 1981 року. Постійний нагляд над нашим помешканням з боку пригграничних військ побільшував відчуття репресії. На початку 80-их років у нашому помешканні відбувались лекції греко-католицької релігії. Їх вели отці Василіяни з Венґожева. І знову наші недруги вголос заговорили, що "Шумади в шкільному будинку ведуть навчання української релігії, хоч в школі цього не дозволяється!" Найбільш прикре було те, що такі закиди виходили з уст наших "українців". Овечий гін українських аматорів до національного самогубства не мав зупинки.

А ми супроти всіх і вся робили своє. Я кілька разів користав з мовних курсів у Києві (й один раз у російському Орлі); дружина продовжувала свою співпрацю з повітовим музеєм і з церковною парафіяльною громадою. Обидвоє брали ми участь у курсоконфе-

ренціях вчителів української мови й діяли в структурах УСКТ (згодом ОУП). Як директор місцевої школи (1985-1997 рр.), влаштував я у 1987 р. відзначення "40-ліття нашого поселення", що насправді було відзначенням 40-ліття акції "Вісла". Про свій задум звірився я своєму другові, тож невдовзі спецслужби знали про справжню мету моїх клопотань. "Такий вчитель ніколи не може одержати нашої апробати, медалів чи фінансових нагород" – сказав представник влади. Так воно й було, але мій "друг", дешевим коштом, з таких привілеїв користав. Отоді й сама згадка про операцію "Вісла" була виявом антидержавної і антипартійної постави.

Наші діти виростали в атмосфері пошани до української традиції своїх предків. Вони вчились в Українській Школі ім. Тараса Шевченка в Білому Борі. Закінчивши середню українську школу в Польщі, вони продовжували навчання в Медичному Університеті у Львові. Здобувши вищу українську освіту в Україні, вони працюють лікарями в Ольштині.

Іще в студентських роках писав я іноді різні статті до українського тижневика "Наше Слово". Згодом дописував також до польськомовних часописів. Деякі мої статті появлялись в україномовній пресі за кордоном (найбільше їх лежить у моїй шухляді). Приватно кажучи, мене завжди дратувала примітивна вульґаризація української історії, до якої вдавалися різні псевдоісторики з Польщі й Росії. Вихована на чужих зразках, наша молодь виявляє нестерпну неосвіченість в обсязі історії свого народу і його Церкви. Звідси витікає брак орієнтації відносно злободенних питань нашого сьогодення. І в цьому лежить причина наших нещасть, поразок і невдач!

МИХАЙЛО ШУМАДА

ЗАМАХ НА ГІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТИНИ

(Перший страйк українських учнів у ПНР)

Українське населення Венґожівщини в кінці 1940-их років було досить чисельне. Воно проживало у великому розпорошенні по усьому повіті. Місцева державна адміністрація, виконуючи наказ центру, поселяла українських переселенців у найбільш віддалені та знищені війною околиці. Депортаційно-репресивна операція "Вісла" з 1947 р. була одним з елементів польської концепції "Остаточного розв'язання українського питання" в ПНР. Не нова це концепція польської політичної думки, але її реалізаційний етап припав саме на післявоєнний період і незмінно тривав до кінця 80-их років XX століття. Правом інерції, деякі клерикально-націоналістичні польські елементи і донині намагаються успішно завершити почате діло.

Радянсько-польський кордон, що тягнувся від містечка Ґолдап до Вісляної затоки біля Бранєва, перетяв усі понімецькі комунікаційні (водяні, автомобільні та залізничні) шляхи в напрямі північ-південь. Понімецька іриґаційна система була занедбана, мости – зруйновані, дороги – знищені. Саме у цю непривітну прикордонну смугу переселено 1947 р. українських вигнанців із Закерзоння. До найближчих повітових містечок Ґолдап, Венґожево, Кентшин, Бартошиці, Лідзбарк чи Бранєво, мешканці прикордонної смуги мали біля 15-30 км вибоїстої дороги. Нечувано важкі життєві обставини українських вигнанців, примушували їх мандрувати до тих же міст, щоб купити там найнеобхідніше – цукор, сіль, нафту до лямпи та дріжджі. Пам'ятаю, моя мама неодноразово пішки ходила на базар аж до Ґіжицька, щоб там за продане масло купити найбільш необхідні предмети щоденного вжитку. Звичайно, дорога ця (40 км в один бік) потребувала двох днів виснажливої мандрівки. Згодом був відкритий шлях до зруйновоного містечка Венґожево. Туди було ближче, бо лише 25 км в один бік і наші односельчани свої примусові торговельні потреби встигали полагодити за один день.

Вигнанці з Закерзоння являли собою населення бідне, міцно пограбоване та обкрадене. Молодих мужчин майже не було. Якщо не загинули в боротьбі, то карались у різних польських в'язницях. Дехто загинув у концентраційному таборі "Явожно", а найбільше молодих українців Закерзоння замучило польське військо під час різних облав (гітлерівського типу). Майже в кожному селі без суду гинули на тортурах спіймані молоді хлопці. Тортури здебільшого кінчились розстрілом нещасних на місці, а тіла помордованих УБ намагалось закопати в невідомих місцях. Трудно встановити точне число замордованих без суду, а воно немале. Щоб світ не довідався злочинної правди, на початку 1990-их років, у Міністерстві Внутрішніх Справ знищено ту частину тайного архіву, що торкалася операції "Вісла". Сліди про злочини знищено, але неможливо знищити народну пам'ять про ганьбу державного бандитизму, насильства, злодійства, грабежів та депортацій....

Мало кому з наших переселенців вдалось привезти коня, не всі мали корови, дехто тільки кози. Бувало, дехто з браку власного реманенту намагався лопатою копати твердий глиняний обліг щоб у ньому посадити картоплю, або посіяти зерно. Вечорами і нічч'ю обов'язував "комендантський час" (godzina policyjna), а приводом до цього була близькість радянського кордону. В Будрах місцевий комендант міліції з допомогою добровольчих кримінальних елементів (ORMO) самотужки зорганізував "щоденні відвідини українських сімей". Це оригінальне "колядування" зводилось до побоїв та морального знущання над переляканими вигнанцями, позбавленими молодих мужчин. І після переселення продовжувалось "остаточне розв'язування українського питання". Для депортованих українців операція "Вісла" продовжувалась дальше. Обідрана українська дітвора босоніж ганяла по запущених подвір'ях. Про школу не було й мови...

Реєстрацію українського населення проводив польський офіцер, який вдаючись до погроз та шантажу, насильно примушував українців польонізувати свої імена та навіть прізвища. І так з Пилиповича Івана зробив він "Яна Піліповіча", з Юрія Ноги - Єжеґо Ноґе, з Шумадового Федя вдалось йому зробити "Тадеуша" (прізвище не піддавалось польонізації). Відчуваючи письмо носом, вже сам Климко (прізвище) перейменував себе на "Клімка", а його сусід, що на ім'я мав "Климко", замінився в т.зв. "Клєменса". Піддаючись тискові вимогливої військової влади, що виконувала адміністративну функцію, наш земляк поступово позбувався усіх атрибутів свого українського походження, щоб тільки зберегти своє біологічне існування. Скасовано українську школу і церкву з забороною їх відновлення, з поля зору щезла вся українська інтеліґенція. Комуністичний

режим дозволяв українським недобиткам користати з послуг римо-католицького костьола, слушно вбачаючи в ньому надійний і перевірений засіб польонізації. Українські хлопці (хто пережив) сиділи у в'язницях, а тим часом їхні ровесниці мимохіть виходили заміж за поляків. У мішаних подружжях жінки, в основному, не зазнали рівноправного, партнерського трактування.

Державна пропаґанда всіма засобами наполегливо працювала, щоб знеславити честь і добре ім'я українця. Велась постійна праця над закріпленням неґативного стереотипу нашого брата. Брехлива, наклепницька антиукраїнська кампанія продовжувалась довгі десятиліття і доводила до того, що всякі прояви українськости були зіпхані до глибокого підпілля і конспірації. Офіційно українська проблема не існувала. В офіційному вжитку слова "українець", "бандит", "бандерівець" стали синонімами. На всеохопній протиукраїнській пропаґанді закріплювався польський національний солідаризм. Ставлення усіх прошарків польського суспільства до української меншости було однакове – вороже. Цікаво, що нетерпеливу поставу щодо українців виявляли польські римо-католицькі священнослужителі. Бувало, польський ксьондз домагався інколи повторного хрещення православного українця в костьолі під загрозою недання шлюбу. Хрещення в православній церкві, на його думку, не мало значення.

Не стерпівши нагального шовіністичного тиску з усіх сторін, значна частина українських вигнанців перейшла до табору своїх гонителів, переймаючи від них мову і віру. У першу чергу цій деморалізації піддались люди слабого духа, кар'єристи, а передусім неосвічені з найнижчим рівнем національної свідомости. Вони то, вміло керовані органами безпеки, завдавали великої шкоди своїм землякам. За ведення розбишацької роботи в рядах української громади, їх нагороджували посадами та іншими привілеями. Провокація, наклепи, погрози, шантаж та постійна інвіґіляція – це перевірені методи державної дискримінації української меншости в Польській Народній Республіці.

Долаючи непривітність долі, і в нашій громаді знайшлись відважні та чесні люди, які зуміли протиставитись оцій ганебній руїнницькій пошесті – пошесті лицемірности, лукавства, зради, ганьби і зла. Саме завдяки їм наша громада, хоч ослаблена, таки зуміла вистояти та зберегти честь нації, приреченої на загибель... Мій батько не хотів вірити, що наше заслання матиме тривалий характер. Надіючись на повернення "додому" (тобто на Ярославщину), він не тратив здоров'я на засвоєння важких понімецьких облогів. Разом зі своїм приятелем Іваном Пилиповичем, спеціялізувався у риболовлі. А риби було багато у місцевій річці Венґорапі.

Батько і мене принаджував до рибальського ремесла. Досі пам'ятаю, як зловлену батьком, мабуть 10-кілограмову щуку, волік я додому зо дві години, бо була довга, слизька та ще й схильна до активного протесту. Найважче було мені перенести її через глибокий рів з водою, бо риба, вбачаючи свій останній шанс, вдалась до рішучого спротиву. А мені було тоді зо сім літ і небагато перевершував я вагою свого противника. Оце наше своєрідне чумакування продовжувалось зо три роки, поки батько не переконався, що мабуть "лях" і не думає нас знову переселити додому. Тоді гостро взявся до землеробського діла. Його друг Іван "дряпнув" до міста, щоб там шукати "кращої" долі. Чи знайшов – не знаю.

До 1950 року в нашому селі школи взагалі не було. Щойно тоді в січні приїхав учитель та й заснував 4-клясну початкову школу. Польської мови ніхто з дітей добре не знав. Наука незрозумілих слів (у яких було багато всякого пшикання) для мене стала каторгою. Розум, відвиклий від шкільної науки, з трудом піддавався вимогам учителя. Мені здавалось тоді, що і вчитель "брехню пхає нам під ніс" і не розмовляє з нами поважно. "Як по-польськи називається "лавка?" – питаю. – "Лафка" – відповідає вчитель. Ага... починаю розуміти і пишу "лафка". – Не так треба писати, каже вчитель, а ось так і написав на дошці слово "лавка", О... цього вже мені було забагато! "То ж сам, шахрай, сказав, що цей предмет називається "лафка", то якого дідька пише інакше... хто тут і з кого робить дурного" – думаю собі, "видно батько мав рацію кажучи, що ляхові нема що вірити, бо він нам завжди бреше... видно, не тільки про нас, але й нам – в живі очі бреше... Ні, до такої школи я більше не піду!" – твердо вирішив я. Не хотів я нічого вчитись, хотів стати шевцем, так як Іван Пилипович, бо шевці гарно співають (так як Іван Пилипович), є веселі (як Іван Пилипович) і люди завжди до них з просьбою приходять (як до Івана Пилиповича). Проте, моя мама була абсолютно протилежної думки. Вона вважала, що мені якраз треба якнайбільше вчитись, бо грамотних людей між нами майже нема. Всі вони пропали у більшовицьких та польських таборах і в'язницях. Була це хіба підсвідома потреба реґенерації скаліченої ворогом нації. І, як видно, судилося мені вже не розлучатися зі школою.

Щоб закінчити V, VI, і VII клясу, мусив я доїжджати до школи в Будрах по 10 кілометрів в один бік. Була це мука а не наука, а її учасників слушно називали не учнями, а мучениками. Звичайно, доїжджав я ровером або на власній підошві, бо жодної іншої комунікації там тоді не було. Й донині добре пам'ятаю "скільки наука коштує". Не всі українські діти мали охоту ходити до школи, зрештою шкільний обов'язок їх не стосувався....

Східньопруські мочарі та й взагалі приморський клімат не був сприятливий для нашого переселенця. 1952 р. захворів я на легені та попав до санаторії для дітей в Ґризлінах (біля Ольштинка). У санаторії було багато понімецьких дітей, в основному сиріт. Донині пам'ятаю їхні імена – Дітман, Гартмунд, Дітер, Нойман. Польської мови я ще тоді добре не знав, хоч розумів її. Моя вимова демаскувала моє непольське походження. Санаторійні виховники досить скоро зорієнтувалися щодо мого походження та часто між собою розмовляли про мене. Своїм дитячим єством відчував я їхню злобну неприхильність, а деколи навіть ворожнечу. Найбільш нетерпимим виявився молодий, високий і стрункий мужчина, якого діти звали коротко "виховавца", а старші, більш дружньо – "пан Владек".

В групі старших хлопців траплялись і темні характери. Якийсь 15-літній розбишака, а називався він "Урбановіч", виразно тероризував молодших хлопців, а навіть пробував у шафі повісити на шарфі молодшого колеґу. Вчасна інтервенція медсестер запобігла трагедії. Цей же Урбановіч навідувався і до нашої кімнатки, в якій перебували 10-11 літні діти. Одного разу цей малолітній хуліган, вбігши в нашу кімнатку, без жодної причини побив мене. Виникало враження, наче б прийшов він до нас тільки тому, щоб виконати доручене йому завдання. Відчуваючи свою незаслужену кривду, пішов я на скаргу до "виховавци", надіючись на його інтервенцію. Пан Владек повівся оригінально. Наказав мені сісти на табуретці біля відкритого вікна в коридорі. Було це в грудні 1952 року. Йшов сніг з дощем. Моя піжама та волосся за кілька хвилин були мокрі і я пробував закрити вікно. Саме тоді почув я грізний крик виховника: – "Не рушай сєм і нє рушай окна!" Сказавши це, пан Владек пішов у протилежний бік коридора, щоб там відкрити друге вікно. В контактах з хуліганом виховник ніколи не виявляв такої рішучости. Сильний протяг студив моє дитяче тіло. Хворий організм був підданий новим випробуванням. У дитячій голові промайнула тривожна думка – оця санаторійна процедура не до здоров'я, а до смерти доведе. Підсвідомість працювала в прискореному темпі, підказуючи логічне: "втікай, бо загинеш", а ображене та зневажене почуття гідности, всупереч логіці, настирливо повторяло: "добре йому так, собаці, нехай через нього я вмру, а тоді його гостро покарають за мою кривду". Пан Владек не хотів мерзнути в коридорі. Він сховався в кімнаті чергових, дипломатично відкривши двері, пильно спостерігав за мною. Чергування пана Владзя скінчилося через дві години і це мене врятувало.

Цей епізод моєї санаторійної курації міцно запам'ятався мені на все життя. Ніяк не вмію зрозуміти звірячої ненависти, яку проявляли у відношенні до українських дітей, подібного роду різні

"виховавци". Цікаво, що мій дитячий досвід так міцно співпадає з досвідом в'язня польського концентраційного табору в Явожні – отця Степана Дзюбини. І німецьких в'язнів (у польському таборі), і німецьких дітей (у моїй санаторії) поляки набагато краще трактували, як нас – українців. Невже ж поляки забули хто їх бив, а хто їх боронив 1939 року!? Такої нелогічної постави не вмію зрозуміти й донині. Протягом чотирьох місяців у санаторійній школі, з вчорашнього неука став я одним з найкращих учнів у моїй клясі і мені в нагороду доручено продеклямувати похвальний вірш Й. Сталіну на урочистій академії з нагоди "Жовтневої революції". На щастя, до такої ганьби не дійшло. На пробі виявилось, що моє художнє виконання деклямації має вельми компромітуючий характер.

Моє повернення зі санаторії додому несло з собою певен цікавий досвід. У місцевій школі діти з привички хотіли посміятися з мого неуцтва, але виявилось, що неуком я вже не був. Польську мову я вже краще засвоїв, ніж вони. Здивований моєю письмовою роботою, вчитель похвалив мене та вписав мені до журналу найвищу оцінку. Тоді, наче грім з ясного неба, виступив з гострим протестом мій найкращий приятель. Він абсолютно не погоджувався з оцінкою вчителя і домагався скасування поставленої мені "п'ятірки". Тоді вперше переконався я, що українець не терпить якогонебудь успіху свого земляка. З таким явищем зустрічався я згодом не раз. Це напевно не українська прикмета. Це жалюгідна риса українського плебея, який любить цілувати "панську руку", а свою кар'єру будує на трупах одноплемінників. Хто тут винен? Напевно не ми, а наша історія, яку формують таки плебеї. Проштовхуючись вгору, наш земляк обов'язково повинен залишити всі атрибути рабської психології... А надходили часи, що сприяли рухові вперед.

Талановиті діти українських вигнанців гуртом заповнили середні школи. Навчались вони усього, крім свого. Такої можливости тоді ще не було. Серед молоді середніх шкіл запанувала читацька захланність. Хтось невидимий зручно керував читацькою жадобою учнів. Усі читали "Вогнем і мечем" Г. Сєнкевича. Читачі захоплювались героїчними польськими лицарями, які безжалісно топтали та нищили мов хробачню, плюгаву, хлопську, українську юрбу. Читач радо утотожнювався з народом благородних, лицарських героїв і мимохіть відсахався від своїх предків. Який сором бути нащадком оцих українських нечистих, бандитських гультяїв, темних хлопів, головорізів і боязливої голоти. Щоправда, були і козаки, але і вони завжди програвали поєдинки з поляками. Канон обов'язкової літератури для середніх шкіл був обширний, проте в цілому містечку годі було роздобути навіть по одному примірнику деяких творів

Бальзака чи Шекспіра. Одначе, Сєнкевича не могло забракнути нікому. Саме Сєнкевич найкраще надавався для консолідації польського суспільства на ґрунті антиукраїнщини і тому стояв на першому місці канону обов'язкової шкільної літератури. Тих образливих наклепів на свій народ я без обурення читати не міг. І не прочитав я їх донині....

Перше критичне зауваження про Сталіна почув я у школі навесні 1956 р. Влітку цього ж року мали місце познанські робітничі протести, міцно приховані владою. Тоді появились чутки про І Організаційний З'їзд Українського Суспільно-Культурного Товариства. Чутки ті ходили між людьми, а в школі ніхто про це не згадав офіційно ні слова. З приходом до влади Владислава Ґомулки польське суспільство охопила радість. Усі сподівались повної незалежности. Вголос критикували, навіть напівофіційно, примусове навчання російської мови в польських школах. Директор закликав добровільно віддавати кров раненим учасникам мадярського антиросійського повстання.

Певне зрушення помічалося і в українському середовищі. Починаючи з 1953 р., поступово почали виходити з в'язниць, хто пережив, наші хлопці з УПА. Вони ж відразу включились у вир громадсько-суспільного життя, влаштовуючи неформальні товариські структури. Почали засновуватись перші гуртки художньої самодіяльности, аматорські хорові групи. Українська мова виходила з підпілля. Було її повно і в ресторанах, і в барах, і на різних забавах, і навіть на сцені. Білоруси – сезонні працівники з Білосточчини, що працювали тоді на Східній Прусії у меліораційних підприємствах, з найвищим здивуванням оповідали землякам, що "українці навіть у прилюдному місці мають відвагу розмовляти по-своєму". Вже 1953 року виникає аматорський драмгурток в місцевості Кути (Венґожівщина). Його поява пов'язана з діяльністю м. ін. таких заслужених (і донині діючих) активістів, як Іван Купич, Михайло Туз і Володимир Ґнап. Повернувши з сибірських концтаборів (1956 р.), холмщак Михайло Балій заснував у Банях Мазурських (мабуть першу в північносхідній Польщі) українську початкову школу. У Хшанові, що біля Елку, героїчно воюючи з ворогами Української Церкви, в першу чергу з римо-католицьким духівництвом, отець Мирослав Ріпецький демонстрував невмирущість україномовної церковної традиції. До нього приїжджали українці і по кількасот кілометрів щоб у своїй вірі охрестити дітей і щоб не росли вони яничарами. Він зумів гарно інтеґрувати всіх українців, єднаючи уніятів з православними, які також відвідували його Богослуження...

Розуміється, що державна влада не була спроможна силою задавити оцей невгамовний спалах українського відродження. Виг-

нанці з Закерзоння аж ніяк не годились на денаціоналізацію. Тільки цей стихійний спротив наших переселенців спричинився до того, що комуністична влада була примушена вдатись до більш плянового і контрольованого способу польонізації. Український рух заплянувано покласти в рамки новоствореного УСКТ – організації леґальної, але міцно контрольованої органами державної влади. Дальше приховування українського питання в ПНР – було неможливе. Незважаючи на фальшиву леґальність українського руху, проти його діячів і надалі велись старі перевірені методи дискримінації, провокації, окозамилювання, наклепів, дискредитації, а навіть ув'язнення. Суть державної політики, з уваги на її кінцеву мету – лишалась абсолютно незмінною. Саме тому боротьба за особисту гідність і національну тотожність української меншини в Польщі була надзвичайно важкою. Перемагали тільки найкращі. Були це люди чести, що власну гідність цінили над усе...

У польському Загальноосвітньому Ліцеї у Венґожеві українська молодь нараховувала чималий відсоток. Свідомість своєї причетности до українського роду ще була, але нам аж ніяк не вдавалось "зі своїм по-своєму поговорити". Незнання літературної мови ламало всякі спроби практичної мовної комунікації. Наші переселенці походили з різних сторін і володіли різними говірками... У зв'язку з крикливим ювілеєм 300-ліття Переяславської угоди, преса поміщала матеріяли про корисні наслідки української унії з Московщиною. Появились твори Шевченка у польському перекладі. Український юнак нав'язував контакт з рідним за допомогою чужої мови. Ховав я польськомовного "Кобзаря" під подушкою, читав та ніяк не міг відчути геніяльности славного поета. Найкраще тоді сподобався мені вірш "Ой люлі, люлі моя дзєціно". Польські переклади були дуже поганенькі і не віддавали вартости оригіналу. Крім згаданого "Кобзаря", іншої української літератури на книжковому ринку не було.

Восени 1957 року, в колі українських учнів Загальноосвітнього Ліцею у Венґожеві виникла думка вивчати на леціях рідну мову, замість російської. Думка ця появилась на базі загальнопольської критики примусовости навчання російської мови як "мови загарбника". Перший думку цю висловив учень IX кляси Адам Купич і відразу знайшлись прихильники цієї ідеї. Ми заявили директорові Людвіку Войнаровському про свої бажання. Він, як юрист, не виявляв спротиву, але й не квапився, як поляк, задовольняти наші вимоги. Час ішов, проблема існувала, полагодження її відволікалось. В такій ситуації ми вдались до нечуваної тоді демонстрації: під час тривання лекцій російської мови, ми виходили на коридор і провокаційно сідали на сходах. Таким чином ми утрудню-

вали "професорам" перехід і пригадували усім, що наша справа ще не вирішена. Директор дуже вибачався і обіцяв, що об'єктивні труднощі з вчителем незадовго будуть полагоджені. І дійсно, на домагання нашого директора, шкільна адміністрація запропонувала вчителеві початкової школи ч.1 Юрієві Щуцькому вести з нами зайняття.

Пан Щуцький (холмщак) був учасником курсу української мови в Мєдзешині і на той час його кваліфікації вважались задовільними. Серед учнів нашого ліцею репутацію найкращих мали тоді такі українці, як: Іван Оринчак, Степан Колега, Іван Левкович, Федько П'ятночка та Микола Бера. Цікаво, що ті учні старанно обминали лекції рідної мови, вбачаючи у цьому загрозу для своєї кар'єри. Хлопці ті покінчили згодом вищі школи, працюють на керівних і добре платних посадах, але від батьківської традиції відбились назавжди. Треба сподіватися, що хоч залишилась у них в якійсь залишковій формі символічна прихильність до українства. Маю тут на увазі їх непоборне замилування до українського борщу та домашніх вареників, які так смачно зуміла варити їхні, української пам'яти, матері. Ці вразливі апологети "рідного їстивного" не позбулись тужливої носталгії за втраченим ароматом маминої, все таки української, кухні. Наш венґожевський учнівський страйк був оригінальним евенементом того часу. Ми домоглись української мови на місце російської. Факт цей фіксують навіть наші свідоцтва (матуральні тощо).

Деякі вчителі (професори) наші домагання визнали провокацією. Вони вже зуміли знайти спосіб, щоб втихомирити бунтівного "хахла". Якось так склалося, що найгірші оцінки попадали якраз тільки нам, найгіршу репутацію мали якраз тільки ми. До учнів, яких треба було залишити на другий рік у цій самій клясі, якраз найкраще надавались передусім ми. Майстерність оцієї дискримінації можна пізнати лише по її результатах. Попавши згодом до вищих шкіл, ми всі доказали, що вміємо бути кращими від примусів своєї середньої школи. Згадаймо призабутих учасників першого страйку українських учнів в польській школі. Був це згаданий вже Адам Купич. Тепер проживає він у Варшаві. Володимир Галак – випускник україністики Вчительської Студії у Щеціні та україністики у Варшавському Університеті; довголітній вчитель української мови та директор початкової школи в місці проживання українських вигнанців. Те саме можна сказати про Михайла Шумаду – автора цих рядків. Учасником страйку був також Омелян Вішка – випускник Торунського Університету (факультет географії), вчитель географії та житель міста Торуня. Безкомпромісним борцем за гідність українського учня виявився Омелян Гавришко. Хоч був добрим учнем, – йому не дозволили студіювати. Скінчивши техні-

кум в іншому місті, працював в дирекції ПҐР. Одружився він з полькою та й трудно йому укладалося сімейне життя, тим більше, що венґожевська міліція брутально інґерувала в його суто родинні справи. Знайшовшись у безвихідній ситуації, покінчив життя самогубством.

Заснований у венґожевському ліцеї 1957 р. пункт навчання української мови існував кілька літ, аж поки цілковито не припинив свого існуваня. Сама участь у навчанні в цьому пункті вимагала великої відваги. Різною була дальша доля тих учасників. І так Оксана Карашевська, тепер Федірко, закінчивши Академію Фізкультури в Ґданську – працює віцедиректором школи в Доброму Місті. Ірина Німчук – закінчила ветеринарію в Любліні. Володимир Чекан виїхав до своєї дружини у Варшаві. Дмитро Куньо (тепер Мєтек) працює чиновником у надлісництві в Банях Мазурських. Куди примхлива доля повела Борівця та інших, вже мені невідомих пізніших учасників навчання рідної мови у венґожевському ліцеї – не знаю. Юрій Щуцький опісля закінчив україністичний факультет Варшавського Університету, але української мови вже не вчив. Різними виявились життєві шляхи моїх колеґ з венгожевської школи. Не всі хотіли вести безнастанну війну за власну гідність, не всі мали для цього досить сили та відваги. Не всі противились деморалізації та деґенерації. Тиск нетолерантного середовища був надто важкий та гнітючий. "Не нам на прю з тобою стати", – казав дехто та здавався.

Люди безсилі, безхребетні і без характеру, мов дохла риба, пливли з каламутною течією українофобії. Проти насильної асиміляції, наперекір накинутій моді, на зло різної масти сексотам, мов ґранітна скеля, стояли незламні герої вчорашнього і нинішнього дня, оборонці української гідности – сторожі рідного слова... Неможливо забути перших діячів українського відродження Венґожівщини 50-их років. Була це група вчителів – сіячів рідного слова. Серед них у перших рядах бачимо колишніх воїнів УПА та діячів вчорашнього підпілля, що просто з в'язниці йшли виконувати просвітницьку місію. Треба тут назвати Михайла Балія, Данила Назаровича, Катерину Піддубчишин-Никеруй, Івана Колача та, невідомих мені, багатьох інших. Згодом до них приєдналась молодша ґенерація – Анна Климко, Ірина Кривда, Анна Предко, Марія Шупер. З підмогою вчителям прийшла немала громада діячів культуро-освітньої ниви: Михайло Туз, Іван Купич, дириґент П. Лобачевський, сестри Євгенія та Анна Галагіди, Василь Крут, Володимир Гнап, Панько Музика, Олександер Кудлак, Михайло Никеруй, Іван Павлик, Йосип Журат та багато інших. У Будрах активністю вирізнялися Іван Карлицький і Марко Марусин; у Срокові – Дмитро Галак і Степан Галамушка. За відновлення українського Богослуження в Круклянках великі

зусилля вклали: Анастазія Лебедович, Володимир Лашин, Дранка Василь та Петро Коваль. Саме вони разом зі Степаном та Анною Ціжами, Іванною Чабаник та Михайлом Гриньом закладали основи УСКТ-івської праці від 1956 р.

Щоб припинити вплив упівців на шкільну молодь, освітня влада стала забороняти навчання рідної мови людям, які не мають вчительських кваліфікацій. В такій ситуації виникла конечність відкриття українських вчительських навчальних закладів, тому 1957 р. відкривається педагогічний ліцей у Бартошицях та відділ української філології у Вчительській Студії в Щеціні. Випускники тих же шкіл у плянах освітніх влад повинні здійснювати ідеї інтернаціонального та комуністичного виховання. Одначе, нові вчителі (від 1959 р.) стали продовжувати патріотичне виховання.

Під кінець 50-их років, незважаючи на штучні перепони, українське життя загомоніло на повні груди. Напівлеґально почала діяти на вигнанні Греко-Католицька Церква, яка зуміла відірвати від костьола частину своїх вірних. Бурхлива українська акція оновлення культурно-освітнього життя викликала реакцію влади. Були провокації, в ході яких знаходився привід до арештів, до антиукраїнської істерії в польських засобах масової інформації. Залякування, шантаж та постійна інвігіляція були постійним атрибутом уескатівської діяльности. Цей тиск охопив також українські школи, зокрема українських вчителів. Репресійні заходи органів безпеки отруювали мирне життя українських вигнанців. Деморалізовані одиниці піддавались тискові УБ та й йшли на співпраю з ворогом. Старе гасло: "свій до свого по своє" набрало нового змісту: "свій, про свого на УБ". Сексоти мали повні руки роботи. Кожен спосіб, який давав бажані наслідки в поборюванні українства, – був добрий!

10.07.1996 р.

МИХАЙЛО ШУМАДА

НАЙКОРОТШИЙ ІСПИТ

Щецін, 1960 рік. Надійшла іспитова сесія першого семестру в Учительській Студії. З описової граматики польської мови екзаменує доктор Владислав Дробни... Входжу до залі, кланяюсь і говорю "дзень добри". За столом сидить старший лисавий мужчина. Вирячивши на мене свої великі очі, нічого не відповів, але показав мені крісло. Сідаю і з певною дозою побоювання, чекаю на питання. Викладач принизливо придивляється мені і зненацька кидає в мій бік незрозумілий звук "У". Не розумію в чому справа, мовчу, а по хвилині повторяю: "у" і без переконання уточнюю – це голосний звук. Старець не підтверджує, але й не заперечує, а я поволі набираю переконання, що вдалось мені відгадати інтенції вченого екзамінатора. Отоді став я характеризувати цей голосний звук, тобто місце його утворення і участь поодиноких мовних органів в його артикуляції. Зважаючи, що мені вдалось достатньо добре з'ясувати тему, я замовк. Мабуть, такої ж думки й був мій мовчазний екзамінатор, бо без слова, простягнув, наче жебрак, до мене праву руку. До тої руки поклав я залікову книжечку. Пан доктор написав у ній оцінку "добре" й без слова віддав її нені.

При відході кажу "до відзеня", але з боку оригінала не чую ані відповіді, ані не бачу хоча б найменшого поруху головою. Таким чином вдалось мені зарахувати іспит, одержавши на запитання одинокий звук -"у". І це був, без сумніву, рекорд ощадности слова... Ми, студенти україністики, шанували оцього викладача за його компетентність і професіоналізм. Наше ставлення до нього змінилося, коли він (у 1961 р.) на судовому процесі вголос заявив: "Не люблю Володимира Посацького за його надто офіційну поведінку". Виявляється, що кожен аргумент добрий, якщо можна ним дошкулити українцеві.

8.03.2013 р.

Студенти щецінської україністики. Зліва: Михайло Шумада, Петро Вільчацький, Михайло Дзвінка, Дмитро Трояновський, Петро Коваль, Ярослав Джурко, Михайло Кіташ, Н.Н., Микола Дупляк. Щецін, 1960 р.

МИХАЙЛО ШУМАДА

МІЙ ДОСВІД У ВЧИТЕЛЬСЬКІЙ ПРАЦІ

Мотто: "Приїхав вчитель у село
Бажаючи братам науки
Від нього земляки його
Втікали мов від скаженюки..."

На місячній педагогічній практиці перебував я у школі в селі Грабово біля Білого Бору (повіт Мястко), що на Кошалінщині. На візитації перебували ми також у білобірській Початковій Школі імени Тараса Шевченка. Там мені все подобалось і я вирішив працювати в тій школі після вакацій. Кінчаючи в червні 1961 р. Вчительську Студію в Щеціні, я полагодив собі у відділі освіти в Мястку працю в тій же школі. Тим часом мій приятель і однокурсник Андрій Вашенко поскаржився мені, що його жодна школа не хоче прийняти до праці з приводу його минулого (за причетність до УПА А. Вашенко дістав смертну кару, замінену згодом на сім років тюрми). Розуміючи ситуацію, я відступив другові "свій штат" у Білому Борі. Одначе, тепер у мене виникла проблема з працею, бо настала вакаційна пора й службовий рух був закритий. Згодом я поїхав до Венґожева. Відділ освіти приділив мені працю в селі, де були найважчі умови до життя. Була це пригранична місцевість Заброст Великий. Особливістю цього села було те, що всі його мешканці були депортовані сюди в рамках операції "Вісла". Українські переселенці походили з різних повітів, тож була можливість вести інтеґраційну виховну працю в тому середовищі. Така можливість мала характер віртуальний, бо дійсність виявилась цілком іншою. Хтось майстерно провокував і підсилював взаємну ворожнечу поміж селянами, внаслідок чого в середовищі кипіла постійна війна "всіх проти вся". Привід для такої війни завжди знайшовся, а були це переважно плітки, наклепи, погрози, дрібна злосливість тощо. Різні інтриґи наївним селянам часто "підкидав" хтось ззовні, а далі лявіна непорозумінь і сутичок котилась правом інерції.

Мусимо згодитись з оцінкою, що техніка розсварювання і розбивання оцього українського середовища мала професіональний характер. Провідну ролю в оцій "жабомишодраківці" вели переселенці з ґміни Кривча, Перемиського повіту. Була це група найбільш покривджена історією. Вона ж і найбільше потерпіла від переслідувань польської партизанки (АК). Часи горя, наруги і антиукраїнських нападів навчили їх одного: "якщо не будеш українцем, то й ніхто тебе не буде чіпати". Така констатація неухильно вела до висновку: "варто бути поляком". Прийнявши таку поставу, наші "кривчани" поставились неприхильно до інших переселенців.

Згадана обумовленість мала вплив на мою педагогічну працю в місцевій школі. Для мене було ділом очевидним, що "невігласа треба вчити!" Увівши навчання української мови до шкільної програми, я впевнено став навчати дітей рідної абетки. Отоді й виникли незрозумілі і непередбачливі події: частина батьків гостро запротестувала проти навчання української мови їхніх дітей. Мені годі було зрозуміти, у чому справа. Знав я, що ще не так давно тих батьків примушували користати з річного курсу для неграмотних (анальфабетів), а тепер вони домагаються "анальфабетизму" для своїх дітей. Звичайно, йшлося тут про неграмотність в обсязі рідної мови. Досить скоро і я став об'єктом різних скарг і доносів. Зачувши сприятливу нагоду, і мій односельчанин (з-перед переселення) скористав з можливостей анонімного удару "з флангу". Мене поставлено в ролі злочинця, що веде антидержавну роботу, навчаючи забороненої української мови. Наді мною згущувались чорні загрозливі хмари, тож я вибрався "на скаргу" до повітового коменданта міліції у Венґожеві.

– "Почав я працю в школі у Заброcті і навчаю згідно зі своїми кваліфікаціями. Звідкіль та злослива кампанія проти мене?" – запитав я. Комендантом міліції був тоді не поляк, а грузин і він зайняв, здавалось, нетипову позицію. – "Прошу не перейматись злосливими наклепами темних хлопів. Тож це бандерівці!" – сказав. Мене довго смішив комізм такого пояснення. Отож, на думку коменданта, оця група неграмотних перевертнів мала б бути "бандерівцями".

Мабуть, усім було відомо, що бандерівці це найбільш свідома і патріотична частина нашого суспільства, але офіційні особи поширювали "державну версію" бачення українського питання.

Мав я досить різного "пащекування" та всяких доносів і на власну просьбу перенісся до праці в школі в іншій місцевості. Там працював я у черговому навчальному 1962/1963 році. Була це місцевість Пілакі Великі, теж Венґожевського повіту. Тут також проживало значне число переселенців з акції "Вісла". Діти були

дуже рухливі, цікаві й охочі до навчання. На навчання рідної мови зголосилось 30 учнів. Ціла школа сумлінно готувалась і успішно підготувала інсценізацію "Лиса Микити". Заанґажування учнів було велике. Навіть польські діти охоче включались до того "театрального" дійства. Одначе, нема троянд без колючок. Скоро мною зацікавились службовці з УБ. Домагались свідчення про те, що Мирослав Трухан зі Щеціна позичав книжки нашим студентам. Щойно пізніше я довідався про те, що М. Трухан вже перебував у в'язниці, а влада щойно тепер шукала доказів на його "злочини". З приємністю дізнався я, що ніхто з наших "щецінян" своїми свідченнями не зашкодив М. Труханові, бо всі його знали як щирого українського патріота. Спеціяльні служби досить нагально зайнялись моєю особою. Йшла наполеглива кампанія, щоб мене намовити до співпраці з УБ й до членства в комуністичній партії (ПОРП). Від пропозицій пішло до аґітації, намов, а відтак до шантажу і погроз. Стали мене приватно відвідувати якісь "колишні упівці" (колишні сексоти) та інші індивіди, охочі пізнати мої погляди на різні політичні теми. Зненацька появились якісь авантюристи, що шукали зі мною якогось конфлікту. – "Знаємо про ваші клопоти, ми спроможні вам допомогти" – сказали хлопці з УБ, заохочуючи до більш товариських контактів. Раптово приїхали працівники відділу освіти з Венґожева і перевіряли мою працю. Вони встановили, що я, як учитель, працюю погано і забагато навчаю української мови. У післяконтрольному звіті стояло м. ін. таке речення: – "Мимо поганої праці вчителя М.Ш., результати навчання є добрі" (насправді вони були дуже добрі). Навесні 1963 р. відділ освіти викликав мене на "розмову". Там поставлено мені таку вимогу: – "Щоб ви більше не вчили української мови, ми вас перенесемо до місцевости, де українців нема, а якщо ви не виявите на це згоди, то вас чекає дисциплінарне звільнення. Просимо вибирати". – "Нема підстав, щоб мене службово переносити до іншої школи без моєї згоди, а згоди з мого боку нема!" – вперто сказав я. – "У такій ситуації будемо мусили попрощатись і то з вашої вини."

Про свої конфлікти розказав я Івану Співакові, який тоді працював в Українській Початковій Школі у Банях Мазурських. Іван знайшов логічний вихід із тої неприємної ситуації. Він мені порадив записатись на денні студії Варшавського Університету й то якраз на факультет україністики. Згодом виявилось, що в Івана були ширші пляни. Він плянував переїхати до праці у Лігницькому Українському Загальноосвітньому Ліцеї й задумав також мене туди завербувати після закінчення україністики. Співак плянував піднести рівень лігницької школи і утворити там сильний центр української освіти. З його поради я радо скористав й протягом п'яти років (1963-1968)

завзято вивчав україністичні предмети в університеті. У Лігниці зустріло мене прикре розчарування: пані директор Ірина Снігур не хотіла мене прийняти до праці, а й самому Співакові щороку продовжувала умову про працю на період чергового одного року. Такий стан тривав десь шість чи сім років (нагадаймо, супроти чинного закону про освіту). Знання теми підказує, що українському вчителеві в українській школі не раз утруднювали працю саме українські зверхники.

У ВАРШАВІ

Іще перед вступними іспитами зустрів я двох українських студентів з Києва, які тут кінчали свої історичні студії. Були це пристрасні комсомольці (або таких вдавали) – Борщ Михайло і Яницький. 18-літній юнак, матурист Глива з Бартошиць, намагався від тих "радянських людей" дечого довідатись:

– Скажіть мені, панове, чи в Росії живуть українці?

– Аякже, живуть. І є їх там немало.

– А чи є там українські школи?

– Ні, поки що нема.

– А чи в Україні живуть росіяни?

– Очевидно.

– А російські школи в Україні існують? Певно, що існують.

– Та-ак, то так виглядає партнерське і рівноправне трактування всіх народів у тому вашому Радянському Союзі?! Та ж це звичайний фашизм і гітлеризм в російській версії! – підсумував допитливий юнак. Хлопці-молодці-комсомольці зніяковіли, не знайшовши жодного контраргументу проти залізної логіки юнацького міркування...

На україністику прийнято 23 особи. Після першої екзаменаційної сесії залишилось нас семеро. Мені одному довелось представляти "всіх мужчин" і "всіх українців" на своєму курсі. У дискусії з різними викладачами доводилось мені одному представляти "український погляд" на суперечливі питання нашої історії. Мої приятельки студентки виявляли погляди цілком протилежні. Відтоді, зрозумів я, – в питаннях нашого українського буття, має рахуватися тільки наш голос...

Між працівниками Варшавського Університету, на факультеті української філології працював д-р Михайло Балій. Він, як мовознавець, втішався великим авторитетом. Цікаво, що вивчив він добре англійську мову, бесідуючи з високої ранґи німецьким полоненим офіцером. А було це в сибірських концтаборах Воркути. Жадоба знань супроводила усе його життя... Одного дня М. Балія

відвідав у Варшаві його земляк з Бань Мазурських. Він ніби хотів влаштувати свого сина десь у вищій школі в столиці й допитувався в Балія про його знайомства в середовищі наукової кадри варшавських вищих шкіл. Хотів також знати, з якими вченими українцями особисто знайомий Михайло Балій. Що пан чиновник з Бань Мазурських співпрацює з УБ, дехто вже знав (я також). Виникло запитання, чи йшлося тут про здемаскування особистих зв'язків М. Балія з науковим середовищем (чим цікавилось УБ), чи може дійсно колеґа хотів увіпхати свого спольщеного синочка до якоїсь престижної вищої школи. Мимоволі я був свідком згаданої розмови (що велась дискретно) й донині маю сумніви щодо справжніх намірів цього службовця.

Десь у 1966-1967 роках працівники Головного Правління УСКТ підписали згоду на приєднання українського IV Загальноосвітнього Ліцею в Лігниці до польського ліцею. Це на практиці означало б деґрадацію української школи та її асиміляцію. У Лігниці постав великий спротив в середовищі учнів і батьків. Як учитель, я написав "гострий протест" проти зазіхання на самостійність української школи, а відтак вислав його на адресу Головного Правління УСКТ. Влада була дуже роздратована, але була примушена відмовитись від своїх плянів. Коли емоції притихли, я попросив віддати мені мій письмовий протест. – "Це неможливо, бо ваш протест забрав працівник Міністерства Внутрішніх Справ" – почув я у відповідь від працівниці секретаріяту Головного Правління УСКТ...

Заступник головного редактора "Нашого Слова", Адріян Гошовський, шукав між студентами кандидата на працівника редакції. З тою думкою запропонував мені опрацювати статтю про Сергія А. Подолинського на основі книжки, яку мені подарував. Переглянувши книжку, я з обуренням відкинув таку пропозицію. Писати панегірики про марксистських ідеологів видавалось мені ділом образливим і антиукраїнським. Отже, до порозуміння не могло дійти... Студенти україністики готувались до проведення І Студентського Симпозіюму у Вроцлаві. Заохочував нас до цього Мирослав Трухан зі Щеціна та вислав на моє прізвище свої пропозиції в цій справі. Йому було приємно, що традиція щецінських доповідей відновлюється в студентських середовищах.

Надійшов тривожний 1968 рік, рік "студентської революції". Події розгорнулись від постановки в новому аранжуванні драми Адама Міцкевича "Дзяди". Антиросійські моменти з твору перенеслися на вулицю. Розгорнулась загальнонародна дискусія про нестерпне російське домінування та про шкідливу російську комуністичну систему, що давить усякі волелюбні стремління в народі. Незабаром дискусія перетворилась у вуличні протести. Головну

ролю у тих подіях відіграли студенти. Був я свідком оцих історичних протестів, демонстрацій, бійок, погромів і мітинґів. Поліція арештувала демонстрантів, особливо студентів. Арештованих іноді включали на два роки до війська, щоб там вони виконували обов'язкову військову повинність. Мені випадково вдалось уникнути арешту і я дійшов до висновку, що українські студенти повинні зменшити свою вуличну активність. Їм же в першу чергу загрожувало відсторонення від студіїв.

Саме тоді ми з другом Василем Назаруком (студентом третього курсу) написали до "Нашого Слова" і вислали туди "Звернення до студентів – читачів газети". У цьому письмі ми закликали українських студентів не брати участи в антидержавних демонстраціях, бо цей рух шкідливий і викликаний сіячами суспільного безпорядку. Наша арґументація мала характер гумористичний, насмішкуватий, а навіть образливий. Ніхто з нас не трактував серйозно змісту цього звернення. Спільне писання згаданого листа нагадувало картину Рєпіна, на якій запорожці пишуть образливий лист до султана. Листа ми вислали поштою на адресу редакції "Нашого Слова". Щойно тоді ми перелякались поганих наслідків, що можуть трапитись нам з приводу цього звернення. Як один із авторів цього листа, зайшов я до редакції і попросив, щоб його мені віддали. Головний редактор Микола Щирба сказав, що прийшов працівник Міністерства Внутрішніх Справ і це звернення забрав, так що вони навіть не встигли його надрукувати в газеті...

Одначе, наслідки нашого писання були й то немалі. У ситуації, коли багатьох університетських викладачів звільняли з роботи, всюди вишукувано різних сіоністів і ворогів соціялізму, працівники української філології втішались у влади повним довір'ям. Партійна влада вголос заявляла, що найкращу виховну роботу зі студентами ведеться саме на україністиці. Наші викладачі були задоволені, але ніхто з них не розумів, звідкіль про них у влади така схвальна репутація. В атмосфері штучної евфорії, нашого керівника катедри професора Пшемислава Зволінського прилюдно (майже насилу) вписали в члени партії. Процесор відчитав це як акт особистої компромітації, але виходу не мав. Мусив грати ролю блазня, що "дозріває ідейно до того, щоб бути гідним члена комуністичної партії"...

Навесні 1968 р. просив мене польоніст, який писав маґістерську працю з мовознавства, щоб я допоміг йому перекласти фраґменти деяких мовознавчих праць Івана Франка. Я зробив це безкоштовно. Вдячний польоніст хотів якось віддячитись. Колись він мені дискретно сказав: – "Мій брат працює науковим працівником в Академії Наук у Палаці Культури. Тепер влада викидає з роботи

жидів-сіоністів і в його відділі східньослов'янської літератури звільнено двох євреїв. Отже, виникли там два вільні штати. Негайно внеси заяву і там тебе напевно приймуть. Мій брат зберігає для тебе одне місце. Не зволікай!" Свою пропозицію польоніст повторяв зо два місяці. Я зволікав, а відтак відмовився. Треба було бути справжнім русином-українцем, щоб не скористати з такої нагоди. І я таким русином був. Я обіцяв Співакові, що закінчивши університет, приїду до Лігниці. Саме там бачу своє місце і працю з українською молоддю. Влада по почерку розпізнала мою причетність до "звернення до студентів", яке ми вислали були до "Нашого Слова" й визнала мою особу "відповідною" до праці в структурах УСКТ. Пан Антін Середницький неоднократно умовляв мене, щоб я прийняв пост Секретаря Воєвідського Правління УСКТ у Вроцлаві. Пані директор української школи в Лігниці мене до праці не прийняла, тож я з конечности влаштувався до праці в УСКТ у Вроцлаві.

У ВРОЦЛАВІ

Спочатку мої співробітники-лемки поставились до мене дуже прихильно. Без жодної причини вихваляли мене під небеса. "Маємо нового Секретаря Воєвідського Правління. Це поважний і відповідальний чоловік" – казали на кожному кроці. Підбадьорений похвалами, я відчув потребу виявити певну активність. Одної неділі у світлиці ущерть заповненій людьми, я поінформував присутніх про те, як успішно проводилась лекторська діяльність у щецінському клюбі. Нема перешкод, щоб і в нас, у Вроцлаві, не вести такої просвітньої праці. Публіка, особливо колишні петлюрівці і довоєнні діячі "Просвіти", радо підтримали мою пропозицію та ще й пообіцяли особисто включитись до тої діяльности. Однак, мої співробітники з Воєвідського Правління УСКТ мою ініціятиву визнали актом дуже шкідливим, непотрібним і ворожим. Вони гуртом брутально заатакували мене, звинувативши в "нерозумінні" місцевого середовища й іґноруванні власних обов'язків. Ніяк не міг я зрозуміти, чому оці переселенці з Західньої Лемківщини так вороже і нетолерантно ставляться до українства. Для мене був це новий і незрозумілий досвід. Діло виглядало доволі ідіотично: українські верховинці, послуговуючись нащодень українською лемківською говіркою, виявляють ненависть до власної нації. Незрозуміла ненависть лемківських творців т.зв. "Історичної комісії" до українства зосередилась на моїй особі. Проти мене використали гармати найбільшого калібру: вони написали 4-сторінковий пасквіль проти мене й розіслали його до центральних органів державної адміністрації (МВС, Міністерства Освіти, Центрального Комітету ПОРП, редакції "На-

шого Слова", ГП УСКТ). Текст пасквілю одержав і я. Згодом я домагався від авторів - зловмисників цього пасквілю написати його українською мовою. Хлопці таки попрацювали і написали по-українськи. Це була одинока користь із їхньої "просвітянської" діяльности.

Головне обвинувачення проти мене акцентувало мій "український націоналізм", який в тодішніх умовах одержав звання "українського сіонізму". А все ж таки приємно відчути "братню" співдію активіста рідного хову! Переселенці з Західньої Лемківщини й подальше голубили свою любовну пристрасть до "восточного брата". Лемкиня-студентка тайком розповсюджувала твори "Русенка", який крім фолкльорних записів, закликав лемків держатись москаля. А була це любов платонічна, однобока й позбавлена надії на взаємність...

Вроцлав – місто велике, університетське. Тут колись учився молодий Андрей Шептицький. Шукаючи його слідів, попав я на університет. Як вільний слухач, я не раз користав з різних лекцій у різних викладачів. В Оссолінеум віднайшов я твори проф. Миколи Костомарова. Були там також фолкльорні записи українських народних пісень з нотними записами. Деякі його книжки лежали на полицях близько сто років і мені першому доводилось розрізувати картки (це доказ, що їх ніхто не читав). Заохочував я молоду дівчину – музиколога з Катовиць, щоб захотіла опрацювати оцей пісенний матеріял. Вона відмовилась від моєї пропозиції, а я від продовжування знайомства з нею... Як важко нам у діяспорі знаходити спільну мову у спільних ділах!...

Зачепився я на пів штату до праці в школі. Довелось мені навчати російської мови в усіх видах середніх шкіл у місті. Молодь любила всяку дискусію. Колись надто впевнено заговорила вона про "польськість Львова". Щоб однозначно закінчити зайву сварню, я впевнено заявив: – "Незалежно від того, представники яких народів проживали у Львові, місто це лежить на українській етнічній території". Мої слова зустрілись із великим відгомоном, особливо в батьківському та вчительському середовищах. Незадовго пані директор відвідала мій вчительський кабінет і м.ін. сказала такі слова: – "Пане колеґо, пан втішається у нашому шкільному середовищі поважанням і доброю репутацією, тому не хочу вірити, що пан міг допуститись до такої нетактовности. Говорять, що пан сказав учням, нібито Львів не є польським містом. Особисто я в той наклеп не вірю. Пан – надто культурна людина, щоб міг таке говорити, але прошу на майбутнє уникати розмов, що породжують подібні інсинуації". Сказавши це, пані директор, поспішаючи кудись, скоро вийшла. Мені лишився час на висновки. Вони очевидні: у Польщі

культурна людина не може презентувати інших поглядів, ніж загальноприйняті.

В українській світлиці на вулиці Руській 46а, весь час кипіло товариське життя. Не один тут любив зайти, щоб хоч трохи відчути атмосферу втраченої своєї малої Батьківщини. Був це своєрідний азиль вимріяного українства. Дехто підсвідомо заходив туди, придержуючись довоєнної засади "свій до свого по своє". Заклик цей місцеві сексоти змодифікували на гасло: – "Свій про свого на УБ!" Не кажу, що була там згода, але фермент, заколот і провокації були завжди. Українську схильність до самознищення і непорозумінь вміло підсилювали державні тайні служби. Головне Правління УСКТ активно співдіяло з ними. Коли втихла дещо розбишацька дія москвофілів з "Історичної комісії", тоді колишній бандерівець почав нову "війну" проти інженера Петра Ковальчика. Люди здогадувались, що продажний упівець діяв з доручення УБ. Всякий привід був добрий для ведення шкідливої роботи. Такі претексти завжди знаходились.

До домівки УСКТ приходили також студенти і випускники української школи в Лігниці. Оця група свідомих людей вносила до Товариства елемент певної стабілізації. В їхньому товаристві я також любив перебувати. Головне Правління не було задоволене моєю працею в Товаристві. Йому не сподобалось те, що я "стою осторонь" під час двобою ворогуючих груп в Товаристві. Такі групи завжди утворювались (з ініціятиви таємних служб), щоб паралізувати позитивну культурно-освітню працю. Навесні 1973 р. до Вроцлава приїхав Генеральний Секретар ГП УСКТ Григорій Боярський і намагався договоритись зі мною щодо подальшого виконування моїх обов'язків. – "Пошукайте собі іншої праці, а Головне Правління буде вам до цього часу виплачувати нормальну зарплату. – Як довго? – питаю. – А хоч би до кінця грудня або й довше. А який буде тепер обсяг моїх службових обов'зків? – Нічого не робити, а головне взагалі не заходити до домівки УСКТ. Там вас не хочемо бачити. У висліді Головне Правління протягом пів року мені платило за "нічогонероблення".

У СХІДНІЙ ПРУСІЇ

Після вакацій почав я працю в Загальноосвітньому Ліцеї в містечку Нове Місто Любавське як учитель російської мови. У цьому повіті взагалі не було українських переселенців. Про моє походження ніхто не знав. Одного разу учні десятої кляси попросили мене навчити їх української пісні "Червона рута" Володимира Івасюка. Я погодився. Невдовзі ціла школа співала цю популярну

українську пісню. Прегарний твір талановитого Івасюка пробивався крізь простори і кордони й популяризував красу української пісні. Геніяльність композитора стала причиною його трагічної смерти. Щоб умертвити українську культуру, треба вбити її творців. До такого висновку дійшли новітні монголи з півночі, вірні наслідувачі свого Чинґіз-хана.

1974 року почав я працю у Хемічному Технікумі в Ольштині. Цього ж року я одружився з учителькою Єлизаветою Лозовською – випускницею української школи в Бартошицях. Обоє ми одержали вчительську працю в добрих школах. Спочатку здавалося, що все йде у бажаному напрямку. 1975 року народився нам син Олесь (справжній ольштинянин).

Навесні 1975 р. в моїй школі трапився великий скандал. В часі обговорювання антиукраїнського роману Яна Ґергарда "Заграви в Бескидах", один учень (мабуть українського походження) гостро запротестував. Він із симпатією ставився до партизанів з УПА і обґрунтовував думку, що хлопці ті боролись з окупантами й захищали мирне українське населення. Упівці робили слушно, поборюючи й вбиваючи аґресорів. (Тут слід нагадати, що польське Міністерство Освіти до канону обов'язкових шкільних лектур включило твори низької художньої вартости, часто антиукраїнського змісту). У своєму озлобленні бадьорий учень пішов задалеко. Він вголос заявив, що на місці упівців робив би те саме... Роз'ятреного учня намагалась втихомирити польоністка, а цей готов був кулаком захищати свою позицію від кожного, хто мав би іншу думку.

В учительській кімнаті спантеличена польоністка звірилась зі своїх сутичок з непокірним учнем. – "Мабуть, він українець, такий затятий і схильний до бійки!" – сказала. – "Молодь тих проблем не розуміє, їй треба докладно пояснити, які процеси довели до тої складної ситуації в Бескидах. Добре, що між нами є вчитель -- полковник польського війська. Він зробив би це найкраще," – сказав я і вчителька скваплива підхопила цю думку. Одначе, пан полковник відмовлявся як тільки міг, кажучи: – "Це діло не військової, але політичної натури і я в тій справі не дуже компетентний. Це міг би зробити історик". Історика під рукою не було і пані польоністка стала просити мене: – "Пане колеґо, я піду на лекції до ваших учнів, а ви в той час зайдете до моєї збунтованої кляси! Дуже вас прошу, не відмовляйте". – В таких справах я ніколи не відмовляю. – "Згода!" -- сказав я, і взяв на свою спину ввесь тягар польсько-українського конфлікту в Бескидах 1947 року. Моя поява на лекції польської мови викликала певне здивування, але не припинила аґресії деяких учнів. Діло було доволі дивне. Аґресивні питання учнів зустрічались із поясненнями, яких ніхто не сподівався і які все ж таки задоволь-

няли слухачів. Дискусія розгорталась, учні були активні та зацікавлені темою.

Розмову з учнями вів я обережно, не виявляючи свого емоційного ставлення, але говорив чисту правду, якої так боялись вголос сказати польські і радянські пропаґандисти (звані "істориками"). Лекція швидко минула, а учні хотіли дальшого продовження нашого діялогу. Вони умовили польоністку, а вона мене, щоб до молоді ще зайти. І заходив я туди ще два рази. Не міг я тоді знати, що моя розмова з молоддю була пильно контрольована. Хтось з учнів тайкома награвав її на магнітофон. У школі було багато учнів, батьки яких працювали сторожами у в'язниці в недалекому Барчеві. Сиділо там багато політичних в'язнів, у тому числі й наші бандерівці. Таємні служби пильно спостерігали за всяким виявом української незалежної думки. Не було причин мене арештувати, але знайшовся привід, щоб мене переслідувати. У школі сформовано анонімну групку хуліганської молоді, яка дискретно викрикувала за мною якісь вульґарні слова. Робили це переважно тоді, коли я один виходив зі школи. Розпізнав я одного учня. Його батько працював у барчевській тюрмі.

Невдовзі трапилась подія, яку годі назвати звичайною. А було це так: мій автобус спізнився і я, вийшовши з нього, скоро рушив пішки до праці. Раптом чую, хтось (мабуть нехотячи) копнув мене в ногу. Відскочив я направо широкого тротуару де було багато вільного місця, але й там почув черговий удар в ногу. Я йшов дуже щвидко, а якийсь незнайомець біг за мною і копав мене по кістках. Оглядаюсь і бачу невисокого чоловічка віком біля 60-ти років. Авантюрист з міною облесливого альфонса, підсміюючись глумливо, підставляв вусату пику, чекаючи удару. Ситуація була настільки неприродною, що миттю відчув я якусь провокацію. – "Чому мене копаєш?" – питаю. – "А бо мені так хочеться!" – зухвало відповів нападник. Поглянув я в бік юрби і помітив трьох підозрілих здорованів, які пильно дивились у мій бік. Не було сенсу продовжувати діялогу, тож я швидко відійшов, попрощавши суперника нецензурним фразеологізмом. Проминуло кілька днів і мені довелось зайти до приміщення "народної міліції", здається у справі пашпорту. Яке ж було моє здивування, коли між працівниками згаданої "міліції", побачив я невисоку постать вусатого авантюриста. Розпізнавши мене, він скоро віддалився. Не могло бути найменшого сумніву, хто саме організує проти мене злосливі провокації. Траплялись ще інші незрозумілі і "припадкові" ексцеси, що ятрили мій спокій і порушували приватне життя...

Щоб увільнитись від переслідувань, задумав я зі своєю сім'єю переїхати на провінцію. Відділ Освіти у Венґожеві обіцяв

Вчителі української мови з Польщі – учасники мовного курсу в Києві, кладуть квіти у стіп пам'ятника Т. Шевченкові на його могилі. Канів, 1972 р.

Київський дисидент "Соболів" знайомить українських вчителів з Польщі з подробицями біографії Остапа Вишні. Другий зліва Михайло Шумада. Київ, 1989 р.

нам з дружиною працю в початковій школі в Забрості Великому. Коли ми сюди переселились, тоді виявилось, що якраз "пропав" мій штат. Обов'язковий для усіх громадян примус праці в соціялістичній Польщі мене чомусь винятково "не стосувався". І так у навчальному році 1975/1976 жив я за рахунок моєї дружини, бо тільки вона сама матеріяльно утримувала нашу сім'ю. Крім того, вона продовжувала свої заочні студії в Познанському Університеті. Одначе, не матеріяльне становище гнобило нас найбільше. Українському вчителеві найбільшу травму завдає "свій" "рідний" ренеґат, який виконує доручення таємних "темних сил" і намагається поборювати залишки українства. Через рік (тобто у 1976 р.) я одержав працю і знову заснував навчання української мови в цій школі.

Саме тоді один діяч УСКТ з Венґожева попросив мене навчати українських дітей рідної мови в цьому ж місті. – "У вас, у Венґожеві, проживає чотирьох україністів з дипломами, не можу забирати їм "хліба", – сказав я дивуючись. – "Ніхто з них не хоче, або не може, одна лише Ярослава Гутник традиційно веде навчання в молодшій групі". Отоді я погодився на таку пропозицію, маючи підсвідому непевність, чи не стався я тут, нехотячи, об'єктом убецької маніпуляції. Праця та виявилась не дуже успішною, бо мусив я дуже швидко їхати своїм "малюхом" (малим автом) поганими дорогами 22 кілометри (в один бік) до того Венґожева, щоб не спізнитись на лекції. До того, мав я "своїх" дітей у своїй школі.

70-ті роки XX ст. відзначались особливо жорстокою державною політикою щодо української меншини. Масово щезали пункти навчання української мови в польських школах. Різні т.зв. "об'єктивні" труднощі примушували вчителів відмовлятись від ведення тих же "пунктів". У "моїй" ґміні (Будри) зменшилось на 50% число пунктів навчання української мови... 1978 року командир ґарнізону пригграничних військ у Венґожеві капітан (прізвища не пам'ятаю) їздив по селах і між поляками просив охочих "допомогти" йому в боротьбі з Михайлом Шумадою, який зорганізував в Забрості "збройну боївку української націоналістичної молоді, яка становить поважну небезпеку для держави". Про ту свою "злочинну" діяльність довідався я у 1981 році від тих поляків, які були арештовані тим же офіцером за діяльність у "Солідарності".

Одинокою причиною для переслідування моєї особи було те, що навчаю українських дітей рідної мови. Отже, невеличка групка українських малят, які вивчали рідну абетку, становила реальну загрозу для безпеки польської держави! Схрещення ідіотизму з шовінізмом породжує божевільні плоди. На хвилі боротьби зі "Солідарністю", керівником ґмінної освіти (в Будрах) став українець – вірний захисник "соціялізму". Заступником також вибрав собі

українця. Ті хлопці добровільно взяли на свою спину обов'язок врятувати Народну Польщу від демократичних зазіхань різних "солідарухів". Визнали вони чомусь, що реальна загроза для держави пов'язана з вчителями української мови, тож стали вони, маючи владу, ревно знущатися над тими українськими вчителями, які навчали рідної мови дітей у школі. Проти найкращої вчительки-україністки (випускниці Варшавського Університету) сфабриковано брехливі обвинувачення й подано позов проти неї до кураторійного суду, що діяв при відомстві воєводи. (Згадана вчителька працювала у школі Вєнцкі, а судовий процес відбувся на початку 80-их років. Взявши адвоката, вчителька оборонила свою позицію і здобувши докази, що її, як українку, влада грубо дискримінує, – виїхала до Німецької Федеративної Республіки (тоді західні демократичні держави надавали політичним втікачам право азилю).

1981 року мене викликали до Повітової Комендантури Міліції у Венґожеві й там підступно сфотографували з трьох боків, наче небезпечного злочинця. На моє запитання: –"Що це за провокація?" – одержав я глумливу відповідь: – "Ми нічого не знаємо, ми робимо своє діло, ми одержали наказ вас сфотографувати". Діло було доволі образливе й ганебне. Чому?...

Розвиток польської "Солідарности" набирав обертів. Влада не панувала над суспільством. Усяк виявляв своє незадоволення з наявного безпорядку і сам цей безпорядок побільшував своїми протестами. На кордоні з Росією стояли радянські війська, готові до наступу на Польщу. У цих небезпечних для поляків часах, польська влада знаходила час і здоров'я, щоб придумати якусь антиукраїнську провокацію. Крім мене, були сфотографовані й інші мешканці Венґожевського повіту. Видавалось, що влада склала "список небезпечних ворогів соціялізму", проти яких в першу чергу треба скерувати московську репресію. Такою була логіка тодішніх подій. У цьому списку опинилися свідомі українці найкращої репутації і поляки репутації найгіршої – злодії, алькоголіки, нероби, хулігани й інший здеґенерований елемент. Отже, до одного мішка вкинуто тих "покидьків суспільства", яких влада легкою рукою захотіла позбутися без жалю. Згаданий експеримент міг мати й іншу мету: захотілось може польським патріотам встановити реакцію українців та їхню здатність до спротиву.

Різні люди протестували по-різному, але я своє обурення виявляв на письмі, яке вислав на адресу центральних державних і партійних органів... Влада, з одного боку читала тексти моїх протестів, а з другого конфронтувала їх зі свідченнями донощика, який інформував її про мою поведінку в приватних і товариських розмовах. Не міг я тоді знати, що мій вірний друг встановив "дружні

контакти" з органами безпеки. Як бачимо, "дружба" може мати багатовекторне спрямування...

Проминуло трохи часу. Занепав комуністичний безпорядок і прийшла, здавалось би, "воля". У вільних виборах обрали ми на війта ґміни в Будрах українця (випускника української початкової і середньої шкіл). Він м. ін. перейняв владу над всіма школами в ґміні. Яке ж було наше здивування, коли новий війт став дискримінувати українських вчителів і скорочувати навчання української мови в своїй ґміні. Згідно зі шкільним статутом, у своїй школі я навчав української мови у двох вікових групах (молодшій і старшій) по три лекції тижнево у кожній групі. Не бачив я можливостей навчати мови в одній групі дітей віком від шести до п'ятнадцяти років. Просив я про інтервенцію м. ін. кураторію освіти, але ніхто не реагував. Я не погоджувався на вульґарну компромітацію праці з українськими дітьми й подальше увесь шкільний рік (1997/1998) працював у двох групах, хоч війт свідомо і злосливо офіційно зредукував навчання української мови до одної групи. Доводилось мені працювати з одною групою увесь шкільний рік безвідплатно.

Моя принциповість роздратувала війта. Він же разом з директоркою (полькою) подав мене до (згадуваного вже) кураторійного суду з пропозицією, щоб мене дисциплінарно звільнили з праці в школі з уваги на порушення мною "вчительської етики". Справу в суді війт програв, бо виявилось, що продажних свідків війт з директоркою хабаром заохочували до фальшивих свідчень проти мене. Декому може видатись незрозумілою поведінка війта-українця, який так ревно деґрадував і кривдив українських вчителів у своїй ґміні та обмежував й доводив до компромітації рівень навчання наших дітей рідної мови. Насправді, ініціяторів дискримінаційних і антиукраїнських рішень треба шукати в середовищі таємних співробітників державних органів, покликаних до реалізації тонкощів внутрішньої політики щодо української національної меншини.

Занепав нестерпний комунізм, відродилась у Польщі т. зв. "демократія", а ситуація української національної меншини ні на мить не покращала. Нові володарі нагально стримлять до завершення плянів, намічених конструкторами операції "Вісла". Нікому з них не приходить до голови думка, щоб оцей комуністичний злочин осудити, а його наслідки виправити. Присутність української незалежної думки в суспільному житті, польським клерикалам, "кресовянам" і іншим "патріотам" видається річчю нестерпною і такою, з якою неможливо примиритися. Поляки стали ідеалізувати довоєнну політику щодо українців і по змозі її місцями відновлювати.

Вигідним знаряддям в руках державних керманичів від внутрішньої політики стали українські деґенерати-яничари (назагал

сини вчорашніх донощиків). Саме їм влада давала (і досі дає) змогу займати керівні пости в низових структурах державної адміністрації і підкидає думку, щоб вони поборювали свідомих і чесних українців, бо в їхньому середовищі може відродитись український націоналізм. Таким чином витворилась блазенська ситуація: спецслужби підкидають нам українських кандидатів на війта чи депутатів до ґмінних і повітових рад, а ми гуртом голосуємо на них, бо ж вони "свої". В такий спосіб ми самі на себе плетемо батіг, а влада винищує наше українство руками українських зрадників, яких ми самі собі (на погибель) обрали. Чи ж не видно, звідкіль іде безпощадна атака на залишки українського шкільництва? Воно ж опинилось тепер у жалюгідному стані карикатурного животіння. Створилася ситуація, що самотужки сприяє овечому гонові в бік самодеґрадації і польонізації.

Оцю істину добачають лише люди, які вміють спостерігати і думати. Юрба в таких подробицях не розбирається. Цікаво, що наші запроданці в матеріяльному відношенні домінують між нами. Їм влада дає кращу й ліпше платну працю. Для замилення очей, дехто з них парадує у вишиваній сорочці, а у своєму помешканні прикріплює до стіни портрет Т. Шевченка. У церкві і в Об'єднанні (ОУП) їх часто видно між керівним активом. Вдаваний патріотизм добре маскує їхню зрадливу роботу. Зухвальство і цинізм яничарів сягнули вершин безличности. Їхній голос домінує в середовищі наших переселенців. Спецслужби (іще комуністичного хову) охоче вербували сексотів якраз у родинах пов'язаних з упівським рухом. Така тактика дозволяла їм краще впливати на українське середовище, яке до сексота підходило з повним довір'ям. Такі "патріоти" одержували дозвіл (а може й наказ) відвідати родину в Америці й "при нагоді" познайомитись із патріотичними організаціями української діяспори.

Нема підстав гадати, що заслужені для ПНР українські сексоти втратили свою функцію і в нових умовах "демократичної Польщі". Не бачимо суттєвої зміни в трактуванні українського питання перед 1989 р. й після цієї дати. У телевізійній передачі від 17 вересня 2012 року, польський журналіст офіційно заперечував "брехню" радянських пропаґандистів, які окуповану територію Східньої Польщі назвали терміном "Західня Україна". Отож, компетентний поляк пропонує нам західньоукраїнські землі, по річку Збруч, назвати терміном "Східня Малопольща". Такі прагнення виявляв уже довоєнний польський уряд.

У польських засобах масової інформації постійно подаються звідомлення про значущі досягнення т.зв. "українського шкільництва" в Польщі й про бурхливий розвиток культурно-освітнього руху

українських організацій. Офіційна пропаґанда "активних бастіонів українства" має на меті приховати справжній занепад українства в усіх його формах. Коли 1999 року у "моїй" школі в Забрості Великому зовсім припинено навчання української мови, один із дорадників війта ґміни Будри з втіхою сказав: – "Нарешті вдалось нам зліквідувати оце приграничне гніздо українства!". Це був черговий "успіх" місцевої влади. У таких "симпатичних" обставинах закінчилась моя праця у школі як вчителя української мови.

18.09.2012

Михайло Шумада як директор сільської восьмиклясової початкової школи в Забрості Великому. На фото: прогулянка до лісу "на ґріля". 1985 р.

МИХАЙЛО ШУМАДА

В ОБОРОНІ УЧНІВ

Було це осіннього вечора 1964 року. На першому поверсі гуртожитка Українського Ліцею в Лігниці, при вул. Хойновській 98, відбувалась учнівська танцювальна вечірка. Поняття "дискотека" тоді іще не вживалось. Імпреза мала суто внутрішній характер і ніхто чужий не міг бути і не був тут присутній. Для безпеки учнів головні вхідні двері були зачинені на ключ. Опіку над учнями виконував того вечора проф. Іван Співак, який дбав про їхню безпеку та про порядок. Щоб не бентежити своєю присутністю танцюристів, виховник вступився з танцювальної залі до вчительської кімнати, розташованої побіч, теж на першому поверсі. З-поміж танцюристів найбільше енергії виявляли вісімнадцятилітні парубки, що за кілька місяців мали складати матуру. Було тепло, декому навіть душно, тому молодь повідкривала вікна. Зачувши звуки мелодії, що плила з адаптеру, молоді солдати Радянської Армії, яких казарма стояла побіч гуртожитку, намагались, непрошені, хоч голову встромити у відкрите вікно. З тою думкою, піддержані товаришами, вони видерлись по стіні вгору аж до вікна. Учні ані не закрили вікон, ані не повідомили вчителя. Відважніші з-поміж них матуристи без труду поспихали непрошених гостей з вікна вниз, не турбуючись тим, що спадаючи стрімголов, солдати можуть собі зробити кривду.

Розлючені "байци" вирішили провести штурм. В армії їх тільки цього навчали. Вони середньовічним способом розбігались і, набравши швидкости, цілою групою одночасно напирали масою своїх тіл на вхідні двері. Після кількакратних штурмів, двері не витримали – відчинились. Перелякана молодь розбіглась по своїх спальнях і там поховалась хто як міг. Зачувши незвичний грюкіт у двері, вчитель вийшов на коридор і почав сходити вниз до виходу. На півповерсі з усіх сторін наскочили на нього роз'юшені "байци", бо якраз він заступив їм дорогу. Безборонний вчитель намагався обороняти себе кулаками, але противників було надто багато і до того вони були озброєні якимись залізними предметами. Від сильних ударів залізякою по голові, Співакове обличчя і одяг залила

кров, що тріснула з рани. Переможці побігли вгору, а вчитель зійшов униз до кухні, що була на партері, і там пробував промити очі, до яких безперервно напливала з голови кров і обмежувала видимість.

В гуртожитку стало дуже тихо: ніхто не кричав, ніхто через вікна не кликав допомоги. А діялось це в центрі міста. Відважні матуристи найдокладніше поховались під ліжка, а якийсь юнак знайшов надійне сховище у великій валізці. Дівчата поховались найдокладніше, бо саме вони були головним об'єктом солдатських пристрастей. Подолавши першу (вчительську) перепону, солдати з розгону вкотились на перший, а згодом другий поверх і там ніде нікого не знайшли. Вибиті з пантелику, гуртом кинулись на подвір'я і там від своїх товаришів довідались, що ніхто з гуртожитку не втікав. Тоді вони зрозуміли, що учасників танцювальної забави треба таки шукати в гуртожитку. З таким переконанням солдати знову бігом рушили по сходах вгору...

Тим часом учитель, промивши очі, знайшов тяжку кухонну кочергу і так озброєний рушив продовжити поєдинок. Він шукав нападників, йдучи сходами вгору і був готовий в обороні своїх учнів прийняти смертельний бій, а навіть задля них загинути. У принципових справах Співак, як завжди, був непоступливий і непохитний. У правоті своїх намірів він анітрохи не сумнівався і анітрохи не боявся. Він уже підійнявся на півповерх, але здивувала його незрозуміла тиша. Саме тоді почулось тупотіння військових чобіт, але з низу. Нападники впевнено знову гуртом перли вгору, але на сходах вже чекав на них Співак. Виглядав він страшно – ввесь у крові: і голова, і обличчя, і вбрання. Побачивши таку страшну червону з'яву з кочергою в руках, солдати розгубились, зніяковіли, а навіть трохи перелякались.

– "Ну, ґерої, падходітє! Смєло! Я жду на вас!" – заохочував Іван москалів по-московськи. "Ґерої" втратили "бодрость", трохи збараніли, трохи оглупіли, і відійшли. Щойно тоді виявилось, що телефон не діє, бо телефонні проводи "байци" відтяли. Перелякані учні стали виходити зі своїх сховищ. На вулиці товпилися люди, занюхуючи сенсацію. Нечувана подія миттю розійшлася по місті. Прийшов керівник гуртожитку, появились учителі. Співак пішки рушив до лікарні, лякаючи прохожих своїм виглядом і розповідаючи про те, що сталось. Мабуть, вперше в історії школи, польське суспільство Лігниці проявляло симпатію до нас і з відразою ставилось до нахабства окупаційних "радянських" військ, яке непрошене тут чомусь віддавна стоїть.

"Мав я можливість цю сенсацію продати для Радіо "Вільна Европа", але побоювався трохи, чи не зашкодить це нашій школі" – признався мені Іван незадовго після вищеописаного інциденту. –

"Тепер ніхто з батьків не скаже, що в нашій школі нема доброї опіки і що вчителі не дбають про безпеку своїх учнів. Коли б мені не вдалось зупинити москалів, то ніхто з батьків не дав би своїх дітей до інтернату, чи розумієш, які ж були б тоді наслідки для існування школи?" – "Я це добре розумію, але не можу збагнути, яку ролю виконували ті солдати, які з подвір'я керували штурмом. Дивуюся також, чому радянський військовий суд дав тобі таку образливо низьку компенсацію?" – "Відрадно, що авторитет і престиж школи -- врятовані!"

* * *

Оці й інші події виразно засвідчують, хто найбільше турбувався про українську школу, її рівень, і її авторитет. Як учитель, як виховник і як адміністратор, Іван Співак виявив свою заанґажованість і професіоналізм. Ніхто не міг мати найменшого сумніву в тому, що саме він є найкращим кандидатом на директора школи. У світлі вищесказаного й інших загальновідомих фактів, стає ділом дивним і незрозумілим, чому ж це ніколи Іванові Співакові не запропоновано функції директора школи, хоч неодноразово в його присутності влада (навіть уескатівська) розглядала питання, кого би тут покликати на вакантний пост директора Українського Ліцею? Усяка млява мізерія бралась до уваги, лише про одного Співака не подумав ніхто!

Про значення Івана Співака для Українського Ліцею в Лігниці найкраще свідчить теперішній стан цієї школи, коли забракло в ній великого українця, правдивого лемка, незамінного педагога.

Мґр Іван Співак (1933-2002) свої україністичні студії починав 1957 року в Щеціні і завершив 1962 року у Варшавському Університеті. Іван Співак – тонкий знавець української мови, літератури та історії. Він – неперевершений педагог, який зумів поєднати принциповість власної моралі з ідеалами новітнього і патріотичного виховання. Він теж – великий авторитет в середовищі учнів і вчителів, а також – автентичний опікун і захисник своїх учнів.

Характерною рисою І. Співака-педагога було те, що кожен успіх свого учня вважав особистим власним успіхом. Це приносило йому радість і спонукувало до дальших дій. Його жертовній педагогічній праці українська громада в Польщі завдячує велике число (кількасот) нової української інтеліґенції. Висліди його педагогічної праці найпомітніші в культурному житті української громади в

Польщі. Як вірний Син Українського Народу, казав себе похоронити на рідній Лемківщині. Так і сталося.

22.02.2003

Місце вічного спочинку Івана Співака.

МИХАЙЛО ШУМАДА

III З'ЇЗД ВИПУСКНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ВЧИТЕЛЬСЬКОЇ СТУДІЇ У ЩЕЦІНІ

У місцевості Вількаси біля Ґіжицька, 28 і 29 червня 2008 р. відбувся III З'їзд випускників щецінських україністів. З'їхались вони з різних сторін Польщі, а також із США і Канади. Щецінська україністика тобто піввища школа з дворічним циклом навчання, існувала в роках 1957-1963. Закінчили її 93 студенти. На нинішній день залишилось їх 70 осіб (23 – померли). Найстарший випускник був 1923 р. народження, наймолодший – 1943 року. Молодь щецінської україністики виводилась з найбільш патріотичних і національно свідомих родин. Вона презентувала українське Закерзоння в усіх її повітах (від Нового Санча до Білої Підляськи). Дехто з наших колеґ брав участь у визвольних змаганнях в часі війни і після неї (в рядах УПА та в українській дивізії "Галичина"). Усіх єднала одна мета: здобути україністичну освіту, щоб згодом передати її молодшому поколінню. Перші випускники щецінської україністики від 1959 р. "пішли в народ", щоб в польських школах навчати українських дітей рідної мови. Була це перша післявоєнна група професійних учителів української мови, відроджувана еліта української інтеліґенції. Вона ж стала ініціятором, творцем і надією відроджуваного в ПНР українського шкільництва.

Оці перші "будителі" затоптаного українства в ПНР втішались великим поважанням в українських середовищах, вони ж одночасно стали й нестерпним клопотом для польської держави, яка з одного боку, давала можливість навчати українських дітей рідної мови, а з другого – намагалась цей процес доводити до мінімуму і нищити. Пригадаймо, що від часу першої польської відлиги, тобто від 1956 року, настала можливість відродження структур українського шкільництва. Поставали нечисленні українські школи і досить численні пункти навчання української мови в польських школах. Виникла тоді негайна потреба забезпечити ці установи професійни-

ми вчительськими кадрами, а їх не було, бо іще з часів війни і після неї окупанти наших земель запопадливо винищували в першу чергу українську інтеліґенцію. Прийнявши "виклик долі", наші щеціняни поставили собі за мету – підвищити свої кваліфікації. Майже жоден з них не задовольнився дипломом Вчительської Студії, а в трудних умовах студіював і закінчував університетські, політехнічні, медичні чи інші вищі школи, здобуваючи високі професійні чи наукові звання. З гордістю мусимо заявити, що наші щецінські україністи розбрелись по усій Польщі; багато з них попало до західньоевропейських держав, Америки а навіть далекої Австралії, але всі вони гордо несуть прапор чесного українства й ніде не відрікаються свого походження, весь час турбуючись долею України. Пригадаймо, що від злочинної операції "Вісла" (1947 р.) по 1956 р. депортована і розпорошена по всіх понімецьких землях північнозахідної Польщі українська національна меншина була позбавлена всіх прав до плекання національних традицій і рідної мови. Молоді українці, -- діти війни, зазнали жахливого антиукраїнського терору на рідних землях, а потім виростали в атмосфері принижування їх національної гідности на польському засланні. Заповідь демократичних перемін в ПНР породила в них ентузіязм і незборне бажання включитись в оце своєрідне українське відродження. Восени 1957 року, українська молодь, що навчалась у польському Загальноосвітньому Ліцеї у Венґожеві, вчинила страйк, домагаючись української мови як обов'язкового предмету, замість російської мови. Її відважний протест увінчався успіхом. Двох учасників цього страйку закінчило щецінську, а згодом варшавську (університетську) україністику. Сьогодні бачимо їх в Організаційному Комітеті нинішнього з'їзду. Українська філологія не забезпечувала тоді ніякого шансу на професійний чи фінансовий аванс, проте юні ентузіясти без вагання йшли вивчати українські дисципліни, щоб згодом ширити рідну культуру серед загроженого асиміляцією, заляканого українського населення. Тоді ентузіясти українського відродження засновували самодіяльні хори, театральні колективи, дбали також про те, щоб наш земляк мав доступ до української книжки у бібліотеках і книгарнях. Допомоговий рух відроджування українства охоплював дедалі більше українських середовищ. Щецінські ентузіясти хотіли відіграти особливу ролю в цьому процесі. Одначе, загальні сподівання, що українці в ПНР стануть нарешті повноправними громадянами краю, в якому живуть, виявились даремними. Від початку 60-их років засоби державної пропаґанди повели нову акцію проти української меншини, часто у безстидно вульґарній формі. Улюбленою темою польської плебейської літератури, преси і телевізії стали брехливі наклепи і дискредитація українського національно-визвольного руху

та фальшування української історії.

Винятково гидкою виявилась державна кампанія анґажування польського суспільства до переслідування української меншини. Кампанія шантажу, залякування і дискримінації українців мусила видати бажані плоди. Поволі, але систематично стали зникати українські (нечисленні середні і початкові школи, а також пункти навчання української мови, що діяли в польських школах. Українська культура не була зовсім присутня в польських засобах масової інформації. Умови праці вчителя української мови з кожним роком погіршувалися. Шкільна адміністрація робила різні формальні утруднення для дітей і вчителя, що мало неґативний вплив на число учнів, які вивчали українську мову і якість навчання. Лекції української мови, як необов'язкові, були легковажно трактовані самими учнями, а дирекція шкіл назагал ставилась до них байдуже, а інколи навіть вороже. Траплялись випадки, що під тиском спецслужб деякі батьки демонстративно забороняли своїм дітям ходити на лекції української мови. Вчителеві-україністові було дуже важко втримати авторитет в ситуації хронічного пропаґандивного антиукраїнського паплюження.

У Польщі само слово "українець" було синонімом чогось поганого. Згадані чинники мали вплив на характер і якість праці в школі. Не витримавши різних незрозумілих цькувань, неоправданих звинувачень тощо, деякі вчителі-україністи по кількох роках "праці на рідній ниві", вирішили рятуватись втечею до польських шкіл, де не було українців. І так з числа 49 випускників, що закінчили щецінську Вчительську Студію в рр. 1959 і 1960, лише 23 (тобто 44%) почали навчати в школі рідної мови. Тринадцятеро з них вже по трьох роках зреклося надалі виконувати це завдання, змінивши школу. Показник цей є ще гірший для трьох останніх випусків (з 1961, 1962 і 1963 рр.) де на число 42 випускників, тільки 19 осіб стало вести пункти навчання української мови, а по недовгому часі 12 осіб покинуло свій пост. На загальну кількість 93 випускників, лише нечисленним особам вдалось перетривати при навчанні української мови більше як десять літ. Серед них знайшлись і такі, що свою вагому вчительську місію україніста безперервно несли цілі десятиліття, аж до відходу на пенсію.

Прикладом такого подвижництва в служінні ідеї зберігання рідного слова на чужині, можуть бути такі заслужені вчителі: мґр Андрій Дудак, мґр Володимир Галак, мґр Анна Предко (тепер Гнатюк), мґр Михайло Бздель, мґр Христина Демідонт (тепер Стець), сеньйор Данило Древко, мґр Марія Божик (тепер Ґутовська), мґр Михайло Шумада й непевно ще кілька осіб (про яких не маю точних інформацій). Без сумніву, найбільш заслужені щецінські україністи

(які починали свої студії в Щеціні, а завершували їх у Варшаві, це такі: д-р Михайло Балій, який українознавчу освіту своїм студентам передавав до самої смерти (1980 року) і мґр Іван Співак, який Український Лігницький Ліцей перетворив у кузню української інтеліґенції. Слід згадати й заслуженого вчителя мґр-а Дмитра Трояновського, який 25 літ безперервно навчав у школі рідної мови, до того виконуючи функцію директора школи й методиста в Бартошицькому повіті. Після виїзду до США – донині викладає українознавство в Семінарії оо. Василіян біля Нью-Йорку.

Чимало україністів зі Щеціна використовувало інші можливості навчання рідної мови в різних позашкільних формах – у домівках УСКТ, прицерковних світлицях, або опинившись за границею, – в домівках еміґраційних просвітницьких організацій. Велика більшість випускників, що не знайшла свого місця в шкільництві, брала активну участь у зорганізованому житті української меншини, вносила свій, інколи вагомий, вклад у примножування їй культурних надбань і традицій. Деякі особи займали високі відповідальні пости в центральних і теренових структурах УСКТ, а потім в ОУП. Були такі, що діяли для поширювання рідних церковних традицій, вносили свій вклад в побудову нових церковних споруд. Участь щецінських україністів помічалася також в діючих самодіяльних театральних колективах, художніх гуртках; деякі стали довголітніми хористами "Журавлів". Деякі особи відомі як літератори та публіцисти, що на протязі багатьох літ поширювали свої твори та статті, іноді серйозного актуального і наукового змісту. Їхні праці були друковані в газетах, періодичних та книжкових виданнях у Польщі та за кордоном.

Неможливо тут поминути активну і заанґажовану постать мґр-а Петра Коваля. Неможливо не згадати також про тих, що виїхавши на постійне проживання до США, зразу включилися там до діяльности українських еміґраційних організацій та навіть відігравали в них провідну ролю, чого прикладом є постать мґр-а Миколи Дупляка – довголітнього вчителя Шкіл Українознавства при УККА та редактора газети "Народна Воля" у Скрентоні, Па. В українському шкільництві в Канаді успішно працює мґр Ярослава Демко, виявляючи велику активність у діяльності культурно-освітніх і жіночих українських організацій.

Урочиста дводенна зустріч вірних приятелів із студентських часів була симпатичною нагодою до спогадів (деякі вперше зустрілися щойно по 49 роках), але також до обміну думками. А згадувати було про що. Життєвий шлях щецінських україністів не був легким. Приводом до серйозних дискусій над нашим складним минулим стала змістовна доповідь Петра Коваля п.н. "Долі випускни-

ків щецінської україністики в пов'язанні з ситуацією української меншости в Польщі після 1960 р." Учасники з'їзду всесторонньо обговорювали заторкнуті питання, збагачуючи їх власним досвідом. Присутні доконували оцінок і аналізи пройденого часу, який ніс із собою болючі поразки й помилки, але й місцями давав привід для гордости. Дискусія продовжувалась й під час плавання кораблем по прекрасних мазурських озерах.

У ході дискусій присутні висловили стурбованість вельми незадовільним станом культурно-освітньої праці з нашою молоддю. Тепер, коли поскомуністичний польський уряд не обмежує нас в громадянських правах й коли існує незалежна Україна, помічаємо занепад українства. Тепер не бачимо зорганізованої системи широкого розповсюдження української книги та преси. Ми не маємо змоги купити цікавої книжки, немає також платівок і касет з українськими піснями, фільмами, відео та казками. Проблемою патріотичного виховання нашої молоді ніхто не цікавиться. Іґноруються дотеперішні досягнення наших активістів, а вони були місцями вельми позитивними. Нині ніхто не почувається відповідальним за реалізацію тих вирішальних для дальшого існування нашої національної меншини завдань, не включається їх навіть до плянів праці ГУ ОУП.

Учасники з'їзду нап'ятнували також надалі присутні в політичному й науковому житті польської держави прояви тенденційного спотворювання історичної правди відносно складних відносин між нашими обома народами в минулому. Ми й досі бачимо безпідставні обвинувачення, що ображають патріотичні почуття та національну гідність українців. Зустрічаємо їх навіть у серйозних наукових публікаціях і в публічних виступах окремих представників державної влади. На закінчення з'їзду його учасники одноголосно прийняли сформоване вибраною редакційною колеґією звернення до центральних органів влади і організацій, в яких висловлено критичні зауваження та висунуто конкретні постуляти.

Слід пригадати, що чимале число щецінських україністів добилось значущих успіхів у професійній праці, займаючи відповідальні функції в державній адміністрації, шкільництві, економіці, а навіть у польській армії. Один наш колеґа дослужився чину полковника та виконував функцію заступника командира Щецінського ґарнізону. Виконуючи свої професійні обов'язки, наші випускники були зразковими громадянами Польщі та внесли свій чималий вклад у її розвиток. Доказом цього є численні відзначення та нагороди навіть найвищої ранґи. 1991 році нашу товаришку Ольгу Романець з Кошаліна відзначено Кавалерським Хрестом Ордена Відродження Польщі.

Другого дня з'їзду наше 44-особове товариство відвідало новозбудований греко-католицький храм у Ґіжицьку. Це унікальна архітектурна перлина цього туристичного міста. Молода вчителька української мови мґр Ярослава Кобилко в прицерковній світлиці познайомила присутніх з працею місцевого пункту навчання української мови. Усі були захоплені і досягненнями українських педагогів, і значущим числом школярів, які вивчають рідну мову.

Молодий і енерґійний голова місцевої ланки ОУП (і Мазурського відділу) Іван Пік ознайомив гостей з досягненнями організації, яку очолює. А успіхи її величезні. Тут щороку відбуваються святкування української культури, до яких охоче включаються й місцеві доброчинці та провідники міста. Останнім часом українська громада Ґіжицька одержала симпатичну домівку в центрі міста. Це найкращий доказ, що місцева управа ОУП вміє подбати про культурно-освітні потреби української громади Ґіжицька й околиць. Нашим вчителям-ветеранам було приємно бачити наших молодших діячів, народжених уже на чужині, які сміливо переймають наші завдання – змагання за збереження нашої національної і релігійної тотожности. Молоді діячі Ґіжиччини показали нам свої незаперечні досягнення й довели, що зуміють збагачувати та уміцнювати нашу культурну і національну присутність у цій мальовничій країні Вармії і Мазур. Після Служби Божої, яку відправив парох місцевої парафії о. Дмитро Гарасим, відслужено торжественну Панахиду, в якій достойно віддано честь нашим помершим колеґам, а також нашому незабутньому щецінському професорові Володимиру Посацькому.

Зворушені ветерани вертали автокаром до Вількас, пригноблені метафізичним почуттям безупинности проминання часу й тільки свідомість факту, що нам на зміну (хоч би в Ґіжицьку) приходить нове і активне покоління, стала породжувати неприборканий оптимізм. З ним хочемо зустрітись на черговому (вже четвертому) з'їзді. Щодо такої потреби у нікого не було сумнівів. Після обіду й прощальної зустрічі, наші гості роз'їхались. Організаторам з'їзду не вдалось знайти фінансових добродіїв, тому не змогли запросити на зустріч багато значущих гостей (хоч такі наміри були).

При цій нагоді дякуємо пану послові до польського парляменту мґр-у Мирославу Сичеві за відвідини і привітальне слово. Слова вдячности і подяки керуємо на адресу діячів Об'єднання Українців Польщі – редактора Степана Міґуса й Івана Піка. За співпрацю і допомогу дякуємо вчителькам мґр Ярославі Кобилко і мґр Ені Андрушкевич, а також Вірі Банас, яка господарським оком доглядала за ходом зустрічі. Велике спасибі героям нашої зустрічі вчителям-ветеранам за присутність. Дякуємо о. Дмитру Гарасимові

та його церковному хорові за торжественну відправу. Нашу особливу подяку керуємо до друзів з Канади і США, які не жаліли зусиль, коштів ні здоров'я, щоб зустрітись з товаришами студентських літ. На III з'їзд щецінських україністів запросили ми також заочних випускників варшавської україністики. Вітаємо тих, які прибули. Велика подяка належиться тим, які виступали з доповідями і тим, що забирали слово в дискусії. Як співорганізатор З'їзду сердечно дякую своїм працьовитим колеґам Петрові Ковалеві і Володимирові Галаку, які внесли великий вклад праці в реалізацію спільного задуму.

12.07.2008 р.

Фелікс Козаковський (перший справа) розважає друзів дотепами на III З'їзді випускників щецінської україністики. Вількаси, 2008 р.

На фото справа: Д-р Ярослав Грицков'ян і Євген Наконечний На III З`їзді випускників щецінської україністики. Вількаси, 2008 р.

МИХАЙЛО ШУМАДА

ПРОФЕСОР ВОЛОДИМИР ПОСАЦЬКИЙ (1913-1981)

Юрист-адвокат, музиколог (віртуоз-скрипаль), дириґент м.ін. українського мішаного студентського хору у Щеціні, викладач української граматики і літератури для студентів Вчительської Студії номер 1 у Щеціні в роках 1958-1963. Ерудит, співробітник Щецінської філярмонії, її почесний член, рецензент багатьох філярмонічних концертів, колишній в'язень сибірських концтаборів. Народився в Галичині в місті Яворів. До війни студіював одночасно два факультети у вільному місті Ґданськ. Виховав чимале число української студентської молоді в дусі новітнього патріотизму. Користувався незаперечним авторитетом в українському і польському середовищі Щеціна. Як українець (чого не приховував), був об'єктом репресій з боку польської комуністичної влади і навіть Головного Правління УСКТ.

Як керівник катедри української філології, Володимир Посацький вів себе дуже офіційно і стримано. Між викладачами викликав респект і пошану до своєї особи, не кажучи вже про студентів, які шанували його і одночасно побоювались, бо був він дуже вимогливим відносно науки. Пошана до викладача в'язалась одночасно з респектом до предмету, якого він навчав, тому ніхто не занедбував української мови й вивчав її зо всіх сил. Пам'ятаю, що вже після першого семестра добре розмовляли українською мовою навіть ті студенти, які прийшли на нашу україністику взагалі не знаючи мови своїх батьків. До речі, деякі випускники університетської "україністики" у Варшаві мали немалі труднощі, щоб свобідно розмовляти українською мовою. Наша молодь у Щеціні досить скоро відновлювала знання призабутої рідної мови, яку влада досі прирікала на забуття.

Ерудиційні виклади професора В. Посацького відзначались великою дозою незалежної вільної думки, позбавленої примітивного яду більшовицької пропаґанди. Незвична особистість нашого професора вповні виявилась 1961 року, коли то ЮНЕСКО проголосила

Проф. Володимир Посацький з групою своїх студентів україністики. Щецін, 1960 р.

його Роком Шевченка. З нагоди сотих роковин від дня смерти Т. Г. Шевченка була нагода відсвяткувати оцей видатний ювілей. Наш професор завербував до співпраці віцедиректора Студії пані Ірину Кіркіцьку (польоністку) й спільними силами влаштував величаві Шевченківські святкування. Маючи підтримку і допомогу дирекції, багато студентів різних факультетів включилось до цього дійства. Задля цього ювілею при Студії нашвидкуруч постав балет, декляматорський гурток і, окраса всього – знаменитий мішаний студентський хор під батутою самого маестро Володимира Посацького. Для дівочого співочого квартету Посацький особисто розробив ліричну народну пісню з таким наміром, щоб кожна особа держалась власної мелодичної лінії. Ефект був надзвичайний: від зворушення багатьом покотились сльози з очей. Майстерність великого артиста сягнула вершин. Працівники Міністерства Освіти, які приїхали на концерт, не приховували свого захоплення. Шевченківські виступи і концерти вийшли й поза мури Студії і продовжувались на території міста. Маємо певність, що саме в Щеціні ювілейні святкування Шевченківського ювілею мали найбільш урочистий характер оцього пам'ятного 1961 року...

Великий тріюмф і великі педагогічні досягнення професора В. Посацького дочекались "особливої" вдячности та відплати. Влада провела відповідні заходи, щоби Посацького звільнити з праці у Вчительській Студії. Йшлось про те, щоб українську молодь позбавити компетентного педагога і видатного виховника. Здійснюючи свій плян, влада спровокувала судовий процес проти Посацького та

з допомогою різних сексотів і донощиків (навіть українських) у суді "доказувано" його нібито "невідповідну" поведінку, що не дозволяє йому дальше "працювати з молоддю". Був це перший крок до ліквідації катедри української філології при Вчительській Студії номер 1 у Щеціні. Її остаточно зліквідовано 1963 року.

Місце спочинку проф. Володимира Посацького в Лігниці.

МИХАЙЛО ШУМАДА

СПОМИН ПРО ДРУГА

Михайло Шемеля народився на Лемківщині 1938 року в селі Вислік Долішній Сяніцького повіту. Одначе, хоч він перебував між нами в Щеціні два роки, ми не змогли його добре пізнати. Юнак був тихої та скромної вдачі, мовчазний та задуманий. Він не дуже то горнувся до розважальних імпрез у товариському гурті. Видно було, що Михайло носив у собі чималий багаж досвідів із раннього дитинства. Ми тоді не знали, що його біографія так міцно пов'язана з трагічною долею наших Бескидів Сяніцького повіту. Там бо тривала жорстока боротьба проти автохтонного українського племени лемків, яких польська держава рішила викоренити з їхніх предвічних земель.

Боротьба наших лемків за збереження свого існування почалась після приходу радянських "визволителів" у липні 1944 року. Незважаючи на те, що польсько-радянський кордон був офіційно встановлений також у липні 1944 року, а українці Закерзоння були громадянами польської держави, радянська влада й так безцеремонно силоміць мобілізувала їх до своєї армії. Щоби не було небажаних дискусій на цю тему, офіційно мовилося, що це "українські добровольці". Траплялись, щоправда, рідкісні випадки, коли українці, заохочені пропаґандою, добровільно вступали в ради Червоної Армії.

У вересні 1944 року почались великі кровопролитні бої на Дуклянському перевалі. Там же загинуло біля сто тисяч радянських солдатів, переважно українців. У цьому бою Східня Лемківщина також втратила багато своїх синів. Західня і Седерня Лемківщина (на захід від лінії Барвінок – Ясло – Мєлєц – Сандомир) до половини січня 1945 року перебували ще під німецькою окупацією.

Історики дорікають командирам Дуклянсько-Пряшівської операції за бездарність і непрофесійну підготовку до цієї офензиви. Така оцінка найбільш оправдана з точки зору військової стратегії, бо втрати військ, що наступали, були неймовірно великі. Годиться тут дати дрібне уточнення. – Винувате тут не військове, але політичне

керівництво, яке війну з Німеччиною використало для винищування українських мужчин, яких у першу чергу енкаведисти гнали на німецькі укріплення. Для прикладу подаю зміст розповіді старшого віком лемка з Сяніцького повіту: – "За моєю хижою зупинився рій совітського війська. Командир-москаль каже: – Рєбята, на горі окопався ґерманєц! Єво нада унічтожіть! Це завдання виконаєш – ти. Солдат на наказ командира рушив уперед і, перебігши з двадцять кроків, упав мертвим. – Тєпєрь твоя очєрєдь – сказав командир, посилаючи на певну смерть наступного українця. Ситуація повторилась, бо німець кулеметним вогнем безперешкодно вбивав усе, що появилось у полі зору. А москаль був упертий. Вийнявши з кобури наган, посилав на загибель чергових хлопців. Помилував тільки останнього, бо не був певний, чи не захоче він стріляти до свого командира. І всі ті солдати, крім командира, були наші, бо між собою розмовляли нашою мовою". Навіть прості селяни-очевидці зрозуміли, що "рускі" наших хлопців трактують як гарматне м'ясо. Така поведінка "братньої Росії" відносно українського населення назавжди викоренила в Східній Лемківщині всяке москвофільство та проросійські симпатії. Західня Лемківщина не мала такого досвіду й там москвофільство вдержлось довше...

Михайло опинився на світоглядному роздоріжжі: з одного боку шкільна пропаґанда возвеличувала все, що чинила комуністична польська і російська влада, а з дугого – досвід дитячих і юнацьких років виразно заперечував тим настановам. Не довіряючи нікому, наш лемко вирішив особисто розпізнати істину, однак тривожні спогади з раннього дитинства затьмарювали його вразливу душу. Звідси постійна спроба вивчити, засвоїти й зрозуміти ті події, які нас давлять і примушують до задуми. Зайняття з проф. В. Посацьким доводило Михайла до ближчого пізнання історії земель "звідки наш рід".

Надійшла весна і вона заманювала молодих спудеїв до парку. Не вдалось і Михайлові втекти від приманливого голосу серця. Струнка, гарна та білолиця полька не дозволила Михайлові на одиночне блукання. Вона принадила його блукати разом. Біологія їх єднала, відгомін сердець також, але не стало їм тої експресії, що доводить до поєднання душ. Як мужчина, Михайло сподобався польці, але його лемківська вдача українця була для неї несприйнятна, а з другого боку, він не думав зрікатися свого "я". Отих молодих людей розділяли цілі століття їхніх неоднорідних досвідів, поглядів і привичок, що закоренились у генах.

Спостерігаючи за поведінкою друга, можна було доглянути, що годі йому зійти з витоптаних предками стежок. Карпатська природа не дозволяє собою торгувати. Вона домагається вірности, а

того домагання Михайло ніяк не міг зрадити. В своїй уяві він усім своїм єством перебував у рідних Карпатах. Позбавити лемка його гір – це найбільший злочин. Перебуваючи на низовинах прибалтійського помор'я, Шемеля почував себе жертвою злочинної депортації (мова про акцію "Вісла").

Надійшло літо 1961 року. Закінчивши Вчительську Студію, ми роз'їхались – хто куди. Невдовзі ми знову зустрілись з Михайлом на курсі української мови для чужоземних вчителів у Києві. Краса української столиці – надзвичайна, а місцеві киянки своєю красою доводять до божевілля. І як тут вислухувати штубацьких викладів змосковщених політруків? Я крадькома тікав до парку, але Шемеля принципово сидів на зайняттях, уважно слухав, дещо записував. Він не хотів втратити "ні слова, ні титли" з тої ніби то українознавчої балаканини. Михайло теоретично кріпився українцем, намагаючись увібрати в себе все, що цікаве, гарне й до болю – своє. Під час перерв він вдавався у якісь дискусії з викладачами, домагався пояснень і доказів. Його цікавила структура функціонування радянської системи.

Декому з наших курсантів здавалося, що Шемеля веде провокаційні розмови, щоб зловити київських викладачів на якійсь "антирадянщині", за яку можна потрапити на Сибір. Вчителі з Польщі добре знали, що кожна група курсантів має мінімум одного донощика, а деколи й двох. Професійно діюча система платних і самозванських донощиків діяла дуже ефективно, а функціонери Міністерства Внутрішніх Справ мали точні інформації про те, що говорять і що думають потенційні противники режиму. (Очевидно, польські спецслужби були підпорядковані радянським). Хто між нами (курсантами) є той "Юда", що прагне нас запродати за більшовицькі червінці – думалось не одному. Ми всі себе добре знали і довіряли собі, та все ж таки між нами напевно був запроданець-зрадник. Відсуваючи підозріння від власної особи, дехто вказував на двозначну поведінку Михайла Шемелі, кажучи: – "А подивіться як Шемеля тягне за язик київських викладачів!" Час показав, що несправедливі та брехливі були такі суґестії, спрямовані в бік невинного Михайла.

Одного разу принагідно почув я дражливий голос Шемелі: – "Прошу мені пояснити, чому проґресивна, гуманна та справедлива радянська влада не дозволяє мені відвідати моєї двоюрідної сестри, яка живе на селі в колгоспі! Чого ви боїтесь? Не розумію поведінки ваших адміністраційних органів!" Такі й подібні запитання буже бентежили київських викладачів і політруків...

Колись утік я з викладів і мимохіть потрапив до крамниці. Бачу, керівник брутально викидає якусь селянку за двері та грубо її

зневажає. Вийшов я за селянкою і питаю: – "За що цей грубіянин так вас зневажив і вигнав із крамниці?" – Ой, любий мій голубчику, хай Бог вас благословить за ваше добре серце, що доглянули мою кривду. Начальник каже, що я вже купила два кілограми борошна, а я їй Богу перший раз стала в черзі за борошном". Якщо я вас добре розумію, тут можна тільки раз купувати борошно й то тільки два кілограми, не більше – чи так? – запитав я. – Так, так, але я ні разу не купувала і він безпідставно мене... – Я вам куплю те борошно тільки скажіть, скільки хочете? – Ой мій добродію-спасителю (тут почув я безліч центральноукраїнських компліментів і подяк, яких не зумію повторити) візьміть два кілограми, бо більше й так вам не продадуть, візьміть ось гроші. – У мене гроші є, а ті копійки залишіть собі – сказав я і став у черзі. Селянка не сміла входити до крамниці і нетерпеливо чекала біля дверей.

У черзі я викликав загальне зацікавлення своєю особою, бо усяк зрозумів, що я "іностранєц" (тобто гість з-за кордону). Підійшовши до прилавка, попросив я коробку сірників, цигарки і ... два кілограми борошна. Виникла дрібна сенсація, бо кожен з цікавістю і здивуванням дивився на мене. Перед виходом з крамниці заступив мені дорогу сам начальник магазину (так вони називають крамницю) і з виразним переляком став виправдуватись і пояснювати, що він мусить дбати про порядок, а та селянка хотіла його обманути і безправно другий раз купити два кілограми борошна, а цього робити не можна...

Не розумів я тоді, чому "радянська людина" виявляла такий великий респект до чужинців. А яке ставлення влади до трудового селянського люду, переконався я незабаром. Мандруючи Хрещатиком, бачу дивовижну картину: вийшовши зі станції метро, селянка далі прямує пішки на Поділля, бо там на торговому базарі можна дещо вторгувати і дещо купити. Раптом, наче з-під землі виринає перед нею представник правопорядку, тобто "народний міліціонер". Він по-російськи лає перелякану жінку: – Як ти смієш показуватися в центрі міста!? Чи не бачиш, що тут багато чужоземних туристів? Що вони собі про нас подумають? Як ти виглядаєш? Надворі спека, а ти у величезних чоботах, у теплій хустці на голові, а до того оцей гидкий мішок на плечах. А що в ньому несеш? Якто що, тож несу на базар продавати капусту та іншу городину щоб за те купити борошно! Представник влади поміркував трошки і вже лагідніше сказав: – Добре, йди собі на той базар, але гляди, чимчикуй боковими вулицями, а іноземцям на очі не показуйся!...

Було мені дуже дивно, що селянка-колгоспниця має такі великі труднощі, щоб купити борошно, тобто основний продукт власної праці. Саме тоді зрозумів я, чому наші київські опікуни

Вчителі української мови з Польщі під час мовного курсу в Києві. Між ними й випускниці щецінської україністики. Керівники курсу – Теофіль Щирба і Люба Вербова-Кобеляк. Київ, 1970 р.

"ставали на голові" щоб не дійшло до безпосередньої зустрічі наших курсантів із селянами-колгоспниками... Український колгоспник мав статус державного невільника, позбавленого громадянських прав. Такої компромітації влада не хотіла виявляти світові.

На основі побаченого, мабуть, й наш Михайло вніс певну коректу до власних уявлень про "Радянську Україну". Для порівняння треба сказати, що "Народна Польща" мала більш цивілізаційні хоч не менш успішні методи поборювання українства у своїй державі. Відомо ж бо, що воєвідські органи державної влади давали українським активістам з УСКТ велику свободу на розгортання культурно-освітньої праці в українських середовищах, натомість повітові та ґмінні чиновники успішно невтралізували або хоч применшували запляновані імпрези. Ось приклад: Воєвідський Дім Культури у Вроцлаві, на моє проханна (як працівника Воєвідського Правління УСКТ), дав згоду на те, щоб у Лігниці заснувати український мішаний хор, яким керуватиме визначний музиколог Володимир Посацький. Тим часом керівник Повітового Дому Культури в Лігниці (ніби всупереч рішенням своїх воєвідських зверхників) не дозволив на утворення такого хору. Отець М. Ріпецький неоднора-

зово довідувався у Варшаві про те, що польська держава всі конфесії (греко-католицьку тощо) трактує однаково, але на рівні ґміни, повіту чи воєвідства про таку "рівноправність" ніхто з-поміж латинського духівництва чи державних урядовців – навіть слухати не хотів. Для польських українців усяка "рівноправність" і "свобода" були написані "на папері" (читай "в Конституції") і на папері залишилися.

Радянська конституція була написана для капіталістичних держав. Якщо "радянська людина" домагалася щоб її респектували, – потрапляла до концтаборів як "ворог держави". Такі аномалії утруднювали всім розібратись у тім більшовицькім шахрайстві. Одначе, Шемеля самостійно добився розуміння сенсу в оцій нелогічній гущавині шахрайства та брехні. Він второпав, кому саме вони служать. Повернувши до Польщі, закінчив Вищу Сільськогосподарську Школу і працював війтом у якомусь містечку на Кошалінщині, але не припиняв своєї педагогічної праці з українськими дітьми. Як учитель української мови, він критикував Головне Правління УСКТ за іґнорування та байдужість до справ українського шкільництва, що занепадає. Відповідь ГП УСКТ була грубіянська й образлива. Воно реалізувало державну політику. Одначе, Михайло не знеохочувався. Він увесь час працював з українською громадою і для української громади. Він чимало праці вклав для відновлення релігійного та культурного життя наших переселенців.

Зненацька обірвалось чесне та працьовите життя Михайла Шумади десь на початку XXI століття. Пам'ять про цього "іскателя істини" назавжди залишиться в наших серцях.

МИХАЙЛО ШУМАДА

У СВІТЛУ ПАМ'ЯТЬ АНДРІЯ ДУДАКА

Трагічна вістка, що надійшла до нас із Перемишля, приголомшила нашу свідомість. Дня 11 квітня 2008 року, помер наш приятель, краянин і співучасник нашої скитальської долі – Андрій Дудак.

Світлої пам'яти Андрій народився 5-го грудня 1930 року в селі Гребенне на Угнівщині. Ще до війни почав шкільну науку, вже тоді відчувши нетолерантність польської санаційної утраквістичної школи. Вразливий хлопець зрозумів, що школа повинна бути приязна кожному учневі, тож цю засаду здійснював згодом у своїй педагогічній праці.

Наш друг пережив дві більшовицькі окупації (1939-1941, 1944-1946) й одну німецьку (1941-1944). Німці з місцевим населенням поводилися жорстоко та грубо, натомість російські більшовики фізично винищували українських патріотів, а всіх інших мужчин, здатних носити зброю, включали до своєї Червоної Армії на "гарматне м'ясо". З війни мало хто повертався додому.

Післявоєнний період також не приніс спокою. Загони енкаведистів нишпорили по селах у пошуках українських партизанів з УПА. При нагоді брали на допит і тортури принагідних людей, причетних до українського визвольного руху. Енкаведистам допомагало польське військо. У висліді мирне українське населення Закерзоння не зазнало спокою іще два роки після закінчення Другої світової війни.

Народи Европи втішались післявоєнним миром, а українське Закерзоння спливало кров'ю, захищаючи своє природне право на існування. В атмосфері посиленого терору, з Угнівщини 1946 року депортовано на Схід більшість корінного українського населення. Кому вдалося врятуватися від тої "репатріяції", того депортували весною 1947 року на понімецькі землі в рамках злочинної операції "Вісла".

Оці депортаційні та каральні дії війська супроводжувалися арештами. Кволого здоров'я, дрібної статури 16-літнього Андрія

військо заарештувало та включило до групи в'язнів, яких відправляли до польського концентраційного табору Явожно. Якийсь офіцер змилосердився над Андрієм, кажучи: "Не признавайся, що тобі 16 років. Та ж ти виглядаєш на чотирнадцятилітка. Ми дітей до табору не беремо. Втікай додому". Таким чином Андрійко, як небезпечний "політичний ворог", врятувався від концентраційного табору. Невдовзі після цього, його з батьками депортували на Східню Прусію та поселили в Ольштинському воєвідстві.

Андрій Дудак був свідком безперервних протиукраїнських військових каральних дій упродовж восьми років (1939-1947). Чи можна, отже, дивуватися, що ці події незатертим тавром відбилися на його юнацькій психіці?... "Закерзоння – поле смерти сотень тисяч полонених, тобі з пам'яти не стерти днів кривавих і шалених", – писав анонімний поет (що загинув). Як вірно ці поетичні слова віддають якже непоетичну, брутальну дійсність.

На польському засланні, в нових умовах непривітної чужини, почав наш Андрій нове життя, а дотеперішній важкий баґаж життєвих досвідів, що пригноблював, невідлучною тінню супроводжував його на шляху у майбутнє. На цьому шляху була польська середня школа. Прийшла згодом і професійна праця.

Директор професійної школи в Любліні, куди скеровано Андрія до праці, став його переслідувати, бо з документації довідався, що має діло з українцем. Нестерпна ситуація, в якій опинився Андрій, примусила його шукати собі іншої праці. Таку працю знайшов він аж у Познані, де працював технічним контролером у Віклінярських закладах.

У Познані наш юнак з "Нашого Слова" довідався про відкриття української філології при Вчительській Студії в Щеціні. Без вагання подбав про документацію, успішно склав вступні іспити та вже від 1-го вересня 1957 року став студентом першого курсу україністики. Тут він познайомився з такими як сам загубленими юнаками, які наче козаки після програної битви, розбіглись на всі боки, щоби знову зійтись на раду, "як на турка стати..."

Студенти щецінської україністики творили собою особливий конґльомерат постав, конфесій, поглядів і крайових звичаїв. Були там представники всіх повітів Закерзоння – від Нового Санча по Більськ Підляський. Між ними були й заслужені діячі руху спротиву, й учасники українських визвольних змагань, діючих в УПА.

Дворічне навчання на відділі української філології для Андрія було немов відшкодуванням за втрачене дитинство, наругу в державній школі та покалічену молодість. Тут же під вмілим диригуванням маестра проф. Володимира Посацького щецінська україністика перемінилася на справжню українську школу, в якій

українознавчі предмети були позбавлені московсько-більшовицької брехні та протухлої ленінської плісні. Можна гадати, що ми в далекій чужині почували себе українськими студентами незалежної України. Такий гарний епізод у своїй біографії мав і наш Андрій. Одначе, щецінське ельдорадо досить скоро закінчилося. 1959 року Андрій Дудак одержав диплом учителя (з фахом вчителя української мови) і виїхав на Ельблонжчину, де й почав свою педагогічну працю.

Спочатку Андрій працював учителем у селі Залізна Гора, а по двох роках став директором початкової школи в Пакошах (біля Пєнєнжна). На цій посаді він працював до самої пенсії, тобто до 1991 року. Праця в середовищі, де мешкало (хоч і в розпорошенні) українське населення, давала Андрієві багато вдоволення. У його школі завжди панувала атмосфера толерантности та взаємоповаги. Сам директор особисто вів навчання української мови, а найкращих своїх учнів посилав на фестиваль української пісні в Ельблонзі. До речі, А. Дудак 1977 р. закінчив Ґданський Університет і здобув звання маґістра російської філології.

Приватною пристрастю Андрія було пасічництво. На дозвіллі любив займатися бджільництвом. Оця його пристрасть довела до цікавих знайомств. У 70-их роках минулого століття, блукаючи самітно вулицями Києва, наш директор принагідно познайомився з українськими пасічниками-любителями. Від припадкової зустрічі дійшло до ближчого знайомства. Кияни виявилися не тільки любителями бджільницького ремесла, але й вчителями.

Під час товариських розмов кияни зізналися, що в 30-их роках були студентами вчительської совєтської школи в якомусь районному містечку Наддніпрянщини. Коли в Україні запанував страшний голод, вони, як студенти, самотужки втекли до Росії. Через рік, тобто 1933 року, повернулися, щоб продовжити навчання. Тоді виявилося, що 50% студентів їхнього курсу не приходило на зайняття. "Ми не мали найменшого сумніву, що наші товариші не пережили голоду", – признався співрозмовець. Андрій здивувався нечуваним подіям, а земляки міцно перелякались, бо зрозуміли, що зрадили "державну таємницю" чужій нерадянській людині. Вони досі не здогадувалися, що їхній новий знайомий – з-за кордону. Кияни опам'ятались і благали Андрія нікому не говорити про зачуте, бо їм загрожує жорстока кара "за антисовєтщину".

"Яка ж сумна та безпомічна наша Україна, – зажурився Дудак. – Більшовицький злочинець з наказу Москви мордує голодом мільйони невинних українців і ще й погрожує репресіями тим, хто наважиться говорити правду про те нечуване людиновбивство". Навіть уся краса української природи неспроможна вкрити усіх

звірств, скоєних Москвою на українській землі.

Дуже сумні враження з України привозив додому зажурений Андрій. Як щирий патріот, А. Дудак глибоко переживав усі невдачі та негаразди українського життя. Любив він свій народ і своє втрачене Закерзоння. З особливою шаною та повагою ставився до своїх щецінських побратимів. Довідавшись про смерть свого вірного друга Івана Співака, Андрій без вагання поїхав (700 км) у Карпати, щоб взяти участь у його похороні. Відчуваючи слабість похилого віку, Андрій подбав і про свої остаточні справи: – "Повернути туди, звідкіля мій рід, куди стримить моя зажурена душа". З такими думками Андрій Дудак залишив своє діяспорне Пєнєнжно та переселився до себе, на Закерзоння. Від 2004 року мешкав у княжому Перемишлі й там попрощався з життям.

Прощаючись із Праведником, хочемо його запевнити: – "Не увесь умер Ти, бо житимеш у наших серцях і в нашій пам'яті!"

МИХАЙЛО ШУМАДА

Д-Р МИХАЙЛО БАЛІЙ – ВІРНИЙ СИН ХОЛМЩИНИ

Постать Михайла Балія доволі таємнича, мало відома й напевно гідна більшої уваги. Через свою причетність до УПА, Михайло Балій мав немалі труднощі і щоб їх не побільшувати, старався не виявляти подробиць своєї біографії. Проте, моє знайомство з його сусідами з-перед депортації у 1947 р., дозволило мені дещо більше довідатись про його життєвий шлях.

Михайло Балій народився на Холмщині в селянській сім'ї 1926 р. в селі Павловичі біля Довгобичів. В часі німецької окупації вчився в української гімназії в Холмі. Там приєднався до українського таємного гуртка патріотичної молоді, яка заснувала підпільну організацію, пов'язану з ОУН. Активність М. Балія була, мабуть, відмінною, якшо ґестапо заарештувало якраз його і німецькі слідчі органи вели проти нього розслідування. Голова Українського Центрального Комітету проф. В. Кубійович відвідав тоді холмську українську гімназію і, використовуючи свої впливи в німецькій адміністрації, добився звільнення Михайла Балія з в'язниці.

Михайло був дуже талановитим учнем. Добре знання латинської мови (не згадуючи про німецьку) виніс він уже з холмської гімназії, в якій працювали видатні українські вчені (навіть) зі Східньої України (тут не можна не згадати професора Івана Огієнка -- "Іларіона"). Матуру Балій здобув 1944 року. З уваги на ненастанні напади польських банд на українські села, виникла потреба самооборони, яка вимушувала протидію з українського боку. На Холмщині стали виникати загони УПА, до яких вступив добровольцем "свіжо спечений" абітурієнт. Провід УПА приділяв на відповідальні пости командирів, людей компетентних, розважливих і відповідальних. З тих причин по певному часі Михайлові Балієві доручено обов'язки коменданта польової жандармерії при сотні. Неодноразово доводилось йому співпрацювати з референтом Служби Безпеки III Округи ОУН "Зеноном" (Леоном Лапінським). Спілкуючись із "Зеноном", Михайло набрав переконання, що ті старшини УПА, які

попали в полон, мали шанс пережити, якщо потрапили в руки НКВД. Хто з них попав під польське судочинство – "гинув без вісті". Великий вплив на таку селекцію мав і сам "Зенон", який був засекреченим зрадником. Він мав високий пост в структурах УПА, тож наробив великої шкоди. Сам Михайло "скористав" із Зенонової "пільги", бо судив його "радянський" суд і заслав на каторжну працю у шахтах Воркути.

Зрадою позначений і сам полон, у якому опинився Балій з товаришами. Під час партизанського рейду Карпатами до Західньої Німеччини, зрадив упівців "дружній" поляк з АК, який "ненавидів комуністів" і допросився, щоб йому дозволили "разом втікати" до вільного Західнього світу. Хлопці з УПА (у тому числі М. Балій) змилосердились над польським втікачем, але з його боку милосердя не було. Зрадливий "приятель" стягнув облаву війська на упівців, які на той час спали.

Табірні умови Сибіру були незвично важкі, до того холодний клімат і праця в шахтах виснажували здоров'я в'язнів. Якийсь час Михайло перебував в одному бараку побіч (полоненого) полковника німецької армії. Скориставшись нагодою, Михайло став вивчати англійську мову, а прихильний германець радо допомагав йому в навчанні – як учитель і репетитор. До речі, заохочуючи мене – студента до наполегливої науки (1963 р.), Балій дав доказ свого досконалого знання англійської мови, швиденько перекладаючи текст з польської газети.

У 1954 р. радянська влада звільнила Михайла Балія з концтабору і, як польського громадянина, відправила до Польщі. Його родину в 1946 р. виселили до Радянської України, тому в Польщі він рідні не мав. Поїхав на Східню Прусію шукати своїх депортованих земляків. Хтось (варто задуматись хто саме!) підказав йому сприятливу можливість заквартирувати "у свого", в "українця" в Кентшинському повіті. Не маючи виходу, Михайло так і зробив. Поселився в українця і навіть став працювати лісорубом. Досить скоро Балій спостеріг, що його "добродій" пильно контролює і наглядає за ним. Відчуваючи "письмо носом", Михайло скоро позбувся зрадливої опіки і переселився до містечка Бані Мазурські, де проживали його односельчани з-перед 1947 р.

Містечко Бані Мазурські мало тоді опінію "української столиці" з уваги на велике число українських переселенців з операції "Вісла". Була тут сприятлива нагода проводити різні експерименти на тих же переселенцях і влада (не виключаючи органів безпеки) успішно це робила. Велись тут різкі провокації навіть на конфесійному ґрунті, а повітові спецслужби й місцеві донощики мали повні руки роботи. Завдяки заходам Михайла Балія і його однодумців,

1956 року засновано тут українську початкову школу. Її першим керівником став таки Михайло Балій. Довідавшись про "щецінську україністику", він негайно поїхав туди і став її студентом. Між студентською молоддю Щеціна Михайло втішався певним авторитетом. Його знання і життєвий досвід були помітні. У Щеціні в особі однокурсника Івана Співака з Лемківщини, Балій знайшов однодумця і вірного друга. Вони задумали свої україністичні студії продовжити у Варшавському Університеті. Свій задум здійснювали в роках 1958 - 1962. Велика працьовитість, природна обдарованість і жадоба знань відкрили Балієві шлях до наукової кар'єри. Під науковим керівництвом видатного славіста проф. Пшемислава Зволінського, Михайло Балій захистив свою магістерську, а згодом докторську дисертацію. Професор наукові праці свого студента (згодом асистента) оцінив як "видатні" і "піонерські". Як науковий працівник Варшавського Університету, Михайло Балій не раз допомагав нам (студентам) порадою у важких моментах невдач і зневіри. Його настанови й мені допомогли засвоїти важкі граматичні нюанси староцерковнослов'янської мови, що була головним екзаменаційним предметом у професора П. Зволінського. До речі, на 23 студентів україністики, після іспиту у професора – залишилось лише сімох. Інші мусили попрощатись з університетом (лютий 1964 р.).

Михайло Балій був одружений з Володимирою Гірною, з якою познайомився на україністиці в Щеціні. Молоде подружжя купило собі домик за містом в Міхаловіцах (біля Варшави). Михайло і Володимира проживали там від 1964 р. і там виховували своїх дітей (сина і дочку). Крім своєї професійної праці в університеті, Михайло знаходив іще час на співпрацю з україномовними виданнями в Польщі, такими як: "Наша Культура", "Наше Слово" й альманахи-календарі УСКТ. Предметом мовознавчих зацікавлень Михайла Балія були: старослов'янська мова і граматика, історія української мови, історична граматика української мови, описова граматика української мови та питання української лексикології.

Наша українська громада з відчуттям великого жалю сприйняла сумну вістку, що наш, незабутньої пам'яти, Михайло Балій, несподівано помер від недуги серця. Сталось це влітку 1982 року. Трагічні роки минулого та наполеглива праця виснажили організм нашого приятеля. Передчасна смерть перервала його життєві, в тому числі й наукові пляни, що їх задумував здійснювати в майбутньому.

Доктор Михайло Балій свою студентську науку, яка завела його до наукової кар'єри, починав саме на щецінській україністиці і з уваги на це добра пам'ять про нього повинна залишитись і в нашій книзі спогадів. Таке міркування спонукало мене записати оцей короткий спомин.

МИХАЙЛО ШУМАДА

МОЄ ЗНАЙОМСТВО З ОСТАПОМ ЛАПСЬКИМ

ПЕРША ЗУСТРІЧ

Щецін, березень 1961 року. Студенти української філології Вчительської Студії беруть участь у святкуваннях Шевченкових роковин. Подія це незвичайна, бо ювілейна. Керівник катедри україністики, музиколог і юрист Володимир Посацький особисто диригує студентським хором. Нашу програму попередила доповідь працівника Варшавського Університету Остапа Лапського. Саме тоді ми вперше побачили на власні очі цього славного в нашому середовищі українського поета і науковця.

НА КАТЕДРІ УКРАЇНІСТИКИ

Опинившись восени 1968 року на студіях україністики у Варшавському Університеті, мав я змогу ближче познайомитись із особою і працею Остапа Васильовича Лапського. Був він людиною кмітливою і моторною. Як працівник катедри, робив враження добре обізнаного зі всіма аспектами українознавчих дисциплін. На першому курсі мав він з нами заняття з практичного знання української мови. Як досконалий знавець і любитель українського фолкльору, він зумів показати його велику культурологічну вартість. Цитуючи народні прислів'я й афоризми, Лапський вміло поповнював їх крилатими висловами власного утворення. Студентам іноді важко було зорієнтуватись де тут фолкльор, а де поетичний витвір Остапової думки. На заняття зі студентами Остап приходив з немалим баґажем суттєвих знань щодо плянованої теми, які часто поповнював всяким квазітематичним розмаїттям. Ерудиція ведучого заняттям, його пристрасне зацікавлення тематикою лекції й емоційний підхід захоплювали студентів і викликали в них природне зацікавлення українознавством.

На другому курсі був я слухачем викладів Лапського зі

староруської літератури. Вони, в основному, спирались на працях видатного вченого професора Дмитра Чижевського. Викладач вміло і цікаво поєднував зміст давньоукраїнських літературних пам'яток із подіями тогочасного політичного життя. Не було сумніву, що готуючись до викладу, Остап Васильович й сам залюбки поринав у багатий казково-леґендарний світ давньоукраїнської літератури. Він і там знаходив невичерпне джерело поетичних стимулів і аналогій.

ПОЄДИНОК ЗІ ЗНАХАБНІЛИМ ФАЛЬСИФІКАТОРОМ

Весною 1965 р. студентів усіх східньослов'янських філологій запросили на зустріч із видатним представником російської науки. Тоді саме Варшавський Університет відвідав професор Ленінградського Університету Дмитро Сергійович Лихачов (1906-1999) – дослідник і знавець староруського літописання. В дорозі до Торуня, де його /в університеті/ вшанували званням "doctor honoris causa", вчений забажав собі зустрітись з університетською молоддю Варшави. На зустріч з російським вченим прибуло багато студентів; зі своїми україністами прийшов також Остап Лапський. Пихатий "великорос" задумав "блеснуть" своїм /маловідомим, як гадав/ знанням змісту староруських літописів. Більшість студентів-поляків байдуже і без емоцій сприймала монотонний виклад російського гостя. Особисто мене дивувало те, що російський професор, коментуючи зміст деяких староруських літописів, зараховує їх до витворів російської літератури (навіть не московської). Балачка професора про "культуру російського народу X-XVII століть" була несприйнятливою для людини при здоровому глузді. Навіть подробиці української історії, зафіксовані в "Галицько-волинському літописі" з XIII століття, професор вважав елементом історії російського народу. Така примітивна пропаґандистська фальсифікація історії ніяк не пасувала ані до титулу, ні до ранґу вченого. Зажурений і пригноблений сидів я непорушно, відчуваючи власне єство об'єктом безстидної московської індоктринації. "Москаль по-злодійському ввійшов у чужий город" – подумалось чомусь мені.

Ведучий зборами польський професор-русист (прізвища не пам'ятаю) представив нам московського гостя як видатного вченого – спеціяліста від староруської історії і літератури. Ми привикли від вчених людей слухати всяку небилицю, але ніколи пропаґандистську брехню, яку проголошують на чужому подвір'ї на очах чужої авдиторії. Це видавалось актом непростимого зухвальства... Саме тоді пригадались мені неофіційні шептані інформації, що їх доводилось мені тайкома вислухувати в деканаті філологічного факультету. А було це під кінець 1963 року. Саме тоді польський науковий світ був

докладно потрясений жахливими інформаціями, що доходили з українського Києва. Сталась бо подія незвична, незрозуміла і в найбільшій мірі ганебна. В історії людської цивілізації вдруге трапилось дикунське варварство (перше мало місце в стародавній Олександрії) коли то людина свідомо підпалює книгозбірню-бібліотеку, щоб знищити дотеперішні культурні надбання минулих поколінь. У випадку київських бібліотек, що згоріли, йшлось про цілковите знищення тих письмових пам'яток, що засвідчували про культуру давньоукраїнської держави – Київської Руси. Українську києво-руську державу (IX-XIII ст.) ідеологи імперіялістичного панросіянізму задумали безцеремонно включити до історії російської держави. Щоб оцій злочинній концепцій дати шанс на успіх, треба було знищити докази самобутности української культури від найдавніших часів.

Три дні горіли стародруки та старорукописи в київських книгозбірнях. Пропали також інші цінні письмові пам'ятки української культури й історії. Підпалення скоїв, на замовлення, якийсь Погружальський, якого нібито "покарано" (хтозна чи не нагороджено). Москвини вдались до особливої стратегії. Вони у XVIII ст. замінили власну назву своєї держави "Московія" на "Россія". Йдучи протертим шляхом, вони до цієї ж "Россії" включили історію "Московії" (пол. XII ст. – XVIII ст.), а згодом прийшла їм охота побільшити і "поповнити" "отечественную историю" за рахунок історії "Руси-України" (тобто Київської Руси). Ось так вульґарна фальсифікація східньослов'янської історії "пішла в світ". Її беззастережно прийняли західньоевропейські держави та Америка.

Пригадавши собі вищезгадані обумовлення, став я розуміти, чому саме московський професор "забиває нам баки" і пускає "пиль в ґлаза" обманутим студентам... Незабаром виявилось, що не тільки мені не сподобалась шахрайська маніпуляція російського фальсифікатора києво-руської історії. Імпульсивний Остап Лапський ніяк не міг довше терпіти брехливого базікання московського професора. Він підвівся, вийшов насередину залі й, перебиваючи доповідь Лихачова, почав доказувати помилковість його тверджень. Остап свобідно говорив російською мовою і, захищаючи честь рідного університету, протиставлявся тим концепціям Лихачова, які грубо суперечили історичній правді. "У мене в руці світової слави американський славіст Дмитро Чижевський" – сказав Остап, вимахуючи книжкою – і з ним не можна не погодитись. Його ж концепція давньоруської літератури ніяк не співпадає з вашою..."

Московський професор не сподівався ані такої репліки, ані такого енерґійного спротиву. Він зрозумів свою незручну ролю політрука-пропаґандиста і, знайшовшись у важкій ситуації, став червоніти наче буряк. Намагався, щоправда, дещо оправдовуватись,

але тут головну ролю перейняв Лапський й саме він продовжував професорський виклад. Коли в своїй імпульсивній мові Остап зачепив староруських "древлян" його емоції сягнули зеніту. Отоді він почав говорити українською мовою, заявивши: – "Я нащадок тих же українських деревлян й буду говорити саме по-українськи!" Дальше Остапова бесіда велась українською мовою. Більша частина студентів (русистів) її не розуміла. Видавалось, що й сам поляк, який вів зустріччю, також її не розуміє. Створилась незручна ситуація: розгублений професор мовчав, студенти з нього підсміхувались, Лапський завзято переконував авдиторію про слушність своїх рацій, а спантеличений голова зборів, зніяковівши, вирішив закрити зібрання. Так не дуже то величаво провів свою доповідь професор Лихачов. Захищаючи свою позицію, він намагався оправдати свої погляди перед Остапом Лапським, якого назвав "польським професором".

У Лапського дійсно були професорські знання, а це було видно на кожному кроці. Нетипова зустріч і словний поєдинок та аргументи Остапа Васильовича з московським Дмитром Сергієвичем виявили перемогу варшавського українця. Але про те, крім двох дискутантів, знало небагатьох, бо більшість студентів-русистів погано розбиралась у подробицях староруської історії. Годиться відмітити й цей факт, що саме завдяки Лапському, українська мова вперше увійшла на університетські авдиторії як засіб прилюдних дебат і дискусій. І був це значущий фактор у функціонуванні варшавської україністики.

ЗУСТРІЧ ТИТАНІВ УКРАЇНОЗНАВЧИХ ЗНАНЬ

Була холодна осінь 1966 року. Поспішав я на заняття з української літератури, яку вів магістер Остап Лапський. Біля університетського будинку славістики зачепив мене якийсь незнайомець, запитуючи: "Где здесь находиться кафедра украинской филологии?" – "Ходіть зі мною. Я якраз іду на заняття з української літератури." – відповів я по-українському й ми дальше пішли разом. Одначе, ми дещо спізнились і потрапили на заняття до Остапа Лапського, який тоді, роздратований, докоряв якійсь студентці за недбалу підготовку до занять. Не зупиняючись, викладач продовжував свої докори на адресу студентки, поволі заспокоюючись. Відчекавши хвилину, наш гість представився: – "Я викладач російської літератури. Працюю в Московському Університеті. Тепер перебуваю на науковій сесії у Варшаві і принагідно захотілось мені приватно відвідати ваш україністичний центр. Моє прізвище Карпенко (ім'я і ім'я по батькові). За професією я русист, але цікавлюсь також українською літературою. Окрім того, у мене є також і родинні традиції: рідний брат

мого діда – це відомий Карпенко Карий... Якщо не помиляюсь, ваше ім'я Остап Васильович?" – Не інакше, я поки що іще батька не відрікся" – уточнив Лапський, даючи поштовх для ближчих і більш щирих сформулювань. З того моменту обидва знавці й любителі літератури поринули у діловиту дискусію відносно історично-літературних явищ, цілковито забуваючи про нашу (студентську) присутність. Ми тихо сиділи прислуховуючись дискусії оцих велетнів культурологічних і філологічних знань... Гість принагідно пояснив, що його наукова діяльність пов'язана з Москвою тільки з тих причин, що влада там же приділила йому помешкання і дала працю. – "На вашому прикладі бачимо, що Росія з України висмоктує найкращих представників науки і культури" – своє спостереження вголос висловив Лапський. Гість не заперечував і навів приклади, що процес такий охопив не тільки літературознавців. Дуже цікавий і партнерський діялог продовжувався зо дві години. Власні спостереження чи думки співрозмовники підкріплювали влучними цитатами, афоризмами або прислів'ями, часто чужомовними. Місцями Лапський цитував фраґменти власної поезії щоб краще передати зміст вислову. Для справжніх інтелектуалів европейського маштабу не було мовних чи інших обмежень. Ми, студенти, з найбільшою увагою і захопленням прислуховувались дискусії оцих титанів, все таки українського походження. Для нас був це справжній інтелектуальний бенкет....

Повертаючи з цієї зустрічі, студентка нашого курсу (полька) сказала: – "Не часто можна почути дискусію ведену на такому високому рівні й то у виконанні інтелектуалів найвищої европейської проби". Ці слова не були порожнім компліментом. Вони були підтвердженням істини. Не можна не погодитись із думкою, що в середовищі наукових працівників Варшавського Університету Остап Васильович Лапський був значущою і помітною постаттю.

СУТИЧКИ ЛАПСЬКОГО З ПРОМОТОРАМИ

Науковим працівникам вищих шкіл рекомендується здобувати наукові звання. І наш Остап Лапський не відмовлявся від такої повинности. Маючи поетичну вдачу, Остапові найбільше сподобалась постать і творчість Тараса Шевченка, якому присвятив всі свої дослідницькі сили. Під впливом Шевченка він особисто став модернізувати свою майстерню художнього слова, дедалі концентруючи свою увагу на Шевченкових засобах нетрадиційного закріплювання поетичного тексту внутрішніми римами й іншими засобами новітньої поетики. Весь час працюючи над Шевченком, досліджуючи його біографію, погляди, тематику і манеру писання, Остап Лап-

ський став, безперечно, найкращим знавцем Шевченкової теми в Польщі. Видавалось, що нема жодних перешкод, щоб з розгону довести свої дослідження до успішного кінця. Одначе, трапилась і ложка дьогтю у бочці Остапових праць. Польський промотор Остапової докторської дисертації винаходив щораз то нові перешкоди, застереження і вимоги. Вони часто суперечили істині і намагались спрямовувати його дослідження у бік вульґаризації, а на те Лапський ніяк не годився. Незламна і непродажна Остапова натура не могла стерпіти наруги над Шевченком і він вирішив припинити свою співпрацю з промоторами. Він усі свої дослідження, записки, зауваження й інші рукописні матеріали зібрав докупи, зважив (а було цього біля 15 кілограмів), вивіз за місто й там спалив, а попіл закопав. Було це, мабуть, весною 1966 року. У такий спосіб Остап Васильович остаточно увільнився від злосливих інтриґ і почувсь людиною незалежною і повністю вільною. "Знав про теє кожен жак: вільним є Остап-козак!" Хтось зі спудеїв склав такий афоризм, враховуючи згадану подію.

Увільнившись від безперспективної співпраці з неприхильним промотором, Остап Лапський наче Т. Шевченко 1838 року, відчув волю, а почуття непорушної незалежности дозволило йому свій творчий задум здійснювати згідно з власним бажанням. Нам, студентам, колись сказав: – "Хай щезає з моїх очей оця міщанська штучна титуломанія! Хочу існувати під власним прізвищем без жодних додатків, які обмежують і деформують особистість!" Слухаючи цих слів, мені чомусь пригадались Лесині визнання: – "Жити хочу, геть думи сумні!". Інтенції тут були однакові. Справжній поет не терпить насильства передовсім у моменті творення.

Приглядаючись до Остапової співпраці з промоторами, мимохіть приходять на думку перипетії Івана Франка, який після цілого циклу своїх блискучих габілітаційних (публічних) викладів, все таки не одержав ані професорського титулу, ані згоди на працю в університеті у Львові. Напевно в одному і другому випадку не мериторичні знання були тут причиною неґативного потрактування українських творців культури. Що ж, історія нас "б'є і давить!" І любить часом повторятися.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВАРШАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ДОРЕВОЛЮЦІЙНОМУ ПЕРІОДІ
(тобто до Студентської революції 1968 року)

Приглядаючись до життя і поведінки Остапа Лапського і його місцями ориґінального трактування різних явищ, мусимо мати на увазі той особливий час, у якому довелось йому жити та працю-

вати. Період про який згадую, охоплював часи необмеженого володарювання комуністичної партії (званої "пезетперовською), якою керував Владислав Ґомулка. Усе культурне життя в державі проходило згідно з бажанням партії і під її диктатом. Завданням діячів культури і науки було реалізувати напрямні, намічені партією і ніколи не входити в суперечність з її програмою. Тільки ті працівники вищих шкіл мали шанс на наукову кар'єру, які були прихильниками т.зв. "партійної лінії" (або лицемірні кар'єристи). Згідно з польською державною концепцією, українська національна меншина мала щезнути з поля зору. "Остаточна розв'язка українського питання", опрацьована конструкторами операції "Вісла" 1947 року, передбачала цілковиту елімінацію української присутности з публічного простору польської держави. Саме цей аспект внутрішньої державної політики весь час був послідовно реалізований в ПНР. (Дехто добачає її продовження і в наш час).

Остап Васильович Лапський, як людина безпартійна, що ніколи і ніде не приховувала своєї української національности, мав постійні непорозуміння з комуністичною владою, яка в різний спосіб утруднювала йому життя й невтралізувала його творчі стремління. Влада побоювалась його волелюбних впливів на студентську, особливу українську, молодь... Годиться пригадати, що заснована 1953 року, катедра української філології у Варшавському Університеті була єдиним у Польщі центром, де велись заняття з українознавчих предметів. Університетський статут передбачав максимальне число студентів на одному курсі – 15 осіб, а прийом на навчання відбувався що другий рік. Витворилась практика, що студентів українського походження на поодиноких курсах приймалось в кількості від 10 до 30 відсотків. Державні засоби масової інформації (преса, телевізія, кіно) продовжували опоганювати і знеславлювати все, що українське. Польська молодь, вихована в атмосфері постійної антиукраїнської державної пропаґанди, назагал виявляла неприхильне ставлення до українства і українського народу. Працівникам катедри україністики годі було між такими студентами защепити автентичний ентузіязм до української культури.

У Варшавському Університеті працювало багато наукових працівників жидівського походження. Вони відзначались високим професіоналізмом, що ґарантувало високий рівень навчання. Особливо багато їх було на катедрах польоністики, філософії і соціології. Студенти Теологічної Академії любили складати іспити з філософії саме у професорів-жидів на університеті, турбуючись про високий рівень знань з цього предмету. Виклади з філософії професора Бачка (єврея) втішались великою популярністю. Жид Артур Сандауер (на катедрі польоністики) своїм "коперниківським переворотом" в

Студент V курсу україністики на Варшавському Університеті Михайло Шумада (зліва) і його молодший колега Василь Назарук. Вони – автори звернення до української молоді в справі участи у березневій студентській революції.
Варшава, березень 1968 р.

Українці-студенти Варшавського Університету.
Зліва: Василь Назарук – майбутній професор-україніст, Іван Олійник – майбутній вчитель в українсьому ліцеї в Лігниці, Ігор Гулявий – майбутній доктор, виїхав до США, Роман Галан – майбутній головний редактор "Нашого Слова", Богдан Гнатюк – майбутній директор української середньої школи в Лігниці, Михайло Щерський – майбутній доктор економії, працівник Економічного Інституту та посол ПНР в Болгарії. Окрім останнього – всі студенти м.ін. д-ра Михайла Балія.
Варшава, травень 1968 р. Фото: Михайло Шумада

досліджуванні поезії, наробив багато розголосу. Його знамениті виклади притягали багато слухачів, не тільки студентів. Неодноразово і я бачив Остапа Васильовича, який з групою своїх студентів-україністів (з четвертого курсу) відвідував виклади того ж А. Сан-

дауера. Він отак намагався розбурхати багатовекторну уяву у своїх слухачів, щоб згодом на базі почутого, вести всесторонню і поглиблену дискусію. В такій ситуації Лапський міцно нагадував давньогрецького філософа Сократа, який своїх учнів також спонукував до логічного обґрунтовування власних тез. Мені приватно видавалось, що в особі Лапського є щось і з Л. Толстого, і щось зі Сократа (може навіть зовнішній вигляд?). Будь-чого торкнувся Остап, завжди "їхало" від нього професіоналізмом і розумінням істини. Колись принагідно в приватній розмові він мимоволі сказав мені таке: – "Ти, Шумада, повинен зацікавитись І. Франком. У тебе є здатність відчування 'галицького пульсу'". Таке зауваження мене спонукало серйозно зацікавитись творчістю Франка (навіть магістерську працю написав я про прозу Каменяра). Згадане "чуття галицького пульсу" виявилось у мене під час письмових іспитів з латинської мови. Сиділо нас студентів (всіх філологічних факультетів) кількасот у Палаці Культури над текстом Ю. Цезара "Commentarii de bello Gallico". На переклад латинського тексту відведено п'ять годин часу. Екзамінатор дозволив усім виходити на перерву (до туалету, або щоб закурити). Коли я попросив про такий дозвіл, екзамінатор з обуренням вигукнув: – "Україна ніде не вийде!" Отже мене одного потрактовано винятково (винятково неприхильно) та ще й наділено, неприємним для поляків, ярликом "Україна". Своїм ексцесом екзамінатор скерував проти мене неприхильність польських студентів. Студенти стали від мене відвертатись, щоб не дати мені якоїсь допомоги (з якої самі на коридорі користали).

Дискримінаційний вияв щодо моєї особи був такий вульґарний і разючий, що від образи і обурення не був я в силі успішно працювати над трудним латинським текстом. Знеохочений сидів я пасивно, безрадно приглядаючись студентській братві, яка завзято перекладала і переписувала (зі шпаргалок). Дівчата-варшав'янки помітили мою незавидну ситуацію і стали організувати мені якусь допомогу, на яку я не розраховував і не приймав її. Мою увагу прикували дві українки-галичанки. Вони свої праці вже написали (або переписали) і байдуже приглядались моїй біді. Їм було абсолютно байдуже, чи викинуть мене з університету, чи ні. У таких нетипових обставинах, прогноза Лапського щодо моєї здатности відчувати нюанси "галицького пульсу," здійснилася. У своєму пізнішому житті мені неодноразово доводилось зустрічатися з виявами оцього нашого своєрідного, суто українського "галицького пульсу". Саме він ґарантує нам повний успіх на шляху до міжусобиць, взаємонеповаги, заздрости та недоброзичливости. У нас в Галичині віддавна зберігається приказка: "Сусідові згоріла хата. Подія ніби незначуща, а все таки легше на серці". Наша національна менталь-

ність допрацювалась, як бачимо, до власної, філософії і стратегії. Саме вони успішно ведуть нас у бік поразок, компромітації і самознищення. Може у Лапського розуміння "галицького пульсу" було дещо інше, але я – галичанин – знаю своє! Мені все ж таки вдалось зарахувати цей іспит...

ДЕЩО З БІОГРАФІЇ ОСТАПА ЛАПСЬКОГО

Остап Васильович Лапський походив з Берестейщини, звідкіль він зі своєю родиною на фронтовій хвилі виїхав до Польщі. Тут він закінчив середню школу і російську філологію у Вроцлавському Університеті. Там же почав він працю як асистент професора Маріяна Якубця. Коли 1953 року у Варшавському Університеті відкрито катедру української філології, Остап Лапський без вагання залишає престижну працю наукового працівника і переїжджає до Варшави, щоб там стати студентом україністики. Його прийняли на третій курс. З того часу його присутність нерозривно пов'язана з варшавською україністикою. Праця зі студентською молоддю стала сутністю його педагогічного і творчого життя. Є в нашого Лапського щось зі Шевченка. Він також (до 1953 р.) ніде й ніколи не вчився у школі української мови, а був її неперевершеним знавцем. Насправді багатий фолкльор і рясна мовна стихія українських говорів Берестейщини – були його вчителями рідної мови. Крім рідної, Остап добре знав російську, польську і німецьку мови. З приємністю (як самоук) вивчав також французьку. Не цурався Лапський і культурно-освітньої та лекторської діяльности. Неодноразово виступав з доповідями про Шевченка, іноді читав свої вірші про нього. 1968 року Остап Папський був почесним гостем Першого студентського симпозіюму, присвяченого Т. Шевченкові, що відбувся у Вроцлаві. Численні зустрічі з поетом Лапським з вдячністю згадує громада вчителів української мови. Зустрічі такі відбувались при нагоді вчительських курсо-конференцій, що відбувались у різних містах Польщі. На мою (далеко не професійну) думку, справжній поет це той, хто спроможний писати сонети. Остап дав докази, що таке уміння йому не чуже. А скільки в нас таких умільців?

Нехай оці спогади колишнього студента будуть скромним виявом вдячности та пошани для його незабутнього вчителя, наставника і професора: Остапа Васильовича Лапського.

30.04.2012 р.

МИХАЙЛО ШУМАДА

МОЯ ЗУСТРІЧ З ОТЦЕМ БОРОВЦЕМ

Був гарний сонячний день весни 1960 року. Йду в напрямі будинку воєвідської управи. Напроти в мій бік крокує якийсь невідомий мужчина. Наближаючись до мене, незнайомець став пильно придивлятися мені. Його проникливий погляд бентежив мене і провокував до реакції. Мимовільно я вклонивсь йому, а він з дружньою усмішкою відклонився... Отоді мені видалось, що незнайомець зацікавився не так моєю особою, як моїм вбранням, бо до своєї жовтої сорочки я підібрав блакитну краватку. Не був я винятком, бо майже всі хлопці з нашої вчительської україністики нащодень дуже гарно й елеґантно одягалися, тож мали між дівчатами (переважно польками) репутацію чепурних і джентлменів. Почав я здогадуватись, що, мабуть, збіг українських національних кольорів на моїх грудях привернув увагу зустрічного незнайомця.

Хто був оцей стрункий, сивоволосий старший вже мужчина, довелось мені незадовго пізнати. А було це так: заходимо з товаришами до українського клюбу, що містився на вулиці Вавжиняка на студентську танцювальну забаву і я зустрічаю там свого "знайомого" незнайомця. Був це греко-католицький душпастир отець Володимир Боровець. Він взагалі не заходив до танцювальної залі, але весь час у великому коридорі біля ґардероби, проводив якусь пожвавлену дискусію зі студентами. Студенти уважно слухали, а проповідник пояснював їм основні питання з історії Української Церкви. І мені було цікаво почути маловідомі подробиці з життя нашої національної і церковної еліти.

В часах комуністичного фальшування історії, антиукраїнських вигадок і окозамилювання, наша молодь була позбавлена правди про історію свого народу, про його культуру і Церкву. Оцю нестерпну прогалину в знаннях рідної історії, отець намагався "засипати" своїм пристрасним викладом. Він розповідав про цивілізаційний проґрес нашого народу в зв'язку з прийняттям Володимиром Великим християнства та про трагізм його життя під татаро-монгольським ігом. Наступ польського римо-католицизму на наші

землі довів до переслідувань сповідників східньої, грецької віри. Процес цей довів до великої кризи в нашій Церкві й до занепаду релігійного життя в народі. Сумною подією нашої Церкви був процес її ослаблення і роздвоєння, а сталось так після Берестейських соборів під кінець XVI століття.

Чужинці включились до реформування нашої Церкви й довели до її росколу – розбиття. Одна українська Володимирська Церква розкололась на дві ворогуючі частини: на "православну" і "уніятську". Розбиття нашої Церкви несло зі собою розподіл і ослаблення нашого народу, що так дуже подобалось нашим сусідам. Розумна церковна і політична еліта нашої нації завжди намагалася (і нині так робить) довести до поєднання оцих двох гілок одної (розколеної) Української Церкви, але між нами завжди знаходились продажні люди, які протидіяли оцим патріотичним стремлінням. – "Сумне це і прикре, що вороги нашого народу, нашими руками, доводили до занепаду й нашу Церкву, й наше суспільство" – підсумовуючи сказав отець. Він призупинив трохи свої емоції і дещо змінив тему розмови. Студенти питали, а священик відповідав як виглядало церковне життя в його парафії до війни. В ході тої бесіди ми дізнались, що українська галицька молодь з респектом ставилась до високих етично-моральних вимог своєї Церкви. Молодь зрікалась пияцтва й охоче включалась до культурно-освітньої праці для громади. Під мудрим керівництвом нашого Митрополита Андрея Шептицького, наші душпастирі здійснювали велику і корисну працю. Наша молодь була чесна, релігійна, працьовита і патріотична. Таку ж молодь і я мав у своїй парафії – з приємністю згадав отець... А потім прийшли страшні часи: одних окупантів заміняли інші, а всі вони нашому невинному народові приносили велике нещастя. Дочекались ми нечуваних досі явищ: грабіжник, злодій і бандит мордував й грабував невинних людей та ще й називав їх "злочинцями". Такі у нас відносини з поляками й москалями! Ще й досі нас, депортованих, ограблених і побитих, комуністична ворожа преса у Польщі і в "Союзі" безстидно називає "злочинцями" і "фашистами". Насправді не ми, але вони заслужили собі на такі епітети... Наш співрозмовник відчував потребу висловити свої погляди хоч би тайком при ґардеробі, якщо не дають йому таких можливостей у церкві. Він споглядав на світ і розцінював його з позиції людини, яка особисто перейшла всі варварські процедури більшовицького насильства і яка на власні очі бачила, як ворог винищує оці гарні здобутки українського релігійного і національного відродження в Галичині.

Шалене божевілля руйнівників сягнуло і самого отця та його парафію. Найчесніші, найбільш патріотичні й найбільш свідомі його парафіяни були арештовані і потрапили на Сибір. Й сам Мит-

рополит Й. Сліпий карається десь у сибірських снігах Заполяр'я. Ідейний соратник свого Митрополита Андрея Шептицького ніколи не годився з московською політикою винищування Українського Народу і його Церкви. Повернувши зі сибірських концтаборів, священик на чужині розшукував українських вигнанців й намагався згуртувати їх біля своєї особи і біля нашої Церкви, яка з трудом відроджувалась.

Прислуховуючись до пояснень і повчань отця Боровця, запам'ятались мені його значущі слова: – "Тепер йде безпощадна боротьба за існування української нації, а її центр проходить якраз в нашій свідомості, і ми, навіть мимовільно, стаємо її учасниками. Саме наша індивідуальна, групова і загальнонаціональна свідомість остаточно вирішить долю нашої нації. А ви – майбутні українські вчителі, стоїте в перших рядах тої боротьби".

Не маю сумнівів, що оці знаменні слова отця надовго увійшли в пам'ять тих студентів, які його слухали і розуміли.

Місце вічного спочинку о. Володимира Боровця і паніматки Олени Боровець у Щеціні.

МИХАЙЛО ШУМАДА

МОЄ ЗНАЙОМСТВО З МІЛЕЮ ЛУЧАК

З Мілею Лучак вперше познайомився я у жовтні 1965 року, коли вона стала студенткою першого курсу україністики Варшавського Університету. Була це дівчина тиха, скромна й не дуже то скора до надмірної балаканини; її особа як і її біографія, була для нас, студентів, не до кінця зрозумілою загадкою. Ми знали, що Міля проживала на Східній Прусії, десь у районі містечка Оструда. Там же професійно працювала (здається, в культурно-освітніх установах). Знали ми також, що Міля має також невеликий доробок поетичної творчости, але точно який, ніхто з нас не знав. Про свої контакти з музою поезії Міля нікому не розповідала, а ми її до звірень не спонукували. Час студентських студіїв напевно не сприяв поетичним практикам авторки. Для цього у студентів не було часу. Не чув я, щоб Міля в часі студіїв щонебудь творила. Можливо, що робила це тайком, дискретно, тільки для себе. Тоді Міля зосереджувала свою увагу на докладнішому вивченні теорії літератури і канонів поетики.

Мені видавалось, що в присутності Остапа Лапського, далеко молодша Ліля, тоді не мала відваги "превращать в лиру своё гусиное перо". Авторитет Остапа не дозволяв нікому входити з ним у якийнебудь спір. Одначе, після студіїв Міля без комплексів увійшла зі своїм колишнім учителем у професійну співпрацю на ґрунті поезії. Закінчивши університет 1970 року, Міля Лучак повертає до Оструди й там починає працювати в середньому шкільництві як вчителька російської мови. Галаслива молодь добачає у своїй вчительці якусь незвичну особистість і ставиться до неї з респектом і пошаною. Невдовзі кураторія шкільної округи в Ольштині довіряє Мілі функцію методика української мови. Отоді вона відвідала також й "мою" школу в Забрості Великому.

На моє прохання Міля написала переосмислений спогад про героїчну смерть партизана "Чотового Ґонти", який загинув 1947 р. в Журавцях (Томашівський повіт). Опісля Міля розповідала, що мала в Оструді труднощі з власною квартирою. В примусовій ситуації Міля написала дуже відважне і докладно документоване письмо до

голови Воєвідської Народної Ради в Ольштині. У ньому докладно з'ясувала, в яких варварських і злочинних умовах "польська народна влада" позбавила її рідного дому; після тортур батька запроторили до концтабору, а маму з малими дітьми депортували на Східню Прусію. Над такими актами звичайного варварства не можна перейти до порядку денного – писала Міля. "З уваги на заподіяні моїй сім'ї кривди, прошу хоч би порядком рекомпенсати приділити мені житлову квартиру! "Народна влада" не могла зіґнорувати таке прохання і Мілі приділено квартиру в Оструді. Невдовзі вона цю квартиру поміняла на помешкання у Перемишлі й туди переселилась.

Проживаючи в княжому Перемишлі, Міля Лучак, як ідейна правонаступниця Уляни Кравченко, зайняла її почесне місце. Колись на скорботних торжествах в Пикуличах хтось прегарно відчитав її вірш, присвячений загиблим (і замученим) воїнам Української Галицької Армії. Прочани застигли в роздумах. Усі були вдячні перемиській поетесі за її захисний голос в обороні історії і чести жителів княжого граду. У мене її (подарований нею) томик поезії "Комета любові". Щодня читаю по одному вірші і ніяк не можу зрозуміти, звідкіль у тої фізично слабосилої авторки береться така гігантська віра в силу вселюдської любови, і то тоді, коли людству не вдалось іще побороти до кінця ненависть (лукава бо затія іще не спить). Мені дуже приємно, що моя університетська подруга так кріпко вписалася в культурну традицію нашого княжого Перемишля. Цей зв'язок має також вимір любови!

3.05.2012 р.

Конференція вчителів українсьої мови в Ольштині. 1965 р.

МИХАЙЛО ШУМАДА

ДЕЩО ПРО ВОЛИНЬ І НЕ ТІЛЬКИ

РОЗПОВІДЬ УКРАЇНЦЯ (МЕШКАНЦЯ ВОЛИНІ)

Було літо 1970 р. Залізничний двірець у Ковелі. До нашого вагона і нашого купе входить доволі літній мужчина. Його фізіономія і поведінка вказують на людину, яка не з одної печі хліб їла. Незабаром виявилось, що наш новий супутник є мешканцем Волині та знавцем її історії. Я не приховував свого зацікавлення оцим таємничим українським реґіоном, а мій співрозмовник охоче демонстрував свою обізнаність з українською проблематикою. З причин практичних ми обминали "радянські питання", але про польсько-українські взаємини розмова йшла без жодної стримки. Пригадаймо як події минулого оцінює наш волинянин. Ось його слова: "Я народився отут на Волині в початках XX століття і моя пам'ять сягає до часів з-перед Першої світової війни. Наша волинська природа дуже красива, про що засвідчує поезія нашої землячки – Лесі Українки, але мушу сказати, що корінні мешканці цієї гарної землі – наші селяни-волиняни дуже вразливі, дуже працьовиті і, на жаль, дуже бідні. За царської Росії наш земляк не знав ні школи, ані волі. Церквою завідували переважно російські попи й часто баламутили людей пропаґандою любити і молитись "за царя" і за його державу. Хто з наших українців читав Шевченкового "Кобзаря", той ризикував немало, бо російські жандарми поборювали всяке "мазепинство" й нишпорили за українською літературою, яка була заборонена. Чи це не дивно, що злочинцем тоді був саме той українець, який читав українську книжку?

Влада дуже не любила й не терпіла т.зв. "галицьких уніятів", бо вони не тільки не визнають російського православ'я але й приєднались до ворожих католиків і баламутять "російських" українців своєю українською літературою, яку привозять тайком з Галичини. Це шкідлива пропаґанда мазепинських ідей, з якими Росія віддавна воює. Так у нас на Волині жилось за царя. Перед самою війною царська влада посилила пропаґанду ненависти до Австро-Угорщини

й до ворожих галицьких українців-уніятів, які "зрадили" православну батьківську віру. До державної пропаґанди приєдналася православна церква, яка гостро таврувала ганьбою ворожих галицьких уніятів.

Перша світова війна мала імперіялістичний характер. Росія свій перший загарбницький удар спрямувала якраз проти української Галичини; їй захотілось знищити оцей "підавстрійський" острів "мазепинства". Захопивши Галичину (у 1914 р.), російські окупанти відразу стали арештувати українську інтеліґенцію і нищити здобутки української культури (бібліотеки Просвіти, читальні). Особливих переслідувань зазнали українські греко-католицькі священики – вони ж бо були головними "будителями" українського відродження в Галичині. До цікавих подій на російсько-австрійському фронті доходило в перших днях російського наступу. Наприклад, з району Замостя на Галичину грянули російські загони, в яких перебували українські солдати, завербовані до армії з Холмщини та Волині. Вони оточили кілька сотень австро-угорських воїнів, яких змобілізовано в приграничних районах Галичини. Користуючись своєю вигідною позицією, наші холмщаки й волиняни в рукопашному бою на багнети в пень "викололи" ворожих галичан. Ніхто з "ворогів" не був помилуваний... Дещо пізніше фронт устабілізувався і наші хлопці на Різдвяні Свята урочисто колядували релігійні пісні у своїх окопах. Яке ж було їх здивування, коли з "ворожих" австрійських окопів доходили до них прегарні святочні колядки наших галицьких "ворогів". "За що ми, українці, з обох боків фронту так завзято себе взаємно мордуємо!?" – хтось запитав і вояки зажурились, а дехто навіть задумався... Фронт віддалився на північний схід і нашу Волинь зайняли австро-угорські війська. В їхньому складі воювали також Українські Січові Стрільці. Вони відразу почали навчати у школах наших дітей української мови. І знову дехто почав задумуватися, чому наша Росія так вороже ставиться до нашої мови, а наші вороги – галичани їх навчають і захищають.

До свідомости наших волинян дійшли згодом нові вісті: галичани йшли з війною на схід, щоб "...визволяти братів-українців з московських кайдан". Доводилось іноді нам дивуватись: – "Чому галичани нас хочуть визволяти, а ми з російськими військами хочемо їх перемогти й поневолити?" Одначе, наші волиняни найбільше турбувались тим, як покращати своє злиденне життя. Через нашу Волинь перекотились війська польські, петлюрівські і більшовицькі, накінець Ризькій договір 1921 р. припинив всякі війни. Нашу Волинь окупували поляки і стали тут наводити свої порядки. Дворяни – землевласники були примушені відпродати частину своїх земель, щоб створити можливість наділити ними польських колоністів.

Польський уряд своєю постановою забороняв продавати українцям українські землі. Йшлось про те, щоб окупована західньоукраїнська територія була насичена польським елементом, який мав ґарантувати прискорену польонізацію автохтонних українців. Наш землероб-бідняк хотів побільшити своє карликове господарство, але такого шансу йому не дано.

На українську Волинь потекли шнурком польські військові колоністи, а потім всякі інші, навіть крайні бідняки та наймити. Прибулі з Польщі, навіть бідні селяни, одержували корисні кредити, за які купували наші землі і, як їх нові власники, ставали багачами. Наші малоземельні землероби (або й безземельні) бідою були примушені працювати наймитами в польських колоністів. Іноді поляк давав в оренду частину свого поля, вимагаючи, щоб українець 50% відпрацьованого врожаю відвозив йому на подвір'я. Як новий власник української землі, польський колоніст багатів працею українського бідняка та наймита.Такої безстидної дискримінації наш селянин досі ще не зустрічав. Його становище можна порівняти до ситуації колоніяльного негра.

Важкі умови життя сприяли поширенню комуністичної ідеології. На її фундаменті московська аґентура засновувала структури КПЗУ в середовищі спантеличених волинських селян. Щоб припинити всякі прояви української активности, польський уряд іще в 1934 р. заснував концентраційний табір у Березі Картузькій. Там каралися всі противники польської антиукраїнської політики від комуністів з КПЗУ, до націоналістів з ОУН. Польські окупанти у своєму нахабстві допустились чергових скандальних вчинків: вони стали безчестити і руйнувати православні церкви на Холмщині, Підляшші і Волині. І цей неприйнятний акт нечуваного варварства почався у 1938 році – напередодні спалаху Другої світової війни. На очах наших обурених селян польські хуліганськo-поліційні ватаги безчестили і руйнували наші церкви. І цим фактом поляки завершили свій довготривалий процес зневажання і ятрення волинських українців. Ми також знаємо про те, що вже по війні на Холмщині до тих мурованих церков (які збереглись) місцеві поляки ходили наче до публічного туалету, щоб заспокоювати свої фізіологічні потреби.

Возвеличувана (поляками) польська релігійність, як бачимо, має свої особливості. Підсумовуючи, мусимо сказати, що вкрай ворожа й зневажлива поведінка волинських поляків у відношенні до автохтонних українців довела до гострого напруження пристрастей між польським і українським населенням Волині. Збройний конфлікт чекав свого ініціятора. І такі ініціятори знайшлися під час німецької окупації. Польська підпільна Армія Крайова, яка співпрацювала з німецькими окупаційними військами і радянською чер-

воною партизанкою, здійснювала грабіжницько-терористичні акції проти українського населення Волині, яке вдалось до відплатних акцій і виникла "польсько-українська війна" якої апогей припав на 1943 рік. Взаємна ненависть переродилась у взаємну безпощадну боротьбу, в ході якої з обох сторін загинуло біля 40 тисяч людей. Ніхто не знає точного числа загиблих, бо ніхто докладних досліджень не робив. У поляків бачимо "патріотичну" схильність кількакратно перебільшувати число своїх жертв, а власні необґрунтовані вигадки називають вони "історичними фактами". Цікаво, що свої злочини, скоєні на українцях, називають вони "обороною польської Волині". Ми вже чули про польську "оборону Львова" від українців у 1918 р!

Польсько-українські події можна поділити на такі етапи: а) взаємна нехіть, б) взаємна ненависть, в) взаємна боротьба, г) взаємні обвинувачення. Українська Волинь це для поляків правдиве Ельдорадо. Як окупанти, вони втішались привілеями переможців і експлуатували поневолених українців, до того ж на кожному кроці зневажали їхню мову, віру і національність. Зі свого боку українці не годились з польською окупацією і негідництвом, яке пізнали надто добре.

Насправді польсько-український кривавий конфлікт на Волині в роках 1943-1944 був війною за приналежність Волині. Поляки робили все можливе, щоб, після відходу німців, знову окупувати українську Волинь, а українці ніяк не годились на повторну польську окупацію. Звинувачування волинських українців у тому, що вони з боротьбі зі своїми окупантами вдавались до надто жорстоких методів, є виявом звичайного цинізму так само як наївні запевнення поляків, що їхні злочини, скоєні на волинських українцях, були "зрозумілі", "вповні виправдані" і навіть "гуманні".

Про польську гуманність ми доволі багато довідались від в'язнів польських концентраційних таборів і нам більше в тій справі "очей милити не треба!" Волинська проблема – це одинокий випадок мабуть у маштабі світової історії, коли окупант власне негідництво оправдовує, вважаючи його за "слушне" і "справедливе", натомість, гостро засуджує збройний спротив поневоленого і скривдженого населення окупованої території." Наш поїзд зупинився на залізничному двірці: "Тернопіль". Прощаючись зі мною, супутник нашої подорожі приязно сказав: – "Вибачайте за мою надто довгу розповідь. Заохочую вас докладніше пізнати цікаву історію нашої Волині. Її знайдете і в бібліотеках, і в розповідях очевидців..."

25.08.1970 р.

Михайло Шумада досліджує козацькі укріплення в степовій Україні. 1981 р.

ДИСКУСІЯ З ПОЛЯКОМ (ВТІКАЧЕМ З ВОЛИНІ)

Варшава, 1991 рік, залізничний двірець. Ми з Андрієм Дудаком сидимо у залізнодорожній кав'ярні і чекаємо на поїзд, а при цьому смокчемо каву і свобідно бесідуємо. Зачувши нашу розмову, присівся до нас якийсь старший мужчина. "Панове, – сказав, – я чую, що ви розмовляєте по-українськи! Я розумію вашу мову, бо своє дитинство провів я саме на Волині. Мені хочеться знати, як тепер живеться на Волині й як ви, українці, тепер ставитесь до поляків? – Це річ нетрудна й очевидна, – сказав я, – волинські українці ставляться до вас, поляків, так само, як ви до них. А ви, здається, не палаєте надмірною любов'ю до українців! – Це правда, але надійшли нові часи й пора нам усім трохи переосмислити свої погляди й втихомирити власні пристрасті. – І ми, українці, так думаємо, – сказав Андрій, – тож не можемо безконечно голубити старі антипатії і жити вчорашнім днем. – Приємно почути голос однодумців, але маю сумніви, чи ми дійсно маємо однакові погляди на проблему польсько-українського конфлікту на Волині в роках 1943-1944. Я, особисто, не маю поганих спогадів зі свого перебування на Волині. Нам, тобто моїй сім'ї, жилось доволі достатньо і добре, а в середовищі української дітвори й я почував себе непогано. У 1939 р. Польща занепала і в нових часах німецької окупації ситуація поляків на Волині значно погіршилась.

В роках 1939-1941 Волинь зайняли радянські війська й тоді

ми пережили більшовицькі переслідування і депортації на Сибір. Саме тоді виселено на схід понад сорок тисяч польських колоністів з Волині. Якраз нашій сім'ї вдалось уникнути тих депортацій. Мусимо прийняти до відома, що від 1943 р., окрім німецьких окупаційних військ, появилась радянська червона партизанка. Тоді стали формуватись також загони Української Повстанської Армії, а польська підпільна Армія Крайова існувала там від початку 1942 року. І всі ті збройні формування перебували на Волині. Польське населення і його збройне підпілля було загрожене тільки від українців і тільки з ними було в стані війни від 1943 по 1944 р.

– Як знаєте, – до розмови включився я, – українське автохтонне населення Волині спокійного та вигідного життя не мало: його атакувала червона партизанка з півночі, німецькі війська з допомогою польської допоміжної поліції з півдня, а в центрі продовжувалось взаємне польсько-українське винищування всякими способами. Українське населення Волині було примушене оборонятись одночасно від трьох аґресорів. Це очевидні факти і ніхто їх нездатний вірогідно заперечити. – Панове! – знервувався поляк – про згадані події всі знають. Тут ідеться тільки про те, хто несе відповідальність за волинські злочини...

– Бурю збирає той, хто сіяв вітер, – пригадав народне прислів'я Андрій Дудак. Ви, як колишній мешканець Волині, повинні найкраще знати, хто постійно конфліктував польсько-українські відносини в довоєнному періоді. Робив це дуже успішно польський уряд, а в часі окупації – "лондонський" еміґраційний польський уряд. Деякі його інструкції щодо боротьби з українцями попадали в руки УПА та ще більше погіршували ситуацію польської меншини на Волині. Про такі аспекти волинських подій я знаю й напевно знає більшість волинських поляків, але в людській натурі сидить, мабуть, така еґоїстична вдача, що всякої провини за несимпатичні речі треба шукати всюди, тільки не в себе. Я й сам не раз задумуюсь, чому в Польщі з великим перебільшенням говориться про страхітливі українські злочини, скоєні на поляках, а промовчується про справжні втрати польського населення з боку Німеччини чи Росії. Тож з рук нацистів і комуністів загинуло кілька мільйонів польських громадян, а у волинському конфлікті кільканадцять або кількадесят тисяч. Крім того, майже ніхто не згадує, що волинські поляки також знищили немале число своїх українських сусідів. Така маніпуляція фактами та їх перекручування в публічній пропаґанді мені видається досить дивною і незрозумілою. Той, хто керує державною пропаґандою, добре знає задля чого це робить! – сказав Андрій.

– Панове! – вигукнув наш польський співрозмовник, – я бачу, що ви добре зорієнтовані в подробицях волинського конфлікту

і я назагал не можу не погодитись з вашими зауваженнями. Особисто я вважаю, що як слов'яни і сусіди, ми, поляки, повинні з українцями помиритись і порозумітись, але для цього потрібна одна умова: – "Віддайте нам Волинь і наш Львів з Галичиною по річку Збруч! Отоді запанує між нами справжній мир і згода!" – Ого! – вигукнув Андрій, – ваша концепція дуже оригінальна, хоч не до кінця. Дозвольте, тоді, зауважити, що приятель вашого Пілсудського, Адольф Гітлер, теж у 1939 р. пропонував полякам мир і згоду взамін за Ґданськ. І ви тоді не хотіли такої згоди, то чому ж тепер українцям пропонуєте "гітлерівський варіянт" розв'язування спірних територіяльних питань!? Концепція "польського дранх нах остен" не видержала історичної проби і вам, полякам, обов'язково треба відмовитись від неї. Мир і згода може панувати тільки між рівноправними партнерами..." Наша дискусія зайшла задалеко, ніхто з нас не хотів зректися своєї позиції. Ображений поляк встав і без слова відійшов. Наші погляди виявились для нього несприйнятливі.

28 серпня 1991 р.

МИХАЙЛО ШУМАДА

В ГОСТЯХ У АРТИСТКИ

Було це весною 1960 року. Щецін, місто моєї молодости, потопав у зелені старих алей, парків та присадибних квітників. На дозвіллі студенти Вчительської Студії любили ходити у парк за філярмонію на прогулянки. Туди, пам'ятаю, чимчикував іноді наш старший колеґа Юречко до своєї прегарної вілли, що стояла на скраю парку. Посеред парку чарував око чистоводний ставок з невеличким островом, на якому з очерету побудовано розкішний домик для лебединої пари. Старий, прикрашений барокковою орнаментикою, будинок філярмонії привертав нашу цікавість з уваги на дві причини: тут бо царювала музична сім'я славних Вілкомірських, і стояв він на площі названої ім'ям бородатого Фелікса Дзєржинського. Здавалося, що вождь пролетаріяту стереже льояльности непокірних любителів музичної музи.

Постійним відвідувачем симфонічних концертів у філярмонії, бував неперевершений знавець музичного мистецтва, музиколог і адвокат в одній особі – українець родом з Яворівщини, – Володимир Посацький. Обдарований природою абсолютним музичним слухом, він опанував до вершин віртуозности гру на скрипці. На концертах славної скрипачки Ванди Вілкомірської маестро Посацький бував почесним гостем. Його опінія і рецензії втішались найбільшим авторитетом в музичній столиці Західнього Помор'я. Якже було нам приємно, що артист і інтелектуал такої міри став викладачем і виховником українських студентів....

Одного дня мій приятель Адам познайомився на міському базарі з цікавою людиною. Був це українець, що зумів протиставитись торговельній конкуренції єврейських купців і на щецінському базарі успішно розгортав свій дрібний інтерес (слова "бізнес" тоді ніхто не вживав). До братньої душі відразу і ми почули зацікавлення і довір'я. Почали ми заходити до його базарної крамниці та й дещо по знайомству купувати. Торговець дуже сердечно ставився до студентів україністики та запрошував нас до себе в гості. І так одної днини ми вдвох з Адамом вибрались в гості до пана Майданця, бо

так звався наш знайомий торговець. Жив він на партері понімецького дому при вулиці Єдносьці Народовей – недалеко від нашого студентського гуртожитку. Мешкання було велике і просторе. Господар почастував нас обідом і для підтримки дружньої атмосфери – оковитою. Балачка зразу попливла мов з рукава. Майданець розповідав нам про те, як 1944 року втікав на захід від більшовиків. Часи були неспокійні, в лісах повно всякої партизанщини, а він з осиротілими дітьми кінним возом ночами пробував рятуватись втечею від жахливого ворога. Саме тоді померла його дружина, а наймолодшій Оленці було неповних чотири роки. Неможливо стерти з пам'яти оці тривожні дні, згадував зі сльозою в очах господар: голод, холод, дощі, важкопрохідні волинські болота й оця, наче нерозлучний друг, непевність завтрашнього дня.

Радянську Армію ми вже пізнали 1939 року, її визвольний похід на захід мирним мешканцям Волині асоціювався з набігом татарської орди по ясир. Ніхто не мав певности, чи не повезуть його на Сибір, проте кожен мав певність, що чекає його колгосп, так як кожен юнак знав, що чекає його доля гарматного м'яса в радянській армії... Ми зі зрозумінням ставились до розповіді господаря, тим паче, що і нам з автопсії знані були варварські сцени насильного переселення 1947 року. Українці Закерзоння пережили свою найчорнішу і трагічну годину саме в часі операції "Вісла". Ми з Адамом вважали себе жертвами цієї акції.

Під час нашої розмови, до кімнати увійшла гарна, чорнява, мабуть 17-літня дівчина. Сказавши "дзень добри", бистрим поглядом охопила гостей. Мій товариш був дуже ясним бльондином, натомість мене вважали дуже темним брюнетом. Мабуть, цей контраст видався їй нещоденним і цікавим. Вважаючи себе за людей надто зрілих, гості не звертали уваги на підлітка. – Це моя дочка Олена – сказав батько, намагаючись звернути нашу увагу в її бік. Недавно, продовжував господар, – закінчила середню школу і тепер є членом студентського хору щецінської політехніки. Я для дочки грошей не жалію, оплачую її приватні лекції з музики, а перед виїздом хору до Італії, моя Оленка закінчила прискорений курс італійської мови. Мені дуже залежить на тому, – звірявся далі батько, щоб моє дівча вийшло заміж за українця. Нехай хоч воно рятує честь мого роду. Мій син юрист, дочка лікар-стоматолог, обоє зв'язались з чужинцями. Наша доля виявляється і примхливою, і зрадливою. Від колгоспів, біди і неосвічености я врятував своїх дітей, але не вдалось мені врятувати їх від асиміляції.

– А коли б ви залишились на своїй Волині, то асиміляція б їм, мабуть, не загрожувала! – сказав я ні то запитуючи, ні то стверджуючи.

– Напевно так, я певен, що вони виростали б у нужді і без освіти, але повиростали б на українців.

– Як видно, – до розмови включився Адам – доля жартує собі з нас і постійно примушує нас до жертв і до вибору. Завжди мусимо зрікатись певних вартостей задля інших.

– Абсолютно так, йдеться тільки про те, щоб нам вдавалось добувати великих успіхів малим коштом, ніколи навпаки – підсумував господар... в цьому моменті нашу бесіду перебив сильний дівочий спів, підсилений звуками фортепіяно, який добувався з сусідньої кімнати. Видно було, що дівчина з нотного запису відтворює фраґмент клясичної мелодії. Не могло бути найменшого сумніву, що молода кандидатка на артистку хотіла звернути нашу увагу на свій художній талант, а через те -- на власну особу. Мені було майже 20 літ, товаришеві іще більше. Нам, дозрілим мужчинам, не видавалось ділом доцільним вдаватись у якісь переговори з недорослим підлітком, тому кожен з нас повністю іґнорував самозванчу артистку.

Дочка по нашому розмовляє? – запитав Адам батька. – Вона все розуміє, але їй трудно розмовляти. Як уже знаєте, в неї матері нема, я постійно на роботі, а вона весь час у польському товаристві. Майданець дальше вів свої пристрасні оправдання, але вже ніхто з нас його навіть не слухав. Яка ж це для нас партнерка до розмови, якщо вона навіть слова по-своєму не скаже – думалось мені. І про що може з таким дрібноміщанським підлітком розмовляти зрілий поважний мужчина, а ще й до того учень самого Посацького і студент у власній особі. А якщо вже студент, то не будь-який, але студент української філології, людина свідома своєї місії. Виїжджаючи з доповідями в терен до наших переселенців, ми всюди зустрічались з виявами пошани і автентичного захоплення. Наша громада вітала нас як своїх просвітителів і духовних провідників. Ми це відчували і гордість розпирала наші груди. Партнерська бесіда з батьком була можлива, доцільна і бажана, але з тим підлітком – нічичирк.

Добачаючи нашу нехіть, господар змінив тему. Він став нарікати на некультурну і простацьку поведінку деяких українських юнаків. Уявіть собі, українець, – студент політехніки повертав з хорової репетиції разом з моєю Оленкою. І не повірите, що залишив її саму безборонну вночі на вулиці, не відпровадив її додому. На таке простацтво поляк ніколи б собі не дозволив... Ми вголос підтримали думку господаря. Таких припадків ми знали безліч...

Проминули три роки. Наслідуючи Івана Співака, я знову став студентом україністики, варшавської цим разом. Опинившись у центрі міста, а був це вересень 1963 року, безвільно присів я на лавці напроти Палацу Культури імени Йосипа Сталіна. Усе для мене

було тут чуже: – і атмосфера, і місто, і люди. Самітність провокує до спогадів і роздумів. З гучномовців, що стояли на площі, ревіли якісь англомовні пісні. Раптом з глибокої задуми вирвав мене добре знайомий голос. Не міг я розпізнати чий він. На всю площу лунали слова нової пісні: "Алібаба араб з байкі, нє ма віна ані файкі". Тембр голосу солістки дивно знайомий, текст пісні – ні. "Хто се, хто се по тім боці чеше косу, хто се?" пригадались Шевченкові запитання і бажання встановити істину. Істина сама виявилась при словах скерованих, як мені видавалось, до мене: "Обудзь сєм о стари Алібабо, оджуць з сєбє рештке сну". Та ж це голос нашого знайомого щецінського підлітка – тепер славної солістки Гелєни Майданєц. Невідомо чому, але забажалось мені тоді почути в її виконанні українську пісню "Пробудись, о темний малоросе, викинь з себе твердість сну...". Волинянці про Волинь заспівати годиться.

МИХАЙЛО ШУМАДА

ОСОБЛИВОСТІ "ІСТИННО РУСЬКОЇ" НАТУРИ

Мотто: "перепливши море, потопаємо при березі ..."

Неможливо повністю і компетентно описати злободенні суспільні явища нашої громади не відкликуючись до минувшини... Минуле! Яке ж воно сумне, вагоме і понад людську видержку, нестерпне? Навчаючись у чужих школах, наш брат майже нічого не чув про трагізм власного племени, а вже напевно не чув про нього слова правди. Тому й знання рідної історії у нього міцно наближене до нуля. Цього аж ніяк не можна сказати про його відчуття історії. Вона ж надто докладно викарбувала свої сліди на його покаліченій психіці, вона зареєструвала себе в його генах...

Яким, по суті, є наш земляк на початку XXI століття!? – На це запитання хочемо відповісти, спираючись на особливості життя української громади, розпорошеної на Східній Прусії. Конкретно йдеться тут про терен Венґожевського повіту, в якому вирізняються села Заброст і Будри. Від 1947 р. проживають тут депортовані акцією "Вісла" українські переселенці з Закерзоння з таких повітів: Лісько, Сянік, Перемишль, Ярослав, Любачів, Томашів Люблінський, Грубешів і Володава. Треба пригадати, що убецька решітка "очистила" цю людність від невигідних представників інтеліґенції. Українську інтеліґенцію вже від 1942 р. методично винищувало польське збройне підпілля усіх спрямувань (від крайніх лівих до крайньої правиці). Репресіям було піддано ціле українство, а інтеліґенцію в першу чергу. Майже вся українська інтеліґенція після війни перейшла через "добродійства" різних катівень, арештів і в'язниць. Уцілілим представникам української інтеліґенції (а було їх небагато) влада веліла оселюватись в ізоляції, переважно по містах, без права комунікуватись з розпорошеним простолюддям. Таким чином українська громада після переселень не мала своєї еліти і проживала у великому розпорошенні на цілій території понімецької Східньої Прусії. Майже кожна українська сім'я жила в безпосередньому

сусідстві кількох польських сімей. Така організація заселення понімецьких земель мала на меті довести до успішної і скоротечної асиміляції. Сьогодні такі заходи одержали нову, симпатичну і евфемістичну назву – "інтеґрація". Ворожі наміри конструкторів операції "Вісла" у великій мірі збулися. Певне число переселенців, попавши в державні сільськогосподарські "чвораки" (ПҐР-и), негайно зреклося своєї національної ідентичности, не витримавши тиску нетолерантного сусідства польських сімей. Сім'я мого друга, семилітнього Василька, поселилась у багатосімейному пеґеерівському будинку і вже першого дня намагалась розмовляти по-польськи, щоб не дратувати сусідів. Через рік, крім прізвища, абсолютно нічого не лишилось з її українства. Нині нащадки цієї родини майже нічого не знають про походження своїх батьків і дідів... Але у колгоспне горло польського пеґееру потрапило небагатьох. Більшість переселенців одержала понімецькі господарства, де й намагалась продовжувати старий спосіб життя. Наші діди виявились менш податливі на асиміляційні впливи. Позбавлені церкви, – Бога не відрікались. Молились у себе по-своєму, а дітям веліли шлюб брати в далекому Хшанові в отця Мирослава Ріпецького.

Отець М. Ріпецький самотужки вів героїчну боротьбу з цілим комуністичним світом за наше право почитати Бога рідним словом. Приклад незламного священика мав великий вплив на поведінку переселенців. Більшість українців брала шлюби у латинського пароха, але традиційно дотримувалась церковної традиції, строго зберігаючи свої свята. Писаних українських календарів не було. Вони були докладно зафіксовані в батьківській пам'яті. Люди добре знали, коли яке свято і коли його слід святкувати... Цікавим спостереженням можна визнати дивне обумовлення: чим більшим був репресивний тиск комуністичної влади, спрямований на польонізацію, тим більшою родилась потреба спротиву і протидії. Наші батьки не вміли торгувати своєю честю. Вони її зберігали всяким способом. Часи мінялись, влада модифікувала своє ставлення до української національної меншини. Були це незначні зміни в ділянці методології. Стратегія розрахована на фінальний ефект залишилась незмінною. Всі українські дороги неодмінно вели до польського Риму.

Польська державницька ідея щодо українства знає тільки одну розв'язку: – увіпхати його в небуття. Задля цієї мети нові комуністичні політикани і керманичі сягнули до своєї націоналістичної скрині, щоб видобути з неї традиційні знаряддя асиміляції. Були це віддавна відомі нам механізми іґнорування, зневаги, дискредитації, дискримінації, дезінформації і всеохопної фальсифікації. Коротко кажучи, українська тема й усяк до неї причетний, був висміяний, зневажений і достеменно ограблений з чести та віри.

Брехлива вигадка варшавських політиків про загибель генерала Свєрчевського стала приводом до тотальних репресій всієї української національної меншости. Казка мала характер фіктивний, а її наслідки -- якнайбільш реальні форми. Оцю провокацію державна влада ПНР довгі десятиліття використовувала для поборювання українських недобитків, мовляв, саме вони несуть відповідальність за смерть улюбленого національного польського героя.

Ім'я Свєрчевського стало улюбленим засобом для психічних знущань над українською дитиною в польській школі. Для цієї мети тисячам шкіл присвоєно почесне ім'я Свєрчевського і в роковини його загибелі (до речі, в неясних обставинах) влаштовувано великі свята. Фінальним вислідом оцих патріотичних святкувань було "відсвіження пам'яти", що саме українці були вбивцями генерала. Шкільні виховники мали нагоду а то й обов'язок нагадувати молоді про обставини смерти героя і осуджувати українських злочинців. Обговорюючи дразливу тему, молодь доходила до конечного висновку, що злочинцями виявляються не тільки українські партизани з УПА, але й всі українці, бо саме з їхнього середовища вийшло "злочинне УПА"...

Комуністична аномалія відійшла в забуття. Настали нові "демократичні" часи. Прилюдно виявлено, що Свєрчевський не був героєм, але прислужником Сталіна і зрадником власного народу, і що смерть була результатом засідки, влаштованої державними службами. Загибель Свєрчевського стала претекстом для операції "Вісла" і для "остаточної розв'язки українського питання в ПРН". З тих причин вона була потрібна... На превелике диво, в теперішній час дальше функціонують наслідки протиукраїнської комуністичної політики. Ніхто офіційно не перепросив нас за кривди, спричинені державною провокацією з особою Свєрчевського. Ніхто не перепросив наших учнів за психічні знущання у школі. Поляки вважають себе уповноваженими до авторитетної оцінки (неґативної, розуміється) українського національно-визвольного руху. Втративши приличність і почуття міри, керовані комуністичним рефлексом, традиційно продовжують плювати на найбільші святості нашої історії.

Панове, схаменіться, може б так більше культури! Пригадайте собі – не з хлібом і сіллю йшли ви на українські землі і не домагайтесь величавого прийняття. Своїх загарбників ви також не голубили і не домагайтесь цього від нас. У вас також були різні повстання, а ми їх учасників не називаємо злочинцями, то чому ж ви цим словом звеличуєте наших? Відколи це людина, яка бороніться від окупанта у власній хаті, заслуговує на назву "злочинець"?!

Пригадую собі своїх товаришів - українців, що навчались зі мною у Венґожевському Загальноосвітньому Ліцеї. Така собі пере-

січна польська середня школа. Її особливістю хіба було те, що навчався там досить великий відсоток української молоді. Віддаючи належне правді, треба об'єктивно ствердити, що була це назагал дуже працьовита і обдарована молодь. Вона самотужки нестримно рвалась до науки, до освіти, до знань. Були це 50-ті роки (вже XX століття). Містечко було зруйноване. Після війни влітку 1945 р. радянські літаки позбувались надміру бомб і скидали їх на житлові будинки гарного міста. Іще велись праці над розчисткою руїн, а вже народна влада віддала до вжитку (1955 р.) великий новозбудований шкільний будинок. Видно, державна влада велику увагу приділяла вихованню нового покоління. Якщо йдеться про українську молодь, то слід тут вжити слова "перевиховання", бо зміст навчання державної школи стояв у конфлікті з домашнім вихованням. Навчання польської і загальної літератури спричинювало чимало клопотів, бо в бібліотеках не було відповідних книжок, охоплених програмою навчання. Телевізорів тоді не було, а радіоприймачі мало небагатьох, тому молодь самотужки горнулась до читання. Читала вона все, що попало їй в руки. Найбільш доступною літературою були наївно-пригодницькі романи Карла Мая й історичні романи Г. Сенкевича. Поєднання ідейних спрямувань творів згаданих авторів заплодоносило в юнацьких уявленнях своєрідним культом геройства, який чомусь приписувався тільки польській шляхті. Молодь охоче наслідувала вислови архаїзованої шляхетської мови і, поєдинкуючись між собою, утотожнювалась з книжковими героями Сенкевичевих романів.

Роман "Ogniem i mieczem" втішався найбільшою популярністю і польський учень любив увійти в ролю Володийовського, щоб по-геройськи розправитись з якимсь слабосильним українським товаришем, для конкретної ситуації, охрещеним "Богуном"... У неділю наші учні, які жили в гуртожитку, гарно одягалися і йшли до костьола. Найбільш ревнивими його сповідниками були якраз учні-відмінники українського походження.... "і знову собі ставлю запитання, чи це іще дружба, чи може кохання?" (А.М.). Як же воно так могло бути? В краю велась жорстока боротьба комуністичної влади з залишками буржуазно-поміщицької ідеології і з релігією, а тут у державній школі виховувались апологети римсько-католицького костьола і шляхетської ідеології. І цікаво: ревнивими сповідниками оцих виховних течій ставали найкращі учні – діти наших переселенців. Під маскою та крилом офіційної доктрини, велось успішне патріотично-релігійне виховання. Поляки ніколи не відмовлялись від своїх патріотичних ідеалів.... Наші відмінники успішно покінчили вищі школи і зайняли, відповідні до своїх амбіцій, пости в державній адміністрації. Їх нелегкий шлях до особистої кар'єри вів через заперечення власного походження. Свою поставу оправдували

перед собою "об'єктивними обставинами", бо, мовляв, якщо про українців усюди так погано говорять, то чи варто бути об'єктом нехтування і зневаги? Навіщо ідентифікуватись з народом, який тут має таку неприємну репутацію? Чи ми, хоч би найкращою поведінкою спроможні поправити наш український образ у Польщі!? Мабуть ні, а якщо так, то навіщо нам оця безнастанна боротьба з усіма!? Чи ж не варто нам жити безконфліктно, прийнявши охоронну барву польськости?

Такі міркування оправдували інтеґрацію з польським довкіллям. Але дрібноміщанська манера домагається "культурної постави". Наші кар'єристи мобілізували навіть своїх батьків і всупереч їх волі, перетягнули їх у польський табір після смерти, виставляючи їм надгробні трафаретні написи польською мовою. Щорічно наші неофіти приїжджають з цілою плеядою своїх дітей на могилу "родзіцуф" і, віддаючи данину моді, світять вколо очима, шукаючи знайомих з юнацьких літ. З певним здивуванням довідуються, що знайомі також відвідують гроби батьків, але на Великдень, згідно з церковною традицією... Навіщо їм оця ортодоксійна впертість!? – дивуються з почуттям підсвідомого жалю... Жалю за втраченою молодістю, батьками і за невизначеним почуттям втрати природного зв'язку з власним народом. Є пристрасті, від яких втекти неможливо. Вони настирливо, непрошені, повертають і спричиняють крах і психічне занепокоєння перефарбованого малороса. Дилем і проблем у нього повно, а найголовніша з них – як тут зробити розрахунок з минулим? Чи годиться йому тепер від власної кволої особи засновувати нове генеалогічне дерево свого роду?! Це ж компромітація і нонсенс, бо де ж йому подіти предків? Як він виглядатиме перед власними дітьми? Щоб їм часом не захотілось, наслідуючи батька, відректися його, як він відрікся своїх батьків... Такі гадки оскомою вражають тремтячу душу інтеліґента. Якесь невизначене почуття вини підсвідомо повертає на сам спомин про батьків. Вони з-за гробу дивляться на нього, спостерігають його поведінку, розцінюють її. Він це відчуває, боїться і збентежено відганяє від себе ті лукаві думки, які неславного Юду завели до ще більш неславного кінця... Всупереч своїй охоті він успадкував в генах вразливість української душі. Вона бундючно викликає його на герць і не дає спокою. Як довго можна ховатись перед самим собою!?

ДО ГОЛОСУ ПРИЙШЛИ УКРАЇНСЬКІ ЧАБАНИ

Між українськими переселенцями, на селі інтеліґенції не було, але були великі стремління, щоб селянські діти здобували освіту і краще життя в цьому несправедливому світі. Батьки не

бажали своїм дітям тяжкого, як їхнє, злиденного життя. І діти вчились, і вийшли в люди. Дехто навіть повернув на провінцію і став на роботу чи то в школі, чи в ґмінній управі. Але польська школа не формує українського інтеліґента (скоріше його деформує), тому вчені селянські діти, повернувши в свої околиці, на характер життя української громади не впливали. Довоєнний польський вчитель знову мав злобну приємність повторити стару правду: "Українці теж мають свою так звану "інтеліґенцію", але розмовляє вона між собою мовою освічених верств, тобто мовою польською". І в цьому випадку не брехав кмітливий поляк....

Хто ж тоді верховодив українською сільською громадою, хто вважав себе її провідником? – постає запитання... А знайшлись такі добродії, бо природа порожнечі не любить. Український злидар, докладно пограбований в ході переселенських акцій, не затратив бажання реабілітації і жадоби домінації в середовищі. Він щиро хотів і самозванчо узурпував собі право керувати громадою. Свій "авторитет" (що існував тільки в уяві) самозванець захотів підкріпити підтримкою польської влади і навіть латинського костьола. Льокальний кар'єрист діяв ефективно і в надійному напрямі. Щоб обґрунтувати своє право на керування громадою, самозванці покликались на свої заслуги перед державою. Вони вголос заявляли про службу в Радянській Армії, про свою воєнну участь в обороні Польщі і про своє бажання вірно служити комуністичній владі. Місцева влада охоче давала тим українським активістам можливість зайняти керівні посади в низових структурах місцевої адміністрації. Таким чином наш вигнанець займав пост солтиса, ставав членом управи машино-ракторної станції ("кулек рольнічих"), членом ґмінної управи, а навіть в рідкісному випадку – її головою. Платня за таку квазічиновничу функцію була буквально символічною, але давала сільському мегаломанові видиму компенсацію його прихованого невігластва. Ближче придивившись згаданим активістам, можна було між ними знайти старих діячів, причетних до співпраці з НКВД, нашим "рідним" УБ. Були між ними добровольці – партійці, члени пожежних команд і міліційні прислужники (ОРМО-вці). Поміж ними були і люди аполітичні, яких еґоїстичне бажання слави і верховодства пхало на шлях співпраці з владою...

Нечуване стало реальністю. Український батрак – чабан неіснуючого стада, очолив українську сільську громаду і заговорив до неї чванливим голосом куркуля-гордія. Він кричав, повчав, домагався послуху і пошани, при кожній нагоді пригадував, що він для держави "більш заслужений" і перший голос належиться йому... Стає незрозумілим, чому якраз люди українського маргінесу знаходили підтримку влади і шлях до домінації (тільки в українській

громаді). Отакі оригінальні керівники українських середовищ заподіяли нашій громаді найбільше зла. Вони достеменно розбивали її згармонізованість і єдність. Хто знає впертість українського землероба, той добре знає, як скоро його можна образити і розсердити. Він ворогові свої кривди скоро вибачає, сусідові – ніколи. Наші самозванці -чабани в короткому часі після переселення зуміли (може хтось їм допоміг) майстерно розсварити ціле українське середовище. Зневажений наш переселенець за свої кривди брав лютий реванш, беручи сусіда за чуб. Сусід також не хотів бути боржником, віддаючи нахабі належне. Таким чином у селі виникла ідіотична міжусобна (це наша спеціяльність) війна і багатолітні непорозуміння. Скільки ж тоді було сутичок, пліток, наклепів, провокацій, доносів до влади і навіть судових процесів! Українська громада себе докладно компромітувала перед поляками. А провокатор з психологією українського пастуха, почуття стиду немає. Він "панською ласкою багатий" і ситий недоїдком з "панського стола".

Чомусь чабан і провокатор найбільше атакував свідомих і найчесніших українців. Для тої ідеї зумів він анґажувати деяких збаламучених сусідів. Творились клани, групи, групки, що постійно сперечалися між собою і взаємно поборювали себе не відомо в ім'я якої ідеї. Польський селянин стояв осторонь, зберігав гідність і з неприхованим презирством споглядав на українських оригіналів. Була нагода повністю задовольнити своє почуття гумору. Але не до сміху було чесним українцям споглядати на оцей процес деґрадації і компромітації власного середовища. Напевно не у всіх сільських середовищах згадані явища виступали в такій гострій формі, як в Забрості чи Байорах, але там же українські переселенці винятково проживали компактно і найкраще виявляли свій "істинно руський характер". Часто людська дурнота набирає ознак підлости і зради. Нам тут трудно однозначно встановити, який з цих компонентів заграв провідну ролю.

Широковідомі й інші приклади суто "української вдачі". Ось приклад. Українець (навіть колись причетний до УПА) став головою ґмінної управи. Виконував цю функцію довгі роки, був теж діячем УСКТ і славився, ніде правди діти, автентичною пошаною в місцевому польському середовищі. Не було ні одного поляка, який знаючи голову, не вихваляв би його компетенцію, господарність і доброту. Як же нам було приємно чути таку гарну опінію про нашого земляка. Але управління ґміною мало і свої особливості. Зловживаючи владою і нехтуючи діючим законом, "наш" війт немилосердно кривдив громадян українського походження. Навіть найближча родина війта нарікала, що він дискримінує українців. Скривджені українці шукали захисту в органах польської влади (теж з мізерним

наслідком)... Приглядаючись до володарювання певного "українця" на війтовій посаді, мусимо ствердити, що і в наш час молоді війти охоче використовують досвід старих. І роблять це безперешкодно в старому стилі. До певної міри постала блазенська ситуація; "свій" війт виразно шкодить українській громаді, а та при кожних виборах до місцевої влади, механічно, громадно віддає свої голоси на "свого". Юрба втратила здатність добачати негідні і шкідливі діяння грошолюбного кар'єриста. Але є такі одиниці, що тої здатности не втратили... Життя нашої переселенської громади – повне парадоксів. Діячі венґожевського "Об'єднання" приклали руку до ліквідації заслуженого ансамблю пісні і танцю "Черемош", а його довголітнього керівника потрактували якнайбільш ганебно. Як же було нам прикро, коли замість признання і вдячности, керівництво Об'єднання безстидно кидало наклепи на заслуженого суспільника. Воєвідське відділення культури пропонувало Станіславу Гнатові (бо про нього тут мова) платний штат дириґента, як заслуженому для реґіону к/о діячеві, а (після його трагічного випадку) війт ґміни Будри, де С. Гнат проживає) не дав йому ані половини штату працівника місцевого Дому Культури (хоч вільні штати були). Чи так може поводитись заступник голови Об'єднання на посаді війта? Постає злободенне запитання: Чому "начальство" з місцевого Об'єднання дискредитує найкращих представників нашої громади і чому воно возвеличує людей підозрілого минулого і сумнівної репутації? Хочеться вірити, що не всюди так є, як на Венґожівщині.

Погляд на культуру віддана дозрівав у головах наших керманичів і кінець-кінцем остаточно сформувався на зразок візії царських міністрів освіти: "українські культурні аспірації обмежити до найпримітивнішого фолкльору!" Останнім часом якщо мовиться про українську культуру, то якраз мається на увазі народні співання і гулянки. В цьому відношенні наша культура набагато запізніла в порівнянні з циганською, бо їм ми ніколи не дорівняємо. Інші різновиди багатої української культури до нас не доходять. Плебейську юрбу слід годувати фолкльорним примітивізмом. Аніматори української культури народними танками хочуть задовольнити інтелектуально-естетичну спрагу нашого середовища. Навіщо українцям пхатися в мистецтво? Навіщо їм науково-культурні аспірації? Шкільне навчання української мови слід змінімалізувати до карикатурних розмірів. Наслідки цього видно скрізь...

Появились нові представники української інтеліґенції у Польщі – це члени ансамблю "Горпина". Відтворюючи старі, трохи призабуті українські пісні, горпиняни здобули собі певну популярність і пошану в нашій громаді. Але хлопцям засвербіла думка галасливо увійти в сферу творчости. Оцей мегаломанський задум

виявився понад всяку міру катастрофічним. Ми з правдивим переляком почули справжню вартість "творців нової української культури". Хлопці реклямують свої мистецькі ґастролі до рідного бартошицького Ґурова, щоб там вчинивши своє успішне "гулю-гулю" забажати собі поцілунку в те місце, яке цензура забороняє висловлювати вголос... І саме таким має бути сучасний український інтелектуал! Саме так його хочуть собі уявляти наші вороги, а хлопці з "Горпини" заспокоюють їхні сподівання. Йдеться про те, щоб не було можливостей відрізнити олігофренічного пастуха від сучасного українського інтеліґента. А хлопці ту різницю нівелюють....

У Венґожеві появився культурний діяч зі Львова. (Він історик і хореограф). Ми багато сподівались від таких людей. Він – запорука нашого єднання з Україною. Для цього мав він всі підстави, крім бажання. Ставши головою венґожевського Об'єднання, дав він нові докази "радянського" розуміння національної культури. Приглянувшись до його завідування, з подивом спостерігаємо, що наш діяч всю свою інтелектуальну енерґію спрямував на навчання дітей народних танців. Навчає менших і більших, навчає українських, польських і навіть литовських танців. Від тих всеохопних танців крутиться в голові (не тільки танцюристам). Хтось поставив питання: чи це компетентний організатор багатогранної к/о діяльности для української меншости, чи керівник кількаособової дитячої танцювальної групи? Чи дитячими "гопками" можна задовольнити всі наші культурні потреби? Чи з потребами нашої громади не треба рахуватись!? Про такі питання треба подумати іще перед звітно-виборчою кампанією і про кворум теж не можна забувати (як це було останнім разом). Правда, яку знає наша громада, не може бути перекручена ані сфальсифікована навіть з допомогою дезінформації ольштинського осередку. Громада знає своє!

СИМПТОМИ МАЙБУТНЬОГО ОСКВЕРНЕННЯ

Мала грамотність (у деяких випадках цілковита) і необізнаність з українською тематикою найбільшого числа нашої молоді – це типове явище в нашому середовищі. Наш юнак, повністю, як і його батьки, українець. І до своєї церкви теж їздить, їздить, щоб туди завезти свою маму. Сам чекаючи на закінчення Богослужби або дрімає в притворі церкви, або викінчує на вулиці біля церкви, одну за другою цигарки. "Чому мерзнеш на вулиці, чом не входиш досередини?" – питаю знайомого вчителя. – Не бачиш, я курець! А в церкві хіба курити не буду! – відповідає трохи ображений педагог. Годі не погодитись з виховником нашої молоді: пошана святих місць – suprema lex.

Український суспільно-освітній актив після наради. Кентшин, 1974 р.

Бувало, приїхав з Києва великий чоловічий церковний хор з релігійним концертом до венґожевської церкви. Деякі наші інтеліґенти як на команду "дали дряпака", навіть не почувши першої пісні. А хор презентував майстерність найвищого рівня. Від кого втікає наш швидконогий Іван і музично обдарована наша Хвеська??? Ніхто так докладно не вміє іґнорувати власного племени і його історичної пам'яти, як наш "українець". "Хто їх навчив утікати до неволі від волі? Хто зіпсував їм найкращого неба східнього дар?" – пригадуються Костомарові сумніви. Чому наш вигнанець-українець не хоче себе шанувати, вшановуючи традицію своїх предків? Чому відрікається він свого минулого? Чому відтинається він від кореня, з якого виростає? На якій основі хоче він будувати своє майбутнє? На ці запитання не вміємо відповісти!

ПОЛЬСЬКА ПЕРСПЕКТИВА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Останнім часом польські патріотично-релігійні і комбатантсько-реваншистські осередки провели безпощадну, згуртовану атаку на український національно-визвольний рух. У відчутті кожного українця, партизани з УПА були одинокою силою, яка стала, в хвилину загрози, в обороні його життя. Тим часом польські засоби масової інформації переконують нас, що невиправданим злочином

було захищати нас від затрати. Як нам це розуміти? Ті, що нас мордували, мають право називатись героїчними захисниками польської батьківщини, а ті, які жертвуючи своїм життям, рятували нас від смерти – це безідейні злочинці і бандити?

Українська сторона в мішаних польсько-українських подружжях неспроможна відмовитись від цеї очевидної правди. Це так, але у поляків своя правда. У них оправдане право захопити українську територію, а її автохтонних мешканців "вогнем і мечем" примусити до невільничої праці. Для непокірних поляки мали: шибениці, тортури, в'язниці, Березу Картузьку, нищення церков, пацифікації, тотальне нищення української інтеліґенції і репресійно-каральні експедиції військ спеціяльного призначення. Польська правда, визнана костьолом, має загальнонаціональний характер і немає у Польщі опонентів. Завдаймо собі запитання, як з тою польською правдою має миритись українка, що вийшла заміж за поляка. Заслуговує вона на найвищий подив своїм мученицьким героїзмом. Саме їй доводиться переносити найтяжчу покуту, поневіряння і знущання з боку чоловіка і його родини за вигадану "вину" її народу. Її трагедія полягає в тому, що навіть своєю найтяжчою покутою не буде спроможна задовольнити вимог зухвальства шовіністичних кривдників і то в сімейному колі. Аґресивна ідеологія імперських мрійників вривається навіть до кухні і навіть там здійснює насилля. Такою є перспектива українки в мішаному подружжі у Польщі. Українського жениха чекає та сама доля. П'ятном свого походження ніколи не зможете задовольнити, другої "кращої" сторони свого подружжя. Досі було погано, а тепер – у період протиукраїнської кампанії, проблема набирає трагічного характеру.

ЕВРОПЕЙСЬКА ПЕРСПЕКТИВА

Комусь прийшла до голови фанаберія утворити при Ольштинському Університеті факультет українсько-польської філології. Туди попадає переважно українська молодь з Ґурова. І без окулярів видно, що молодь ця приречена на невдачу, на безробіття! Бо кому потрібен дипломований знавець тих мов, які знає і розуміє кожен? Тут свідомо запляновано виробляти неудачників. Злоба організаторів не покривається зі злобою дня, яка домагається єднати українську філологію з філологіями західніх мов. Тоді і престиж школи збільшився б, і число студентів. Чому тут немає позитивного мислення і позитивної дії!?... І так наша українська діяспорна громада, у третьому, після депортації, поколінні, поволі але неухильно скочується на бездоріжжя безіменної і безідейної веґетації, маючи в перспективі одинокий вихід – національне небуття.

"...Слава нам! Хоч би вмерла Вкраїна колись
Її слід буде легко шукати
Але щоб ті сліди навіки збереглись
Буде зроблено з нас препарати..."

Так писав у XIX столітті Володимир Самійленко. Проминуло сто бурхливих літ, а Україна "ще не вмерла" і кандидатів на бальзамування щораз більше. Невже ті факти мають засвідчувати про незнищенність тої нації, представники якої так завзято намагаються собі взаємно шкодити і себе пристрасно нищити? Чи оце спостереження дає право на оптимізм? Хто так думає?

20.06.2004 р.

Михайло Шумада на лекції російської мови в хемічному технікумі. Ольштин, 1975 р.

МИХАЙЛО ШУМАДА

В ЦАРИНІ ФРАНКОВИХ ІДЕЙ

Недавно проминули 150-ліття від народження Івана Франка і 90-ті роковини його смерти. Факти ці примушують нас дещо задуматись над оцією незвичною постаттю. Особа Франка своєю оригінальністю віддавна захоплює земляків, дивує чужинців і дратує ворогів. Вроджена допитливість і непоборна жадоба знань завели Івана Франка на вершини науки і мистецтва – в цю пристрасну сферу діяння людського духа, де, як казав, "видно світло правди". Пізнавши правду, захотів він оцим "овочем пізнання" поділитись із земляками, щоб і вони не загубились "на розпуттях велелюдних".

В літературних творах Івана Франка не раз зустрічаємо приголомшливу картину, що представляє перевтомленого, розгубленого мандрівника, який в темряві ночі зупинився на перехресті незнаних йому доріг. Перед ним постало злободенне питання: "Куди йти?" Немає сумніву, що цим мандрівником є "наш русин" (тобто "українець") і негайно потрібна йому якась допомога та якийсь дороговказ. (Пригадаймо собі в цьому місці роман "Перехресні стежки" і пролог до поеми "Мойсей"). Хто, народові "замученому і розбитому", що мов паралітик став на роздоріжжі, подасть руку спасіння? Цим рятівником і спасителем видається бути патріот, "що любить Русь". Різні у нас бували патріоти. Між ними домінували такі, що патріотичну любов "до Русі" утотожнювали з любов'ю до доброго пива. Протиставляючись такому зразкові "руського патріотизму", Франко пропонує землякам невтомну працю над культурним й економічним піднесенням свого знедоленого народу, щоб вирвати його з темряви і неволі. Така у нас потреба і справжній патріот її не уникає.

Від української інтеліґенції І. Франко домагався респектування Шевченкового наказу: "Учітеся, брати мої!" Цей заклик відносить у першу чергу до себе. Від наймолодших літ він дуже тяжко працював, у праці вбачав суть свого існування: "Пісня і праця великі дві сили, їм я до скону бажаю служить". Доля задовольнила його бажання: він останню спроможність присвятив праці. Дев'ятилітнім

хлопчиком Івась втратив батька Якова, а коли був учнем дрогобицької гімназії – похоронив маму. Юнак-школяр залишився сам, без надії на жодну матеріяльну допомогу від когонебудь. Від того часу І. Франко утримувався з приватних лекцій та з гонорарів за друковані власні твори. Він був першим письменником в Европі, який утримувався виключно з власної літературної праці. 1880 року появився невеликий промовистий вірш І. Франка "Земле моя".

"Земле, моя всеплодющая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бою міцніше стояти,
Дай і мені! ...
Силу рукам дай, щоби пута ламати,
Ясність думкам – в серце кривди влучать,
Дай працювать, працювать, працювати,
В праці сконать!"

Одинокий, осиротілий юнак в інвокації, з болем і відтінком кривди звертається до своєї землі – персоніфікованої матері з проханням, щоб наділила його – вірного сина – силою, ясністю думок і здатністю працювати до скону. Поет благає про силу потрібну у праці, а ми знаємо, що праця та спрямована на добро рідної землі. Читаючи - відчитуючи І. Франка, мандруючи слідами його оригінальних дум і ідей, мусимо брати до уваги те, що маємо тут діло з неповторним ерудитом і інтелектуалом незвичайного маштабу.

Попробуймо збагнути незвичний хід його думок і асоціяцій. Вживаючи звороту "земле моя", автор міг кореспондувати з тим розумінням цього звороту, що притаманний київським русинам (порівняй ..."О земле руська, ти вже за горою..." в "Слові о полку Ігоревім"). Тоді ж "вислів "руська земля" означав: "руська держава". Слово "земля" було також вживане у вужчому розумінні на визначення території, заселеної якимсь племенем (напр. "земля сіверян"). Новітні часи модифікують старе значення "землі" і пов'язують її з окресленням території, що заселена якимсь народом. У переносному значенні "земля" може означати народ, який цю землю заселяє. Якщо автор "землю свою" називає "матір'ю", то це означає синівську приналежність автора до свого народу. Народ має ознаки безсмертя і всемогутности. Звідси витікає авторська просьба-молитва: "Дай сили..., дай ясність..., дай працювати...". Про молитовний характер Франкового звернення нагадує фраґмент молитви в Службі Божій: "...Подай Господи!" Аналогія тут очевидна. Ми молитву заносимо до Бога, а автор обожнює свій народ. Крім атрибутів незнищенности, Франкова земля-мати має й привабливі якості. Автор називає її "всеплодющою" і наводить суґестію, що свої сили

дає вона іншим. І тут відчутна нота жалю і браку справедливости. Вірний син домагається від матері більшої уваги до себе. Йому прикро, що вона плодить усе, навіть погане, а своїм в домислі "байстрюкам" – дає більше. Яка ж це тонка алюзія до історії України! Аналогія до тогочасної ситуації в культурному і суспільно-політичному житті Галичини надто виразна.

Розгул москвофільства, сервілістична покірливість і продажність галицької інтеліґенції доводили до виборчої поразки і зупиняли бажаний хід до проґресу. Незважаючи на неприхильність долі і зрадливу безідейність більшости галицької інтеліґенції, Франко хоче бути вірним сином своєї нації і для неї "до скону" працювати. Біографія автора "Землі моєї" підтвердила, що ні на мить не зійшов він з наміченого шляху і до скону був вірний своїм патріотичним ідеалам. У Франковому розумінні рідна земля є не тільки метою праці, але й джерелом непереможної сили. Автор, як знавець старогрецької літератури і мітології, сягнув до мітичного мотиву боротьби гіганта Алкіоневса з Гераклем. Гігант, як син Землі, від неї брав щораз то свіжі сили у бою з героєм і так довго був непереможний, поки не втрачав контакту з матір'ю-землею. Поразки зазнав лише тоді, коли втратив зв'язок з землею.

І. Франко добре знав наукові праці К.Дарвіна та Ф. Енґельса, а в основному розділяв погляди тих вчених. Погляд німецького вченого про те, що "праця створила людину", дуже сподобався Франкові, бо підтримував його власний культ праці. У багатьох Франкових творах (особливо прозових) спостерігаємо чимало героїв, які ведучи паразитне життя, вирізняються лінивством і тупоумством. Обумовлення ті виразно наявні в оповіданнях бориславського циклу. Ідейний вислід тих же творів однозначний: лінива людина не розвиває своїх інтелектуальних можливостей і сама себе прирікає на безідейне споживацьке животіння, а це заперечує сенс людського існування. Ідеалом Франкових стремлінь була групова, колективна праця "про публіко боно" людей об'єднаних спільною метою, бо не одиниці, хоч би і видатні, але свідома своєї мети громада спроможна досягти успіху. Франко свою думку обґрунтував покликуючись на вислів Наполеона, який вважав, що "відважний і непереможний вояк – це той, що в групі лавою наступає на ворога, а не той, що одинцем виривається вперед". У творі "Каменярі" читаємо: "...всі ми як один підняли вгору руки, і тисяч молотів об камінь загуло...". Так Франкові каменярі пробивали "шлях поступу" у ґранітній скелі галицького або й всеукраїнського обскурантизму. Запущена українська земля чекає на своїх ратаїв тобто каменярів, які задля загального добра, добровільно візьмуть на себе "пута" і "рабами волі" стануть. Задля цієї мети Франко став добровільним

невільником, каменярем – ревним трударем свободолюбної ідеї.

Біографія І. Франка міцно вписалася в історію Галичини і в її стремління до волі. В половині XIX ст. галицькі українці як "тирольці сходу" добре заслужились цісареві і мали певну підтримку монарха. Під кінець 50-их років XIX ст. в Галичині спалахнула т.зв. "Азбучна війна" під час якої поляки намагались накинути русинам латинську абетку. – "Нє ма Русі, нє ма, бо навет єй зґлоскі замєня польскімі грабя Ґолуховскі" -- нарікав анонімний поет. Авторитет Т. Шевченка переможно закінчив цю війну на користь кириличної абетки.

Значущою подією в житті Галичини було утворення 1867 року дуалістичної Австро-Угорської монархії. Був це результат компромісу угорських і австрійських політичних еліт. Щоб втихомирити крикливе польське лобі у віденському парляменті, уряд пішов на великі поступки полякам. У Галичині поляки на практиці перебрали майже всю владу в ділянці господарської, суспільної і освітньої політики. Польська мова запанувала в адміністрації, судівництві та шкільництві. На сторожі польських інтересів в Галичині стояв намісник – польський аристократ, а у Віденському уряді утворено пост міністра до справ Галичини, якого завданням було дбати про польські інтереси. Характер вияву руського (читай: "українського") існування в Галичині був залежний від крайового галицького сойму, який контролювали поляки. Теоретично поляки під австрійським забором, на ділі правдиву неволю накинули галицьким українцям. Українська Галичина (офіційно звана "Східньою Галичиною") мала статус польської автономії в межах Австро-Угорської монархії. Польський аристократ, дворянин чи сільський багач, назагал експлуатував працю українського бідняка. Таким чином Галичина стала своєрідним ельдорадо для польських поневолювачів. Привикши до власних вигод, поляки в майбутньому зроблять усе, щоб галицького раю зі своїх рук не випустити...

Одначе, Австро-Угорська монархія мала свою конституцію, що ґарантувала певні свободи усім громадянам. Тут була повна свобода відносно друкування української літератури і тому після Емського царського указу з 1876 року (про заборону української літератури під владою Росії) саме Галичина стала "П'ємонтом українського відродження". Мусимо, без найменшого сумніву, згодитись з думкою, що на культурну і політичну долю галицьких українців у другій половині XIX ст. (і згодом) мали величезний вплив два професори (і два Михайли): Михаил Погодин і Михайло Драгоманов. Професор Московського Університету Михаил Погодин (1800-1875 рр.) був пропаґатором російського "православ'я і самодержця" та вірно служив цареві. У 50-их роках XIX ст. за

царські гроші відвідав Галичину і тут же "купував" прихильників слов'янофільської, насправді москвофільської ідеї. Приваблива сила російського рубля знайшла своїх ревних любителів. Професор Львівського Університету (згодом його ректор) заслужений для українського відродження Галичини Яків Головацький, зачувши гріш – змінив погляди. Дотеперішній українофіл перекинувся в москвофіла і став ревно працювати для нового московського покровителя. Від початку 60-их років XIX ст. число прихильників москвофільського табору постійно збільшувалося. Подібне явище мало місце і на Закарпатті.

Мусимо повірити, що цей нігілістичний рух мав своє джерело не тільки в секретних дотаціях московського уряду. Нерозумна політика віденського уряду, що дискредитувала українців, мимохіть штовхала їх шукати допомоги й "опіки" в Москві. Домінуюча хвиля галицького москвофільства стала вщухати тоді, коли до Галичини завітав (з Києва) інший професор – Михайло Драгоманов (1841-1895 рр.). Було це 1876 року (насправді М. Драгоманов тоді був іще доцентом). Молодий вчений – втікач з України (Москва тоді почала тотально нищити українську культуру), зустрівся з львівською університетською молоддю. Він же надхнув її бажанням невтомної праці для свого знедоленого народу. Пильним учнем київського вченого був студент першого курсу Львівського Університету – Іван Франко. Особисте знайомство переродилось у тривалу дружбу і заплодоносило багатьма ділами.

Наче староримський народний трибун, Іван Франко стає на захист "своїх русинів" і задля них включається навіть до політичної боротьби, хоч його основна діяльність зосереджувалась на письменницькій праці. Художня література виконує велику виховну ролю, а її творець – наче каменяр, справедливо заслужив собі на звання "виховника нації". Народницький рух і молоде патріотичне покоління від 80-их років XIX ст. добились переваги в галицькому суспільстві. Москвофіли, як скомпромітовані обскуранти і продажні лицарі антинародної ідеї, поволі і не без бою поступаються місцем і відходять у забуття. Але й донині де-не-де (західні Карпати і Закарпаття) зустрічаємо цих продажних і збаламучених героїв вчорашнього дня. Молодий і бідний Іван Франко не шукав порятунку в москвофільських "доброчинців" з читальні ім. Качковського, не прийшла йому до голови й думка, щоб за московські рублі рятувати своє часто голодне існування. У житті він завжди керувався високою етично-моральною християнською поставою. Задля неї він не простив і Адамові Міцкевичеві, що допускає можливість зради (валенродизм) навіть тоді, коли йдеться про праведну мету. Франко вважав, що чисте діло вимагає чистих рук і до слушної мети не можна

доходити нечесним способом. Польські дослідники-літературознавці й донині не зрозуміли, що у Франковій статті "Поет зради" (поміщеній 1897 р. у віденській газеті "Die Zeit") нема оцінки творчости А. Міцкевича, а лише неґативна оцінка самої зради, яку польський поет виніс на п'єдестал патріотизму. Не може тут бути найменшого сумніву, що Франкова оцінка філософічної категорії "добра" в контексті Міцкевичевої апотеози "зради" якнайбільш правильна. Вона витікає з філософічних переконань Франка як знавця етики. Треба тут також відмітити, що вістря Франкового памфлету було спрямоване на польських політиків з Галичини, які шляхом зрадництва і виборчих шахрайств довели до пофальшування виборів до галицького сойму (1895 р.).

Захищаючи інтереси своїх земляків, Франко наражався на гостру реакцію з боку австрійської адміністрації, яка по суті була в польських руках. Поляки гостро протидіяли відродженню українства в Галичині і навіть (від 80-их років XIX ст.) стали підтримувати москвофільський рух. Нас вражає надмірно жорстока поведінка польської адміністрації у відношенні до особи Івана Франка. Наприклад, 11 червня 1877 р. на квартирі І. Франка проведено поліцейський обшук, внаслідок якого реквізовано у нього приватні листи і деякі книжки, а його самого відставлено до слідчого арешту у Львові. Дня 22 жовтня 1877 р. вручено йому акт обвинувачення, а 22 січня 1878 р. Львівський карний суд оголосив вирок. Обвинуваченого засудили на шість тижнів суворого арешту і грошову кару – п'ять золотих ринських. На ділі, замість півторамісячного арешту, Франко був ув'язнений майже дев'ять місяців (від 11.06.1877 р. до 5.03.1878 р.). Офіційно І. Франка і його співробітників (Михайла і Анну Павликів, Михайла Котурницького та інших) судили за "участь у таємному соціялістичному товаристві", але аналіза судових документів недвозначно засвідчує, що інтенцією "Президії Цісарсько-Королівського Намісництва" у Львові було поборювати, втихомирювати і нищити всякі вияви українського відродження в Галичині. Для прикладу можна навести "дуже термінове" донесення дирекції поліції у Львові з дня 1 серпня 1885 р. до "Президії Намісництва" в справі мандрівки української студентської молоді по Східній Галичині (під час вакацій). Дирекція інформує, що ініціятори мандрівки мають намір, в основному, з піснею на устах і живим словом наблизитися до народу і таким чином розбудити в ньому "національний дух". Отже є підстави вважати, що саме "розбудження національного духу" галицьких українців тривожило і зганяло сон з очей польським володарям Галичини.

Вперше І. Франка ув'язнено тоді, коли мав він неповних 21 літ і був студентом другого курсу філософічного факультету Львів-

ського Університету. З того часу за ним пильно стежила поліція і посилала намісництву докладні інформації щодо його поведінки. За письменником вели спостереження жандарми, повітові староства й поліційні органи відповідно до місця його перебування. (Розуміється, що вся кореспонденція в тій справі велась польською мовою). В крайовій (галицькій) адміністрації, в шкільництві і судочинстві польська мова була урядовою. Польське Намісництво у Львові було дуже вразливе на діяльність Михайла Драгоманова. Він закликав русинів працювати для народу в дусі національному, враховуючи також його соціяльні інтереси. Прихильники Драгоманових ідей були жорстоко репресовані польською галицькою адміністрацією. Карний кодекс не передбачав покарання за наукову чи просвітницьку діяльність, тому польські чиновники вигадали штучне обвинувачення: "соціялізм".

Не можна не згодитись з поглядом, що репресії польської адміністрації в Галичині проти Франка і його однодумців мали характер політичний, антиукраїнський і були елементом боротьби з українським відродженням. Незламний і принциповий Франко ні на мить "не опускав рук". Він наполегливо працював днями і ночами. З-під його пера виходили гарні переклади, публіцистичні статті, захоплюючі повісті, наукові дослідження, драматичні твори, а передовсім незрівнянні, найвищої проби поетичні твори. За титанічним Каменярем стали прямувати його ідейні сотрудники та ціла когорта учнів і наслідників.

Переломним моментом у житті Франка був 1898 рік, коли то культурна громадськість Галичини вшанувала його ювілей 25-ліття літературної праці. Ювіляр вперше відчув позитивні наслідки свого безупинного труду. За ним стояла немала вже група його ідейних однодумців і послідовників. З такими людьми можна було завершувати процес відродження нації. Такий нестримний процес пішов і Франко посів у ньому першочергове місце. Авторитет його не підлягав сумнівам. Слава Франка як вченого-славіста і письменника розлилась далеко поза межі Галичини. Професор Берлінського Університету Олександер Брікнер (досить неприхильний українцям) порадив творцям угорської енциклопедії таке: "..їдьте до Львова, до доктора Івана Франка. Він тепер найкращий в Европі знавець старослов'янської проблематики". Українська політична арена вже традиційно була наповнена людьми кволого характеру, низьких моральних якостей і чванливими отаманчиками. Люди ці ведуть на рідній землі безпощадний бій "всіх проти вся". Оця безглузда і міжусобна війна завжди була джерелом нещасть України і причиною її поневолення. У передчутті грядущих нещасть, поет закликає земляків, щоб схаменулись. Він же їм дає (наче Володимир Моно-

мах своїм дітям) батьківську пораду – повчання, виявлену у вірші: "Не пора, не пора...". Оцей невеликий вірш став понадчасовим політичним дороговказом для всіх українців, а кожен політик повинен його знати напам'ять.

Переосмислений погляд на долю свого народу знаходимо в пролозі до поеми "Мойсей". Тут найбільш суттєва істина передана у найбільш художньо майстерній формі. Це один з найкращих творів української літератури XX ст., це рай для декляматорів, учителів і любителів художнього читання. Нема справжнього українського інтелектуала, який би не знав і не хотів вивчити напам'ять "Прологу" шукаючи в ньому поштовху для самостійних роздумів. Великий Каменяр провокує до цього і жде на своїх численних читачів!

6.12. 2006 р.

МИХАЙЛО ШУМАДА

ЗЛОБОДЕННІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

22-РІЧНИЙ ДОСВІД "НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ"

Коли балтійські республіки відновлювали свої держави, Україна щойно декларувала такі наміри. Проголосивши свої держави незалежними, колишні "радянські народи" – естонці, латиші та литвини відразу позбулись елементів московського тоталітаризму, що гальмував вільний розвиток національного життя в усіх його сферах. У першу чергу пріоритетне значення надано охороні рідної мови, якій надано статус державної. Зі шкільних навчальних програм були відсторонені залишки більшовицької пропаґанди, що фальшувала історичну правду, а на місце патріотичного виховання пропонувала безідейну хвальбу російського тоталітаризму.

Українські патріоти зосередили свою енеґію на леґалізації національної символіки та національного гимну, а партійна номенклятура, не гаючи часу, захоплювала й привласнювала державне майно, що стало запорукою її домінації в політичному житті держави. Під видами загальноукраїнських ідей, хитро та лицемірно кріпились організації і структури антинародного та антиукраїнського характеру. Навіть Російська Православна Церква, яка від 1686 року повністю опанувала українську територію (захоплену Росією), прибрала українську назву: "Українська Православна Церква". Всупереч новій назві, вона подальше зберігала російську обрядовість і робила зусилля, щоб потрапити під юрисдикцію Московського Патріярха. Це у великій мірі їй вдалося.

На правильний шлях повернення до українства вступила Українська Православна Церква Київського Патріярхату. Після 1991 року, КПРС поділилась на фракції, яким надано статус окремих партій; подальше продовжувала свою діяльність, спрямовану на ущемлення українських національних і державотворчих аспірацій. Можна вважати, що останні 22 роки українці жили у змодифікованій УРСР, яка з комуністичної диктатури перетворилася у своєрідну

олігархічну державу. В тій же державі безправно верховодять розбагатілі олігархи у співпраці з панівними привладними кланами. Система державної влади до болю нагадує структури справно діючої мафії. На ділі народ позбавлений права впливати на форму державної політики, "демократія" стала абстрактним поняттям, а парляментські чи президентські вибори через майстерну фальсифікацію їхніх вислідів, до владних структур допускали в більшості представників посткомуністичної та антиукраїнської еліти. Таким чином державна влада Незалежної України стала на ґрунт подальшого винищування українства в усіх його аспектах. Це явище найбільш відчутне в ділянці шкільництва, книжкових і газетних видань і в державній адміністрації. Шкільна молодь східньої і південної України у великій мірі позбавлена можливостей вивчати рідну мову в державних школах. У такій ситуації міністер освіти України "відчув потребу" збільшити зусилля до створення умов для безперешкодного функціонування ... російської мови.

Відомий принцип, що воля народу є джерелом державної влади, на українському ґрунті набрав нового значення: державна влада є джерелом нещасть народу. Так воно і є! Нестерпна нахабність державних службовців, байдужість до людської кривди, загальне безправ'я, всеохопна корупція, безробіття, байдужість до основних соціяльних потреб громадян і повне іґнорування стану здоров'я населення – ось головні прикмети життя громадян України часів т. зв. "Незалежности" (тобто 1991-2013 рр.).

ОСОБЛИВІСТЬ ФОРМУВАННЯ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Внаслідок солідарних дій пострадянської номенклятури, після 1991 р. до влади (в більшості) дійшли представники "старої ґвардії". Оці "посткомуністи" старим звичаєм купували голоси й унаслідок виборів потрапляли до українського парляменту (Верховної Ради). В такий, отже, шахрайський спосіб "народні обранці" насправді були обранцями перекупленої бідноти. Таким же способом до влади доходив і сам президент України. Отже, шахрайство, хабарництво та корупція стали вирішальними арґументами в процесі захоплення й президентської влади. Такі аномалії найбільше поширились в часі правління В. Януковича. Народ України бідує, державна скарбниця – порожня, а в Януковича та його партійних однодумців знаходяться немалі гроші щоб перекупити виборців.

Якщо деякі політики говорять, що чесно здобули владу у справедливих виборах, то вони міцно помиляються. Захопивши президентську владу, Янукович нестримно прямує у бік необме-

женої диктатури, ідейно єднаючись з білоруським (точніше російським) Лукашенком і зі своїм наставником – В. Путіним. Панівні диспоненти державного майна не турбуються ані долею робочого люду, ані долею держави. Їм дорожча особиста користь і біля неї зосереджують свої зусилля.

НАРОД УКРАЇНИ І УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД

Населення України, її громадяни – це майже 50-мільйонний народ України. В тому числі корінне, автохтонне населення – це українці, які нараховують біля 75% усього населення України. Так склалось, що український народ у своїй державі, в найбільшій мірі, позбавлений повноти своїх прав. Це стосується передовсім питань рідної культури, шкільництва й державної адміністрації. Буває, що напр. службовець міністерства чи сам прем'єр українського уряду не знає української мови і з конечности користується чужою. Такого мрякобісся (можна тут вжити слово "штубацтво") і компромітації не знає жоден уряд цивілізованих держав. Названі факти засвідчують про те, що перепони на шляху українців до українізації власної держави ще досить значущі.

Починаючи від Петра І, московський уряд силоміць переселював до Росії українську церковну ієрархію та інших діячів культурно-суспільного життя, а на їх місце з Росії присилав неграмотних попів та царських службовців. (До речі, великі реформи Петра І в Росії проводили, в основному, українські церковні діячі). Стара московська політика змішування народів мала на меті, по суті, їх російщення. Вона довела до багатомільйонних переміщень українців до Росії. На місце загиблих (у голодоморах) і виселених (на Сибір) українців, Москва заселювала Україну росіянами та всяким російськомовним населенням. Таким чином число росіян в Україні зросло приблизно до 12-15 мільйонів, а взагалі російськомовне населення (в тому числі й українське) нараховує біля 20% всього населення України.

Внаслідок постійної антиукраїнської пропаґанди, веденої явним і прихованим способом, Москві вдалось завербувати до ворожих дій, спрямованих проти української державности й її суверенітету, значуще число "українських росіян". Оця антиукраїнська п'ята колона підпорядкувала собі Партію Реґіонів і з її допомогою намагається перетворити Україну в район російської держави. Шляхом шантажу, залякування, підкупу та корупції, реґіонали здобули "більшість" у Верховній Раді й на ділі захопили центральну державну владу в Україні. Названі процеси довели до того, що в Україні створилася дивовижна ситуація: президент держави та його

Українські вчителі з Польщі на мовному курсі в столиці України.
Київ, 1959 р.

Дисидент "Соболів", який для безпеки все перебував зі своїм молодим охоронцем, знайомить гостей – українських вчителів з Польщі (Михайла Шумаду і Степана Беня) з дружиною Остапа Вишні.
Київ, 1989 р.

уряд почали вести шкідливу і ворожу політику відносно українського народу та його цивілізаційних аспірацій. Панівна команда намагається всяким способом зберегти в Україні "статус кво", тобто всеохопний безпорядок, безправ'я, безкарне розкрадання державного майна, зване корупцією, нестерпне зубожіння народних мас і деградацію української культури. Звичайна річ, що такий варіянт не може сподобатись народові, який прагне жити в правовій демократичній державі европейського зразка. Своє волевиявлення народ задемонстрував на київському Евромайдані.

ПОЗИЦІЯ ПРЕЗИДЕНТА ТА УРЯДУ

Домінуюче число громадян України дуже невдоволене жалюгідним станом управління державою та безтурботністю уряду. В нормальній европейській державі уряд в такій ситуації шукає порозуміння з невдоволеним народом шляхом переговорів, бо розуміє, що влада, яка походить від народу, не може діяти проти народу.

Одначе, президент Янукович (зі своїм урядом і силовими структурами) вдався до нечувано варварської тактики. Він намагається втихомирити народ шантажем і насильством. Наче середньовічні татари, державна міліція та "Бекут" допускаються нечуваних злочинів на мирних учасниках протиурядового протесту. Вони тайком ловлять поодиноких людей, вивозять їх до лісу або до в'язниці і там тортурують нещасних і навіть убивають. Спостерігаємо, отже, виразне повернення бандитських комуністичних практик сталінщини.

ЛИЦЕМІРНИЙ ГОЛОС НЕДРУГІВ УКРАЇНИ

Народ України повинен поважати і підпорядковуватися "правильно вибраним, у демократичних виборах, конституційним органам державної влади". Тут мимо волі пригадуються Шевченкові слова: "Кожух теплий, тільки шкода – не на мене шитий, а ваші розумні слова брехнею підбиті". Ми добре пізнали ті "демократичні вибори" та лицемірні дії т.зв. "конституційних органів". Не годиться намовляти нас до пошани та слухняности для безправно вибраних злочинців, які захопили державну владу.

Дехто з надією говорить про "розподіл" України, про "занепад" держави й про нездатність українців керувати власною державою, а власним бажанням надає характер "реального майбутнього". Свої недружелюбні поради наші недруги хай залишають для своїх держав, а українцям обов'язково треба самим впорядкувати власну хату. Стремління до громадянського суспільства примушує позбу-

тися безправ'я, корупції, посткомуністичного хаосу в економічному й суспільному житті, а вже напевно диктаторських зазіхань президента. Цього ж саме домагається народ України в своїй домінуючій більшості.

ЗВІДКІЛЬ ІДЕ НЕБЕЗПЕКА ДЛЯ НАРОДУ?

Немає сумніву, що президент Янукович із його злочинною шайкою однодумців, намагається потоптати громадянські права та свободи й встановити диктаторський автократичний режим. Він же, наче монгольський баскак, хоче перетворити незалежну Україну в провінцію Росії.

Такі ж пляни мав (восени 1918 р.) гетьман України Петро Скоропадський і вони довели його до примусової абдикації. Наслідуючи антиукраїнське рішення П. Скоропадського, Янукович сам прирік себе на поразку й втрату влади. Народ України ніяк не погоджується стати черговим членом нового "Радянського Союзу", який хочуть реставрувати нові послідовники злочинного Сталіна.

БУТИ ЧИ НЕ БУТИ, АБО ЕВРОПА ЧИ АЗІЯ?

Україна тепер стоїть перед вибором: "Митний Союз" чи Европа? Інакше кажучи, – багатовічні традиції азіятського деспотизму, автократизм центральної влади, постійне порушування прав людини, відсутність демократії, строге підпорядкування громадян структурам панівного диктатора, чи може европейські демократичні традиції з їхніми цивілізаційними надбаннями, де права людини строго захищаються законом, а правова держава ґарантує всім громадянам однаковий статус.

Найкращу дефініцію висловив Патріярх УПЦ КП Філарет заявляючи, що Европа – це для України шанс на безперешкодний розвиток, на добробут і демократію, натомість якийнебудь альянс з Росією – це неволя! Ніхто поважний не може не погодитись з такою оцінкою!

19 лютого 2014 р.

ДАРІЯ ЯКИМЕЦЬ

КОРОТКИЙ СПОГАД ІЗ МОГО ЖИТТЯ

Дарія Воробець-Якимець

Я, Дарія Якимець (родове прізвище Воробець), народилася в селі Княжичі біля Перемишля у травні 1938 року. В тій далекій і рідній стороні пройшло моє раннє дитинство. На жаль, у 1947 році, коли мені сповнилося 9 років, сталася велика кривда, заподіяна нашому народові. Довелося, як цим птахам, збиратися зі своїх збудованих гнізд і рушати в незнане. Назавжди запам'ятала я цей день, коли всі безпорадні з покорою в'язали в клунки найнеобхідніші речі і на плечах носили на місце згромадження. Після цього – вагони і довга дорога. В кінці доїхали ми до Східньої Прусії, – місця призначення вигнанців.

Замешкали ми в селі Кандити, в старому напівзруйнованому домі. У вересні 1947 року разом з братом Ігорем пішли ми до школи. Після закінчення сьомої кляси, я поїхала до Лідзбарка Вармінського і почала навчання в педагогічному ліцеї. Вчилася добре, отримувала навіть стипендію. Після закінчення ліцею я почала працю у школі в селі Паустри, в Ґурово Ілавецькому повіті. Працювала там вісім років, а відтак взяла безплатну відпустку, щоб студіювати на факультеті української філології у Щеціні. Це сталося за намовою отця пароха Івана Булата, який був великим патріотом нашого народу і після повернення з концтабору в Явожні, був на парафії в Кандитах. Священик Іван Булат, ще до війни був в'язнем польського концентраційного табору у Березі Картузькій. Все моє свідоме життя супроводжував мене вірш Володимира Самійленка, що його передав мені о. Булат, а саме:

У мене є одно кохання,
Котре не зраджу я вовік.
Росло воно не день, не рік,
А і зо мною виростало,
І квіткою дрібною стало
Не одцвіте моє кохання,
А буде в серці до сконання.

Навчання в Щеціні сформувало мене як україніста і свідомого патріота нашого українського народу. Дух і атмосфера щецінських студіїв спрямували мене на справжній і відданий шлях служіння людям і Українській Церкві.

Після закінчення щецінської україністики, я працювала в початковій школі в Камінську, де заснувала пункт навчання української мови. В Камінську я погодилася навчати неписьменних в'язнів при місцевій тюрмі; взяла на себе обов'язок допомогти цим загубленим людям навчитися читати і писати та шанувати свого ближнього. З огляду на це, я стала студенткою Державного Інституту Спеціяльної Педагогіки у Варшаві, а після його закінчення працювала з розумово недорозвиненими учнями в Бартошицях.

До речі, разом з іншими українцями-патріотами, у Бартошицях ми створили пункт навчання української мови, а 1990 року заснували школу з українською мовою навчання. Не завжди було легко вирішувати питання, пов'язані з організацією нових осередків навчання української мови, а особливо шкіл. Проте, з Божою поміччю, бартошичанам вдалося і школа з українською мовою навчання функціонує по сьогоднішній день. На мою думку, вона ще довго буде існувати.

Завжди у моїй праці та діяльності, теплим словом і порадою служив мені мій чоловік Теодор, який також був учителем і директором польської школи. Теодор був відданий українській справі, а також був дяком у нашій церкві до кінця свого життя.

Сьогодні я намагаюся не стояти осторонь, а допомагати молодим у справі виховання молодого покоління. Буваю в школі, щоб пропаґувати наші традиції, розкриваю молодим секрети писання писанок з Перемищини, так як навчила мене писати моя мама. Багато моїх учнів переросло мене у цій ділянці, організують виставки своїх писанок. Співаю у церковному хорі, а також в українському ансамблі сеньйорів "Гарячі серця". Завжди вірю, що ми, українці, ще покажемо світові нашу гідність і доброчесність.

Вчителі української мови зі Східньої Прусії віддали шану борцям за волю України на цвинтарі поляглих воїнів УГА в Пикуличах біля Перемишля. Пикуличі, 1995 р.

Додатки

(Подаємо без змін)

ДО УВАГИ ЩЕЦИНСЬКИХ УКРАЇНІСТІВ!

III З'їзд випускників Української філології Вчительської студії у Щецині (існувала в 1957-1963 рр.) відбудеться в місцевості Вількаси біля Ґіжицька 28 і 29 червня 2008 р. Зустріч відбудеться в ресторані "Скарпа". Початок о 10 годині. Учасникам з'їзду забезпечується нічліги й харчування. Кошти участі в з'їзді – 200 злотих від особи. Оплату просимо вислати до 31 травня ц.р. на банківський рахунок одного з членів Організаційного комітету з дискою "Zjazd":

Wladyslaw Halak, 11-420 Srokowo, ul. Chopina 3
Nr 60 1020 4753 0000 0402 0052 5089.

Якщо дехто захоче приїхати на день раніше, то Інформаційний пункт у "Скарпі" запропонує йому нічліг (на власний кошт).

ПРОГРАМА З'ЇЗДУ

Субота (28 червня)

- Прибуття учасників 7:00-9:00

  Інформаційний пункт в ресторані "Скарпа" направить їх на замовлені квартири.
- Сніданок 9:00
- Відкриття з`їзду 10:00
- Доповіді і дискусії до 14:00
- Обід 14:00
- Доповіді і дискусії 15:00-19:00
- Вечеря 19:00
- Вечірній бенкет (з музикою) 20:00-24:00

Неділя (29 червня)

- Сніданок 9:00
- Виїзд автобусом до церкви в Ґіжицьку (5 км) 10:00

  Ознайомлення з виставкою в прицерковній світлиці.
  Участь у Службі Божій і Панахиді за померлих випускників.
- Повернення автобусом з Ґіжицька і обід 14:00
- Нарада і підсумок з'їзду 15:00-18:00
- Вечеря 18:00

Додаткові інформації по тел. 0-89-753 42 25

За Організаційний комітет
Володимир Галак

ВІТАННЯ
УЧАСНИКАМ ЗУСТРІЧІ ВИПУСКНИКІВ ЩЕЦИНСЬКОЇ УКРАЇНІСТИКИ 1957-1963-их РОКІВ

Приходять спомини, мов люди, що по довгій натовклись дорозі. І кожен з них - твого життя частина... Зворушливо-щемлива вона, оця мандрівка в молодість - таку складну, таку особливу молодість. Стати свідомо на шлях україніста в тодішніх умовах у Польщі, сприяти створенню українського інтелектуального середовища поза межами Батьківщини, сакрально сприймати рідну мову та історичну пам'ять як обереги народу, -- означало бути й дуже сміливим і готовим до нелегкого життя, до всіляких життєвих хуртовин.

У ті далекі роки (та чи й далекі? - хутко тим часом летять - їх не спиниш - години стрімливі, відома річ, - роки!) до Бібліотеки іноземної літератури у Львові приходила газета "Наше слово" - звідти львів'яни уперше чимало дізналися про Щецинську україністику. Я зокрема захоплювалася Вами, бо Батько мій як свідомий українець був в'язнем Берези-Картузької, а я малою дитиною проживала в Кракові... То ж, гадаю, коментарі зайві...

Дорогі мої Друзі! По-різному, очевидно, склалося Ваше життя, повело Вас різними стежинами, але вибір Ваш був доречним. Яке ж то задоволення, щастя іти стежиною науки, усе глибше відчувати вагомість Рідного Слова, досліджувати його глибини, семантичний космос свого етносу, цю неуйнятість людського духу! Ви все життя маєте змогу причащатися до художнього Слова України і як учителі працювати для того, щоб величезна етнічна маса українського народу перетворювалася в політичну націю високого інтелектуального рівня.

Бажаю Вам і далі йти обраним шляхом! Пам'ятайте гасло М. Зерова "Ad fontes!", того Миколи Зерова, подвижника і героя, що працював, зокрема на Соловках, над перекладом Вергілієвої "Енеїди" навіть тоді, коли його долю уже накривали полярна ніч і волохатий спокій над безвістю засніжених долин.

Щиросердечно вітаю Вас у День Урочистий! Зичу, щоб велося завжди і у всьому - у Ваших шановних Родинах, у Ваших талановитих душах і в нашій рідній Україні! Хай колісниця Вашого життя котиться по заквітчаній дорозі! Добра, удачі, світлого Чола і Серця на кожну мить у майбутньому!

З глибокою повагою і щирою пошаною
Роксоляна Зорівчак

Львів, червень 2008 року

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНЦІВ У ПОЛЬЩІ * ZWIAZEK UKRAINCOW w POLSCE
МАЗУРСЬКИЙ ВІДДІЛ У ГІЖИЦЬКУ ODDZIAL MAZURSKI w GIZYCKU
11-500 Gizycko, ul. Gdanska 11/2; tel/fax. 087 4284258; kom. (моб.) 0669 605 004

Гіжицько 29.06.2008 р.

Шановні Пані та Панове!
Учасники III З`їзду випускників української філології
Вчительської студії у Щецині.

Від імені Мазурського відділу Об'єднання українців у Польщі, а також греко-католицької парафії у Гіжицьку щиросердечно вітаю усіх в другий день Вашого З'їзду.

Дозвольте коротенько переказати інформацію про Об'єднання українців у Польщі мазурського відділення. Отже, 10 вересня 2000 року на звітно-виборчій конференції у Венгожеві постановою делегатів, з огляду на адміністративну реформу в польській державі тобто ліквідацію Сувальського воєвідства і створення Вармінсько-Мазурського, делегати конференції перетворили сувальський відділ ОУП на мазурський і перенесли з Венгожева до Гіжицька. Відділ нараховує п'ять гуртків, а саме: Гіжицько, Венгожево, Бані Мазурські, Круклянки і Видміни. Українці, зосереджені біля тих місцевостей, належать до найактивнішої частини громади нашого регіону.

До речі, у Гіжицьку, до якого останнім часом переносяться з навколишніх сіл, в основному, молоді люди, зросла активність українців. Гіжицько стало активним осередком, - заступило Венгожево і стало значним центром українського культурного і духовного життя на Вармії та Мазурах. Очевидно, це не означає, що в інших місцевостях українці не працюють. У Венгожеві вже кільканадцять років існує ансамбль "Черемош", який веде Володимир Денека. Танцюють у ньому українські діти та молодь, а вчителі навчають української мови по цілому мазурському терені. Про навчання рідної мови розкаже ще сьогодні пані Ярослава Кобилко.

Гіжицько може тому стало сьогодні центром, що саме тут колись діяли вокально-інструментальні колективи, влаштовувалося багато концертів, танцювальних забав, зустрічей. Цієї активности не могли не перейняти діти колишніх діячів, яким трапилося жити і працювати вже в нових і кращих обставинах і умовах.

Багато серед Вас, Пані та Панове, напевно побувало на забавах у ресторані Скарпа в Вількасах. Там до танцю приграв-

вали колишні ольштинські "Соколи" та гіжицькі "Канни", а ті, що там не бували, напевно чули про це. Думаю, що і цей III З`їзд невипадково відбувається на Мазурах і у Вількасах.

На терені Мазурського відділу теренові ланки ОУП щорічно влаштовують у Гіжицьку "Дні української культури" та "Свята дитячої творчості"; "Купальські ночі" в Круклянках, українські фолкльорні вечори "Відлуння" у Видмінах, огляд коляд і вертепів у Банях Мазурських, а також "Осінні концерти церковної музики", які влаштовує наш відділ спільно з греко-католицькою парафією з Гіжицька на території трьох повітів -- Гіжицького, Венгожівського та Голдапського.

Усі ці події відбуваються з участю хорів, народних і естрадних колективів з Польщі та з України, у присутності представників державної, самоурядової воєвідської та місцевої влади, а також представників влад з міст-побратимів з України, представників Посольства та Консуляту України в Гданську. Окрім названих заходів, ми організуємо зустрічі і забави для дітей, молоді та старших віком людей, поїздки до України, до колишнього концтабору в Явожні, на Фестивалі Української Культури та всякі інші українські заходи на території Польщі та України.

Як представники української громади та організації, намагаємось бути ініціяторами та співучасниками польсько-українських партнерських відносин і контактів. Прикладом цього нехай буде підписання вісім років тому на Днях Української Культури в Гіжицьку порозуміння про співпрацю міст-побратимів -- Гіжицька та Дубна, що на Рівненщині. Венгожево співпрацює з Яворовом, що біля Львова. Партнери з України допомагають нам і беруть активну участь у наших культурно-освітніх українських (у тому числі також релігійних) заходах.

Найбільшим успіхом українських суспільних діячів Гіжиччини та околиць є цьогорічне відкриття Осередку української культури. Ось по довгих роках старань сповнилась мрія не одного українця Гіжицька. 14.06.2008 року жовто-блакитну стрічку перетяли генеральний консул України в Ґданську Олександр Медовніков та заступник бурґомістра Павел Чахаровський і тим чином відкрили Осередок української культури на Мазурах, тут у Гіжицьку. Дякувати Богові, ми - нащадки старшого покоління українців, продовжуємо існування нашої нації у діяспорі, продовжуємо існування українців; стараємось зберігати рідну мову, традиції, культуру та релігію, вже в кращих умовинах, ставимо

спротив постійній асиміляції та польонізації, що посилюються.

Я говорю про період останніх дванадцяти років, тому що це час, коли я почав працювати в керівних органах нашої організації. 1997 р. я вперше став головою Гіжицького гуртка ОУП, яким керував до 2004 р., а в 2000 р. мене обрано головою Мазурського відділу. На цьому пості працюю й досі. В тому часі головами гуртків нашого регіону були такі особи: Анна Цалка - Круклянка, Ірина Білецька та Єва Царик - Видміни, Христофор Патра і Роман Туз - Гіжицько, Володимир Денека і Степан Галушко - Венгожево, Богдан Хомин і Данута Прухніцька - Бані Мазурські.

На цьому кінчаю. Передаю голос Ярославі Кобилко - вчительці української мови в Гіжицьку.

Голова управи Мазурського відділу
Об'єднання українців у Польщі
Іван Пік

Вількаси, 29.06.2008 р.

ГОЛОВНА УПРАВА ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНЦІВ У ПОЛЬЩІ

Звернення

Ми, випускники української філології, що діяла при Вчительській Студії у Щеціні в роках 1957-1963, зібрані на своєму черговому З'їзді у Вількасах Ольштинського воєвідства, як громадяни та довголітні вчителі й суспільні діячі УСКТ і ОУП, керуючись почуттям патріотичного обов'язку, однодумно висловлюємо наші погляди щодо деяких важливих справ, які викликають нашу стурбованість та занепокоєння.

Спостерігаємо виразний занепад та організаційну нездарність ГУ ОУП в різних ділянках діяльності, що спрямовані на широке й ефективне поширювання української культури серед нашої розпорошеної національної меншості. Вважаємо, що організування цієї діяльності можна звести виключно до влаштовування розважальних імпрез, які не служать пробуджуванню тривалих та глибоких патріотичних почуттів і зміцнюванню прив'язаності до своєї рідної культури та історичних традицій молодого покоління українців у Польщі.

Серйозно тривожить нас цілковитий занепад і розвал живучого довгими десятиліттями власного інтелектуального і морального життя нашої інтелігенції, розрив всяких зв'язків з цією творчою її частиною, що вносить помітний вклад у примножування наших культурних надбань. Помічаємо прояви вкрай деструкційного, а деколи навіть зневажливого ставлення Головної Управи до творчого потенціалу, якого носії, так як колись, залишаються людьми готовими віддано служити своїм організаційним досвідом та творчими талантами. Вони надалі зацікавлені у пожвавленні та поглибленні нашого культурного й інтелектуального життя.

Вважаємо за поганий звичай недопускання до друку статей та літературних творів відомих і заслужених для нашої громади публіцистів та літераторів, без подавання причин, без відповідання на їхні листи, в яких автори намагаються довідатися, що стає причиною їхнього недрукування. Деколи матеріали, у написання яких автор вклав немало зусиль, легковажно скорочується. За приклад безкультурності та звичайної нечемності вважаємо відкладання десь на бік, без жодних пояснень,

документальних дописів, надісланих до редакції «Нашого Слова» та друкування в цій газеті заклику «Пам'ять 44-го". Надіслані там матеріали важливого документального характеру навіть ніколи не були використані, а їхні автори ніколи не отримали жодної інформації, що з ними сталося. Перестерігаємо, що такий прояв звичайного ігнорування у ставленні до творчої, активної інтелігенції, може привести в кінцевому результаті до цілковитого падіння авторитету ОУП, а передусім його центрального проводу.

Для приближення цінителів української культури, необхідним є розповсюдження наших культурних надбань з використанням сучасних технічних засобів, таких як: фільми, записані на DVD, комп'ютери з українським шрифтом, казки й фільми для дітей тощо. Саме тому необхідно організувати мережу їх продажу та вказувати місця, де можна позичати записи. Напевно великим добродійством для пожвавленого життя української діаспори є супутникове телебачення та інтернет. На жаль, наші провідні діячі, відповідальні за поширювання рідної культури і слова серед нашої меншості, не почуваються навіть до обов'язку використовування та пропагування можливостей техніки, конечної до виконування завдань, до яких є покликані...

Вважаємо за необхідне плекання випрацьованих довголітнім повоєнним досвідом традицій та культурно-освітніх досягнень української меншості в Польщі. Шкідливими є видимі прояви деколи зовсім несправедливого, а деколи зневажливого ставлення до них та їхніх творців.

У зв'язку з післявоєнним розпорошенням українців у Польщі, вважаємо за конечне нав'язування ближчих робочих контактів з релігійними спільнотами Греко-Католицької та Православної Церков для організування при них навчання дітей рідної мови.

Наші критичні зауваження закінчуємо понижчими постулатами, керованими на адресу ГУ ОУП та всіх діячів цієї організації.

1. Відновити зірвані контакти з нашою провідною інтелігенцією, продумано будувати її авторитет та використовувати її твори й інтелектуальний потенціал в діяльності для збагачення, збереження й зміцнювання культурного надбання нашої діаспори.

2. Взяти на себе конкретнішу відповідальність за організоване розповсюджування української книжки та преси з України, а також платівок, DVD з українськими фільмами, казками для

дітей тощо.

3. Пропагувати та вести всесторонню інформацію про можливості доступу до українського супутникового телебачення.

4. Більше ніж досі приділяти уваги на організування активної участі молоді й молодої інтелігенції в українському культурному, інтелектуальному та політичному житті. Наявні досі мілкі за змістом розважальні акції не служать цьому великому ділу.

5. Пожвавити видавничу діяльність публікацією книжок, які зможуть справді зацікавити ширше коло читачів. Це важливе завдання належить виконувати з активною участю нашої творчої інтелігенції, нерозважливо відстороненої керівництвом ОУП.

Надіємось, що наші зауваження, висловлені в цьому зверненні, Головна Управа візьме серйозно до уваги, що вони послужать доброю порадою у дальшій діяльності ОУП. Повинні вони бути потрактовані як конкретні зауваження в плані праці ОУП як представницької організації української меншини в Польщі.

Зміст цього звернення був однодумно прийнятий 44-ма учасниками нашого З'їзду.

З уповноваженням усіх присутніх –

За Організаційний Комітет
Михайло Шумада

Вількаси, 29.06.2008 р.

ПОСОЛЬСТВО УКРАЇНИ В ПОЛЬЩІ

Звернення

Ми, випускники української філології, що діяла при Вчительській Студії у Щеціні в роках 1957-1963, зібрані на своєму черговому З'їзді у Вількасах Ольштинського воєвідства, як громадяни та довголітні вчителі та суспільні діячі польської держави, керуючись почуттям громадянського обов'язку, однодумно висловлюємо наші погляди щодо деяких важливих справ, що викликають нашу стурбованість і занепокоєння.

Вважаємо недоречним плановане в поточному році відзначення 65-ої річниці Волинської трагедії під гаслами образливими для України, її народу та його визвольних традицій, які засигналізував у щоденнику "Gazeta Wyborcza" від дня 2-3. 02. 2008 р. голова організаційного комітету цих святкувань віцемаршал Сейму Ян Каліновський. Як провідний діяч Польської селянської партії, віце-прем'єр уряду, він допустився несправедливих, вкрай тенденційних висловлювань, незгідних з історичною правдою, що підсичує атмосферу недовір'я між польським та українським народами та не служить будуванню приязних відносин, спертих на взаємній пошані. Наголошування міфів про українські злочини, у більшості видуманих, вчинених на польському населенню на Підляшші, Холмщині, Надсянні й Лемківщині, а продумане промовчування великомасштабного антиукраїнського терору, що його здійснювали на тих теренах збройні відділи АК, БХ, НСЗ, ВІН, а потім регулярна польська армія, чого доказом є масові вбивства в селах Верховини, Ліски, Пискоровичі, Павлокома, Терка та в інших місцевостях, є доказом вузькозорості та браку добрих інтенцій пана Яна Каліновського та деяких інших представників теперішньої польської влади, відповідальних за формування добрих польсько-українських відносин. Надалі керуються вони пропагандистськими стереотипами з минулого, а не доброю волею в ретельному розізнанні та оцінці деколи дуже складних проблем з недавнього минулого. Публічно висловлене паном віце-маршалком Сейму ствердження, що нібито для ОУН-УПА плановані вбивства поляків становили основну, провідну ідеологію, вважаємо прямим блюзнірством, що принижує українську націю та її визвольні змагання.

Пан Ян Каліновський зовсім не бере до уваги факту, що, як засвідчує доступна література документального характеру, діючі на Волині після 1942 р. всякі збройні польські угрупування, при підтримці присутніх там сил радянської імперії, а також з допомогою німецького окупанта, від самого початку стреміли до знищення організованих українських визвольних збройних структур. Вони допускалися масових злочинів в українських селах. Доказом цього нехай буде хоча би село Тростянець, несподівано заатаковане дн. 11.07.1943 р. польським відділом Т. Цибульського, разом з червоними партизанами. Потім ті самі сили знищили місцевість з участю, як згадує сам Цибульський, 700 польських і радянських бійців, з поміччю 32 ручних кулеметів, 500 гранатів, 500 гвинтівок. Пригадати треба також масові вбивства, що їх здійснили того ж року польськими руками, при помочі німців, в місцевостях Малин та Дермань, де живцем було спалено разом понад 1000 невинних людей. Слід зазначити, що наведені факти польських злочинів на українській людності не були поодинокими і мали масовий характер.

Вважаємо, що Волинські події треба відзначати та пригадувати як болісну та криваву трагедію обидвох братніх слов'янських народів, аби теперішні та майбутні покоління поляків й українців в об'єктивному світлі пізнали жорстоку, прикру правду та змогли зробити повчальні, розумні висновки з минулого, необхідні для формування добросусідських відносин поміж нашими народами, щоб у майбутньому не було подібних, непотрібних конфліктів.

Ми, як діти війни, яким прийшлося на власні очі бачити та пережити жахіття антиукраїнського терору в перших повоєнних роках у наших рідних селах південно-східної Польщі, не можемо погодитися з тим, що в теперішніх польських підручниках історії та у всяких історичних публікаціях, навіть високого наукового рангу, події того часу зовсім промовчуються, або представляються необ'єктивно та спотворено. Нерідко безпідставно ображається в них українську національну меншість в Польщі безпідставними звинуваченнями та принизливими інвективами. Хоч деякі нечисельні публіцисти та вчені-історики акцію «Вісла» визнають як великомасштабний злочин проти української нації, в переважній більшості книжкових видань цей вкрай злочинний історичний факт оправдується польською рацією стану, причому застосовується нелогічну, науково необґрунтовану, незгідну з тогочасною дійсністю, аргументацію. У багатьох випадках, в

поганому, неправдивому світлі представляють український визвольний рух та паплюжать патріотичні почуття нас, як українців.

Звертаємося до Вас з проханням зробити відповідні енергійні заходи, спрямовані на більш рішуче й відверте реагування на всякі відомі прояви підривання та зневажання доброго імені України, її народу та його визвольних історичних традицій.

Як люди, яким на некороткому життєвому шляху прийшлося зазнавати неодного упокорення за національне походження, за вагому конечність вважаємо переконливе безнастанне утверджування у свідомості всіх теперішніх та прийдешніх поколінь українців найдорожчої нам істини, що незалежна Україна є епохальним здобутком нашої нації, нашою найвищою цінністю, заповітною мрією. Ми почуваємо себе спадкоємцями цих наших прадідів і батьків, які готові були віддати життя за встановлення власної держави на своїй рідній, віками неволеній землі.

Уважно стежачи за теперішніми політичними подіями в Україні, маємо обґрунтовані підстави виразити своє глибоке занепокоєння, а навіть стурбованість відносно деяких крайніх, загрозливих хвиль в сучасному суспільно-політичному і культурному українському житті.

1. Вважаємо за неприйнятне, щоби депутати Верховної Ради, які склали присягу на вірність Україні, непорушності її територіальної цінності, на очах цілого народу через ЗМІ безсоромно й відверто показували своє зрадництво, оперуючи обманливою демагогією во ім'я прислужництва імперіальній ідеї теперішньої Росії, панівні кола якої не зреклися екстремних намірів відносно України. Для утвердження державної незалежності за необхідну конечність в теперішніх обставинах вважаємо більш ніж дотепер посилене та безкомпромісне демаскування виразно ворожих Україні діянь з боку деяких її громадян, що досягнувши значної політичної позиції, виразно намагаються розбити єдність народу, послабити авторитет патріотичної еліти, викликати внутрішні протистояння, хаос та атмосферу нестабільності. Тим самим хочуть підготувати ґрунт для реалізації імперіальних стремінь Росії, що починає знов трактувати Україну як свою територіальну частину, а її народ, так як донедавна, далі русифікувати.

2. З непохитним переконанням підтримуємо дотеперішні дії української влади, спрямовані на поширення та закріплення

української мови як єдиної державної. Вважаємо шкідливим визнання російської мови, як другої державної. Для нас є очевидним, що політичним силам, які прямують до двомовности, йдеться про майбутнє запевнення росіянам прав до рідної мови та служитиме до збереження багатовікових русифікаторських здобутків царської, а потім російської більшовицької імперії. Варто ще відмітити, що такі держави як Литва, Латвія та Естонія, де проживає 25% російськомовних громадян, досить ефективно розв'язали в себе мовну проблему. Україні треба рішуче брати з них приклад.

3. Ми переконані, що для зміцнення та утвердження патріотизму громадян, їх відданості в службі своїй державі та народові є виховання сильної, духовно й інтелектуально стійкої української інтелігенції. З цим питанням в'яжеться конечність надання престижного рангу професії вчителя, якому належить забезпечити відповідний фінансовий рівень зарплати за його працю. Для пробудження емоційного зв'язку молодого покоління українців зі своєю батьківщиною, потрібно є всякими доступними засобами приблизити їм красу та вартість рідної літератури, музики, історичних і культурних традицій. На жаль, як спостерігаємо, більшість каналів українського телебачення пересичена нігілістичними, безвартісними за змістом, низького рівня й переважно російськомовними програмами. Отже, потрібно зробити все, що можливе, щоб цей тривожно незадовільний стан змінити. Без пропагування вартісної української книжки, без постійної наявності високоякісних теле- і радіопередач, без цікавої платівки з українською музикою та піснею, без українських фільмів не спосіб уявити собі громадянина високої моралі, відданого патріота України.

З повною повагою відносимося до наполегливих зусиль Президента Віктора Ющенка та всіх прихильних йому політичних сил, щодо приєднання України до європейських структур та членства в НАТО. В теперішніх політичних обставинах здійснення такого наміру буде історичним кроком, спрямованим на тривале і безповоротне утвердження самостійного буття нашого народу. Вважаємо однак, що дотеперішні зусилля в цьому напрямі є за мало переконливі й неконсеквентні. Треба задемонструвати більше стійкості й реальних дій супроти опонентів, помітно й ретельно викривати безпідставність їх демагогічної аргументації та сміливіше виявляти лицемірно замасковану антиукраїнську мету їхніх стремінь.

Заявляємо, що ми прихильно ставимося до російського народу, близької нам його культури та мови. Уважаємо, що не можна допустити до зірвання дружніх відносин між Україною та Росією. Одначе, в ніякому випадку, не можна дозволити на намагання підкорення нашої нації експансивним культурним і політичним намірам нашого великого північно-східного сусіда, що в історичному минулому намагався всякими способами принижити й знищити нашу націю.

Високо цінуємо налагодження добросусідських відносин з Польщею. Одначе, вважаємо дуже шкідливим явище толерантного ставлення до проявів зневажливого трактування в цій державі історичних традицій нашого народу та його відданих патріотів.

Сподіваємося, що зміст цього звернення, однодумно підтриманий 44 учасниками З'їзду, буде серйозно взятий до уваги та стане помітним у Вашій діяльності на благо України та її добросусідських відносин з братньою польською державою.

З уповноваженням усіх присутніх –

За Організаційний Комітет
Михайло Шумада

PREZES RADY MINISTRÓW PAN DONALD TUSK
Al. Ujazdowskie 1/3 00-538 Warszawa

My, absolwenci filologii ukraińskiej, istniejącej w latach 1957-1963 przy Studium Nauczycielskim nr 1 w Szczecinie, zebrani na III zjeździe absolwentów w miejscowości Wilkasy k/Giżycka w dniach 28 i 29 czerwca 2008 r. jako długoletni i w większości zasłużeni działacze oświatowi państwa polskiego, kierując się poczuciem patriotycznego obowiązku wyrażamy nasze zaniepokojenie odnośnie nadal występujących rażąco negatywnych zjawisk, które niekorzystnie wpływają na kształtowanie przyjaznych, dobrosąsiedzkich stosunków polsko-ukraińskich. Mając dobre rozeznanie w złożoności trudnej problematyki zaognionych konfliktów między dwoma narodami w niedalekiej przeszłości, uważamy za wręcz niedopuszczalne zamierzone upamiętnienie 65 rocznicy Tragedii Wołyńskiej pod przewodnimi hasłami obraźliwymi dla współczesnej Ukrainy i tradycji wyzwoleńczych jej narodu, które zostało zasygnalizowane w „Gazecie Wyborczej" z dnia 2-3.02. b. r. przez wicemarszałka Sejmu RP Jana Kalinowskiego.

Jako przewodniczący komitetu organizacyjnego tych planowanych obchodów, a równocześnie jako przedstawiciel rządu w randze wicepremiera dopuścił się on do publicznego wypowiedzenia tendencyjnych, niezgodnych z historyczną prawdą i obraźliwych inwektyw, które podsycają atmosferę nieufności i nie służą kształtowaniu przyjaznych relacji między dwoma odwiecznie sąsiadującymi ze sobą narodami, opartych na wzajemnym zrozumieniu i poszanowaniu. Nagłośnienie przez pana wicemarszałka tylko ukraińskich win i zbrodni, które niekiedy są tylko zwykłymi propagandowymi wymysłami, a rozmyślne zatajanie antyukraińskiego masowego terroru dokonywanego od końca wojny i w latach powojennych przez zbrojne formacje AK, BCH, NSZ, WiN a także przez regularne oddziały WP na terenie południowo-wschodniej Polski, czego dowodem są masowe mordy ludności ukraińskiej w miejscowościach Wierzchowiny, Liski, Piskorowice, Pawłokoma, Terka oraz innych, są oczywistym świadectwem braku dobrych intencji i zaściankowej jednostronności w traktowaniu przez pana wicemarszałka i jego współpracowników tego złożonego problemu.

Publiczne twierdzenie pana J. Kalinowskiego jakoby przewodnią ideologią OUN-UPA było planowe przeprowadzenie zbrodni na ludności polskiej, uważamy za niedopuszczalne obrażanie i poniżanie ukraińskich zmagań narodowo-wyzwoleńczych. Pan wicemarszałek zupełnie nie bierze pod uwagę faktu, że na Wołyniu i we Wschodniej Galicji począwszy od 1942 r. wszelkie istniejące tam polskie zbrojne formacje przy wsparciu radzieckiej czerwonej partyzantki, a także przy szczodrej pomocy ze strony niemieckiego oku-

panta, wszelkimi, często okrutnymi metodami dążyły do wytropienia i zniszczenia zawiązujących się tam struktur organizacyjnych ukraińskiego ruchu niepodległościowego, z tym zamiarem, jak zaświadczają wiarygodne materiały, dopuszczały się masowych zbrodni w ukraińskich często zupełnie bezbronnych wsiach. Dowodem tego niech będzie chociażby zmasowany nocny atak na Troscianiec dokonany 11 lipca 1943 r. przez oddział Henryka Cybulskiego przy znaczącym udziale partyzantów radzieckich. Jak pisze pan Cybulski w swoich wspomnieniach, te same siły „tylko dla rabunku" podstępnie okrążyły i zniszczyły wieś Żurawice grupując 700 polskich i sowieckich napastników, przy użyciu 500 karabinów, 32 rkm, 500 granatów. Można się domyślać, że przy zastosowaniu tak ogromnej siły, skierowanej przeciwko bezbronnej ludności, wymordowano setki ukraińskich mężczyzn, kobiet i dzieci. Przypomnieć też wypada, że w tym samym roku polskimi rękoma przy pomocy niemieckiego okupanta dokonane zostały masowe mordy w miejscowościach Malin i Dermań, gdzie żywcem spalono łącznie ponad 1000 osób. Zaznaczyć należy, że podane konkretne przykłady są tylko cząstką wielkiego rozmiaru podobnych polskich antyukraińskich akcji na terenie Wołynia i Wschodniej Galicji.

Biorąc pod uwagę przytoczoną powyżej przykrą prawdę, której nie sposób ukryć, uważamy, że Wołyńskie wydarzenia czasów wojny należy odznaczyć i zachować w pamięci potomnych jako bolesną krwawą tragedię wspólną dla obu bratnich, słowiańskich narodów, które znalazły się w obliczu śmiertelnego zagrożenia ze strony groźnych zaborczych imperiów. Zamiast jednoczyć się w obronie swego dalszego istnienia, Polacy i Ukraińcy pogrążyli się w wyniszczającym okrutnym konflikcie.

Wspominać o tych przykrych wydarzeniach jednak trzeba nie dla szerzenia wzajemnych oskarżeń i obarczania strony przeciwnej niekiedy bezpodstawnymi winami. Obecne i przyszłe pokolenia Polaków i Ukraińców powinne w pełni poznać obiektywnie i rzetelnie przedstawioną przykrą prawdę o tamtych latach, dla sformułowania dobrze przemyślanych i pouczających wniosków z niechlubnej dla obu narodów przeszłości. Jest to niezbędny warunek do kształtowania przyszłego zgodnego współżycia narodu polskiego i ukraińskiego, pozbawionego już rażących błędów i tragicznych konfliktów.

Spodziewamy się poważnego potraktowania intencji naszego niniejszego listu i podjęcia odpowiednich działań zgodnych z wyrażonymi w nim naszymi postulatami. Treść listu jednomyślnie zaaprobowało 44 uczestników zjazdu.

Za Komitet Organizacyjny Zjazdu
mgr Władysław Hałak
ul. Chopina 3/2 II-420 Srokowo
Wilkasy, 29.06.2008 r.

ДО ВСІХ ВИПУСКНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ В ЩЕЦІНІ

Сиракузи, Н.Й., 1 травня 2011 р.

Дорогі Друзі і Подруги!

Маю приємність повідомити Вас про те, що нарешті зрушила з місця й активізувалася справа видання окремого збірника, присвяченого нашій Альма-Матер, а разом з тим збірника-пропам'ятної книги наших випускників. На мою думку, було б ганьбою, коли б ми не здобулись на хоч один збірник. Як досі, пропам'ятну книжку про нашу україністику п.н. "На землі чужосторонській" написав проф. Степан Заброварний. Слава Йому за це. Одначе, ми самі не спромоглись видати нічого. А час летить у глибину віків і нас з собою забере. Якщо не поспішимось тепер, то не залишимо по собі жодного спільного твору.

На третій зустрічі наших випускників, що відбулася майже три роки тому у Вількасах Венґожевського повіту, учасники з'їзду доручили підготувати збірник таким абсольвентам україністики: Володимиру Галакові, Петрові Ковалеві та Михайлові Шумаді. Одначе, окрім консультацій, досі нічого не зроблено.

Завдяки ініціятиві наших друзів з Польщі, справа публікації нашого спільного з Вами збірника востаннє набрала нового імпульсу, тож є оправдана надія, що спільні зусилля нас усіх тепер увінчаються успіхом. Кожен випускник україністики, без винятку, матиме нагоду допомогти у доброму ділі. Нас об'єднує спільне минуле юних літ на україністиці в Щеціні. Нас об'єднує спільна доля і любов до рідної мови та нашої національної культурної спадщини на польському засланні. Нас об'єднує багато дечого. Перед нами обов'язок, який ми повинні сповнити якнайкраще для спільного добра та доброго імени випускників-україністів. Краще пізно, як взагалі.

Пріоритет у нашому проєкті має збірка матеріялів до збірника. Прошу всіх, хто живе за океаном, або вже надсилати на мою адресу написані Вами матеріяли, або написати нові та прислати до кінця цього літа. Коли ж з будь-якої причини не можете написати, то прошу мене про це повідомити без зволікань. Надіюся на Вашу співпрацю і чекатиму на Ваш творчий вклад до публікації збірника, на Ваші поради та завваги. Про дальшу працю над збірником буду Вас інформувати.

Нижче подаю свою адресу та число телефону для всяких потреб:

M. Duplak, 123 Sunridge Ave., Camillus, NY 13031; Tel.: (315) 487–1777 E-mail: duplakn@yahoo.com

Дорого Друзі і Подруги! Наша сила в нас самих. Приєднайтесь до праці. З дружнім привітом і пошаною до Вас та з найкращими побажаннями всяких гараздів

Микола Дупляк

Скрентон, Па., 6-го червня 1988 р.

До
Видавців докторської праці
Мурослава Трухана

УКРАЇНЦІ В ПОЛЬЩІ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ /1944-1984/

Названий машинопис - це докторська праця М. Трухана, яку він оборонив на Українському Вільному Університеті. Праця складається з двох частин, а разом з покажчиком нараховує 419 сторінок. До того доходить ще п'ять односторінкових діяграм та дев'ять демографічних мап, що наглядно ілюструють обговорюваний матеріял.

Я мав нагоду і приємність докладно познайомитись із працею д-ра М. Трухана і дивуюся, що досі не знайшовся видавець цієї цінної, під кожним оглядом, дослідної та аналітичної дисертації. Вважаю, що в інтересі добра української справи, цю обширну працю необхідно якнайскоріше видати, а свою рекомендацію основую на таких даних:

1. Я жив у Польщі до часу закінчення факультету україністики на Вчительській Студії в Щеціні, а в студентські роки був активний в УСКТ. Польсько-українськими справами я цікавився також після виїзду до Америки. Це, до певної міри, мене кваліфікує підтвердити, що описані в книжці події відповідають правді та віддзеркалюють спосіб сприймання і розуміння наявної дійсности польськими українцями.
2. Я особисто знав д-ра М. Трухана як солідну та провідну людину у середовищі, в якому вона жила. Він був одною з найбільш рушійних сил культурного життя українців Щеціна; людиною, яка давала добрий приклад іншим. Студенти вважали його живою енциклопедією українознавства і шанували його дуже.
3. Д-р М. Трухан усе стояв у проводі культурного життя українців і він, як ніхто інший, польсько-українські справи найкраще розуміє, отже він найбільш авторитетний про них писати.
4. В Америці я був майже увесь час активний в ООЛ та в СФЛ, справами "старого краю" я все цікавився та писав про них, співредагував м. ін. "Аннали Лемківщини", отже ніколи не розлучався з польською проблематикою. Це дає мені певні підстави до оцінки праці д-ра М. Трухана.

5. Вважаю, що автор вклав у неї дуже багато кропіткої праці і часу та догадуюсь, що виношував і плянував її довго і підготовляв солідно. Таких праць "на коліні" не пишуть.
6. У машинописі 22 розділи. Кожен із них кінчається бібліографією використаної літератури, що вказує по-перше на джерельний матеріял, по-друге - на наукові основи цієї документації українського життя у післявоєнній Польщі через 40 років, а по-третє - на широкий діяпазон обговорюваного матеріялу. Жодна українська публікація досі так обширно й аналітично не насвітлює польсько-українських справ у Польщі, як це робить автор названої дисертації.
7. Можливо, що слабшою дещо сторінкою праці Трухана є аналіза лемківської проблеми в Америці, але це по-перше марґінесова справа, а по-друге - справа суб'єктивна. Це, зрештою, не є основною темою твору і не повинно його применшувати.
8. Аналіза й інтерпретація поодиноких явищ доволі докладна і правильна, висновки базовані на фактах.
9. Знаючи літературу, що відноситься до описуваної Труханом теми, вважаю, що досі ніхто з українських авторів так широко, докладно, влучно і переконливо не висвітлив життя українців під Польщею, як це зробив автор обговорюваної праці.
10. Вважаю, що випуск друком дисертації д-ра Трухана принесе кожному видавництву честь та збагатить надбання української суспільно-культурної і політичної думки в ділянці польсько-українських відносин, причиниться до їхнього вивчення і розуміння тощо.

Микола Дупляк

СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ НА ПУБЛІКАЦІЮ КНИЖКИ "З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ"

(в американській і канадській валюті)

2,000.00 дол. – Мельник Омелян (Норт Порт, Фл.)
1,000.00 дол. – Дупляк Микола і Галя (Каміллус, Н.Й.)
Фундація Дослідження Лемківщини в США
750.00 дол. – Бакин Йосип і Орися (Ліверпул, Н.Й.)
500.00 дол. – Крайова Управа ОЛК (Торонто, Огайо)
200.00 дол. – Андрах Євген і Марія (Седл Брук, Н.Дж.)
Відділ ОЛК (Торонто, Огайо)
Демко Ярослава (Вінніпеґ, Ман.)
Дзядик Іван і Гільда (Пітсбурґ, Па.)
о. Лишик Іван і паніматка Анастазія Лишик (Бріджвотер, Н.Дж.)
150.00 дол. – Фічера Антоні і Яруся (Балдвінсвіл, Н.Й.)
Честерфілд Ніл і Оксана (Бей Віледж, Огайо)
125.00 дол. – Дідух Володимир і Анна (Вейн, Н.Дж.)
120.00 дол. – Назарович Богдан і Анна (Етобіко, Огайо)
100.00 дол. – Ананевич Степан (Торонто, Огайо)
Войнов Володимир і Анна (Вейн, Н.Дж.)
Дзвінка Михайло (Брадентон, Фл.)
Дідух Роман і Анна (Кліфтон, Н.Дж.)
Дупляк Степан і Галя (Вінніпеґ, Ман.)
Дупляк Михайло і Юстина (Іст Сент - Пол, Ман.)
Зєльонка Іван і Антоніна (Валлінґтон, Н.Дж.)
Панчак Василь і Еліза (Нью-Йорк, Н.Й.)
Оліярник Юрій і Даруся (Мава, Н.Дж.)
50.00 дол. – Дідух Анна (Ґарфілд, Н.Дж.)
Матула Петро і Ольга (Потомак, МД)

(у польській валюті)

722.88 зл. – Трояновський Дмитро й Ірина (Локаст Валей, Н.Й., США)
500.00 зл. – Пашкевич Дарій (Ґданськ)
Пашкевич Христина (Ґданськ)
300.00 зл. – Козаковський Фелікс (Кошалін)
Фолюсевич Богдан (Ельблонґ)
200.00 зл. – Павлинський Зиновій (Перемишль)
Щуцький Андрій (Сроково)
Якимець Дарія (Бартошиці)
150.00 зл. – Джурко Ярослав (Венґожево)
Іванюра Павло (Сроково)
Мисько Володимир і Ірина (Щецін)
100.00 зл. – Бревка Омелян (Дивіти)
Василик Адам (Бартошиці)
Вільчацький Петро (Карпач)
Галак Володимир (Сроково)
Коваль Петро (Ольштинек)
Ліборський Юрій (Видміни)
Оринчак Марія (Дивіти)
Старух Богдан (Сроково)
Шумада Михайло (Заброст Великий)
50.00 зл. – Ґостинський Йосип (Сроково)
Ґутовська Марія (Журавець)
Наконечний Євген (Ельблонґ)

ЗМІСТ

Вступне слово 7
Від упорядника 15

СПОГАДИ ТА СТАТТІ ВИПУСКНИКІВ

Михайло Бздель. Моя педагогічна праця в українському шкільництві 18
Марія Божик-Ґутовська. Так швидко минув час у науці та праці 30
Адам Василик. Коротко про мій життєвий шлях 33
Михайлина Вільчацька. Життя коротке, минає швидко.....37
Петро Вільчацький. Дещо про мій життєвий шлях 40
Володимир Галак. Життя між громадянами другої категорії.....42
Володимир Галак. Слів кілька про мою сім'ю 54
Володимир Галак. Як ліквідовано катедру української філології у Вчительській Студії в Щеціні 58
Леся Грицков'ян. Дещо про моє життя і працю 65
Ярослав Грицков'ян. Мирослав Трухан (1963-1971) 71
Христина Демідонт-Стець. Моє життя та праця на українській ниві 85
Ярослав Джурко. Про мою педагогічну та суспільну працю.....93
Михайло Дзвінка. Тріяда: Геноцид – Суд – Реституція 102
Mychajlo Dzwinka. Spisani na straty 115
Микола Дупляк. Мій рід 136
Микола Дупляк. На шляху науки та життєвого досвіду 149
Микола Дупляк. Життя і праця на американській землі.....170
Микола Дупляк. Із денника про мої щецінські доповіді.....197
Микола Дупляк. Мої зустрічі і листування з Михайлом Юречком.....200
Микола Дупляк. Вчительські семінари на Союзівці 204
Микола Дупляк. До історії Українського Лемківського Музею в Америці 208
Микола Дупляк. Відбулася III Зустріч випускників щецінської україністики 252
Микола Дупляк. Книга про українську гімназію в Німеччині 257
Микола Дупляк. В Оттаві відкрили пам'ятник Т. Шевченкові.....262
Микола Дупляк. Вийшла історія українського перекладознавства XX сторіччя 268
Микола Дупляк. Правда про голодомор, як олива, наверх виходить.....275
Микола Дупляк. До 100-річчя від дня народження корифея українського перекладацтва.....281
Микола Дупляк. Розкішне літературно-художнє видання 290
Микола Дупляк. Проблеми національного самоусвідомлення на Лемківщині 294
Петро Коваль. Дійсна, стидлива причина акції "Вісла" 304
Петро Коваль. Недаремність патріотичних поривів досвідчених злом дітей війни 322

Piotr Kowal. Pamięć o przedwojennej Polsce 341
Piotr Kowal. W obliczu bezmyślnego terroru.....359
Катерина Козак. Що дала мені україністика? 375
Михайло Козак. Способи поширювання самоосвіти або Działalność oświatowo-literacka koła USKT w Szczecinie.....379
Михайло Козак. Слово про аматорський драматичний гурток у Щеціні.....403
Антоніна Зєльонка. Я бажала жити життям вільної українки.....409
о. прот. Іван Лишик. Моя коротка життєва дорога.....414
о. прот. Іван Лишик. З епізодів мого життя в Америці 424
о. прот. Іван Лишик. А Церкви мовчать... 429
Христина Лібацька-Пашкевич. Мої спогади про пережите минуле 434
Юрій Ліборський. Спогади випускника Вчительської Студії в роках 1957-1959.....452
Анна Назарович. Самоповага 466
Богдан Назарович. Я не зрадив землі, яка мене зростила.....470
Марія Оринчак. Моє життя пройшло у праці з молоддю і для молоді...480
Зіновій Павлинський. Погляд на моє і наше минуле з перспективи часу.....487
Михайло Пічак. Коротко про моє життя і працю.....490
Володимир Романчук. З Підляшшя у свідоме українство 492
Ярослав Стех. Про подружжя Данилів і непересічну патріотку Олю 528
Дмитро Трояновський. Дещо з мого життя 533
Богдан Фолюсевич. Моя причетність до культурно-освітнього руху УСКТ 542
Михайло Шумада. Моє дитинство в часі війни і післявоєнного антиукраїнського терору 545
Михайло Шумада. Дещо про мій життєвий шлях 551
Михайло Шумада. Замах на гідність української дитини 560
Михайло Шумада. Найкоротший іспит 571
Михайло Шумада. Мій досвід у вчительській праці 572
Михайло Шумада. В обороні учнів 589
Михайло Шумада. III З'їзд випускників української філології Вчительської Студії в Щеціні 593
Михайло Шумада. Професор Володимир Посацький.....600
Михайло Шумада. Спомин про друга 603
Михайло Шумада. У світлу пам'ять Андрія Дудака 608
Михайло Шумада. Д-р Михайло Балій – вірний син Холмщини 613
Михайло Шумада. Моє знайомство з Остапом Лапським 616
Михайло Шумада. Моя зустріч з отцем Боровцем 626
Михайло Шумада. Моє знайомство з Мілею Лучак 529
Михайло Шумада. Дещо про Волинь і не тільки.....631
Михайло Шумада. В гостях у артистки 638
Михайло Шумада. Особливості "істинно руської" натури 642
Михайло Шумада. В царині Франкових ідей 654
Михайло Шумада. Злободенні питання сучасної України 662
Дарія Якимець. Короткий спогад із мого життя 668

ДОДАТКИ
(Подаємо без змін)

До уваги щецинських україністів 672
Вітання учасникам зустрічі випускників щецинської україністики 1957-1963-их років 673
Вітання Мазурського Відділу ОУП в Ґіжицьку 674
Звернення до Головної Управи Об'єднання Українців у Польщі 677
Звернення до Посольства України в Польщі 680
Do Prezesa Rady Ministrów Pana Donalda Tuska 685
До всіх випускників української філології в Щеціні 687
До видавців докторської праці Мирослава Трухана 688
Список жертводавців на публікацію книжки "З Україною в серці" 690